

Bárth János

Szentgyörgy megyéje Alcsíkban

Bárth János: Szentgyörgy megyéje Alcsíkban

A szerző erdélyi kutatásait és e könyv megjelenését az

(Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok)
K. 78 551. számú kutatási programja,

valamint
a

CSÍKSZENTGYÖRGYI KÖZBIRTOKOSSÁG

támogatta

BÁRTH JÁNOS

SZENTGYÖRGY MEGYÉJE ALCSÍKBAN

Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez
és társadalomnéprajzához

Kecskemét
2012

A szerző tollal papírra vetett tanulmányának számítógépbe írása
Bárthné Berhidai Ágnes
Bárth M. János
Tóth Ágnes
Törökné Molnár Katalin

Szövegellenőrzés, korrigálás, tördelés, tipográfia
Bárthné Berhidai Ágnes

Képek és ábrák számítógépes feldolgozása
Veszely Ferenc

A kötetben és a könyvborítón közölt színes fényképek a szerző felvételei.
Az első borítón: A csíkszentgyörgyi „megyes templom”. A védőfal előtt
az 1711-ből származó kőkereszt (2007)
A hátsó borítón: A csíkszentgyörgyi „megyes templom” a
bástyas kapu felől (2012)
Az 1–8. sz. fekete-fehér képek Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván
gyűjtött archív felvételek

ISBN 978-963-9815-28-5

A számítógépes nyomdai előkészítés munkálatait
koordinálta a kecskeméti
REMA SYSTEMS Kft.

A BÁRTH BT.
közreműködésével kiadja a
Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet
6000 Kecskemét, Bethlen körút 1. Pf. 6.
(Katona József Múzeum)
Telefón: 76/481-350; 76/481-122
E-mail: kecskem1@t-online.hu
Felelős kiadó: Rosta Szabolcs

A szerző telefonszámai
+36 (76) 477-065, +36 (20) 977-6690
A szerző e-mail címei
barthjanos@fibermail.hu, cseresmegye@gmail.com

A MEGYE, A NAGYMÚLTÚ EGYHÁZKÖZSÉG

ÚTJELZŐ ÉS ÚTVESZTŐ SZAVAK

A „megye” szó jelentései a magyar nyelvben

A magyarországi nyelvészeti irodalom¹ tanúsága szerint a szláv eredetű magyar *megye* szónak legalább három egymástól látszólag távol eső jelentése mutatható ki a magyar köznyelvben, a magyar népnyelvben és a Kárpát-medence magyar vonatkozású történeti forrásaiban: 1. *limes*, *Grenze*, *határvonal*; 2. *comitatus*, *districtus*, *Komitat*, középszintű közigazgatási egység; 3. *ecclesia*, *Kirchengemeinde*, *egyházközség*. Úgy vélem, hogy ezekhez a jelentésekhez még hozzá kell vennünk egy negyediket, amely kapcsolatba hozható a 2. számú jelentéssel, de jelentősen különbözik is attól. E 4. számú jelentés a *Dioecesis*, *Archidioecesis*, *Diözese*, *Archidiözese*, katolikus püspöki és érseki egyházmegye, megyéspüspök joghatósági területe.

Az 1. számmal jelzett *limes*, *Grenze*, *határvonal* jelentés *mezsgye* alakban ismert és használt a magyar köznyelvben, de a XX. század során sokat vesztett ismertségéből, használatának gyakoriságából. Az első jelentés *megye* szóalakja viszont a XX. századra ritka nyelvjárási szóvá szorult vissza. Egykori létezését a szórványos nyelvjárási adatok mellett² inkább csak levéltári adatok tanúsítják. Duna-Tisza közí levéltári kutatásaim alapján a *határoló kerítés* és a *határpont* jelentésekkel igyekeztem növelni és árnyalni a *megye* szó hajdani efféle jelentéseinek sorát.³

A 2. számmal jelzett *comitatus*, *districtus*, *Komitat*, középszintű közigazgatási egység jelentés általánosan ismert és naponta használt a legújabb kori magyar köznyelvben. Azt lehet mondani, hogy a *megye* szó hallatán a XXI. század elején a magyarság óriási többségének először ez a „középszintű közigazgatási egység” jelentés jut eszébe. A XX. század közepe előtt jobbra a *vármegye* szóösszetételben jelent meg a *megye* szó. Azóta a „demokratikusabbnak” kikiáltott *megye* forma az uralkodó. A *vármegye* összetétel azért volt szerencsésebb, mert eleve tükrözte a sokféle jelentéssel terhelt *megye* szó éppen aktuális jelentését. Másrészt a „vár” előtag megkülönböztette a „középszintű közigazgatási egység” jelentésű megyét a 4. jelentés egyházmegyéjétől. A 2. számú jelentés évszázadok alatt szinte kizárólagossá vált. Az 1. számú és a 3. számú jelentés a 2. számú jelentés diadalra jutásával párhuzamosan háttérbe, perifériára szorult, elhomályosult.

A 3. számmal jelzett *ecclesia*, *Kirchengemeinde*, *egyházközség* jelentés első sorban az erdélyi köznyelvben élt elevenen a XVII–XVIII–XIX. században. A XX. század folyamán az *egyházközség* műszó erősen háttérbe szorította. A Székelyföldön a XXI. század elején sokan értik, de kevesen használják a *megye* szót efféle értelemben. A 3. jelentés erdélyi levéltári adatainak gazdag tárháza az Erdélyi Magyar Szó-

¹ KNIEZSA István 1955. I. 333–334., 337.

² UMTSZ. 1979–2010. III. 1206–1207., SZINNYEI József 1893–1901. I. 1422.

³ BÁRTH János 2006/b. 48–51.

történeti Tár.⁴ E sorok írója a *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban* című mostani könyvével is próbálja felhívni a figyelmet a megye szó hajdani egyházközség jelentésére.

A 4. számmal felvett *dioecesis*, *archidioecesis*, *Diözese*, *Archidiözese*, *katolikus püspöki*, *érseki egyházmegye* jelentés a XXI. század elején is ismert a magyar köznyelvben, de az egyházmegye megnevezés pontos tartalma sokak számára nem elég világos. A korábbi gyakorlattal ellentétben, amikor például a XIX. század végi egyházi sajtóban, könyvkiadásban lehetett találkozni az „erdélyi megye”, a „kalocsai főmegyei áldozár” és hasonló kifejezésekkel, a XXI. század elején az „egyházmegye” szóösszetételből az „egyház” előtag nem hagyható el. Ha ilyen eset előfordulna, a sima „megye” szóról mindenkinek a „vármegye” jutna eszébe. A tartalmi tisztánlátást nehezíti, hogy az emberek a helyi egyházzal, a saját egyházuk helyi intézményeivel, képviselőjével sokszor találkozhatnak, de az egyházmegyével alig akad dolguk. Ráadásul a nem katolikusok nemhogy a „megye” szó 4. jelentését, de még az „egyházmegye” szóösszetételt sem mindig értik, hiszen például a reformátusok az „egyházmegye” kifejezéssel az „esperesi kerületet” jelölik. A tényleges egyházmegyét, a püspöki fennhatósági területet a református egyházban „egyházkerületnek” nevezik.

Miként a *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban* cím is tükrözi, ez a könyv olyan témával foglalkozik, amely a „megye” szó 3. számú jelentésén alapul. Ezért a továbbiakban csak az „egyházközség” jelentésről lesz szó. A többi jelentéssel itt nem foglalkozom.

A „megye” szó tündöklése és hanyatlása

A XIX. század második fele előtt a „megye” szó „egyházközség” jelentése ismert volt Erdély szerte. Nemcsak a helyi egyházszerkezeti egységek nevezték önmagukat *megyének*, hanem a felsőbb hatóságok is a *megye* szóval illették az egyházközségeket. Ha az erdélyi püspök valamelyik egyházközsége népének írt levelet, efféle kifejezésekkel szólította meg a címzett közösséget: „*Becsületes Nemes Megye!*” „*Nemes és betsületes Bálványos Váraljai Megye!*” „*A’ Két Oláhfalvi Nemes Megyének Istentől áldást!*” A püspökök levélzáró mondatában is sokszor szerepelt a megye szó, például: „*A Nemes Megyének Fő Lelki Pásztor, Miklós Erdélyi Püspök*”. Ismerték az egyházközség *megye* megnevezését az állami, a széki, a vármegyei, a katonai hatóságok vezető tisztségviselői is. Leveleikben a lehető legnagyobb természetességgel használták a *megye* szót valamely egyházközség jelölésére.

A XIX. század második felének nyelvi racionalizmusa ellentmondást látott a megye szó „egyházközség” értelmű használata és magyar nyelvterület egészén megértett „vármegye” jelentés között. Az erdélyi tájszónak látszó „egyházközség” értelmű megye szót igyekezett megkülönböztető előtaggal ellátni. Így alakult ki nagyon rossz nyelvi formaként a hivatalos levelezésben az egyházközség értelmű „egyházmegye” kifejezés, ami sok zavart okozott a XIX. század végének hivatali szóhasználatában. Az olvasónak kellett eldöntenie egyedi esetenként, hogy egy adott szövegben az „egyházmegye” kifejezés „püspöki joghatósági területet”, valóságos

⁴ SZT. 1975–2009. IX. 15–19.

egyházmegyét, vagy egyházközséget jelent-e? Mindez annak a következtetésnek az eredményeként következett be, hogy a hivataloskodó nyelvhasználat olyan kifejezést terjesztett el az egyházközség megnevezésére, nevezetesen az „egyházmegye” szóösszetételt, amely már évszázadok óta foglalt volt egy nagyobb egyházkormányzati szervezet, a püspöki egyházmegye jelölésére.

Sajnálatos, hogy ez a torz nyelvi fejlemény beszüremkedett a XX. századi történettudományi szóhasználatba is, ahol ugyancsak szerencsétlen értelmezési nehézségeket okozott.

A nyelvi zavarok megoldására nehéz javaslatokat megfogalmazni. Kétségtelennek látszik, hogy történeti, néprajzi tanulmányokban nem ajánlatos *egyházmegye*-nek nevezni a XVII–XIX. századi helyi egyházszervezetet, mert az *egyházmegye* kifejezés foglalt egy másik egyházi szervezet megnevezésére. Javaslom, hogy ha a történész a megye szót „egyházközség” értelemben akarja használni, tegye idézőjelbe, vagy lássa el valamiféle magyarázó kifejezéssel, például így: „*az egyházközség szerepű megye*”.

Mostani könyvemben, amely teljes egészében az egyházközség szerepű megyéről szól, a *megye* szót idézőjel és magyarázó kifejezések nélkül használok az egyházközség jelölésére. Teszem ezt azért is, mert a *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban* című könyvemben a megye szó önmagában csak „egyházközség”, „helyi egyházszervezet” értelemben fordul elő. Ha nagyritkán a megyéspüspök territóriumáról, vagy a közigazgatás középszintű egységéről esik szó, akkor következetesen az *egyházmegye* és a *vármegye* kifejezéseket alkalmazom.

Nyelvészeti tennivalók

A megye szó négy jelentésének kialakulási folyamata, a jelentések változásának, egymásra húzódásának útja, különösen az „egyházközség” jelentés kiformálódásának kultúrhistoriai indítéka jórészt még feltáratlan. A felmerülő kérdések szakszerű megválaszolása nyelvészeti feladat, következésképp, ettől a történeti munkától, amely a megye működéséről szól, kellő komolysággal nem várható el.

Úgy vélem, hogy a megye-jelentések nyelvészeti kutatójának számba kellene vennie a közép-európai népek egyházközségre és vármegyére vonatkozó megnevezéseit. Az eredmény talán elvezetné az összefüggések és a szótörténeti folyamatok felismeréséhez. Adalékként talán nem haszontalan itt megjegyezni, hogy a horvát nyelvben ugyanaz a szó az alapja a plébániának (župa), a plébánosnak (župnik) és a vármegyének (županija).⁵ Úgy is mondhatnánk, hogy a régi horvátok ugyanúgy a *megye* értelmű ősi szavukkal nevezték meg a helyi egyházszervezetet és a vármegyét is, miként az erdélyi magyarok tették ugyanazt a magyar *megye* szóval, amikor az egyházközségre és a vármegyére egyaránt alkalmazták.

⁵ MARGALITS Ede 1898. I. 145., II. 126.

A megye szó nagymúltú „egyházközség”, „helyi egyházszervezet” jelentése némileg ellentmond a magyar katolikus irodalom egyházközségről, illetve az egyházközségek múltjáról alkotott nézeteinek.

A magyar római katolikus egyház jeles liturgia professzora, Mihályfi Ákos a XX. század első felében lelkipásztori tankönyvében azt írta, hogy „a hitközség vezetésének szerve, a hitközségi autonómia, más szóval az egyházközségi szervezet” új jelenség a magyar közéletben. Elterjedését kapcsolatba hozta az 1918-as „őszirózsás forradalom” egyházpolitikájával, valamint az esztergomi főegyházmegyei hatóság által 1920-ban kiadott egyházközségi szabályzattal.⁶ A legújabb magyar katolikus lexikon is XX. századi dátumokhoz köti a magyar egyházközségek megszületését.⁷

Nem tudható, hogy szavakkal való játék, vagy történeti tájékozatlanság húzódik meg az efféle sommás megállapítások mögött.

1868 februárjában Gyulafehérváron ülésezett az erdélyi katolikus Státusgyűlés, amelyen vita folyt a Státus szervezeti kérdéseiről. A beterjesztett szervezeti szabályzat II. fejezete a következő címet viselte: *Az egyházközségi autonómiáról és annak hatásköréről*. A fejezetben megfogalmazott szabályokkal összecsengett az erdélyi püspök 1869. évi 2200. számú főpásztori körlevele, illetve az egyházi és iskolai tanács szervezetéről szóló 1877. évi utasítása.⁸

1920 előtt már fél évszázaddal, 1871-ben megjelent „*A magyarországi latin és görög szertartású katolikus egyház önkormányzatának szervezete*” című könyvecske, amelynek szövegét három olvasás után 1871. március 29-én fogadta el a katolikus kongresszus. A füzet részletesen foglalkozott a egy-egy plébánia híveit összefogó szervezettel, az egyházközséggel, illetve az egyházközségi gyűlés és az egyházközségi tanács tevékenységével.⁹ A kongresszus határozatainak hatására alakultak egyházközségi szervezetek a XX. század legelején is, például a Duna-Tisza közí Soltvadkerten és Kecelen, 1903-ban, illetve 1906-ban.

Ezekről jóval figyelemre méltóbb az a tény, hogy a magyar nyelvterület keleti széléről, a Székelyföldről XVI–XVII–XVIII–XIX. századi adatok sokasága áll a kutatás rendelkezésére a helyi vallási önszerveződésről, a régi székely egyházközségről. Ezekből az adatokból ízelítőt adok könyvem II. fejezetében. A levéltárakban és a plébániák irattáraiban fellelhető adatok ezreit nem számítva, az erdélyi történeti irodalomból elég itt Veszely Károly másfélszáz évvel ezelőtt közölt ragyogó adataira, Endes Miklós háromnegyed évszázada papírra vetett fejtegetéseire és Imreh István közel 30 éve közreadott „Törvényhozó székely falu” című művére utalnom.¹⁰ Ha csak ezeket a műveket tanulmányozták volna a fent említett katolikus egyházi alapművek szerzői, bizonyára árnyaltabban fogalmaznak az egyházközségi szervezet múltját illetően.

⁶ MIHÁLYFI Ákos 1927. 438., SZAB. 1920.

⁷ KL. 1993–2010. II. 924–929.

⁸ VESZELY Károly 1893. II. 43–45., 439–451.

⁹ ÖNK. SZERV. 1871. 32–39.

¹⁰ VESZELY Károly 1860., 1868., ENDES Miklós 1935. 244–246., 264–265., IMREH István 1983.

A történeti források alapján bizonyosnak látszik, hogy a XVI–XVII–XVIII–XIX. században Erdély katolikus falvaiban és városaiban a híveknek volt autonóm, önigazgatású egyházi szervezete, amely a XX. századi egyházközség előképének számított, és amelyet, különös módon, a többféle jelentéssel is megterhelt *megye* szóval jelöltek. *Megye* néven működtek a reformátusok hasonló funkciójú egyházi szerveződései is.¹¹ Valószínűnek látszik, hogy a *megyének* nevezett egyházközségi szervezet Erdélyben a különböző felekezetek reformáció előtti időkre visszanyúló közös hozadéka.

A *megye*, vagyis az egyházközségi szervezet erdélyi létezését, szerepét, jelentőségét nyelvi adatok sokasága tanúsítja.

Az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek közzétett szövegei két korai adatot szolgáltattak az egyházközség *megye* megnevezésére. 1592-ben egy malomfalvi és farkaslaki vonatkozású perben keletkezett a következő szöveg: „*Gialaj Georgj deáktol pechetet keretek, új tiltam megh capitan uram pechetiuel az templumnal, mikor mind az megiebeljek ott lettek volna...*”¹² A *megyebeli*ek kifejezés akkortájt a malomfalvi panaszos fél szóhasználata szerint az udvarhelyszéki Szentlélek, Malomfalva, Bogárfalva és Farkaslaka népét jelentette, akik egy megyét alkottak, a templomos falu, Szentlélek megyéjét. 1596-ban egy tarcsafalvi vonatkozású perben egy váraljai lakos emlegette a templom egyik birtokáról döntést hozó megyét: „*Az Zentegihaz Mezejenek kit hynak tudom, hogj egjzer Marton Deak kiraljbirosagaba predicatio utan a' chinterem eleött Tarchafaluan az megjeteöl siuege le veue kere megh abban egj darabot, s megh eugedek;*”¹³ Az esemény egyébként azért volt fölöttébb emlékezetes a cinteremben tartózkodók számára, mert a kérelmező alázatos viselkedésével nagyon megtisztelte a megyét, amikor régi szokás szerint „*süvegét le véve*” kérte az áhitott földdarabot. Föltehetőleg az efféle jelenetet nevezték a XVII–XVIII. században a székelyek *szép kérés*-nek.

A Székely Oklevéltár új sorozatában kiadott lustrák szövegében is előfordul a megye egyházközség jelentése. Egy 1569 körül keletkezett összeírás szövegében olvasható a „*Somlijó megjeje*” kifejezés.¹⁴

Veszely Károly *Erdélyi Egyháztörténeti adatok* című művének közreadott dokumentumaiban, valamint Imreh István *A Törvényhozó székely falu* című könyvének falu- és megyetörvény-közléseiben a megyére vonatkozó történeti adatok sokasága húzódik meg a XVII–XVIII–XIX. századból.¹⁵

Szabó T. Attilának az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb*a rendezett hatalmas szógyűjteménye a *megye* szó egyházközség jelentésére is viszonylag sok adatot sorakoztatott fel a XVII–XVIII. századból. Ugyanez vonatkozik a megye szóból képzett *megyebíró* (egyházközségi gondnok), *megyegyűlés* (egyházközségi gyűlés), *megyeháza* (parókia), *megyehites* (egyházközségi esküdt), *megyebeli* (egyházköz-

¹¹ POKOLY József 1905. IV. 118–119., DÁVID György 1931. 19.

¹² SzOkI. 1983–2006. II. 113/15.

¹³ SzOkI. 1983–2006. II. 276/199.

¹⁴ SzOkI. 1983–2006. VII. 69.

¹⁵ VESZELY Károly 1860., IMREH István 1983.

ségbeli), *megyés* (egyházközséghez tartozó, egyházközségben működő) kifejezésekre is. Adatai között egy csíkszentgyörgyi is szerepel 1697-ből: „*Egjiütt lakván itt Csíkb(an) Szent György Megyejeb(en)*.”¹⁶

A fentebb említett történeti munkák és az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* megyére vonatkozó adatai tovább szaporíthatók. A levéltárak és a plébánia irattárak még rengeteg adatot rejtenek. Feltárásuk, közzétételük elengedhetetlen a megyével kapcsolatos helytálló következtetések levonásához. Többek között nem tisztázható még kellőképpen az egyházközség jelentésű *megye* szó és a belőle képzett *megyebíró*, *megyeszéke*, *megyés pap* stb. kifejezések időbeli és főleg térbeli elterjedtsége. Ha kijelentjük, hogy a megye szó egyházközség értelmű használata a koraujkorban és az újkorban Erdély egyházi életét jellemezte, jó lenne tudni, hogy hol húzódtak e szóhasználat nyugati határai. A jelenleg feltárt adatok erről még hozzávetőlegesen sem tájékoztatnak.

A XX. század utolsó és a XXI. század első évtizedében viszonylag sok kutatást végeztem Erdély levéltáraiban és plébániai irattáraiban. E kutatásaim legfontosabb témáját a *megye* és a megye működése, szerepe, belső élete jelentette. A Gyulafehérvári Érseki Levéltár szentszéki és püspöki hivatali irataiban egész Erdély katolikuságának múltjára rátekinthettem. A XXI. század elején szerveződött katolikus gyűjtőlevéltárak közül a gyergyószentmiklósiiban a gyergyai helységek, a székelyudvarhelyiben a helyszíнем még nem tanulmányozott udvarhelyszéki falvak, a sepsiszentgyörgyiiben a Sepsibarcasági főesperességbe tartozó falvak, a marosvásárhelyiben a marosvásárhelyi katolikus falvak megye-adatait tanulmányozhattam. Az 1990-es évek eleje óta sokszor próbálkoztam katolikus plébániák irattárainak helyszíni feltárásával, tanulmányozásával. Eredményes kutatómunkát végeztem többek között az udvarhelyszéki Varság, Oroszhegy, Zetelaka, Székelyudvarhely, Korond, Atyha, a csíkszéki Csíkszentgyörgy, Csíkszentmiklós, Csíkszentkirály, Csátószeg, Kozmás, Menaság, Csíkszentlélek, Csíksobótfalva, Nagybódogasszony, Gyimesfelsőlók, Gyimesközéplók, Gyimesbükk, a háromszéki Ozsdola, Gelence, Eszternek, Nyujtód, Kézdiszentlélek plébániáján.

Alább, erdélyi levéltári kutatásaim alapján, a saját gyűjteményemből, felsorolom azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyek a megye, „egyházközség” jelentésével kapcsolatosak: *megye*, *megyebíró* (*főmegyebíró*, *vicemegyebíró*, *almegyebíró*), *megye bábája*, *megye curatora*, *megye cselédje*, *megye előljárói*, *megye előljárósága*, *megye esküdtje*, *megye fiscussa*, *megyefiak*, *megyegyűlés*, *megye teljes gyűlése*, *megye háza*, *megye helye*, *megye helysége*, *megye hűtősse*, *megye inspector*, *megye jegyzője*, *megye jobbagya*, *megye jószága*, *megye kegyes alapítványai*, *megye kertje*, *megye képében*, *megye kocsmája*, *megye könyve*, *megye konstitúciója*, *megye lakossa*, *megye limitációja*, *megye malma*, *megye molnára*, *megyenap*, *megye notariussa*, *megye pecsétje*, *megye pénze*, *megye polgár*, *megye taxása*, *megye territoriuma*, *megye temető helye*, *megyetag*, *megye tagjai*, *megye törvénye*, *megye*

¹⁶ SZT. 1975–2009. IX. 15–19. — A csíkszentgyörgyi 1697. évi adatot szerencsésebb lett volna a 4. helyett az 5. jelentésnél szerepeltetni, hiszen „Szentgyörgy megyéje” nem „egyházkerület”, hanem két falura kiterjedő „egyházközség” volt.

*ügyei, megye zsellére, megyés ház, megyés iskola, megyés kántor, megyés mester, megyés pap, megyés templom, filiális megye, fiók megye, leány megye.*¹⁷

A XVIII. században és a XIX. század első felében természetes dolognak számított, ha erdélyi püspökök, főesperesek, gyulafehérvári kancellista papok leveleiben előfordult az egyházközség értelmű *megye* szó, illetve annak valamelyik ragozott vagy szóösszetételben használt változata. A XIX. század közepén azonban egyházi körökben elkezdődött a megye szó lassú, elnyújtott kálváriája. A hivatalos egyház a polgári kor kezdete óta az új idők szellemének, modernizációs törekvéseinek hódolva, mint valami elavult nyelvi hagyományt, igyekezett feledésre ítélni a megye szó egyházközség jelentését. Hivatalos egyházi dokumentumokban, levelekben, a korábbi korokkal ellentétben a megyét *hitközségnek*, a megye vezetőtestületét *egyháztanácsnak*, a megyebíró *egyházgondnoknak*, *algondnoknak*, *gondnoknak* nevezték.

A „megye” a népi szóhasználatban

A nyelvi modernizációs törekvések ellenére az egyházközség értelmű *megye* nemcsak múltbéli emlék, hanem halványodottan, elmosódottan bár, de a XXI. század elején is sokak által ismert fogalom. Ha például, manapság megyünk a csíkszentmártoni utcán, és néprajzi módszerekkel szóra bírunk egy 30 év körüli fehérnépet, azt a kérdésünket, hogy „*Hol lakik a megyebíró?*” teljesen normális kérdésnek tartja, és a feleletet a legjobb tudása szerint megadja. Kérdésünk a magyar nyelvterület Erdélytől nyugatra eső nagyobbik részén tétova értetlenséget, vagy félreértést váltana ki. A hivatalos egyházi nyelvezetet használó székelyföldi papok száján a XXI. század elején is ki-ki szalad még a *megye* és a *megyebíró* kifejezés. Az egyházközségi gondnokok is felcsillanó büszke tekintettel húzzák ki magukat, ha a magamfajta idegen néprajzkutató *megyebírónak* titulálja őket.

A történelmi közelmúltnak számító XX. század második felében a Moldvával érintkező erdélyi területeken még elevenen élt a templombúcsú *megyenap* megnevezése. Antal Imre gyimesi adatok alapján írta 1983-ban: „Búcsúk alkalmával a templom közelében lakó családok a templomozás után rokonaikat, komáikat, más községből jött jó ismerőseiket fiastul, leányostul ünnepi ebédre, vagyis *megyébe hívják.*”¹⁸

1903-ban Szabó Dezső cikket írt Csíkszentdomokos népének nyelvjárásáról. Írása szójegyzékében szerepelnek a következő magyarázatok: „*mégve* = vendégség búcsúkor”, „*mégyébe megy* = vendégségbe megy búcsúkor”.¹⁹

1952 és 1957 között Mihály Imre plébános a templomi hirdetőkönyvek tanúsága szerint a szentgyörgyi templomban többször hirdette úgy a Szent György napi (ápr. 24.) és az „olvasó” (okt. 7.) búcsút, hogy a „búcsú” kifejezés helyett a *megyenap* szóösszetételt használta. Néhány példa: „*Mához egy hétre Olvasó ünnepe, megyenap.*” (1952)., „*Mához egy hétre Szent György, ősi megyenap. Elvégezzük a templomban a búzaszentelő szertartást is.*” (1955)., „*Jövő pénteken Szent György*

¹⁷ A felsorolt szavak és kifejezések többsége megtalálható magyarázatokkal és az előfordulási helyekre utaló számokkal. BÁRTH János 2011. 292–294.

¹⁸ ANTAL Imre 1983. 142.

¹⁹ SZABÓ Dezső 1903. 30.

napja, a templom régi megyenapja. De. 10 órakor ünnepélyes szentmisét tartunk, a szentbeszédet a szentmártoni plébános úr fogja tartani.” (1959).²⁰

Egy nyugati párhuzam: a „fára”

A magyar nyelvterület nyugati szélén, a Nyugat-Dunántúlon az egyházközség, az egy parochia alá tartozó terület jelölésére használták a *fára* szót, amely az egyházközség jelentésű *megye* szó figyelemre méltó nyelvi párhuzamának tekinthető. Az Új Magyar Tájszótár a *fárás* kifejezést úgy határozza meg, mint valamely helység *fárájához*, vagyis egyházközségéhez tartozó személyt. „*Szentmártonhó fárások, oda járnak templomba*” – idézi magyarázatként Nagykanizsáról.²¹ A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára a *fára*, *fáre* szót német eredetűnek tartja és a *Pfarrei* „egyházközség, parókia, plébánia” szóból származtatja. Tud szlovéniai (*fára*) és lengyelországi (*fara*) előfordulásáról is.²² Nagy Nepomuki János, szombathelyi paptanár az 1845-ben kiadott *Egyházi műszótár*ban az ismertnek ítélt *fára* szóval magyarázta meg a *parochia*, a *parochialis*, és a *parochus* latin szavakat. Efféle meghatározásokat alkalmazott: *parochia* = plébánia, *fára*; *domus parochialis* = paplak, *fáraház*; *parochialis* = *fárabeli*,; *jurisdictio parochialis* = *fárabeli joghatóság*; *missa parochialis* = *fáramise*; *parochialis ecclesia* = *fáraegyház*; *parochus* = plébános, *fárás pap*.²³ Bármilyen különös, Nagy Lajos csíkszentgyörgyi plébános (1859–1890), alcíki főesperes, bár többszáz kilométerre élt a Dunántúltól, ismerte és ritkán használta a *fára* kifejezést. Talán pesti diák korában tanulta valamelyik dunántúli tanárától vagy évfolyamtársától. 1862-ben az alcíki papokhoz és tanítókhoz írott egyik levelében így fogalmazott: „*A gyónók száma Alcsík minden fáráiból... sok szokott lenni*”.²⁴

A MEGYE: A HELYI EGYHÁZSZERVEZET KERETE

A *megye* szóval jelölt erdélyi egyházközségek néha egy, máskor több szomszédos falu népét foglalták magukba. Egy falu önmagában akkor alkotott megyét, ha népesebb volt az átlagosnál, vagy ha különösen távol feküdt a legközelebbi hasonló vallású falutól. 2-3-4 falu akkor lett egy megyévé, ha egyenként nem volt elég erejük templomot építeni, papot tartani, hanem közös *szentegyházat* emeltettek és közösen tartottak papot.

A megye legtöbbször a templomos faluról, a *megyés pap* lakóhelyéről kapta közhasználatú elnevezését. A templomos falu sok esetben még a középkorban elvesztette eredeti nevét, és a patrocíniumról, a temploma védőszentjéről emlegették. Ezért a *Zetelaka megyéje*, *Ozsdola megyéje*, *Gelence megyéje* jellegű elnevezések mellett nagy szerepük volt a „Szent” szóval kezdődő megyeneveknek. Ilyen nevet viselt például: *Szentgyörgy megyéje*, *Szent Miklós megyéje*, *Szentlélek megyéje*.

²⁰ M. 103. 1952, 1955, 1959.

²¹ UMTSZ. 1979–2010. II. 274.

²² TESZ. 1967–1984. I. 844–845.

²³ NAGY NEP. János 1845. 266–267.

²⁴ M. 29. 1862. 29.

Előfordult, hogy a megyének a temploma titulusa adott nevet, akkor is, ha az nem húzódott rá a templomos falu régi nevére. Az ilyen névalakulás jó példája *Nagyboldogasszony megyéjének* esete. A felcsíki Nagyboldogasszony megyéjét eredetileg négy falu: Karcfalva, Jenőfalva, Dánfalva és Madaras alkotta. Madaras, majd Dánfalva kiválásával a megye két falu, Karcfalva és Jenőfalva közös megyéjévé vált tovább. A *Nagyboldogasszony* templom-titulus nem felelt meg a Karcfalva falunévnek, de a *Nagyboldogasszony* megyenév úgy viselkedett, mint egy falunév. A XVIII–XIX. században Erdély szerte használták a *Nagyboldogasszony megyéje* nevet, néha a „megyéje” elhagyásával is, mintha a *Nagyboldogasszony* a megyét alkotó falvak közös neve lenne. Ennek a névhasználatnak kiváló példája látható az 1903. évi erdélyi egyházmegyei schematizmusban, amelyben minden plébániát annak a településnek a nevével neveztek meg, ahol található. Kivétel Karcfalva, Jenőfalva és Dánfalva közös plébániája, amely a *Csik-Nagy Boldogasszony* nevet viseli.²⁵

A két faluból alakult megye jellemző példája az alsíki Szentgyörgy megyéje, amely Csikszentgyörgy és Csikbánkfalva római katolikus népét fogta össze. Két falura terjedt ki valaha Szentegyházsoláhfalu és Kápolnásoláhfalu közös megyéje is, amelyet a XVIII. században a *Két Oláhfalu megyéje* néven emlegettek. A kettőnél több faluból álló megyék példája volt valaha *Kozmás megyéje*, amely a XVII. században Kozmás, Tusnád, Lázárfalu, Szeretszeg és Verebes falvakra terjedt ki. Tusnád és vele együtt Szeretszeg és Verebes kiválásával Kozmás és Lázárfalu közös megyéjévé vált. *Csikszentmiklós* nagymúltú *megyéjéhez* Szépvíz kiválásáig Szentmiklós, Szépvíz és Borsova római katolikusai tartoztak. A háromszéki *Gelence megyéje* Gelence, Haraly és Hilib falvak lakóira terjedt ki.

A többfalvas megyéken belül a társfalvak lakói sokat vitatkoztak, zsörtölődtek, veszekedtek a templomos falu népével. Jellegzetes vitatémát jelentett az egyházi épületek javításában való részvétel mértéke; a kántortartás, a kántori kepe szolgáltatásának módja, különösen, ha a társfalvak maguk is alkalmaztak kántortanítót; a plébános társfalvakbeli ténykedésének nem kellő nagyságú intenzitása vagy hiánya.

A „megyés társfalvak” többsége törekedett arra, hogy kiváljon a megyéjéből és önálló megyét alkothasson. Erre azonban csak a szaporodó lélekszámú, fejlődő, a paptartás és a kántortartás gazdasági képességével rendelkező települések gondolhattak. A megyéből való kiválás, az új megye-alakítás rengeteg instanciázással, vitatkozással, harccal, pereskedéssel járt együtt. Az elszakadást legtöbb esetben a végsőkéig ellenezte, gátolta a régi megye plébánosa, mert félt a megyéjéből kiváló falu képének elvesztésétől, ezáltal a saját anyagi helyzetének romlásától. A „megyés társfalvak” kiválásának, önálló megyévé alakulásának nevezetes példájaként említhető Farkaslaka kiválása az udvarhelyszéki Szentlélek megyéjéből, Madaras önállósodása Nagyboldogasszony megyéjéből, Zsögöd keserves kiválása Csikszentlélek megyéjéből, Kápolnásoláhfalu önálló megyévé alakulása a „Két Oláhfalu” közös megyéjéből, Gyimesfelsőlok elszakadása a gyimesközéploki székhelyű „gyimesloki megyétől”.²⁶

²⁵ SCHEM. 1903. 81.

²⁶ BÁRTH János 2003. — A református megyék szétválásaira: DÁVID György 1931. 23–32.

Az egyházközség, a *megye* területén lakó családfők, a *megyetagok* a *megye* *gyűlésén* választották a megye vezetőit, a *megyebírákat*, a *szentegyház fiait*, a *megye hűtőseit*. A megyebírák a megyét alkotó településeket és településrészeket képviselték. Közülük egy viselte a *főmegyebíró* címet. Ha több falu alkotta a megyét, a falvak megyebírái felváltva, a helyi hagyománynak megfelelő sorrendben töltötték be a főmegyebírói tisztséget.

A *megyebírák* feladata volt a *megye*, illetve a templom vagyoni ügyeinek intézése, a hívek erkölcsi felügyelete, fegyelmezése. A *megyebírák* és a *szentegyházfiak* gondoskodtak a pap és a *deák kepejének* beszédéséről, átadásáról; az egyházi és az oktatási épületek felépítéséről, karbantartásáról; a temető kerítésének, árkanak építéséről; az alapítványok és az egyházi javadalmi vagyonok kezeléséről, gyümölcsöztetéséről; a plébánia és a templom földjeinek műveltetéséről.

A megye választott vezetői együtt alkották a megye legfontosabb vezető testületét, az egyházi fegyelmezést is végző, büntető ítéleteket is hozó *megyeszéket*, amelynek ülésein nem a plébános, hanem a mindenkori megyebíró elnökölt. A megyeszéke határozatait a *szentegyházfiak* hajtották végre.

A megye világi, választott vezetőinek a plébános felett nem volt fegyelmi hatalmuk.²⁷ Bármit tett is a pap, a megyeszéke nem ítélezhetett felette. Ha a megye népe elégedetlen volt plébánosa tevékenységével, viselkedésével, levélben, vizitáció alkalmával, küldöttei útján panaszt tehetett rá a területileg illetékes főesperesnél, vikáriusnál vagy a püspöknél. A megye választott vezetői kötelesek voltak végrehajtani a megyegyűlés és a megyeszéke határozatait, de engedelmisséggel tartoztak egyházi felettesüknek, megyéjük plébánosának is.

A megyék szervezeti felépítését, jogait és működésük belső rendjét több XVII–XVIII. századi székely statutum, konstitúció, megyetörvény megörököltette. A legnevezetesebbek:²⁸ a marosszéki Berekeresztúr megyéjének rendtartása (1602, 1658, 1662), Csíkkozmás megyéjének törvénye (1608, 1688, 1692), Csíkszentmihály megyéjének falutörvénye (1622, 1639), Csíkszentgyörgy megyéjének konstitúciója (1643), gyergyószentmiklósi rendtartások (1586), csík-, gyergyó-, kászonzéki templomok... rendtartása (1643), marosszéki rendtartások (1657). A fentebb említett rendtartásokat és szabályzatokat ugyan a XVII. században fogalmazták, de kimondva vagy kimondatlanul korábbi „megyekönyveket” és régebbi megyeszéki határozatokat vettek alapul szövegezésüknél, esetleg jóval korábbi, későközépkori szokásjogot, szóbeli hagyományt rögzítettek bennük.

SZÉKELY SAJÁTOSSÁG, VAGY RÉGI MAGYAR RELIKTUM

A székelyföldi régi egyházközségről, illetve annak *megye* megnevezéséről ma még nem tudjuk, hogy belső fejlődésű székely sajátosság-e, vagy pedig valamiféle reliktum jelenség, amely a magyar nyelvterület más tájairól szorult vissza a székely területekre. A téma további kutatásának ez lesz az egyik alapkérdése. A válasz megfogalmazásához sok kutatásra, adatfeltárássra van még szükség.

²⁷ BOCHKOR Mihály 1911. 165.

²⁸ IMREH István 1983., VESZÉLY Károly 1860. (Újra közölve: TOMISA Ilona 2002. 271–326.)

Könnyen adódna a felett, hogy a székely egyházközség, a székely *megye* léte összefügg a székelység kiváltságaival, szabadalmas jogállásával és hasonlókkal. Nevezetesen azzal a ténnyel, hogy a szabad székelyek egy-egy városi, falusi közössége maga gyakorolta a kegyúri jogot. Maga építette és tartotta fenn templomát, plébániáját. Így a vallási élet szervezését, irányítását, a hívek erkölcsi felügyeletét is a közösség, illetve a két-három szomszédos közösség által létrehozott egyházszerkezet, a *megye* végezhette. Ehhez hozzájárulhat még az az érv, hogy a székely katolikusság a XVI. század második felében és a XVII. században jobbra püspöki irányítás nélkül, erős protestáns nyomás közepette, szinte megtűrten gyakorolta vallását az erdélyi fejedelmek idején. Következésképp, a katolikus közösségek magukra hagyatva saját autonóm egyházi szervezetüket kellett, hogy megerősítsék.

A régi székely egyházközség, a *megye* létének magyarázataként az efféle indokok túlzottan kézenfekvő és olcsó válaszok lennének. A szálak valószínűleg mélyebbre vezetnek, és a válaszok bonyolultabbaknak látszanak.

Endes Miklós a csíki székelység jeles történétírója 1935-ben meggyőződéssel vallotta, hogy a „székely őskatolikus egyházközség” a XV. század végén már létezett, és székely alkotásnak számít: „Megállapíthatjuk, hogy a székely egyházközség, mint szervezet, a székely közbirtokossággal, mint patrónussal függ össze, s mint ilyen sajátlagos székely jogalkotás, amelynek létrejöttére a reformáció befolyással nem volt. Ez az intézmény a székely konstitúciók által is szabályozást nyert.”²⁹

Bocskor Mihály, az erdélyi katolikus autonómia kutatója 1911-ben összefüggést látott a katolikus vallás XVI–XVII. századi székelyföldi fennmaradása és a székely egyházközségi önkormányzatiság létezése között: „Csík, Gyergyó, Kászonszékekben, a mai Háromszék területén, Udvarhely és Marosszékekben virágzott az egyházközségi élet és autonómia, s hogy a katolicizmus fennmaradt, hogy a felsőbb egyházkormányzat hiányai dacára a kánonok s az egyházi fegyelem érvényben maradtak, sokszor a papság fegyelmetlenségével szemben is, jórészt ennek a jól szervezett egyházközségi önkormányzatnak köszönhető, a melynek révén a község minden nagykorú férfi tagja az egyház ügyét saját ügyének, lelke ügyének tartva, megtette a tőle telhetőt, úgy a hit fennmaradása, mint az erkölcsi rend épségben tartása érdekében.”³⁰

Ha a *megyét*, illetve a *megye* szóval jelölt régi egyházközséget székely sajátoságnak tartjuk, szembesülnünk kell azzal a ténnyel, hogy Erdély Székelyföldön kívül eső, ú.n. vármegyés területeiről is léteznek XVIII–XIX. századi *megye*-adatok. Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társaság például szerepel dési adat.³¹ A magam gyulafehérvári kutatásaiból pedig többek között jegenyei, tövisi, bálványosváraljai adatokat említhetek. Jegenye kalotaszegi katolikus település. Bálványosváralja Szolnok-Doboka vármegyei falu. Tövis Alsó-Fehér vármegyei kis mezőváros. Közös tulajdonságuk, hogy messze esnek a Székelyföldtől.³² Ezek az adatok azt sejtetik, hogy

²⁹ ENDES Miklós 1935. 244.

³⁰ BOCHKOR Mihály 1911. 164.

³¹ SZT. 1975–2009. IX. 16.

³² A hivatkozott *megye*-adatok egy része levéltári jelzetekkel megtalálható az e könyv II. fejezetének számító adattárban.

az egyházközség jelentésű *megye* szó hajdan nemcsak a Székelyföldön, hanem Erdély más tájain is használatban volt.

Kérdéses azonban, hogy a „vármegyés” területekről származó erdélyi *megye*-adatok ugyanolyan autonómiájú egyházközségekre vonatkoznak-e mint székelyföldi társaik? Föltételezhető, hogy igen, de a biztos válaszhoz el kellene végezni egy-két *megyé*nek nevezett Székelyföldön kívül eső egyházközség alapos levéltári kutatását. Az ilyen jellegű kutatások azonban még egyelőre váratnak magukra. Az erdélyi püspöki egyházmegyén belül a székelyföldi egyházközségek viszonyai, sajátosságai évszázadok alatt rá is húzódhattak a „vármegyés” területek megyének nevezett helyi egyházszervezeteire. Talán efféle „ráhúzódásra” és a belőle fakadó történelmi kettősségre célzott Bochkor Mihály 1911-ben: „A Székelyföld egyházközségeinek önkormányzata szokás útján fejlődés útján erősebb jogalapon nyugszik, mint a többi [egyház]községek autonómiája, a melyek ezt a püspöki hatóságtól mintegy ajándékba kapták. Tehát míg az utóbbiaktól a püspök azt elveheti, addig a székely [egyház]községek önkormányzata a püspök törvényhozó hatalmával szemben jogi korlátot alkot, melyen magát nehezen teheti túl. Míg amott az engedmény visszavonása elegendő az önkormányzat megszüntetéséhez, addig itt a szokásjogi alapot kell törvénnyel hatályon kívül helyezni.”³³

Magam is hajlamos vagyok arra, hogy a *megye* szó egyházközség jelentését, újkori példák alapján, ha nem is székely, de erdélyi nyelvi és egyháztörténelmi sajátossággént kezeljem. Ez érthető, hiszen a XVIII–XIX. században a Kárpát-medence Erdélynek nevezett területén volt eleven nyelvi valóság a *megye* szó egyházközség értelmű használata.

Néhány, nem könnyen értelmezhető, adat azonban azt a gyanút ébresztheti bennünk, hogy a *megye* kifejezést valaha a magyar nyelvterület Erdélyen kívül eső, Erdélytől keletre és nyugatra elterülő tájain is használták az egyházközségek, illetve az egyházközségszerű autonóm egyházszervezeti alapegységek jelölésére.

Yrjö Wichmann csángó szótára a moldvai *medje* szót a plébánia, egyházközség jelentésű *megye*, *Kirchspiel*, *Kirchengemeinde* kifejezésekkel magyarazza.³⁴ Az Új Magyar Tájszótár tartalmaz néhány *megyé*re, *megyebíró*ra vonatkozó moldvai adatot.³⁵ Ezeket megtoldhatom a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban általam kijegyzett alábbi történelmi adatokkal. 1791-ben egy panaszkodó levelüket így fejezték be a gorzafalviak: „Egész Gorzafalvi siránczó Megye”. A levél szövegében is emlegették megyéjüket: „... a miulta Páter Pasoni Tamás Lelki Atyánkot nagy sirások, zokogások között közüllünk el szakaszták, akit máj napig is sirat az egész Megye, és átkozódik arra, aki annak a dolognak oka volt.” 1839-ben a „Molduvai Megyékbeli Magyar Katholikusok” levelet írtak a pápának. Előadták, hogy magyar papok nélkül milyen nehéz a helyzetük. A levelet kilenc moldvai egyházközség képviselői látták el névíratásukkal a következő csoportosításban: „Forrófalvi Megye, Nagy-Pataki Megye, Bogdánfalvi Megye, Kalugyeri Megye, Klései Megye, Pusztinai Megye, Formosa Megye, Tatrosi Megye, Gorzafalvi Megye.” 1860-ban „600-an gazdák,

³³ BOCHKOR Mihály 1911. 477.

³⁴ WICHMANN, Yrjö 1936.

³⁵ UMTSZ. 1979–2010. 3. 1206–1207.

Ojtozhatár szél mellékiek Moldvai részen egybe gyűlvén,” Gorzafalván levelet írtak a magyar hercegprimásnak. Levelüket így keltezték: „*Költ Gorzafalva megyében 16. mártius 1860.*” Két gorzafalvi lakos a következő titulussal íratta alá a nevét: „*Én Kicsi Miklós fő megyebíró*”, „*Én Sata György megye bíró*”.³⁶

A moldvai megye-adatok lehetnek középkori eredetű nyelvi maradványok, de a csíki és a háromszéki táj intenzív moldvai kapcsolatai³⁷ alapján az is föltételezhető, hogy Erdély felől terjedtek el a Kárpátokon túli vidékeken.

Nehezebb magyarázatot találni azokra a régi, homályos, legtöbbször nehezen ellenőrizhető megye-adatokra, amelyek az Erdélytől nyugatra eső területekről származnak, és amelyekről föltételezhető, hogy „egyházközség”, „helyi egyházszervezet” jelentés rejtezik mögöttük.

A Schlágli szójegyzék készítője 1405 táján a *parochiánus* szót a *meges pap* kifejezéssel értelmezte.³⁸ Az 1517-ben keletkezett Domonkos-kódexben a szöveg másolója és átformálója a Zemplén megyei eredetű, főúri származású domonkos rendi apáca, Ráskai Lea, a Nyulak szigetén alkotva, használta a helyi egyházszervezeti egység jelentésű megye szót: „...zent Peter egyházában, kinek megyeyében lakozik vala akoron ez iffjv.”³⁹ A Magyar Oklevélszótár a Borsod megyei Berente faluból idéz egy 1596. évi adatot: „Berente megyés hely volt, ha ő maga ezután Predikatorrt tarthat, abban legyen, addig Kazinczhoz marad”.⁴⁰ A Szinnyei-féle Magyar Tájszótár a Magyar Nyelvőr I. évfolyamára, Körész Kelemen gyűjtésére hivatkozva a Csallóközből, az 1838. évi tájszótárra hivatkozva pedig Gömörből említ „egyházközség” jelentésű megye szót. Figyelemre méltó a szintén Gömörből ismertetett „egyházi palást” jelentésű *megyecsuha* adata is.⁴¹ Csúry Bálint a Szamosháti szótárban Ricséről idézi a „*Jóu megyéje van*” szólást a „Jó parokiája van, pl. a papnak” magyarázattal.⁴² A XX. század végi történeti kutatások eredményeként derült újra fény egy kiváló Gömör megyei, felsővályi megye-adatra. 1686-ban azt az egyházközségi szervezetet, amely a Vály-völgy magyarjait fogta össze, megyének nevezték. Önkormányzatiságát szerződés szabályozta. Választott *esküde*től álló testület vezette, amelynek élén az ugyancsak választott *megyebíró* állt.⁴³

Az efféle adatok száma bizonyára még szaporítható. Ha a XXI. századi levéltári kutatások során az „egyházközség” jelentésű megye szóra a Királyhágótól nyugatra eső területről további adatok tárulnak fel, talán bizonyossággal leírható lesz, ami a rendelkezésre álló kevés adat alapján ma még csak gyanítható, hogy valaha léteztek megyének nevezett egyházközségek Erdélyen kívül, a magyar nyelvterület középső és nyugati tájain is. Ha ez a sejtés beigazolódik, az erdélyi egyházközségek megye megnevezése középkori, koraiújkor gyökerű, nyelvi és egyháztörténeti maradványnyá, reliktum jelenséggé változik a történeti népelet kutatói számára.

³⁶ M. 55.

³⁷ Vö.: BÁRTH János 2011. 66–69.

³⁸ SZAMOTA István 1894. 27. (498.)

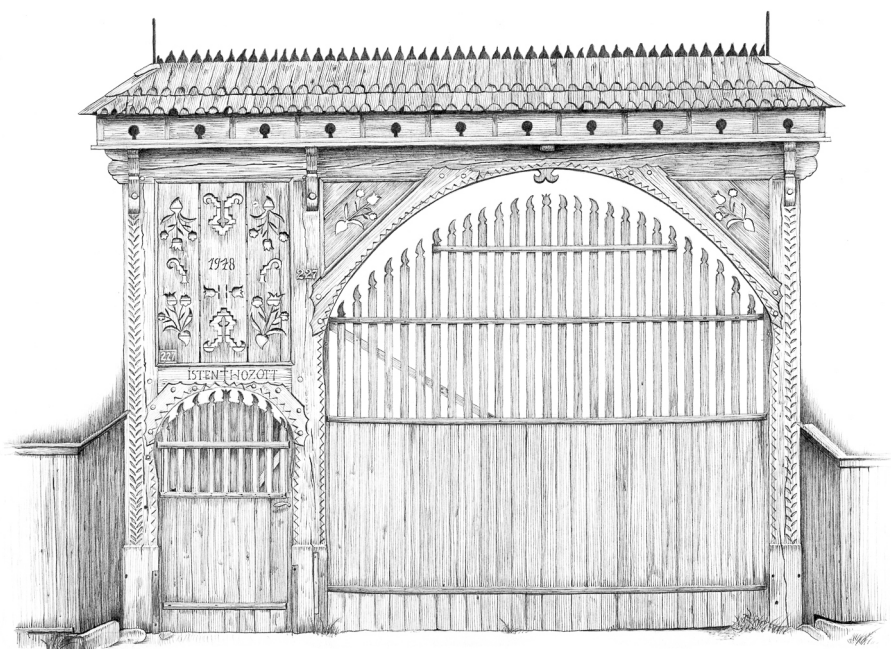
³⁹ DOM. KÓD. 1990. 449. (211).

⁴⁰ MOSZ. 1902–1906. 642.

⁴¹ SZINNYEI József 1893–1901. I. 1422.

⁴² CSÚRY Bálint 2004. 688.

⁴³ B.KOVÁCS István 1991. 52–53., 397.

1. ábra. Csíkszentgyörgyi székelykapu a 227. számú ház előtt. (1978)
(Mátéffy Attila rajza, 2008)

II.

A HELYI EGYHÁZSZERVEZET JELÖLÉSÉRE HASZNÁLT MEGYE SZÓ ERDÉLYI ADATTÁRA

NÉHÁNY TUDNIVALÓ A SZÖVEGEKRŐL

Az alább sorakozó erdélyi *megye*-adatokat a saját levéltári kutatásaim során feltárt dokumentumok adattengeréből válogattam. Az alapul vett iratok őrzési helyei: a GYÉL., a GYGYL., az UGYL., a MGYL., a SGYL. és a székelyföldi plébániák irattárai. Az előbb felsorolt rövidítések a plébániai irattárak itt nem szerepeltetett rövidítéseivel, valamint az M. jelű iratok, irategységek rövidítéseivel együtt a rövidítések e kötetbeli jegyzékéből oldhatók fel.

Mások kutatásaiból és az irodalomból nem vettem fel szövegeket az adattár szövegei közé. Valamennyi közölt szöveg katolikus megyék létezését dokumentálja. Más felekezetek megyéiről ebben az adattárban nem esik szó.

A szövegek Erdély területéről származnak. Az Erdélytől keletre és nyugatra eső területek magyar *megye*-adatait tanulmányom I. fejezetében szerepeltetem.

A közölt szövegek az érintett helységek nevének ABC rendjében, azon belül pedig időrendben követik egymást.

Az ABC szerinti sorrendben a rövid és hosszú magánhangzó-párok betűit (*i, í, o, ó, u, ú, ü, ű*) azonos betűnek számítom. Ellenben, a gyakran tapasztalható gyakorlattal ellentétben, az *a* és az *á*, valamint az *e* és az *é* hangok jelölésére használt betűket külön betűnek tekintem.

Az összetett, többelemű helységneveket székjelző, vármegyejelző, tájjelző és egyéb megkülönböztető elemeik nélkül szerepeltetem, úgy, ahogy azokat a XVIII. századi beszélt nyelvben használták. A legtöbbször székre, vármegyére, tájra utaló pontosító helynévrészeket az alaphelynév után zárójelben közlöm.

Minden helységnév után középszintű közigazgatási egységre utaló kifejezés áll zárójelben, mégpedig olyan alakban, ahogy az 1876 előtt, a XVIII–XIX. század nagy részében jellemzőnek számított. Azért választottam az 1913. évi vármegye-nevek szerepeltetése helyett a korábbi *szék*-, *vidék*- és *vármegye*-nevek közlését, mert a székely székek jelölése vagy hiánya már önmagában is kifejezi a Székelyföldhöz tartozás és a Székelyföldön kívülség tényét, ami az I. fejezetben leírt fejtegetéseim alapján egy lényegesnek tekinthető kutatási szempont. A székely székekre és a vármegyei beosztásra utaló XVIII–XIX. századi kifejezések használatával könnyebbé vált a székekre tagolódó, a székely autonómia joghatósága alá tartozó területek és a vármegyékbe szervezett, általában nem székely területek helységeinek megkülönböztetése.

Az idézett szövegrészeket keletkezési évszámukkal és bekezdésekkel különülnek el egymástól.

A szövegek származáshelye, levéltári jelzete, M. kezdetű rövidítéssel, valamennyi idézet végén, zárójelben található.

• • •

ABAFÁJA (Torda vm.)

1848

„*Abafájai leány Megye*” (M. 8. 1848/731.)

ABOSFALVA (Küküllő vm.)

1761

„*Tisztelendő Abosfalvi Plebanus eő Kegyelme maga hivatallyának kénszerítéséből erőss hittel lévén Kötelezve maga Megyéje kicsin jövedelmecskéinek gondviselésére és ki telhető megtartására*” (M. 8. 1761/107.)

ALFALU (Gyergyó~), (Csíkszék)

1755

„*A Gyergyó Allfalvi nemes Megye béliek megbékélének a Szent Visitaval három forintokban.*” (M. 108. 151.)

1766

„*Tudgyaé a Tanú... hogy Gyergyó Szent Miklósi Barabás Mihály primipilus, mostan Gyergyó Alfalvi Megyés Mester Anno 1765 és 1766 télen és tavaszon a' Megye jószágán kecskéket tartott volna?*” (M. 37. 1766.)

1799

„*En Gyergyó Alfalvi Nemes Megyébe harangozó hivatalban lévén.*” (M. 9. 1799.)

ALTORJA (Háromszék)

1804

„*Ezt pedig... sem a Tisztelendő Úr, se a Nemes Megyénk el nem szenvedheti. Elsőbben azért, mert a mi megyénk eleitől fogva Három széken első volt, itt... atyáink ideiben is minden Ecclesiái Ministerek mindenkor nagy érdemű Emberek voltak és elsők. Bögözi Josef Harangozó Emberek Utsuja.*” (M. 10. Altorja, 1804.)

ATYHA (Udvarhelyszék)

1770

„*Az Atyhai Nemes Megyének jövedelméről ab Anno 1770.*” (M. 38. 58.)

1800

„*Istennek ő Szent Felségének Dicsíretére, az ő Nemes Atya Megyében lévő Szent házának a vagy Templomának segedelmére... hagyta...*” (M. 38. 11.)

1803

„*A Tisztelendő Úr oly feltétel alatt engedé meg a Nemes Megyének a Mész Gödör ásását a maga jószágára, hogy ha a mész kifogy a Gödörből, tartozik a Megye azon Gödröt... bé tölteni 12 forint büntetés alatt.*” (M. 39. 1803.)

1808

„*Az Atyhai Megyébe rendelendő új Plébános*” (M. 39. 1808.)

1837

„*1837-dik Esztendő Martius 15-én, Ezen Nemes Atyhai Megyében köz Megye gyűlése tartatván*” (M. 38. 100.)

ÁRKOS (Háromszék)

1842

„Megye Birói Jegyző és Számadásos Könyv az Árkosi R. Catholica Filiális Ecclesiában 1842-k Esztendőbe kezdve a' Para Dániel Megyebíróságában.” (M. 96. Címlap.)

1856

„Az Árkosi R. kath. fiók megyének számadása” (M. 96. 1856.)

1875

„Jegyzőkönyv, mely felvétellett Árkoson az 1875-dik év junius 6-án az árkosi leány megye tagjainak rendes gyűléséről.” (M. 96. 1875.)

BARÓT (Háromszék)

1799

„Alázatos hív szolgálai, lelki fiai és leányi Baróth Megyéjének Lakosi.” (M. 42. 1799.)

1817

„Az Nemes Barothi Szt. Ecclesia tagjai... [által] meg-választatott Bede Dániel Gyalogkatona eő kegyelme úgy nevezett Megye Polgárjának, vagyis Egyház finak.” (M. 42. 1817.)

BÁLVÁNYOSVÁRALJA (Belső-Szolnok vm.)

1791

„Nemes és betsületes Bálványos Váraljai Megye” (M. 9. 1791.)

„Mindenkor szívemen kívánván hordozni életem fogytaig nem tsak a Bálványos Várallyai régi kedves Megyémmnek, hanem az abban levő Isten házának kis Templománakis fájdalmas emlékezetét.” (M. 9. 1791.)

BERECK (Háromszék)

1762

„Bereczk Várossa Megyéje” (M. 8. 1762/2.)

„Városunkban Bereczkben lévő mostani Megyés Mester Sidó Tamás eő Ke-
gyelme Csekély Megyénkből amoveálatnék...” (M. 8. 1762/2.)

BETHLENFALVA (Udvarhelyszék)

1809

„A Nemes Bethlenfalvi Megye Képében és nevében mostani megyebíróságot vi-
selő Armalista Simó Antal és Két Hitessei Páll János és Páll Péter eő Kegyelme.”
(M. 43. 1809.)

BÉLAFALVA (Háromszék)

1758

„Ada a' Megye az Asszony eő kegyelmének két darabocská jószágot, melyek...
háromszorta nagyobbak és hasznosabbak anál, melyet az Asszony adott a' Megyé-
nek vagyis a' Templomnak, én is jelen voltam mikor ez a Cambium végbe ment,
mivel akkor Belafalvi Megyés Mester voltam.” (M. 56. 1761.)

1848

„Most a Bélafalvi fiú Megye mint közönség... minden Canonica portiot kezemből kifogott.” (M. 8. 1848/774.)

BORBÁND (Alsó-Fehér vm.)

1802

„1802-dik Esztendőben Augusztusnak 15-dik napján, a Borbándi Romano Catholica Parochialis háznál Megye Gyűlésünk lévén” (M. 9. 1802.)

„Kivánván a Megyétől, hogy mind ezekre... bizonyítást a Nemes Megye adna.” (M. 9. 1802.)

BORDOS (Udvarhelyszék)

1841

„A Bordosi Anya Megye Kántorális jószágán semmit se tartoznak építeni.” (M. 40. 1841.)

BŐ (Marosszék)

1804

„Tudgya-é a Tanú... mi módon tartatik ezen Megyében Innepeken és Vasárnapokon az Isteni szolgálat?” (M. 9. 1804/33.)

„Azt láttam Bőön keresztül jártamban, hogy a Templom és Czinterem pusztuló félben vagyon, de mivel a Templom jövedelmét a Megye Bíró szokta adminisztrálni, úgy vélem, hogy ennek gondviséletlensége okozta a pusztulást.” (M. 9. 1804/33.)

BÖZÖD (Udvarhelyszék)

1778

„Bözödi R. Catholica Ecclesiának Megye Bírája Kiszeb Illyés István az fiscustól fel szólíttatván, hogy a Mester jószága körül a Kerteket meg nem csináltatta.” (M. 44. 1778. Bözöd.)

BRASSÓ (Brassó-vidék)

1836

„A Brassai Romano Catholica Megye... öszvességgel mint egy hat ezer lelkekből állván, ebből ha a' Magyar Lelkek kivonatnak, alig marad ezer Német Lélek...” (M. 95. 1836.)

„A' Brassai Romano Catholica Megye Magyar Tagjai.” (M. 95. 1836.)

BÚZÁSBESENYŐ (Küküllő vm.)

1839

„A B. Besenyei Tekintetes Birtokosságtól Megyénk egy darabotska erdőt nyervén az 1836-dik esztendőben” (M. 41. 1839.)

CSATÓSZEG (Csík~), (Csíkszék)

1881

„Csatószei Róm. Cath. megye kántori hivatala.” (M. 46. 1881.)

CSICSÓ (Csík~), (Csíkszék)

1792

„*A Csík Csicsai Templom pénzének interessiről s más jövedelmekről való szám-adása Megye Bíró Jakab Antal ő Kegyelmének*” (M. 9. 1792.)

CSOMAFALVA (Gyergyó~), (Csíkszék)

1755

„*Lévén Contraversiaja Gyergyó Csomafalvi Erős Pál Uramnak primipilusnak Gyergyó Csomafalvi m Csala Andrással pixidariussal, mint Csomafalvi Ecclesia fő Megye Bírójának...*” (M. 108. 164.)

CSOMORTÁN (Háromszék)

1845

„*Csomortánba nem lévén Megye Bíró, az üres Megye Bírói helyre kineveztetett Csomortáni Gyalog Katona Bíró István, Szent egyházfinak pedig Gyalog Katona Gyergyai Ferencz Csomortáni, akik ez úttal felis eskettettek.*” (M. 47. 45.)

„*A Csomortáni Megyére nézve következő módon Rectificaltattak a kepéző gazdák.*” (M. 47. 45.)

CSÖB (Udvarhelyszék)

1841

„*A' csöbi és Szent Demeteri Leány Megyék*” (M. 40. 1841.)

DELNE (Csík~), (Csíkszék)

1761

„*Minek utánna Nemes Delne Megyéje egészen össze gyűlt volna, és Megyénk gyűlésében... szép csendesen meg egyeztünk...*” (M. 8. 1761/35.)

DITRÓ (Gyergyó~), (Csíkszék)

1757

„*Mű Gyergyó Széki Üdösbb Puskás Tamás Nobilis Nemes Ditró Megyeinek Feő Megye Bírója, ...Dittrai ifiabb Puskás Mihály nobilis, Puskás János m, Kovács Ferencz primipilusok, Dittrai Ecclesiának Vice Megye Bírái...*” (M. 48. 1757.)

1797

„*Alázatossággal Könyörgünk Excellentiádnak, hogy lenne Kegyes Münköt... nálunk lévő Tisztelendő Erános István Urat Nemes Megyénkbe Plébánosunknak confirmálni... mivel említett Tisztelendő Pater Erános István Úr az Nemes Megyénknek igen kedvébe esvén...*” (M. 9. 1797.)

1814

„*A közelebb mult 1813-dik Esztendőben a Nemes Megyénk Fő Megye Bírója Nobilis Puskás Mihály azon Nemes Megyénk Terrenumát a Plátonoknak, mint a Mater Ecclesiának Zselléreinek Dézmára fel osztván, oly formán, hogy minden teremhető 10-10 Kolongyából adgyanak Két Két Kolongya Dézmát.*” (M. 48. 1814.)

1819

„A' midőn ezen folytában lévő 1819-dik Esztendőben Juliusnak 4-dik napján lettünk volna Nemes Gyergyó Székben Ditróban a' Nemes Megye Plébánia Házánál, állának mű előnkbe két részről való személyek, egy részről Nemes Ditrófalvának fungens Plébánussa Tisztelendő Miklósi Pál Úr és az irt Helységi Ló fő Nemes Puskás János Uram Fő Megye Bíró, a' tisztelt Nemes Megyének Nevében és Képében mint Megye Előljárói, az irt Helységnek és Nemes Megyének több tagjaival edgyetemben, mint eladó Felek; Más részről Gyergyó Ditrói Nemes Ló fő Csibi Tamás Uram, mint Ditrói Birtokos és Vásárló...” (M. 48. 1819.)

EGRESTŐ (Küküllő vm.)

1828

„1828-dik esztendő július 27-dikén tartatott megye gyűlésében elő fordulván a többek közt a Megye Birói választás, meg erősítettett az említett hivatalban sors szerint Pap János úr...” (M. 49. 6.)

1830

„1830-dik esztendő október 3-án tartatott nemes Megye Gyűlésiben egész Megye jelen létiben. Pünköshti Márton Megye Bíró atyánkfjának azon propositiojára, hogy a Megye Földgyének bé vettetése aránt a nemes Megye gondoskodgyék.” (M. 49. 26.)

ETÉD (Udvarhelyszék)

1820

„Az Etédi Romano Catholica Ecclesia Megye Birájának, Egyház fiainak...” (M. 50. 1820.)

ESZTELNEK (Háromszék)

1747

„Karakai Boldizsár Nobilis de Esztelnek...” [77 éves, vallomása]... „Én három rendben 15 esztendőök folyása alatt Fő Megye Birája lévén Esztelnek Megyénének...” (M. 51. 1747.)

1807

„Anno 1807. die 19-a Április. Az Esztelneki Megye Temploma jövedelmiről 1806-dik Esztendőre való Szám adása Fő Megye Bíró Nemzetes Szacsvai Sigmond Úrnak.” (M. 10. 1807. Esztelnek.)

1839

„Ezen folyó 1839-dik esztendő április 2-dik napján az Oskola Házba Közöségi Megye Gyűlést tartatván... Nemes Esztelnek részéről eddigi Megye Bíró Bartos Ferentz Uram hivataláról le köszönnén, azt a Nemes Megyeis elfogadá, és addig folytatott hivataláért Nemes Megyénk köszönetet mondvá helyébe Megye Birónak Köz meg egygyezéssel nyugalmazott gyalog Káplár Jantsó Josefet választá meg...” (M. 47. 1.)

1842

„Mivel a Megye gyűléseibe a lakosok nagyon kitsin számmal szoktak megjelenni... azon okból közönséges egygyezés után az alább... beiktatandó személy-

lyeket Megye Eskütteinek megválasztotta, kik a Megye gyűléseibe megjelenni kötelesek... oly felhatalmazással, hogy ha a Nemes Megyéből senki más meg nem jelenne is, azon Esküttek mindenkor tellyes Megyét fognak képezni, s végzéseiket a Nemes Megye mindenkor, mint tulajdonát úgy tekintendi... ” M. 47. 28.)

FARKASLAKA (Udvarhelyszék)

1799

„Némelyektől úgy hirdettetett, hogy Méltóságos Török Ferentz Vicarius Foraneus Úr a Farkaslaki Plebánust Tisztelendő Tóth Ferentz Uramot a Megye házából ki rakattatni parantsolta... ezért a Szent Szék és az említett Méltóságos Vicarius Úr engemet exmittálván, Farkaslakára mentem, és ott a Megyét egybe híván, Bálint Sigmondot a Megye előtt meg kérdeztem ” (M. 9. 1799.)

FENYÉD (Udvarhelyszék)

1826

„A Fenyédi Nemes Megye Mostani fungens Megye Bírája nagyobb Gergely János Uram ” (M. 52. 1832.)

FUTÁSFALVA (Háromszék)

1796

„Nemes Futásfalvi Megyének Papja ” (M. 9. 1796.)

„Ecclesiánknak volt jótskán pénze, de ennek egy részét... Papunk... tsak hamar ide jöve tele után S. V. ökrök, Kabalák vásárlására ki vette a megye ládájából ” (M. 9. 1796.)

GÁLFALVA (Küküllő vm.)

1761

„Az Egyházi Előljáróknak már régen tett rendelésekből a ' Gálfalvi mint Leány Megyécske híveinek lelki pásztora, munkása és szolgája nem a Szőkefalvi, hanem az Abosfalvi Plebanus volt mind eddig és ő az mind máigis ” (M. 8. 1761/107.)

GELENCE (Háromszék)

1679

„Midőn volnánk... Orbay Székben itt Gelenczén a Pap számára való Megye házánál ” (M. 53. 1679.)

1764

„Ez előtt mint egy tíz esztendővel hosszas szolgálattya s dicsiretes maga viselése után meg halálozván Megyénkben Senior János Deák becsületes Megyes Mesterünk, két három Megyénkbéli Possessor Uraiméknak... munkálkodások és közben járások által disponáltatott vala helyébe Megyes Mesterünknek Mészáros Ferencz Deák ” (M. 8. 1764/137.)

1791

„Az Gelenczei Megye Törvénye a Templom jószágait új Dispositio alá vette. ” (M. 53. 1791.)

1795

„*Nemes Gelentze Megyénének Fő Megye Bírája Palkó Ferentz*” (M. 10. 1795. Gelence)

1847

„*Mű a Gelentzei Latin szertartású Nemes Megye alább írt tagjai adjuk tudtára mindeneknek, hogy lévén... Nemes Megyénknek itten Gelentzén a fel szegben az úgy nevezett Bagaly juk alatt... egy már pusztájában hagyattatni kezdett temető helye...*” (M. 53. 1847.)

GYIMES (Csíkszék), (A kontumáci templom 1853 előtti megyéje, vagyis a teljes gyimesi Tatros-völgy értelmű helymegjelölés)

1853

„*A mai napon a Megyénk meg oszlása ügyében... ki küldött Püspöki... bizottmány*” (M. 8. 1853/604.)

GYIMES (Csíkszék), (A kontumáci templom 1853 utáni megyéje, vagyis a mai „gyimesbükki egyházközség területe” értelmű helymegjelölés)

1869

„*1868-dik év december 26-án tartott megyegyűlés*” (M. 105. 6-7.)

„*Firtelmeister Márton főmegyebíró*” (M. 105. 6-7.)

GYIMESLOK (Csíkszék), (A mai Gyimesközéplok és Gyimesfelsőlok együttes területe. A gyimesközéploki templom 1853-tól 1907-ig fennállt megyéje.)

1853

„*A polgárilag két faluvá alakított Loki Megye tagjai...*” (M. 8. 1853/604., 1853/1240.)

„*Csáki Ferentz Fő Megye bíró, Ambrus János vice megye bíró*” (M. 8. 1853/604., 1853/1240.)

HARALY (Háromszék)

1765

„*Gelencze Mater és Haraly Filiális Megyék között az eránt fennforgó differentiában, hogy Haraly nem kívánna többé a Gelenczei templom és Megyés Házak építésére s conservatiojára harmad részbenis concurrálni, azért, hogy maga Templomát és Kántori Megyés Házát kelletnék ezen túl conserválni*” (M. 53. 1765.)

1795

„*Nemes Haraly Filiális Megyének Fő Megye Bírája Fejér János eő Kegyelme*” (M. 10. 1795., Gelence.)

1843

„*Nevei a Haralyi Fiók Megye képező Listájában tanáltató Gyalog Katona Személyeknek*” (M. 56. 1846.)

1844

„*Haralyi Lovas Katona Szőke Tamást, kit a' Haralyi filialis Megye még a' jelen évi Szent György napkor Megye Bírájának meg választott*” (M. 56. 1846.)

1869

„Kézdi Orbai Esperestségben lévő Gelenczéhez tartozó Haraly filiális Megye Temploma pénzéről számadás 1868/69” (M. 57. 37.)

HATOLYKA (Háromszék)

1726

„Imponaltatott... Hatolka megyéjének, hogy a Plebaniát fel állítsák.” (M. 18. 22.)

1818

„Leg kisebb szolgálai, Hatolyka Nemes Megye Tagjai” (M. 56. 1818.)

„Az Megye jószágán levő Kapukot szekérével el rontotta” (M. 56. 1818.)

1843

„Tetszett az Hatolykai Nemes Megyének Tégedet Kántorának választani... ezennel Hatolykai Kántornak rendellek,... haladék nélkül jelentsd magadot a' Szent Katolnai Plebanus Úrnál, a' ki bé fog a' Nemes Megyének ajánlani. Parantsolom... a' Nemes Megye előljáróit... tiszteld... a' Nemes Megye minden tagjait meg betsüld” (M. 56. 1843.)

HILIB (Háromszék)

1795

„Anno 1795. Die 23-tia 8-bris Nemes Hilib filialis Megyének Megye Bírája Vajda István eő kegyelme... ada számot Keresztelő Szent János Templomának jövedelméről és költségéről ab Anno 1784.” (M. 10. 1795. Gelence.)

1822

„Mű alább irt Gelentzei és Hilibi Megyebéliek... meg edjezénk abban...” (M. 53. 1822.)

„A' Hilibi Nemes Megye a' Gelentzei megyének... bé fizette...” (M. 53. 1822.)

HODOS (Székely~), (Marosszék)

1763

„Hodos Megyéjének alázatos instantiája a Méltóságos Generális Vicarius Úrhoz” (M. 8. 1763/41.)

1802

„Hodosi Megye Bíró Uram! Vévén kegyelmed ezen írásomat, adgya értésére a falusi bírának, hogy ha mi bajok vagyon a Cantorral... hatalmason a Megye jószágára citálni, admoneálni vagy tiltani ne merészellyenek bé menni, mert nem szabad, mivel a Megye jószágai olyan privilegiummal bírnak mindenütt, mint fő nemesi fundussok, azért ha... olyas bajoskodások leszen a falusi Bíráknak, mindenkor ez iránt tanályák meg a Megye Bíró” (M. 58. 1802.)

1815

„Az Hodosi Nemes Megye Fő tagjai az egész Megye nevében és képében, nevezetesen a Fő Megye Bíró Máté Gáspár eő kegyelme” (M. 58. 1815.)

ILLYEFALVA (Háromszék)

1792

„Az Illyefalvi kis Megyének nevében és képében” (M. 9. 1792.)

„Igen káros szegény Megyétskénnek ő Kegyelmetől meg válni” (M. 9. 1792.)

IMECSFALVA

1726

„Orbai Széki Imecs falvi Megye Bírája Aczéll Páál... az Megye Képiben...” (M. 18. 22.)

1847

„Gelenczén a Nemes Gelencze Megyéiben Fungens Cantor Molnár Elek Kántor Úr, itt nálunk lévén Imetsfalván, Nemes Megyénkben Harangozói Hivatalban, a ki az egész Megyénkbéli lakosokhoz a leg nagyobb szelidséggel viseltetett” (M. 56. 1847.)

JAKABFALVA (Káson~), (Csíkszék)

1797

„A Káson Jakab falvi Megyéhez tartozandó Híveinek” (M. 9. 1797.)

JÁRA (Maros~), (Marosszék)

1827

„A Főtisztelendő káli Plébános Úr köteles Járába kimenni, Megyét gyűjtetni, ...a volt Megye Bíró számadását tisztába hozni” (M. 59. 1827.)

JEGENYE (Kolozs vm.)

1793

„Mester Jósínét miért tiltotta el a Megye az Jankó János házatól?” (M. 9. 1793.)

„András Mihály Megye Bírója” (M. 9. 1793.)

KADICSFALVA (Udvarhelyszék)

1798

„Az holis a Kadicsfalvi Nemes Filiális Megye részéről jelen lévén... Meltóságos Vicarius Török Ferencz Úr, Nemes Udvarhely várossának hozzá tartozó filiával Fő Lelki Pásztor, ugyan Kadicsfalvi Török Ferencz Úr, Nemes Udvarhely Széknek edgyik érdemes Vice Király Bírája és a nevezett Kadicsfalvi Megyének Fő Megye Bírája más több Kadicsfalvi Megyebéli Személyekkel edgyütt a Kadicsfalvi Teljes Megye Képiben és neviben...” (M. 43. 1798.)

KARÁCSONYFALVA (Homoród~), (Udvarhelyszék)

1751

„Karácsonfalvi Catholica Megyének képében” (M. 60. 1751.)

1766

„Barabás István Uram, mint a Romano Catholica Ecclesiának Megye Birája egy Ház fiaival együtt” (M. 60. 1766.)

KÁL (Székely~), (Marosszék)

1801

„A' R. Catholica Káli Szent Ecclesia hites Megye Birája Lőrintzi Joseff” (M. 59. 1801.)

KEMÉNYFALVA (Küküllő~), (Udvarhelyszék)

1798

„Zetelaki Gokus Antal privilégiumos Nemes Személy ada az Küküllő Keménfalvi Megyének egy kis ben való jószágot... tíz magyar forintért” (M. 67. 1798.)

1799

„Midőn volnánk itt Nemes Udvarhely Székben Küküllő Keménfalván az mostani Megye Bíró Bíró Ferencz primipiláris Nemes Személy házánál” (M. 67. 1799.)

1845

„Leg alázatosb szolgálai és Fiai a Küküllő Keménfalvi Rom. Cath. Megyebeli Lakosok Közönségesen” (M. 67. 1845.)

„Közönségesen Megyéstől azon tanátskoztunk s megis egyeztünk, hogy Templomunknak földelét Cseréppel földgyük meg...” (M. 67. 1845.)

„A Küküllő Keménfalvi Róm. Cath. Fiók Megyének”. „A folyamodó leány Megyének... meg engedtetik” (M. 67. 1845.)

KERESZTÚR (Gerend~), (Torda vm.)

1799

„Méltóságos Kemény Farkas Úr eő Nagyságát a Gerend Keresztúri szegénységben sinlődő Megyének Fő Curatorává... Püspököm... rendelte volt...” (M. 9. 1799.)

„Vévén a Gerend Keresztúri Megye Taxássainak terhelhetésekről panasszokat” (M. 9. 1799.)

1848

„Gerendkeresztúri Fiú Megye” (M. 8. 1848/619.)

KILYÉN (Háromszék)

1833

„A' kilyéni Megye Bíró Donáth Ferentz által proponáltatott, hogy a Kilyeni filiabeli temetőhely az Unitaria Ecclesia által el foglaltatott” (M. 62. 1833.)

KILYÉNFAALVA (Gyergyó~), (Csíkszék)

1748

„Azon 1748-dik esztendőben... ígérte magát Közönségesen Kilyénfalva arra, hogy esztendőnként a Megye földire egy egy Szekér trágyát minden házas ember ki viszen...” (M. 64. vége.)

1749

„Most pedig fogták az Örmények azon harangot, az Kilyénfalvi Megyének ötven forintokért el atták, az mely pénzt Gyergyó Szent Miklós Megyéje meg tiltotta az Kilyénfalviaknál, hogy meg ne adgyák” (M. 8. 1749/14.)

1758

„Jövének előnkbe egy részről az említett Gyergyó Széki Killyénfalva megyéje és akkor Megye képét viselő becsületes Gyergyó Killyénfalvi Megye Bíró György Páll primipilus...” (M. 64. vége.)

1776

„Anno 1776... Tekerőpatakon celebratott Szent Szék alkalmatosságával a' Gyergyó Kellyénfalvi Nemes Megye... főmegye Birája Kovács Benedek több Megyebéliekkel... meg jelenvén...” (M. 63. 1776.)

1843

„Alázatos szegény juhaj Gyergyó Kilyénfalvi Megyebeliek” (M. 63. 1843.)

KOLOZS (Kolozs vm.)

1848

„A Kolosi Róm. Kath. Nemes Megyének Istentől áldást” (M. 8. 1848/1166.)

„Deák Imre Megye Bíró” (1848/1166.)

KOLOZSVÁR (Kolozs vm.)

1805

„Számadásomat... Nagyságodnak és a Nemes Megyének olj alázatos kérésem mellett... bé nyújtom, hogy azt... a... Megye gyűlése által meg vizsgáltatni és a Méltóságos Püspöki Fő Számvevő hivatalnak... fel küldeni méltóztassanak” (M. 10. 1805. Kolozsvár.)

1856

„A Kolosvári Rom. Katholica Megye” (M. 56. 1856.)

„A' helybéli Rom. Katholica Anyaszentegyház Megyéje az e' Nemes Város nagy piatzán álló székes Templomának... Tornyát... újból kiemelni” (M. 56. 1856.)

KOROND (Udvarhelyszék)

1711

„Vagyon egy kert a' Megye háza és Templom mellett zállagon tíz forintig” (M. 65. 16.)

1789

„A Nemes Korondi Catholica Megye Temploma” (M. 10. 1789. Korond.)

1801

„Igaz-e, hogy a... Tisztelendő Plebanus Úr azon Megyében lett jöveltekor a Megye Tiszteit maga fejétől le tette, és maga tetzése szerint újabb Tiszteket tett és az régieket üldözni kezdette...” (M. 9. 1801.)

„Azon könyörög, hogy a' Tüzes Menyő az egész Megyénket üsse meg” (M. 9. 1801.)

1802

„Korondi Megyebeliek nevei” (M. 9. 1802.)

KOZMÁS (Csík~), (Csíkszék)

1627

„Anno Domini 1627 die 25 mensis Junij. Mikoron az Kozmasi Ecclesiat visitalvan, adak ertesemre, hogy az Sanctuariumba valo Statusokbol nemely azon Megyebeli emberek örökös allo helyet akarnanak foglalni...” (M. 66. II. 14.)

1676

„Kozmas Megyeienek az Templombeli Szekek csinaltatására valo Végezese” (M. 66. II. 17.)

1690

„Groff Tököli Imre... országronto es pusztito, Erdelybe való be ütesekor, mely löt szerencsétlen és boldogtalan 1690 esztendőben... egész taborat /:hirtelen be érvén Czikba:/ tette Kozmas Megyeieben Sz: Ferencz nap utan valo napokban, a Nyergestől fogva Szeretszegig Kozmastol fogva Tusnadig el fogvan azt a darab helyet és ott mulatvan öt egész nap alatt...” (M. 66. I. 5.)

1692

„Eleitől fogva közönséges szokas és Törvény volt Kozmas Tellyes Megyeieben a jo Rendtartasnak meg maradasara, az Megye Közönseges szükséges dolgainak, vagy in toto, vagy in parte, el-igazitasara, hogy bizonyos Böczülletes Szemelyeket valasztottak az egész Megye Közönseges ertelméből, és meg eggyezet akarattyabol, úgy mint: Megye Bírait, Szentegyhazfiai, kik az Megyet nezendő dolgokat rendelkeznek, igazgatnak, es az Megye Közönseges Igassagat meg tartanak: kiknek Plenipotencia is adatot az vakmerőknek es szofogadatlanoknak meg büntetésére, hogy az Közönséges jó meg allyon” (M. 66. II. 1.)

1696

„Ezek a... Templombeli egyetmasok Anno Domini 1696 in festo S. Laurentij Martyris megint meg latogattattanak es ielen lenni találtattanak Templom es Megye böcsülletes hütösi előtt, úgy mint Kozmasi Léstyan Lőrincz Uram, Kozmasi Hadnagy Ferencz Uram, Szeretszegi Szabo Andras uram, Kozmasi Szőcz Tamás Uram előtt, Mellyek-is az meg nevezet Szőcz Tamás Uramnak, mint Kozmas résziről valo Hütös Megye Biraianak és Szabo Andras Uramnak mint Tusnad résziről valo Hütös Megye Biraianak gondviselésére es vigyazasara maradanak” (M. 66. I. 7.)

1712

„A Kozmasi Megyéhez tartozandó Könyvek, mellyeket Istenes gondolatbul hagyott P. Pogány Pál Uram, öt esztendeig lakvan... Kozmás Megyeieben, Anno 1712. die 20. mensis maj, mely esztendőben Hazájába Magyar Országban költözött Kozmas Megyejébül” (M. 66. I. 67.)

1720

„Olyan usussal élt Kozmás megyéje, hogy egy esztendőben Kozmás, masban Tusnad procuralta az oltar körül valo szolgálatot” (M. 66. I. 84.)

1726

„Kozmás Megye lévén ectradatus, hogy ostya sütő vasa számos időktől fogva nem volt s nintsen is, azért convincaltatnak... csináltasson ostya sütő vasat...” (M. 18. 43.)

1795

„Kozmási Potyó Antaly Nemes Személy, Nemes Két Csík Gyergyó és Kászon Székek Derék Székének hűtös Assessora és Nemes Kozmás Megyéje Fő Megye Birája” (M. 9. 1799.)

KURTAPATAK (Háromszék)

1842

„Kurtapataki Megye az Esztelneki Megye házához le hozván a kötelet... mint hogy Csomortán 5 esztendőig tartotta a harangot kötéllel, úgy Kurtapatakis tartozék öt esztendeig tartani, amellyet a Kurtapataki Megyeis fel vállalt” (M. 47. 30.)

LEMHÉNY (Háromszék)

1726

„Kézdi Széki Lemhenyi... Keserű Mihály Uram... a templomot nem építette, mint Megye Birája” (M. 18. 15.)

„Keserű Simon Uram... kötelessége szerint tartozott volna a’ megye házáat... megh vizsgálni” (M. 18. 16.)

1791

„Alázatos szolgálai, Lemhény Megyéjének esküttei” (M. 9. 1791.)

LENGYELFALVA (Udvarhelyszék)

1764

„Az Lengyelfalvi Megye Polgára által mü előnkbe convocaltattak” (M. 8. 1764/138.)

1778

„Fel szólítván Lengyénfalvi Fő Megye Birót Hadnagy Ferencz Uramot, Nemes Személyt, hogy eő Fő Megye Bíró lévén az Megye jószága körül Kerteket meg nem csináltatta...” (M. 44. 1778. Lengyelfalva.)

1844

„Az 1844-dik esztendőben május 5-dik napján tartatott a Lengyelfalvi nemes megyének gyűlése Méltóságos Báró Fő Curatorunk Orbán János Ó Nagyságának elnöksége alatt, jelen lévén Megye Bíró... Simó Antal Hűtös társaival együtt...” (M. 68. 1844.)

LÖVÉTE (Udvarhelyszék)

1791

„Ez nem Falu, hanem Megye dolga, a Megyének pedig Feje a Megye Bíró, ki akkor jelen nem volt, de ha jelen lett volna, a Papi hivatalt nem a Megye, hanem a Püspökség igazítja” (M. 9. 1791.)

1847

„Lövéten a Nemes Megye Kántori lakóházánál, a hol is mü az érdekelt Megyének Elöl Ülői...” (M. 69. 1847.)

MADARAS (Csík~), (Csíkszék)

1809

„Az után Madaras el válván a Nagy Boldog Asszonyi Megyétől és külön Megyét formálván” (M. 56. 1809.)

MALOMFALVA (Nyikó~), (Csíkszék)

1820

„A Malomfalvi Nemes Fiú Megyére nézve Különösön e' Következendő Rende-
lések tétettek” (M. 70. 1820.)

„Esméretesek lévén azon vissza élések és gyalázatos verekedések, melyek a
Megye ünnepe vagy Bútsú napján Malomfalván történni szoktak” (M. 70. 1820.)

1826

„Illy sokféle eretnek torkába csak ez előtt kilentz tiz Esztendőkkelis eleitől fog-
va soha sem volt egyéb Megye épületünk, hanem egy rongyos pusztulásra jutott
Kápolna házunk, de miis más Szomszéd Megyéknek jó példájára fel serkenvén,
többnyire a magunk költségünkön tágas újj Templomot építettünk...” (M. 71. 1826.)

MARTONOS (Kézdi~), (Háromszék)

1825

„Jelentem alázatosan a Fő Tisztelendő Úrnak, mind hogy az üdő eljött, hogy
megye Bírót válasszunk, ma estve az egész közönséges Megye öszve gyűlt a Vice
Megye Bíró Mike Simon eő Kegyelme házához és egyenlő értelemmel és akaratbol
választatott Megye Bírónak 1-mo Nagy Antal, 2-do Ladani György, 3-tio Csüdör
Mojzes” (M. 56. 1825.)

MÁLNÁS (Háromszék)

1817

„Néhai Kegyelmes Püspökünk rendelkezésénél fogva Málnásról a Papi lakás a
mostan úgy nevezett Mikó-Újfaluba meg esett tsere mellett által vitetvén, azolta a
Málnási Lakosok azon... iparkodnak, hogy engemet, mint Málnási, Bodoki, Oltszemi
Romano catolicusok részéről való Megye Bírót a Falu közönséges terheinek igája
alá vonattassanak” (M. 95. 1819.)

MÁRÉFALVA (Udvarhelyszék)

1749

„Máréfalvi mostani Megyés Kántor, Szilágyi István” (M. 8. 1749/22.)

1771

„Máréfalvi Olosz Ferentz Máréfalva Megyéjének Bírája, Miklós János, Kováts
András és Bíró János Megye Esküttei, Kússebb Lukáts István Szent Egyház Fia,
Csíki Ferentz Máréfalvi Falus Bíró, Páll György falu Notariussa, Olosz Péter, Páll
Josef és Ferentz, felső Lukáts Péter, László István és Péter, Kováts István, Sőőtér
Péter és alsó Kováts János ő Kegyelmekek tellyes Máréfalva Megyéjének és falujának
Képében s. Nevében, kik is minnyájon Nemes Személyek” (M. 72. 1771.)

1772

„Tudom, hogy a' Máréfalvi Megyés Mesterek két darabocská széna füvet birtak, s kaszáltak” (M. 72. 1772.)

MENASÁG (Csíkszék)

1678

„Z. Georgi Czedő Georgi proclamaltatná az Menasági Megie birajat Dalnel Janost, illen ratiobol, hofi vagion egy darab széna fű kertben, melliet az elei hattak volt Templum számara, azt most megie bírai uraim masnak abalienalnyi akarvan” (M. 100. 1.)

1730

„Szent Györgyi Tánczos György és felső András Péter... a közelebbi karácson ünnepiben Menaságh megyéjében musikáltak” (M. 1. 21.)

1752

„Csik Ménaság megyéje lakossi közönségesen” (M. 8. 1752/83.)

1867

„Folyó 1867-dik évben augusztus 15-én teljes megye gyűlésben a régi üdvös szokás újból fel vétetvén, úgynevezett megye esküdtjei gyanánt megválasztottak” (M. 73. 1867.)

MIKLÓSVÁR (Háromszék)

1801

„Válaszát a' Méltóságos Úrnak Nemes Megyének alázatos tisztelettel vette meljben azt, hogy a' Megye Erdeje aránt volt Investigatio alkalmatosságával az egész Megye meg nem hallgattatván... kíványa a Méltóságos Úr abban a' Megye további ki nyilatkoztatását” (M. 9. 1801.)

1841

„1841. év Szent Mihály hava 25-dik napján... Miklós várán... megjelenének mi előttiünk... Megye bíró Tüzes László és megye jegyzője Gyenge András, mint a tisztelt Romano Catholica nemes megyének... meghatalmazott képessei” (M. 74. 1841.)

„Lévén az említett Megyének a' Miklósvári határon... egy szántóföldje.” (M. 74. 1841.)

MINDSZENT (Csík~), (Csíkszék)

1791

„Alázatos szolgálai, szolgálói Csik Mindszent Megyéje Lakossi Közönségessen” (M. 9. 1791.)

„Mái napon Megyének gyűlése alkalmatosságával” (M. 9. 1791.)

1804

„Csik Mindszenti Megye Bírája Benedek István számadása a' Templom jövedelméről” (M. 10. 1804. Mindszent.)

NAGYÁG (Hunyad vm.)

1858

„A Nagyi Rom. Kath. megyének van végrendelet következtében nyert alapítványa...” (M. 75. 1858.)

NAGYBOLDOGASSZONY (Csíkszék), (Karcfalva, Jenőfalva és Dánfalva közös megyéje)

1763

„Anno 1763. Die. 12. Martij Nemzetes Kovács Jóseff Uram Fő Megye Biroja lévén Nagy Boldog Asszony Megyéjének ennek előtte való esztendőkből” (M. 102. 54.)

1794

„Anno 1794-dik 18-dik máji. A mai napon Nemes Nagy Boldog Asszony Fő és Vice Megye Birói és az Nemes Megyének Hűtössei s. első tagjai Közöséges Gyűlést tartván, ugyan a nevezett Nemes Megye Házánál Szabó István fungens Cantor ő Kegyelme lakó Házánál” (M. 102. 126.)

1804

„Én... Mélik Thrési, a' ki lakom mostan a' Csík Nagy Boldog Asszonyi Megyében” (M. 9. 1804/18.)

1806

„Becsületes Nemes Megye!... Sem ezen írást, sem egyéb e félét a' Megye nevében nem acceptalok, semmiféle Megye gyűlését meg nem ismérek, mely nem a' Plébánián és nem a' Plébános előlülése alatt tartatik” (M. 56. 1806.)

1809

„Az actionalt havasis a Megyét, ámbár Faluk által birattassék, de nemis úgy bírják mint Faluk, hanem mint Megye tagjai” (M. 56. 1809.)

1825

„A' Nemes Nagy Boldog Asszonyi Templomnak Fő Curatora Karcfalvi Lófő Karda Mihály eő Kegyelme, az irt Nagy Boldog Asszony Megyét formáló Dánfalva, Karcfalva, és Jenőfalva három nemes elegyes Közönségek ellen azért indítván... keresetet Kis Tarkó Havassa iránt...” (M. 56. 1825.)

1839

„Kegyelmeteket Fel Csík Nagy Boldogasszony, Kartzalva, Jenőfalva, Dánfalva Közönségeiből álló Megye Fő Megye Bíróját Gidró Jánost és Vice Megye Bírát... a Megye Eskütyeivel edgyütt s Kegyelmetek által a Megyét általam... inteti...” (M. 56. 1839.)

NAGYENYED (Alsó-Fehér vm.)

1848

„Megyei számadása a Nagy Enyedi Nemes Romano Catholica Megyének” (M. 8. 1848/614.)

NAGYKÁSZON (Csikszék), (Kászonaltíz, Kászonfeltíz és Kászonimpér közös megyéje)

1757

„Tudgyaé... a' Tanú mostani Kászoni Plébanus Zsögön Jánosnak Nagy Kászon Megyéjében 4 esztendőktől fogva valami botránkoztató tselekedetit?” (M. 8. 1757/12.)

1758

„Nemes Kászon Megyéje... Plébanus Urának tartozzék adni jó helyen Tizen két Szekér Szénára való helyet, az Cantornak... 8 Szekérre valót” (M. 8. 1758/23.)

1807

„Nemes Nagy Kászon Megyéjében Feltízben a Szent Katalin tiszteletére tsenált kápolna” (M. 10. 1807. Nagykászon.)

NYÚJTÓD (Háromszék)

1726

„A Nemes Megye által adatott Tisztelendő Nyuitódi Plébanus Uramnak...” (M. 18. 9.)

OLÁHFALU (Kápolnás~), (Udvarhelyszék)

1691

„Esperest Uram Káponás oláhfalui Hatos Andrást megh szállítá..., úgy mint Falus Birot, ilyen okbol, hogy Megye Bírájok nincsen Sz. György naptól fogva” (M. 100. 82.)

1838

„Az 1838-dik év Január hó első napján az addig Fiok Kápolnás Oláhfalvi Megye az anya megyék rendébe soroltatván s külön Lelki Pásztor kormányjára bízattván” (M. 61. 1.)

1851

„Költ Kápolnás Oláhfaluban, Megyénk gyűlésében 1851 január hó 21-dikén” (M. 61. 5.)

OLÁHFALU (Szentegyház~), (Udvarhelyszék)

1685

„Vdvarhely Szeki Palfalvi Licentiatius Reti Janos Diak Leanja Borbara ut Atrix Doceat az Inctus... Oláhfalui... Pater Stephanus Sandor Vr ellen, hogj pater Sandor Vr arestaltotta, megh paranczoluan az Olajfalui Megje birajanak..., hogy ha megh nem fogattia megh nem marad Olahfaluban” (M. 100. 35.)

1749

„Az Oláhfalvi Megje vendég fogadónak csinálta volt az Megje házát?” (M. 8. 1749/58.)

1782

„Az elmúlt esztendőben... áldozó Csütörtökön... a Kántor, Tisztelendő Plébanus uramot, az egész Megye meg állíttatván, a Templom előtt, meg követé” (M. 8. 1782/61.)

OROSZHEGY (Udvarhelyszék)

1688

„*Oroszhegy Megyében lakozandó Megyés Pap is akar ki legyen, tartozzék minden esztendőben azon Tanorok hasznáért három üdvösséges misét szolgáltatni Balint Péterért*” (M. 77. 1688.)

1778

„*Imponáltatik a Nemes Megyének, hogy ... Esperest Uramnak egy jó... alkalmas gabonást csináljanak*” (M. 44. 1778. Oroszhegy.)

1788

„*Tifán Péter... olyan jussal élhessen, mint akár melyik Megyebéli ember maga és maradékai*” (M. 76. 1788.)

1791

„*A Nemes Oroszhegyi Megyének Plébánussa, Tisztelendő Demién Sámuel Uram*” (M. 77. 1791.)

1804

„*Oroszhegyi Tamás Tamás és fiai... által adták az Oroszhegyi Megyének tserében örökösön a Fejér kert alatt lévő két vékás szántó földöket*” (M. 76. 1804.)

1807

„*Jövének mű előnkbe egy részről a Nemes Oroszhegyi Megyének tagjai, úgy mint nevezetesen Gergely Ferentz Uram Fő Megye Bírája, Kissebb Tamás Ferentz Vice Megye Bírája, Nagyobb Márton Ferentz és Major István Megye hitesei az egész Nemes Megyének képiben...*” (M. 77. 1807.)

OZSDOLA (Háromszék)

1771

„*Boér István Kézdi Osdolai Megyés Kántor*” (M. 53. 1771.)

1818

„*Tudósíttatván... arról, hogy az Tü Nemes Megyének a' Ráduly Ferentz halálánál fogva Pásztor nélkül maradt, hogy sokáig ne árváskodjatok, ezennel Fejér Antalt, a ki... a Nevendék Papság tanításábanis magát olyan jelesen meg különböztette, hogy ennél előbb való Megyével való meg jutalmaztatásatis meg érdemlené, Osdolai Plébánusnak kinevezem*” (M. 78. 1818.)

1835

„*Bögözi András az Osdolai Nemes Megyétől a' Porond nevezetű Kaszáló Kertet Árendára 18 Esztendőig bírván egymás után*” (M. 78. 1835.)

1837

„*A Nemes Megye kötelességévé tette a Falus Bíró Huszár Vitályos Antal ő kegyelmének, hogy a Plebaniális sütőre zsendelyszeget vegyen*” (M. 79. 23.)

„*Mái napon az 1837-dik Esztendő november 12-dik napján az Osdolai Nemes Megyének teljes Gyűlése lévén, aholis Tekintetes Fő Kurátor Úr Fábíán József előnkbe adván a fenn tisztelt Megyének, hogy a Parochiális életen vagyon egy színy, a mely boldog emlékezetű Tisztelendő Ráduly Úr által építetett volt, meljet most éppen újra építeni kívánna Nagyon Tisztelendő Fejér Úr az Nemes Megye által, meljet az Osdolai Nemes Megye nem kíván újra építeni, mivel hogy nintsen a több[i] Parochiális épületekhez számlálva*” (M. 79. 25.)

1838

„A folyó 1838-dik esztendő mártius holnapja 19-dik napján az Osdolai Nemes Megyének Törvényes gyűlése lévén” (M. 78. 1838.)

1846

„Kézdi Ozsdolai Nemes Megyénknék Lelki Pásztorá, Nagyon Tisztelendő Balás Ferentz Úr...” (M. 78. 1846.)

1847

„A jelen 1847-dik év júliussa 30-án Szászfalvi Gyalog Rendű Kovács Ferentz őkegyelme és nője Fejér Ágnes asszony elfogadák Osdolai Nemes Megyénk Dicsőséges Mária Magdolna Asszony tiszteletére Szentelt Temploma számára épített egy köves lisztelő malmát itten az Osdolai Alsó határba a Határ Útnál a Kopolno Vízén levőt az 1848-dik évbe esendő Szent György napjáig az aláb meg írt arenda fizetés mellett” (M. 78. 1847.)

1851

„Lévén... az Osdolai Nemes Megyének – vagyis a Templomnak – bent a faluban... egy darabka bennvaló lak telke, Szabó János ő Kegyelmének pedig ama... Megye vagy Templom zsellér jószágá végében a maga lak telke...” (M. 78. 1851.)

PÁLFALVA (Székely~), (Udvarhelyszék)

1819

„Mátyás József Pálfalvi Megye Bíró és Mátyás Ferentz Megye Polgára” (M. 97. 1819.)

PÁVA (Háromszék)

1847

„Az 1847-dik Esztendő október 17-dikén tellyes Megye gyűlése tartatván Páván Vajna Dávid Úr házánál, az holottis közölteték segéd Kántorunk Haralyi János kérelme a 'Nemes Megye tagjaival” (M. 56. 1847.)

„A Páva Falvai Megye jegyzőkönyvéből Páván” (M. 56. 1847.)

„Szabó Mojzesné... Pávai Megye Bíróné” (M. 56. 1847.)

PESELNEK (Kézdikővár), (Felső-Fehér vm.)

1726

„Rapoti Ferencz Uram eő Kegyelme Fő Megye Bírája Peselneki részről...” (M. 18. 25.)

PETŐFALVA (Háromszék)

1726

„Imponaltatik Pető falui Megyének, mivel Plebanussok megyéjekben nem lakhatik” (M. 18. 22.)

POLYÁN (Kézdi~, Kézdiszentkereszt), (Háromszék)

1748

„Pollyán Megyéje a falu közönséges helyén kinek adott malom helyet?” (M. 8. 1748/39.)

1861

Méltóságos Elekes István Úrhoz, a Pollyáni Nemes Megye buzgó lelki pásztorához” (M. 56. 1861.)

RÁKOS (Csík~), (Csíkszék)

1690

„*Lévén approbatus Mester az Ecclesiában Kis Asszony megyében*” (M. 100. 74.)

1726

„*Rákosi Fő Megye Bírája Balás Tamás Uram*” (M. 18. 54.)

1784

„*Lázár András ő kegyelme 784-ben betegsége miatt a Fő Megye Biróságrol lemondván, választaték a Nemes Rákosi Megye Fő Curatorának Sárosi István ő Kegyelme*” (M. 9. 1792.)

REMETE (Gyergyó~), (Csíkszék)

1750

„*Proclamalva lévén Nemes Gyergyó Remetej Ecclesianak Fő Megye Bírája, Vice Megye Bíráival és Ecclesia Juratussival együtt azért, hogy mind az Nemes Megye Háza alkalmatlan, mind pedig Jóság közül sok defectusok találtattak...*”. „*Minden féle Defectusokért Nemes Gyergyó Remetej Megye Tisztej maradgynak 3 forintokon*” (M. 108. 38.)

1756

„*Botráncokozó cselekedetéért... Gyergyó Remete Megyéje meg is büntette, és cselekedetét, hogy tőlle való legyen a gyermek, a Megye előtt megis vallotta*” (M. 108. 180.)

REMETE (Köszvényes~, Nyárad~), (Marosszék)

1790

„*Köszvényes Remetei egész Romano Catholica Megye*” (M. 9. 1790.)

„*Szegény el nyomorodott Megyénk kéntelenítettik Excellentiátok Kegyelmességéhez folyamodni illy okon: ugyanis az előtti időkben a' Köszvényesi és Köszvényes Remetei két megyék egy Parochiára szoríttatván...*” (M. 9. 1790.)

„*Azon két Megye igen el népesedvén... Tetszett Méltóságos Püspök Uraink eő Excellentiájoknak azon két Megyét... egymástól ismét el választani, és mint két különös Megyébe két Papot rendelni*” (M. 9. 1790.)

SÁRFALVA (Háromszék)

1726

„*Mivel mind a' Templum, mind a Megye Jóságin való épületekben difectusok tanátlotnak, convinctatitik Sárfalva Megyéje*” (M. 18. 7.)

„*Kézdí Széki Sár falui Megye Bírája Konrád István*” (M. 18. 7.)

SELYE (Nyárad~), (Marosszék)

1711

„Harang kettő, edgyik a' Templomnál, másik a' Megye házánál” (M. 65. 14.)

SINGFALVA (Aranyosszék)

1798

„Ezen folyó 1797-dik Esztendőben Szent Iván Havának 8-dik napján Kegyeles Urunk és Fő Lelki Pásztorunk parantsolattjából Nemes Aranyas Székben Singfalvára mentünk, hogy ottan a Római Közönységes Szent Hiten lévő Megyebeliek és azoknak Megyész Lelki Pásztorok között a meg avult Egyetlenkedéseket ... végképpen el szakasztanók...” (M. 9. 1798.)

SOMLYÓ (Csík~), (Csíkszék), (Csobotfalva, Várdotfalva, Taplocza, Csomortán közös megyéje)

1684

„Az Szent Péter Megjében Megjebirai[t], tudni illik: Veres Péter, Lazar Mihály, Biro Imre, Thamas Janos Vramekot az pap és Diak Fogadasban valo szakadasert” (M. 100. 26.)

1687

„Taploczai Lajos Mihály doceallya, mint A. Somolyo megyéjében lakó tanító Deák Sarga Andras ellen” (M. 100. 53.)

1751

„Alázatos Szolgáj, Lelki Fiaj Csík Somlyai Megye Faluinak Lakóssi” (M. 8. 1751/88.)

„Csík Szereda Városiak... eő Kegyelemek el válván az mű Templomunktól és Megyénktől” (M. 8. 1751/88.)

„Régi Eleink építették volt Megyész Templomunkot Szent Péter és Szent Páll Apostolok tiszteletire még Szereda Várossának fel állítása előtt” (M. 8. 1751/88.)

1796

„Vagyon a' Somlyai Megyének Bálványos és Tar nevezetű havassai, melyeknek egy részin a' Megye mind Szarvas marháit mind esztenán ottan való juhait szokta legeltetni. A más részt pedig el szokta adni esztendőnként, és az árrát a' Megye épületinek tartására és más pénzbeli költségekre szokta fordítani: melyről esztendőnként tartozik a' havas bíró számot adni a' Megye előtt. Szoktak néha ezen havasok árrába a' vevők viaszatis adni, mely ab antiquo usu a' templomnak mégyen. Ezen két havasokat pedig birja Somlyó Megyéje a' Moldovai vicinus Catholicus faluknak régi adományából azért, hogy az említett Megye, mikor Pünköst ünnepire ennek előtte ki szoktak volt jönni Processioval Somlyora a' Moldovai Catholicusok, őket étellel és itallal tartották” (M. 9. 1796.)

SZÁRHEGY (Gyergyó~), (Csíkszék)

1753

„Nemes Gyergyó Szárhegy Megyéjiért Gáspár János kezes lőn, hogy a' jövő Tavaszon minden fogyatkozásokat reparállyanak” (M. 108. 97.)

1755

„Meg szállítá a Szent Visita Fiscussa a nemes Szár hegyi Megyebelieket” (M. 108. 146.)

SZÁSZFALU (Háromszék)

1790

„Szászfalui Megyebéli lakosok Közönségesen” (M. 56. 1790.)

SZÁSZFENES (Kolozs vm.)

„Mű az Szász Fenesi Romana Catholica Ecclesianak hűtessei és az egész Megye közönségessen” (M. 9. 1803.)

SZÁSZRÉGEN (Torda vm.)

1848

„Szász Régeni anya megye” (M. 8. 1848/731.)

SZÁSZVÁROS (Szászváros-szék)

1848

„A Szászvárosi R. Catholica Nemes Megyének Istentől áldást” (M. 8. 1848/356.)

SZENTDEMETER (Udvarhelyszék)

1848

„Szentdemeteri leány Megye számadása” (M. 8. 1848/624.)

SZENTDOMOKOS (Csík~), (Csíkszék)

1684

„Megh szállítottak Sz. Domokosi Sandor Mihalj Vrt mint megie biraiat” (M. 100. 32.)

1691

„Szent Domokosi Schola Mester Bálint Péter Deák proklamálá Szárhegyi Szabó János Deákot, mint tavaj Tanítóját, ...mivel nem lévén elégséghes megyebeli iffiaknak tanítására az időnek mivolta...” (M. 100. 80.)

1791

„Tisztelendő Plébánus Urunk mutassa meg, hogy tartozunk sajtot adni... és mikor kezdődött a sajt adás, avagy egyéb a közönséges Béren kívül, mellyel ha meg nem elégszik ő Atyasága, tessék magának olyan Megyét keresni, a mellyben sajtot vagy egyebet többet adnak, mint mű adhatunk” (M. 9. 1791.)

1814

„Eő Kegyelmek minden esztendőben a Templomnak adgyanak egy egy font fehér viasz gyertyát, a millyent a Nemes Megye kíván, és mindenkor Szent Domokos napkor ki adni kötelesek legyének” (M. 101. 6.)

SZENTGYÖRGY (Csík~), (Csíkszék)

1726

„Midőn pedig a' Megye Székiben Törvény szolgáltatik a' hites Assessoroknak ex tertialitate mulctarum illendő képpen az eő részek, tudnia illik a' mely illeti a' Megye Bírákot adattassék ki, mivel pedig Isten áldásából szép költsége vagyon az Ecclesiának, azért a' mulcták cedálnak a' parochialis háznak építésire, úgy mind az által, hogy más Megyék arról példát ne vegyenek” (M. 18. 42.)

„A' mely Jószágot a' Plebanus jószága mellet perpetualiter meg akar vásárlani a Nemes Szent György Megyéje a' Plebanialis fundushoz, szabad legyen annak vásárlására a' Templom pénzinek interessiből annyit bevalni, a' mennyivel megh veheti” (M. 18. 43.)

SZENTGYÖRGY (Maros~), (Marosszék)

1819

„A Megyebelieknek a Templom és Megye javai iránt való gondosságok minden tekintetben dicséretre méltó lévén, kéréseknek hely adatik, annál is inkább, mivel a constitutiok tartása szerint a Megye Bírói hivatalt a Megyebeliek rendre vinni tartoznak, ennél fogva Koltsár István ezennel a M. Szent Györgyi Ecclesia Megye Bírájának tétetik” (M. 82. 1819.)

SZENTGYÖRGY (Sepsi~), (Háromszék)

1854

„1854-dik év augusztus 6-dik napján a Sepsi Szent Györgyi Római Chatolika Megye gyűlése tartatott, az itteni nemes Tanács háznál, a hol is Cs. Kir. Fő Biztos Méltóságos Kovács Kapitány úr rendelése útyán és az egész Megye gyűlése tellyes meg egyezésibül megválasztatott az itteni Római Chatolika Megyéhez... Curator s fő gondnok[nak] Tts. Bogdán István úr, Anyaszentegyház gondnok[nak] Tts. Haurich Joseff úr Megye Bírónak, Tts. Potovszky Antal úr” (M. 81. 1854.)

SZENTHÁROMSÁG (Marosszék)

1782

„Anno 1782-ben küldeni méltóztatott volt Kegyelmes Püspök Urunk eő Excellentiája a Szent Háromsági Nemes Megye házának építésére száz magyar forintot” (M. 9. 1796.)

SZENTIMRE (Csík~), (Csíkszék)

1686

„Alcsíki Király Biro Uram Henter Benedek... meg szólította Sz: Imrehi Demes Janosné, hogy mikor ez el mult 1684-beli Sz: Imreh Herczeg napian megyés alkalmatossággal Demes Janosné részegen ment bé a' templomba Isteni szolgálat alatt” (M. 100. 45.)

1691

„Sz. Imhrehi Tamás Deák Uram mint Megye Bírája proclamálta ugyan Sz. Emhrén lakó Csató Jánost és Szopos Mihályt, hogy eő kegyelmek az Sz: Emrehi Templomban az Sanctuariumban magoknak bizonyos helyet foglaltak az Anya Szent

egyház constitutioja ellen, mivel pedig az Megye végezése után az megye előtt jó Törvényen szolgáltatván apelláltak az Szent Szék elejében...” (M. 100. 79.)

SZENTIVÁN (Sepsi~, Szentivánlaborfalva), (Háromszék)

1825

„Anno 1825. die 4-ta ápr. az Cantori háznál itten Sepsi Szent Iványban tartott Megye Gyűlése, az hováis ezen Szt. Iványi Mater Ecclesiához tartozó minden filiabéli lakosok és Possessor Urak meg hívatván, sokan meg nem jelentenek, sőt némelyek közülük, Tit. Gyulai János úr azon ízenettel, hogy Tatár Megye gyűlésében nem jön /:ámbar Szt. Iványban az Materben jelen volt:/” (M. 62. 1825.)

SZENTJAKAB (Szász~, Kolos~), (Doboka vm.)

1848

„Vasár- és ünnepnapokon a Szent Mise alatt énekelnek a Megyebéliek orgona nélkül” (M. 8. 1848/952/969.)

SZENTKATOLNA (Háromszék)

1726

„Elekes István Uram a’ becsületes Plébánost becstelenítette, fenyegette, bérít illendő képpen megh nem adta. Úgy a’ Megye Biráit is szitta és fenyegette...” (M. 18. 20.)

„Mivel Szent Katolna megye sokat építettett a’ Templomon, a’ megye épületét is most a Visitationak híre alat toldották foldották...” (M. 18. 22.)

SZENTKIRÁLY (Csík~), (Csíkszék)

1684

„Szent Királyi Megie biraj Vraimek docealjak, hogj... Philipsovich Vramtol, Nehai Bors János Vram levalta az Templom pénzt” (M. 100. 25.)

„Item Doceant az megie birai, hogy tehentis az falu megie id est Szent egjhaz számara hatta, s bors Janos Vram... semmit Szentegjhaz számara belőle nem adot” (M. 100. 25.)

1721

„Csík Szent Királyi Néhaj Tekintetes Bors István Úr 1721-dik Esztendőben a Nemes Csík Szent Királyi Megyéhez Szent Müsékre... rendelt vala...” (M. 83. 50.)

1726

„Meg szöllitá Fiscus Uram Csík Szent Királyi Megye Biráit Josa Jánost és Istvány Mátyást az Ecclesia házánál való difficultasok eránt” (M. 18. 48.)

1735

„Szent Királyi Megyes Mester Sánta Benedek” (M. 83. 12.)

1801

„Csík Szent Király Nemes teljes Megyéje” (M. 9. 1801.)

SZENTKIRÁLY (Székely~), (Udvarhelyszék)

1754

„Anno 1754 die 26. 9-bris Szent Királyi teljes Megye panasza a Szent Szék előtt... mostani Péter Plebanussuk Mátyus András ellen...” (M. 8. 1754/56.)

SZENTLÉLEK (Csík~), (Csíkszék)

1684

„Anno 1684. die 10. Mensis Április Szent Lélek Megyében levő böcsületes Emberek az melj Uy Szekeket bé csináltattak azon Megyében levő Templomban” (M. 98. 9.)

1699

„My Szent Lélek Megyejének minden renden levő Lakosi kicsintől nagyig, mikor egyben gyűlve voltunk... Szent Lélek Megyéje Templománál, az jelen való 1699. esztendőben... egyenlő akaratból töttünk illjen vegezéseket” (M. 98. 1.)

1726

„Kassai Péter Uram Csík Szent Lélek Megyéjének Bírája” (M. 18. 47.)

1731

„Mü all Csík Széki Szent Léleki Megyének Lakossi, kicsintül fogvást nagyik, öszve gyűlvén in Anno 1731. die 15. Aprilis Közönséges Megye gyűlésünk alkalmatosságával az Szent Léleki Templom előtt levő Megye Székibe és ex Communi Consensu végeztük, hogy az mely Kaszalo tanorokya vagy on az meg írt Templo munknak...” (M. 98. 13.)

SZENTLÉLEK (Kézdi~), (Háromszék)

1726

„Mivel ez előtt is szokassa volt a' Nemes Megyének, hogy a' Plebanusnak Széna füvet adgyanak, a' mint adtak is, nem külömben obligálá magát a' Nemes Megye, hogy ez után is proportionate a magok széna fűvéhez képest jó három szekérre való széna füvet...[adnak]” (M. 18. 5.)

1828

„A folyó 1828-dik Esztendő Mártius hava 9-dik napján a Kézdi Szent Léleki Nemes Megyének Közönséges Gyűlése lévén a Megye Közönséges Házánál, az holis a Parochialis Háznak meg ujjíttásáról... a Fő Tisztelendő Plébános Úr a Tekintetes Nemes Megyét buzdítani... igyekeznék” (M. 99. 3.)

„Minden Szent Léleki Megyében lakos kötelességének tartsa az egy fertály követet azon üdöre ki vinni, a midőn az meg fogadott kő mivesek a munkához fognak” (M. 99. 5.)

1832

„Mivel a Fő Megye Bíró More András öregsége miatt le tette hivatalját és a vice Megye Bírák is töbnire meg változtak és a meg holt megye Hütössei helyetis újjak tétettek, u. m. a Fő Megye Bíró helyett választott Lovas Katona Mészáros Mihály, Vice Megye Bíró a Víz ágáról, Gyalog Katona Gábor Márton, az Alszegegről Deák Mihály, az új Hütösök az Alszegegről Ventzel Ádám, Kováts Joseff és Barabás Péter, a Felszegegről Küs Ferentz és Jáno Mihály, a Vízágáról Hodor János és Kováts István, Kiskászonbol Csüdör Joseff és Szabó András” (M. 99. 14.)

1840

„Tekintetes Kozma Mihály Úrnak az a kérése vagyon a Nemes Megyéhez, hogy mivel Pál András Colonussa már büntetést kapott, hogy Kis Pál feleségét Csáki Katát meg szidta volt Pap kurvájának, s mégis mostis gyakorta jár a Paphoz mint az előtt Csáki Kata, mire való nézet tiltaná el a Nemes Megyénk Csáki Katát, hogy ne járjon a Megye Jóságára a gyanúnak el távoztatása okáért; melyre meg parancsoltatik a Megye Birónak, hogy admoniálja meg azon Személyt, hogy oda ne járkályn” (M. 99. 96.)

1857

„A Kézdi Szentléleki Megyének Kiskászon nevezetű Filiájában tanáltatik az 556-dik házi szám alatt egy zsindeles ház, Csűr és hitvány sütőház” (M. 56. 1857.)

SZENTLÉLEK (Székely~), (Udvarhelyszék)

1795

„Meg parantsoltatott, hogy ennek utána mikor Megye Széke tartatik, mindenkor visgáltassanak meg a Megye Jóságainak Kertei és a hibás kerteknek Gazdái büntessenek meg.” (M. 70. 1795.)

1820

„... Gondoskodván a Megyés Iskoláknak jó lábra állításáról, ezen Nemes Megyében két Iskola állítatik fel: Egyik Szent Léleken, hová a Bogárfalvi Gyermekek is eljárni tartoznak, Másik pedig Malomfalva fiú Megyében, hol most alkalmas Tanító lévén... Hivatalában meg hagyatik. Az Anya-Megyében pedig miglen külön Tanítóra szert lehetne tenni, ezen kötelesség a fungens Kántor ő Kegyelmeire bizattatik” (M. 70. 1820.)

SZENTMÁRTON (Csík~), (Csíkszék)

1684

„Sz. Martonj Megje birájasagot Bors Istvan uram decessioja utan sallítottak Boczkor Mihaljra és Czaba Gergeljről Csekefaluirol Bodo Bálint[ra]” (M. 100. 24.)

„Nagj Boldog Aszonj Scola Mester Letai Mate Diak... Szent Martoni Megie birai ellen” (M. 100. 30.)

1688

„Szent Martoni Megye Birák... megye képibe proclamaltatak az oskola mes-tert” (M. 100. 56.)

„A Megyebeliék más nagyobb ütőt kötöttek a' harangra, nem azt, a' kit... ahoz vettek volt..., még akkor is megyebeliék meg jövendőlték, hogy tíz esztendeig nem tart” (M. 100. 56.)

1798

„Ezen Két darab szántó földeket hagyom és testálom a Csík Szent Márton Megyében lévő Tisztelendő localis Plebános Uramnak Paprol Papra” (M. 86. 1798.)

1835

„Nemes Szent Márton Megyéje az Hideghsége le folyó Fisák nevű vizre egy malmos helyet eladóvá szánt... Kérjük a Nemes Szent Márton Megyében lakó Elöljáró Uraimékat” (M. 91. 3.)

SZENTMIHÁLY (Csík~), (Csíkszék)

1688

„Sz: Mihályi Megyés Deak Daniel Peter Deak meg szólítottá a' Sz: Martonj Megyés Deakot Balog György Deakot...” (M. 100. 58.)

1726

„Szent Mihályi megye Bírāja Ferencz Péter ratióra hivatvatván” (M. 18. 54.)

1751

„Csík Szent Mihály Megyjének Fő és Nemes Possessorai és egész lakosi” (M. 8. 1751/45.)

„Eddig Istenért csak túrtünk, de tovább eő Atyaságával egy nap sem lehetünk. Készebbek leszünk egész Megyéstől más Megyébe Ecclesiába járni...” (M. 8. 1751/45.)

„Eő Atyasága mi olta Megyénkben van, nevünk az: Tatárok, Pogányok, Törökök vadtok...” (M. 8. 1751/45.)

„Némellyeket Megyénkben s. v. farkazó Kutyának nevezett” (M. 8. 1751/45.)

1801

„Ezen dolgait látván a Nemes Megyebéliek, meg kedvetlenkedtenek, s annyira meg idegenettek ő kegyelmes Atyaságától, hogy még gyónni is a szomszéd Nemes Megyébe mennek, melyről bizonytságot tehetnek a szomszéd Megyebéli Fő Papok is” (M. 9. 1802.)

„Hivatván münköt Csík Szent Mihályi Tekintetes Sándor Zsigmond Úr, az aránt, hogy Szent Miháljon a Temető és maga Szántó Földgye között fenn állott kertvének a Szent Mihály Megyéje által lett le vágattatását néznők meg” (M. 9. 1802.)

SZENTMIKLÓS (Csík~), (Csíkszék)

1688

„Szent Miklosi Megyes Deák Cantor... Miklós Deák ellen” (M. 100. 61.)

1705

„Mű kik vagyunk hütös Megye bírái és Szent egyház fiai Szent Miklós megyéjének, úgy mint: Szépvíz részéről: Imre Paál és Bíró Albert megye bíray, Szent egyház fiai: Süköst István és Tamás János, Szent Miklósról megye bírája András Tamás, egyház fia Szakács Lőrincz, Borsovából megye bírája Gegeő Balás, egyház fia Egri Imreh” (M. 89. 11.)

1708

„Mikor volnánk Szent Miklós megye székében, jövének mű előnkbe két ország szélyin lakó emberek...” (M. 89. 24.)

1718

„Anno 1718 die 1 july. Az böcsületes Szent Miklós Megyéje Törvényes Széket ülven, az böcsületes megye előtt Instála Szép Vizen lakó Cziko György Uram, hogy az Czucza vize mellet egj Galamb halma nevű helye lévén az megjének, kinek alatta Galamb Szék nevű kaszáló hely vagjon, hogy ezen 1718 esztendőre az böcsületes megye oda engedné...” (M. 89. 43.)

1743

„Anno 1743 die 19 Junij. Nemes Szent Miklós Megjelenek lévén Tar havassában egy darab helye, mely is egy felől úgy mint az hegnek tetein hosszátába az Moldvai Kománfalvi résszel határos, vége pedig Nemes Szent Péter Megjével, az hol is az Moldvaj Kománfalvi és Pongráz monasteriai határok össze mennek, mely meg nevezett Szent Miklós Megyéje helyin találtatván az Nemes Szent Péter és Szent Pál Megjéjebeli Csomortáni esztene” (M. 89. 58.)

1783

„Excellentiádnak Nemes Megyénkhez... küldött kegyes Atyai levelét... el vevén, láttuk, hogy parancsolja Excellentiád, hogy az mostani Böjt Más havának 11-dik napjára Megye Biráinkot Szebenben Excellentiádhoz ki küldgyük” (M. 9. 1783.)

„Alázatos, engedelmes Lelki fiai Csík Szent Miklós Megyéjének Lakossai Közönségesen” (M. 9. 1783.)

1791

„Mű Csík Szent Miklósi Nemes Megyének Fő és Vice Curatori, aeditusi, esküttei és több Parochianussai, amidőn Nemes Megyénknek Parochiális házánál jó maturitással egybe gyülekezetben volnánk...” (M. 9. 1791.)

SZENTMIKLÓS (Gyergyó~), (Csíkszék)

1717

„Nemes Gyergyó Székben Szent Miklóson egy Kápolnát, kit nehai boldog emlékeztű Páter Ferenczi György építtetett volt, Szent Miklós Megyéje az én Consensusombol engedé a Szent Miklóstra szállott betsületes Örménységnek... Az Örménységis azon kápolnának és fundussának oda való engedésiért én előttem le tőn Szent Miklós Megyéinek... száz husz magyar forintokat” (M. 8. 1749/14.)

1749

„Most pediglen Contractust találtunk az Örmények Kápolnája felől, a hová Templomot építettek, hogy Gyergyó Szent Miklós Megyéje tsak a kápolnát atta volna oda helyivel együtt... Gáborffi Gábor uramis régi Fő Megye bírása lévén Szent Miklós Megyéinek ennek előtte, de soha nem hallotta, hogy az harangotskát oda atta volna Szent Miklós megyéje, hanem tsak a kápolnát” (M. 8. 1749/14.)

1753

„Egész Gyergyó Szent Miklós megyéje in Anno praesenti 1753 Dominica... Post Epiphaniam meg marasztván a Fő Megye Bíróját úgy mint Gyergyó Szent Miklósi Ferenczi Ferencz Uramot /:kit annak előtte az egész Megye akaratyából ezen Megyének Tisztelendő Plebanussa ... előtt bé esküttettek vala:/” (M. 108. 104.)

1769

„Mű Gyergyó Székben Szent Miklós megyéjében lakó Nemes ló fő, drabant és szabad székely rendek közönségesen az egész Megyének lakosi” (M. 37. 1769.)

SZENTPÁL (Kerelő~), (Küküllő vm.)

1801

„Nagy Boldog Asszony napján a' Megyebeliek, többnyire M. Vásárhelyre és Náznámba, a' képzelt búcsúra szoktak eloszlani” (M. 41. 1801.)

SZENTSIMON (Csík~), (Csíkszék)

1732

„*Al Csík Széki Szent Simoni Fő Megye Birája Esztergár János Deák*” (M. 8. 1746/21.)

„*Egész Megyét gyűjtven constituallyanak*” (M. 8. 1746/21.)

1824

„*Szent Simon Nemes Megyéje Hütössei Gyűlést tartván a Nemes Megye ügyeinek igazgatása véget*” (M. 90. 3.)

1833

„*Az midőn mű Nemes Szent Simon Megyéje Hütössei, Tagjai öszve lettünk volna gyűlve az irt Nemes Megye Plébániális Házánál*” (M. 91. 3.)

1841

„*Falunk Tsatószezzel formálván egy megyét*” (M. 11. 1841.)

SZENTTAMÁS (Csík~), (Csíkszék)

1684

„*Domokos Tamas Vr Szentamasi Megie birajaval*” (M. 100. 32.)

1763

„*Alázatos Szolgái Nemes Szent Tamás Megyéinek lakossi*” (M. 8. 1763/201.)

1792

„*A Csík Szent Tamási Templom pénzinek interessiről és más minden jövedelméről való szám-adása Fő Megye Bíró Bőjte Jóseff ő Kegyelmenek*” (M. 9. 1792.)

1797

„*Csik Szent Tamáson a megyés háznál*” (M. 9. 1797.)

SZEREDA (Csík~), (Csíkszék)

1751

„*Szeredából a' mű mostani szegény Megyécskénkbül*” (M. 9. 1799.)

„*A' Felséges Úr Istent Excellentiádnak illy kegyes gondviselése által fel állított kisded Megyécskénkben Méltóbban dicsérhessük*” (M. 9. 1799.)

SZÉKELYSZÁLLÁS (Udvarhelyszék)

1836

„*Meg jelenvén mű előttünk az ezen Nemes Székben Székel Szálláson lakó Betsületes Nemes Megyebéliek...*” (M. 40. 1846.)

1841

„*Székely Szállási leány megye*” (M. 40. 1841.)

SZÉPVÍZ (Csíkszék)

1792

„*A Szépvízi örmény Templom jövedelmetskéiről való szám-adása Fő Megye Bíró Szebeni Péter ő Kegyelmenek*” (M. 9. 1792.)

1853

„*A Szépvízi Örmény szertartású Nemes Megyének*” (M. 8. 1853/32.)

SZOMBATFALVA (Udvarhelyszék)

1711

„Megye házához való földek az Predikátoré, Farczád felé forduló határban”
(M. 65. 20.)

TEKE (Kolozs vm.)

1797

„Méltóztassék bennünköt és a mi Megyénket Keresztéli Ignázt Plebanus Urtol
meg menteni” (M. 9. 1797.)

1799

„Püspök Uram Ő Kegyelemessége az idén... parancsolá Maros Vásárhelyre ta-
nítani mennem, s Tekében az Egy házi köteleességet ... hely tartóm által... vinnem,
még eddig más rendelését... nem vettem, s azért a megyét nem tsak oda nem hagy-
tam, hanem annak ügyét Köteleességem szerént kell is folytatnom” (M. 9. 1799.)

TEKERŐPATAK (Gyergyó~), (Csíkszék)

1755

„Ezen Tekerő pataki Nemes Megye Temploma” (M. 108. 144.)
„Tekerő pataki Megye Birai Uramék” (M. 108. 190.)

TORDA (Torda vm.)

1799

„Báró Jósika Imréné Asszony eő Nagysága... a Tordai Megyének... egy jó
nagy ezüst edényt, melyben az halálos betegekhez az Oltári... Szentség hordoztatik,
csináltatni méltóztatott” (M. 9. 1799.)

TÖLGYES (Gyergyó~), (Csíkszék)

1863

„Tölgyesi róm. kath. megye” (M. 84. 1863.)

TÖVIS (Alsó-Fehér vm.)

1794

„Tövissi megyénk Lelki Pásztorának, Tisztelendő Dudás András Úrnak
minémű... szenvedhetetlen... tselekedetei legyenek...” (M. 9. 1794.)

„Tövissi Megyénkből más Megyébe változtatni” (M. 9. 1794.)

„Dombi Jánoss a megyének és Templomnak Egyházfia” (M. 9. 1794.)

TÜRKÖS (Brassó-vidék)

1799

„Számadás a Türkösi Ekklesiának és Megyének jövedelméről” (M. 10. 1799.

Türkös.)

„Mikor a' Megye életén a' Nagy Kapu tsináltatott” (M. 10. 1799. Türkös.)

„A Megye Házát meg fejtőnek” (M. 10. 1799. Türkös.)

1800

„A Budin István el maradt özvegye, Németh Sára még Oláh országból ki nem jött, hanem Oláh országban Bukurest nevezetű városban férhez ment. Az Háza itt már úgy el pusztult, hogy a' Türkösi Megyének meg betsülése szerint nyoltz Magyar forintoknál többet nem ér” (M. 10. 1800. Türkös.)

1801

„Uszoni Josef a' Megye Házában lakván, fizetett...” (M. 10. 1801. Türkös.)

1814

„1814-dik Esztendőben... hogy kezdvén a' Türkösi Romano Catholica Ecclesiának Parochialis administratiojához, mindeneket a' Templom és Megye s Pap Jószága körül a' leg nagyobb pusztulásban találván” (M. 95. 1816.)

UDVARHELY (Székely~), (Udvarhelyszék)

1815

„El mentünk Megye Bíró Szeles Páll eő Kegyelme házához, magunk mellé vevén a Megye Hitesseit és Megye Bíráját” (M. 97. 1815.)

1817

„Az Udvarhelyi Nemes Katholica Megyének Krisztusban a mü Szerelmes Fiainknak Atyai Áldás Töllünk!” (M. 97. 1817.)

1818

„Nagy Méltóságú Püspök Rudnay Sándor Úr ő Excellentiája a Székely Udvarhely Városi Katholikus Nemes Megye kérésére megengedvén a Határkerülési áitatos szokásnak gyakorlását” (M. 97. 1818.)

1824

„Nemes Becsületes Megye! Mivel a' Nemes Megye Közönsége az eddig Megye Birói hivatalt viselő tisztos öreg Czikmántori István Uram helyébe Megye Birónak az Megye hitesseinek egyik érdemes tagját Boér Imre Uramot Megye Birónak, Darózi Antal és Czikmántori Mihály Uramékat pedig Szentegyház fiainak el választotta, és nekem bé jelentette, én is a' régi Országos Constitutiók út mutatása szerint, ezen emberséges embereket a' nevezett hivatalokra fel veszem, helybe hagyom és meg erősítem, mivel hivatallyok pontos és hív tellyesítettéről én magam is a' tellyes Nemes Megyének egész reménységgel vagyok. Midőn tehát az eddig volt Megye Birónak és Megye fiainak magam részemről szíves köszönetemet meg tészem, Szabó Antal Uramot a' Nemes Megye egyet értésével Megye hitessének ki nevezem, és meg erősítem. Egyéb eránt az egész Nemes Megye Közönségének és különös tagjainak az Úr Istentől áldást, Szent kegyelmet, lelki és testi békességet ohajtván, igaz tisztelettel, szeretettel vagyok a' Nemes Megyének, érdemetlen lelki pásztora, Fantsali Dániel Fejérvári Kánonok, Udvarhelyszéki Esperest és Udvarhelyi Plebanus. Udvarhely Julius 31-én 1824” (M. 97. 1824.)

ÚJFALU (Bözöd~), (Udvarhelyszék)

1767

„Minek utánna a Megye Tisztelendő Actualis Plebanussa Páter Winkler Pál Uram azon meg edgyezett volna a Megye gyűlésével” (M. 45. 1767.)

1780

„Megyés Cantorom, ha beteg, ha törvényesen ide vagy tova a Megyéből kifordul...” (M. 45. 1780.)

1815

„A Bözöd Újfalvi mostani Megye Bíró Sallós Mihályt a' Plebanussa Tisztelendő Adrási János Úr hivatalyában tovább is meg tartani akarná, ellenben pedig a' Megyebeliek helyette mást tenni kívánnának” (M. 45. 1815.)

ÚJFALU (Gyergyó~), (Csíkszék)

1692

„Szent Simoni Pater Zolnaj Miklós Uramot proclamálák Gyergyai uyfalui böcsületes Megye Bíráj megye Képében, úgy mint Sólyom Tamás uram és ugyan azon... Megyében lakó Mihály Deák uram...” (M. 100. 87.)

1795

„Attól fogva, hogy Megyebíró nem lehetett Donáth Uram, kezdődött a háborúság. Azt beszéllette... a Tisztelendő Úr, hogy mivel itt a Provincialisták kevesen vadnak és többnire mind katonák vadnak, nem lehet végben vinni a Nemes Emberek a Megyebíróságot, mert szavát nem fogadgyák a... katonák. Mikor a Nemes Megye hat személyt választott a Fő Megye Bíróságra, azok közül egyik Donáth Sándor Úr volt... Én, mint Vice Megyebíró jelen voltam a választáson és ezen hat személyek egyenlőképpen választottak a Nemes Megyétől.”... „Donáth Sándor [Urat]... mint Provinczialistát nem javasolta... a... Tisztelendő Úr,... így lett Fő Megye Bíró Militáris személy Molnár Lőrincz” (M. 9. 1795.)

1796

„Ujjabban készült Szám adás Jövedelmeiről és Költségeiről a Gyergyó Újfalvi Megyés Templomnak az 1796-dik Esztendőre” (M. 10. 1796. Gyergyóújfalú.)

ÚJFALU (Kászon~), (Csíkszék)

1726

„Litigál a Dominus Fiscus Kászon uý falvi Kotró Péter Urammal ilyen okon, hogy uý falvi Szász György bizonyos summával adós lévén a Templomnak buza árával, ki is fugiálván, akkori megye Bíró Finna Péter az adósságot... meg akarván venni...” (M. 18. 38.)

1760

„Mű Csík Bánkfalvi Kovács Tamás, Nemes All Csík Széknek hűtös Assessora és Csík Tusnádi kisebb Sánta Benedek, mind ketten Nemes Emberek, jelentyük mindeneknek, a' kiknek illik ez Levelünk által, hogy mű a' Nemes Kászon Újfalvi Megye requisitiojára elmentünk az jelen való 1760. esztendőben 7-o szeptember ezen Nemes Kászon Újfaluban a' Parochiális házhoz, és ottan... tanálván Tisztelendő Mártonffi János Uramot, az irt Nemes Megye actualis Plébánussát” (M. 8. 1761/86.)

VARSÁG (Székely~), (Udvarhelyszék)

1921

„A szentélybe egy megyebíró széket” (M. 106. 1921.)

VÁGÁS (Udvarhelyszék)

1780

„Vágás Megyéjének Fő Megye Bírója Kováts Gergely” (M. 92. 1780.)

1803

„Ezen... helyért... Vágás Megyéje ada tserébe... Szőlő teteje nevezetű helyben egy darab szántó földet” (M. 92. 1803.)

1833

„Jelenének meg előttünk Alsó Dobófalvi Toásó Gergely, mind az írt Megyének Hites Megye Bírója, Somorai Tamás és Vágási Szabó János Megye Hitessei, mind hárman az írt Megyének Személyessei” (M. 92. 1833.)

„Vágásba a' Vágás Szent Megyéje Tisztelendő Papja Kováts Sigmond Úr Parochialis Házánál” (M. 92. 1833.)

VÉCZKE (Székely~), (Udvarhelyszék)

1749

„Szükségeiben segíteném örömet, de minthogy már sok felé bíratik azon Kegyelmed Megyéje, egyedül magamra nem vállalhatom, ne talán jövődőre vagy az Megye azt mondgya, hogy csak a Patronus tartozik az Parochust tartani” (M. 40. 1749.)

1790

„Veczkei pápista megye.” „Véczkei R. Katolika Megye” (M. 40. 1790.)

1803

„Szükséges legyen szegény Megyénkben egy új és illendőbb Papi Ház” (M. 40. 1803.)

1826

„A Véczkei Nemes Megyében lakó minden katolikusok” (M. 40. 1826.)

„Alázatos könyörgő szegény szolgálai, Véczkei Megyebéliek” (M. 40. 1826.)

VERESPATAK (Alsó-Fehér vm.)

1806

„Verespataki Róm. Cath. megyének egyházfija... Székely János” (M. 10. 1806. Verespatak.)

ZABOLA (Háromszék)

1820

„Az Zabolai R. Cath. Nemes Megyének nevében és képében” (M. 56. 1820.)

1847

„Segéd Kántorunk Haralyi János eő Kegyelme és nője elen Zabolai Filiális megyének egy része, job részint azok, kik panaszló Tankó Annának atyafiajai panasz útyán fel léptenek az egész Megyénk nevébe és képébe, hogy innen a megyénkből ki mozdítasson” (M. 56. 1847.)

ZETELAKA (Udvarhelyszék)

1782

„Ennek előtte a *Particularis Visita* minden nemű épületeit a Nemes Megyének romlandó állapotban... tanálta... Meg érdemelné a Megye Bíró, hogy komoly büntetést szenvedjen” (M. 44. 1782.)

1793

„Minthogy pedig a... Keményfalvi... Tanító Mester épületeinek fel állításával a Keményfalviaknak szaporodik a terhek, azért azis meg határozatott, hogy ez után a Zetelaki Megyéhez tartozó épületek és Kertek közül tsak a Kántor Csűrinek istállói-val együtt és az azokhoz tartozó Csűrös kert Kerítésének tsinálására és fenn tartására legyenek kötelesek” (M. 93. 1796.)

1813

„Fantsali Borbára minthogy megesett és tisztátalankodott gyakran, amint magais a Megye Székin megvallá, azért... determináltatott... hogy a jövő vasárnap számból és tolluból tsinált Koszorú tétessék a fejibe, és a Tellyes Megye előtt álván, Megyét kövessen, és a mellett 25 Korbátsbol álló ictusokat felvegyen” (M. 107. 63.)

1837

„Sebestyén Joseff a Zetelaki Nemes Megyének Fő Megye Bírája és Vaszi Ferentz Vice Megye Bírája, nemkülömben Szabó János a zetelaki Községnek Hites Notariussa, mind hárman a Zetelaki Nemes Megyének Képekben...” (M. 93. 1837.)

ZSÁKOD (Magyar~), (Udvarhelyszék)

1772

„A' ki szakasztott földeket, kaszállókat, mind pedig az erdőt az... Maros Sákodi R. Catholicus Megye Bírónak... assignálók” (M. 40. 1772.)

ZSÖGÖD (Csík~), (Csíkszék)

1695

„Sögödi Doczi Istvan... Megye Birája lévén Albert Balásra, kiis Megye Birája volt, akarja szólítani...” (M. 100. 105.)

1858

„Folyamodására a Nemes... Zsögödi... leány Megyének, melyben kéri, hogy azon kepe, melyet eddig a' Nemes leány Megye a' Szent Léleki kántortanítónak fizetett, a' zsögödi külön tanítónak rendeltessék” (M. 94. 1858.)

TÖBB MEGYE KÖZÖS GAZDASÁGI SZERVEZETE: A NEGYEDFÉLMEGYE

1755

„Menasági Ferencz Jánosnak engede az Nemes Negyed fél Megye az Nemes Negyedfél Megye havassában Magyaros völgyben az úton belül 3 ember kaszálásra való helyet azon helyre való út csinálásért” (M. 104. 1755.)

1757

„Anno 1757. Die 2-da Augusti In Somlyo. Egyezet az Nemes Negyed fél Megye, hogy Szent Lőrincz napján legyen az kaszálásnak fel szabadítása” (M. 104. 1757.)

1790

„Megjelenvén mái napon a' Menasági All Tizesi esztena Társaság, és a' mint a' Tavallyi egy fejés Túró meg nem adásért ezen Negyedfél Megye törvényes Székén a' régi bé vett szokás szerént meg pereltettek” (M. 104. 1790.)

TÖBB MEGYE EGYÜTT-EMLEGETÉSE

1726

„A Templom számára pedig tartozzanak szántani vetni, mint más becsületes megyék, Szent Lélek, Torja...” (Szentkatolna, M. 18. 20-21.)

1758

„Melly Beneficiatus legyen itten az Tisztelendő Parochus az Megyének nagy voltával, úgy annyira, hogy egész négy Székeinkben az első Megyék közé számláltassék” (Nagykászon, M. 8. 1758/23.)

„Székeinkben lévő Nemes Megyéink ellen” (Kászonszék, M. 8. 1758/23.)

„Alázatos szolgálai Nemes Kászoni Megyéknek lakossi” (Kászonszék, M. 8. 1758/23.)

1782

„Tudgyuk, hogy... Curára jött volna bé, de úgy tapasztalyuk, hogy a' ki Curával akar élni Csikban a' bor vizes helyyeken marad, és nem jár szüntelen Falukrol Falukra, Megyéből Megyébe, hanem a bor vizet issza, vagy feredik benne” (Gúnyolódó szöveg a csíkszentmiklósi plébános ellen, M. 9. 1783.)

1848

„Harmincz kilencz évekre terjedő üdőtül fogva tellyesítem papi elhivatásomnak kötelességeit a Beretzki, Pollyáni Anya és Béla falvi Fiú Megyékben” (M. 8. 1848/774.)

III.

SZENTGYÖRGY MEGYÉJE ALCSÍKTÓL MOLDVÁIG

A MEGYE KITERJEDÉSE, TAGOLTSÁGA, NÉPESSÉGELTARTÓ TÉNYEZŐI

A megye területe a tájban és a históriában

Könyvem címében meghatároztam a kutatott Szentgyörgy megyéjének fekvését, amikor a cím harmadik elemeként Alcsíkot emlegettem. Ezt a helykijelölést meg kellett tennem, hogy az Erdély területén előforduló többi Szentgyörgy megyéjétől megkülönböztethessem azt az egyházközséget, amelyet kutatásom tárgyául választottam.

Ha pontosan akarjuk meghatározni Szentgyörgy megyéjének kiterjedését, röviden azt mondhatjuk, hogy a megye területe a megyét alkotó két falu: Csíkszentgyörgy és Bánkfalva területével volt azonos. Ha változott a két falu területe, változott a megyéé is. Szerencsére az alcsíki falvak őrizték középkorban kialakult határait. Csak a Moldvával érintkező havasokból ragadtak el néhányat erőszakos foglalkók, illetve azok a hatóságok, amelyek a XIX. századi visszaszerzés után, mint un. revindikált havasokat, az egykori foglalásokat nem siettek visszaadni hajdani tulajdonosaiknak.

Szentgyörgy megyéjének területe, egyben, mint Szentgyörgy és Bánkfalva helységek határa, szép karéjt szakított ki az Alcsíki-medencéből; uralta a hegyek közé benyúló patakvölgyet, Orbán Balázs szóhasználatával: a *Fiság lokját*; kiterjedt a patakvölgy mellett álló alacsonyabb hegyekre; majd kelet felé a moldvai határig átvélte a Csíki-havasokat.

Az Alcsíki-medence síkságából Szentgyörgy megyéjéhez tartozó föld, valamint a *Fiság lokjának* belterületet szegélyező *tanórak* kertjei csíki mércével mérve kiváló termőföldnek számítottak. Kedvezőtlenebb termőképességgel rendelkeztek a Mindszent felőli „mezei” oldal letarolt, alacsony hegyeinek szántóföldjei, kaszálói. A havasok területének többségét erdők borították. Az erdőségek tengerét itt-ott irtáskaszálók és fás, bokros legelők szakították meg.

1895-ben Csíkszentgyörgy község területe 22796 kataszteri holdat, Csíkbánkfalvái pedig 9384 kataszteri holdat tett ki. Következésképp, Szentgyörgy megyéjének illetékessége 32180 kataszteri holdra terjedt ki.⁴⁴ Ennek a hatalmas területnek csak egy töredéke feküdt lapos területen. Nagy többsége a hegyekre esett.

Szentgyörgy megyéje osztozott az alcsíki megyék sorsában. Miként, Kászon kivételével, a többi alcsíki falunak, Szentgyörgynek és Bánkfalvának sem maradtak fenn középkori oklevelei. Ha nem létezne a XIV. századi pápai tizedjegyzék és nem állnának Árpád-kori és gótikus templomrészletek⁴⁵ a csíki tájon, az Alcsíki-medence XVI. század előtti történetét hatalmas homály borítaná.

⁴⁴ MG. STAT. 1897. 602.

⁴⁵ Számbavételük: ENDES Miklós 1938. 70–78.

Szerencsére Szentgyörgy megyéjének anyatemploma tartalmaz a magyar középkor felé mutató gótikus részleteket. A Szent György mártír tiszteletére szentelt alcsíki templom György nevű papja pedig szerepelt 4 és 10 banális összegű adománnyával az 1332. évi illetve az 1333. évi pápai tizedjegyzékben.⁴⁶

A középkori írott adatok hiányára való tekintettel az is öröndetes, ha az alcsíki Szentgyörgy falu neve előfordult valamely székely főember előneveként. 1456-ban V. László király címert adományozott több székely előkelő személynek, többek között szentgyörgyi Betz Bálintnak.⁴⁷

A jószerével jeltelen középkor után a koraujkor két viharos évszázadában, a XVI–XVII. században megszorodtak az Alcsíkra és benne Szentgyörgyre, Bánkfalvára vonatkozó írott adatok. Többek között állami összeírások, lustrák is születtek, mégpedig 1576-ban, 1602-ben, 1614-ben, 1616-ban, 1619-ben, 1643-ban. Ezekről alább még lesz szó.

1643-ban Szentgyörgyön már konstitúció született.⁴⁸ 1684-ben elkezdtek vezetni Csíkszentgyörgy megyéjének anyakönyvét, Szentgyörgy és Bánkfalva létezésének korszakhatárként értelmezhető írott életjelét.

Falvak és tizesek

Az alcsíki Szentgyörgy megyéjét két falu alkotta: Szentgyörgy és Bánkfalva. A két falu érintkezett egymással. A köztük magasodó megyés templom kapcsolta össze és a templom közelében elfolyó *Szentegyház pataka* választotta el őket.

A XVII–XX. században mindkét falu *tizesekre* tagolódott. A *tizes* szóval jelölt falurészek számottevő önállósággal rendelkeztek. Volt tizeserdejük, tizeslegelőjük, csordájuk, esztenájuk, bikájuk, pásztoruk. Választott vezetőség intézte ügyeiket, élén a *tizesbíró*val. A tizesgyűlések szükség esetén *tizeskonstitúciókat* alkottak. Határozataikat tizesjegyzőkönyvek őrizték meg. Némely tizes templommal, kápolnával, temetővel is rendelkezett. Fontos ünnepnek számítottak a tizesbúcsúk. Szentgyörgy megyéjének tizesei más székely falvak hajdani tizeseivel ellentétben, valószínűleg azért érték meg a XXI. századot, mert gazdaközösségeik a XX. század elején tizes-közbirtokosságokat hoztak létre.⁴⁹

A hosszan elnyúló Szentgyörgy falu *Háromtizesre*, *Jenőfalva* tizesre és *Körösmény* tizesre tagolódik. Utóbbi a templom közelében fekszik. Neve azért érdemli meg figyelmünket, mert bizonyára ezt szorította ki falunévi szerepéből a templompatrociniumi eredetű Szentgyörgy falunév.

A kerekdedebb alakú Bánkfalvát a következő tizesek alkották az újkorban: *Ittkétfalva*, *Simószege*, *Martonos*, *Altizes* és a távolba szakadt, a többi tizestől elkülönült *Kotormány*.

A Mindszent, illetve a *Hosszúaszó* felé eső oldalon, mintegy Kotormánnyal párhuzamosan, Szentgyörgy falunak is volt egy eltávolodott tizese: *Monyasd*, amely

⁴⁶ MON. VAT. HUNG. 2000. 112., 116.

⁴⁷ SzOKI. 1872–1934. I. 170. — Idézi ENDES Miklós 1938. 26.

⁴⁸ VESZELY Károly 1860. 20–27.

⁴⁹ BÁRTH János 2007.

a XVIII. század elején néptelenedett el. Lakóinak többsége valószínűleg Háromtizesbe költözött.⁵⁰

Szentgyörgy és Bánkfalva az újkorban, a XX. század közepéig önálló községekként éltek életüket. Mindkettőnek volt *falusbírója*, előljárósága. Mivel azonban közös megyét alkottak, ezer szállal kötődtek egymáshoz.

1860-ban felsőbb állami hivatalok szorgalmazták Szentgyörgy és Bánkfalva községek közigazgatási egyesítését. Szentgyörgy azonban határozottan nemet mondott.⁵¹

Az 1870-es években Szentgyörgy és Bánkfalva községeknek közös körjegyzője lett, aki Szentgyörgy területén, a szentgyörgyi községgházán székelt. A körjegyzőség 1910 tájáig állt fenn, utána ismét mindkét községben működött jegyző. Mivel a községi iratok megsemmisültek, illetve nem állnak a kutató rendelkezésére, ebben az esetben is nehéz a pontos dátumok megállapítása. 1870. január 23-án még volt bánkfalvi jegyző Keresztes Zsigmond személyében. 1875. január 31-én azonban Kasza Imre már körjegyzői címet viselt.⁵² 1909. március 29-én Puskás Lajost még a két község körjegyzőjének nevezték.⁵³ 1912. május 19-én az egyháztanács és az iskolaszék ülésén két jegyző jelent meg: Puskás Lajos „csikszentgyörgyi községi és birtokossági jegyző”, valamint ifj. Potyó Antal „bánkfalvi községi és birtokossági jegyző”.⁵⁴

A körjegyzőség közel négy évtizedes működését a helybeliek, különösen a bánkfalviak, úgy élték meg, mint a két község egyesítését, Bánkfalva önállóságának elvesztését. Ez különös, mivel a körjegyző tevékenysége nem járt együtt a bánkfalvi önkormányzatiság lényeges csorbulásával. 1875-ben, a XIX. század utolsó negyedében, sőt a XX. század első évtizedében is emlegettek bánkfalvi bírót.⁵⁵ 1882. március 3-án, tehát a körjegyzőség idején ülésezett a bánkfalvi képviselőtestület.⁵⁶ 1883-ban működött a bánkfalvi községgháza. A tizesek adtak számára tűzifát. 1891-ben pedig dránicával fedték a tetejét.⁵⁷

A Bánkfalva önállóságát elsrató, kissé félreérthető megfogalmazások mögött alighanem a korábban ismeretlen körjegyzőség lényegének fel nem ismerése húzódott meg. A XIX–XX. század fordulóján a „községi különválásról” szóló megnyilatkozások talán arra utaltak, hogy a kor szentgyörgyi és bánkfalvi embere számára nem a községi bíró, nem a községgháza és nem a községi képviselőtestület jelentette meg a községi önállóságot, hanem az államiság képviselőjének számító jegyző jelenléte.

Némi igaza azonban lehetett az aggályoskodóknak és a „különválás” szorgalmazóinak, mivel a körjegyzőségre való tekintettel 1900-ban Bánkfalva nem létezett a magyar népszámlálási statisztika számára. Adatai magyarázat nélkül Csikszentgyörgy neve alatt szerepeltek. Az 1910. évi népszámlálás adatsoraiban tűnt föl újra

⁵⁰ BÁRTH János 2007. 42–43., SZÓCS János 2004. 73–82.

⁵¹ M. 3. B. 199.

⁵² M. 4. 5., 17.

⁵³ TA. H. 4. 11.

⁵⁴ M. 4. 302.

⁵⁵ TA. M. 3. 13., 17., — M. 4. 20., 28., 36., 51., 73., 148. — TA. A. 4. 12.

⁵⁶ TA. M. 3. 20.

⁵⁷ TA. M. 3. 14., 18.

az alsíki községek sorában. Bánkfalva „eltűnése” és „visszatérése” a XX. században többször okozott gondot a statisztika számára. Például az 1944. évi magyar helységnévtár, nem törődve több évszázados önálló község voltával, úgy írt Bánkfalváról, mint egy mezővárosi határból önállósult tanyaközségről. A következő megalázó megfogalmazást alkalmazta jegyzet gyanánt: „*Csikszentgyörgy községhez tartozott Bánkfalva nevű lakothelyből alakult.*” (1911)⁵⁸

Szentgyörgy és Bánkfalva közös megyéjének léte sokféle együttműködésre készítette a két szomszédos falut. Együttműködésük, közös munkálkodásuk a XVIII–XIX. században az alábbi területeken valósult meg: a megye havasainak védelme, haszonvétele; a juhtartó esztenák működtetése; a hetipiacok és évente kétszer a vásárok megrendezése; a *megye háza* nevű piactéri közös épület fenntartása, haszonvétele; a *megyés templom* rendszeres karbantartása, felújítása, bővítése; a templom körüli körkerítés és a cinterem gondozása; a plébániaház építése, javítása; a kántorház építése, javítása; a mindenkori iskolaépület építése, javítása; az iskola működtetése; plébánosválasztás, plébánosjelölés; kántor- és tanítóválasztás; paptartás, kántor- és tanítótartás kepeszolgáltatással; a nép egyházi fegyelmezése a *megyeszéke* működése által.

Más plébániák irataiban gyakran találkozunk a kutató azzal a gyakorlattal, hogy a megyét alkotó falvak évtizedekre, sőt évszázadra szólóan megosztották egymás között a rendszeresen ismétlődő tennivalókat. Ennek halvány nyomával találkozhatunk Szentgyörgy megyéje esetében is. 1746-ban vita támadt Szentgyörgy és Bánkfalva között amiatt, hogy Bánkfalva nem akart részt venni a tervezett új plébániaház építésében. A vita hevében derült fény egy hagyománnyá formálódott nagymúltú megállapodásra, amelynek értelmében Szentgyörgy gondoskodik a plébániaház, Bánkfalva pedig a kántorlak karbantartásáról.⁵⁹ (Bővebben a VIII. fejezetben!)

A megye területe: a megyebeliek élettere

Csikszentgyörgy megyéjének lakosai a XVII–XIX. században havasokkal ékes saját határuk természeti adottságait használták ki ahhoz, hogy megélhetésüket biztosítsák. Földet műveltek, gabonát, majd *pityókat* termesztettek a hosszú belterület közelében lévő, alacsony fekvésű belső határrészekben. Szénát kaszáltak a *tanorak* kertekben, a belső határ patak völgyeiben és hegyoldalain, valamint a havasok irtáskaszálóin. A csűrökben elraktározott szénát azokkal az állataikkal etették fel telente, amelyeket tavasztól őszig a kétnyomásos művelésű határ ugarfordulóba eső felén, a közeli tizeslegelőkön és a távoli havasi legelőkön legeltettek. A földművelés és az állattartás haszna mellett nagy szerepe volt a szentgyörgyiek és a bánkfalviak min-

⁵⁸ TA. H. 3. 465., NÉPSZ. 1902. 384–385., NÉPSZ. 1912. 386–387., HN. 1944. 162, 668., — Mindez azért is érthetetlen, mert ugyanannak a statisztikai hivatalnak az 1895. évi helységnévtára még tudta, hogy Bánkfalva a csíki falvak többségével együtt önálló *kisközség*. (HN. 1895. II. 110.). Sőt az 1895. évi helységnévtár alapos kimutatása szerint Csík vármegye más tájain is működtek körjegyzőségek, de az azokba besorolt községek nem vésztették el kisközség jellegüket és nem hullottak ki az 1900. évi népszámlálási statisztikából. Különösen nem történt mindez a csikszentgyörgyi körjegyzőségbe Bánkfalvával együtt beosztott Menasággal. HN. 1895. I. 45.

⁵⁹ M. 6. 332–333.

dennapi életében az erdőnek, a fának. A Fiság völgyében lakók a XVII–XVIII–XIX. században házaikat, csűrjeiket fából építették, bútoraikat, szekereiket, szerszámaikat, munkaeszközeiket jórészt fából készítették. A hosszú és fölöttébb hideg teleken fával fűtöttek. Az élethez nélkülözhetetlen fát a tizesek és a megye hatalmas közösségi erdősegei biztosították számukra.

Szentgyörgy megyéjének 32 180 kataszteri holdas területéből viszonylag kevés földet hasznosított földműveléssel és *szénacsinalással* a megye lakossága, ámbar a művelt területek aránya, irtások révén, folyamatosan nőtt a XVIII–XIX. században.

1750-ben az állami összeírás készítői nemcsak a családfőket vették számba, hanem igyekeztek föltárni gazdasági helyzetüket, művelt földjeik nagyságát, állataik számát is.

Az 1750. évi összeírás alapján⁶⁰ összegyűjtöttem a szentgyörgyi és a bánkfalvi művelt területek nagyságára vonatkozó adatokat. A szántók és a kaszálók területét korabeli mértékegységekkel az alábbi táblázat szemlélteti.

Helység	Megyebeliek kezén		Extraneusok kezén	
	Szántó (köből)	Kaszáló (szekér)	Szántó (köből)	Kaszáló (szekér)
Csikszentgyörgy	1 592	621	80	61
Bánkfalva	1 620	537	102	23
Összesen	3 212	1 158	182	84

Ha összeadjuk a megyebeliek és az extraneusok, vagyis a külső birtokosok kezén lévő szántókat, 3394 köből jön ki, ami körülbelül 1697 holdnak felel meg. Ekko-ra területet szántottak, vetettek Szentgyörgy megyéje két falujának határában 1750-ben.

A *szekérben* kifejezett kaszálók területe is összeadható, de az 1242 szekérnyi *szénafű*, a szekérnyinek mondott terület tájanként igen változó nagysága miatt, kataszteri holdakban nehezen határozható meg.

1879-ben Kozma Ferencz kísérletet tett arra, hogy kataszteri felmérések adatai alapján valamennyi székelyföldi helység határának művelési ágak szerinti megoszlását bemutassa.⁶¹ Szentgyörgy és Bánkfalva esetében adatai nehezen hozhatók szinkronba a milleniumi magyar mezőgazdasági statisztika adataival. Nehézséget jelent, hogy kimutatásában a kaszálók és a kertek „Rét és kert” néven összevontan szerepelnek. Ezáltal olyan helységek esetében, mint Szentgyörgy és Bánkfalva, ahol a kaszálóknak különösen nagy jelentőségük volt a paraszti gazdálkodásban, nem lehet megállapítani a tényleges kaszálók területének nagyságát.

⁶⁰ M. 36. 71–72., 76–77. — A táblázat összesített számaiból a köből és a szekér nagyságát el nem érő, vékában illetve törtszámmal kifejezett töredék értékek adatait a jobb áttekinthetőség kedvéért elhagytam.

⁶¹ KOZMA Ferencz 1879. 140–150.

Az 1895-ben felvett és 1897-ben megjelent millenniumi mezőgazdasági statisztika, művelési ágakra vonatkozó szentgyörgyi és bankfalvi adatait az alábbi táblázat szemlélteti.⁶²

Művelési ág	Szentgyörgy (hold)	Bankfalva (hold)	Összesen (hold)
Szántó	2 325	1 536	3 861
Kert	212	171	383
Rét (Kaszáló)	5 102	2 573	7 675
Legelő	1 803	2 680	4 483
Erdő	13 048	2 207	15 255
Nem termő	306	217	523
Összesen	22 796	9 384	32 180

Csikszentgyörgy község új telekkönyve 1910-ben, Bankfalva község földkönyve pedig 1911-ben készült el. A művelési ágakra vonatkozó számadatokat alább egy táblázatba szerkesztve közlöm az 1911. évi állapot szemléltetésére.⁶³

Művelési ág	Szentgyörgy (hold)	Bankfalva (hold)	Összesen (hold)
Szántó	2 766	1 923	4 689
Kert	228	200	428
Rét (Kaszáló)	6 094	3 648	9 742
Legelő	1 670	1 440	3 110
Erdő	11 651	1 798	13 449
Nem termő	337	219	556
Összesen	22 746	9 228	31 974

Ha a fenti táblázat adatait összevetjük a millenniumi mezőgazdasági statisztika 1895. évi adataival, láthatjuk, hogy a székely birtokviszonyok szempontjából fölöttebb viharos 1895 és 1911 közötti másfél évtizedben a művelési ágak jelentős változása következett be. Fogytak a legelők és az erdők. Megnövekedtek a szántó- és kaszálóterületek.

Orbán Balázs alcíki szóhagyomány alapján *szép harmatú Szentgyörgynek* nevezte Csikszentgyörgyöt. Ezzel is utalt arra, hogy a *Fiság lokjának* szentgyörgyi szakaszán „igen sok és szép gyümölcs terem”.⁶⁴

A magyar millenniumi mezőgazdasági statisztika alapján⁶⁵ 1895-ben Szentgyörgyön és Bankfalván a gyümölcsfák száma a következőképpen alakult.

⁶² MG. STAT. 1897. 602.

⁶³ M. 87., M. 88. — Az apró eltérések a négyszögölek elhagyásából adódtak.

⁶⁴ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 38.

⁶⁵ MG. STAT. 1897. 598., — 4565 gyümölcsfájával a gyümölcsfák száma tekintetében Szentgyörgy messze vezetett az alcíki és kászoni falvak között.

Gyümölcsfajta	Szentgyörgy	Bánkfalva	Összesen
Alma	1 048	388	1 436
Körte	668	353	1 021
Cseresznye	20	17	37
Meggy	275	142	417
Őszibarack	180	4	184
Kajszibarack	67	11	78
Szilva	2 273	639	2 912
Dió	32	3	35
Mandula	–	2	2
Eper	2	6	8
Összesen	4 565	1 565	6 130

A XVIII. század elején, 1713-ban Szentgyörgyön és Bánkfalván az alábbi állatlétszámokat jegyezték fel Alcsík összeírói.⁶⁶

Állatfajta	Szentgyörgy	Bánkfalva	Összesen
Ló, kanca	78	102	180
Ökör és tinó	151	238	389
Tehén és üsző	166	168	334
Sertés	172	261	433
Juh és kecske	911	809	1 720
Összesen	1 478	1 578	3 056

A szentgyörgyiek és a bánkfalviak által 1895-ben tartott fontosabb állatok számát a magyar millenniumi mezőgazdasági statisztika alapján⁶⁷ a következő táblázat szemlélteti. (A szarvasmarhák száma Szentgyörgy esetében 22, Bánkfalva esetében 11 bivalyt foglal magában.)

Állatfajta	Szentgyörgy	Bánkfalva	Összesen
Szarvasmarha	1 291	832	2 123
Ló	151	94	245
Szamár	–	2	2
Juh	2 407	1 490	3 897
Kecske	257	91	348
Sertés	622	398	1 020
Összesen	4 728	2 907	7 635

⁶⁶ PÁL-ANTAL Sándor 2009. 112–117., 120–127.

⁶⁷ MG. STAT. 1897. 604–605. — A táblázatban szereplő állatokon kívül az összeírók találtak még Szentgyörgyön 178, Bánkfalván 30 család méhet, Szentgyörgyön 2.462, Bánkfalván 1.666 baromfit.

Az állatállomány összetétele meghatározta a fogatolás jellegét, ami kihatott a földművelésre és a közlekedésre. Az alábbi táblázat az 1895. évi szentgyörgyi és bánkfalvi fogatok számát, jellegét tükrözi.⁶⁸

Helység	Lófogat				Ökörfog			Tehén fogat
	Egyes	kettes	hármás	Összesen	Kettes	Négyes	Összesen	
Szentgyörgy	2	50	4	56	126	11	137	169
Bánkfalva	2	30	—	32	82	6	88	130
Összesen	4	80	4	88	208	17	225	299

A MEGYE NÉPESSÉGE

Római katolikus székelyek megyéje

Görög katolikus jövevények a római katolikus megye területén

Szentgyörgy megyéje a XX. század második felében homogén székely római katolikus megyeként élte életét. Korábban azonban a XX. század közepe előtt létezett Csíkszentgyörgyön görög katolikus lelkészség és valószínűleg harmadfél évszázadon át laktak a megyét alkotó két faluban görög katolikus lakosok.⁶⁹

A Fiság menti hajdani görög katolikusok kutatása nagyon nehéz feladat, mert a csíkszentgyörgyi görög katolikus lelkészség iratai legkésőbb a görög katolikus egyház romániai állami betiltása után eltűntek. Megsemmisültek, vagy távoli ismeretlen helyen lappanganak.

A görög katolikusok ősei jobbra román jövevényekként kerültek a Fiság tájára. Leginkább kishemesi familiák jobbágysai lettek. Mások szolgaként, napszámosként, pásztorként keresték kenyerüket. Viszonylag gyorsan nyelvet cseréltek, és a XX. századra lélekben is székelyekké váltak. Vallásuk azonban emlékeztette őket múltjukra, ezért attól is megszabadultak. A XX. század közepén önként tömegesen áttértek a római katolikus vallásra, hogy végre olyanok lehessenek, és úgy élhessenek, mint a környezetükben lakó törzsökös székelyek.

A XVII. század végén és a XVIII. század elején már laktak Szentgyörgyön *olának* nevezett görög katolikus jobbágysai, szolgák, pásztorok.⁷⁰ Közülük valószínűleg sokan odébb álltak, de a XVIII. század második felében érkeztek helyettük új jövevények.

Az 1717. évi szentgyörgyi lélekösszeírás készítője *oláhok* néven megemlékezett a görög katolikusokról, bár számbavételüket nem tekintette elsődleges feladatá-

⁶⁸ MG. STAT. 1897. 603. — Az összeírók bivalyfogatot nem találtak.

⁶⁹ A szentgyörgyi és a bánkfalvi görög katolikusokra: BARTH János 2007. 134–137.

⁷⁰ SZŐCS János 1998. 94–96.

nak. A családonként szerepeltetett magyar katolikusoktól elválasztva két csoportban is felsorolt, *oláhoknak* nevezett személyeket, a családtagjaikra utaló számokkal. A második csoport végére odabiggyesztette a „Summa 155” összesítést.⁷¹

A források hiányában nehezen ellenőrizhető helyi „hagyomány” szerint a csíkszentgyörgyi „román templom” 1828-ban épült. Állítólag a kisnemes „földesurak” serénykedtek, hogy görög katolikus jobbágyaiknak legyen templomuk.

1823-ban már lakott görög katolikus pap Csíkszentgyörgyön. Onnan látta el az alcsíki falvakban szétszórót híveinek lelki gondozását. Székhelyén 170 körüli görög katolikus tartozott egyházi fennhatósága alá.⁷²

1857-ben lélekösszeírás készült Szentgyörgy, Bánkfalva és Menaság görög katolikuskiról. Az összeírásból nem derül ki, hogy ki gyűjtötte össze és ki vetette papírra a benne szereplő adatokat. Föltételezhető, hogy az alapos lajstromot a görög katolikus pap állította össze. Figyelemre méltó, hogy az összeíró a Szentgyörgyön élő görög katolikus közösséget *Görög egyesült Fő Megyének* nevezte, a bánkfalvi és a menasági csoportot viszont filiaként értelmezte. A lélekösszeírás 34 szentgyörgyi, 10 bánkfalvi és 25 menasági görög katolikus család összes családtagját tartalmazza születési időpontokkal.⁷³

Alább a hajdani jellemző görög katolikus családnevek fölidézése céljából, zárójelbe tett születési évükkel felsorolom azokat a családfőket és házastársaikat, akik 1857-ben Szentgyörgyön és Bánkfalván a görög katolikus vallási közösséghez tartoztak.

Szentgyörgyön lakók:

Szóts István (1820) – *Poszti Éva* (1828)
Szennyes János (1790) – *Nedelka Virág* (1800)
Szennyes János (1826) – *Farkas Anna* (1824)
Urus István (1813) – *Kelemen Mária* (1816)
Urus János (1822) – *Gergely Éva* (1825)
Szóts Ferentz (1810) – *Szóts Borbára* (1827)
Szóts György (1813) – *Fekete Mária* (1819)
György Moizes (1807) – *Nedelka Anna* (1809)
Szóts György (1807) – *György Katalin* (1827)
Urus György (1825) – *Romány Mária* (1827)
Opra István (1820) – *Pintyi Anna* (1814)
Szóts István (1802) – *Bozán Anna* (1815)
Halmágyi György (1814) – *Gergely Anna* (1816)
Romány István (1780) – +*Gergely Jována* (1776)
Romány Mihály (1820) – *Tódor Juliánna* (1824)
Olá Mihály (1810) – *Rövid Nutza* (1824)
Szóts György (1778) – *Rövid Borbára* (1770)
+*Szóts Mihály* (1811) – *Fodor Éva* (1823)
Szóts István (1807) – *Karácson Mária* (1809)
Szóts János (1810) – *Szóts Trésia* (1813)

⁷¹ M. 31. 184–186. — Utólagos számolással a 155-ös létszám nehezen jön ki.

⁷² M. 26. 8–9.

⁷³ M. 111. 1857.

Urus Simon (1802) – *Szőts Katalin* (1805)
Szőts Miklós (1812) – *Urus Borbára* (1816)
Poszti János (1778) – *Szennyes Éva* (1790)
Farkas Péter (1798) – *+Hollándó Mária* (1818)
+Farkas György (1773) – *Szőts Anna* (1790)
Farkas Mihály (1812) – *Tódor Mária* (1810)
Pintyi Demeter (1814) – *Szőts Anna* (1817)
Szőts Tódornő Poszti Borbára (özvegy), (1794)
Szőts János (1807) – *Vántsa Anna* (1810)
Olá Mihály (1787) – *Szennyes Boris* (1790)
Poszti János (1823) – *Urus Anna* (1833)
Fodor Miklósnő Karácsony Anna (özvegy), (1800)
Rövid Mihály (1802) – *Ráduly Klára* (1820)
Urus Simonnő Rövid Éva (özvegy), (1783)

Bánkfalván lakók:

Urus Gergely (1822) – *Tódor Máris* (1825)
Sztojka Ádám (1819) – *Grántsa Ilona* (1819)
Gergely János (1815) – *Fekete Éva* (1821)
Grántsa János (1802) – *Sztojka Anna* (1820)
Sándor Sámuel (1802) – *Grántsa Ágnes* (1817)
Fodor György (1789) – *Czimbalmas Erzsébet* (1798) róm. kat.
Tála István (1807) – *Gergely Borbára* (1814)
Sztojka Miklós (1790) – *Grántsa Ilona* (1802)
+Sztojka György (1807) – *Puzsi Trésia* (1807)
Gergely Simon (1784) – *Málnási Rosália* róm. kath.

1903-ban az erdélyi római katolikus egyházmegye sematizmusa 283 görög katolikust jelzett a csíkszentgyörgyi római katolikus plébánia területén.⁷⁴ Ugyanott, vagyis Szentgyörgy és Bánkfalva helységekben az 1910-es népszámlálás 178, illetve 50, összesen 228 görög katolikust talált.⁷⁵

Az 1940-es években, az un. *kicsi magyar világban*, főleg 1942-ben és 1943-ban hatalmas vallásváltoztató mozgalom zajlott le a Fiság táján, amelynek eredményeként Szentgyörgy és Bánkfalva görög katolikusainak óriási többsége áttért a római katolikus hitre. Incze Domokos csíkszentgyörgyi plébános 1943. június 7-én készített egy jegyzéket a plébániáján számon tartott áttértekről. A jegyzék 219 nevet tartalmazott. Ugyanő 1944. február 10-én egy statisztikai kimutatásban azt jelentette, hogy Csíkszentgyörgy községben áttért a görög katolikus vallásról a római katolikus vallásra 115 férfi és 104 nő, összesen 219 személy, Csíkbánkfalva községben 62 férfi, 45 nő, összesen 107 személy, a plébánia területén összesen 326 személy.⁷⁶

A görög katolikus egyház 1943-ban gyakorlatilag beszüntette működését Csíkszentgyörgyön. Mire a román állam 1949-ben országosan felszámolta a görög

⁷⁴ SCHEM. 1903. 73.

⁷⁵ NÉPSZ. 1912. 387.

⁷⁶ M. 111. 1943., M. 11. 1944.

katolikus egyházat, és helyébe a görög keleti ortodox egyházat ültette, Csíkszentgyörgyön gyakorlatilag nem volt mit felszámolni és nem volt kit a görög keleti egyházba terelni.

Témánk szempontjából azért fontos a görög katolikusok kérdése, mert a történelemben volt egy időszak, amikor a római katolikus Szentgyörgy megyéje területén létezett egy kis létszámú görög katolikus vallási kisebbség, amely saját megyét alkotott a többség megyéjébe ékelődve. Ez a kisebbség egy hajdani etnikai kisebbség magyarrá vált utódaiból állt. A magyarrá válás folyamata, a környezet székely ideáihoz való idomulás görcsös igyekezete a XX. század közepén odáig jutott, hogy a görög katolikus kisebbség, menekülve hajdani etnikai különbözőségének kellemetlen emlékeitől, föladta vallási identitását. Római katolikussá lett, és múltját lehetőleg nem emlegetve Szentgyörgy megyéjének tagjává vált.

Gyimesi csángó jövevények a székely megye területén

A XX. század elejétől a túlnépesedett gyimesi patak völgyekből csángó családok indultak el az Úz völgye és a Csobányos völgye felé, hogy ott új élettereket szerezzenek maguknak. Megvették a csíkszentgyörgyiek és a csíkbánkfalviak távoli kaszálóit. Új birtokaikon hegyi tanyákat építettek. A XX. század elejének „első foglalóit” a két háború között nagy áttelepedési hullám követte. A Felső-Úz-völgyben, az Úzba ömlő patakok völgyeiben, a Gyürke patak táján és a Csobányos patak völgyében, vagyis Szentgyörgy és Bánkfalva községek havasaiban megszapordtak a tanyák és a tanyai lakosok. 1959-ben a jelzett havasi területen 97 tanyában 419, 1980-ban 110 tanyában 403 csángó lakott. A csíkszentgyörgyi és a bánkfalvi havasokban megtelepedett tanyai csángók egymással társadalmasultak. Az Úz völgyében kétpólusú településfejlődéssel *Csinód* és *Egerszék* néven szórványtelepüléseket hoztak létre templommal, temetővel, iskolával. Ezekhez társultak távolabb, a Csobányos vízgyűjtő területén a *Gyürke* és a *Csobányos* néven emlegetett tanyás területek.⁷⁷

1910 táján Szentgyörgy megyéjének egyháztanácsa érzékelte, hogy idegen gyimesi csángó családok telepedtek meg a szentgyörgyi havasokban. Ezért 1908-tól képét vetettek ki rájuk. A csángók azonban nem fizettek. 1912-ben nagy vitatkozás lett a dologból. A négy csángó családfő: Tankó István vajda, Tankó György vajda, Tankó Fülöp Gáboré és Tankó Péter Gáboré azt állította, hogy ők gyimesközéploki lakosok, oda fizetik a képét, Csíkszentgyörgy területén csak marhatartás céljából ideiglenesen tartózkodnak. Ezzel szemben a szentgyörgyi egyháztanács állította, hogy a négy csángó család Csíkszentgyörgy havasában lakóházzal, gazdasági épületekkel és birtokokkal rendelkezik, és megélhetésének alapját a szentgyörgyi birtokok képezik.⁷⁸

Föltételezhető, hogy a négy csángó családfő 1912-ben nemcsak taktikázott a két plébánia között. Bizonyára nem gondoltak arra, hogy Úz-völgyi letelepedésükkel egy XX. századi új hegyi szórványtelepülés alapjait vetették meg. Utódaik és a ké-

⁷⁷ BÁRTH János 2004. 95–203.

⁷⁸ M. 11. 1912., M. 4. 310–311.

sőbb érkezők, bár sok emlékkel és rokoni szállal kötődtek kibocsátó földjükhöz, a Tatros völgyéhez, előbb-utóbb Szentgyörgy megyéjének tagjaivá váltak.

A XX. században tehát új népességgel szaporodott Szentgyörgy megyéje, a gyimesi eredetű Úz-völgyi római katolikus magyarokkal, akik gyimesi származásukra való tekintettel önmagukat *csángóknak*, Szentgyörgy és Bánkfalva törzsökös lakosait pedig *falusiaknak* nevezték.

Ünnepi öltözetüket *csángós ruha*, az alsíkiak népviseletét *székely ruha* néven emlegették. Nyelvi és vallási különbség nem akadályozta, a gyimesi eredetből következő kulturális másság azonban némiképp lassította beilleszkedésüket Szentgyörgy és Bánkfalva társadalmába.⁷⁹

A népesség számának alakulása

Régmúlt idők lajstromai

Szentgyörgy megyéje, azon belül Szentgyörgy és Bánkfalva helység koraújkorai népességéről többnyire katonai szempontok szerint készült XVI–XVII. századi összeírások tájékoztatnak. Ezek az un. *székely lustrák* megjelentek a Székely Oklevéltár ezredforduló táján kiadott új sorozatában,⁸⁰ ezért viszonylag könnyen hozzáférhetők és megismerhetők.

Szentgyörgyi és bánkfalvi lakosok szerepeltek az 1576., az 1602., az 1614., az 1616., az 1619. és az 1643. évi összeírásban. Különösen részletes és adatgazdag az 1614. évi és az 1643. évi lajstrom. A XVII. századi állami összeírások kiválóan alkalmasak társadalomtörténeti elemzésekre, népesedéstörténeti, családtörténeti, helytörténeti vizsgálódásokra. Népességi számadatokat azonban nem tartalmaznak. A lakosság létszáma a jobb összeírások családfő-létszámaiból kockázatos számítással lehet következtetni. Ilyenfajta számításokra, a történettudományban jónak és kevésbé jónak tartott szorzószámok alkalmazására, itt és most nem vállalkozom.

Az 1701 és 1722 között készült csíki állami összeírásokat 2009-ben Pál-Antal Sándor adta közre. Könnyen elérhetők és tanulmányozhatók.⁸¹ Gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti és népesedéstörténeti adatok sokaságát tartalmazzák. Népességszámok azonban jellegükből következően, nincsenek bennük, mert készítőiket, megrendelőiket a lakosok közül csak a családfők és a gazdaságok vagyonára vonatkozó adatok érdekelték. Hasonló rendszerű a Magyar Országos Levéltárban őrzött 1750. évi összeírás is.⁸²

Az egyházi források tanúsága

A lélekszámokat tartalmazó egyházi források alapvetően háromfélék: 1. *Status Animarum*-ok, 2. *Visitatio Canonica*-k, 3. Nyomtatott egyházmegyei évkönyvek,

⁷⁹ BÁRTH János 2004. 204.

⁸⁰ SzOKI. 1983–2006. IV. 43–44., 88., 494–499., 579., 657–664., VI. 177–184.

⁸¹ PÁL-ANTAL Sándor 2009. Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva a helynévmutatóban jelzett helyeken.

⁸² M. 110. 68–72., 73–77.

névkönyvek, *Schematismus*-ok. Ezekhez járulhatnak még XX. századi plébániai statisztikák.

Alább egyházi források alapján egy táblázatban összefoglalom Szentgyörgy megyéjének 1696 és 1942 közötti fontosabb római katolikus népességi adatait. A forrásjelölésnél a következő rövidítéseket alkalmazom: SA = Status Animarum,⁸³ VC = Visitatio Canonica,⁸⁴ SCH = Schematismusok,⁸⁵ PS = Plébániai statisztikák.⁸⁶

Év	Szentgyörgy	Bánkfalva Kotormánnyal	Szentgyörgy megyéje összesen	Forrás
1696	—	—	1 290	SA
1717	748	764	1 512	SA
1721	—	—	1 292	VC
1731	—	—	1 413	VC
1743	—	—	1 540	VC
1782	—	—	2 253	SA
1817	—	—	3 069	VC
1823	—	—	2 540	VC
1829	1 323	1 126	2 449	SA
1830	—	—	2 876	VC
1834	—	—	2 911	SCH
1846	—	—	4 178	SCH
1866	—	—	4 579	VC
1874	—	—	4 649	SCH
1903	—	—	3 294	SCH
1935	2 291	1 400	3 691	PS
1942	2 406	1 692	4 098	PS

A fenti táblázat egy nélkülözhetetlen megjegyzéssel bocsátható útjára. Az 1846 és 1874 közötti három évtizedben az egyházmegyei schematismusok indokolatlanul magas lélekszám-adatokat mutatnak Szentgyörgy megyéje területén, amely adatok nincsenek szinkronban az előző évek számaival, például a jónak látszó 1834. évi adattal, és ellentmondanak az 1850. évi és az 1869. évi népszámlálás adatainak. Tanulságos viszont, hogy az 1866. évi vizitáció jegyzőkönyvébe hasonlóképpen magas lélekszám került. Igaz, az 1866. évi vizitációnak ugyanaz a Nagy Lajos plébános szolgáltatta az adatokat, mint az akkortájt kiadott egyházmegyei schema-

⁸³ M. 31. 179–183., M. 31. 184–189. (1782. évi bejegyzés is), M. 8. 77/1761., 124/1762. (Közölte:

BÁRTH János 2008. 16., 26., XXVI–XXVII.), M. 6. 170–194.

⁸⁴ M. 17. 206., M. 19. 141., M. 21. 1018., M. 31. 189., M. 25. Sz. n., M. 26. 8., M. 27. 23., M. 28. 20.

⁸⁵ SCHEM. 1834., 1846., 1874., 1903.

⁸⁶ M. 11. 1935., M. 11. 1942. (1935-ben a táblázatban szereplő szentgyörgyi és bánkfalvi lakosokon kívül az Úz völgy havasi tanyáin 104, Csobányosban 30 római katolikust tartott számon a csíkszentgyörgyi plébánia. Velük együtt valójában 3 825 római katolikus lakott a megye területén.)

tismusoknak. Mindenesetre, az 1846 és 1874 közötti schematismusbeli csíkszentgyörgyi lélekszám-adatokat fenntartással és kritikával ajánlatos kezelni.

Az állami népszámlálások tükré

Az állami népszámlálások csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi adatainak táblázatos bemutatását szívesen kezdeném a II. József kori népszámlálás népességszámainak idézésével, de nem teszem, mert ez a korai népesség-számbavétel Csíkszentgyörgy és Bánkfalva esetében olyan adatokat tartalmaz, amelyek messze estek a valóságtól. A jeles statisztikai forrás szerint az 1780-as évek közepén Csíkszentgyörgyön 346, Csíkbánkfalván 261, Szentgyörgy megyéjében összesen 607 személy élt.⁸⁷ Ezzel szemben már a XVIII. század közepén 1500 körül járt a népesség száma a két faluban, 1782-ben pedig az előbbi táblázat egyházi forrása szerint már 2 253 római katolikus lakott a szentgyörgyi plébánia felségterületén.

1850 és 1941 között a magyar és a román állami népszámlálások alapján az alábbi számokkal határozható meg Szentgyörgy megyéjének népessége.⁸⁸

Év	Szentgyörgy	Bánkfalva Kotormánnyal	Szentgyörgy megyéje összesen
1850	1 818	1 705	3 523
1869	1 903	1 668	3 571
1880	2 013	1 553	3 566
1890	1 990	1 496	3 486
1900	2 102	1 500	3 602
1910	2 122	1 495	3 617
1920	2 105	1 406	3 511
1930	2 557	1 518	4 075
1941	2 439	1 739	4 178

A fenti adatokból látható, hogy a XIX. század második felében és a XX. század elején, a nagy népszaporulat ellenére, más, távoli magyarlakta vidékekkel ellentétben Szentgyörgy megyéje területén nem zajlott le robbanásszerű népességszám-növekedés. Az 1850 és 1920 közötti 70 esztendőben a népesség száma 3500 fő körül stagnált. Ennek okai valószínűleg a regáti Románia és az Amerika felé irányuló kivándorlásban keresendők.⁸⁹

⁸⁷ NÉPSZ. 1960. 364–365., 362–363.

⁸⁸ NÉPSZ. 1902., NÉPSZ. 1912., (A korábbi népszámlálások összefoglalójával NÉPSZ. 1912. 853.), VARGA E. Árpád 1998. 175–177.

⁸⁹ Vö.: BÖZÖDI György 1943. 118–143., 265–296., Incze Domokos plébános 1913. május 1-jén a püspökség kivándorlással kapcsolatos körkérdésére a következőképpen fogalmazott: „A csíkszentgyörgyi plébánia területéről évenként átlag 130 róm. kath. hívó vándorol ki külföldre, hazai vidékre 85.” A közölt számok súlyát azzal a megjegyzéssel próbálta enyhíteni, hogy az eltávozók közül sokan visszatérnek. M. 11. 1913.

Itt, a népességszámról szóló alfejezet végén közlöm Szentgyörgy megyéjének valószínűleg a helyi megyebírók által elkészített 1829. évi lélekösszeírását.⁹⁰

Mivel a lajstrom az egyházi adózás, a kepefizetés érdekeit szolgálta, az összeíró házaspárok és töredék házaspárok szerint szétbontotta a többgenerációs nagycsaládokat. Az összeírásba név szerint kerültek be: a házaspárok férfi tagjai, az özvegy férfiak, az özvegyasszonyok és minden valószínűség szerint a megesett leányok. Az összeírt személyek után számokkal jelezték a velük egy összeírási egységet alkotó személyek számát.

A név után írt „Úr” kifejezés bizonyára a nemeseknek és a magasabb rangú katonáknak járt ki. Az „Asszony” kifejezés vélhetően a nemes asszonyokra vonatkozott.

Az 1829. évi Status Animarum szövegén az alábbi változtatásokat hajtottam végre:

1. A *Confessiones Capaces* és az *In Capaces* (Gyónóképesek és a Nem gyónóképesek) rovatok táblázatos formáját megszüntettem. A közölt változatban a nevek után zárójelben, egymástól vesszővel elválasztva két szám állhat. Az első a gyónóképes (általában a 12 éves vagy annál idősebb) személyekre, a második a „nem gyónóképes”, vagyis a 12 év alatti gyerekekre vonatkozik. Ha a családban nem volt „nem gyónóképes” gyermek, az első szám után kötőjel következik.

2. A nevek hajdani leírója következetesen mellőzte az ékezetek használatát. Ezeket a közlés során pótoltam.

3. Az összeírás elvileg tizesek szerint haladt, de a szentgyörgyi egyházi összeírások régi „hagyománya” mintájára az összeíró időnként elfelejtette feltüntetni az éppen következő tényleges tizes nevét. A hiányzó tényleges tizesneveket [] szögletes zárójelben a névsor közé iktattam.

4. Az összeíró bizonyos szomszédsági csoportok jelölésére a népi szóhasználat alapján, de meglehetősen rendszertelenül használta a „szóvirág tizesek” neveit.⁹¹ Ezek megtartása áttekinthetetlenné tette volna a szövegközlés szentgyörgyi részét. Ezért közlésüktől eltekintettem. Itt azonban jelzem, hogy az elhagyott „szóvirág tizesnevek” az alábbi helyeken álltak: a 85. és a 86. név között: „Zata Tizesse”, a 104. és a 105. név között: „Czikók Tize”, a 132. és a 133. név között: „Kaszák Tize”, a 157. és a 158. név között: „Kányák Tize”, a 194. és a 195. név között: „Csedők Tize”.

5. Az összeírásban szereplő neveket 1-től 667-ig terjedő sorszámozással láttam el.

⁹⁰ M. 6. 170–194. A tizesek szempontjából történt bemutatása, elemzése: BÁRTH János 2007. 55–58., 61., 66–68.

⁹¹ BÁRTH János 2007. 27–28., 54–66.

*Numerus Animarum in Parochia Szent Györgyensi
in anno 1829
In Szent György*

[Háromtizes]

1. Tek. Tompos Ferentz Úr (5, -)	39. András Antal (2, 1)
2. Tek. Tompos József Úr (9, -)	40. Fitz András (2, 1)
3. Bándi Ferentz (3, 2)	41. Texe István (3, 3)
4. Márton Andras (4, 2)	42. Texe András (6, -)
5. Magyar Jánosné (6, 3)	43. Texe Antal (2, 3)
6. Bándi János (4, -)	44. Texe József (2, 3)
7. Tompos Katalin (1, -)	45. Latz Simon (2, 2)
8. Demeter László (1, -)	46. Gál András (2, 1)
9. A Molnár (4, 2)	47. Ambrus József (5, -)
10. Latz János (6, -)	48. Csiszér Györgyné (2, -)
11. Latz Istvánné (6, -)	49. Csiszer György (6, -)
12. Latz Ádám (4, 4)	50. Csiszer János (3, -)
13. Bentze János (2, -)	51. Simó Mihály (3, -)
14. Tamás Gergelly (4, -)	52. Gál György <u>m</u> (4, -)
15. Tamás Istvánné (1, -)	53. Gál Moyses (7, -)
16. Tusa József (4, -)	54. Gál Istvánné (5, 2)
17. Tusa Ferentzné (1, -)	55. Gál Mihály (3, 2)
18. Bándi István (2, 1)	56. Gál Mátyás (4, 4)
19. Kézdi József (3, 1)	57. László Péter (5, -)
20. Ambrus András (4, -)	58. Texe András <u>m</u> (5, 2)
21. Ambrus János (4, -)	59. Texe Ignátz (4, 3)
22. Ambrus Mátyásné (1, -)	60. Texe Imre (2, 3)
23. István József (3, -)	61. Csiszer József (3, 2)
24. Tompos Kelemenné Assz. (1, -)	62. Csiszer Ádám (2, -)
25. Gyűjtő Mihályné (3, -)	63. Csiszer Ignátz (2, -)
26. Tek. Váradi József Úr (5, -)	64. Csiszer István (2, 1)
27. Váradi Jánosné Asszony (1, -)	65. Csiszer Gergelly (2, 2)
28. Tek. Bors Lázár Úr (2, 6)	66. Csiszer Andrásné (2, -)
29. Bors Jánosné Asszony (6, -)	67. András István (2, -)
30. Bors József Úr (3, -)	68. Csiszer Imre (6, 3)
31. Bors Ádám Úr (5, -)	69. Csiszer István (2, 1)
32. Tamás János (3, -)	70. Simó Márton (4, -)
33. Magyar Péter (4, -)	71. Simó Ferentz (1, -)
34. Kézdi Mihály <u>m</u> (1, -)	72. Simó Imre (2, 5)
35. Kézdi Mihály <u>m</u> (2, 4)	73. Intze János (4, -)
36. Ambrus Mártonné (4, -)	74. Gál Istvánné (5, 1)
37. Ambrus Dániel (2, -)	75. Gál József (4, 1)
38. Bors Kelemen Úr (5, -)	76. Gál Antal (2, -)
	77. Gál Imre (6, -)

78. Gál Ferentz (4, –)
79. Gál György (4, –)
80. Gál Balás István (5, 4)
81. Gál István (4, 5)
82. Gál Ábel (4, 2)
83. Gál János (6, 4)
84. Gál Antalné (6, 1)
85. Nyisztor János (7, 2)
86. Csiszér Mihály (5, –)
87. Texe János (4, 2)
88. Texe József (4, 2)
89. László András (3, –)
90. Simó József (5, 1)
91. Simó Ádám (5, 2)
92. Simó Antal (2, –)
93. Simó Istvánné (1, –)
94. Simó András (2, 2)
95. Kánya Máté (2, –)
96. Vargyas István (4, 4)
97. Magyar János (5, –)
98. Gál Péter (7, 2)
99. Rafain József (2, –)
100. Kánya Albert (7, –)
101. Kánya Benedek (6, –)
102. Magyar Ferentzné (2, 1)
103. Ambrus János (2, –)
104. Ambrus István (2, –)
105. Czikó János (2, 1)
106. Czikó Aloysius (2, –)
107. Czikó Imre (3, 3)
108. Czikó Ferentzné (1, –)
109. Czikó Antal (3, –)
110. Czikó György (3, –)
111. Czikó András (3, 2)
112. Simó Imre (2, 2)
113. Czikó Mihály (5, 1)
114. Kánya Lőrintz (2, –)
115. Kánya János (2, –)
116. Kánya Mihály (3, 4)
117. Szabó Andrásné (5, 2)
118. Daró József (2, 3)
119. Sándor János (3, –)
120. Kánya Antal m (5, 4)
121. Kánya Márton (2, 1)
122. Kánya János (2, 3)
123. Kánya Antalné (1, –)
124. Kasza Józsefné (5, 1)
125. Szabó Györgyné (3, –)
126. Molnár Gergelyné (1, 3)
127. Molnár Benedek (3, –)
128. Frank Mihály (6, –)
129. Vargyas Péter (4, 4)
130. Kasza András m (6, 2)
131. Szentes Istvánné (1, –)
132. Kasza András m (4, 2)

[Jenőfalva tizes]

133. Pál Ignátz (2, 3)
134. Pál János (6, 1)
135. János Antal (2, –)
136. Sepsi Ferentz (2, –)
137. Cseresznyés Mihály (5, 2)
138. János Ferentz (2, 2)
139. János Imre (2, 1)
140. János Ferentzné (2, –)
141. Kánya Márton (2, 2)
142. Kánya Albert (1, –)
143. Kánya István (2, 1)
144. Kánya Mihály (6, –)
145. Kánya Imre (8, –)
146. Kánya Ferentzné (3, –)
147. Basa János (6, 3)
148. Szász István (4, 3)
149. Márton József (4, 6)
150. Tamás Péter (5, 3)
151. Keresztes Márton (4, –)
152. Mihály István (2, 3)
153. Gál András (4, 1)
154. Gál Mihály (2, 2)
155. András Mihály (6, –)
156. András János (5, –)
157. András Imre (4, 2)
158. Gál András Molnár (7, –)

159. *Illyés János* (3, –)
 160. *Illyés István* (4, –)
 161. *Gergely Jánosné* (1, –)
 162. *Borok István* (4, –)
 163. *Csedő Márton* (4, –)
 164. *Csedő Pál* (2, 2)
 165. *Ványolós Pál* (2, 1)
 166. *Bálint Kapitány Úr*
 Molnára (3, 1)
 167. *Tompos Antal* (2, –)
 168. *Kánya István* (4, 2)
 169. *Fülöp Antal* (6, –)
 170. *Fülöp István* (2, 1)
 171. *György Antal* (3, 5)
 172. *Tompos István* (2, 1)
 173. *Tompos Ersébeth* (1, 1)
 174. *Daró Katalin* (2, 1)
 175. *Kontsag Jánosné* (3, 3)
 176. *Fejér Jóseff \bar{m}* (2, –)
 177. *Fejér Jóseff \underline{m}* (2, 2)
 178. *Domokos Sigmond* (2, –)
 179. *Domokos Ignátz* (2, 2)
 180. *Domokos Jánosné* (4, –)
 181. *Texe Moyses* (2, –)
 182. *Domokos István* (4, 1)
 183. *Domokos János* (2, 1)
 184. *Domokos Imre* (1, –)
 185. *Fülöp Márton* (5, –)
 186. *Adorján Jósefné* (1, –)
 187. *Elek Jóseff* (3, –)
 188. *Czirják Ferentz* (4, 5)
 189. *Basa Antal* (5, –)
 190. *Sammes (?) Gáspár* (2, –)
 191. *Silló András* (2, 3)
 192. *Domokos Ferentzné* (2, –)
 193. *Domokos Ignátz* (2, –)
 194. *Domokos Antal* (4, –)
 195. *Csedő István \bar{m}* (4, 3)
 196. *Pál Istvánné* (4, –)
 197. *Elek Ferentz* (7, 2)
 198. *Sándor Simon* (2, 3)
 199. *Pál Antal* (5, 3)
 200. *Bálint János* (1, 3)
 201. *Bálint Györgyné* (1, –)
 202. *Bálint Kapitány Úr* (3, –)
 203. *Fülöp Jósef* (3, –)
 204. *Fülöp János* (2, –)
 205. *Csedő Dániel* (2, –)
 206. *Csedő Péter* (2, 3)
 207. *Csedő Antal* (2, 1)
 208. *Csedő János* (3, –)
 209. *Csedő István* (3, 2)
 210. *Csedő Mihály \bar{m}* (2, –)
 211. *Csedő Mihály \underline{m}* (2, –)
 212. *Gál Sigmond* (4, –)
 213. *Sándor István* (4, 2)
 214. *Sándor Antalné* (1, –)
 215. *Rutzuj Péter* (7, –)
 216. *Gáspár Jósef* (2, –)
 217. *Tamás Jósef* (2, 3)
 218. *László János \bar{m}* (2, 1)
 219. *László János \underline{m}* (2, 1)
 220. *Csedő Albert* (5, –)
 221. *Csedő András* (3, –)
 222. *Kánya Jósef* (2, –)
 223. *Kánya Ferentzné* (1, –)
 224. *Kánya Antalné* (4, –)
 225. *Kánya Ersébeth* (1, –)
 226. *Daró Imre* (3, –)
 227. *Kánya Mátyás* (3, –)
 228. *Kánya Benedek* (4, 1)
 229. *Kánya Péter* (2, –)

Körösményfalva

230. *Miklós János* (3, –)
 231. *Miklós Antal* (3, –)
 232. *Czáka Jánosné* (4, –)
 233. *Tánczos Jakab* (2, –)
 234. *Nyíró Jósef* (5, 3)
 235. *Nyíró Péter* (5, 1)
 236. *Nyíró Antal* (5, –)
 237. *Kontsag Imre* (9, –)

238. *Kontsag Jánosné* (1, –)
 239. *Tántzos Imre* (4, –)
 240. *Tántzos Ferentz* (2, –)
 241. *Ványolós Józsefné* (4, 1)
 242. *Ványolós Lörintz* (5, –)
 243. *Tulit Józseff* (2, 1)
 244. *Gál József strásamester* (3, 3)
 245. *Kasza Mihály* (3, –)
 246. *Bala István* (2, 1)
 247. *Szabó István* (2, –)
 248. *Bálint József* (2, –)
 249. *Bálint Ignázt* (3, –)
 250. *Tompos Istvánné Asszony* (4, –)
 251. *Szabó József* (2, 3)
 252. *Ványolós Antal* (2, –)
 253. *János József* (3, 1)
 254. *Ványolós Ersébeth* (1, –)
 255. *Tamás Józsefné* (4, –)
 256. *Tamás Ignázt* (2, 1)
 257. *Tamás János* (4, 3)
 258. *Tulit Antal* (3, 1)
 259. *Fazekas György* (4, 3)
 260. *Fazekas István* (4, 1)
 261. *Török Mátyás* (6, –)
 262. *Lengyen János* (5, 2)
 263. *Márton Ferentzné* (6, 2)
 264. *Köntse István* (2, 3)
 265. *Köntse János* (2, 3)
 266. *Köntse Tamás* (2, 3)
 267. *Bors Ersébeth Asszony* (5, –)
 268. *Márton Józsefné* (1, –)
 269. *Szabó János Molnár* (4, 3)
 270. *Tompos György Úr* (5, 1)
 271. *András József* (5, –)
 272. *Poson Imre* (2, 3)
 273. *Poson Györgyné* (1, –)
 274. *Latz Gergelly* (2, 4)
 275. *Latz Andrásné* (2, –)
 276. *Latz Ferentz* (2, 1)
 277. *Latz Benedekné* (1, 2)
 278. *Csató József* (6, 2)
 279. *Keresztes György* (5, 3)
 280. *Tompos Andrásné* (2, –)
 281. *Nyíró Pál* (2, 2)
 282. *Nyíró Ferentz* (2, 4)
 283. *Szász Imre* (2, 1)
 284. *Péter Andrásné* (4, –)
 285. *Péter Ignázt* (2, 1)
 286. *Péter András* (2, –)
 287. *Péter Józsefné* (1, –)
 288. *Tántzos Jakab* (3, –)
 289. *Tántzos Mihály* (2, 2)
 290. *Mihályfi János* (4, 3)
 291. *Blumaer Mihály* (3, –)
 292. *György Antal* (6, 1)
 293. *Dobondi Tamás* (2, 2)
 294. *Dobondi Ignázt* (4, –)
 295. *Tulit András* (3, –)
 296. *Dobai Ferentz* (1, –)
 297. *Kosztándi János* (2, 2)
 298. *Kosztándi András* (4, 4)
 299. *Tulit István m* (5, –)
 300. *Morza Antal* (4, 4)
 301. *Tulit István m* (4, 2)
 302. *Tulit Ferentz* (2, 4)
 303. *Tulit Jánosné* (1, –)
 304. *Tulit János m* (4, –)
 305. *Hideg István* (3, –)
 306. *Tulit János m* (4, –)
 307. *Tulit György* (3, 4)
 308. *Kézdí Antal* (2, 1)
 309. *Csedő Ersébeth* (1, –)
 (991, 332)

In Bánkfalva

[Martonos tizes]

310. *Madár István* (2, –)
 311. *Madár Jakabné* (2, –)
 312. *Madár János* (2, 2)
 313. *Madár Mártzella* (1, 1)
 314. *Antal György* (6, –)
 315. *Kasza Mihály* (3, –)

316. *Kasza Sigmond* (5, –)
 317. *Kasza András* (5, 1)
 318. *Málnási Imre* (2, –)
 319. *Málnási Antal* (3, 1)
 320. *Bálint Antal* (3, –)
 321. *Keresztes Sigmondné* (4, 1)
 322. *Tántzos György* (6, –)
 323. *Tántzos István* (3, –)
 324. *Tántzos Ferentz* (5, –)
 325. *Balás József* (3, 3)
 326. *Keresztes István* (2, –)
 327. *Keresztes Antal* (2, 3)
 328. *Málnási István* (2, –)
 329. *Keresztes János* (9, 1)
 330. *Szabó János* \bar{m} (3, 2)
 331. *Csedő Ferentz* (2, 1)
 332. *Szabó János* \underline{m} (2, 1)
 333. *Szabó Péterné* (2, 2)
 334. *Tamás András* (2, –)
 335. *Szabó József* (1, –)
 336. *Keresztes Kapitány Úr* (2, –)
 337. *Balás János* \bar{m} (3, –)
 338. *Dobondi Jakabné* (2, –)
 339. *Szennyes György* (3, 2)
 340. *Szennyes István* (5, 2)
 341. *Dobondi Mátyás* (3, 1)
 342. *Dobondi Ferentz* (5, 4)
 343. *Madár Ignátz* (2, 2)
 344. *Madár Sámuel* (3, 3)
 345. *Török József* (6, –)
 346. *Török Ferentz* (4, –)
 347. *Pál Antal* (3, –)
348. *Ádám János* (4, –)
 349. *Mezei Mátyásné* (1, –)
 350. *Gál József* (7, –)
 351. *Kosztándi Péter* (5, 4)
 352. *Kosztándi János* (4, 4)
 353. *Kosztándi Dávid* (2, 3)
 354. *Illyés Istvánné* (1, –)
 355. *György István* (2, 4)
 356. *Mihály Fülöp* (2, 4)
 357. *Mihály Mihály* (2, –)
 358. *Dánél György* (4, 1)
 359. *Mihály János* (2, –)
 360. *Dánél János* (2, 2)
 361. *Köntse Sigmond* (4, –)
 362. *Köntse Tamás* (2, 1)
 363. *Köntse Józsefné* (2, –)
 364. *Köntse István* (3, –)
 365. *Boga Pál* (3, –)
 366. *Czirják József* \bar{m} (2, –)
 367. *Czirják József* \underline{m} (2, –)
 368. *Czirják András* (2, 2)
 369. *Kerekes Márton* (4, 6)
 370. *Péter Mihály Ignátz* (2, 5)
 371. *Kósa Mihály* (5, –)
 372. *Kósa Márton* (3, 2)
 373. *Dánél Ferentz* (3, –)
 374. *Dánél Antal* (2, 1)
 375. *Dánél János* (2, –)
 376. *Köntse János* (2, 1)
 377. *Kosztándi Ferentz* (2, –)
 378. *Máté József* (6, –)

Simó szege

379. *Tobi Antal* (5, 2)
 380. *Tamás János* \underline{m} (2, –)
 381. *Gergelly Istvánné* (1, –)
 382. *Faisztel Doctorné Asszony* (3, –)
 383. *Szabó András* (2, 2)
 384. *Gergelly Imre* (2, –)
 385. *Péter Mihály* (2, 3)
 386. *Gergelly Persi* (1, –)
 387. *Gergelly Györgyné* (2, –)
388. *Gergelly Mihály* (2, –)
 389. *Köntse Kelemen* (5, –)
 390. *Bakai Elek* (7, 1)
 391. *Keresztes Mihályné* (2, –)
 392. *Bene György* \underline{m} (2, 1)
 393. *Bene Imre* (2, 4)
 394. *Bene Józsefné* (1, –)
 395. *Tamás Imréné* (1, 1)
 396. *Tamás Ferentz legény* (1, –)

397. Bene József (5, –)
 398. Bene Ferentz (5, 3)
 399. Bene Miklós (2, –)
 400. Benék Molnára (1, –)
 401. Kontsag Molnára (2, –)
 402. Bálint Benedek (2, 3)
 403. Kontsag Ferentz (5, 4)
 404. Nyisztor László (2, –)
 405. Kováts János m (7, –)
 406. Kováts Sámuel (3, 1)
 407. Kováts Jakab (2, –)
 408. Kováts Mihályné (1, –)
 409. Kováts Ferentz (2, 4)
 410. Kováts Dániel (2, 4)
 411. Kováts János m (3, –)
 412. Kováts György (2, 4)
 413. Kováts István (2, 2)
 414. Kováts Antal (3, –)
 415. Kováts Mihály (3, –)
 416. Madár Jánosné (3, –)
 417. Madár Moyses (2, 5)
 418. Kánya Istvánné (1, –)

Altizes

440. Imre Sigmond (2, –)
 441. Imre Tamásné (1, –)
 442. Imre Péter (4, 1)
 443. Imre János (2, 1)
 444. Gáspár József (6, –)
 445. Erdős Ferentz (2, 1)
 446. Szász János (3, –)
 447. Mihály Antal (4, 3)
 448. Tobi Sigmondné (1, 3)
 449. Mihály József (7, –)
 450. Máté Mihály (3, 3)
 451. Karatsi János (3, 1)
 452. Karatsi István (2, –)
 453. Kósa Mihályné (2, 2)
 454. Kósa Ferentz (3, –)
 455. Balás Ferentz (4, 4)
 456. Balás Gál (3, 2)
 457. Domokos Antal (2, 2)
 458. Texe Józsefné (1, –)

419. Madár Mátyás (2, –)
 420. Antal Péter (4, 3)
 421. Gáspár István (3, –)
 422. Köntse Hadnagyné Assz. (1, –)
 423. Szabó Antal m (3, –)
 424. Szabó János (2, 1)
 425. Szabó Antal m (2, 1)
 426. A Molnár (2, –)
 427. Péter József (2, –)
 428. Péter Márton (2, 1)
 429. Bothár András (2, 2)
 430. Kontsag Imre (3, –)
 431. Domokos György (1, –)
 432. Kánya Imre (2, –)
 433. Bothár István (4, –)
 434. Bálint András (4, 1)
 435. Bálint Ignácz (2, 2)
 436. Bálint Imre (3, 5)
 437. Nagy Istvánné (1, –)
 438. A Leánya (1, 1)
 439. Falu István (1, –)

459. Bothár János (4, 1)
 460. Bálint András (6, –)
 461. Bálint András m (2, 1)
 462. Bálint Mihály (2, 2)
 463. Bálint Ferentz (2, 1)
 464. Keresztes István (5, 2)
 465. Darvas Jánosné (4, –)
 466. Darvas Antal (2, 2)
 467. Kováts Mihály Úr (2, –)
 468. Kováts Gergelyné Assz. (1, –)
 469. Szőke Simon (2, 3)
 470. Füstös Istvánné (2, –)
 471. Kosztándi István (2, 5)
 472. Kosztándi József (2, 3)
 473. Kosztándi János (2, –)
 474. Kosztándi Tamásné (1, –)
 475. Füstös Tamásné (2, –)
 476. Kosztándi György (2, 1)
 477. Füstös Antalné (3, –)

478. *Füstös Miklós* (2, 2)
 479. *Füstös Imre* (1, –)
 480. *Szabó József Úr* (5, –)
 481. *Szabó Ferentz* (2, –)
 482. *Tamás János* (3, –)
 483. *Tamás Ferentz* (2, 2)
 484. *Péter István* (4, 3)
 485. *Tamás Györgyné* (1, –)
 486. *Füstös Theresia* (2, –)
 487. *Füstös József* (3, 3)
 488. *Füstös Tamás* (4, –)
 489. *Pongrátz Antal* (2, –)
 490. *Pongrátz Márton* (3, 3)
 491. *Pongrátz Gergelyné* (2, –)
 492. *Máté Benedek* (4, 4)
 493. *Bene György* (2, 4)
 494. *Rátz János* (5, –)
 495. *Köntse Jánosné* (2, –)
 496. *Köntse István* (1, –)
 497. *Csiszer Ignázt* (2, –)
 498. *Péter Imre* (3, 1)
 499. *Gáspár Borbára* (1, –)
 500. *Keresztes Antal* (3, –)
 501. *Keresztes Mátyás* (2, 2)
 502. *Keresztes Dániel* (4, –)
 503. *Texe István m̄* (2, –)
 504. *Texe István m* (4, 3)
 505. *Texe András* (5, –)
 506. *Kasza Ágoston* (6, –)

Ittkétfalva

535. *Madár Istvánné* (1, –)
 536. *Madár Imre* (1, –)
 537. *Madár István* (2, 1)
 538. *Péter Józsefné* (4, –)
 539. *Balla János* (4, 2)
 540. *Balla Máté* (2, 1)
 541. *Balla István* (2, –)
 542. *Balla Mátyás m* (2, 1)
 543. *Balla Mátyás m̄* (2, 2)
 544. *Bene Tamás* (9, 3)
 545. *Bene Antal* (3, 2)
 546. *Texe János* (2, 3)

507. *Kasza Moyses* (4, 3)
 508. *Keresztes András* (2, 3)
 509. *Bálint Ferentz* (3, –)
 510. *Tulit Antal* (2, 1)
 511. *Sánta János* (5, 3)
 512. *Keresztes Lőrintz* (2, –)
 513. *Füstös Ferentz* (3, –)
 514. *Ferentz Imre* (2, –)
 515. *Bene István* (7, 1)
 516. *Bene Ignázt* (6, 1)
 517. *Bene Bertalan* (2, –)
 518. *Bene Miklós* (3, –)
 519. *Bene Dávid* (5, 4)
 520. *Bene Dávidné* (1, –)
 521. *Czikó Úr Molnára* (2, 1)
 522. *Szabó István Molnár* (5, 1)
 523. *Bene Jakab Molnár* (2, 3)
 524. *Gál András* (4, 4)
 525. *Tobi Ferentz* (5, 2)
 526. *Tobi Józsefné* (1, –)
 527. *Hajdú Ferentz* (3, –)
 528. *Ványolós Antal m̄* (4, 1)
 529. *Ványolós József* (2, 2)
 530. *Ványolós Ignázt* (3, 4)
 531. *A Molnár* (2, 1)
 532. *Ványolós Antal m* (2, 3)
 533. *Csedő Péterné* (1, –)
 534. *Ványolós Imre* (3, –)

547. *Tamás Józsefné* (4, –)
 548. *Tamás Péter m̄* (10, –)
 549. *Tamás István* (2, –)
 550. *Tamás Péter* (2, 1)
 551. *Lőrintz János* (3, 3)
 552. *Lőrintz József* (1, –)
 553. *Balla Bálint* (6, 1)
 554. *Marza István* (2, 7)
 555. *Keresztes György* (5, 2)
 556. *Balla Antal* (6, 2)
 557. *Balla Imre* (2, 3)
 558. *Balla István* (6, –)

559. Péter J^osef m (4, -)
 560. Péter J^osef m (4, 3)
 561. Deáki J^osef (3, -)
 562. Péter István (5, 2)
 563. Keresztes Ferentz (3, -)
 564. Cseke Simon (2, -)
 565. Cseke István (2, 1)
 566. Cseke Antal (2, 2)
 567. Péter Antal (4, -)
 568. Péter János (2, -)
 569. Péter Aloysi (3, -)
 570. Keresztes J^osefné (5, -)
 571. Keresztes Ádám (3, 3)
 572. Keresztes Jánosné (1, -)
 573. Gergelly János (4, 3)
 574. Albert Antal (4, -)
 575. Albert Péter (4, -)
 576. Boga György (2, 5)
 577. Boga Mihály (2, 5)
 578. Hajdú János (2, 4)
 579. Mátyás János (2, 2)
 580. Mátyás István (4, 1)
 581. Fülöp István (2, 3)
 582. Gál Sigmond (3, -)
 583. Gál András (2, 3)
 584. Szász J^osef (4, 1)
 585. Péter Ignátz (3, 3)
 586. Péter J^osefné (1, -)
 587. Péter Antalné (2, -)
 588. Péter Jánosné (5, -)
 589. Bothár J^osef (5, 3)
 590. Antal Ferentz (6, -)
 591. Szabó Miklós (2, -)
 592. Serbán János (2, 4)
 593. Pál György (2, -)
 594. Miklós Ferentz (6, 3)
 595. Bende Ferentz (2, -)
 596. A Molnár (2, -)
 597. Szabó Molnára (4, -)
 598. Tamás Imréné (2, 3)
 599. Márton István (4, 4)
 600. Antal J^osef m (2, -)
 601. András György (5, -)
 602. András Istvánné (1, -)
 603. Kánya György (3, 3)
 604. Kánya Pál (2, 2)
 605. Antal Albert (2, -)
 606. Antal András (2, -)
 607. Lakatos Antal (4, -)
 608. Dánél Jánosné (2, -)
 609. Antal J^osef m (3, -)
 610. Antal Mártonné (2, -)
 611. Balás István (3, 3)
 612. András J^osefné (1, -)
 613. Szabó István (2, -)
 614. András Ferentzné (1, 3)
 615. András Györgyné (1, 3)
 616. Ferentz György (4, -)
 617. Gál Mihály (2, -)
 618. Gál Imre (2, 4)
 619. Gál Tamásné (1, -)
 620. Péter J^osef (2, -)
 621. Tántzos Imre (2, 2)
 622. Gergelly Antal (1, -)
 623. Dobai Anna (2, 2)
 624. Dobai Györgyné (2, -)
 625. Dobai J^osef (3, 1)
 626. Vetzelli (?) Ferentz (5, 2)
 627. Bákai Moysesné (2, 2)
 628. Csedő Gergelly (2, 1)
 629. Kontsag J^osefné (5, -)
 630. Márton Mihályné (1, -)
 631. Bálint István (4, -)
 632. Bálint Ferentz (4, 2)
 633. Bálint István m (2, 1)
 634. Tántzos J^osiné (1, 2)
 635. A suszter (2, -)
 636. Bálint Kati (1, -)
 637. Czirják Bori (2, -)
 638. Mihály Tamás (3, -)
 639. Csedő István (3, -)
 640. Csedő János (2, -)
 641. Gyűjtő Albertné (3, 3)

Kotormány

642. Tek. Kováts Tamás Úr (4, 4)	656. Szász József (3, –)
643. Benedek Ferentz (2, –)	657. Szász Andrásné (4, 2)
644. Benedek István (3, 4)	658. Sándor Ferentz (2, 1)
645. Benedek Klára (2, –)	659. Sándor József (5, –)
646. Benedek János (2, –)	660. Sándor György (4, 1)
647. Benedek Mihály (2, 1)	661. Préda István (4, 3)
648. Sándor Péter (2, –)	662. Csinto Ferentz (3, –)
649. Sándor Mihály (2, 3)	663. Szabó István (3, 2)
650. Albert József (3, 3)	664. Albert János (4, –)
651. Benedek József (3, –)	665. Albert Jakab (3, –)
652. András István (2, –)	666. Albert Mihály (2, –)
653. Sándor Mihály (3, –)	667. Tala István (3, 2)
654. Simó Istvánné (2, –)	(724,402)
655. Keresztes Mihály (7, 3)	

A megye lélekszáma összesen:

	Gyónóképes	Nem gyónóképes	Összesen
Szentgyörgy	991	332	1323
Bánkfalva	724	402	1126
Összesen	1715	734	2449

A társadalom rétegei, csoportjai a XVII–XIX. században

Az 1764 előtti idők

A fentebb emlegetett XVII. századi és XVIII. század eleji összeírások tükrözik a székely társadalom 1764 előtti jellemző rétegeinek, csoportjainak jelenlétét, szerepét Szentgyörgy és Bánkfalva mindennapjaiban. A „madéfalvi veszedelem” előtti székely társadalom rétegeit korszerű tanulmányok⁹² elemzik, amelyek felmentik e sorok íróját a kérdéskör taglalásának feladata alól.

Katonarendű székelyek

Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumai jobbára a XVIII. századból és a XIX. század első feléből származnak. Leginkább az a kor jelenik meg bennük, amikor az alsíki székelység többsége katonarendű székelynek számított, és a határőr-katonaság kötelékében, annak terheit hordozva élte életét.

Szentgyörgy és Bánkfalva társadalmának gerince 1764 és 1848 között a katonarendű székelység sorába tartozott. Ez a körülmény nemcsak a férfiakat, hanem a nőket és a gyermekeket is érintette. A katonarendű székely férfi felesége és leánya is

⁹² PÁL-ANTAL Sándor 2009. 8–13., EGYED Ákos 2006. 184–209.

katonarendű székelynek számított. Fiúgyermekai sorsát pedig árgus szemekkel követte a katonai hatóság, hiszen ők jelentették a határőr-katonaság utánpótlását.

A katonarendű, vagy *militáris* székelyek két rétegre tagolódtak: a *lovaskatonákra* és a *gyalogkatonákra*. A XVIII. század végén és a XIX. század első felében szinte nem létezett olyan jegyzőkönyvi vagy bármilyen más hivatali írott névemlítés anélkül, hogy a megnevezett személy neve mellett ne szerepelt volna társadalmi hovatartozása. A katonarendűeknél általában a *lovaskatona* és a *gyalogkatona* megjelölést használták, de az első csoport megnevezésére előfordult a régebbi időket idéző *lőfő*, a *lovagrenden lévő* és a rövid, de világos *huszár* kifejezés is. Gyakran alkalmazták magyar nyelvű szövegekben is a két csoportnév latin megfelelőjét: a *primipilust* és a *pixidariust*. Asszonyoknak is kijárt a két latin szó nőnemű alakja: a *primipila* és a *pixidaria*.

A katonarendű székelyek társadalmi rétegében a XVIII. század közepén Szentgyörgy megyéjében az alábbi családnevek számítottak a legjellemzőbbeknek.

Szentgyörgyön: *Ambrus, András, Basa, Bálint, Csedő, Csiszér, Domokos, Gál, György, Illyés, Istvánffi, János, Kasza, Kánya, Keresztes, Koncsag, Lacz, Lőrinc, Mihályfi, Nyíró, Pál, Simó, Tamás, Texe, Tompos, Ványolós*.

Bánkfalván: *Antal, Balás, Balla, Bálint, Bene, Benedek, Bíró, Cseke, Darvas, Dánél, Fülöp, Gáspár, Gergely, Imre, Jakab, Keresztes, Kovács, Madár, Málnási, Máté, Márton, Mátyás, Miklós, Péter, Pongrácz, Sándor, Sánta, Szabó, Tánczos, Tóbi*.

Kisnemesek

Csikszentgyörgyön és Csikbánkfalván a XVIII–XIX. században a nemességet az egy telken gazdálkodó, illetve az egy-öt jobbágyot birtokló kisnemesek képviselték. Életmódjukat tekintve közel álltak a katonarendű székelyekhez. Talán egy árnyalattal iskolázottabbak voltak és ezért széki hivatalokat is viseltek. Családi osztozkodások, vagyoni viták, adásvételek, birtokátruházások alkalmával gyakran vállalkoztak a „*kézen fogott bírák*” szerepére. Szerződéseket, osztályleveleket, végrendeleteket fogalmaztak és írtak felkérés alapján. Ellátták székely szervezetek: megyék, falusi közösségek, tizesek jegyzői teendőit. Mondhatjuk, hogy a kántorokkal, iskolamesterekkel együtt a XVIII. századi csiki írásbeliség letéteményeseinek számítottak.

A megye történeti forrásaiban szereplő kisnemesek némelyike valószínűleg a forrás keletkezése korában kapta nemesi levelét, vagyis akkortájt emelkedett ki a szabad székelyek sorából. Erre gyanakodhatunk olyan esetekben, amikor a megnevezett személyt *nemes lőfő*-nek titulálta a megye jegyzője, mintegy utalva arra, hogy az illető egy nagymúltú lőfő nemzetségből származott, de érdemei elismeréseként megkapta a nemesi címet is.

A csikszentgyörgyi és a csikbánkfalvi családi irattárak feltárása, másolása során a XXI. század elején két kisnemesi família nemesi levelének másolata került elő: a szentgyörgyi Czikóké⁹³ és a bánkfalvi Füstösöké.⁹⁴

⁹³ CsA. Czikó Gergely, Csikszentgyörgy 291. iratai.

A kisnemesi családok évszázadok alatt némiképp cserélődtek. Egyes nemzetségek megfogyatkoztak, kihaltak, esetleg leányágon éltek tovább. A kiveszett családok helyett újabbak tűntek fel az írott forrásokban.

1750-ben az állami összeírás alkalmával „*Nobiles Unius sessionis*” (Egytelkes nemesek) megnevezéssel a következő családfejek kerültek a nemesek lajstromába: Szentgyörgyön: *Czikó Ferenc, Czikó Mihály, Fehér Mihály*. Bánkfalván: *Füstös Péter, Füstös János, Füstös József, Szász József, Szász János* idősebb, *Szász János* fiatalabb, *Szőke Mihály*.⁹⁵ A Czikók és a Füstösök neve fölöttébb ismerősen cseng a XVIII–XIX. századi megye kutatója számára, ám a Szász, a Fehér és a Szőke, mint nemesi név nem számított igazán jellemzőnek a feudalizmus utolsó száz esztendejében.

1820-ban az ún. Cziráky-féle összeírás Erdély szerte számba vette a jobbágyságot és a jobbágysági szolgáltatásokat. Az összeírás kiterjedt a Székelyföldre is. Mivel az összeírók a legtöbb faluban földesurak szerint vették számba a jobbágyságot és szolgáltatásait, a kutató képet kaphat egy-egy falu jobbágytartó urairól is. Az alsíki tájon a földesurak általában csak néhány jobbágyot mondhattak magukénak egy-egy faluban, ellenben több faluban is lehettek jobbágyságok. Következésképp, a Szentgyörgyön és Bánkfalván jobbágyot tartó nemesek másutt is birtokolhattak jobbágyságokat, és nem feltétlen Szentgyörgyön és Bánkfalván laktak. Ugyanakkor a Szentgyörgyön és Bánkfalván lakó kisnemeseknek más környező falvakban is lehetett jobbágyságok.

Szentgyörgy megyéje területén 1820-ban a Cziráky-féle összeírás szóhasználatával megnevezett következő urak tartottak jobbágyot.

Szentgyörgyön: „*Méltóságos Csedő László úr*” öt jobbágyot és egy zsellért, „*Gróf Kemény Anna Asszony ő Nagysága*” négy jobbágyot és egy zsellért, „*Gróf Mikes Jánosné Asszony ő Nagysága*” hat jobbágyot és egy zsellért, „*Tekintetes Buda Sámuel úr*” két jobbágyot, „*Tekintetes Tompos György úr*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Bálint Ignác úr*” egy jobbágyot és egy zsellért, „*Bálint György ökegyelme*” két zsellért, „*Tekintetes Bors Helena Asszony*” három zsellért, „*Méltóságos Báro Györffy Mihály ő Nagysága*” két jobbágyot, „*Keresztes Imre Úr*” egy jobbágyot.

Bánkfalván: „*Tekintetes Kovács Mihály Földes Úr*” négy jobbágyot, három zsellért, „*Tekintetes Baláss Joseff Úr*” egy (?) jobbágyot, „*Méltóságos Szent Domokosi Sándor Mihály úr*” ismeretlen számú jobbágyot, „*Méltóságos Báro Apor Lázár Úr és özvegy Méltóságos Ugron Tamásné Asszony*” együtt két zsellért, „*Tekintetes Buda Sámuel Úr*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Kovács Ferencz Úr*” egy jobbágyot, „*Méltóságos báro Györffy Úr*” két jobbágyot, „*Tekintetes Tompos György Úr*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Czikó Antal Úr*” három jobbágyot, „*Méltóságos Báro Kemény Anna Asszony*” 3 jobbágyot, „*Méltóságos Gróf Mikes János Úr özvegye*” négy jobbágyot, egy zsellért, „*Tekintetes Czikó Ignác Úr*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Székely Elekné Asszony*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Keresztes Imre Úr*” egy

⁹⁴ CsA. Füstös Sándor, Csíkbánkfalva 84. iratai.

⁹⁵ M. 110. 68., 73.

jobbágyot, három zsellért, „*Tekintetes Szabó László Úr*” egy jobbágyot, „*Tekintetes Kovács Józsefné Asszony*” egy zsellért.⁹⁶

A fent felsorolt földesurak közül biztosan nem lakott Szentgyörgy megyéje területén: Gróf Kemény Anna, Gróf Mikes Jánosné, Buda Sámuel, Báró Györffi Mihály, Szentdomokosi Sándor Mihály, Báró Apor Lázár, Ugron Tamásné. Minden valószínűség szerint Szentgyörgyön élt: Tompos György, Bálint Ignác kapitány, Bánkfalván lakott: Kovács Mihály. A többiek lakóhelyét, még a „szentgyörgyies, bánkfalvias” nevűkét is, csak alapos mikrokutatások tisztázhatják.

Jobbágyok

A fentebb már többször hivatkozott 1750. évi országos összeírás készítői Csíkszentgyörgyön 26 jobbágy és 14 zsellér, Bánkfalván pedig 31 jobbágy és 3 zsellér családfőt vettek számba.

A jobbágy jogállású szentgyörgyiek és bánkfalviak rétege a XVIII. század közepén magában foglalta egyrészt azokat a székelyeket, akik a legkülönbözőbb okok miatt lesüllyedtek a szabad székelyek rendjéből, másrészt azokat a más vidékekről származott magyar vagy román eredetű jövevényeket, akik a Fiság völgyébe vetődve földesurak szolgálatába állva keresték boldogulásukat.

Valószínűleg lefelé ívelő családi pályák eredményeként kerülhetett a jobbágyok közé *Csedő* és *Keresztes* nevű családfő. Más vidékről történt beköltözést sejtet a *Kézdi*, a *Sepsi* és a *Bándi* családnév. Görög katolikus hajdani jövevények utódai húzódhattak meg a *Gyűjtő*, a *Szennyes*, az *Olá*, a *Korbuly* és a *Preda* nevek mögött!

Együtt tekintve Szentgyörgyöt és Bánkfalvát, úgy látszik, hogy a XVIII. század második és a XIX. század első felében az alábbi nevek számítottak jellegzetes, jobbágyok által viselt családnévnek: *Boga*, *Daró*, *Dobondi*, *Fazekas*, *Gergely*, *Hajdú*, *Hideg*, *Kézdi*, *Lőrincz*, *Magyar*, *Preda*, *Tamás*, *Török*, *Tulit*, *Tusa*, *Szennyes*, *Szóts*, *Vargyas*.

Különösen aktívak voltak a helyi közéletben, mint jobbágyok, a szentgyörgyi *Tulitok* és a bánkfalvi, de Szentgyörgyre is áthúzódott *Dobondiak*. Jellemző, hogy 1820-ban a fentebb hivatkozott erdélyi összeírás idején, amikor hét szentgyörgyi jobbágy nyilatkozhatott a faluban élő jobbágyok helyzetéről, a megesketett hét jobbágy közül négyet *Tulit*nak hívtak.

Az 1820. évi erdélyi összeírás csíkszentgyörgyi és bánkfalvi lapjain az összeírók a kiválasztott helybéli jobbágyok vallomásai alapján megörökítették a földesúri hatalom alatt lévő jobbágyok és zsellérek szolgáltatásait. A függőség terheinek érzékeltetésére alább idézek néhány vallomást.

„*Gróff Kemény Anna asszony ő Nagyságáé esztendőnként hárman /:mint hogy a negyedik Dominális Bíró lévén azzal váltja szolgálattját:/⁹⁷ szolgálnak ökörrrel 12 napot, Tenérrel 10 napot, fizetnek 21 magyar forintot*”. (Szentgyörgy)

⁹⁶ M. 109. 381–383., 390–394., 137–140.

⁹⁷ A negyedik jobbágy Kézdi Mihály lehetett, aki az összeíró bizottságban ült a két összeíró biztos és Tompos György földesúr társaságában, mint (elírás révén Balási József, valójában Kemény Anna földesúr) képviselője. Ott az *udvarbíró* kifejezéssel illették, utalva a földesúri *udvarban*, vagyis a földesúri gazdaság szentgyörgyi központjában betöltött tisztartói, plenipotentiáriusi szerepére. A jobbágy

„Tekintetes Tompos György úrnak egyedül szolgálók Esztendeig 25 napot gyalog”. (Szentgyörgy)

„Bálint György őkegyelme Jobbággya szolgál minden héten egy napot, esztendeig 52 napot Tenérrel”. (Szentgyörgy)

„Méltóságos Baró Györffi Mihály ő Nagyságának mű ketten szolgálunk három napi jövő, menő földre 24, 24 napot tavasszal, ugyan annyit kaszával, összesen Esztendeig gyalog 96 napot”. (Szentgyörgy)

„Keresztes Imre Úrnak egy Jobbággya fizet Esztendőre 6 R. forintot 40 krajczárt”. (Szentgyörgy)

„Tekintetes Kovács Mihály Földes Urunknak mű négyen szolgálunk minden héten két napot, egyet ökörrrel, egyet gyalog, hármá pedig minden héten két napot Tenérrel, fonunk pedig minden Télen Személyünkre 10 font kendert az Udvariból, ezek felett gyomlálunk, kendert készítettünk, mosunk, rostálunk esztendőt által annyit, hogy Személyünkre reá megyen Tíz napok, és így összesen szolgálunk vonósal 208 napot, Tenérel 530 napot és fonunk 70 font fonalat”. (Bánkfalva)

„Tekintetes Czíkó Antal úrnak hárman szolgálunk Esztendőnként Szent János naptól fogva Szent Mihály napig hetenként két napot gyalog, mely térsen összesen 84 napot tenérrel”. (Bánkfalva)

„Tekintetes Kovács Ferencz Úrnak szolgálók esztendőnként Szent György naptól fogva Szent Mihály napig két napot, Szent Mihály naptól fogva Szent György napig egy napot hetenként, ezeknek felit Ökörrrel, felit pedig gyalog, és így ökörrrel 37 napot, gyalog 37 napot, adok pénzt 5 R. forintot. (Bánkfalva)

„Tekintetes Keresztes Imre Úr Colonussa fizet Esztendőre Taxát 9 R. forintot 40 krajczárt, inquilinussai adnak két Juh haszna Túrót, összesen 9 R. forint 40 krajczárt és hat jura való Túrót”. (Bánkfalva)

„Tekintetes Kovács Josefné Asszony Inquilinussa ad Esztendőre három juh haszna Túrót”. (Bánkfalva)⁹⁸

Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumaiban egy-egy konkrét személy esetében gyakran előfordult az úrbéri viszony emlegetése. Ha valakiről írtak a megye jegyzőkönyvében, nem csak azt írták a neve mellé, hogy *nemes*, *nemes lófő*, *lovaskatona*, *gyalogkatona*, hanem a latin *colonus*, vagy a magyar *jobbággy* szó alkalmazásával meghatározták a szerepeltetett személy jobbággy voltát is. Utóbbi esetben legtöbbször utaltak az úrbéri kapcsolatra, vagyis azt is papírra vetették, hogy az illető kinek a jobbággya. Álljon itt alább néhány példa az úrbéri függés emlegetésére!

„Istenben üdvözült Sepsí Ferencz... Szent György Gáll Imreh uram...ő kegyelme jobbággya volt”. (1719)⁹⁹ „György Jánost Csedő Dávid Uram jobbággyát”. (1717)¹⁰⁰ „Szent Györgyi Daró Jánost, Tompos István jobbággyát.”(1742)¹⁰¹ „Bánkfalvában commoralo Ambrus alias Kádár Gergely, Bánkfalvi Füstös István

jogállású, de „vezető szerepet” betöltő Kézdi Mihály ott ült a Menaságon tevékenykedő összeíró bizottságban is, a két széki összeíró biztos, valamint Tompos István és Tompos Ferenc földesurak társaságában, mint „Nagyságos Groff Kemény Anna Asszony Bírāja”. M. 109. 381–382., 390., 303.,

⁹⁸ M. 109. 381–382., 137–140.

⁹⁹ M. 1. 13.

¹⁰⁰ M. 1. 7.

¹⁰¹ M. 1. 51.

Úr jobbágya”. (1757)¹⁰² „Menaság Újfalvi ... Csedő Dávid Uram Bánkfalvában lakó Jobbági asszonya Pap Lőrinczné”. (1759)¹⁰³ „... „Küsebb Szász János penzionatus Bálint Kapitány Úr colonussa”. (1824)¹⁰⁴

Bírók és juriszdikciók kavalkádja

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében a szentgyörgyi és a bánkfalvi társadalom egy kisebb és két nagyobb csoportra tagolt: a nemesekre, a katonarendű székelyekre és a nem katonarendű, nem nemes lakosokra.

A nemesek kevesen voltak, és a helyi önkormányzat hatókörén kívül állónak tartották magukat. Közvetlenül a szék igazgatása alá tartoztak. Mint római katolikusok, tagjai voltak a megyének és a megye határozatai rájuk is vonatkoztak.

A katonarendű székelyek alkották a két falu és egyben a megye népességének többségét. *Militárisok* néven is emlegették őket. Mindennapi életükben nagy szerepe volt a katonai hatóságok akarátának, igazgatási tevékenységének. Két rétegre tagolódtak a *lovaskatonák* és a *gyalogkatonák* rétegére. A falvakon belül külön *militáris* önkormányzatot tartottak fenn: *militáris bíróval* és *militáris esküdtekkel*.

A nem katonarendű, nem nemes lakosok csoportját a *provincialisták* kifejezéssel illették. Elvileg ebbe a csoportba tartoztak volna a nem katonarendű székely szabadok is, de Szentgyörgyön és Bánkfalván efféle székelyeknek nem igazán találjuk nyomát. Így a *provinciálisok* nagyjából a jobbággyokkal azonosíthatók. A falvakon belül külön *provinciálista* önkormányzatuk volt, *provinciálista bíróval* és *provinciálista esküdtekkel*.

Szentgyörgynek és Bánkfalvának tehát a XVIII. század végén és a XIX. század első felében két-két bírója volt: az egyiket *militáris bírónak*, vagy *katona bírónak*, a másikat *provinciális bírónak* nevezték. Utóbbi a más falvakban *jobbággybíró* kifejezéssel is illetett falusi tisztségviselőnek felelt meg.

A katonarendű székelyek létszámából és társadalmi helyzetéből következett, hogy a militáris bírónak nagyobb hatalma és nagyobb szerepe volt a falu életében, mint a provinciális bírónak. Ha valamelyik írott dokumentumban a jelzett korban a hagyományos székely *falusbíró* kifejezés fordult elő, a dokumentum fogalmazója, leírója a militáris bíróra gondolt.

A katonarendűek bíróját *szabad bírónak* is nevezték. A kifejezés talán arra utalt, hogy a bíró a militárisra lett, de jobbággyá nem vált, hajdani szabad székelyek bírójaként tevékenykedett.

1847. január 15-én, amikor a megye gyűlése arról határozott, hogy a falusi bírák adjanak segítőköt a határbírák mellé az erdők védelmére, a határozat szövegébe belekerült a *szabad bíró* kifejezés is: „az két Falusi bírák s úgy a Provinciális bírák is tartoznak az két Határ bírák ... mellé, mint az Szent Györgyi Szabad Bíró, az Provinciális Bíróis 12 személyeket hiba nélkül ki parantsolni, s úgy az Bánkfalviis, mind két részen lévő 12 számból álló ügyes személyeket kiállítani”.¹⁰⁵

¹⁰² M. 2. 14.

¹⁰³ M. 2. 22.

¹⁰⁴ M. 3. A. 13.

¹⁰⁵ M. 3. A. 99.

1837-ben a megye egyik határozatában emlegették Huszár Gál István szentgyörgyi „*falus bírót*” és Bálint Ferenc bánkfalvi „*falus bírót*”. Ugyancsak 1837-ben egy másik határozatban „*Szabad Bíró Huszár Gál István*”-ról és „*Bálint Ferentz Szabad Bíró*”-ról esett szó. Ezeket az adatokat azért érdemes felidézni, mert bizonyítják a *militáris bíró*, a *falus bíró* és a *szabad bíró* azonosságát.¹⁰⁶

Itt is meg kell említenem azt a sajnálatos tényt, hogy Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva XVIII–XIX. századi községi iratai, különösen községi jegyzőkönyvei nem állnak a kutató rendelkezésére. Elvesztek, vagy ismeretlen helyen lappanganak. Emiatt a kutató nehezen tudná vázolni, hogy miként működött egy falun belül a „kettős hatalom”, hogyan tevékenykedett egymás mellett a kétféle bíró és a kétféle előljáró testület. A tizesiratokból és a megye jegyzőkönyveiből, jórészt a határozatokat aláíró személyek felsorolásaiból jobbra csak nyelvi emlékek gyűjthetők Szentgyörgy és Bánkfalva kétféle bírójának létre. Álljon itt néhány ezekből az emlékekből!

1841. február 28-án „*nemes Szent György falvának*” falusbírója, Haricska János lófő és a „*Provinciális részen lévő*” bírója, Bándi Ignác együtt tartottak „*telyes falus gyűlést*” „*sok sérelmes tárgyak aránt*”.¹⁰⁷

1796. április 26-án Szentgyörgyön „*Bentze Péter Provinciális Bíró Házánál*” tartottak megbékélő tárgyalást bizonyos hivatalos személyek a háromtizesi erdő rongálóival.¹⁰⁸

1822 tavaszán Bánkfalván Dobondi Ferenc *közlakos* viselte a provinciális bírói címet.¹⁰⁹ 1827 januárjában Szentgyörgyön Tulit János látta el a provinciális bíró feladatait.¹¹⁰

Amikor 1829-ben a megye a határőr katonaság utasítására kénytelen volt katonai lovas iskola, azaz *Reitschule*, szentgyörgyies szóhasználattal: *Rajcsúr hely* számára egy földdarabot megvásárolni, az egyezséget aláírta Basa János szentgyörgyi és Kasza Ágoston bánkfalvi militáris bíró is.¹¹¹

A megye jegyzőkönyve megőrzött néhány olyan esetet, amikor a kusza aláírások tengerében egy-egy határozat végén mind a négy falusi bíró aláírása felismerhető. Jó példa erre az 1834. március 20-án született határozat, amelynek aláírói között szerepelt: „*Szent György részéről: Csiszér János Katona Bíró,... Bándi István Provinciális Bíró,... Bánkfalva részéről Bálint István Katona Bíró,... Nagy Ferentz Provinciális Bíró*”.¹¹²

Az 1840-es években többször is előfordult a megye jegyzőkönyvében a *három jurisdictio* kifejezés. Olyankor használták a jegyzők, ha a társadalom minden csoportjából ki kellett menni a havasba embereknek valamely feladat elvégzésére. Például 1841-ben egy határozat arról intézkedett, hogy „*minden háztól, mind a 3 jurisdictioból farkas hajtani egy erős férfiú el menyen*”.¹¹³

¹⁰⁶ M. 3. A. 60v.

¹⁰⁷ TA. H. 7. 7.

¹⁰⁸ TA. H. 6. 3.

¹⁰⁹ TA. A. 3. 7.

¹¹⁰ M. 3. A. 16v.

¹¹¹ M. 3. A. 21.

¹¹² M. 3. A. 46v.

¹¹³ M. 3. B. 235v. — A három *jurisdictio* további említései: M. 3. B. 231., 241.

A sokféle jelentésű, de alapvetően „joghatóság”, „jogállapot” értelmű *jurisdictio* szót itt valószínűleg a különböző jogállapotban lévő társadalmi rétegekre értették. Következésképp, a *három jurisdictio* kifejezés a Szentgyörgy megyéjében élő nemesekre, katonarendű székelyekre, a provincialistaként emlegetett jobbágyokra vonatkozott.

A XIX. század első felében a megye jegyzőkönyvének írói többször papírra vették a megye jellemzéseként az *elegyes* kifejezést, például 1831-ben, a következő szövegrészletekben: „*Csik Szent György nemes elegyes megye piatzára*”, „*Nemes Szent György Megyéje elegyes közönsége gyűlést tartván*”.¹¹⁴ Ezekben és a hasonló megfogalmazásokban az *elegyes* jelző valószínűleg arra vonatkozott, hogy Szentgyörgy megyéje olyan társadalmi rétegeket, csoportokat foglalt magába, nevezetesen nemeseket, katonarendű székelyeket és jobbágyokat, amelyek a mindennapi életben különböző joghatóságok, juriszdikciók alá tartoztak, de a közös vallás, a közös egyházfenntartó kötelezettség, a köztük lévő jogi különbségek ellenére „egy akolbaba”, Szentgyörgy megyéjébe terelte össze őket.

¹¹⁴ M. 3. A. 43v., 46.

2. ábra. A „megyes templom” a bástyás kapu felől. (Szűcs Brigitta rajza, 2012)

A MEGYE, MINT SZERVEZET

KÉT FALUT ÖSSZEFOGÓ KÖZÖSSÉG: A MEGYE

Csikszentgyörgy és Csikbámfalva népe a XVII–XX. században együtt alkotta az alsíki tájon *Szentgyörgy megyéjét*. A két faluközösséget összefogta egy nagyobb közösség: a közös templom köré szerveződött egyházközség, a *megye*. Voltak olyan élethelyzetek és nyelvi szituációk, amikor a szentgyörgyi és a bámfalvi lakos nem szentgyörgyinek és bámfalvinak, hanem *Szentgyörgy megyéjében lakónak* nevezte magát. A XVII–XVIII. században a távoli hivatalok szóhasználatában is világos jelentésűnek számított az erdélyi *megye* szó. Csak a XIX. század második felében kezdte a hivatalos és a hivataloskodó szóhasználat az egyházközség jelentésű *megye* szót, más kifejezéssel, bonyolult körülírásokkal helyettesíteni. Például a régi, bevált *Szentgyörgy megyéje* kifejezés helyett afféle nyelvi kreálmányok jöttek divatba, mint a „*Szentgyörgy és Bámfalva két község egyháztanácsa*” és hasonlóak.¹¹⁵

Szentgyörgy megyéjének, miként a székely megyéknek általában, kijárt a „nemes” jelző, amely talán a székelység szabadalmas jogállásával, kollektív nemességével lehetett kapcsolatos. A megyén kívüliek, a szomszédok és a távol lakók egyaránt elmaradhatatlanul használták, ha Szentgyörgy megyéjéről írtak. De osztogatták a „nemes” jelzőt önmaguknak is a szentgyörgyiek és a bámfalviak, ha egyházközség szerepű megyéjükről írtak. Például a megye gyűléseinek jegyzőkönyvei legtöbbször, az alábbi módon kezdődtek: „*A folyó 1818-dik esztendő Szent György hava 15-dik napján Nemes Szent György Megyéje közönséges gyűlést tartván, végezte...*”¹¹⁶ Batthyány Ignác erdélyi püspök 1795. május 24-én a következő megszólítással kezdte a csikszentgyörgyi egyházközségnek írt levelét: „*Nemes Megye!*”¹¹⁷

A XVIII–XIX. századi iratokban lépten-nyomon előfordultak a *megye erdeje*, *megye havasa*, *megye bírása*, *megye hűtőse*, *megye lakosa*, *megye háza*, *megye gyűlése*, *megyes mester*, *megyes pap* és hasonló kifejezések. Egyszer, 1749-ben előfordult, mégpedig többes számban, a *megye házai* kifejezés is. A megye összes templom környéki épületét: a plébániát, az iskolát, a kántori lakot, a piac téri *megye házát* együttesen értékék alatta, amelyeket a katonai tiszti ház építése miatt veszélyben lévőnek láttak.¹¹⁸

A két falu együttesének, mint közösségnek a jelölésére használt *megye*-fogalom példajaként álljon itt néhány megfogalmazás a XVIII. századból!

„*Az harmadik része minden gabonáimnak, mellyek lesznek, a Csík Szent György megyébéli szegényeknek osztattassék, ha Szent Györgyön talál lenni kimúlásom*”.(Kiss Gergely csikszentgyörgyi plébános végrendeletéből, 1742).¹¹⁹

¹¹⁵ M. 4. 101. (1889).

¹¹⁶ M. 3. B. 268.

¹¹⁷ M. 11. 1795.

¹¹⁸ M. 8. 57/1749.

¹¹⁹ M. 8. 5/1742. 5.

„*Nemes Csík Szent György Megyéjének lakossai*”. (Aláírás a Guberniumhoz címzett levél végén, 1749).¹²⁰

„*Alázatos kész szolgái, Bánkfalvi Szabó Mihály és Csík Szent Györgyi Páll István, Nemes Csík Szent György Megyéjének actualis megye Birái*” (Királybíróhoz írt levél aláírása, 1749).¹²¹

„*Alázatos szolgái Csík Szent Györgyi Megye béliek*” (Az erdélyi püspöknek írt levél aláírása, 1782).¹²²

„*Vagyon Ecclesiáknak még 2000 forintya... Megyénkből való némely püspökök és Canonicus Urak adományából*” (1782).¹²³

„*A kisebb Megyékbenis mostanában ritkán történik, hogy a telyes Megye kedvébe juthasson a Plebanus, ily első és számos népből álló Megye pedig mindenek felett oly buzgón szeretvén mostani Papját, hogy annak becsületiért ki kelni... nem sajnállana*” (Szentgyörgy megyéje előljáróinak levele az erdélyi püspöknek, 1796).¹²⁴

„*Ki adatott az egész Csík Szent György megyéje Lakosi képekben és nevekben Majusnak 13-dikán 1796-dik esztendőbe Szabó Zsigmond Megye hűtös Notariussa által*”. (A fentebbi levél vége).¹²⁵

A MEGYE KONSTITUCIÓI, RENDTARTÁSAI

Szentgyörgy megyéjének előljárói döntéseik, ítéleteik során elsősorban az erdélyi törvényeket, az *Aprobata Constitutiok*, a *Compilata Constitutiok* és a *Novellaris Articulusok* rendelkezéseit tekintették mérvadó támpontnak.¹²⁶ Emellett tekintettel voltak azokra a megyéket érintő rendelkezésekre, amelyeket a XVII. században és a XVIII. század első felében főesperesek, püspöki vikáriusok, püspökök hoztak, a megyék jegyzői pedig szorgalmasan bemásoltak a *megyekönyvekbe*, számadáskönyvekbe, anyakönyvekbe és más helyi írásos dokumentumokba. Efféle szabályzatokat bőven közölt 1860-ban Veszely Károly.¹²⁷ Másolataikat fellelheti a kutató a legtöbb székelyföldi plébánia irattárában. Csíkszentgyörgyön is fennmaradt néhány régi, a csíki székelység egészére vonatkozó püspöki és vikáriusi rendelkezés. Szentgyörgy megyéjének legrégebbi anyakönyvébe bemásolták Mártonfi György báró, erdélyi püspök 1717. április 9-én Csíksomlyón alkotott konstitúcióját.¹²⁸ A hajdani szentgyörgyi *megyekönyv* időközben Csíkszentlélekre került töredék lapjai őrzik Antalffi János vicarius generalis 1710. szeptember 24-én Csíksomlyón kiadott konstitúcióját és néhány más nevezetes konstitúció kivonatát.¹²⁹

¹²⁰ M. 11. 1749.

¹²¹ M. 8. 57/1749.

¹²² M. 8. 1673/1782.

¹²³ M. 8. 1673/1782.

¹²⁴ M. 9. 1796.

¹²⁵ M. 9. 1796.

¹²⁶ Az említett erdélyi törvénygyűjtemények megjelentek a Corpus Juris sorozat „1540–1848. évi erdélyi törvények” című kötetében. (ET. 1900)

¹²⁷ VESZELY Károly 1860. 11–113.

¹²⁸ M. 31. 256–261.

¹²⁹ M. 30.

Csikszentgyörgy megyéjének ezredfordulón fellelhető írott történeti dokumentumaiban nem található olyan „megyetörvény”, mint a történeti irodalomból¹³⁰ ismert „Csíkkozmás megyéjének törvénye”, „Csikszentmihály megyéjének falutörvénye”, vagy református változatban „A marosszéki Berekeresztúr megyéjének rendtartása”. Más szóval azt mondhatjuk, hogy csikszentgyörgyi iratokban nem kerül előnkbe olyan konstitúció, vagyis törvény, rendtartás, szabályzat, amelyet Csikszentgyörgy megyéje alkotott a maga számára, és a mindennapi élet többféle területének normáit tartalmazta. Ez a hiány annál inkább meglepő, mert a Csikszentgyörgyöt és Bánkfalvát alkotó tizedek bővelkedtek saját konstitúciókban. „Tizedtörvényeik” 1619-től 1882-ig terjedtek.¹³¹

Létezik egy olyan konstitúció, amelyet a történeti irodalom a „csikszentgyörgyi megye konstitúciójá” néven emleget.¹³² Ezt a statutumot Petki István Csík-Gyergyó-Kászón székek főkapitánya vezetésével alkották 1643. április 5-én Csikszentgyörgyön. Magyar nyelvű. Teljes szövegét közölte 1860-ban Veszely Károly.¹³³

Az 1643. évi szentgyörgyi rendtartás három fejezetre oszlik. Az első fejezet a *megyebírák* és a *szentegyházfiak* kötelességeit veszi számba. Közben meghatározza különböző erkölcsi vétségek, például az ünnepszegés, a lélekkel szitkozódás, a sátoros ünnepeken való táncolás büntetési mértékét. Korlátozza a Szent János előestéjén végzett virrasztás időtartamát. A második fejezet a plébános és a „diák” bérének alapjával, a *kepével* foglalkozik. Részletesen szabályozza a különböző vagyoni helyzetű személyek kepefizetésének mértékét. A harmadik fejezet „A törvények folyásáról” címet viseli, és a megye büntető, igazságszolgáltató tevékenységét szabályozza, különös tekintettel a büntetések mértékére. A fejezetben bő teret kapnak a templomi „székekkel” kapcsolatos elvárások.

Szentgyörgy megyéjének írott forrásaiban gyakran olvasható, hogy a döntéshozók, a büntetéseket kiszabó megyebírák a megye „ősi” konstitúciójára hivatkoznak.¹³⁴

1755-ben „*Csik Szent György Megyéjének lakossi*” egy kántorválasztási vita során a vikáriusnak írt levelükben a következőképpen fogalmaztak. „*némely... atyánkfiai meg nem gondolván Megyénknek régi eleinktől reánk maradt régi jó rendtartását*”.¹³⁵

Mire gondolhattak a Szentgyörgy megyebeliek, amikor a „rég jó rendtartásról” írtak? Bizonyára az egész Csíkra, vagy Alcsíkra érvényes fentebb már említett főesperesi, vikáriusi, püspöki konstitúciókra, esetleg Szentgyörgy megyéjének valamelyik korábbi határozatára, amely a kántorválasztás módjáról, a megyegyűlés összehívásának módjáról intézkedett.

Szentgyörgy megyéjének jegyzőkönyveit, iratait tanulmányozva többször felfigyelhetünk arra, hogy amikor a megye elöljárói korábbi konstitúciót emlegettek, nem mindig gondoltak „igazi”, „megyetörvényként” megalkotott rendszabályra. Sok

¹³⁰ IMREH István 1983. 279–292., 297–300.

¹³¹ BÁRTH János 2007. 101–105., 333–348.

¹³² IMREH István 1983. 100.

¹³³ VESZELY Károly 1860. 20–27.

¹³⁴ Például: M. 3. A. 9v., 57.

¹³⁵ M. 8. 12/1755.

esetben a korábbi konkrét, egyedi ügyekben hozott megyegyűlési, megyeszéki döntéseket tekintették később konstitúció értékű precedenseknek. Ennek bizonyítására álljon itt az alábbi példa!

1852. március 5-én a megye gyűlése többek között határozatot hozott arról, hogy a külbirtokosok, vagy possessorok a megye híre nélkül nem adhatják juhaikat a megyebeli esztenák pásztorai elé. A határozat a megyejegyzőkönyv egyik lapjának felső részére került. Néhány nappal később 1852. március 19-én, amikor a március 5-én kelt döntést ismertették az érintettekkel, a konkrét ügyben hozott határozatot ugyan annak a lapnak az alján konstitúciónak nevezték: „*Jelen fen írt Constitutio a Compossessorátus előtt fel olvastatván*”.¹³⁶

A MEGYE ATTRIBUTUMAI

A megye pecsétje

A pecsétnyomó a megye legfontosabb attributumának, a megyét leginkább jelképező tárgynak számított. Nemcsak akkor jelenítette meg a megyét, amikor a hivatalos levelek aláírási helyére nyomták, hanem nagy szerepe volt a „törvénybe hívások” alkalmával is. Ha a megyeszéke előtt valakit megvádoltak, a megye előjárói a pecsét erejével citálták az illető személyt a tárgyalásra.

A hajdani csíkszentgyörgyi „megyekönyv” töredék lapjain olvasható egy dátum nélküli, de a XVIII. század elején, legkésőbb 1729-ben íródott templomi leltár, amelyben szerepel a „*Megye pecséttye*”.¹³⁷ 1745-ben valószínűleg kisebb javítást kellett végezni a pecsétnyomón, mert a „Szentgyörgy részről való” megyebíró számadásában olvasható: „*Megye pecsétinek refectiojéért*”.¹³⁸

1831-ben, amikor a megye ládájának tartalmáról esett szó a megye határozatainak jegyzőkönyvében, a nótárius viszonylag részletesen bemutatta a megye pecsétnyomóját: „*Ugyan azon ládába[n] Nemes Szent György megyének egy Petsét nyomója, melynek tzimere ezüstre vagyon metzve, több része vas, és az metzése áll és függ Szent György képe alatt a körülötte lévő írással*”.¹³⁹

A megye ládája

Szentgyörgy megyéjének történeti forrásaiban viszonylag sokszor szerepelt olyan bútordarab, amelyet *megye ládája* megjelöléssel emlegettek. Tényleges funkciója mellett jelképes szerepe is volt. Birtoklása, kezelése a megyebírói tisztség velejárójának számított. A megyebírák, illetve a főhavasbírák legtöbbször ünnepélyes keretek között adták át utódaiknak.

A megye ládájában a megye pénztét, pecsétnyomóját, leveleit, protokollumait, számadáskönyveit tartották.

¹³⁶ M. 3. B. 214v.

¹³⁷ M. 30.

¹³⁸ M. 6. 334.

¹³⁹ M. 3. A. 36v.

1749-ben egy vizitáció alkalmával a vizitátor megintette Szentgyörgy megyéje bíráit, hogy a megye bevételeit ne maguknál tartsák, „hanem arra való kettős zárú ládába tegyék, melynek egyik kulcsa... itt lévő Plébánosoknál legyen, ha valamit vásárolnak, Plébános uram hírével legyen”.¹⁴⁰

1769-ben Finna Anna bánkfalvi módos asszony, Péter István felesége, korábban bánkfalvi Bálint György özvegye, 120 forintot hagyományozott olyan misékre, amelyeket a szentgyörgyi templom papjai mondanak az olvasótársulat elhunyt tagjaiért. A hagyatkozó asszony úgy intézkedett, hogy testamentumát másolják be az olvasótársulat „albumába” és az eklézsia protokollumába, „az Originale pedig az Nemes... Megye vagy Templom ládjába conservaltassék”.¹⁴¹

1884 kora őszén Veress Sándor csíkszentimrei és Bardocz István csíksomlyói plébános, püspöki parancsra pénzügyi vizsgálatot tartott Szentgyörgy megyéjében. Az elkészült jelentés, melynek megállapításaival Lönhardt Ferenc püspök is egyetértett, kitért a megye ládjára is: „Mint a vizsgálat rendjén kitűnt, a Szent Kereszt és Kotormányi Kápolnák pénztárait kivéve, huzamosb időn át a pénztárakat egyedül a plébános kezelte, minek indoklásául a templomi ezüst szereknek a megye ládjában való tartása hozatik föl. A megye ládája még egy más kis osztályozatos ládácskát is tartalmazván magában, jövőre a kifogás elenyésztetése céljából, úgy lehetne a szabályszerű kezelést eszközölni, hogy miután a nagyobb ládában lévő kis ládán már egy zár létezik, még egy zár alkalmaztassék rá, és ezen kis ládának, melyben a pénzkészlet tartandó, egyik kulcsa álljon a plébános kezén, a másik pedig a megyebírónál, a nagyobb ládának, melyben a kötvények, más irományok és ezüstneműek tartandók, egy kulcsa legyen és az rendesen álljon a plébánosnál, de minden esetre az eddigi szabad kezelésnek meg kell szűnnie”.¹⁴²

A fenti pénzügyi megállapításból, amely egy „kései” állapotot és egy „ideális” egyházi elvárást tükröz, látható, hogy 1884-ben a megyének két ládája volt: egy nagy és egy kicsi. A kicsit a nagyban tartották. Föltételezhető, hogy ez a kettősség korábban is fennállt. Erre utalhat a *bőrös láda* és a *kassza láda* kifejezések használata.

1748-ban a „Bánkfalva részéről való” megyebíró számadásában szerepelt „a Templom bőrös ládjának zárára és kulcsára” megnevezésű 15 denáros kiadás.¹⁴³

1831-ben, sok egyéb mellett, a következő szöveg is bekerült a megye protokollumába: „A Szent egy ház vagy Templom Cassa ládjába a Nemes Megyének vagyon két országos és heti vásárokról szolló József Császáruk uralkodása alatt költ Privilegiuma. Ugyan azon ládába Nemes Szent György megyéjének egy Petsét nyomója”.¹⁴⁴

1835. április 24-én, a megye gyűlésén a korábbi főerdőbíró ünnepélyesen átadta a megye ládját az új főerdőbírónak. Az eseményt megörökítő határozat a megye *kassza ládját* és általában a *Megye ládját* egyaránt emlegette: „Amidőn a fő havas bíró Madár Mojzes a nemes megye Cassa Ládját által adta mostani Fő havas bíró

¹⁴⁰ M. 6. 341.

¹⁴¹ M. 8. 1769. 62/1769.

¹⁴² M. 11. 1884. 3617/1884.

¹⁴³ M. 6. 505.

¹⁴⁴ M. 3. A. 36v.

*Ilyés János eő kegyelmének, a leveleket megvizsgáltatván... darab szám szerént meg jegyzett Leveleket mai napon tartott Közönséges Megye gyűlésében a volt havas bíró Lófő Madár Mojzes eő kegyelme Ilyés János mostani Fő havas bírónak által adta Gondviselés végett a nemes Megye Ládájával együtt, valamint a Ládán tanáltató 3 zár egyikének kultsát is”.*¹⁴⁵

A megye levelei

A megye ládájában őrzött leveleket a XVIII–XIX. században kevesen olvasgatták. Inkább valamiféle szájról szájra járó, távolságtartó tisztelet terjengett a levélkötegek körül. Egyesek „böcsködve” mondogatták, hogy a megyét a levelek tartalma mentheti meg jogbiztosítási és anyagi sérelmeitől. A poros papírok régi írásainak böngészése azonban nem számított vonzó feladatnak, különösen nem az írás-olvasás fortélyaiban járatos megye-nótáriusok számára. Évtizedeken át ugyanolyan csomagokban heverték a régi papírok a megye ládája mélyén. Bár a hajdani csomókba kötözést logikus rendszerezés nem előzte meg, az értékes leveleket évtizedeken át senki nem akarta új egységekbe csoportosítani.

A megye előjáróinak figyelme, legalább is szavakban, 1830 táján hirtelen a megye ládájában őrzött levelek felé terelődött. Akkortájt nagy viták zajlottak a perrel fenyegetőző korábbi főhavasbíróval, bankfalvi nemes lófő Füstös Tamással. Az a hír is lábra kapott, hogy tisztségviselése alatt Füstös Tamás a levelekkel visszaélt, illetve a levelek tekintetében is megkárosította a megyét. Ezért a „megye bírái” az 1830. december 26-án tartott összejövetelükön „előhozatták” a megye ládáját, és számbavették a benne lévő régi „leveleket”.

Abban az időben szokás volt tételes jegyzéket készíteni kisebb intézmények, szervezetek iratairól. Például 1823-ban a nagy vizitáció alkalmával 14 oldalas, aprólékos jegyzék született a csíkszentgyörgyi plébánia 1672 és 1823 közötti 154 darab iratáról.¹⁴⁶ Sajnos, a megye előjárói 1830-ban nem ilyen jegyzéket készítettek a megye leveleiről, hanem a könnyebb utat választották. A levélsomókat vették számba, és felírták, hogy melyik csomóban hány levél lapul. Az utóbbi számadat bizonyára szerepelt a csomó „takaródzóján”, következésképp, a poros iratokat számolgatni sem kellett.

Az elkészült csomójegyzék alapján megállapítható, hogy 1830-ban a megye 757 „levelet” mondhatott magáénak. Volt olyan csomó, amely 85 levélből állt, de előfordultak magányosan kezelt levelek is. Ezek is egy-egy számolási egységnek számítottak. A legtöbb csomót 10-20-30-40 levél alkotta. Néhány csomón felirat utalt a tartalomra. Ezek az utalások a jegyzékben is fellelhetők, például: „*Lesőd havasa aránt a mindszeni közönséggel*” (65 db), „*Lesőd és Mindszent ellen való levelek a takaródzójával együtt*” (20 db), „*a midőn a juh nyáj nyoltz esztenára fel osztatott*” (1db), „*Aklos havasáról költ Contractus*” (1db), „*Szent Mártoni Albert Ignázt maga le kötelezése Szent György Megyéjének*” (1db), „*a Taplocza és Fiság vize között ennek előtte Szent Györgyi birtokról*” (20 db), „*a külső Possessorokrol, a*

¹⁴⁵ M. 3. A. 48–48v.

¹⁴⁶ M. 26. 46–53. — A 154 levél korbéli megoszlása így alakult: XVII. századi: 2 db., a XVIII. század első feléből való: 21 db., a XVIII. század második feléből való: 65 db., XIX. századi: 66 db.

bebírásról” (1 db), „*Menaság Újfaluvál való...*” (13 db), Sajnos, a csomók nagy többsége semmitmondó „*Más kötetbe*” jelzéssel került a jegyzékbe. A 2. csomag esetében az „*Egyben hánt levelek*” meghatározást alkalmazták a jegyzékkészítők.¹⁴⁷

1835-re, bizonyára volt megyei tisztségviselőknél, további 203 levél került elő. Közülük 31 Lesőddel volt kapcsolatos, 23 pedig különféle bérbeadások licitációs listájaként keletkezett. 64 levél vegyes tartalmúnak minősült.

A levelekkel kapcsolatos, sajnos csak átmeneti, szemléletváltozást tükrözi, hogy 1835-ben a megye nótáriusa határozatként írta bele a megye jegyzőkönyvébe, hogy Szentgyörgy község egy 18 lapos ítélet másolatot, Bánkfalva község pedig egy 3 lapos eredeti levelet kölcsön vett a megye ládájából.¹⁴⁸

Az 1830-ban számba vett 757 „levél” és az 1835-ben előkerült 203 „levél” együttesen 960 „levelet” tett ki. 1835 után tehát a különféle régi jegyzőkönyveken kívül 960 „levelet” tartalmazott a megye ládája. Ez a nagyszámú írott dokumentum, ha ma létezne, hallatlanul fontos forráscsoport lenne, a megye és a hajdani székely élet kutatója számára.

A XIX. század második felének közepén, valószínűleg 1874 táján, a megye elvesztette havasait. Ezáltal gazdasági és közéletbeli szerepe lecsökkent. A gazdasági szerepvesztés együtt járt a jogbiztosító szerepű, jobbára gazdasági témájú „levelek” leértékelődésével. A megye persze továbbra is őrizhette, vagy a plébánia irattárába helyezhette volna régi iratait, de nem tette. Két-három szakadt jegyzőkönyv és talán néhány levél a plébánia irattárában kötött ki. Az 1835 előtti 960 levél óriási többsége és a következő évtizedek megyei irattermése a butaság, a hanyagság, a nemtörődömség áldozata lett. Jellemző, hogy amikor a XX. század elején Incze Domokos plébános nyomozni kezdett a megye hajdani vagyona után, fel sem merült, hogy a megye ládájában, a megye levelei között keresgéljen. Talán nem is léteztek már akkor a sokáig őrzött levelek!

A megye leveleiről, az általam megismert, utolsó híradás 1858-ban került a megye jegyzőkönyvébe. 1858. május 13-án a megye rendes gyűlése, föltehetőleg *Sólyomtár* és *Keresztes* revindikált havasok visszaperlési esélyeit latolgatva, a következő határozatot hozta: „*Miután e' nemes megyének több javai idegenek által bitangoltatnak 's okirataink csak a' megye ládájában korhatnak, a' nélkül hogy annak tartalmát tudnók, hogy ne legyünk tehát mint az árva fiú, ki leveles ládájába hiszi lenni minden kincsét, míg jószágát a jó szomszédok foglalták el, választassék egy Bizottmány, mely a' megyének minden levelét regesztrálja és egyszersmind egy a' jeleni korhoz idomított erdőrendszert dolgozzon ki. A levelek regestruma után ha jogunk teljesen védő okirattal el leszünk látva, valamint Lesőd iránt már megindult, úgy Sólyomtár és Keresztes havasai irántis a' per megkezdessék*”.¹⁴⁹

¹⁴⁷ M. 3. A. 33v–34–34v.

¹⁴⁸ M. 3. A. 48v.

¹⁴⁹ M. 3. A. 133v.

A protokollum fogalmáról

A megyegyűlési és megyeszéki határozatok, az „emlékezetre méltó dolgok”, valamint a megyebírói számadások feljegyzésére évtizedekig használt, legtöbbször a somlyai ferences kolostor könyvkötő műhelyében készítettett, bőrbe kötött vastag kéziratos könyveket Szentgyörgy megyéjének előjárói is a *protocollum* szóval jelölték. Egy-egy határozat, ítélet, végakarat, számadás efféle könyvbe történő beírását, beíratását, mint nótáriusi műveletet, az *improtocollálás*, *improtocolláltatás* kifejezéssel illették.

A „megyekönyv”

Némely székelyföldi plébánián fellelhető egy olyan vegyes feljegyzéseket tartalmazó protokollumfajta, amelyet röviden és egyszerűen *megyekönyvnek* nevezhetünk.¹⁵⁰ Szentgyörgy megyéjének is volt valaha meyekönyve, mégpedig különösen régi. Orbán Balázs, aki csíkszentgyörgyi látogatása során bizonyára még kezében fogta és silabizálgatta a jeles protokollumot, azt írta, hogy a szentgyörgyi meyekönyvet, vagyis „egyházközségi jegyzőkönyvet” 1648-ban kezdték feljegyzésekkel ellátni.¹⁵¹

A jeles csíkszentgyörgyi meyekönyvet, kutatásaim idején, vagyis a XX. század utolsó éveiben és a XXI. század első évtizedében, nem sikerült megtalálnom Szentgyörgy megyéje területén és a számba jöhető csíkszeredai közgyűjteményekben sem. Nehezen bár, de lassan belenyugodtam hiányának tudatába. Úgy gondoltam, valószínűleg megsemmisült, esetleg eltűnt és ismeretlen helyen lappang.

E könyv írása közben 2012 áprilisában elmentem Erdélybe, és kutatást végeztem a csíkszentléleki plébánia irattárában. Legnagyobb meglepetésemre egy szekrény aljában, lim-lom papírdarabok társaságában olyan XVII. század végi – XVIII. század eleji kézírásos könyvlapokra találtam, amelyekről könnyen meg lehetett állapítani, hogy a hajdani csíkszentgyörgyi meyekönyvből származnak. A töredék léte és előkerülése azt sejteti, hogy a nagyértékű dokumentum darabjaira hullott szét, és részei lassan elkallódtak. A csíkszentléleken fellelt lapokat valószínűleg a történeti érdeklődésű Madarász Ferenc plébános vitte magával tanulmányozás céljából 1973-ban, amikor Csíkszentgyörgyről Csíkszentlélekre helyezték.¹⁵²

A csíkszentgyörgyi meyekönyvet néhányszor emlegették a megye írott dokumentumaiban. Többek között 1746-ban a következő szöveg került a megyebírói számadáskönyvbe: „*Már in 1716 25 júni Csík Somljon Néhai Antalffi János akkori csíki Esperest előtt költ Deliberatum extál az Nemes Megye könyvében*”.¹⁵³

¹⁵⁰ Gelence és Ozsdola meyekönyvére: BÁRTH János 2011. 13–19., 25–26.

¹⁵¹ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 38.

¹⁵² M. 30.

¹⁵³ M. 6. 333.

A megyejegyzőkönyvek

Tanulmányomban *megyejegyzőkönyvek*nek nevezem azokat a protokollumokat, amelyekbe kihagyásokkal tarkított viszonylagos rendszerességgel Szentgyörgy megyéje gyűléseinek, illetve a megyei vezető testületek üléseinek határozatait rögzítették. Kutatásaim során, a XX. század végén és a XXI. század elején három csíkszentgyörgyi megyejegyzőkönyvet sikerült találnom és feldolgoznom.

Az első megyejegyzőkönyv töredékesen maradt fenn a csíkszentgyörgyi plébánia irattárában. Nincs kötéstáblája. Maradék lapjait cérnával fűzték össze. Eleje és vége erősen szakadozott. Lapjaira 1714 és 1755 között hevenyészett, néha firkálásnak ható írással jegyezték fel a megyeszéke ülésein megtárgyalt vétségeket és deliberátumokat. A hátsó szakadt lapokon olvasható néhány gazdasági jellegű jegyzetecske maradványa. Egyébként a jegyzőkönyv egésze a lelepleződött erkölcsi vétségeket, ünnepszögő kihágásokat és a velük kapcsolatos megyeszéki döntéseket tartalmazza.¹⁵⁴

A második megyejegyzőkönyv ugyancsak a csíkszentgyörgyi plébánia irattárában őrződött meg. Viseltes ugyan, de valamivel jobb állapotú, mint az előző. Ennek is hiányzik a kötéstáblája. Lapjaira 1753 és 1829 között írtak a megye notáriusai. Első fele ugyanúgy a vétségek és ítéletek feljegyzéseit tartalmazza, mint az első megyejegyzőkönyv. Tartalmát tekintve annak folytatása. Második fele viszont a harmadik megyejegyzőkönyvhöz áll közel, mivel nem fegyelmező, igazságszolgáltatató döntéseket, hanem a megye gazdasági tevékenységével kapcsolatos határozatokat tartalmaz. A második részből teljesen hiányoznak az első rész fegyelmező döntései. A változás, a témaváltás fokozatosan zajlott le az 1770-es években.¹⁵⁵

A harmadik megyejegyzőkönyvet a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum Régi Könyv Gyűjteménye őrzi. Valószínűleg a XX. század közepén került oda a csíkszentgyörgyi plébániáról. Díszes bőrkötésű táblával ellátott hatalmas kötet. A megye gyűléseinek, jórészt gazdasági témájú határozatait tartalmazza az 1817 és 1865 közötti évekből. A határozatok többségét a jegyzők a könyv elején elkezdett rendben haladva jegyezték fel. A határozatok, a feljegyezni valók kisebbik része azonban a könyv hátuljára került, visszafelé haladó sorban. Ezáltal a kötet két részre tagolódik. A két rész között lényeges tartalmi különbség nem fedezhető fel. 1817-től kezdve párhuzamosan írtak a kötetbe előlről és hátulról is.¹⁵⁶

A XVIII. század második és a XIX. század első felében szokásos eljárásnak számított, hogy a protokollumokban a határozatokat aláírták, vagy aláírátták azok az előljárók, ritkábban a köznép képviselői is, akik a határozathozatalban részt vettek. Az aláírók és a névíratók úgy gondolták, hogy nevük megörökítésével tanúsítják a határozat hitelességét. Később akár évtizedek múlva is, ha még élnek, vita esetén tanúként hallgathatják meg őket.

¹⁵⁴ M. 1.

¹⁵⁵ M. 2.

¹⁵⁶ M. 3. A. és M. 3. B. — A múzeumi feldolgozáskor a kötetbe nem oldalszámokat, hanem főlíószámokat (lapszámokat) írtak. Emiatt a számozatlan *verzó* oldalakra a lapszámhoz ragasztott kis „v” betűvel hivatkozom. A lapszámok a könyv elejétől a végéig, a hátulról előre tartó, megfordított részen is, folyamatosan haladnak. Következésképp, a hátulról előrefelé haladó rész hivatkozásakor előfordul, hogy „-tól -ig” jellegű utalásnál a „-tól” nagyobb szám, mint az „-ig”, pl. 247v–243.

Szentgyörgy megyéjének tisztségviselői az esetleg jelen lévő falusi és tizes-tisztségviselőkkel együtt különösen kedvelték, ha nevük aláírás vagy névírás formájában szerepelt a protokollumkönyvben. Előfordult, hogy egy rövid, 5-6 soros határozat végén 15-20-25 név is sorakozott rangokkal, titulusokkal. Az aláírások és névírások rengeteg helyet foglaltak el a drága protokollum lapjain. Ezért valószínűleg helykímélés céljából, 1831. február 25-én úgy döntött Szentgyörgy megyéjének gyűlése, hogy attól a naptól kezdve a gyűlések résztvevői tömegesen nem írják és nem íratják alá a határozatokat. A főhavasbíró és a nótárius aláírása garantálja a hitelességet. A jeles határozat végére 24 személy neve került. A következő néhány hónapban valóban csak a főhavasbíró és a nótárius írták alá a határozatokat. 1831. július 11-én azonban egy fűrészhely bérbeadási egyezségének végére ismét 18 személy írta vagy íratta oda a nevét.¹⁵⁷ Attól kezdve visszaállt a régi szokás. Nevek sokasága került a határozatok végére, mintha a megye soha nem hozott volna ezzel ellentétes határozatot.

A XIX. század első felében a szentgyörgyiek és a bankfalviak a megye protokollumkönyvét nagy tiszteletben tartották. A beleírt szövegek bizonyító erővel rendelkeztek. Annak ellenére így volt ez, hogy a nótáriusok tevékenysége, szorgalma, fogalmazási készsége rengeteg kívánnivalót hagyott maga után. A protokollumból sok olyan feljegyezni való kimaradt, aminek be kellett volna kerülnie a kötet lapjaira. A beírások sok esetben elnagyoltak, hiányosak, zavarosak, rendszertelenek és rendetlenek voltak.

A protokollumkönyv közéletbeli szerepét is jól tükrözi Balla János kaszálóbirtoklásának 1834. évi esete.

Az 1830-as évek első felében, amikor Szentgyörgy megyéjének előljárósága rossz viszonyban volt a megye előző vezetésével, különösen Füstös Tamás régi főhavasbíróval, suttogni kezdték a faluban, hogy a megye előző vezetői egy havasi kaszálót juttattak Balla Jánosnak a „megye híre” nélkül. A megye előljárói bevitették a megyegyűlésre a számba jöhető jegyzőkönyveket. Hangosan felolvastatták a bennük levő szövegeket. A Balla Jánosnak szóló kaszálóadománynak azonban nem találták nyomát. Emiatt a megye előljárói a kérdéses kaszálót a megye bérbeadandó jószágának tekintették. Az 1834. március 20-án tartott viharos megyegyűlés leírásából idézem az alábbi részletet: „A... Nemes Megye tellyes Gyűlése azt kívánván a' Nemes Megye fenn vigyázóitól, hogy az Prothocolumok vétetődjenek elő és olvastassanak fen szóval fel a végett, hogy kinek mi színek alatt attanak légyen el... az Nemes Megye proventussaiból... mely szerént elő is vetettenek a prothocolumok és rend szerént fel is olvastattak, az melyből ki nem láttódván a lófő Balla János által bíratott úgy nevezett Rakottyás allja, azért mivel semmi nyoma nem lévén a prothocolumban, sem egyikében, sem a másikában, mire való nézett kintelenítettünk a Bankfalvi Katona Bíróval elő Parantsoltatni ez úttal, melynél fogva megis jelenvén Balla János eő kegyelme s kérdőre vétetődvn, micsoda szín alatt bírná a fenn nevezett szénafü helyet, mivel ahoz a Nemes Megye mint tulajdonához úgy tart számot, ezen kérdésére Nemes Megyénknek úgy nyilatkoztatá ki maga magát Balla János eő kegyelme, hogy én az kérdésben lévő helyet a Nemes Megye adományából birom,

¹⁵⁷ M. 3. A. 36v., 39.

*úgy mint örökségemet, mivel azt a Nemes Megye fő havas Bírája harmad magával írás mellett atta által biradalmamban, a melyről az írás is, ha kívántatik itten vagon, tessék meg olvasni, a mely abbéli bizonyító írását megis olvasván s nem tanáztaték törvényesnek lenni... látván a Nemes Megye, hogy az adás és a biradalom törvénytelen, a megye híre s akarattya nélkül esett meg,... a Nemes Megye havas Bírája Madár Mojzes eő kegyelme a tellyes Közönség nevében Protestáltván, hogy... a nevezett kaszáló helyhez e naptol fogva számot... ne tartson... mivel nem láttya törvényesnek lenni a Kegyelmed által eddiglen lett birtoklást is”.*¹⁵⁸

A megyebírói számadáskönyv

Szentgyörgy megyéjének 1729 és 1858 között használt megyebírói számadáskönyvét a csíkszentgyörgyi plébánia irattára őrzi. Nagyméretű kéziratos kötet, amely négy részre tagolódik. Első része, azaz 243 oldal adósnévsorokat és egy 1829. évi *Status Animarum*ot tartalmaz. A második részben, a 274-356. oldalak között a „Szentgyörgy részéről való” megyebírák, a negyedik részben, a 444-518. oldalak között a „Bánkfalva részéről való” megyebírák számadásai sorakoznak az 1729-1760 közötti esztendőkből. A harmadik rész, a 357-443. oldalak között főmegyebírói számadásokat őrzött meg az 1760 és 1858 közötti időkből. Népeleti szempontból legfigyelemre méltóbbak az első évtizedek régies kifejezésekben gazdag, részletes bevételi és kiadási lajstromai. A főmegyebírói számadások jóval vázlatosabbak. 1829-től 1843-ig be sem kerültek a kötetbe. 1843 után jobbra formálissak.¹⁵⁹

A számadáskönyvet 1728-ban készítette a megye. A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1729-ben összeállított számadásában az 1728. évi kiadások között szerepel a számadáskönyv anyagköltségeként 2 M. forint 16 denár: „*Ezen ratios könyvnek papírossáért és borítani való bőriért*”.¹⁶⁰

A MEGYE FÓRUMAI, VEZETŐ TESTÜLETEI

A teljes gyűlés

Az egyházközség szerepű megye legfontosabb és egyben legrégebb fórumának a megyetagok „teljes gyűlése” tekinthető. Ősi soron, szükség esetén bizonyára a vasárnapi nagymisék után a templom kerítésében, a *cinteremben* tartott efféle „népgyűléseket” a megyebíró. A XVIII–XIX. században, ha több ügyet kellett megtárgyalni, a piactéren, a *megye házában* gyűltek össze a megye választott vezetői és a közügyek iránt érdeklődő megyetagok, hogy a felmerült kérdésekben határozatokat hozzanak.

A megyetagok gyűléseiről évszázadokon át nem készültek írásos feljegyzések. A XVIII. században a megyének már volt ugyan protokolluma, de 1714 és 1775 között abba csak a megyeszéke végzéseit írták be. 1775-ben fordult elő először,

¹⁵⁸ M. 3. A. 46–46v.

¹⁵⁹ M. 6.

¹⁶⁰ M. 6. 277.

hogy egy megyegyűlésre emlékeztető összejövétel sokadalmakkal kapcsolatos határozata helyet kapott a kötetben. A jegyző láthatóan nehezen találta a szavakat a szokatlan téma bevezetőjében. A gyűlés jellegét a következő nyakatekert módon határozta meg: „Anno 1775. 18. Martj Csik Szent Györgyön, a' Megye házánál jelen lévén Fő Megye Bíránk Bors György, két részről való vice Megye Bíráink, esküttek és mások is felesen”.¹⁶¹ A következő évtizedekben, sok esetben a *közönséges conflusus* kifejezést használták a megyei gyűlés jelölésére. Íme néhány példa: „1780 9-na Junj közönséges megye Confluxusa alkalmatosságával”.¹⁶² „1782. die 21-ma Januarj Nemes Megyénk Confluxusa alkalmatosságával”.¹⁶³ „Anno 1796. die 4-ta Martii közönséges Nemes Megyénk Confluxusa alkalmatosságával”.¹⁶⁴ „In Anno 1815. die 16-ta 7-brj Nemes Szent György Megyéje Közönséges Confluxusában lévén”.¹⁶⁵

1780 tájától egyre gyakrabban *közönséges gyűlésnek*, illetve *teljes gyűlésnek* nevezték a megye jegyzőkönyvében a megyei közgyűlést. A XIX. század első felében ezek a kifejezések, illetve ezek változatai általánossá váltak. Álljon itt néhány példa a *közönséges gyűlés*, és a *teljes gyűlés*, mint kifejezés használatára! „Anno 1782. die 7-ma mensis Martj Közönséges Megye gyűlése alkalmatosságával”.¹⁶⁶ „Anno 1796. die 4-a Martj Közönséges Nemes Megyénk gyűlésében”.¹⁶⁷ „Maj napon úgy mint 1829. die 2-da 8-brü Nemes Szent György Megyéje Közönséges gyűlést parantsolván”.¹⁶⁸ „A folyó 1837-dik esztendő junius 24-dik napján telyes Megye gyűlése tartatván”.¹⁶⁹ „A folyó 1839-dik esztendő augusztus hold napja 24-dik napján Köz gyűlése tartatván a Nemes Megyének”.¹⁷⁰ „A folyó 1840-dik évben janarius 11-dik napján Nemes Szent György Megyéjének Közönséges gyűlése tartatván”.¹⁷¹ „A jeleni 1845-dik év május hó 18-dik napján Nemes Szent György Megyéjének fő [havas] Bírája Nyíró Ádám atyánkfia egész közgyűlést hivattatott több tárgyak el látások 's igazítások aránt”.¹⁷² „A folyó 1850-dik évben augusztus hold napja 11-dik napján a' Fő havas Bíró András Imre atyánkfija által telyes Megye gyűlése hivatván a Nemes Megye házához”.¹⁷³

„Közönséges gyűlést”, „teljes gyűlést” akkor tartott a megye, amikor szükség volt rá. A megye legfőbb eljárói mindenképpen gyűlésre hívták a népet januárban és decemberben, valamint április-május fordulóján és szeptember táján.

A gyűléseket igyekeztek olyan napokon tartani, amikor nem illett mezei és erdei munkát végezni. Ilyen napoknak számítottak a kisebb egyházi ünnepek.

¹⁶¹ M. 2. 82.

¹⁶² M. 2. 85.

¹⁶³ M. 2. 86.

¹⁶⁴ M. 2. 102.

¹⁶⁵ M. 2. 134.

¹⁶⁶ M. 2. 87.

¹⁶⁷ M. 2. 103.

¹⁶⁸ M. 2. 140.

¹⁶⁹ M. 3. A. 60v.

¹⁷⁰ M. 3. A. 69.

¹⁷¹ M. 3. A. 71v.

¹⁷² M. 3. A. 88.

¹⁷³ M. 3. A. 111.

Sajnos, a források nem tájékoztatnak arról, hogy hányan jelentek meg egy-egy közgyűlésen, és akik elmentek, mennyire képviselték a megye egészét. Nehéz valamit is kezdeni az efféle nagyvonalú, túlzó megfogalmazással: „*A folyó 1840-dik esztendő maius 10-dik napján a Nemes Megye telyes számmal egybe lévén gyűlve*”.¹⁷⁴ Figyelemre méltó, hogy néha viták támadtak a megyén belül egy-egy határozat érvényességéről a határozathozatalban résztvevő személyek kis száma miatt. 1837-ben például a nyugalmazott Csedő strázsamester protestált *Aklos havasa tere* árendába adása miatt, mert szerinte kevesen vettek részt a döntésben. Követelte, hogy „*hívjanak szegényt, boldogot, telyes Megye gyűlését*”, és ott döntsenek az árendálásról.¹⁷⁵

A fentebb idézett, de több helyen is előforduló „gyűlést parancsolt” kifejezés önmagában is utal arra, hogy a megyetagok, a családők nem mindig jókedvűkből mentek a megyegyűlésre. Dologidőben némi előjárói fenyegetéssel kellett rávenni őket a közéleti időtöltésre.

A megye gyűlését elvileg a mindenkori főmegyebíró hívta össze. Amiatt azonban, hogy a XIX. század első felében a megye gazdasági szerepével összefüggésben Szentgyörgy megyéjében a főhavasbírói tisztség felértékelődött és bizonyos vonatkozásban a főmegyebírói tisztség elé került, sok esetben a főhavasbíró kezdeményezte a gyűlést. Előfordult, hogy időben egymáshoz közel eső két gyűlés esetében egyiket a főmegyebíró, másikat a főhavasbíró hívta össze. Az 1843. június 15-én tartott gyűlést Madár Moyses főmegyebíró kezdeményezte. A résztvevők a templom javításával kapcsolatos ügyekről tárgyaltak. Három nappal később 1843. június 18-án Nyíró Ádám főhavasbíró tartott megyegyűlést, ahol az előző főhavasbíró számításairól volt szó.¹⁷⁶

Esküdtek gyűlése

Bizonyos esetekben a főmegyebíró nem hívta össze a sok szervezést igénylő közgyűlést, hanem a megye vezető testületével, a *hütösökkel* vagy *esküdtekkal* tárgyalta meg a gyors döntést kívánó aktuális ügyeket.

Az esküdtek gyűléseinek határozatait ugyanabba a protokollumba vezették be, mint a megyegyűlés döntéseit. A határozat bevezetőjében legtöbbször utaltak arra, hogy a szóban forgó témát vagy témákat az esküdtek gyűlése tárgyalta. Álljon itt néhány példa az utalásokra!

„*Anno 1796-die 24 8-bris. Mü Nemes Szent György Megyéjének Esküttei Confluxusunk alkalmatosságával*”.¹⁷⁷ „*Anno 1799. die 11-a 8-bris Csík Szent Györgyön a Megye közönséges Esküttei gyűlésében*”.¹⁷⁸ „*Midön volnánk most ezen folyó 1794-ben karátson havának 27-dik napján Közönséges Megyénk házánál, a' hovais Nemes Megyénk Esküttei, fő és vitze Megye Birák jelenlétebbe*”.¹⁷⁹

¹⁷⁴ M. 3. A. 76v.

¹⁷⁵ M. 3. A. 61v.

¹⁷⁶ M. 3. A. 80.

¹⁷⁷ M. 2. 104.

¹⁷⁸ M. 2. 105.

¹⁷⁹ M. 2. 97.

Az esküdtek gyűlésére néha latin formulával utalt a megye nótáriusa: „*Anno 1805. die 24. januári In communi congregatione juratorum Ecclesiae Csík Szent Györgyiensis*”.¹⁸⁰

Megyeszéke

A megye fegyelmező, ítélkező fórumát, különösen a XVII. században és a XVIII. század első felében, megyeszékének nevezték. *Deliberátumait*, ítéleteit a *megyebírák*, illetve a *megye hűtősei* hozták.

Szentgyörgy megyéjének 1714 óta vezetett megyejegyzőkönyveiben, ahova 1775 tájáig szinte csak megyeszéki deliberátumokat jegyeztek fel, nehezen találjuk a magyar *megyeszéke* kifejezést, mivel a megtárgyalt ügyek bevezetőiben a testület önmagát legtöbbször a „megye bírai” latin változatával határozta meg, például így: „*Anno 1756. die 19. 9-bris Causa Levata Coram Iudicibus Ecclesiae Sancti Georgii Martyris*”.¹⁸¹

1761-ben egy szentgyörgyi megyeszéki határozatban fogalmaztak úgy, hogy a lapáttal történő megcsapatást „*a megye széke előtt*” kell végrehajtani.¹⁸²

A „korai” megyebírói számadásokban ritkán szerepelt olyan kiadás is, amely a megyeszéke ülésével volt kapcsolatos. 1733-ban a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 8 m. forint 9 denárt költött a következő címen: „*Szent Györgyi Nemes Bors János Uramnak törvényekre Néhaj üdvözült Ficz Bálint Úr Megye Bírósága felett perlekedvén a Nemes Megye Szent Székén és a Méltóságos Erdélyi Captalan előtt*”¹⁸³ Ugyancsak 1733-ban a „Bánkfalva részéről való” megyebíró 45 denárt költött „*Nemes Megye törvényére Eskütt uramékra*”.¹⁸⁴

A XIX. század első felében, amikor a megyejegyzőkönyvbe már félvévszázad óta jobbra csak gazdasági, megyeigazgatási határozatokat írtak, néha előfordult olyan megyebeli gyűlés, amelyet a nótárius „törvényes gyűlés” néven adminisztrált. Lehet, hogy ez a megnevezés csak szavakkal való tudálékos játék, de az is föltételezhető, hogy ezek a ritkán tartott „törvényes gyűlések” a hajdani megyeszéke-ülések utódai voltak. Kétségtelen, hogy tárgyalási témáik alig különböztek a „teljes gyűlések” és az „esküdtek gyűléseinek” tárgyalási témáitól.¹⁸⁵

Bizottmányi ülés

Az 1860-as években, a polgári kor új világának székelyföldi hajnalán, a székely intézményeken, szervezeteken belül is új tisztségek, új szerveződések jöttek létre. Ezek az újítások nem kerültek el a megyét sem.

1864. január 15-én a megye gyűlésén az ügyek eredményesebb intézése érdekében egy *bizottmány* alakult. Az eseményt így örökítette meg a megye nótáriusa:

¹⁸⁰ M. 2. 117.

¹⁸¹ M. 2. 11.

¹⁸² M. 2. 46.

¹⁸³ M. 6. 298.

¹⁸⁴ M. 6. 465.

¹⁸⁵ M. 3. A. 62. (1837), 76. (1840).

„Nemes Csík Szent György Megyéje teljes gyűlést tartván a Fejér István fő havas bíró elnöklete alatt, holis fel hozatott a fő megye bíró és két falus bíró urak által, hogy mind az Templom, Kápolnák jövedelmei nem kezeltenek rendesen, valamint a közös erdeink pusztulni indul[tak], hogy ezek jobb rendben tartassanak, el határozta közönségünk, hogy a fő havas bíró mellé választassanak bizottmányok, kik mindenről felelősséggel köteleztetnek, hogy a Nemes Megye javait védgyék... Bánkfalva részről Tántzos Márton, Tamás Imre, Péter Ferentz és Madár Antal, Szent György részről Tompos János, Márton János, Gall Joachim és Csedő Lajos választattak, ide értvén azt, hogy a két közönség bírái mindenkor be folynak a bizottmányok köz-¹⁸⁶zi”.

Egy 1865. évi márciusi bejegyzéssel véget ért Szentgyörgy megyéjének 1817-ben megkezdett jegyzőkönyve. 1864 eleje és 1865 márciusa között az 1864. január 15-én alakult *bizottmány* öt alkalommal ülésezett. Körülbelül úgy működött, mint korábban az esküdtek gyűlése.

Az egyháztanács és az iskolaszék ülése

1869. október 9-én Nagy Lajos esperes plébános, kanonok „Csík Szent György és Bánkfalva egyesült megye” tagjai számára megyegyűlést szervezett. Ezen a gyűlésen a magyarországi iskolai törvények és Fogarasi Mihály erdélyi püspök körrendelete értelmében a jelenlévők megválasztották az újmódi „*egyház- és iskolatanácsot*”. Az új szerveződést a XX. század közepéig „*egyháztanács és iskolaszék*” néven emlegették.

Az 1869 őszen megalakult egyháztanács és iskolaszék elnöke Nagy Lajos plébános lett. Világi elnökként Madár Antal úr és Székely Gyula úr kapott bizalmat. A jegyzői teendőket Veress Sándor káplán, világi részről pedig Tamás Lajos láthatta el. A választás során a tanács tagjai közé került: Szentgyörgy részéről: Bors István úr, Csedő Lajos, Fejér István, Csiszer József, Pál Dávid, Kánya György, Nyíró Ádám. Bánkfalva részéről: Gál György, Márton János, Benedek Péter, Keresztes Zsigmond, Darvas János, Bene Gábor (simószei). Szentgyörgy részéről Fazakas Ferencz, Bánkfalva részéről Tekse Ignác kapta meg az „összehívó tag” címet. Tiszteletbeli tagként tevékenykedett Baka Áron kántortanító, valamint Markaly István és Antal János altanító.¹⁸⁷

Az egyháztanács és az iskolaszék üléseiről készített jegyzőkönyveket 1869 és 1927 között nagyméretű, keménytáblás protokollumkönyv-szerűen vezetett kötetbe írták. Az egyházi és az iskolaszéki témák vegyesen kerültek a kötetbe, miként az üléseken is vegyesen tárgyalták azokat. Az egyháztanácsi és iskolaszéki gyűlések a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, rapszodikusán, néha sűrűbben, máskor ritkábban követték egymást. 1871 szeptembere és 1875 januárja között valószínűleg egyáltalán nem ült össze a kettős feladatkörű tanács, mivel tanácskozásának nem maradt nyoma a protokollumkönyvben.¹⁸⁸

¹⁸⁶ M. 3. A. 182.

¹⁸⁷ M. 4. 1–4.

¹⁸⁸ M. 4. 8–17.

A megye határozatainak kihirdetése

A megyegyűlések résztvevői tizesükben, szomszédsági közösségükben bizonyára beszámoltak a környezetükben élőknek arról, hogy milyen határozatokat hozott legutóbbi gyűlésén a megye. Ezáltal a hírek terjedtek a két falu lakossága körében.

A XIX. század közepén többször megörökítették a megye protokollumában, hogy a megyetagok többségét érintő, főleg rendszabályozó szerepű határozatokat a megye előljárói kihirdették a népnek, a mise után a templom előtt, vagy a piacon.

1846-ban a megye esztenákkal kapcsolatos savóról és gypajúróról szóló határozata „*a piac közepén fel olvastatott*”.¹⁸⁹ 1858-ban úgy döntött a megye, hogy a kecsketartásról szóló rendelkezése „*három egymás után következő vasárnapokon hirdetessen ki a' templom előtt*”.¹⁹⁰ A templom előtt hirdették ki 1862-ben az erdölés tudnivalóit is.¹⁹¹

A MEGYE TISZTSÉGVISELŐI

Tisztségek, rangok, választások

Bizonyos tisztségviselők, például a megyebírák, havasbírák nevei viszonylag gyakran szerepelnek a megye jegyzőkönyveiben és a plébánia ügyviteli irataiban. Más tisztségviselők, például az esküdtek neveinek előfordulása inkább esetlegesnek tekinthető. A megye írott dokumentumaiban hiányoznak az olyan listák, amelyek egy adott időpontban a megye összes tisztségviselőjének nevét feltüntetnék. Az efféle listákat némiképp pótolják a határozatok és a megye nevében írt levelek végén előforduló „tömeges” aláírások és névírások. Ezek a „névsorok” általában nem teljesek. Valószínűleg egy-egy alkalommal nem szerepelt minden tisztségviselő a tanúságtevők között. Ráadásul a rangok, tisztségek jelzése, a szentgyörgyi és a bankfalvi képviselőlet feltüntetése következetlen. Az aláírások és a névírások együttese néha határozottan kusza és szövevényes képet mutat. Ennek ellenére ezek a határozat- és levélzáró névfelsorolások nyújtanak némi tájékoztatást arról, hogy egy adott időpontban kik tekintették magukat és kiket tekintett a közösség a megye előljáróinak.

Alábbiakban három időpontból bemutatom, hogy akkor kik képviselték Szentgyörgy megyéjét. Az 1803. évi névfelsorolás egy levél, az 1819. évi és az 1830. évi lista egy-egy határozat végéről származik.

1803. június 21.

„Fő Megye Bíró Bálint György

Vice Megye Bírák Kánya Ferentz, Bálint István

Fiscus Kasza Mátyás

A Nemes Megye Esküttyei

¹⁸⁹ M. 3. B. 224.

¹⁹⁰ M. 3. B. 203.

¹⁹¹ M. 3. A. 158v.

Szent György részéről: Czikó Ferentz, György Joseph, Czikó László, Illyés Ferentz, Kasza Zsigmond, Kánya Mátyás, Csedő Mihály.
Bánkfalva részéről: Keresztes Tamás, Péter János, Domokos János, Koncsag Zsigmond, Bene Antal”.¹⁹²

1819. március 5.

„Szent Györgyi Texe András Megye Esküttye, Odavaló Csedő Mihály Megye Esküttye, Odavaló Kánya Mátyás Megye Esküttye, Odavaló Lacz János havas Bíró, Odavaló Péter András vásár Bíró,
Kotormányi Benedek Ferencz Megye Esküttye
Bánkfalvi Péter János Megye Esküttye, Odavaló Péter Joseph Megye Esküttye, Odavaló Antal Ferencz Conservator, Odavaló Szabó Joseph Nemes Személy, Megye Esküttye, havas Bíró, Odavaló Szabó Miklós Nemes Személy, Odavaló Balás Joseph, Odavaló Gergely István Vice Megye Bíró”.¹⁹³
Fő Megye Bíró Bálint György,
Bálint András Megye Nótáriusa

1830. december 14.

„Kovács Mihály fő Havas Bíró
Kasza András fő Megye Bíró
Madár Mojzes Konservator
Szabó József nemes, eskütt, Ványolós Ignátz Eskütt, Bálint András, Balás Gáll falu notarius, Gáll András Eskütt, Kasza János Eskütt, Keresztes Ferentz Eskütt, Basa János Eskütt, Gáll János Eskütt, Czikó György Eskütt, Sándor István Falus Bíró, Csedő Ferentz Falus Bíró, Máté Mihály Eskütt, Bálint Ignátz vice megye Bíró, Márton István Eskütt, Tamás Péter, Balás Ferentz, Péter Josef Vásár Bíró, Imre Sigmond, Tobi Antal Határ bíró, Balla Bálint Eskütt, Providus Tulit Antal Eskütt, Keresztes György, Füstös Tamás nemes, Bene Ferentz”.¹⁹⁴

Az erdélyi római katolikus püspökség és az erdélyi magyar katolikus plébániák XVII–XVIII–XIX. századi írott dokumentumai arról tanúskodnak, hogy a megye tisztségviselőinek sorában a rangbéli első helyet a *megyebíró*, illetve több *megyebíró* esetén, a *főmegyebíró* foglalta el. Általánosságban nem kivétel ez alól Szentgyörgy megyéje sem. Ámbár egy bizonyos korszakban, a XIX. század első felében, a havasbirtoklás és a vásárszervezések csúcán, a szentgyörgyi főmegyebíró kissé háttérbe szorult a gazdasági tevékenységet kézben tartó főhavasbíróval szemben. A megye gazdaság szervezési feladatainak túlburjánzása mellett talán emberi tényezők is hozzájárultak a változáshoz. Egy nagyralátó, nagyakarató, erőszakos modorú, örökké tevékenykedő főhavasbíró és egy jámborabb, visszafogottabb mentalitású főmegyebíró együttes ténykedése elősegíthette a szerepnövekedést és a szerepcsökkenést. Mindenesetre, a XIX. század első felében a megye gyűléseinek többségét a főhavasbíró hívta össze. A határozatok végén a főhavasbíró neve sok esetben előbb

¹⁹² M. 8. 337/1803.

¹⁹³ M. 3. A. 5.

¹⁹⁴ M. 3. A. 24.

került a papírra, mint a főmegyebíróé. A havasi közmunkákat általában a főhavasbíró rendelte el. Szükség esetén még a *falusbírókat* is a főhavasbíró utasította a megye érdekében végzendő népszerűtlen intézkedésekre, például bizonyos ellenszegülők, megvádolt személyek gyűlés elé citálására, némely megyetagok havasba *parancsolására*. A forrásokból néha úgy látszik, hogy a megye tulajdonképpeni vezetője, a főmegyebíró ezekben a szerepfordító időkben inkább csak a megye egyházszervezési, intézményfenntartó tevékenységével, a templom, a plébánia, a temető, az iskola, a pap, a tanítók dolgaival foglalkozott. A XIX. század második felének közepén, amikor egy lassú „leszálló pálya” végén a megye elvesztette havasait és velük együtt minden lényeges gazdasági szerepét, helyre állt a „régí rend”. A főmegyebíró, akit a hivatalos egyházi szóhasználat egyre gyakrabban egyházközségi *gondnok*nak nevezett, ismét az egyházközség szerepű megye tényleges világi vezetője lett.

Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumaiban nem igazán található arra példa, hogy a megye teljes előljáróságát egy gyűlésen újraválasztották volna. A protokollumokban lehet olvasni *megyebíró, nótárius, havasbíró, fiskus, konzervátor, polgár, hűtösök* (esküdtek) választásáról, de legtöbbször külön-külön. Legfeljebb két-három funkció viselője újult meg egyszerre.

Viszonylag széleskörű tisztségviselő-választásra került sor 1835 tavaszán. A megye nótáriusának erről szóló feljegyzését alább szó szerint idézem.

„A folyó 1835-dik esztendőben április 5-dik napján Nemes Szent György Megyéjének közönséges gyűlése tartatván, meg egyezett akaratból választottak. Fő havas Bírónak Csík Szent Györgyi Illyés János. Fő megye Bírónak Csík Bánkfalvi lófő Madár Mojzes. Nemes Szent György falva részéről Eskütteknek: Nemes Tompos Gábor úr, Huszár Gáll [Imre], Balás István, Gáll János, Czikó György, Kasza András, Basa János. Nemes Bánkfalva részéről Eskütteknek: Nemes Szabó Miklós, Balla István, Keresztes Ferentz, Péter István, Ványolós Josef, Márton István. Megye Notáriusának pedig: Bánkfalvi lófő Tamás Ferencz. Akit a szokott mód szerént bé eskettetvén, a Nemes Megye jövedelmeire, törvényes ügyeire, jószágaira a leg szorgalmasabb ügyelettel lenni tartoznak”.¹⁹⁵

A megválasztott tisztségviselők a plébános előtt tettek esküt. A „hű letételére” valószínűleg a választás utáni vasárnap a templomban került sor.

1831-ben Szentgyörgy megyéjének egyik gyűlése bizonyos viták elkerülése érdekében egyszerre több tisztségviselő napidíját is meghatározta. A megjelölt összeget olyan napokra kaphatták az előljárók, amelyeken a megye érdekében tevékenykedtek. A határozat szövegét a megye protokolluma őrizte meg: „A Fő Havas Bíró, Notarius, Conservator, Esküttek diurnumok aránt a Nemes Megye végezte, tartozó intertentioval együtt, hogy több nyughatatlanságok ez aránt is ne légyenek, diurnuma a Fő Havas Bírónak valutába 1 Rh. forint, Notariusnak 50, az az öttven grajtzár, Conservatornak 50, Eskütteknek 30, az az harmintz grajtzárok”.¹⁹⁶

1840. május 10-én főhavasbíró, nótáriust és egy esküdtet választott a megye gyűlése. A választásról szóló határozatba a nótárius belefoglalmazta az új tisztségviselők járandóságát is: „A folyó 1840-dik esztendő május 10-dik napján a Nemes

¹⁹⁵ M. 3. A. 48v.

¹⁹⁶ M. 3. A. 37.

*Megye... telyes számmal egybe lévén gyűlve, mely alkalmatossággal... az oh Fő havas Bíró Basa János eő kegyelme helyébe számadaltatása után választott Szent Györgyi Ambrus Dániel fő havas Bírónak, Megye Notariussának pedig Bánkfalvi Tamás Ferencz eő Kegyelme, kikis Hivatalok folytatásának meg erősítése végett... a Fő Tisztelendő Fő Esperest, Tankó Albert Méltóságos Úr által hit általis beiktattak, oly meghatározással, hogy a Nemes Megyének minden pereire figyelemmel legyenek, s midőn szükséges lépéseket teendenek, napi számba a Fő havas Bíró fog kapni egy német forintot váltóban, a Megye Notariussa pedig ötven Krajtzárokat, ezen kívül mindeniknek fizetése öt német forint váltóba Esztendőre. Valamint a mostani oskola mester Nemes Tompos Gábor Úr megye esküttye helyébe választott Szent Györgyi Tekéntetes Tompos István Úr Esküttnek”.*¹⁹⁷

A megyebíró

A tisztségnév tág és szűk jelentése

A *megyebíró* tisztségnév többes számának, a *megyebírák* kifejezésnek a kora-újkori és az újkori évszázadokban, különösen a XVII. században, Erdély-szerte volt egy tágabb és egy szűkebb értelme. A tágabb értelem visszaszorulóban volt, ritkán fordult elő.

A *megyebírák* (judices ecclesiarum)¹⁹⁸ kifejezés némely szövegekben nem kettő, vagy kettőnél több konkrét megyebírót jelöl, hanem valamely megye előljáróit jelenti általában. Ilyen esetekben a *megyebírák* megnevezés a szóban forgó megye tényleges megyebíróira, szentegyházfiaira, hűtőseire egyaránt vonatkozik. Mindazokra, akik döntenek a megye gazdasági, intézményfenntartó, erkölcsi fegyelmező ügyeiben.

A marosszéki katolikusok számára alkotott 1657. évi végzésekben a *megye bírái* fogalma a tényleges megyebírókon kívül az *egyházfiakra* is kiterjedt.¹⁹⁹

A tágan értelmezett *megyebírák* kifejezés használata megfigyelhető a megye nótáriusának egyik 1831. évi, tehát kései protokollumkönyvi bejegyzésében: „A nemes megye választott Bírákot, kiknek kötelességek magokat tisztán és tökéletesen viseljék... kikis a következő nemes megye gyűlésére köteleztetnek úgy elé járni, hogy ekkor hűtöt tegyenek”.²⁰⁰ A szöveg közepén a nótárius név szerint felsorolt 12 személyt: hatot Szentgyörgyről, hatot Bánkfalváról. Ők voltak a megválasztott *bírák*. A protokollum következő lapjain többségük megtalálható, mint „megye hűtőse”.

A *megyebíró* a szűkebb, de az idő haladtával csaknem kizárólagossá vált értelmezés szerint az egyházközség szerepű megye tényleges világi vezetőjének számított az újkori Erdélyben. Ha több falut foglalt magába a megye, több megyebíró is működött az egyházközség területén. Közülük egy viselte a *főmegyebíró* címet. Ő az egész megyét irányította és képviselte.

¹⁹⁷ M. 3. A. 76v.–77.

¹⁹⁸ VESZELY Károly 1860. 54.

¹⁹⁹ VESZELY Károly 1860. 34–35.

²⁰⁰ M. 3. A. 36.

Megyebírók Szentgyörgy megyéjében

Szentgyörgy megyéjének újkori történetében a *megyebíró* fogalma nyelvi, terminológiai változatosság mögül kandikál elő, ami néminemű tartalmi változatosságot is magában hordoz. Történeti forrásokban a XVII. század végétől a XX. század közepéig követhető a megyebírók szereplése. Kutatásaim során név szerint is kigyűjtöttem azoknak a személyeknek a neveit, akik a vizsgált két és fél évszázad alatt megyebírói teendőket láttak el Szentgyörgy megyéjében. A kigyűjtött nevekből táblázatot szerkesztettem, amelyet alább közreadok.

A megyebírók táblázatában a nevek után a viselt tisztség neve úgy szerepel, ahogy az az alapul vett, írott forrásban előfordult. A második oszlopba írt évszámok azokat az éveket jelzik, amelyekben a megyebírót írott dokumentumban emlegették. Végül, az utolsó oszlopban rövidítve utalok arra a forrásra, ahol a tisztségviselő neve előfordult.

„Szentgyörgy részéről való” megyebírók az 1770-es évekig

Név és tisztségnév	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Tompos István judex ecclesiae	1696	M. 31. 119
Illyés Péter megyebíró	1714	M. 1. 1.
Tompos János megyebíró	1715, 1717, 1718	M. 1. 5., 6., 11. M. 31. 184.
Illyés Péter megyebíró	1719, 1720, 1721, 1722	M. 1. 12., 14., 17., 19.
Bálint György megyebíró	1723, 1727	M. 1. 19., M. 30.
Kovács Tamás megyebíró	1728, 1729, 1730	M. 1. 19., 20., 21., 26.
Tompos Kelemen megyebíró	1730, 1731, 1732	M. 1. 28., 36., M. 6. 284.
Tompos Péter megyebíró	1733	M. 6. 295.
Illyés Mátyás megyebíró	1735, 1738, 1741	M. 6. 303., 318., M. 1. 39.
Bors János megyebíró	1741	M. 1. 44.
Tompos György megyebíró	1742, 1743, 1744, 1745, 1746	M. 6. 326., 334., M. 1. 53., 56., 59., 73.
István(fi) Márton megyebíró	1746, 1747, 1748, 1749	M. 1. 89., 90., 91., 95., 99., M. 6. 335.
Pál István megyebíró	1749, 1750	M. 1. 104., 107., M. 6. 340.

Tompos István megyebíró	1750, 1751	M. 1. 120., 124., M. 6. 347.
Bors Gábor megyebíró	1751, 1752	M. 6. 349., M. 1. 138.
Csedő István megyebíró	1754	M. 6. 351.
Csedő András megyebíró	1756, 1757	M. 6. 352., M. 2. 9., 13.
Albert János megyebíró	1756, 1757	M. 6. 353., M. 2. 14.
Ambrus János megyebíró	1757, 1758	M. 6. 354., M. 2. 21.
Bálint Pál megyebíró	1758, 1759	M. 6. 354., M. 2. 25.
Texe István megyebíró	1759, 1760	M. 6. 355.
Tompos István megyebíró főmegyebíró	1760, 1761	M. 6. 356., M. 2. 38.
Lacz József megyebíró	1761, 1762	M. 2. 43., 44., 49.
Kánya József megyebíró	1762	M. 2. 54.
Fülöp Tamás megyebíró	1766, 1767	M. 2. 63., 65., 66.
Ványolós Lőrincz megyebíró vicemegyebíró	1767, 1769, 1770, 1771	M. 2. 68., 69., 75., 76.
Csiszér Máté vicemegyebíró	1773	M. 2. 77.
György József vicemegyebíró	1804, 1806	M. 2. 115., 122
Fejér József megyebíró, vicemegyebíró	1810, 1811, 1815	M. 2. 125., 126., 135.
Kánya Imre vicemegyebíró	1827, 1829	M. 2. 139., 141.

„Bánkfalva részéről való” megyebírók az 1770-es évekig

Név és tisztségnév	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Literati alias Mihály Péter judex ecclesiae	1696	M. 31. 119.
Füstös Pál judex ecclesiae	1714, 1715, 1717, 1720	M. 1. 4., 5., 9., 15., M. 31. 184.
Bálint István megyebíró	1720	M. 1. 16.
Keresztes Kelemen megyebíró	1726, 1727, 1728	M. 6. 444. M. 1. 20., 36.
Antal Balázs megyebíró	1729, 1730, 1731	M. 6. 450., 455., 457., M. 1. 22., 26.
András Bálint megyebíró	1733, 1734	M. 6. 464., 467., M. 1. 46.
György Mihály megyebíró	1735, 1736, 1737	M. 1. 37., 38., 39., 46. M. 6. 472.
Keresztes Péter megyebíró	1740, 1741, 1742, 1743	M. 1. 44., 45., 49., 53., M. 6. 483., 487., 490., 493.
Márton(fi) István megyebíró	1744, 1745, 1746, 1747	M. 1. 62., 76., 78., 82., 87., 91., M. 6. 332., 497., 499.
Szabó Mihály megyebíró	1747, 1748, 1749, 1750	M. 1. 93., 94., 100., 108., M. 6. 501., M. 8. 57/1749.
Füstös István megyebíró	1750, 1751	M. 1. 114., 122., M. 6. 509.
Antal György megyebíró	1752	M. 1. 137.
János István megyebíró	1752, 1753	M. 6. 511.
Keresztes Sigmond megyebíró	1753, 1754	M. 6. 511.
Füstös Péter megyebíró	1754, 1755	M. 6. 512.
Koncsag Tamás megyebíró	1756, 1757	M. 6. 513., M. 2. 10., 12.
Tánczos Ferenc megyebíró	1757, 1758	M. 6. 516., M. 2. 18.
Balla Bálint megyebíró	1758, 1759	M. 2. 21., 23.
Keresztes György megyebíró	1759, 1760	M. 2. 24., 26.

Bene János megyebíró	1760, 1761	M. 2. 30., 35.
Szabó József megyebíró	1761, 1762	M. 2. 37., 39., 43., 48., 49.
Gáspár György megyebíró	1762	M. 2. 50., 51., 54.
Tamás Péter megyebíró	1763	M. 2. 59.
Keresztes István megyebíró	1765	M. 2. 63.
Bene Mihály megyebíró	1767	M. 2. 66.
Texe János megyebíró, vicemegyebíró	1767, 1769, 1770, 1771	M. 2. 67., 68., 71., 72., 75., 77.
Bálint József vicemegyebíró	1773	M. 2. 78.
Péter József vicemegyebíró	1804, 1806	M. 2. 115., 122.
Péter János vicemegyebíró	1810	M. 2. 125.
Ványolós Imre megyebíró	1811	M. 2. 126.
Balla János vicemegyebíró	1827	M. 2. 139.

Főmegyebírók az 1760-as évektől 1880-ig

Név és tisztségnév	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Tompos István főmegyebíró	1761, 1763	M. 6. 357., 361.
Szabó Miklós főmegyebíró	1768	M. 6. 367., M. 2. 150.
Bors György főmegyebíró	1775, 1776, 1778, 1779	M. 6. 369.
Albert Péter főmegyebíró	1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794	M. 6. 372., 373., 380., M. 8. 122/1786.
Gáll András főmegyebíró	1794, 1795, 1796, 1797, 1798	M. 9. 1746., M. 6. 385., 388., 389., M. 2. 97., 102., 103.
Bors Ádám főmegyebíró	1799, 1800	M. 6. 391.

Bálint György főmegyebíró	1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820	M. 6. 396., 398., 399., 401., 403., 406., 412., M. 8. 337/1803., M. 2. 97., 110., 113., 117., 122., 125., 126., 127., 128., 130., 132., 134., M. 33. 270v.
Tompos György főmegyebíró	1821, 1822, 1823	M. 6. 413., 414., 415., M. 3. A. 6v., 8v., 9.
Kasza András főmegyebíró	1824, 1825, 1827, 1829, 1834	M. 6. 416., 419., M. 2. 139., M. 3. A. 16v., 18., 39., 46v., 47v.
Madár Moyzes főmegyebíró	1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844	M. 3. A. 48v., 59v., 60v., 66v., 80., 81v., M. 8. 171/1843.
Gáll István főmegyebíró, megyegondnok, algondnok	1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858	M. 3. A. 96v., 102v., 110v., 116., 122v., M. 6. 428., 432., 436., 440.
Gáll Ferenc főmegyebíró, főkurátor	1860, 1861, 1862, 1864, 1865	M. 3. A. 149., 151., 162v., 165v., 184v., 192.

Megyebírók, megyegondnokok, egyházközségi algondnokok, számadó gondnokok, gondnokok 1880-tól a XX. század közepéig

Név és tisztségnév	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Miklós István főmegyebíró, algondnok	1880, 1881, 1882, 1883, 1884	M. 4. 48., 55., 74.
Csedő István megyebíró, megyegondnok algondnok	1887-1905	M. 4. 101., 113., 119., 121., 127., 132., 134., 146., 163., 170., 180., 183., 185., 190., 192., 194., 233.
Darvas József megyegondnok, gondnok, számadó gondnok	1905-1912	M. 4. 195., 241., 264., 274., 289., 296., 312.
Csedő Márton számadó gondnok	1913-1923	M. 4. 313., 315., 330., 347., 366.
Keresztes István számadó gondnok	1923-1926	M. 4. 394-395., 412., 423.

Kánya Zakar számadó gondnok	1927	M. 4. 425., M. 11. 1927.
Potovszky Ferenc számadó gondnok, gondnok	1936, 1941, 1943	M. 11. 1/1936., 3/1936., 9/1936., 1/1941., 3/1943.
Tamás Gábor számadó gondnok	1946	M. 5. 1946.
Sándor Gergely számadó gondnok, gondnok	1947, 1948	M. 5. 1947., 1948.

A megyebírói névsorok tanulságai

A megyebírók táblázatából, sok egyéb mellett, a következő tanulságok szűrhetők le a megyebírói tisztség szentgyörgyi és bánkfalvi históriájáról, változásairól.

A XVII. század végétől 1760 tájáig Szentgyörgy megyéjének két megyebírája volt. Az egyiket „*Szentgyörgy részéről való*” megyebírónak, a másikat „*Bánkfalva részéről való*” megyebírónak emlegették. A két megyebíró külön készített számadásokat. Ezeket 1729-től külön-külön beírták a megye számadáskönyvébe. A megye közös költségein, például a templomjavítás kiadásain valamilyen egyezmény alapján megosztottak.

Volt-e rangbéli különbség a két megyebíró között? Erről hallgatnak a források. Elvileg, az egyházkormányzat elvárásai szerint²⁰¹ egyiknek „főmegyebíró” titulus járt. A rendelkezésre álló írott forrásokban azonban nincs utalás e cím viselésére, sőt némely dokumentumból úgy látszik, mintha a két megyebíró egyenrangú tisztségviselő lett volna.²⁰²

1760 tájától az 1860-as évekig, tehát több mint 100 esztendőn át Szentgyörgy megyéjének első világi tisztségviselőjét *főmegyebírónak* nevezték. Mellette két *vicemegyebíró* tevékenykedett. Egyik Szentgyörgy, a másik Bánkfalva ügyeivel foglalkozott. A megye pénzével a főmegyebíró gazdálkodott. Ő készítette el a számadásokat is. A vicemegyebírák titulusából a napi szóhasználatban a *vice* gyakran elmaradt, és csak a *megyebíró* maradt meg.

A *főmegyebíró* és a két *vicemegyebíró* vagy *megyebíró* triásza az 1760-as évek-től 1830 tájáig név szerint is követhető a forrásokban. Utána jobbra csak főmegyebírókról olvashatunk.

Az előző alfejezetben írtam a főmegyebíró XIX. századi szerepcsökkenéséről és a főhavasbíró szerepnövekedéséről. Nos, ez a változás 1830 tájától következett be, és a megye vagyonszerzéséig, az 1870-es évekig tartott.

²⁰¹ Vö.: VESZELY Károly 1860. 34.

²⁰² Például: M. 8. 12/1755.

Megyebíró újmódi tisztségnevek álarca mögött

Az 1860-as és az 1870-es évekből kevés dokumentum áll a megye múltjának kutatója rendelkezésére. Úgy, ahogy a megye vagyonesztése sem követhető eredeti, közvetlen források alapján, a főmegyebírói tisztség tartalma és jelentősége sem dokumentálható azokból az évtizedekből. Jellemző, hogy 1869-ben az új idők szellemében megalakult az egyháztanács és az iskolaszék. Jegyzőkönyvét is elkezdték vezetni. 1869 és 1880 között azonban a megye legfőbb vezető testületének újmódi protokollumában nem fordult elő a megyebíró szó.

1880. január 15-én Nagy Lajos plébános egyházközségi közgyűlést tartott, ahol világi tisztségviselőket választatott a megye élére. A megjelentek először *főgondnok*-ot választottak a bányászati származású Csík vármegyei főjegyző, Madár Imre személyében. A gondnokságot tiszteletbeli titulusként viselő *főgondnok* mellé *algondnok* is kellett, aki az egyházközség világi vezetésének gyakorlati teendőit végezte. Erre a szerepre Miklós Istvánt választották, akit a gyűlés résztvevői *főmegyebíróként* emlegettek.²⁰³ Igazi terminológiai zavar keletkezett. A hivatalos egyház *algondnok*-nak nevezte azt a tisztségviselőt, akit a köztudat *főmegyebíróként* tartott számon. Évek múltával az egyházközség tényleges világi vezetője a hivatalos egyházi szóhasználatban a szerencsétlen hangzású *algondnokból*, *megyegondnokká*, *számadó gondnokká*, *gondnokká* változott. A nép a soknevű vezetőt a XX. század közepéig a *fő* szócska elhagyásával kitartóan *megyebíró*-nak nevezte. Szóhasználatára besugárzott az egyházi személyek hivataloskodó beszélt és írott nyelvbe is.

1913-ban az egyházközség közgyűlésén megfogalmazódott annak igénye, hogy a 6 évre választandó megyebíró egyik ciklusban Szentgyörgyről, a másik ciklusban Bánkfalváról kerüljön ki.²⁰⁴ Ennek az elvnek az első világháború és az impériumváltozás viszontagságai miatt 1923-tól sikerült érvényt szerezni.²⁰⁵

A megyebíró választása

Az 1643. évi Csíkszentgyörgyön alkotott megye-konstitúció megyebíró-választással kapcsolatos mondatában valószínűleg egy régi, XVI–XVII. századi gyakorlat fogalmazódott meg: „*A megyebíróságnak és szentegyházfiúságnak választása közönségesen Szent György nap tájban szokott lenni mennél hamarabb.*”²⁰⁶ A mondat kimondatlanul is az évenkénti megyebíró-választást sugallja. Valószínűleg azoknak a nehéz időknek az emléke, amikor a gazdák nem kapkodtak még a megyebíróság után, miként a falusi bíróság után sem.

A Szent György napi választás és egyben az évenkénti megyebíró-csere gondolata húzódik meg a szentgyörgyi megyebírói számadáskönyv egyik 1749. évi vizitációs észrevételében is, ahol a pénzügyi fegyelmet ellenőrző vizitátor így vezette be ötletét: „*Most Szent György napban változván a ' Megye Bírója.*”²⁰⁷

²⁰³ M. 4. 47–48.

²⁰⁴ M. 4. 313–315.

²⁰⁵ M. 4. 394–395.

²⁰⁶ VESZÉLY Károly 1860. 20.

²⁰⁷ M. 6. 339.

Kétségtelen, hogy hajdan évente cserélődhettek a megyebírók, vagy Szent György napján újra is választhatták őket, de ezeknek az eseményeknek nem maradt írott nyoma. A XVIII. századi írott dokumentumokból az látszik, hogy egy-egy megyebíró és főmegyebíró több évig viselte a tisztséget. A megyebíró-választás ritka eseménynek számított a megye életében.

A szentgyörgyiek és a bánkfalviak a XVIII-XIX. században szinte természetesen tekintették, ha valaki 5-8 évig viselte a megyebíróságot. Csedő István 1887 tájától 1905-ig, összesen 18 évig töltötte be a megyebírói tisztséget.²⁰⁸ Utóda, Darvas János 1905 végétől 1912 végéig, halála pillanatáig viselte a megyebírói címet. Öregségére és betegségére való tekintettel többször lemondott, de az aktuális egyházközségi gyűlés résztvevői mindig visszaigazolták a megyebírói székbe.²⁰⁹

A megye népe a XVIII-XIX. században arra törekedett, hogy lehetőség szerint megélhetési gondokkal nem küzdő, családi munkaerővel, cselédekkel jól ellátott nemes személyt, lófőt, módos gazdát válasszon megyebírónak, aki a legnagyobb dologidőben is ráér közügyekkel foglalkozni. A jelölésnél és a választásnál fontos szempontnak számított a rátermettség, az okosság, a jó tárgyalókészség, a köztisztesség, a tekintély és természetesen a vallásos, erkölcsös életmód.

A megyebírót általában a megye teljes gyűlésén, „közönséges gyűlésén”, az egyházközség templomi hirdetések útján összehívott közgyűlésén, a gyűlés résztvevői választották. A XVIII-XIX. században a legtöbb megyebíró „közfelkiáltással” került tisztségébe. A különféle szavazási procedúrák és bonyolult szavazatszámilálási módszerek a XX. században lettek a megyebíró-választások velejárói.

A megválasztott személy számára a XX. század közepe előtt nagy tekintélynövekedést hozott a megyebírói tisztség. A fizetés, a napidíjak és a büntetéspénzekből való részesedés, illetve a falubéli „vecturák” alól való mentesség miatt a XVIII-XIX. században anyagilag is megérte a megyebíróság viselése. Ezért némely gazdák irigykedve néztek a megye világi vezetőjére. Próbálták kikezdeni a jó hírét, makulátlanságát. A megbüntetett vétkesek öntelnek, gőgösnek nevezték és *huncutolták*.

1759-ben Bálint Pál megyebíró azzal vádolta a megyeszékén kotormányi Sándor Péter gazdát, hogy amikor egy fizetés elmulasztása miatt zálogolni ment hozzá, szembeszállt hivatalnoki vendégével és dühösen szemébe mondta: „*én nem adok, mert én is meg érdemleném azt a megyebíróságot, úgy mint te*”. A megyebíró a megyeszékén követelte, hogy a sértegető gazda „kövesse meg, mint Tisztit.”²¹⁰

A XIX. század második felében és a XX. században a megválasztott megyebíró funkcióbéli megerősítéséhez püspöki jóváhagyás kellett. A megtisztelő püspöki jóváhagyó levelek a plébániára érkeztek és a plébániai iratok közé kerültek.

A megyebíró teendői

1. A XVII-XVIII. században árgus szemekkel járt-kelt a megye területén. Felügyelt a rendre, az emberek erkölcsi, vallási vétségeire. Gyűjtötte a káromkodásra, ünnepszegésre, paráználkodásra és hasonló bűnökre vonatkozó adatokat, hogy azo-

²⁰⁸ M. 4. 194.

²⁰⁹ M. 4. 195., 274., 296., 312.

²¹⁰ M. 2. 26.

kat a megyeszéke, illetve az alcsíki szentszék elé terjeszthesse. A vétkeket a megye pecsétjével a megyeszéke elé citálta, ott legtöbb esetben ismertette a vádat, majd részt vett a büntetések kiszabásában. Intézkedett a testi büntetések végrehajtásáról. Beszedte a pénzbeli büntetéseket, a *multákat*.

2. Szedte a plébános és a kántor *kepéjét*, illetve szervezte a *kepeszedést*. Irányította a *kepelisták* összeállítását. (Bővebben lásd a *kepe* témakörénél!)

3. A megye pénzét igyekezett minél eredményesebben „gyümölcsöztetni”. Ennek érdekében a különböző úton-módon szerzett pénzeket hitelbe kiadta és értük *interest* szedett. Bizonyos építkezésekkel összefüggésben pénzbeli hozzájárulást fizettetett a megyetagokkal. A megye bevételeiről, kiadásairól, pénzügyi helyzetéről évente számadást készített, amely elkerült a püspöki kancelláriára is. A nem fizetőket, a megyének tartozókat, bizonyos vétkezőket *zálogolta*. Az elvett zálogokat őrizte. Kiváltásukról vagy elárverezésükről gondoskodott.

4. Szervezte a templom, a plébániaház, az iskola, a kántorház és a *megye háza* építéseit, javításait. Ezekkel a munkálatokkal kapcsolatban beszerzéseket végzett, kézműveseket, művészeket foglalkoztatott. Bizonyos templomi felszerelések vásárlása, készíttetése, javítása érdekében távoli városokba, például Brassóba is elutazott. Építkezések, épület-felújítások idején közmunkát szervezett.

5. Minden lehetséges eszközzel őrizte, védelmezte a „megye jószágát”, különös tekintettel a havasokra, a földekre, a piac-és vásártartás jogára. Őrizte a megye ládáját a benne lévő pecsétnyomóval és a jogbiztosító iratokkal. Szükség esetén széki és egyéb igazságszolgáltató fórumokon a megye érdekében pereket folytatott.

A megyebíró jutalmazása

Fentebb a *Tisztségek, rangok, választások* című fejezetben már szó esett a megye tisztségviselőinek napidíjáról. Szerepelt ott a megyebíró napidíja is, amelyet akkor kapott, ha a megye ügyeinek intézése céljából a havasokban járt, vagy más helységbe: Szeredába, Brassóba utazott. A megyebíró által felvett napidíjak bekerültek a számadások kiadási rovataiba is.

A megyebíró esztendőnként kapott a megyétől némi fizetést. Összegét évszázadok alatt többször szabályozta a püspökség. 1729-ben a szentgyörgyi megyebíró a következő indoklással szerepeltetett 10 magyar forint kiadást a számadásában: „*Maga fizetésébe vett ki az Episcopalis Deliberatum szerint*”.²¹¹ A következő években, évtizedekben rendszeres szereplője volt a megyebírói számadásoknak a megyebíró által felvett fizetés.

A büntetéspénzek, a *multák* egyharmada a megyebírónak járt. 1729-ben Kovács Tamás „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 4 m. forint 42 denár büntetéspénzt szedett be. A számadáskönyvi bejegyzés szerint „*Ennek tertialitása maga részére maradván*”. (1 m. forint 47 denár) „*Így marad a megye részére*” 2 m. forint 95 denár.²¹²

²¹¹ M. 6. 276.

²¹² M. 6. 283.

Néhány különleges, színes történet a megyebírókról

Szentgyörgyi Kánya József primipilus „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1762. november 12-én a megyeszékhén perelte bírótársát, bánkfalvi Gáspár György „Bánkfalva részéről való” megyebírót, mert azon a napon nem jelent meg törvénykezni a megyeszéke ülésén, pedig az a nap a megye döntése értelmében törvénykezési napnak számított. Emiatt a megyeszéke tagjai, az esküdtek hiába töltötték el az időt várakozással. A harcos szentgyörgyi megyebíró indítványára a megyeszéke 3 forint büntetést szabott ki a feledékeny bánkfalvi megyebíróra.²¹³

1763 végén bánkfalvi Tamás Péter Szentgyörgy megyéjének „Bánkfalva részéről való” megyebírója vádolta a megyeszékhén a szentgyörgyi István Mártont, aki kezességet vállalt a „megye háza” bérlőjéért, de az idő előtt, fizetés nélkül eltávozott bérlő helyett nem akart fizetni. A dologból hatalmas vitaköszvény kerekedett, amely elvi kérdéseket is érintett. A megvádolt István Márton azt fejtegette, hogy a vádló a szóban forgó ügyben nem kompetens, „mert ő *kegyelme, Bankfalva részéről való megye bíró, én pedig Szent Györgyi ember*” [vagyok]. Tamás Péter bánkfalvi megyebíró erre öntudatosan kioktatta a védekezőt arról, hogy a nemes megye házának bérleti díja, mint a megye bevétele, ugyanúgy érinti „*a' Bankfalvi Megye Bíróját, mint a Szent György részéről való megye bírót, tehát edgyik megye bírója úgy lehet competens actora, mint a' másik*”.²¹⁴

Bocskor Mihály, aki 21 éven át, 1765-től 1786-ig volt plébánosa Szentgyörgy megyéjének, szokatlan nézeteket vallott az egyházközség gazdálkodásáról. Intézkedései két táborra osztották a megye népét: a plébánossal szembe fordulókra és a plébános kitartó védelmezőire. A szembefordulók hangja volt nagyobb, és 1782-1783-ban hatalmas hullámokat vert. Az elégedetlenek több levelet is írtak a „megye neve alatt” a püspöknek és a főesperesnek, amelyekben részletes tájékoztatást adtak a plébános viselt dolgairól. A védelmezők erőtlen kísérleteket tettek a pap tetteinek igazolására.

Bocskor Mihály plébános ellen az volt az egyik vád, ami egyébként igaznak és végtelenül abszurdnak bizonyult, hogy pap létére saját magát tekintette főmegyebírónak. Ez akkortájt példátlan esetnek számított a Székelyföldön.

Erdemes néhány sort idéznünk a plébános ellen forduló 1782-1783. évi panaszából, mert némi képet adnak a megyéről és a megyebíró feladatairól.

„*Bajaink igazítására Fő Megye Bírót választottunk vala magunk közül, oly személyeket a' kik alkalmatosok, de mostan Tisztelendő... Plébánosunknak a' nem teccett, ezekis nem kívánván kedvetlenkedéssel lenni, abban hagyták, az után maga lett Fő Megye Bíránk, és maga szedi bé Ecclesiánk jövedelmit*”.²¹⁵

„*A Feő Megye Bíróságot (:Némely embereinket maga mellé véné:) viseli, számot nem ad”. „A Mü Megyénknak... sok törvénye, processusa van, mind Megye havassai eránt, mind egyebek eránt, mellyeket Feő Megye Bíránknak kellene folytat-*

²¹³ M. 2. 54.

²¹⁴ M. 2. 60.

²¹⁵ M. 8. 1673/1782.

ni, de nem teszi”. „A Megyénk pecséttye is kezében vagyon”. „Adott el... Megyénk földeiből is és az árát el költötte”.²¹⁶

A szentegyházfia

A régi magyar nyelvben, különösen az erdélyi XVI–XVII. századi szóhasználatban a templom megnevezésére a *szentegyház* szót használták. Ennek szép nyelvi példája a Csíkszentgyörgyöt és Bánkfalvát elválasztó patak *Szentegyház pataka* megnevezése. A jeles pataknév arra utal, hogy a hegyekből törtetve érkező vízfolyás a *szentegyház*, vagyis a középkori múlttal ékeskedő *megyés templom* mellett folyik el. A templom hajdani *szentegyház* megnevezésének másik szép emléke a *szentegyházfia*, *szentegyházfiú* tisztségnév, amely hosszú virágzás után a XIX. században lassan kiszorult a mindennapi használatból.

Szentegyházfiának nevezték a megyének azt a választott tisztségviselőjét, aki a megyebíróval segítve elsősorban a templom „működtetésével” és a templombeli rend biztosításával foglalkozott.

Az 1643. évi csíkszentgyörgyi megye-konstitúcióban a szabályzat megalkotói így írtak a *szentegyházfiaról*: „A *szentegyházfiainak* gyűjtogatásra, töményre gondjok legyen: köznapon is a *szentegyházhoz* misére és vecsernyére jelenjenek meg. A *szentegyházfiak* azt is eszökbé tartsák, hogy mikor a pap vagy diák változik, lássák meg, mit adnak kezekben, mint papnak, mint deáknak, és mikor elmennek onnét, vegyenek számot tőlök, mint külsőben, mint belsőben”. „A *szentegyházfiainak* megye székeiben lévő dolgokra gondjok legyen, hogy rendkívül való dolgok ott ne történjenek”.²¹⁷

Szentgyörgy megyéjében valószínűleg két-két *szentegyházfiát* választott a megyét alkotó két falu. 1761-ben a választás eredményét kivételesen beleírták a megye protokollumába. 1761. június 16-án „Bánkfalva részéről” *szentegyházfiúságra* jutott Péter István és Bene Mihály. Néhány nappal később, június 30-án „Szentgyörgy részéről” a régi *szentegyházfiak* Jánosi János és Sánta István kaptak megerősítést.²¹⁸

A *szentegyházfiak* alaposan kivették részüket Szentgyörgy megyéjének közéletéből.

1749-ben Tobi Ferenc, mint „*szentegyházfia*” hevesen ellenezte, hogy a később iskolává vált katonai épületet a templom szomszédságába építsék. Az építők azonban nem hallgattak rá.²¹⁹

Előfordult, hogy *szentegyházfia* vádolt bizonyos személyeket a megyeszéke előtt, főleg olyanokat, akik templomi vétséget követtek el, például idő előtt kimentek a templomból. Többször is szerepelt a megyeszékén vádlóként a „Szentgyörgy részéről való” *szentegyházfia*, Antal György az 1710-es évek második felében.²²⁰

²¹⁶ M. 8. 30/1783.

²¹⁷ VESZÉLY Károly 1860. 21.

²¹⁸ M. 2. 39.

²¹⁹ M. 8. 57/1749.

²²⁰ M. 1. 4., 10.

1729-ben a szentgyörgyi *szentegyházfia*, Páll István kezén voltak a megye méhei és számot is adott róluk.²²¹

A *szentegyházfiak* előkelő helyen ültek a templomban. 1761-ben a főmegyebíró 36 denárt költött a padjukra. Ez a kiadás is szerepel az 1763-ban elkészített számadásában. „*Szent egyház fiaknak való székek csinálásaért*”.²²²

A megye „hütösei”, a megye esküdtjei

A székely *hütös* és a köznyelvi *esküdt* szóban egyaránt az eskütétel ténye, régiesen szólva a *hit letétele*, az *eskü letétele* húzódik meg. A *hütösök* vagy *esküdtök* a *megyebírák* és a *szentegyházfiak* mellett tagjai voltak a megye legfontosabb vezető testületének. Ők ültek az *esküdtök gyűlésében* és részt vettek a *megyeszéke* döntéseiben. Mivel a *falusbírók* mellett működő községi vezető testületeket, tanácsokat is *hütösök*, *esküdtök* alkották, a kétféle *hütöst* a történeti források lejegyzői igyekeztek megkülönböztetni. Az egyiket *megye hütösének*, *megye esküdtjének*, a másikat *falu hütösének*, *falu esküdtjének* nevezték.

A *hütös* kifejezés a Székelyföldön régiesebbnek számít, mint az *esküdt*. A XVIII. században a *hütös* visszaszorulóban volt az *esküdt* javára. A visszaszorulás a XIX. században jórészt befejeződött, bár Csíkszentgyörgyön még 1831-ben is előfordult a *hütös* tisztségnév.²²³

A megye *hütösei* általában jelen voltak a megye közgyűlésein, „teljes gyűlésen”. A többi tisztségviselővel együtt ők is odaírták, vagy odaíratták nevüket a határozatok végére. Legtöbbször jelezték társadalmi helyzetüket és *megye hütös* voltak.

A *hütösöket* vagy *esküdtöket* a megye közgyűlése választotta rátermett, értelmes, módos férfiak közül. Legtöbbjük a katonaszékelyek sorába tarozott, de akadt köztük kismemes is. A *hütösség* lépcsőfoknak számított a közéletiség terén. Legtöbbször a *hütösségen* át vezetett az út a megyebíráshoz vagy a legkülönbözőbb falusi tisztségekhez.

Előfordult, hogy egyszerre csak egy *esküdtet* választottak, például egy lemondott, vagy meghalt *esküdt* helyett.²²⁴

A XIX. század első felében legtöbbször a megye összes *esküdtjét* megválasztották a tisztújítások alkalmával. Az új *esküdtök* mellett ott voltak az újráválasztott régiek is.

1815-ben a katonaszékely állapot velejáró tüneteként a „Compagnia Comendáns Diák Kapitány” is hallatta hangját az *esküdtök* választása előtt. Elvárásainak megfelelően Szentgyörgy megyéjének *esküdtjei* közé a következő 10 személy került be: Szentgyörgy részéről: Tompos István nemes, Bors Ádám nemes, Bálint József gyalogkatona, Kánya Mátyás gyalogkatona, Kánya Ferenc gyalogkatona.

²²¹ M. 6. 279.

²²² M. 6. 359.

²²³ M. 3. A. 39.

²²⁴ M. 3. A. 60.

Bánkfalva részéről: Szabó József nemes, Füstös Imre nemes, Péter János lovaskatona, András György gyalogkatona, Péter József gyalogkatona.²²⁵

1846 májusában falvanként 7-7, összesen 14, 1849 decemberében falvanként 6-6, összesen 12 esküdtet választott Szentgyörgy megyéje.²²⁶

Az esküdtek, ha a megye ügyeinek intézése céljából a havasokba, vagy más helységekben utaztak, napidíjat vehettek fel.

A megye nótáriusa (jegyzője)

A XVIII. század első felében a megyének már volt nótáriusa, aki a megyeszéke jegyzőkönyveit, a számadáskönyv feljegyzéseit és a szükséges leveleket írta. Munkájáért némi bért remélhetett. A nótárius vagy jegyző feladatköre egyre növekedett. Ezért a XVIII. század második és a XIX. század első felében a megye nélkülözhetetlen tisztségviselőjének számított.

A nótáriusi munkára némi iskolázottsággal rendelkező, írástudó helybéli széke-lyek vállalkoztak. Megélhetésük érdekében valószínűleg más szervezetenél is nótáriuskodtak, vagy egyéb tevékenységet is folytattak, esetleg családi gazdaságot működtettek.

Néhány jegyző a kisnemesek és a primipilusok rétegéből került ki. Előfordult, hogy a nótárius idővel főhavasbíró vagy főmegyebíró lett.

A jegyzőváltozást nem mindig öröközték meg a megye protokollumai. Sok esetben egy-egy mondat került a jegyzőkönyvbe valamely új jegyző megválasztásáról, eskütételéről. Néha csak a protokollum írásképeinek változása árulkodik arról, hogy új jegyző állt a megye szolgálatába.

1747-ben kotormányi nemes Kovács Tamás lett Szentgyörgy megyéjének nótáriusa. Jegyzővé válásának tényét valószínűleg saját maga örökölte meg a megyeszéke jegyzőkönyvében: „*Anno 1747. die 17. Mártj Nemes Kovács Tamás úr Nemes Szent György Megyéjének Notariussagara be esküttetvén in Comuni Congregatione Universitatis nostrae, azért ezen protocolum recomendaltatik eő kegyelmének sub bona custodia*”.²²⁷

A kisnemes Kovács Tamás 17-19 évvel korábban már szerepelt a megye közéletében. Bánkfalvi, pontosabban kotormányi „nemzetes úrként”, fölöttébb különös módon, 1728 és 1730 között ő volt a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró. Ő készítette az első számadást az 1729-ben megkezdett számadáskönyvbe. 1730-ban Tompos Kelemennek adta át a megyebíróságot, mert Csíkszék képviselője lett az erdélyi országgyűlésben.²²⁸ Valószínűleg a politikába belefáradva vállalta el 1747-ben Szentgyörgy megyéjének nótáriusságát.

A megye protokollumaiból viszonylag sok nótárius neve megismerhető, mert a XVIII. század utolsó harmadában és a XIX. század első felében a jegyzők legtöbbször aláírták a fontosabb határozatokat. Az alább következő, kigyűjtött neveket olyan férfiak viselték, akik valaha Szentgyörgy megyéjének nótáriusai voltak.

²²⁵ M. 2. 132.

²²⁶ M. 3. A. 96., 108v.

²²⁷ M. 1. 91.

²²⁸ M. 6. 274., 284.

Név	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Tompos Péter	1729	M. 8. 122.
Keresztes Péter	1733, 1736	M. 6. 297.
Tobi Ferenc	1746	M. 6. 332.
Kovács Tamás	1747, 1749	M. 6. 337., 340., M. 1. 91.
Tompos Elek	1786	M. 8. 122/1786.
Bálint András „nemes lófő”	1817, 1818, 1823, 1824, 1827, 1828, 1829	M. 3. A. 2v., 3v., 9., 13., 16v., 18., 18v.
Illyés János „nemes vitézlő”	1830, 1831, 1834	M. 3. A. 23., 39., 47v.
Tamás Ferenc	1835, újra: 1840	M. 3. A. 48v., 76v.
Tompos István	1836, 1837	M. 3. A. 58., 59v.
Ambrus Dániel	1840	M. 3. A. 71v.
Botár György	1843	M. 3. A. 80v.
Márton István	1846	M. 3. A. 94v.
Miklós János	1849, 1851	M. 3. A. 108., 116.
Márton János	1856	M. 3. A. 122v.
Bors István	1858	M. 3. A. 133v.
Balla Bálint	1861, 1862	M. 3. A. 150v., 158v.

A megye fiskusa

A XVIII–XIX. századi erdélyi szóhasználatban a *fiscus* szónak legalább két jelentése volt. Jelentette egyrészt az államkincstárat, de jelentette azt a tisztségviselő személyt is, aki valamely közösség (faluközösség, megye, tizes) jogi képviselését végezte. Az utóbbi jelentés, amely a *procurator* és a *szószóló* kifejezésekkel is összefügg, az utóbbi évek figyelemfelhívó adatközlései ellenére,²²⁹ még sok kutatást igényel.

Szentgyörgy megyéjének is volt fiscusa, de tevékenységéről keveset árulnak el a történeti források. Legtöbbször csak emlegették a megye irataiban, mint a két falura kiterjedő közösség választott tisztségviselőjét.

1756-ban „Csík Szent Györgyi ecclesiának Fiscussa Bankfalvi Antal Balás” paráználkodókat vádolt a megyeszéke előtt.²³⁰

1760-ban a *procurator*nak is nevezett Csedő András fiscus eskütételét örökítette meg a megye protokolluma: „Ezen levata alatt esküttetett Csík Szent György Megyéje Fiscussának Csedő András úr eő kegyelme”.²³¹

1786-ban Bene Péter, 1803-ban Kasza Mátyás viselte a „megye fiscusa” címet.²³²

²²⁹ BÁRTH János 2007. 153–154., BÁRTH János 2011. 279–280.

²³⁰ M. 2. 11.

²³¹ M. 2. 35.

²³² M. 8. 122/1786, 337/1803.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár *konzervátor* címszava többféle jelentést sorakoztat fel az *őrztől* a *levéltárosig*.²³³ A Szentgyörgy megyéjének irataiban emlegetett *conservatorok* tevékenysége valószínűleg egyik jelentéshez sem köthető.

A *conservator* néven emlegetett választott egyházközségi tisztségviselő a XVIII. század végén és a XIX. század első felében föltehetőleg pénztárosként, pénzbeszedőként, pénzkezelőként segítette a főmegyebíró munkáját. 1831-ben, ha a megye érdekében utazott, napidíjat kaphatott.²³⁴

Az 1790. évi főmegyebírói számadás kiadásai között olvasható: „*Keresztes István Bánkfalvi conservator fizetett a Megye Cassájából*” 60 forintot.²³⁵ 1796-ban a piac árendálói a 12 forintnyi árendadíjat a „*conservator eő kegyelmének*” fizették ki.²³⁶ 1831-ben a megye egyik rendelkezésében „*a conservator által ki adott költségek*” nyugtáiról esett szó.²³⁷

1830-ban a protokollum egyik lapjának aljára minden bevezető nélkül, feljegyezte valaki: „*Bánkfalvi lófő Madár Moyses a telyes megye gyűlésében választatott conservatornak*”.²³⁸

Időnként a tisztségviselők egyikeként a megye konzervátora is aláírta a határozatokat. 1815-ben például a főmegyebíró és a nótárius nevének szomszédságába odakerült „*Antal Ferenc conservator gyalog katona*” neve és társadalmi rangjának jelzése.²³⁹

A havasbíró

Szentgyörgy megyéjének egyik választott vezető tisztségviselőjét a XVIII–XIX. században *havasbíró*nak nevezték. A tisztség neve és létrejötte összefügg a megye hajdani havasbirtoklásával.

A havasbírói tisztség nagy pályát futott be Csíkszentgyörgyön a XVIII–XIX. században. A havasok őrőjéből, felügyelőjéből, a havasokkal kapcsolatos ügyek intézőjéből 1830 tájától 1870 tájáig a megye tényleges világi vezetőjévé lett, majd az 1870-es évektől a havasbírói funkció jórészt formálissá vált.

A főhavasbíró és a főmegyebíró XIX. századi spontán szerepcseréjéről fentebb már írtam. Az ott megfogalmazott gondolatokat itt nem ismétlem meg.

A havasbíró témakörének kutatását némiképp nehezíti, hogy a megye jegyzőkönyveiben, talán jegyzői íráshiba, szótévesztés vagy valami egyéb ok miatt időnként keveredett a *havasbíró* és a *határbíró* kifejezés használata. Erre a kérdéskörre a határbíró tárgyalásánál még visszatérek.

²³³ SZT. 1975–2009. VII. 210.

²³⁴ M. 3. A. 37.

²³⁵ M. 6. 372.

²³⁶ M. 2. 103.

²³⁷ M. 3. A. 36v.

²³⁸ M. 3. A. 23v.

²³⁹ M. 2. 132.

Kutatásaim során Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumaiból kigyűjtöttem a havasbírók neveit. Alább táblázatba foglalva közreadom a névsort az előfordulási időpontokkal és előfordulási helyekkel együtt.

Név és tisztség	Előfordulási év(ek)	Előfordulási hely(ek)
Tompos Kelemen havasbíró	1733	M. 1. 68.
Bálint György havasbíró	1734	M. 1. 68.
Keresztes Kelemen havasbíró	1744	M. 1. 71.
Pál István havasbíró	1749	M. 8. 57/1749.
Czikó Ferenc judex Alpium Szt.Gy.)	1769, 1770, 1771	M. 1. 135.
Keresztes Sámuel judex Alpium (Bf.)	1769, 1770, 1771	M. 1. 136.
Fülöp Tamás havasbíró(Szt.Gy.)	1773	M. 2. 78.
Keresztes József havasbíró (Bf.)	1773	M. 2. 79., 80.
András György havasbíró (Bf.)	1794, 1795	M. 2. 96., 100.
Bálint József havasbíró(Szt.Gy.)	1795	M. 2. 100.
Csedő István főhavasbíró	1822, 1823	M. 3. A. 8., 9.
Péter István főhavasbíró	1824	M. 3. A. 15.
Füstös Tamás főhavasbíró	1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830	M. 3. A. 18., 27-27v.-28- 28v.
Kovács Mihály főhavasbíró	1830, 1831	M. 3. A. 23., 39.
Madár Moyzes főhavasbíró	1834	M. 3. A. 46v.
Illyés János főhavasbíró	1835	M. 3. A. 48v.
Tompos Ferenc főhavasbíró	1836	M. 3. A. 58.
Csedő Dániel főhavasbíró	1839	M. 3. A. 66v.

Basa János főhavasbíró	1840	M. 3. A. 71v.
Ambrus Dániel főhavasbíró	1840, 1842	M. 3. A. 76v., M. 3. B. 233v.
Nyíró Ádám főhavasbíró	1843, 1844, 1845	M. 3. A. 73., 80., 81v., 84v.
Balla Imre főhavasbíró	1846, 1848, 1849	M. 3. A. 94., 107., M. 3. B. 218.
András Imre főhavasbíró	1849, 1850, 1851	M. 3. A. 108., 110v., 116.
Bothár Joachim főhavasbíró	1854, 1856	M. 3. A. 74., 119v., 122v.
Márton János főhavasbíró	1858	M. 3. A. 133v.
Fejér István főhavasbíró	1860, 1861, 1863	M. 3. A. 143v., 181., M. 3. B. 195.
Csedő Lajos főhavasbíró	1868, 1870, 1871	M. 11. 1868., M. 4. 6., 8.
Csedő Péter főhavasbíró	1875	M. 4. 17.
Márton Ferenc főhavasbíró	1876, 1877, 1878	M. 4. 25., 29., 42.
Gál György főhavasbíró	1889, 1890	M. 4. 104., 113.

A történeti források tanúsága szerint a XVIII. században egyszerre két havasbírója volt a megyének: egyiket Szentgyörgy, a másikat Bánkfalva választotta. A XIX. század első felében, amikor a főhavasbíró nagy szerephez jutott a megye életében, a protokollumok jobbára csak a főmegyebíróat emlegették. Pedig bizonyára voltak segítők, a havasokat járó, falvanként választott havasbírók. Erre következtethetünk többek között az időnként többes számban használt *havasbírák* kifejezésből is.²⁴⁰

Fentebb szó esett már arról, hogy az 1714 és 1753 között vezetett megyeszéke jegyzőkönyv enyhén romos állapotban maradt fenn. Bizonyos lapjai lehullottak, kiszakadtak. Papírtöredékek formájában léteznek. A papírfoszlányokról csak szavak, esetleg 2-3 szavas sorrészletek betűzhetők ki. Sajnálatos, hogy az évtizedekig kötetlenül hánykolódó protokollumnak elsősorban azok a lapjai haladtak előre az enyészet útján, amelyeken Lesőd és Aklos havasokkal kapcsolatos feljegyzések sorakoztak.

A megmaradt protokollum-foszlányokból arra a következtetésre juthatunk, hogy a XVIII. század első felében a megye havasbíróit jobbára azonosították a két legfontosabb havas, Lesőd és Aklos őreivel, gondviselőivel. Erre utalnak azok a latin formulák, amelyekkel valaha Lesőddel, Aklossal, vagyis a havasokkal kapcsolo-

²⁴⁰ M. 2. 117.

latos vétségek megyeszéki tárgyalását vezették be: „*Causa Levata coram iudicibus Alpium Aklos, Lesőd et Keresztes*” (1725), „*Causa Levata in Szent György coram iudicibus Alpium vulgo Lesőd et Aklos*” (1728).²⁴¹ „*Levata Causa coram Alpium iudicibus vulgo Lesőd et Aklos*” (1733). Az utóbbi formula tárgyalási szövegének egyik töredék sorából azonosítható „*Tompos Kelemen Uram... havas Bíró*” neve és titulusa is.²⁴² A „*coram iudicibus Alpium vulgo Lesőd et Aklos*” formula még 1754-ben is előfordult a megyeszéke jegyzőkönyvében, bizonyítván a *havasok* kifejezés, valamint a *Lesőd* és *Aklos* helynevek szentgyörgyi és bánkfalvi tudati azonosságát.²⁴³

A XVIII. századi havasbírák, akik még valóban a havasokkal foglalkoztak, kezelték azokat a pénzeket, amelyek bevételként a havasokból származtak és kiadás-ként a havasokra fordítottak. Pénzkezelésükről kis számadást készítettek, amelyet bizonyára bemutatnak a megyebírónak. A fentebb említett papírfoszlányok és töredéklapok között fennmaradt Czíkó Ferenc szentgyörgyi és Keresztes Sámuel bánkfalvi havasbíró 1772-ben leírt, 1769, 1770, 1771. évi havasi számadásának egy-egy elrongyolódott lapja. Az ezeken lévő maradék írásos jegyzetekből megállapítható, hogy mik voltak a megye legfontosabb havasi kiadásai és bevételei.

Czíkó Ferenc szentgyörgyi havasbíró két bevételhez jutott három év alatt: „*Percipiált eő kegyelme Anno 1770 Bolondos Havassának arendáját*” (4 ft.). „*Kis Széked teleke arendáját pro Anno 1769*” (1 ft. 50 den.). Ez idő alatt a következő kiadásokat tette: „*Transmissio mellé procuratornak fizetett*” (5 ft.). „*Tisztelendő Esperest urnak Nemes Megye szükségére*” (3 ft.). „*1770-ben Határoknak ki rotása*”²⁴⁴ „*alkalmatosságakor*” (24 den) „*Szent Györgyi Csiszer Józsefnek Bolondosba meneteleért*” (48 den.)²⁴⁵

Valamivel nagyobb pénzforgalmat bonyolított Keresztes Sámuel bánkfalvi havasbíró. Bevételei között efféle jövedelmek szerepeltek: „*Pro Anno 1769 Bolondos Havassa árendája*” (6 ft.). „*Pro Anno 1770 ugyan Bolondos árendájába*” (5 ft.), („*a más 4 forintról Czíkó Ferenc rationál*”). „*Pro Anno 1770 Dohottat*”²⁴⁶ „*készítő emberektől percipiált*” (8 ft.). „*Pro Anno 1769, 1770 Kis Széked teleke arendája*” (4 ft. 50 den). „*Pro Anno 1772 Mulctakból ingrediált*” (6 ft.). Kiadásai közül idézem az alábbi tételeket: „*Nemes Megye szükségében egy vad disznóért*” (3 ft.). „*Fellettetés dolgából az Regiusoknak*” (2 ft. 72 den). „*Az fenn írt Regiusoknak intertentiojokra*” (1 ft. 20 den). „*Költésbe fizettem kászoni lovak bé hajtásakor*” (1 ft. 36 den). „*Bors Györgynek kezébe adtam*” (2 ft.).²⁴⁷

Korainak számító havasbíró-választást örökölt meg a fentebb említett iratfoszlányok egyike 1734. október 24-éről: „*Mű Csík Szent György Megye Lakosj Nemes,*

²⁴¹ M. 1. 67.

²⁴² M. 1. 68.

²⁴³ M. 1. 129.

²⁴⁴ A *rotás* szó nem lelhető fel a SZT-ban. A *rotatik* kifejezés jelentései a *rotásra* nem nyújtanak támpontot. (SZT. 1975–2009. XI. 544.) Föltételezhető, hogy a *rotás* szó itt *kijelölést* jelent, mégpedig fakivágásokkal végrehajtott határjelölést. Ebben az esetben a *rotás* szó kapcsolatba hozható az *írtás* jelentésű *orotás* szóval. Vö.: a háromtizesi *Bakorotása*→*Bakrotása* helynévvel! (BÁRTH János 2007. 364.)

²⁴⁵ M. 1. 135.

²⁴⁶ *Dohot* = kocsikenőcs. Vö.: SZT. 1975–2009. II. 293.

²⁴⁷ M. 1. 136.

Lófő és Darabant személyek, midőn közönséges megye gyűlése alkalmatosságában foglalatostokdának, be esküttetvén Szent György Bálint György Uram Szent György részéről való havas bírónak”.²⁴⁸

A XIX. század második negyedében, amikor a főhavasbíró a megye legfontosabb vezető személyiségévé nőtte ki magát, általában 2-3 soros jegyzetek utaltak megválasztására.²⁴⁹ Az 1830-as években a főhavasbíró legtöbbször a nótáriussal együtt kapott bizalmat a megye népétől. Viszonylag részletes jegyzőkönyv készült az 1836. évi főhavasbíró-választásról, amelyet gazdag tartalma miatt alább teljes terjedelmében idézek.

„A folyó 1836-dik Esztendő Martius 13-dik napján Nemes elegyes közönségünknek a Fő Havas Bíró és Jegyző választása tárgyában köz gyűlése tartatván, köz egyenlő akarattal Fő Havas Bírónak választott Csík Szent Györgyi Tekintetes ifjabb Tompos Ferentz Úr, Jegyzőnek pedig ugyan Tekintetes Tompos István Úr, oly fel tétel mellett, hogy a Fő Havas Bíró Úr esztendőre fog fizetést kapni 40 R. forintokat, a Jegyző Úr pedig 20 R. forintokat váltóban, úgy hogy a midőn a Nemes elegyes Közönség dolgaiba, peres ügyeiben fáradozni fognak, mint szekereset, mint pedig magok költségeket abból fizessék, és napi bérekben nem fizet annál többet a nemes elegyes Közönségünk, továbbá pedig köz akarattal az határozatott, hogy ennek utánna a gyűlések alkalmával az egybe gyűlendő személyeknek nem tartozik a Fő Havas Bíró Úr sem bort, sem pálinkát a Nemes Megyénk jövedelmeiből venni.

Idei Martius 14-dik napján a fennebbi választásnál fogva a tisztelt Fő Havas Bíró és Jegyző Urak a Fő Tisztelendő Fő Esperest Tankó Albert Úr által a Plebanialis Háznál bé eskettetvén, az láda egyik kulcsa és a Licitacionis Lista a Fő Havas Bíró úrnak kezébe adatott.

Illyés János lófő, nemes személy, Tamás Ferentz notarius, Tompos András nemes személy, Balla István eskütt, Fejér József eskütt, Nemes Szabó Miklós eskütt, Basa János eskütt, Márton István eskütt, Kánya Márton eskütt, Tamás Péter eskütt, Balás Ferentz Bánkfalvi Bíró, Csedő István káplár, Gál Mihály, Bene Tamás, Madár Moses, Bálint Ferencz, Kasza András.

A fenn írt választását a nemes Elegyes Közönségnek hűtöm le tétele után el fogadtam, Csík Szent Györgyi ifjabb Tompos Ferentz nemes személy, Fő Havas Bíró, Enis helybehagyom, Csík Szent Györgyi Tompos István Megye Notariussa”.²⁵⁰

A XVIII. században, amikor rendszeresen ülésezett a megyeszéke, a havasokkal kapcsolatos vétségek esetében legtöbbször a havasbírák vádolták a vétkesekét.

1744-ben foglalkozott a megyeszéke Csutak András régies nyelvezetű, különös ügyével: *„Bánkfalvi Keresztes Kelemen Uram qua havas bíró ut A. proclamáltatá Bánkfalvában commoráló Csutak Andrást... ut I..., állítván ellene, hogy ennek előtte való Leváták alatt jó törvénye adjudicaltatott volt az I-nek, melyre nézve tisztaságot adott be, de mind eddig is contumacia ductus ki nem váltotta, maj*

²⁴⁸ M. 1. 68.

²⁴⁹ M. 3. A. 23.

²⁵⁰ M. 3. A. 58.

*napiglan is a Nemes forumot vexálja vele... azt kívánnya az A., hogy szék törésin maradjon érette, költésinek, fáradtságának refusioján”*²⁵¹

1773-ban Keresztes József primipilus, bánkfalvi havasbíró vádolta szentgyörgyi Gál Balázs és bánkfalvi Gál Sámuel primipilusokat, mert 1773-ban „a Nemes Megye híre nélkül... dránicát csináltattak... a magok nevek alatt... Szent György Megyéje közönséges erdejében, Katorga nevezetű helyben... Csekefalvi primipilus Albert Antal számára”.²⁵²

1773-ban Fülöp Tamás primipilus, szentgyörgyi havasbíró vádolta Csedő András és Csedő Márton szentgyörgyi primipilusokat, állítván ellenük, hogy „In Anno 1772 és 1773. Nemes Megye híre és végzése ellen őt csere fát ki hoztak a' Nemes Megye Tilalmassából”. A vétkesek az ítélet szerint minden terű fáért 3-3 forint büntetést fizettek.²⁵³

1795-ben szokatlan eset történt a megye gyűlésén. Bánkfalvi András György „Bánkfalva részéről való” havasbíró vádolta bírótársát, Bálint József „Szentgyörgy falva részéről való” havasbíró: „Fel tévén ellene, hogy egy néhány rendben meg egyeztek volna, hogy havas őrzésére menvén, amint hogy András György készen várt, azon dologra az Szent Györgyi irt havas Bíró ki nem ment volna”. A megye gyűlése elmarasztalta a kötelességét nem teljesítő szentgyörgyi havasbíró.²⁵⁴

1806. január 31-én a megye *fiscusa* a *megyeszékén* vádolta Texe András és Bene András havasbírákat kötelességszegés miatt: „Mint hogy a' közelebb elmúlt Confluxuson 1806. die 6-ta Januarij meg parancsoltatott volt az havas bírának, hogy ki mennyenek erdőnek visitatiojára, fő képpen Aklos bükkibe, és az után erős őrzőkkel ki mennyenek zalloglani 24 magyar forintok büntetése alatt... ezt nem teljesítették”. A megvádolt havasbírók a januári „üdőnek durvasága miatt” ódzkodtak a havasi erdőjárástól. Ígérték, hogy 8 napon belül a hűtösökkel együtt kimennek a havasokba.²⁵⁵

Jeles főhavasbírója volt Szentgyörgy megyéjének az 1820-as évek második felében bánkfalvi nemes Füstös Tamás. Igazából ő alatta emelkedett fel a főhavasbírói tisztség rangja a főmegyebírói tisztség rovására. Jellemző, hogy főhavasbíróvá idején már előfordult, hogy ő elnökölt a megye gyűlésén.²⁵⁶ Később, a következő két-három évtizedben erre sok példa akadt Szentgyörgy megyéjének történetében.

Valószínű, hogy Füstös Tamás, mint ambiciózus vezető sok ellenséget szerzett magának. Ezek elérték, hogy 1830. november 14-én eltávozzon a havasbírói tisztségből.²⁵⁷

1830 decemberében és 1831 januárjában régóta nem látott módon viharzott Szentgyörgy megyéjének közéleté. Füstös Tamás volt főhavasbíró vélt vagy valós helytelen cselekedeteitől, tényleges vagy elképzelt visszaéléseitől visszhangoztak az utcák és a porták. Gyűlés, gyűlést követett. A megye „új urai” rengeteg vádat fogal-

²⁵¹ M. 1. 71. — A „tisztaságot adott be” kifejezés értelmére: SZT. 1975–2009. XIII. 293–294., a „szék törésin marad” kifejezés jelentésére: SZT. 1975–2009. XII. 285.

²⁵² M. 2. 80–81.

²⁵³ M. 2. 78.

²⁵⁴ M. 2. 100.

²⁵⁵ M. 2. 117–118.

²⁵⁶ M. 3. B. 249.

²⁵⁷ M. 3. A. 23.

maztak meg Füstös Tamás ellen. Többek között még azt is feltételezték róla, hogy bizalmi emberével, Bálint András nótáriussal együttműködve magához vette a megye protokollumát. Gazdasági érdekeinek megfelelő szövegeket íratott bele, a nem tetsző szövegeket pedig eltüntette a könyvből. Hírek keltek lábra régi írások, „levelek” eltűnéséről is.

Kétségtelen, hogy Füstös Tamás nehezen birkózott meg a többször elhalasztott pénzügyi elszámolással. A megye kérésére a számadás lebonyolítását sürgette a határőrkatonai hatóság, a „*negyedik nemes Compagnia Commandó*” is.

Végül 1831. február 15-én Füstös Tamás ünnepélyesen kiegyeztet, „megbékélt” Szentgyörgy megyéjével. A volt havasbíró, korábban jóval többre becsült tartozásai fejében négy részletben 100 R. forintot fizetett a megye kasszájába.²⁵⁸

A határbíró

Szentgyörgy megyéjének a XIX. század első felében valószínűleg voltak határpásztorai, akiknek vezetőjét, vagy falvankénti vezetőit *határbíró*nak nevezték.²⁵⁹

A megye határbíróiról végtelenül kevés szó esett a megye irataiban és jegyzőkönyveiben. A határozatok végén sorakozó aláírások között néha előfordult olyan név is, amelyet *határbíró*nak, *határ inspektornak* nevezett személy viselt. Ilyen tisztségviselő volt például 1817-ben „*Bors Ádám határ inspector*”, 1831-ben „*Tobi Antal Határ Bíró*”, 1850-ben „*Bálint Benedek fő határ bíró*”.²⁶⁰

Valamilyen különös ok miatt a megye jegyzői időnként összekeverték a határbírókat a havasbíróval.²⁶¹ Valószínűleg azért történhetett ez a szótévesztés, mert a határbírák nem csak az alsó, mezei határban, hanem a havasokban is tevékenykedtek.

1840-ben a megye gyűlése elmarasztalta a határbírákat és egy viszonylag részletes határozatban szabályozta tevékenységüket: „*A folyó 1840-dik évben januárius 11-dik napján Nemes Szent György Megyéjének közönséges gyűlése tartatván, azon az okon, hogy a két Falubeli Határ Pásztorok gyalogkatona Kánya István és gyalogkatona Keresztes Antal eő kegyelmek nem annuálvan az Fő Bíró Basa János eő kegyelme parantsolatyanak és nem akarván a' Nemes Megye Erdejét védelmezni és őrizni, azon akaratosságik az Határ Bíráknak az mostani gyűlésben nem hagyattatott helyben s meg újítatott Közönségünk áltoll, hogy mind erdön és mezőn tartsák kötelességeiknek az Határ Bírák az határt védelmezni, mert ha aztot nem cselekednék, abban az esetben az jurisdictio beli Tiszt urak áltolis reá fognak szorítani, és a Nemes Megye az vigyázatlanságik miatt történhető Kárt fogja az Határ Bírákon pretendálni*”.²⁶²

1823-ban a *határbírókat* megintette a megye előljárósága a havasi kártételek elnézése, elhallgatása miatt.²⁶³

²⁵⁸ M. 3. A. 27–27v. — 28–28v., –29., 32v.

²⁵⁹ Vö.: a korondi XX. századi határpásztorokkal és határbíróval: BÁRTH János 2006/c. 16–19.

²⁶⁰ M. 3. B. 268v., M. 3. A. 12., 110v.

²⁶¹ M. 2. 90., 117.

²⁶² M. 3. A. 71v.

²⁶³ M. 3. A. 9v.

1804-ben a divatos szóval *határinspektoroknak* nevezett *határbírókkal* kapcsolatban olyan határozatot hozott a megye, amelyet protokollumbeli címe szerint eleve *constitutio* gyanánt értelmezett: „*Constitutio. Anno 1804. die 2-da novembris, Községes Megye gyűlése alkalmatossága alatt végeztetett, hogy az két Határ Inspectorok magok részekre mindenkor az havasi csordába bé adhassanak 10 számból álló marhákat, melyekre tsak Kenyér bérrel tartozzanak, egyébbel semmivel nem, sem bika bérrel, sem gab[on]a berrel, sem pénz bérrel. Ennek pedig oka az, hogy a' csordának jó gondviselői legyenek mindenekben. Aztis hátra nem hagyván, hogy az Határ Inspectorok minden tavaszon, midőn az juh nyáj az esztenákra felgyűl, az ottan lévő sertéseknek orrait meg karikáztatni tartozzanak, ...*”²⁶⁴

1843. december 15-én a megye gyűlése a havasi pásztorokkal kötött egyezségbe belefoglalmaztatta a határbírák állatlegeltetési privilégiumát: „*A régibb szokás nyomán a két határ Bíráknak a felgyűjtés és el hánvás kori Költsé[gei] fedezésére 12 darab marháikat csupa Kenyérért fogják őrizni*”.²⁶⁵

A MEGYETAGSÁG

Imreh István a székely faluközösség életét, belső rendjét elemezve körültekintő gondossággal mutatta be, hogy a XVII-XIX. században a falvak előljárói kit tekintettek falutagnak, „*falu szeriben lakónak*”, „*tanórakkapun belül lakónak*”, „*bíró botja alatt lévőnek*”. Hangsúlyozta a *falubavétel* rítusának fontosságát.²⁶⁶

Magam a falut alkotó tizesek kutatása során megtapasztaltam: Mit jelentett a tizestagság? Ki lehetett „bébíró a tizes tilalmasába”? Milyen jelentősége volt a lakóházas belvelek birtoklásának a tizestagság elérésében? Milyen szerep jutott a *béüsmertetés* rítusának a teljes jogú tizestaggá válásban?²⁶⁷

Ezek után az egyházközség szerepű megyéről írva, a szerzőben természetesen felmerülnek a következő kérdések: A XVII-XIX. században Szentgyörgy megyéjében kit tekintett a megye előljárósága megyetagnak? Milyen feltétele volt a megyetagságnak? Hogyan, milyen beiktatási rítus révén válhatott valaki a megye tagjává?

Bármilyen különös, Szentgyörgy megyéjének ezidáig feltárt írott dokumentumaiban, sem az iratok, sem a protokollumok, nem tartalmaznak olyan adatokat, utalásokat, amelyek felhasználásával, megfelelő csoportosításával, értelmezésével a szerző válaszolni tudna a fentebb feltett kérdésekre. A Székelyföld más helységeiből származó történeti források sem nyújtanak elégséges és biztonságos fogódzót.

Annak a ténynek, hogy a Szentgyörgy megyéjét érintő történeti források hallgatnak a megyetag fogalmáról és a megyébe vétel módjáról, legkevesebb két oka lehet:

1. Azok a források elvesztek vagy ismeretlen helyen lappanganak, amelyek a megyetagsággal, a megyetag jogaival kapcsolatos kérdésekre felelhetnének.

2. Soha nem voltak a megyetag fogalmát, a megyébe vétel kérdéskörét érintő források. Nem volt szükség rájuk, mivel a XVIII-XIX. században Szentgyörgy me-

²⁶⁴ M. 2. 114–115.

²⁶⁵ M. 3. A. 73.

²⁶⁶ IMREH István 1983. 46–51.

²⁶⁷ BÁRTH János 2007. 105–138.

gyéjének előjárósága mindig világosan látta, hogy ki tekinthető megyetagnak és miért. A kérdés igazából nem is létezett akkortájt.

A XVIII. században és a XIX. század első felében a megye nevében fogalmazott levelek végére könnyedén odairták a jegyzők a „*Szentgyörgy megyéjébéliek*”, és a „*Szentgyörgy megyéjének lakosai*” kifejezéseket. Mit is jelentettek ezek az önmeghatározások akkortájt?

A jelzett kor kutatója számára nyilvánvaló, témánk szempontjából pedig szinte mellékes, de itt mégis megemlítendő, hogy a „megyebeli” és a „lakos” abban az időben nem azt jelentette, mint a XXI. századi „egyházközségbeli”, „városbeli”, „falubeli” és a lakónyilvántartó hivatalok által deklarált „lakos”. Vagyis nem a cse-csemőtől aggastyánig értették e kifejezések alatt azokat a személyeket, akik valamely helységnévvel kifejezhető területen éltek, hanem a helyi politika, a helyi közélet, a közvagyonhasznosítás, a közteherviselés letéteményeseire, a családfőkre vonatkozott az efféle megjelölés.

Aki a XVIII. században megkérdezte a csíkszentgyörgyiektől, hogy kit tekintenek a „megye lakosságának”, bizonyára a berekeresztúriak hajdani „*harang alatt való személy*”²⁶⁸ meghatározására, vagy ahhoz hasonló jelképes válaszra számíthatott. Sokkal tanulságosabb lett volna, és talán ma sem érdektelen annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy voltak-e olyan római katolikus személyek, akik Szentgyörgy megyéjének területén laktak, de nem tekintették őket „megyebelinek”, „megye lakosságának”, például a viszonylag friss jövevényeket, idegenből érkezett szolgákat, a messziről jött katonatiszteket, tanítókat, hivatalnokot, kézműveseket. Ezekre a sarkalatos kérdésekre a megye írott dokumentumai egyelőre nem adnak feleletet.

Nyilvánvalónak látszik, hogy az egyházi szolgáltatásokban valamilyen szinten mindenki részesülhetett, aki a megye területén élt. A templomba mindenki bemehegetett, misét hallgathatott, gyónhatott, áldozhatott, a megfelelő stóladíj ellenében számíthatott gyermeke megkeresztelésére, hozzátartozója megesketésére, eltemetésére. Mindezekért a törzsökös megyetag *kepét* szolgáltatott. Némely megfogalmazásból úgy látszik, mintha a kepefizetés ténye lett volna a választóvonal a megyetag és a még nem megyetag között. Kérdéses, hogy a megye mikor kezdett *kepét* szedni a jövevényektől? Erre a kérdésre a legbonyolultabb kepeszabályzat sem adott világos, egyértelmű választ.

Imreh István a közösségekbe való betagolódás kapcsán megállapította: „Minél kisebb formátumú egy... hajdani népi tömb, annál zártabb, mint életégész, mint közösség”.²⁶⁹ Valószínűleg, ennek a fordítottja is igaz: A nagyobb közösség nyitottabb, mint a kisebb. Márpedig Szentgyörgy megyéje esetében a megyénél léteztek kisebb, következésképp, zártabb közösségek: első helyen a *tizes*, utána a *falu*. A *megye*, mint tizeseket és falvakat összefogó nagy közösség legkevesebb harmadik volt a sorban.

A közösségi tagság és a vele járó joggyakorlás, egymásba épülő közösségek esetén, a kisebb közösségektől a nagyobb közösségek felé haladva némiképp vesztett jelentőségéből. Csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi tizeskutásaim fentebb hivatkozott tanulságai szerint a tizestagság feltételeinek, a tizestagság megszerzésének, a

²⁶⁸ IMREH István 1983. 109., 281., KOTHENCZ Kelemen 2007. 70.

²⁶⁹ IMREH István 1983. 46.

tízestagsággal járó jogok érvényesítésének alaposan kidolgozott, bonyolult rendje volt. Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva falvak községi iratai elvesztek, nem állnak a kutató rendelkezésére. A téma irodalma, elsősorban Imreh István művei alapján azonban föltételezhető, hogy a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi közösség tagságához és tagsági jogaihoz is fontos feltételek teljesülése esetén lehetett hozzájutni. Mindebből következett, hogy ha két „szűrő” létezett, harmadikra talán nem is volt szükség. Aki birtoklása alapján, „beüsmertetés” útján „bébíró lett a tizes tilalmasába”, majd „faluba vétetett”, vagyis felvállalta a falutagsággal járó terheket és jogokat, talán automatikusan a tizeseket és falvakat összefogó megye tagjává is vált. A megyetagsághoz valószínűleg nem kellett a tizestagsághoz és a falutagsághoz elengedhetetlen feltételeken kívüli, újabb feltételeknek megfelelni és újabb befogadó rítuson átesni. A megyetagság bizonyára a tizestagság és a falutagság együttes létezéséből adódott.

Kétségtelen hogy a megyetagság is járt speciális megyeterhekkel és megyejogokkal. Kérdés, hogy ezekhez miként jutott hozzá a megyetag a megyébe vétel rítusa nélkül?

A megyeterhek, mint például a *kepe*-szolgáltatás, az egyházi és oktatási intézményekkel, épületekkel kapcsolatos közmunkák, pénzfizetések, a közösség „kegyúri” kötelezettségeihez való hozzájárulások mind azokon az adottságokon, például beltelek-birtokláson, határbeli földbirtokláson vagy más megélhetési lehetőségen alapultak, amelyek a tizestagság és a falutagság elnyeréséhez már figyelembe vétettek. A megyejogokat, a megyei haszonvételeket például a havasi csordába való marhahajítást, a megye havasaiban történő sertésmakkoltatást, az esztenás havasi juhlegelők igénybevételét, a havasi erdők fájának szabályozott keretek közötti kivágását ugyancsak a tizesjog és a falutagság alapjának is számító beltelek- és fölbirtoklás ténye, mértéke határozta meg. Mindez valamiféle evidens dolognak számított a XVIII. században és a XIX. század első felében a megye közössége körében. Nem beszéltek, a jegyzőkönyvekben nem írtak róla, mivel a közösség tagjai természetesnek érezték a tizestagságra és a falutagságra alapozódott megyetagság létezését.

Ez a szótlanság annál is inkább feltűnő, mert a következő alfejezetben tárgyalandó *possessorok* megyebéli haszonvételeit szabályozta és felügyelte a megye, mint közösség. Ugyanezt nem tette meg a megyetagság esetében. Alaposan átgondolva a dolgot, érthetőnek találjuk ezt a magatartást. A megye tagjai azáltal váltak megyetaggá és a megyei haszonvételek élvezőivé, hogy a megye területén éltek és a megye valamelyik falujának és tizesének tagjai voltak. A *possessorok* ezzel szemben a megye területén kívül éltek. Nem voltak tagjai sem a megyét alkotó két falunak, sem csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi tizeseknek. Csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi beltelek- és földbirtoklásuk révén azonban részesedni akartak a megye haszonvételeiből. Ennek a részesedésnek az útját-módját természetesen szabályozni kellett, amit meg is tett a megye.

A POSSESSOROK

A megye és possessorai

Azokat a székely gazdákat, akik valamelyik környező településen, például Csíkszentmártonban, Csíkcekefalván, Kászonban, Csíkszentimréen, vagy más faluban laktak, de örökség, birtokcsere és egyéb címen ingatlant: beltelket, szántóföldet, kaszálót birtokoltak Csíkszentgyörgy és Bánkfalva területén, a XVIII-XIX. századi szentgyörgyi és bánkfalvi írástudók *possessoroknak*, *possessor uraknak* nevezték. A possessorok, vagyis bebíró külbirtokosok, a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi egyéni birtokaik után igyekeztek részesülni a tizesek, a falvak és a megye közbirtokainak hasznából is. Ennek érdekében arra törekedtek, hogy a célba vett közösséggel elfogadtassák possessor voltukat és utána érvényesítsék possessor jogait. A tizesek possessorairól más alkalommal írtam.²⁷⁰ A falvak possessorai a községi iratok, jegyzőkönyvek hiánya miatt nehezen megismerhetők. A megye possessorairól alább szedek csokorba néhány adatot.

A megye írott dokumentumaiban, különösen a XIX. századi protokollumokban viszonylag gyakran szó esett possessorokról. Feltűnő azonban, hogy nem maradt fenn róluk jegyzék. A XXI. századi észjárás fontosnak tartana egy olyan lajstromot, amelyben Szentgyörgy megyéjének possessorai lakóhelyük szerint csoportosítva sorakoznának. Ilyen jegyzék azonban kutatásaim során nem került elő, de talán nem is készült annak idején.

1852-ben a megye fontos rendelkezést hozott, amit konstitúciónak tekintett. Kötelezte a külbirtokosokat, hogy 20 ezüst krajcárt fizessenek a megye kiadásainak fedezésére. Másrészt megtiltotta, hogy juhaikat megyebeli esztenákon tartsák. 1852. március 19-én a megye előljárói gyűlést tartottak a possessorok számára, ahol ismertették a fenti rendelkezést és a tudomásul vétel jeleként a jelenlévőktől aláírásukat kérték. A gyűlésen a következő possessorok vettek részt: „*Veres Ferentz, Kontsag János, Kontsag Zsigmond, Bálint Péterné, Fodor Gáborné, Becze Ignázt, György Péter, Szőke Benedek, Darabos József, Miklós András, Péter Ignázt, Borbát Antal, Szentes Joseff, Borbát Gábor, Intze Jóseff, Gergely István, Tompos István, Albert Ferentz, Bot Jóseff, Keresztes István, Botskor András, Bors Ferentz, Kömeny István, Szabó Imre, Tompos Joseph, Hajdú Ferentzné, Albert István, Málnási Ágoston, Málnási Ferentz, Czikó Mihály, Botskor Ferentz, Botskor Jóseff*”.²⁷¹

A „bészabadulás”

Az a csíkszentmártoni, csekefalvi, kászoni vagy másutt lakó személy, aki örökség, házasodás, birtokcsere vagy egyéb címen beltelket és hozzá tartozó határbeli földet szerzett Szentgyörgy megyéje területén, általában azzal a kéréssel fordult a megye előljáróihoz, hogy szeretne *bészabadulni* a megye havasi erdeinek használatába. A megye legközelebbi teljes gyűlése megtárgyalta a kérést, és ha a teljesítés feltételei adva voltak, a kérelmező *bészabadulhatott*. A feltételek sorában első he-

²⁷⁰ BÁRTH János 2007. 107–110.

²⁷¹ M. 3. B. 214v.

lyen szerepelt a legalább 16 öl hosszú és 8 öl széles²⁷² szentgyörgyi vagy bánkfalvi épületes beltelek tulajdonosi szintű birtoklása. Hasznos körülménynek számított, ha a kérelmező a beltelken kívül szentgyörgyi és bánkfalvi szántóföldet, rétet is magáénak mondhatott. A kérelmezőnek vállalnia kellett a gyűlés által meghatározott *bézsabadulási díj* kifizetését, valamint az *áldomás* költségeinek fedezését.

1859-ben kászonaltízi Gáll András kért *bézsabadulást* Szentgyörgy megyéjétől. Az ügyében hozott határozat kiváló példa a possessorrá válás útjára-módjára, ezért alábbiakban teljes terjedelmében, aláírásokkal együtt közlöm.

„A folyó 1859-dik esztendő martius 5-én Csík Szent György Megyéjének gyűlése tartatván, ez alkalommal bé szabadulni kívánczolt a megye erdölési jogába Kászon Altízi Gáll András, kiis birtokára nézve megvizsgáltatván, úgy tanáltatott, hogy Bánkfálvában Altizesben szerzett vagyis cserélt belső telke bé üté a' Constitutio szerinti mértéket, t. i. hosszúságára nézve 16 öleket, szélességére pedig a' 8 német öleket, s ezen feljül kül birtoka is vagyon szántó és kaszáló helyekben a' Szent Györgyi határban, s e mellett kötelezi magát, hogy a Megye rendszabályainak minden tekintetbe alája veti magát és tellyességgel a' Megyétől nyert bollétával élve azzal a Megye Kárára vissza nem él, cimborát a' Megye erdejébe tolvajul bé nem viszen, jelenleg pedig a' bézsabadulásért fizete 4, az az négy pengő forintokat a Megye szükségei pótlására. Mely bézsabadulásrol tészünk bizonytságot a fenn írt időben és helyen.

Kasza Ignátz, Kánya Ferentz, Kánya István, Gáll Dávid, Gáspár György, András István eskütt, Tompos János, Váradi Alajos, Márton János eskütt, Bene Gábor eskütt, Dobai Ferentz, Csedő András, Kováts István, Texe Ignátz eskütt, Kászoni Gáll András bézsabaduló, név felírója Márton János fő havas bíró”.²⁷³

Szentgyörgy megyéjének protokollumaiban az 1840-es évek második felében és az 1850-es években különös módon megszorodtak a possessorok *bézsabadításával* kapcsolatos határozatok. Bizonyára korábban is születtek efféle döntések, de azok jegyzőkönyvi rögzítését talán a legtöbb esetben elmulasztották a jegyzők. Alább először 1824-ből, majd az 1840-es és az 1850-es évekből említek, vagy idézek *bézsabadítási* határozatokat.

1824-ben egy csekefalvi lakos feltűnően rövid határozattal vált a megye erdejének hasznélvezőjévé: „Maḡ Napon, úgy mint 30-ma january 1824, Csekefalvi lófő gyalogkatona Dánél Péter bézsabadult a Nemes Megye Közönséges erdeibe, bizonyos örökös sessioja mellett 3 német forint befizetés mellett”.²⁷⁴

1846. május 5-én „Nemes Csík Szent György Megyéjének közházánál” megjelent szentmártoni Albert Ferenc ökegyelme, aki a megye közgyűlése előtt kontraktuális levéllel igazolta megyebeli birtokát. Fizetett 6 magyar forintot a megye számára. Ezekre való tekintettel a gyűlés résztvevői elfogadták Szentgyörgy megyéje possessorának.²⁷⁵

Egy csekefalvi possessor 1847. évi *bézsabadulását* egy fölöttebb rövid határozat őrzi: „1847-be januarius 22-dik napján Csík Cseke falvi Nemes vitézlő Kömény

²⁷² M. 3. A. 142v.

²⁷³ M. 3. B. 202v.

²⁷⁴ M. 3. A. 13.

²⁷⁵ M. 3. B. 225.

Ferentz azon jusra, melyet cserélt örökösön nemes vitézlő Lovag Latz Ádámolt a Czikók Tizesibe a Szabad Megye erdejébe bé szabadult, le fizetvén az illő díjt.”²⁷⁶

Ugyanabban az esztendőben, 1847-ben a kászoni alkirálybíró is Szentgyörgy megyéjének possessora lett: „*Póka Keresztúri Kászonba resideáló egyszersmind Kászoni Al Király Bíró Tekéntetes Székely Károly Úr, Csíkbánkfalva Patakfalvában lévő Czirják Joseff lakta Jobbágy telke s után járandó külsői után a nemes megye szabad erdeibe bé szabadult, 2 pengő R. forint díjt és annyi áldomás pénzt adott. Nemes Megyénk szívesen vette és ennek következésébe a kívánt poléta ki adatott. Datum februar 12-da 1847*”.”²⁷⁷

1847 őszén kászonaltízi gyalogkatona, Páll János is Szentgyörgy megyéje gyűléséhez fordult, és kérte felvételét a possessorok sorába. A megye területén birtokolt földjét elegendőnek találták a vizsgálat lefolytatói. Az illő díjat kifizette. Így a nemes megye erdejének és paskumjának haszonélvezője lett.²⁷⁸

1848 áprilisában „*csekefalvi nemes vitézlő Veres Antal*” kívánt Szentgyörgy megyéjének possessora lenni, mégpedig „*Csik Bánk falvában Martonos Tizesében... lévő örökös puszta belső jogán*”. A megye felmériette a puszta telket, és elegendőnek találta arra, hogy a kérelmező „*bébirós lehessen*”, különösen, ha fizet 10 m. forintot.²⁷⁹

1850 januárjában szentmártoni Keresztes Gábor, mint „*bánkfalvi birtokos*” fordult Szentgyörgy megyéjéhez azért, hogy „*édes attyától külön részre a' megye erdeibe való bébirhatásra vétetődjön bé*”. 6 magyar forint lefizetése után kérése teljesült. Bolétát kapott az erdőléshez.²⁸⁰

Kászonzeltízi Nagy Simon, aki régóta possessora volt Szentgyörgy megyéjének, 1851. február 22-én azzal a kéréssel fordult a megye gyűléséhez, hogy fiai, Nagy Antal és Nagy József is lehessenek possessorok. A megye vizsgálata feltárta, hogy Nagy Simon akkora birtokkal rendelkezett Szentgyörgy megyéje területén, amely fiai számára is biztosította a possessorok lehetőségét. 16 magyar forint lefizetése és a szokott terhek vállalása után a két fiú is possessor lett.²⁸¹

A megye utolsó protokollumában 1860 táján is előfordultak a fentiekhez hasonló possessorra fogadási kérelmek.²⁸² A megye válasza is legtöbbször kedvező volt.

Szentgyörgy megyéje a XIX. század közepén valószínűleg azért örvendett az újabb és újabb possessorok feltűnésének, mert a possessorrá válásért, a *bészabadulásért* fizetett díjak jól jöttek a megye pénztárának. Ráadásul az erdölési jog megadása nem okozott nagy nehézséget, hiszen, miként fentebb már szó esett róla, a havasi tűzifának igazából nem volt értéke akkortájt.

²⁷⁶ M. 3. A. 99v.

²⁷⁷ M. 3. A. 99v.

²⁷⁸ M. 3. A. 163v.

²⁷⁹ M. 3. B. 217v.

²⁸⁰ M. 3. A. 109.

²⁸¹ M. 3. A. 114.

²⁸² M. 3. A. 143v., 149v.

A possessor birtoklása Szentgyörgy megyéje területén

A fenti példákból látható, hogy a possessorság a szentgyörgyi vagy a bánkfalvi beltelek- és földbirtoklásán alapult. A megye előljárói, bár jó néven vették, ha valaki a possessori állapot elérését kérelmezte, mindig akkurátusan utána jártak, hogy mekkora, a szükséges mértéket megüti-e a kérelmező birtoka. Arra is figyeltek, hogy a megnevezett birtok örökség vagy örökös vásár útján szerzett föld-e. A zálogos birtokra nem adtak possessori jogokat. 1846 elején a megye előljárói által „*Szent Mártoni Albert Ferentz nyugalmazott trombitás úr meg zálogoltatott, azon okból, hogy a jószág, a melyre eddig a Nemes Megye erdejében bé erdől, nem tulajdon öröksége, hanem csak zálogosa*”. Az előljárók felszólították az idősödő katonát, hogy mutasson a kérdéses birtokról kontraktust. Mivel a possessor a felszólításnak nem tett eleget, a megye úgy határozott, hogy „*a be erdöléstől fel függesztetik, a zálog pedig itt fog maradni*”.²⁸³

A possessori jogok bérbeadása

A megye possessori jogokat biztosító határozataiban rendre visszatért az az elem, hogy a *bézsabadított* személy a szerzett jogait nem ruházhatja át másra, csak maga, illetve nevében a családtagja, szolgálja erdölhet. Cimboráját nem csempészheti be a megye erdejébe.

A possessori jogok átadásának azonban kialakult „hivatalos”, „szervezett” formája is. 1851-ben, talán már az új idők szeleként, megörökítettek egy olyan esetet a megye jegyzőkönyvében, amely „*erdölési juss*” bérbeadásával volt kapcsolatos: „*Midőn e folyó 1851-dik év mártius havának 6-dik napján havasbíró András Imre házánál gyűlést tartanánk, hol több tárgyak közt előfordulván Csík Szent Simoni Rodé Antalnak és kásonújfalvi Tima Ignátnak, mint a Nemes Megye előtt ösmeretes bé birtokosoknak*”... az ügye... „*Csík Szent Simoni Rodé Antal nemes megyébe lévő jószágá után járandó erdölési jussát, a' nemes megye előtt megjelen-vén, át adá Káson altízi Kontz Antalnak, nemkülönben Káson újfalvi Tima Ignázt is szintén birtokos lévén, hasonlólag erdölési jussát Káson altízi Kontz Istvánnak, mely júsátadásba a' nemes megye közönsége meg egyezék, azon kikötés mellett, hogy azon jus gyakorlása az árendátorok kezébe három évig légyen, továbbá a' Constitutio szerént minden 3-dik évbe az árendális szerződés a' nemes megye előtt megújíttassék és Boléta váltassék, úgy az erdő őrzési terheket viselyék a' nemes megye határozata szerint*”.²⁸⁴

„Erdőbíró” possessorok

A possessorság nemcsak a megye erdejének használati jogát jelentette, hanem a külbirtokos possessornak részt kellett vállalnia a szentgyörgyi erdőbirtoklás, első-sorban az erdőőrzés terheiből is.

²⁸³ M. 3. A. 92v.

²⁸⁴ M. 3. A. 114.

1836-ban Szentgyörgy megyéje fontos határozatot hozott a possessorok erdő-
őrzési kötelezettségéről és a possessor *erdőbírák* zálogoló tevékenységének rendjé-
ről. A határozat szövegét alább a zárósorok és az aláírások kivételével teljes terje-
delmében közlöm.

„Mű, Csík Szent György nemes Megyéjének Fő Havas Bírája, Esküttvei, Notariusa és több nemes tagjai a folyó 1836-dik esztendő februárius 6-dik napján szokott gyűlési házunknál közönséges gyűlést tartván, tekintetben vettük azon nagy Sérelmünköt s Kárainkot, mellyek más falu béli nem birtokos lakosoktól Közönséges Erdeink pusztulása által okoztatnak, mire nézet, hogy azon erdő pusztítók meg akadályoztathassanak, szükségesnek tanáltuk aztat, hogy a Csík Szent Mártoni többes számú Possessor Urak közül két arra alkalmas Erdő őrző Bírák tétessenek, akik hitek letétele mellett... erdeinkre fel vigyázattal légyenek, melly Kötelességre a Csík Szent Mártoni nemes possessor urak közül nemes Botskor Benedek urat és lőfő nagyobb Nagy Josef ékegyelmét kiis választottuk és személyesen jelenis lévén mind ketten hűtököt letévén az Erdő Bírószágot magokra vállalták, kiknek is a következőket kötelességének tettük:

1-mo. Hogy az Possessor urak közül több segéd társokat magok mellé vévén, akárkitis a Possessor urakon kívül /:kiknek neveiket írásban általis agyuk:/ az Erdőnkbe meg tanálnak, minden személy válogatás nélkül azt meg zálogolják és a zálogot a Fő Havas Bíráknak kezébe szolgáltatassák.

2-do. Azon zsellér Emberketis, kik magok szükségekre, nem pedig birtokos földes urok számára megyének Erdeiből erdőlgetnek azokotis hasonló képpen meg zálogolni elne mulassák és a zálogot az irt helyre be agyák 3 ezüst forint büntetés terhe alatt.

3-tio. Zállogot pedig mindég annyit érőt vegyenek, hogy a Káron kívül 3 ezüst forintot érjen az első esetben, a másodikban pedig két anyit, s úgy ha az általis nem szünnék, tehát az erdőben meg tanáltatván behajtassék és a szokott Törvényes mód szerént harmad napos Törvény fog reája tartatni.

4-to. Minden bé hozott zálog kiváltáskori büntetésnek harmada a nevezett Erdő Bíráknak a Fő Havas Bíró által tisztán ki fizetessék, és mindenkor a Zállog fel szabadítás alkalmatosságával specifice a Notarius által a büntetés írásban tetessék, hogy a szerént a nevezett Erdő Bírákis illő részeket ki kaphassák.

5-to. Úgy a Possessorokis meg zálogoltassanak, hogy ha nemes megyénk híre nélkül kalákával fa hozása végett erdőnkbe mennének”,²⁸⁵

Tíz évvel később, 1846 elején Nyíró Ádám főhavasbíró arról tájékoztatta a megyét, hogy a szentmártoniak, köztük possessorok is, sok prévarikációt hajtanak végre a megye havasi erdeinek rovására. Csekefalvi Szőke Benedek fiai például, amikor az erdőpásztorok zálogolni akarták őket, „meg fésze fokozták” Borbát Gábor hűtös erdőbíró. A megye gyűlése a szentmártoni possessorok közül, az addigi possessor erdőbíró Borbát Gábor mellé még két erdőbíróvá választott: Nagy Józsefet és Nánási Ágostont. A szentmártoni erdőbírók Szentgyörgy megyéjétől a büntetéspénzek felé-

²⁸⁵ M. 3. A. 49v. –50.

re számíthattak.²⁸⁶ 1847-ben Darvas József és Albert Imre szentmártoni possessorok vállalkoztak arra, hogy Szentgyörgy erdőbírái lesznek.²⁸⁷

1855-ben a kásznai possessorok közül is megválasztott Szentgyörgy megyéjének gyűlése két *erdőpásztort* kásznafeltízi Nagy Simon és Pataki József személyében.²⁸⁸

A boléta

A fentebb idézett, possessorokkal foglalkozó határozatokban többször szerepelt már a *boléta* szó. Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társóval kapcsolatos adatokat sorakoztatott fel a *cédula* jelentésű *boléta* címszó mögé.²⁸⁹ Ezeket az adatokat kiegészíthetjük Csikszentgyörgyről olyan előfordulásokkal, amelyek az erdőhasználat, fakivágásokkal kapcsolatosak.

Szentgyörgy megyéjének jegyzőkönyveiben 1843 és 1860 között fordult elő sokszor a *boléta* szó. Olyan cédulát jelentett, amelyet a külbirtokos possessorok általában év elején Szentgyörgyön, a megye egyik előjárójától pénzért megváltottak. A *boléta* birtokában maguk vagy szolgálók bemehettek a megye havasi erdejébe és ott a szabályoknak megfelelően élhettek erdölési jogukkal.²⁹⁰

A possessorok erdölésének rendje

1825-ben Szentgyörgy megyéje aprólékosan szabályozta a *bébiró possessorok* erdölésének rendjét. Fentebb, az erdőhasználatról szóló fejezetben utaltam rá, hogy a szentgyörgyiek és a bánkfalviak erdölésének megyei szabályozásai nem maradtak fenn. Feltételezhető azonban, hogy azok lényegesen nem különböztek a possessorok erdölési szabályaitól. Ezért az 1825. évi erdölési határozatot fogalmazási zökkenői ellenére alább, teljes terjedelmében közlöm.

„A folyó 1825-dik esztendő januius 21-dik napján Nemes Szent György Megyéje Közönséges Gyűlést tartván, mivel a *bébiró possessorok* Szent Mártoni és Csekefalviak a Nemes Megye Közönséges Erdeit kívánnják használni és erdőlni, azért most a fenn írt napon és esztendőben végezte, az mely possessoroknak bizonyos sessioja vagyon a Nemes Megyében és érdemes a birtoka, megengedi a Nemes Megye az erdőlést, ugyan a Nemes Megye Közönséges erdejében, azon kívül sem Szentgyörgy sem Bánkfalva a maga külön erdejében nem szabadisa, csupán a Köségében, az az a Nemes Megyében, iljen feltételek alatt, hogy azon az úton hozzák el a fát, a hol Bánkfalva, és ugyan Bánkfalva köz is ottan az rendelt Erdő birónak jelencse magát, az ilyen módon, hogy egy héten egyszer, és az is legyen szombaton, külömben aki[k] ezen végezés ellen cselekednek, rajta tapasztaltatnak, azok elsőben három német forintig büntetnek, ha többször tanáltatnak, a büntetésük dupláztatni fog, a ki pedig len szombat napon kívül tanáltatik, úgy büntetetik, mint idegen, és hogy...

²⁸⁶ M. 3. A. 92.

²⁸⁷ M. 3. A. 99.

²⁸⁸ M. 3. B. 208v.

²⁸⁹ SZT. 1975–2009. I. 981.

²⁹⁰ M. 3. A. 108., 109v., 118., 142v., 147., M. 3. B. 229.

*csak egy szánnal avagy szekérrel erdőljön a ki rendelt szombatonis egy háztól, az is ide értődik, hogy a bebírósoknak nem szabadíttatik, sőt erősen tiltatik, hogy semmi némű szín alatt a Nemes Megye erdejéből semmi módon eszközfát, sem épületnek való fát készíteni vagy el vinni nagy büntetés alatt nem szabad”.*²⁹¹

Két évvel korábban, 1823-ban már hozott a megye egy rendelkezést arról, hogy a possessor urak dátummal ellátott cédulát adjanak szolgálk kezébe, amikor azok erdölni mennek: *„Minden künn lakó Possessorok a magok cselédgyeiket mikor erdőbe küldik, adgyanak jobbágyaiknak egy kitsin czedulát a napot fel jegyezve, mellyetis a fa bé vitelével vegye vissza a földes úr, hogy az általis több prevaricatio ne történnyék, az írás nem léteben pedig zállogolják [a cselédet] a Határ Bírák, a zállogot pedig a Megye Gyűlésébe vagyis a Megye kezére adgyák”.*²⁹²

Possessorok állatai a megye legelőin

A possessori jog megszerzése a köztudatban legtöbbször egyet jelentett a megye erdejébe való *bészabadulással*. Mindig akadtak azonban olyan possessorok, akik a megye legelőinek haszonvételéből is részesedni akartak. Valószínű, hogy ez nem ment automatikusan, de a *megye hírével* lehetőség nyílt possessorok állatainak csíkszentgyörgyi tartására.

1829-ben egy csíkszentimrei possessor kapott engedélyt Szentgyörgy megyéjé-
től arra, hogy szarvasmarháit a lesődi havasi csordában jártassa: *„Folyó 1829-dik esztendő Szent György havának 21-dik napján Csík Szent Imrei Nemes László Pál jelentvén magát Megyénk előtt, ... belső birodalma lévén Nemes Megyénkben, ... a havasi csordában lévő marha legeltetés végett, mely meg is engedtetett három magyar forintok letétele mellett s egy-egy becsületes intertentio kiszolgáltatásával”.*²⁹³

1820. október 2-án a megye gyűlése úgy döntött, hogy a possessorok is *„egy füsttől egy sertést”* kihajthatnak makkoltatni a megye havasába.²⁹⁴ Korábban is lehetett erre példa, mivel 1788-ban Péter Antal bankfalvi határbíró azon méltatlankodott, hogy a szentmártoni possessorok több sertést hajtottak a megyéből összegyűjtött *„makkos sertések”* közé, mint ahányra engedélyt kaptak.²⁹⁵

Koncsag Zsigmond szentmártoni possessor kihasználva a simószegei juhok megfoggyatkozását, még azzal is megpróbálkozott, hogy juhait beadja a simószegei esztenatársaság juhai közé. A megye protokollumának tanúsága szerint kivételesen teljesült az óhaja, természetesen a *„megye hírével”*: *„Csík Szent Mártoni Nemes lófő Kontsag Sigmond possessor jelenti magát a' Nemes Megye előtt, hogy tizen hat... fejős juhait a Simó Szegi Esztenára kívánné bé adni a' Nemes Megye hirivel, tudván azt, hogy külömben ehez jussa nem is lett volna a Nemes Megye akarattján kívül, Simó Szege tizesse mint hogy foggyatkozását tapasztalya az esztene dolgában, bé is*

²⁹¹ M. 3. A. 15v.

²⁹² M. 3. A. 12.

²⁹³ M. 2. 139.

²⁹⁴ M. 2. 137.

²⁹⁵ M. 2. 92.

*fogatta a nemes megye hírivel... Csík Szent Györgyön májusnak 2-dik napján 1831.*²⁹⁶

Feszültségek a megye és possessorai között

Előfordult, hogy a megye vitába, összeütközésbe került más falukban lakó saját possessoraival.

1843-ban bizonyos possessorok nemcsak a saját marháikat adták a lesődi csordába, hanem sógoraik, komáik marháit is oda küldték. Ennek további megakadályozására szigorú ellenőrzést és az állatok *felgyűjtés*korai bélyegezését rendelte el a megye.²⁹⁷

1829-ben írta be a jegyző a megye protokollumába a possessorokat elmarasztaló alábbi szófukar döntést: „1829-dik esztendő Böjt elő hava 10-dik napján a Nemes Megye Közöséges gyűlést tartván, a Szent Mártoni s Cseke falvi Possessorok meg lévén intve az íránt, hogy egy valóságos ez előtt költ Derék Szék[i] ítéletet felolvasu[n]k, mely intésünknek nem engedelmeskedtek, s fel nem jöttek, s tehát fel-tett szándékunk ezennel hátráltaták”.²⁹⁸

Nem könnyen értelmezhető a megye egyik, 1865. január 14-én kelt határozata, amely szerint csekefalvi Gábosi József és Fodor Dávid bizonyos elégségesnek talált bánkfalvi örökségük után possessorokká válhattak, azonban a „bészabadulásuk” alkalmával pénzbüntetést fizettek. Az volt a vétkük, hogy előbb is kérhették volna a possessor-ságot, de ők „nem gyakorolták jogaikot”.²⁹⁹

²⁹⁶ M. 3. A. 38v.

²⁹⁷ M. 3. A. 72v.

²⁹⁸ M. 3. A. 18.

²⁹⁹ M. 3. A. 191v.

3. ábra. A „megyés templom” délkelet felől. (Szűcs Brigitta rajza, 2012)

A MEGYE JAVAI ÉS AZOK HASZONVÉTELEI

A MEGYE HAVASAI

A megye havasbirtoklása a XVIII–XIX. században

A Fiság patak völgyében fekvő, Szent György megyéjét alkotó két falu: Szentgyörgy és Bánkfalva, a XVIII–XIX. században a patak baloldalán húzódó hegyek tizestilalmasai, tizeslegelői mögött, keleti, északkeleti irányban a moldvai határ tájáig nagy kiterjedésű havasi területeket mondhatott magáénak. A havasok birtoklásának kezdete, a legtöbb székely falu havasbirtoklásához hasonlóan, jeltelen történelmi korokba, valószínűleg a középkor évszázadaiba, vagy legalábbis a középkor és a korájukkor fordulójára, a mozgalmas XVI. század tájára nyúlik vissza.

A történeti forrásokkal elérhető időben a megyét alkotó falvak számon tarthatták, hogy melyik havas, melyik helység kötelékébe tartozik. Valószínűsíthető, hogy bizonyos korszakokban bizonyos havasok saját, faluközösségi hasznosításával is megpróbálkoztak. Eredményesebbnek bizonyult azonban a közös hasznosítás. Ennek megvalósítására, szervezésére a két falut összefogó egyházszervezeti egység: a *megye* látszott a legalkalmasabbnak. Ezért a két falu communitása a szentgyörgyi és a bánkfalvi havasok többségét ismeretlen időpontban Szent György megyéje kezelésébe adta, illetve bizonyos havasok eleve a megye neve alatt kerültek a szentgyörgyiek és a bánkfalviak kezére. A megye által kezelt, a megye révén hasznosított havasokat, ködbe vesző múltbéli sorsuk esetleges különbözőségeire való tekintet nélkül a táj népének szóhasználatában *megye havasa*, *megye erdeje*, *megye jussa* kifejezésekkel illették.

A „megye havasai” között kitüntetett helyet foglalt el a szentgyörgyi és a bánkfalvi székely gazdák „szemefénye”, a körülbelül 2000 holdasként emlegetett *Lesőd havasa*, Szentgyörgy megyéje és Kászon határán. Mivel a füves fennsíkokat és erdős hegyoldalakat egyaránt magába foglaló magas fekvésű, szép kilátást nyújtó terület a szentgyörgyi–bánkfalvi élettér szélén feküdt és hosszú szakaszon kászoni földdel érintkezett, időnként összezsapások, határvillongások, fel-felújuló viták terrénuma volt. 1711-ben megegyezéssel zárult az éppen aktuális vita. Az egyezés létrejöttének örvendező felek megemlézték, hogy a nézeteltérések elsimítása ugyanúgy történt, mint korábban, Báthori Zsigmond fejedelem (1581–1602) idején: „*A miképpen boldog emlékezetű néhai Báthori Sigmond fejedelem idejében per contractum megalkhattak volt Csikszentgyörgy megyebeli uraimék és Kászon megyéje beli uraimék Lesőd nevű hely felől*”.³⁰⁰ Témánk szempontjából most az a fontos, hogy a XVI. század végén Lesőd már Szentgyörgy megyéje birtokában volt, mivel Szentgyörgy megyéjének képviselői védelmezték a határait. A XVIII. század első felére már Lesőd a *megye havasainak* jelképévé magasztosult. Erre utalhatott, hogy néhány esetben, például 1725-ben, 1728-ban, 1733-ban, 1745-ben a megye egyik

³⁰⁰ IMREH István – PATAKI József 1992. 123., 353.

vezető személyiségét, a *havasbíró* tisztség betöltőjét a következő latin kifejezéssel jelölték: „*judicis Alpium vulgō Lesőd et Aklos*”, vagyis Lesőd és Aklos havasbírája.³⁰¹

1731-ben vita támadt a Szentgyörgy megyéjét alkotó Szentgyörgy és Bánkfalva helységek között az *Égettvész* nevű havasi terület használatáról. Korabeli megfogalmazást idézve azt mondhatjuk: „*ezen egy megyebéli két falu között nevezetes contraversia...indultatott volt bizonyos havasok birodalmi felett*”. A bánkfalviak szentgyörgyi *cápok*at, vagyis kecskéket foglaltak le. Reális veszélye volt annak, hogy széki bíróság elé kerül az ügy. Szerencsére, a két falu vezetői a pereskedéstől félve megegyeztek, és 1731. június 18-án széki assessorok jelenlétében hosszadalmas, írott megállapodást kötöttek.³⁰²

Az egyezmény szövegéből látszik, hogy a fentebb szerepeltetett lesődi terület 1731-ben is egyértelműen megye havasának számított. Erdejét úgy emlegették az egyezkedők, mint „*a közönséges Lesőd erdejét*”. A *közönséges* jelző az idézett kifejezésben a terület *közös birtoklású* voltára utalt. A megállapodás görcsös, zökkenős fogalmazású pontjai nem könnyen értelmezhetők. Néha azt sejtetik, hogy a Lesődön kívül eső havasok esetében az 1731. évi egyezménnyel kezdődött a közös megyei birtoklás. Más olvasatból az látszik valószínűnek, hogy 1731-ben csak újrarendeződtek a korábban is létezett közös havasi haszonvétel feltételei, körülményei. Mindezenre a bánkfalviak vágya teljesült: az ő juhaik is bekerülhettek a szentgyörgyiek által szervezett nyájakba, és legelhettek a szentgyörgyiek távoli lovászói, bolondosi területein. Ugyanakkor a vitatott *Égettvész* is megnyílt a szentgyörgyi legeltetők előtt. A tökéletessé vált közös havashasználatot, amely a megye, mint szervezet közbeiktatásával valósult meg, kiválóan kifejezte a megállapodás egyik sarkalatos pontja: „*Minden névvel nevezendő havassok iránt egyezének ökegyelmek úgy, hogy mindenek bírattassanak közre, úgy az contraversiás helyek is egész megyéstől*”. Egy másik megfogalmazás ugyancsak jól kifejezi az egyezmény legfontosabb eredményét: „*Minden névvel nevezendő erdők, az köz megye határán lévők, bírattassanak közre*”.

Az 1731 utáni közel másfél évszázadban, egészen 1874-ig Csíkszentgyörgy és Bánkfalva lakosai számára bevett dolognak számított a havasok közös birtoklása és a két a falut összefogó megye havasvédő, havashasznosító szerepe.

Csíkszentgyörgy megyéje, azzal, hogy havasokat, sőt bizonyos regálé jellegű jövedelemforrásokat mondhatott magáénak, nem állt egyedül a Székelyföldön. Több jeles csíki megyének voltak havasai a XVIII–XIX. században. Kiváló párhuzamként Csíkszentmiklós megyéjét említhetjük, amely a Tatros-völgy jelentős részét a sajátjának, vagyis „Szent Miklós megyéje jószágának” tekinthette. A párhuzam elsősorban a havasbirtoklás tényére vonatkozik. A havashasznosítás módja tekintetében Szentgyörgy és Szentmiklós megyéje eltérő utakat választott. Szentgyörgy megyéje a rendelkezésére álló havasokat közösségi állattartással, erdőkiéléssel, erdőbeli haszonvételek bérbeadásával hasznosította. Ezzel szemben Szentmiklós megyéjének

³⁰¹ M. I. 67–68., 131.

³⁰² A megállapodás szövegét több mint 120 évvel később, 1854-ben bemásolták Körösmény tizes jegyzőkönyveinek egyik kötetébe. A kutatás során ezt a szövegváltozatot használhattam: TA. K. 6. 63–70.

gyimesi birtokain központi szerepet kapott a folyamatosan érkező csángó letelepedők *megye zsellérévé, megye árendásává* fogadása.³⁰³

Havasbirtoklás és kegyúri köteleességek

Endes Miklós a székelység múltjának rendszerező, összegző kutatója a „székely őskatolikus egyházközséget”, vagyis a megyét kapcsolatba hozta a kegyúri jog helyi közösségek által történő székelyföldi gyakorlásával.³⁰⁴ Magam is valószínűnek tartom, hogy a megye vagyonának, a megye haszonvételeinek a megye kegyúri kötelezettségei adtak értelmet. Úgy látszik, hogy azokon a helyeken, ahol két-három falu alkotott egy megyét, a falusi közösségek az egyház- és iskolafenntartó kegyúri kötelezettségüket és jogukat kimondva vagy kimondatlanul átruházták a megyére, az egy egyházközségben társult falvak közös, integráló szervezetére. A megye a rendelkezésére álló havasokat, szántóföldeket, kaszálókat, piacot, vásárt és más regálé jellegű haszonvételeket közvetlenül vagy áttételesen arra használta, hogy a kegyúri joggal felruházott szabadalmas székely falvak helyett, illetve e falvak „nevében, képében” építse, javítsa, fenntartsa a templomot, plébániaházat, a kántorlakot, az iskolát, a kápolnákat, a temetőket, gondoskodjon a papok, a kántor és a tanítók javadalmazásáról.

Szentgyörgy megyéjének rejtélyes havasvesztése

Szentgyörgy megyéjének nagymúltú havasbirtoklása és havashasználata a XIX. század második felének polgári átalakulással terhelt időszakában némiképp különös sorsot, rejtélyes véget ért. Dokumentálható előzmények nélkül, egy gazdasági ügyekre nem fogékony plébános, Nagy Lajos alcsik-kászoni főesperes és egy könnyen befolyásolható írástudatlan főmegyebíró, Gál Ferenc idejében, 1874-ben a megye puccsszerűen átadta a korábban féltve őrzött havasait Csíkszentgyörgy és Bánkfalva községeknek. Állítólag Csíkszentgyörgy község kérést adott be a telekkönyvi hatósághoz, amelyben kifejtette, hogy a havasok tévesen szerepelnek a megye névén. A telekkönyvi hatóság 1874. augusztus 28-ára tárgyalást tűzött ki, amelyre megidézte Nagy Lajos főesperes plébánost és Gál Ferenc megyebírót is. Figyelmeztette őket, hogy püspöki felhatalmazással menjenek a tárgyalásra, mert csak úgy nyilatkozhatnak a havasok sorsáról. A plébános és a megyebíró püspöki felhatalmazás nélkül ment el a csíkszeredai tárgyalásra, ahol naivan kinyilvánították, hogy a kiigazítás ellen nincs kifogásuk. A telekkönyvi hatóság különös módon nem hiányolta a püspöki felhatalmazást és elrendelte a „tulajdonjog átkebelezését”. Ezzel a banális aktussal történelmi léptékű veszteség érte Szentgyörgy megyéjét.

Különössé teszi a megye havasainak átruházásáról szóló történetet az a meglepő körülmény, hogy a nagy horderejű eseménynek nem maradt korabeli nyoma a fellelhető csíkszentgyörgyi dokumentumokban. A megye 1817 és 1865 között vezetett nagy protokollmunkönyvének utolsó oldalain egy szó sem olvasható arról, hogy az egyházközség meg szeretne válni a havasoktól. Az 1869-től vezetett újfajta egy-

³⁰³ BÁRTH János 2011. 36–79., 183–234.

³⁰⁴ ENDES Miklós 1935. 244–246.

háztanácsai és iskolaszéki jegyzőkönyv, amely meglehetősen iskolacentrikus forrás, 1874 táján ugyancsak hallgat a havasok elvesztéséről. Talán egyháztanácsai ülést sem tartottak akkortájt, hiszen 1871. szeptember 24. és 1875. január 31. között nem került jegyzőkönyvi szöveg a protokollumba. A csíkszentgyörgyi plébánia általam rendezett iratainak sorában nincs olyan 1874. évi levél, amely a megye hatalmas birtokvesztésével foglalkozna.

Ilymódon a fent bemutatott történet valószínűleg rejtve maradt volna az utókor előtt, ha 30 évvel a havasok elvesztése után, 1909-ben Incze Domokos fiatal szentgyörgyi plébános nem kezd nyomozni az ügyben. De Incze Domokos a falu öregjeitől hallott valamit arról, hogy valaha a megyének havasai voltak, és krimibe illő nyomozásba kezdett. Egy csíkszentmártoni ügyvéd, Botár Adolf segítette tényfeltáró munkájában. Többek között előkerítették Szeredában az 1874. augusztus 28-i jegyzőkönyv másolatát, valamint a megye hajdani havasi birtokainak telekkönyvi jegyzékét. Az aktív plébános szokatlanul hosszú, 8 oldalas levélben számolt be leleteseinek tényfeltáró kutatásáról 1909. április 26-án. Leveléből az a bizakodás olvasható ki, hogy van remény a megye hajdani havasainak visszaszerzésére. Állítólag Szentgyörgy község hajlott a visszaadásra, Bánkfalva község viszont vonakodott a változtatástól.³⁰⁵ A szentgyörgyi egyháztanács a plébános nyomására két alkalommal, 1909. június 20-án és 1910. szeptember 25-én napirendjére tűzte a megye elcsúszott hajdani havasainak ügyét. Erdemi tárgyalásra azonban nem került sor. A téma megvitatását mindkét alkalommal gyanús kifogásokkal elnapolták.³⁰⁶ A birtokvisszaszerzés ügye lassan elaludt. A havasok az időközben formálisan is megalakult szentgyörgyi és bánkfalvi közbirtokosságok kezelésébe kerültek.

Kérdés, hogy megfelelő források hiányában a XXI. század elejének történetírója értékeli-e, és ha igen, hogyan a fentebb bemutatott 1874. évi nagy horderejű változást, a megye havasainak elvesztését? Mindenesetre helyesnek látszik az esetleges leendő értékeléshez néhány szempont felvetése:

1. Az 1850-es és az 1860-as években a megye nehezen küzdött meg a születő magyar kapitalizmus jeles találmányával a havasi erdőkre és legelőkre is kivetett állami adóval.³⁰⁷ Talán az adótól való félelem is elősegítette a havasokról való könnyed lemondást!

2. 1874-ben olyan plébános állt a plébánia élén és olyan főmegyebíró vezette a megyét, akik keveset törődtek egyházközségük gazdasági helyzetével. Ebbéli hanyagságuk nagyfokú naivitással párosult. Nem vették észre a fejlemények mögött meghúzódó intrikusságot, ravaszságot, az átejtési törekvést.

3. 1860. január 10-én, a megye gyűlésén elhangzott, hogy jó lenne, ha Szentgyörgy és Bánkfalva községek egy bíró alatt, egy községgé egyesülnének.³⁰⁸ A felsőbb hatóságok szorgalmazták a két közigazgatási egység eggyé válását. Föltételezhető, hogy az egyesülés ideája benne lebegett a kor levegőjében. Márpedig, ha

³⁰⁵ Incze Domokos 1909. évi tényfeltáró tevékenységének iratai a csíkszentgyörgyi és az akkortájt főispánsági székhelynek számító csíkszentkirályi plébánia irattárában egyaránt fennmaradtak. M. 11. 1909., M. 13. 1909.

³⁰⁶ M. 4. 278–279., 285.

³⁰⁷ M. 3. A. 128., 166., 164., M. 3. B. 205v–206v.

³⁰⁸ M. 3. B. 199.

egyesül a két falu, a megye elveszti több évszázados integráló szerepét. Következésképp a megye birtokából kikerülhetnek a havasok, mert a megalakuló új község majd kezeli azokat – hirdették bizonyára az egyesülés pártján állók. Úgy látszik, hogy a két község akkortájt végülis nem egyesült, de körjegyzőségbe szerveződött. A körjegyző és az általa vezetett közigazgatási hivatal Szentgyörgyön székelte.³⁰⁹ 1910 táján sok huzavona árán megszűnt a szentgyörgyi körjegyzőség.³¹⁰ Szentgyörgynek és Bánkfalvának újra külön jegyzője lett. Mindebből itt most az a fontos, hogy valószínűleg a községegyesítési, majd a körjegyzőségből való kiválási törekvések, mozgalmak, helyi intrikák is befolyásolták a megye havasainak községi, majd közbirtokossági tulajdonba kerülését, illetve az 1909-1910. évi visszaszerzési törekvések kudarcát.

4. A XX. század első évtizedének közepén végrehajtott rosszemlékű *arányosítás* meghatározta a gazdák eszmei résztulajdonának mértékét a havasi erdők és legelők tekintetében is. Ezeknek az eszmei résztulajdonoknak a működtetésére a XX. század elején formálisan is megalakultak az ún. nagy közbirtokosságok,³¹¹ amelyeknek működése jobbra azokra a területekre terjedt ki, amelyek valaha a megye birtokában voltak. 1909 táján a felmerült visszaadási igények teljesülése esetén a szentgyörgyi és a bánkfalvi közbirtokosság elvesztette volna létjogosultságát, feladatát, szerepét.

5. Incze Domokos plébános 1909. évi vizsgálódásai azt a nem meglepő körülményt is felszínre hozták, hogy 1874-ben a megye havasvesztésében némi szerepet játszott bizonyos vezető személyiségek egyéni vagyonszerző törekvése is.

A megye havasainak neve, helye, fekvése

A havasok elvesztéséről szóló rövid kitérő után azt a kérdést tesszük fel: Hol feküdtek a XVIII–XIX. században Szentgyörgy megyéjének havasai?

A kérdésre egyszerűen úgy válaszolhatunk, hogy kijelentjük: A megye hajdani havasai ott terültek el, ahol a XX. század első felében Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva havasai feküdtek. Ez a terület pedig nagyjából azonos azzal a területtel, amelyet a XXI. század elején a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi „nagy” közbirtokosság magáénak mondhat. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működéséről írott könyvem egyik térképén sok utánajárás és konzultáció után megpróbáltam ábrázolni is a közbirtokossági havasok kiterjedését.³¹²

A hajdani „megye havasai” helymeghatározásához forrás gyanánt kínálkoznak a régi, 1874 táján használatban volt telekkönyv „megye”-tulajdonra vonatkozó adatai. Efféle jegyzékből e sorok írásakor három is rendelkezésemre állt. Egyiket Incze Domokos plébános kérésére állította ki 1909-ben a szeredai telekkönyvi hivatal. A másik kettőt az ezredforduló táján fénymásolta az újjáalakuló szentgyörgyi és bánkfalvi közbirtokosság számára a harmadik évezred elejének szeredai telekkönyvi

³⁰⁹ A kérdéskörrel bővebben a III. fejezetben esik szó.

³¹⁰ M. 4. 305., 307.

³¹¹ A közbirtokosság fogalmára, a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi közbirtokosságok működésére: BÁRTH János 2010.

³¹² BÁRTH János 2007. II. tábla, alsó térkép.

hivatala.³¹³ Bármilyen furcsa, a három jegyzék képileg, valamint a számadatok és a földrajzi nevek vonatkozásában nem hasonlít egymásra. Az eltérésekkel kapcsolatos nehézségek taglalására e tanulmány nem vállalkozhat. Helyette a földrajzi megjelölések tekintetében jobbnak számító jegyzékből és a megye XVIII–XIX. századi jegyzőkönyveiből, irataiból kigyűjtöttem azokat a nagyobb földdarabokra, erdőkre vonatkozó helyneveket, amelyek érzékeltetik, hogy mely havasi területekre vonatkoztak a „megye jószágá”, „megye havasa”, „megye territóriumá” kifejezések.

A számba jöhető havasi helynevek a következők: *Aklos, Aklos bérce, Aparé sorka, Bagjod pataka* tájéka, *Bencze pataka* tájéka, *Bertalanok pataka* tájéka, *Bolondos, Csinód pataka* tájéka, *Csobányos vize* tájéka, *Drániczás pataka* tájéka, *Egerszék, Égettész, Fióka dombja, Fejér víz pataka* tájéka, *Harukáj, Jó ösveny sorka, Katorga, Káruylé pataka* tájéka, *Kend oldala, Kereklik sorka, Kristine, Kús Széked teleke, Lajtorjás, Lesód, Lovászó, Mostyán teleke, Ördögkő, Papsa teleke, Sáros pataka* tájéka, *Szőke ponkja, Úz vize* tájéka.

A fent említett telekkönyvi birtokjegyzékek közül kettőben egyeznek a birtokegységek hold és négyszögöl számai. Ha ezek közül összeadjuk a fontosabb tételeket, vagyis az erdőket, legelőket, kaszálókat, és elhanyagoljuk az utakat, árkokat, vízmosásokat, az összeadásunk végeredménye túllép a 9.000 kataszteri holdon. Ez a kerekítve 9.000 holdasnak nevezhető jobbára erdős, hegyes-völgyes terület jelentette a XVIII–XIX. században Csíkszentgyörgy megyéje havasait.

Ezen a területen kívül még az ún. *revindikált* havasok közül is kettőt, *Kereszt* és *Sólyomtár* magáénak tartotta Szentgyörgy megyéje. Revindikált havasoknak nevezték azokat az Erdély-széli havasokat, amelyeket 1657 és 1769 között a moldvaiak apránként elfoglaltak, majd amikor a kormányzat *revindikálta*, vagyis visszaszerezte azokat, egy 1783. évi császári parancs következményeként nem kerültek a hajdani birtokos közösségek kezébe, hanem hosszú ideig a határőr katonaság céljait szolgálták, majd megalakult belőlük a *Csiki magánjavak* néven emlegetett havasi birtok.³¹⁴

A XIX. század közepén híre járt, hogy van remény a revindikált havasok visszaszerzésére. Csíkszentgyörgy megyéje is sokat szorgoskodott a két havas, *Kereszt* és *Sólyomtár* visszaszerzése érdekében, de törekvését, Csíkszentmárton megyéjének hasonló igyekezetével ellentétben, nem koronázta siker.³¹⁵

A havasok védelme a szomszédoktól

Szentgyörgy megyéje a XVIII–XIX. században nagy igyekezettel örködött, hogy a *Csobányos patak* és a *Kászoni-medence* közé eső havasait megőrizhesse foglalásra, birtokszerezésre hajlamos szomszédaitól. Különösen *Mindszent* és *Szentmárton* megyéivel gyűlt meg a baja több alkalommal.

Mindszent megyéjével az a körülmény adott okot a villongásokra, hogy a múlt kódébe vesző idők óta nemcsak Szentgyörgy megyéje birtokolta az értékes lesődi havast, hanem a tőle viszonylag távol fekvő *Mindszentnek* is része volt benne. A

³¹³ M. 11. 1909. CSIGYKI, CSIBKI.

³¹⁴ KOCSIS Lajos 2008. 14–41.

³¹⁵ M. 3. A. 118v., 119., 186v., M. 3. B. 215. – Vö.: KOCSIS Lajos 2008. 27–28.

XVIII. század első felében talán még meg sem osztotta a lesődi birtokot a két érdekelt megye. Czikó Ferenc Mindszenti főmegyebíró 1735-ben „*Csik Mindszent megyéjének lakossi képekben és nevekben*” protestált Szentgyörgy megyéje ellen a „*nemes Fel Csik Székben Nagy Boldog Asszony megyéjében*” tartott „*Generális Visita*” előtt a „*Lesődi proventus meg osztása iránt*”.³¹⁶ A jeles felcsiki igazságtevő fórum nyomot hagyott a szentgyörgyi megye 1736. évi Bánkfalva részéről való megyebírói számadásban is, ahol 99 „pénz” elköltési indokaként a következő szöveg került a kiadások lajstromába: „*Lesőd havasából jöven Contraversia be Mindszent Megyéiével, ennek decisiojára lévén delegatusok Nagy Boldog Asszonyra a Szent Szék Generalis Confluxusára Méltóságos Úr Kastalj János praesentiajában, azon...deputatusok intertentiojara expendált*”.³¹⁷

A XIX. században már valószínűleg el volt határolva Lesődön a szentgyörgyi és a mindszenti érdekerület, de összezsapásra, vitatkozásra határsértés címén került alkalom bőven.

1824. május 24-én Szentgyörgy megyéje gyűlésén a jelenlévők tárgyalták azt az értesülést, hogy a mindszentiek meddümárhákat hajtottak „hír nélkül” Lesődbe, Szentgyörgy megyéje területére. A „nemes közönséges megye” azt végezte, hogy másnap, május 25-én a szentgyörgyi és a bánkfalvi határbíró 25-25 emberrel hajnalban menjen ki Lesődbe, és a mindszenti meddűnyájakat pásztoraikkal együtt a „*határig, az az nyerges keresztfáig el takarítani tartsa kötelességének*”.³¹⁸

Lesődöt nagy kiterjedésű idegen, vagyis szentgyörgyi föld választotta el Mindszenttől. Ebből következett, hogy ha a mindszentiek, a lesődi havasukba akartak menni, szentgyörgyi határrészekre, sőt Szentgyörgy falun kellett keresztül menniük. Szentgyörgyi földön keresztül hajthatták állataikat is Lesődbe. Az 1820-as évek vége táján, Füstös Tamás főhavasbírósa idején a szentgyörgyi megye előjárói feltartóztatták a mindszenti juhnyáját a szentgyörgyi templom utcájában. A mindszentiek perre mentek. Alcsíkszék bírái a szentgyörgyieket elmarasztalták. A szentgyörgyiek a pervesztés után nem hagyták magukat. Fellebbeztek. Az 1830-as évek közepére azonban már látni lehetett, hogy a perköltségek miatt a dolognak nem lesz jó vége. A szentgyörgyi megye akkori vezetősége békülni próbált a mindszentiekkel. 1836. január 7-én a megye gyűlése megbízta Nemes Tompos Andrást, Illyés János főhavasbíró és Madár Mojzes főmegyebíró, hogy menjenek el Mindszentre „*a békesség el próbálására*”.³¹⁹ 1837. április 23-án a megye gyűlése szentgyörgyi Illyés Jánost és bánkfalvi Bálint Ferencet küldte el a „*Nemes Első Székely Gyalog Ezred Kormányához*”, hogy a Mindszentnek fizetendő 366 R. forint 40 krajcárnyi összeget próbálják meg a revindikált havasok kasszájából kifizettetni.³²⁰

A Lesőddel kapcsolatos viszályok az 1860-as években sem csillapodtak. 1862. július 1-jén a megye gyűlése megállapította, hogy „*Mindszent közönsége a Szent György megyéje havasi csordájából be hajtott 4 darab marhákat, jogtalanul,*

³¹⁶ M. 8. 30/1735.

³¹⁷ M. 6. 474.

³¹⁸ M. 3. A. 15.

³¹⁹ M. 3. A. 49.

³²⁰ M. 3. A. 60.

mellyek közül mostis 2 marha a Mindszenti Közönség kezén van”. A gyűlés úgy döntött, hogy Szentgyörgy megyéje indítson pert Mindszent ellen. Az 1863. március 3-án tartott megyegyűlés résztvevői kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a pert ismét Mindszent nyerte meg.³²¹

Szentmárton megyéje havasaival hosszú határvonalon érintkeztek Szentgyörgy megyéjének havasai. Ez óhatatlanul határvitákhoz vezetett, különösen Aklos tájékán.

A szentmártoniak aklosi birtokháborítása ritkán intéződött el olyan békességesen, mint 1794-ben: „Aklos nevű havasunkban az Havas Bírák meg tanálván nemes Szent Mártoni némely becsületes emberek marháját és juhajit in Summa 208, mely hatalmas cselekedetekért meg akarván büntetni, de mivel illy havas... időben, a mint magok valják, nem hatalmasságból hanem kénytelenségből tartózkodtak meg egy napra Aklosban, melyre nézett az Nemes Megyeis, békesség keresetbe hagyván, meg egyezének úgy, hogy az nagy marhától egy krajczárt, az aprótól egy-egy pénzt fizeszenek” – írta Szentgyörgy megyéjének nótáriusa 1794. december 12-én.³²²

1837-ben Szent Márton megyéjének emberei olyan erdőben asztaltak Aklos területén, amelyet Szentgyörgy megyéje a magáénak hitt. Valóságos metális per kezdődött a két megye között, amely közel két évtizedig tartott. A peres felek 1854. február 7-én békéltek meg egymással. A *Sillatys* nevű terület Szentmárton-Csekefálváé lett. A *Bencze patakát* jelölték ki határnak a két megye havasai között.³²³

ERDŐ, ERDŐRONTÁS, ERDŐVÉDELEM, ERDEI HASZONVÉTEL

Erdők és havasi irtáskaszálók

Csikszentgyörgy megyéjének több mint 9.000 kataszteri holdas havasát jobbra erdő borította. Némely erdőterületeket bizonyos ideig, a legkülönbözőbb okok miatt, más erdőbirtokló közösségek gyakorlatahoz hasonlóan, Csikszentgyörgy megyéje is *tilalmassá* nyilvánított és a *Tilalmas*-nak nevezett területekre vonatkozó szigorúbb szabályok szerint kezelte. A *tilalmas* ellentéte lehetett a megyejegyzőkönyvekben ritkán *szabad havas*, *szabad hely* megjelöléssel emlegetett havasi föld.

A közösségi birtoklású sűrű erdőket és a szellősebb erdős, fás legelőket a XVIII–XIX. században magánbirtoklású irtáskaszálók tarkították. A legrégebbi magánbirtoklású havasi irtáskaszálók múltja a kevés írott emléket hagyó századokba vezet. Feltételezhető, hogy Csikszentgyörgy és Csikbánkfalva havasaiban ezek az irtott magánbirtokok jobbra a XVI–XVII. században keletkeztek, később pedig folyamatosan bővültek. A XVIII. századra már összefüggő kaszálótömböket is alkottak. Létrejöttük idején még olyan idők jártak, amikor nem vétségnak, hanem megkérdőjelezhetetlen erénynek számított a havasi irtás, a távoli erdős területek arra alkalmas részének kaszálóvá alakítása. A megszorodott XVIII–XIX. századi forrásokban hiába keresi a kutató a régi irtáskaszálók kialakulásának, létrejöttének

³²¹ M. 3. A. 167v., 175v.

³²² M. 2. 96.

³²³ M. 3. A. 60v., 65v., M. 3. B. 212–211v., 210v – 210.

körülményeit. Az erdei irtások egy létező rendszer birtok-egységeiként tárnak az agrárhistoria kutatója elé. A XVIII. század végi és a XIX. századi erdővédelem korában csak ritkán és különleges esetekben lelhet a történész olyan írott adatokra, amelyek új irtáskaszálók keletkezését sejtetik. (Ezeket az adatocskákat később, a kaszálók témaköre tárgyalásánál csokorba szedem!)

1731-ben, amikor egyezséget kötött egymással Szentgyörgy és Bánkfalva a havasok jövőbeli használatáról, bizonyos havasi közösségi területek kiterjedését szomszédos magánbirtoklású kaszálók felsorolásával határozták meg. Ezeket a havasi magánbirtokokat *ős birodalmakként* emlegették, utalva régiségükre, ködbevesző múltjukra. Alább két szövegrészletet idézek az 1731-ben réginek, „bevettnek” számító magánbirtokokra, amelyek egyrészt az *Égettvész* tájékán húzódó pusztult erdőt, másrészt a távoli Lovászt és *Bagjodot* határolták:

„Csinód pataka 's az Uz vize között való Égettvész nevű hely... pusztulásival együtt, melynek Égettvész felől való vicinusa Bánkfalvi Bene Dávid primipilus, ab alia úgy mint Egerszék felől Csík Szent Mártoni Bertalanok primipilusok helye, melyet mostan Csík Szent Györgyi Gáll Imre uram primipilus bir, Égettvész felől az Uz vizin által kelvén jó fel az pusztulás Aklos útyára, mely útnak inét menet Aklosba jobb kéz felől vicinusa Bánkfalvi Péter Ferentz és Kelemen primipilusok és birodalma, bal kéz felől Bánkfalvi Péter Mihály primipilus és ugyan a Bánkfalvi nemes Szabó familia”.

„Lovászónak vicinusa partim az Kánya atyafijak, partim major Kontsag Péter Szent Györgyiek primipilusok, az Bagjodi Szabad helynek vicinusa ab una Csík Szent Györgyön lakó Bors János uram... atyafiaival, ab alia..., Kánya Balásné Ersébet primipila és Sánta István... pro tempore Kotormányban lakó primipilus”.³²⁴

Erdőrontók, erdővédelem

A prevarikátorokról általában

A megye havasi erdeire sok pusztító erő leselkedett. Fatolvajok, tiltott legeltetők, lombtakarmány gyűjtők, hír nélküli dránicacsinálók, kaszáló *tágosító* fapusztítók mind az élő erdőt veszélyeztették. A sokféle erdőpusztítót a XVIII–XIX. századi iratokban latin eredetű szóval *prevarikátornak* nevezték. A prevarikátorok egy része a szomszédos helységekből lopakodott be a szentgyörgyi megye havasába. Más erdőrontók Csíkszentgyörgy és Bánkfalva lakosai, vagyis a megye tagjai közül kerültek ki.

Idegen erdőrontók

Az idegen prevarikátorok sorába tartoztak az időnként fel-feltűnő *berszányok*, vagyis nagy területeket bejáró transhumáló román vándorjuhászok. 1840 nyarán Aklosban Altizes esztenája táján idegen berszányok nyájai tűntek fel, és jelentős

³²⁴ TA. K. 6. 64., 65. – Ezeket a régi magánbirtoklású irtáskaszálókat, például 1822-ben Lovászó táján, emlegették *ős kaszáló* megjelöléssel is. (M. 3. A. 9v.)

károkat tettek az altizesi esztenatársaság juhainak kijelölt legelőn.³²⁵ 1846. szeptember 16-án Szentgyörgy és Bánkfalva hét vezető embere a havasokban járt és Bolondosban megtalálta egy bereczki berszány Péter János 800 juhból és kecskéből álló óriási nyáját. A határjáró vezető emberek 5 fiatal *czapot* lefoglaltak. Másnap a berszány megjelent Szentgyörgyön és a megyének „békesség úttján” fizetett 10 R. forintot, valamint adott 16 m. forint hajtópénzt.³²⁶ 1863 szeptemberének elején Srentsuk Raduj bereczki berszány meddő nyájai a *Sűrű sorok* táján prévarikáltak. Az egyezkedésben rutinos berszány „kibékült a nemes megyével”. 12 új forintot fizetett.³²⁷

1780. június 1-jén két hasonló családnevű, föltehetőleg módos menasági primipilus prévarikációját tárgyalta Szentgyörgy megyéjének gyűlése, akik föltűnően sok, 10 szekérnyi cserefát loptak Lesődön. Az alább idézendő jegyzőkönyvi részlet megértéséhez feltételezhetjük, hogy a vakmerő pottyondi atyafiak talán fűrészmalom üzemeltetők voltak: „*Lessöd nevű közönséges Csere erdeiből a' Nemes Megyének Csik Menaság Potyondi Mihály Jakab és Antal eő kegyelmek in maj 1780, 10 szekér csere fát hozattak magok tulajdon szükségekre, melyet mostani Havas bírák eő kegyelmek, nevezetesen Keresztes István és Fülöp Tamás észre vevén... nevezett Mihály Antal szép instantiára vevén, a Nemes Megye meg engedett, sub conditione, hogy a Nemes Megye szükségére hova hamarabb 6 tőke fedni való deszkát 3-3 ölesekét kívágnak, ki vágván a' Nemes Megyének hírt tévén, el hozhathassák, mindenik tőke 12 szál deszkából álló legyen, ha pedig nem cselekednék, a' Nemes Megye [által] secundam Constitutiones meg büntetessék, melyre apromitálá magát Mihály Antal eő kegyelme, azon alkalmat tulajdon keze írásával meg erősítvén.*”³²⁸

A legelszántabb és a legjavíthatatlanabb szomszédos prévarikátoroknak a kászoniakat mutatják a megyejegyzőkönyvek. Alig akad olyan esztendő, amikor kászoni fatolvajok, illegális legeltetők, területfoglalók ne okoztak volna kárt Szentgyörgy megyéjének Lesődben, vagy akár egy távolabb eső havasban is.

Egy 1800. évi kászoni prévarikációról, atyafiságos egyezséggel zárult kecskebehajtásról tájékoztat Szentgyörgy megyéjének egyik íráshibákban bővelkedő protokollum-jegyzete: „*Anno 1800. Die ultima Augusti, Mű Nemes Szent György megyéjének lakosi ennek előtte két héttel el küldöttük volt határ inspectorainkot Lessöd havasunkba hajtani, kikis elmenvén, bé hajtottak az Kászon Altízi eszténa társaság ju nyájából Demeter Demeter elől 45 számból álló kecskéket, melyekből is el haljtottak volt a társai, Demeter György és Todor Putyi 34-et, s 11 maratt volt az inspectoraink kezén, melyet most Nagy Kászoni Nagy Péter nobilis és Márton Péter primipilus Uramék közben járások által vagyis kérésekre 5 Magyar forint hajtóért és 7 Magyar forint büntetésért a 11 számból álló kecskéketis a Nemes Megye által engedé Demeter Demeternek a fen írt napon és esztendőben. Melyet Müis a Mű igaz hűtiünk szerént jövőendő bizonyságul subscribálunk a kászoni atyafiakkal*”. A talán túlzottan is ünnepélyesre sikeredett egyezményt Bors Ádám főmegyebíró és néhány

³²⁵ M. 3. A. 77v.

³²⁶ M. 3. A. 97v.–98.

³²⁷ M. 3. A. 181–181v.

³²⁸ M. 2. 85.

megyebeli előljáró mellett valóban aláírta a két kászoni előkelőség is. Pontosabban Nagy Péter nobilis nem tudott írni. Keresztet rakott a neve mellé.³²⁹

Nem sokkal később, 1802-ben három gyalogkatona jogállású kászoni gazda fizetést ajánlott Szentgyörgy megyéjének, amiért nyájaik Lesődön „jártak és háltak”. Egyikük cserefákat is kivágott. „Membékélésre” törekedtek.³³⁰

1841. június 1-jén, amikor a „Nemes Megye házánál” Szentgyörgy megyéje „elegyes gyűlést” tartott, híre jött, hogy „*Lesőd havassában kászoni juhok pascuálnak*”. A gyűlés azt a határozatot hozta, hogy másnapra, június másodikára „*mindenik falus bíró a Határ Bírák mellé parancsoljon ki két napi kenyérrel 30-30 embereket*” a kászoni juhok behajtására.³³¹

Az efféle igazságtevő kivonulás nem mindig jelentett vidám havasi kirándulást. 1845. május 26-án Szentgyörgy megyéjének „kiparancsolt” tagjai Lesőd havasából két kászoni esztenatársaság 46 kecskéjét behajtottak Szentgyörgyre. A kászoni nyájak „oláh pásztorai” heves verekedéssel védelmezték a rájuk bízott, tilosban járó állatokat. Harcos, ütlegető magatartásuk tartós gyötrelmet okozott a jogaikat védő szentgyörgyieknek.³³²

1844. november 17-én Szentgyörgy megyéjének közgyűlése „2 m. forint, az az két ezüst huszasokban” megbüntette kásonzfeltízi gyalogkatona Sánta Zsigmondot, mivel megtaláltatott, amint a nemes megye Katorga nevű erdejében „prevarikáció képpen” „hír nélkül” fákat vágott ki.³³³ Nem volt szerencsésebb a kásonzfeltízi Bándi József providus sem, aki 1839-ben aklosi prévarikációjáért 5 m. forintot fizetett Szentgyörgy megyéjének.³³⁴

Előfordult, hogy a leleplezett kászoni erdőrontóktól a havasbírák *zálogot* vettek el. A megyejegyzőkönyv szavai szerint így cselekedtek 1826-ban is: „*Tekintetes Nemes Szent György Megyéjének gyűlése tartatván 24. Februarii 1826, az okon, hogy abban az holnapban el zálogoltatván a Nemes Szent György Megyéje erdejében, Aklos bérce alatt, erdőlvén a Tilalmas erdőben, jussok semmi nem lévén ottan, s. v. 4 ökr lantz, egy vasas taliga, két járom vonó szíjjastol, ezek meg betsültetvén törvényessen*”. A gyűlésre megérkeztek a „megzálogolt” kászoniak. A szemben álló felek megbékélésre törekedtek, így szerencsésen megegyeztek.³³⁵

A kászoni erdőrontó nem mindig váltotta ki a tőle elvett zálogot. Az ilyen zálog bizonyos idő eltelte után elárverezhetővé vált. 1847-ben a megye árverésre bocsátott 3 „kötő lánczot”, amelyeket Katorga táján vettek el prévarikáló kászoni személyektől. Jellemző a lánc korabeli értékére, hogy „szemei” számával jellemezték. Érdeemes idéznünk erről az árverési beszámoló részletét: „*Először egy 48 szemből álló láncz 5 R. ft. 10 kr. váltóba, ment Kerekes Jánosnak. Másodszor egy 34 szemből álló láncz 3 R. ft. és 1 kr.-on ment gyalog katona Péter Jánosnak. Harmadszor egy 45 szemből álló láncz ment 3 R. ft.-on 43 kr.-on Gál Istvánnak*”.³³⁶

³²⁹ M. 2. 146.

³³⁰ M. 2. 109.

³³¹ M. 3. B. 235v.

³³² M. 3. A. 88v–89.

³³³ M. 3. B. 227.

³³⁴ M. 3. A. 69.

³³⁵ M. 3. A. 256.

³³⁶ M. 3. A. 100.

A „hazai” erdőrontók sorában fontos hely jutott a kecsketartóknak, különösen azoknak, akik nagyobb kecskenyájukat télen a havasokban lombtakarmánnyal akarták etetni. A nagymúltú, ősi lombtakarmány úgy keletkezett, hogy a pásztor eleven bükkfák ágait vágta le, vagy fiatal bükkfákat teljes egészében kivágott, hogy a földre került lombokat rághassák az állatok. A fapusztításnak ez a módja nagy veszélyt jelentett az erdőkre, és az erdőbirtokos közösségek sokat küzdöttek ellene.³³⁷

1840. február 26-án a megye gyűlésén megjelent „a Szentgyörgyön tartózkodó” ifjú Szöts György és Gyűjtő András, akik kecskéiket „Lesőd Bükkiben” lombtakarmányon teleltették. Nem tagadták „*a fáknak le vágattatását*”, sőt jól felfogott érdeklükben elismerték, hogy „*cseleđgyeik nagyon hibáson cselekedtek*”. Kifejezték „megbékélési” szándékukat. 15 M. forint büntetést fizettek. Igéretet tettek a megye gyűlésének, hogy „*többé azon helyen fejszével nem járnak*”.³³⁸

1842 decemberében Olá Gyűjtő András és Gyűjtő Pál, akik pásztorként a nyáron „alattomosan” szénát csináltak maguknak Lesődön, kérték a megyét, hogy a kiszabott büntetésük kifizetése után juhaikkal és kecskéikkel a helyszínen feletethessék az összehordott szénát. A megye megengedte a lesődi teleltetést, de figyelmeztette a két személyt, hogy lombtetés céljából „*fákat levágni nem szabad*”.³³⁹

1859-ben Szentgyörgy megyéje erdőkímélés céljából radikálisan szabályozta a szentgyörgyi és a bánkfalvi kecsketartást. A következőket rendelte el. 1. Egy-egy gazdaságnak két fejős kecskénél többet tartani nem szabad, annyit is csak azoknak, akik szegénységük miatt fejős tehenet nem tarthatnak, de a tejre rászorulnak. 2. A kecskéket a nyomási legelőn, a hazajáró tehéncsordával együtt lehet legeltetni. 3. Mivel a „megye erdei” az „élőfák levágatása” miatt a kecsketartás révén pusztulnak, kecskét télen az erdőn, az erdő között vagy az erdő közelében tilos járatni.³⁴⁰

1864. március 1-jén a megye „bizottmányi gyűlése” elmarasztalta és pénzbüntetésre ítélte Karácsony Istvánt és Thodor Andrást, akik „*a Nemes Megye akarattya ellen és engedelme nélkül Bolondosban a köz erdőben legeltették kecskéiket*”. Az ügy akkor vett figyelemre méltó fordulatot, amikor a két elmarasztalt személy kérte a megyétől a kárhozottatott kecskék télvégi, koratavaszi havasi tartásának engedélyezését, hogy ezáltal „*a már meg lévő Bolondosi szénájok kárba ne mennyen*”. A megye előjárói józan belátással a következőt határozták: „*miután bé bizonyult az, hogy a szénát semmi szín alatt el hozni nem lehet, tehát mind ketten az ottan lévő szénájokat le etethessék, úgy mind azon által, hogy Thodor András az ő szénáját horджа бэ... a Karácson István pajtájához, és ottan mind ketten kosárba úgy étessék meg, hogy ha a kecskéikat ki bocsássák az erdőbe... 12 forintig büntetődnek*”.³⁴¹

Nem kevesebbről van itt szó, mint egy időszakosan használt szállásról,³⁴² ahol egy irtáskaszáló jellegű magánbirtok szénatermését etette fel tél végén kecskéivel a

³³⁷ Csíkszentmiklós megyéjének a lombtakarmánnyal kapcsolatos gyimesi küzdelmeire: BÁRTH János 2011. 62–64. A lombtakarmányról általában: PALÁDI-KOVÁCS Attila 1983.

³³⁸ M. 3. A. 72.

³³⁹ M. 3. A. 78.

³⁴⁰ M. 3. B. 203.

³⁴¹ M. 3. A. 183.

³⁴² A csíkszentgyörgyi és a csikbánkfalvi gazdák havasi szállásairól: BÁRTH János 2004. 77–86.

távoli bolondosi irtáskaszáló tulajdonosa és egy szállással nem rendelkező ismerőse. Olyasmit csináltak, ami fontos eleme volt a havasi kaszálók hasznosításának, de mindennapi jellege miatt kevés nyomot hagyott a történeti forrásokban. Ebben az esetben is csak azért került szóba a dolog, mert a kecskék teleltetője ravaszkodott. Szénakímélés céljából állatait beengedte a megye erdejébe, de a megye éber erdőbírái éppen arra jártak és tetteért megbüntették.

A magánbirtoklású havasi irtáskaszálók tulajdonosai a XVIII–XIX. században rendszerint arra törekedtek, hogy kaszálójukat „tágosítsák”, bővítsék. A kaszáló és a közerdő találkozásánál újra és újra *aszaltak, kergeltek*, kiégettek majd kivágtak néhány fát, hogy az erdőtől elhódított terület folyamatosan növekedjen. Ha a kaszáló-tulajdonos nem volt túl mohó és a terjeszkedést lassan, lépésről lépésre végezte, a telekkönyvi térképek nélküli világban talán soha senki nem vette észre a foglalást, és nem lett vizsgálat a birtoknövelésből. Ha azonban túlzottan szem előtt volt a kaszáló, vagy a gazdája túl nagy lépésekkel végezte a bővítést, a XIX. században már feltűnhetett a foglalás a havasbíráknak, és a foglalót büntetésben részesíthette az erdejét védő megye.

1846. június 20-án a megye gyűlése kénytelen volt megállapítani, hogy a megye erdeinek határait „*a privátusok kaszálói felől*” nagy veszélyek fenyegetik, „*mi-vel a privátus személyek hatalmas foglalása az egész megye eddigi birtokába nagyon el hatalmasodott*”. A gyűlés úgy határozott, hogy „*a Fő Havas Bíró fel vevén maga mellé a Nemes Megye Hűttőseit, eskütyeit és más szükséges személyeket, szorgalmasan járjon ki, egyszer s mint a lehető tulajdonosokatis meg szólítván szénafű helyeiken annak határa szélye ki kövezésére*”. A kissé erőtlén határozatot a megye gyűlése megtoldotta azzal a fenyegetéssel, hogy „*azon privátus birtokosok, kik ez után a Nemes megye erdejébe bé aszalnának*”, 12 ezüst forint büntetést fizetnek.³⁴³

1857-ben is kénytelen volt megállapítani a megye gyűlése, hogy a megye erdejét sok kár éri a *privátusok* kaszálóinak szélén. A gyűlés résztvevői szükségesnek tartották a „*régi halmazás*” megújítását a határvonalakon.³⁴⁴

1840. június 21-én a megye gyűlésén általában kerültek szóba a megye erdejét aszalással pusztító foglalók: „*Nemes Megyénkben némely lakos atyámfijjai a Nemes Megye erdején minden örökség nélkül aszalásokkal foglalásokat tettek a Nemes Község híre, akaratyán kívül, a melyre határozottatott, hogy a Fő Havas Bíró egy Regyius úr által azon aszaló személyeket törvényesen intesse meg*”.³⁴⁵

Az erdőrontók számát szaporították azok a szentgyörgyi és bánkfalvi lakosok, akik a „megye híre nélkül” nagy mennyiségben *dránicát* csináltak a megye erdejében, vagy értékes élő fákat vágtak ki a megye tilalmasában.

1774. április 22-én a bánkfalvi havasbíró Keresztes József a megyeszéke előtt vádolta szentgyörgyi Gáll Balázs és Bánkfalvában lakó Gáll Sámuel primipilusokat, hogy az előző évben, 1773-ban a „*Nemes Megye híre nélkül magok nevek alatt drániczát csináltattak Csík Szent György Megyéje közönséges erdeiben a Katorga nevezetű helyben csík csekefalvi Albert Antal primipilus számára*”. A megyeszéke először elrendele az idegen faluba eladott harmadfél ezer dránica visszaszolgáltá-

³⁴³ M. 3. A. 96v–97.

³⁴⁴ M. 3. A. 130.

³⁴⁵ M. 3. B. 240v.

tását a megye számára. Néhány nap múlva a vétkesek és a megye képviselői „megbékéltek”. Az illegális *dránica-hasogatás* elrendelői pénzbírságot fizettek. Pénzbüntetést kaptak azok a személyek is, akik 1861-ben alattomosan *Katorga északjából kerék falakat*, vagyis kerékagyakat hoztak ki.³⁴⁶

1773. november 19-én a csíkszentgyörgyi megyeszéke tárgyalta egy falopási ügyet, amelynek teljes leírását idézem, mert szövege jól visszaadja a hajdani megyeszéki igazságszolgáltatás hangulatát, szóhasználatát: „*Csik Szent Györgyi Havas Bíró Fülöp Tamás primipilus proclamaltatá de eadem Csedő Andrást és Mártont primipilusokat, hogy in Anno 1772 és 73-ban Nemes Megye híre és végezése ellen őtt [szekér] csere fát ki hoztak a Nemes Megye tilalmasából, mellyben híre lévén a' Dominus Actornak, kötelessége szerént utánna járván kötelességének, azt felelték az Inctussok az Megye Polgárnak, hogy hozta volna oda az Actor a nagy fejét a disznó teremtetten, mert agyon vertem volna, azért meg kívánnya a Dominus A. azon potentiáért, hogy a Nemes Megye végezése és híre nélkül Tilalmas erdeibe mentek, a Constitutio szerént minden terű fáért három három forinton convincaltassanak*”.³⁴⁷

A megye havasainak őrzése, óvása

A megye havasainak őrzése, óvása a főhavasbíró kötelességének számított, aki a másik társfalú havasbírójával, a két határbíróval, a megye hűtőseivel, szükség esetén a falusbírák által kirendelt szentgyörgyi és bankfalvi férfiakkal védelmezte a megye havasi javait, elsősorban a tilalmas erdőket.

1845. február 16-án, a megye gyűlésén határozat született arról, hogy az erdei kártételek elszaporodása miatt „*választassanak a fő havasbíró mellé 12 erdő pásztort*”, akik a két határbíróval és azok hűtőseivel „minden kifogás nélkül” tartoznak őrizni az erdőket. Sajnos a határozat szövegezője arra nem tért ki, hogy milyen alapon történt a választás. Valószínűleg mindkét faluból „szérre” szervezte be a főhavasbíró a kellemetlen feladat végzésére nem szívesen vállalkozó „erdőőröket”. Erre utal, hogy a „megválasztottak” megbízatása egy évre szólt, és 12 M. forint büntetés kilátásba helyezésével kellett engedelmességre inteni őket. Az erdőőri szolgálatot teljesítők számára némi vigaszt jelentett, hogy részesedtek az elfogott erdőrontók büntetéseként beszédett pénzekből.³⁴⁸

1860. január 19-én hat új erdőőrt választottak a megye erdeinek őrzésére, hármat Szentgyörgyről, hármat pedig Bankfalváról, akik január 21-én reggel Csíkszeredában, a „Császári, Királyi Járási Hivatalban” tettek esküt.³⁴⁹

³⁴⁶ M. 2. 80–81., M. 3. A. 155v.

³⁴⁷ M. 2. 78–79.

³⁴⁸ M. 3. A. 84v.

³⁴⁹ M. 3. B. 200v.

Faosztás, a megyetagok fához jutása

Úgy gondolhatnánk, hogy egy többezer holdnyi erdővel rendelkező szervezet, az egyházközség szerepű megye életében központi helyet kapott a szervezetet alkotó megyetagok fához juttatásának kérdése. Ezzel szemben némi csodálkozással tapasztalhatja a kutató, hogy Szentgyörgy megyéjének 1714 és 1865 között kisebb-nagyobb rendszerességgel vezetett protokollumkönyveiben, különösen a gazdasági tevékenységre koncentráló XVIII. század végi, XIX. századi jegyzőkönyvekben érdemlegesen nincs szó a megye tagjainak fához jutásáról, a megye „hazai” faosztásairól.

Igaz Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva házat, földet birtokló gazdái nemcsak a két falut összefogó megyének voltak a tagjai, hanem a két falut alkotó 8 tizes valamelyikének is. Mint tizesetagok, mint valamelyik tizes tilalmasába *bébirók* részesedtek tizesük faosztásaiból. Mivel a tizeserdők a faluk közelében terültek el, a tüzelőnek való fát érdemesebb volt onnan beszerezni, mint a távoli havasi erdőkből. Föltételezhető viszont, hogy a tizeserdőből kapott tűzifát sokan igyekeztek kipótolni a megye erdejéből. Másrészt a falvak lakóinak, a megye tagjainak rengeteg épületfára volt szükségük, amelynek forrását jobbra a megye havasi erdeiben láthatták. Van is elég szó a megyejegyzőkönyvekben épületfa ingyenes juttatásáról, például tűzkárosultak, de az esetek nagy többségében a jutalmazottak kászoni vagy más idegen falusi „égettek”. „Erdőlési” jogot is adott sokszor a megye gyűlése, de szinte mindig megyén kívül lakó „possessoroknak”. Valamilyen rejtélyes oknál fogva nem kerültek a létező, a kutató rendelkezésére álló protokollumokba a megyebeli gazdák havasi erdőlésének szabályai, a megyetagok épületfával és szerszámfával való ellátásának esetei, holott a tizesjegyzőkönyvekben több ezer írott oldal foglalkozik ezekkel a témákkal. E sorok írója azt tartja, hogy tanulmányában olyan kérdésekkel kell foglalkoznia, amelyeknek forrásait tartalmazzák a megye iratai. Bizonyos források hiánya fölött nem érdemes keseregnie. Még akkor sem, ha a megye működéséről alkotandó képben helye lenne a faosztásnak.

Föltételezhető, hogy a XVIII–XIX. században Szentgyörgy megyéjének havasi erdeiben, a *tilalmasban* és a *szabad havasban* egyaránt tilos volt a „megye híre nélkül” eleven, nyers fát kivágni. Az is valószínűnek látszik, hogy a szabad havasban és esetleg erdőszabadítások idején a tilalmasban is, a megye tagjainak, illetve a más faluban lakó *bébiró* possessoroknak bizonyos szabályok betartásával szabad volt *erdőlni*, vagyis kiszáradt és kidőlt fákat összevágni, majd a kijelölt úton az erdőből kihordani. Minden körülmények között tilos és büntetendő dolognak számított a megyétől kapott vagy vett fát megyén kívüli faluban eladni. A megye tagja szükség-helyzetben hozzájuthatott épületfához. Megfelelő helyen és meghatározott feltételek betartásával a szentgyörgyi és a bánkfalvi gazda a megye erdejéből is szerezhetett magának szerszámfát.

A faizásnak, az erdőlésnek ezeket a szabályait elsődleges források híján is ki-következtetheti a kutató néhány kései, 1860 körüli szabályozásból,³⁵⁰ a tízesek erdölési rendjéből³⁵¹ és általában a székely faluközösségek erdölési szokásaiból.³⁵²

Dránicacsinálás, zsendelykészítés

A *zsendely* és a *dránica*, mint tetőfedő falemez, fontos építőanyagnak számított a XVIII–XIX. századi Alsószékben. A készítéséhez szükséges fát sokan a megye erdejéből szerezték be, illetve a dránicát a havasi erdőben hasogatták. A dránica- és zsendelycsinálást saját szükségletre megfelelő feltételekkel bizonyára sokszor engedélyezte a megye, de az efféle engedélyek írásba foglalása nem tartozott a protokollumkönyvek feljegyezni valói közé. Így alig maradt nyoma. 1859-ben azért írt be a jegyző a protokollumba egy zsendelykészítési engedélyt, mert idegenek végezték a munkát Botár Joachim bánkfalvi lakos számára. A megye akkor is azt tartotta igazán fontosnak, hogy az elkészített zsendelyek száma nem haladhatja meg a 3500-at, és a zsendelycsinálók a munkálatok idején nem legeltethetik állataikat a környéken.³⁵³

Szentgyörgy megyéjének dránica- és zsendelycsinálással kapcsolatos érdemi rendelkezései viszonylag kései időszakból, a XIX. század második feléből maradtak fenn. Ezek a rendelkezések az állami erdőtörvények szellemében fogantak, de bizonyára őriznek elemeket a korábbi helyi jogszokásból is, ezért érdemes idéznünk őket.

1858. január 20-án a megye gyűlése jelképes fizetéshez kötötte a saját szükségletre való dránica- és zsendelycsinálás engedélyezését: „*A zsendely és dránica készítés, tekintve az abbéli mindennapi szükségletet, el nem tiltatik ugyan, hanem előleges jelentés után... készíthetik, de egy száz zsendelyért egy, a drániczáért két pengő krajczárt... tartoznak a Megye pénztárába befizetni. Idegennek semmi szín alatt eladni, készíteni tilos*”.³⁵⁴

1864. december 29-én még alaposabb szabályozást fogalmazott meg a megye gyűlése a dránica és zsendely készítésének feltételeiről, lehetőségeiről: „*A dránica csinálás által gyakorlatban volt erdő pusztítás korlátoztassék, még pedig a következőben: 1. Egy ben lakó birtokosnak is dránitzát vagy sendelyt csináltotni nem szabad mind addig, míg azon szükségét saját használatára ki nem mutatta, melyik épületit akarja bé fedetni, 's ezen szükségének bé bizonyítása után a két közönségtől, minthogy erdeink osztatlan állapotban bíratnak, írásbeli engedélyt kell, hogy nyerjen, hogy az helybéli mester emberek által a szükséges dránitzát vagy sendelyt meg csináltathassa. 2. Amely ben lakos birtokos vagy mester ember az első pontban meg állított engedelem nélkül dránitzát vagy sendelyt merészelve csinálni vagy csináltotni, úgy az is, ki a dranicat kereskedés végett a két közönség területiből idegennek merné el adni, minden 100 sendely vagy dránicától a két közönség pénztárá-*

³⁵⁰ M. 3. B. 200v.–199v., M. 3. A. 150.

³⁵¹ BÁRTH János 2007. 213–219.

³⁵² IMREH István 1983. 246–253.

³⁵³ M. 3. A. 142v.

³⁵⁴ M. 3. A. 132.

ba 1 új forintot köteles fizetni büntetésül. 3. A dránitzával foglalkozó mester emberek minden 100 darab[ért] az illető csináltatótól 40 új krajcár jutalomnál többet nem követelhetnek”.³⁵⁵

Szentgyörgy megyéje templom-, iskola-, plébánia-, kántorlak-felújítások alkalmával maga végeztetett dránica-készítést arra specializálódott vállalkozókkal a saját havasaiban. Ezek a megrendelések néha helyet kaptak a megye gyűléseinek jegyzőkönyveiben.

1848-ban Kánya Pál kapott dránicakészítési megbízást a megyétől egy túlzottan is fontoskodóra sikeredett egyezség tanúsága szerint: „1848-dik esztendő februarius 7-dikén Bánkfalvi gyalogkatona Kánya Páll ajálkozott a Nemes Megye előljárói szemben léteken, hogy a Kántorális ház szükségire fedelet csinálni fog 5000 három araszos dránitzákat a következő pontok alatt: 1. Hogy a Nemes Megye az írt ött ezer dránitzáért fizet 50 R. forintot, azzal a meg jegyzéssel, hogy május első napjára készen fog lenni hiba nélkül. 2. Midőn a munkához akarnak fogni, jelentik az havas bíró atyánkfának s akkor kapni fog 25 R. forintot, a más 25 forintot kapni fogja kezéhez midőn a munka bevégeződik és a Nemes Megye biztosai által meg vizsgáltatódik, az dránitza három araszos légyen, tisztességes jó munka, mert különben a pénzeiből le fog huzattatni, ha jók nem lesznek az írt dránitzák”.³⁵⁶

1862-ben kászoni Ferenc Antal kapott megbízást a megyétől 4000 dránica elkészítésére, százanként 35 krajcárért. A kész tetőfedő anyag szállítását a megye vállalta. A kászoni vállalkozó jutalom gyanánt két szál fát vihetett el Bertziből.³⁵⁷

Hamuzsírőzés, „lúgfőzés”

A hamuzsírőzők vagy lúgfőzők az üvegyártás egyik alapanyagát állították elő. Rengeteg fát fogyasztottak. Ezért az üvegsűr kifejezéssel jelölt XVIII–XIX. századi erdélyi üvegyártó telepek környékén sok erdő pusztult el.

Alcsíktól délre, a háromszéki táj északi fertályán három nevezetes üvegsűr működött a XVIII–XIX. században: a málnási, a zaláni és a sepsibükszádi. Utóbbit 1782-ben telepítette át Mikó Miklós Mikóújfalú területéről a bükszádi erdők közé. A gyár vonzotta a letelepedőket. A bükszádi üvegsűr léte teremtette meg Bükszád falut.³⁵⁸

A három üvegsűr közül a bükszádi esett legközelebb az alcsíki Szentgyörgy és Bánkfalva hatalmas erdőkkel rendelkező közös megyéjéhez. Így nem véletlen, hogy a bükszádi hamuzsírőzők, lúgfőzők állandó üzleti partnereivé váltak a bevételek után sóvárgó szentgyörgyi megyének.

A megye jegyzőkönyveiben 1794-től 1862-ig találunk hamuégetőkkel, hamuzsírőzőkkel kötött egyezségeket. 1813 és 1861 között valamennyi szerződés bükszádüvegsűri vállalkozókkal jött létre. Megállapodásaik szinte töretlen sort

³⁵⁵ M. 3. A. 189–189v.

³⁵⁶ M. 3. B. 218v.

³⁵⁷ M. 3. A. 173.

³⁵⁸ BUNTA Magdolna – KATONA Imre 1983. 70–72., 112–115., IMREH István 1983. 260–261.

alkotnak. Az 1794. évi és a 1862. évi egyezségek kivételeknek számítanak. Megye-beli, kászoni és más idegen vállalkozók „hammászati” törekvéseit tükrözik.

Nézzük először a kivételeket!

1794. december 12-én a megye gyűlése szerződést kötött bankfalvi Ferenc András primipilussal és négy társával, akik „*az Nemes Megye közönséges havassa erdein az el veszendő fákból hamat éget [hettek] egy esztendő elfolyása alatt*”. Pünkösdre 8 M. forintot kellett lefizetniük. Csak veszendő, azaz kiszáradt, kidőlt és „fenn álló odvas fákat” használhattak. A munkálatok idején a „magok élelmére” 10 kecskét legeltethettek az erdőben. A vállalkozókért bankfalvi András György vállalta a kezességet.³⁵⁹

Nem tudjuk, hogy Ferenc András és társai mit akartak kezdeni az égetett hamuval. Bizonyára külső beszállítóként el akarták adni az akkortájt kibontakozó, erősödő bükszádi üvegcsürnek. A megyejegyzőkönyv egyik apró megjegyzéséből azonban arra következtethetünk, hogy a megállapodásból és a mögötte meghúzódo tevékenységből nem lett semmi. A vállalkozók nem tudtak üstöt szerezni hamuzsír kifőzéséhez.

1862-ben négy különböző hamuzsírfőző vállalkozással is szerződést kötött Szentgyörgy megyéje. Akkor, az erdők nagymérvű fogyatkozása idején talán az átlagosnál is nagyobb keletje lehetett a hamuzsírnak, vagy a megye volt a korábbinál is jobban rászorulva a bevételekre. A négy szerződés közül kettőt kászoni, egyet zaláni, egyet pedig helybéli vállalkozó kötött. A zaláni férfi valószínűleg a zaláni üvegcsürnek dolgozott. A megyebéli és a két kászoni³⁶⁰ vállalkozó bizonyára több környékbeli üvegcsürnek is eladhatta termékét.

Az 1862. évi szerződések a korábbiaknál körültekintőbben, gondosabban fogalmazottak. Szövegeik az alábbi elemekre, alkotórészekre tagolódnak: 1. A vállalkozók rendelkezésére bocsátott erdőterület pontos körülhatárolása földrajzi nevekkkel. 2. „Egy melegítő és egy főző üst” működtetésének megengedése, amelyek alatt a szállások környékén melegítés céljából „nyers fákkal” is szabad tüzelni. A hamuzsír főzéséhez azonban csak száraz, kidőlt, odvas fák használhatók. 3. A „haszonbér”, a kijelölt erdőterület bérlése egy évre szól. A bérleti díj előre fizetendő a havasbíró kezébe, meghatározott dátumon, például *Szent János napján, Margit napkor*, vagy azon a napon, amikor kivonulnak a havasba, hogy elkezdjék a munkát.

A hamuzsírfőzés során a „veszendő fák” tekintetében használható erdőterületek kijelölésére álljon itt néhány példa 1862-ből!

Kászonfeltízi Vargyas István és Máthé József „*kiarendálák Szent György Megyéjétől lúg főzésre egy évig a veszendő fákat a következendő határ kinevezése mellett... határ Aklos sorkán ki menő út Papsa telekéig, onnen el Mostyán telekéig, mindenütt az élen Bencze hídjáig, délre indulva Bencze pataka a határ*”.³⁶¹

„*Dragamer Mojzes Zalanyi Asztalos Györgynek meg bízotyá... Csík Szent György Megyéjének havasán és pedig ezen határok között úgymint Mosnyán dombjától elkezdve, bé az ág sorok sorkán észak felé Lovászó patakáig, innen ki*

³⁵⁹ M. 2. 96.

³⁶⁰ A XIX. század közepén állítólag Kászonjakabfalván is létesült üveggészítő *fabrika*. IMREH István 1983. 261.

³⁶¹ M. 3. A. 163v.

menve verőfejen Lovászó bütüje tetejire, innen az erdő szélyen észak felé Jó ösveny sorkáig az útig, az úton be pedig a Gáll Balás fűrésziig, innen keletre indulva a Csobányos vize mellett le lajtorjás ajáig, innen délre indulva Bolondos patakán fel Bentze nyakáig, innen kiindulva az éléig, egész az meg indított pontig, vagyis a fen-nebb érintett Mosnyán teleke dombjáig”, egy évig haszonbérbe kiveszi „a meg szomszédozott erdőt lúg főzés végett”.³⁶²

„Kászon feltizi Balás József és Bodó István atyafiak... ki árendálák az alábbi szomszédolt erdőt lúg főzés végett, úgy mint a Sűrű sorok élen ki fel Papsa telekiig, Papsától keletre térve az Aklosi esztenáig, onnan bé Úz viziig és fel Úz vize mellett a Sűrű sorok útyáig”.³⁶³

„Csík Szent Györgyi Gáll András, Olá Mihály és Gáll Gábor atyánkfiai a Nemes Megyénk erdejéből lúg sir főzés végett ki árendáltak Lovászó észak erdeje részét, nevezetesen Jó ösveny sorkától kezdve az Károljé patakáig egy kerek évig”.³⁶⁴

Következzenek ezután a bükszádi hamuzsírőzők egyezségei!

A bükszádi hamuzsírőzők egyezségeinek 1813-tól 1861-ig terjedő sorozata sokféle szerződést és szerződésszerű jegyzőkönyvi szöveget tartalmaz. Akadnak fölöttébb elnagyolt fogalmazásúak és gondosabb fogalmazásúak egyaránt. Néha egy-egy odavetett szó, néhány szavas mondattöredék utal valamely fontos szerződési körülményre. Az odavetett szavak, vázlatos mondattöredékek értelmezése nem könnyű feladat. Legtöbbször egy másik szerződés bőbeszédűbb mondata szükséges a megértésükhöz.

A viszonylag korai, rövid és vázlatos egyezségek példájaként idézem a következő, 1813. és 1814. évi szövegeket.

„Anno 1813. die 5-ta Mártii Nemes Szent György Megyéje közönséges confluxusában meg egyezvén azon, hogy Bükszád üvegcsúri Gubás Mihály és Farkas Miklós Gr. Mikó Miklós eő Nagysága colonusi el árendálák az írt Nemes Megyétől az lúgnak való fákot Bagljod patakon alul az Úz vizin éjzak felől való bűk erdőt tíz, az az tíz forintokért egy esztendőre”.³⁶⁵

Karácsonyig szóló lúgfőzési szerződést kötött 1814 tavaszán Vaszi János bükszádi vállalkozó: „1814-dik esztendő böjtmás hava 18-dik napján Nemes Szent György Megyéje közönséges confluxusa alkalmatosságakor jelentvén magokat Bükszád Üveg Csúri Vaszi János és Todor Simon Gr. Mikó Miklós eő Nagysága colonusi, hogy Lugnak való erdőre szükségik lévén, mely szerint az fenn írt Nemes Megyével complanálnának, és engedé a Nemes Megye eő Kegyelmeinek Lugnak való erdőt a Bagjod patakán alol, az hol annak valót tanálnak az következő karátsónig 7, az az hét R. forint arenda fizetésért... Kezest adának az következő károkról Csík Bánkfalvi lófő Tamás Jánost gyalog katonát”.³⁶⁶

A viszonylag kései, a XIX. század közepéről származó bükszádi szerződések sorából álljon itt a megye előljárói által ünnepélyesen aláírt 1847. évi egyezség.

³⁶² M. 3. A. 164v -165.

³⁶³ M. 3. A. 165v.

³⁶⁴ M. 3. A. 166v.

³⁶⁵ M. 2. 128.

³⁶⁶ M. 2. 131.

„Bizonyítás arról, hogy minket alatt írtakot, Nemes Szent György Megyéjének elől ülő bízatosait meg tanálának mai napon december 12-dik napján 1847-dikbe Bükszádi providus Jantsi Mihály és Latzi János, eőkegyelmek avégből, hogy kívánkoznak Nemes Megyénktől Lug sír főzés végett egy darab erdőt ki árendálni, az mely kéréseket Nemes Megyénkis elfogadni kívánná, elsőbenis azzal a' megjegyzéssel, hogy az használható erdő tanáltatik... Lovászó sorkán bé egészen a Csobányos vizére, a' délli részen a' víz mellett le Somtár sorka, onnan ki Ördög kő büke sorkára, s tovább Bentze nyakára, onnan bé a' régi Kommandó [házon] be Egres patakán az Uz vizére, onnan fel a Mély patakig, és ki onnan Papsa telekére, el az csapáson Mosnyán telkére, onnan Bagjodra feljövő útig. Mind ezen meg szomszédoltatott erdőknek szükségekre használható javait át adá Nemes Megyénkis két egymás után folyó évekig, az az 1848-dik és 1849-dik esztendőkre haszon bérbé negyven öt, az az 45 R. forintba, oly feltétel mellett, hogy az irt személyek eő kegyelmek a benn meg irt árenda summából mostan közelebből karátson vására napján tíz, az az 10 R. forintokat adnak elő pénzbe Nemes Szent György Megyéje Fő Havas Birájának Balla Imre eő kegyelmének, a' több hátra maradt részét amidőn előlegesen az erdőbe bé menendének minden héja nélkül bé szolgáltatassák, és mostan előben két pár kalamárist porolozójával és tizenkét palinka ivó poharakot. Ezen kívül használható jogok lészen egy Lúg sír főző üst és egy melegítő. Ép fákat le vágni, egybe rontani [tilos]. Megtanáltatás esetében tizenkét magyar forintokig büntetődnek. Mely fenn meg írtakrol az hitelesen subscribálunk a fenn meg irt napon és esztendőben itten Csík Szent Györgyön a Nemes Megyénk köz házánál”.³⁶⁷

Végigtekintve a bükszádi vállalkozók hamuzsír főző szerződésein, megállapítható, hogy az 1810-es évek rövid egyezségeit a XIX. század közepére hosszadalmasabb, több feltételt rögzítő megállapodások váltották fel. Az első szerződésekben csak nagyvonalakban jelölték meg a használható erdőket. A XIX. század közepén azonban már földrajzi nevekkal határolták körbe az igénybe vehető erdőterületeket. Bár a XIX. század elején is veszendő, száraz fát szánt a megye a hamuzsír főzőknek, ezt a tényt nem hangsúlyozták túl a szerződésszövegek, ellentétben a század közepével, amikor a nyers fák kivágásának tilalma nagy teret kapott. Nyersfa kivágását csak a melegítő üstök tüzelésére engedélyezett a bérbeadó.

Bizonyos bükszádi vállalkozók többször is egyezséget kötöttek Szentgyörgy megyéjével. Ilyen visszatérő hamuzsír főzőnek tekinthető Vaszi János, Gubás Mihály, Onika János a XIX. század első harmadából, Kontr József, Kodra Mihály az 1850-es, 1860-as évek fordulója tájáról.

Szentgyörgy megyéje a pénzben fizetendő bérleti díjon kívül a XIX. század második negyedében olyan tárgyakat is beszámított a bérleti díjba, amelyeket valószínűleg a bükszádi üvegcsürben készítettek. 1837-ben „három pár kalamárist”, vagyis tintatartót adott a megyének Orza György árendáló. 1847-ben „két pár kalamárisal” és 12 pálinkás pohárral is tartozott a lúgfőzés bérlője.³⁶⁸

³⁶⁷ M. 3. A. 104.

³⁶⁸ M. 3. A. 59., M. 3. A. 104.

Kéreghántás a kéregért

A fennálló fák kérgének eltávolítása eredendően a tágan értelmezett *aszalás*, a fák mesterséges, erőszakos kiszáritása érdekében végzett tevékenység. Ugyanakkor a fákról gondosan leszedett kéreg, székelyesen szólva: a *kereg* is többféle módon hasznosítható anyag. Lehet vele havasi kalibát fedni. A szárított kéregből *csertörők*-ben előállított kéregport évszázadokon át a tímárok használták bőrkikészítésre, a XX. században pedig hadianyag gyanánt vásárolták fel a katonai hatóságok képviselői.³⁶⁹

Néprajzi kutatás során, a XXI. század elején egy idős csíkszentgyörgyi gazda így emlékezett az 1940-es évekre, illetve általában a régi időkre: „*A kereg jobban kellett, mint a fa*”. Kijelentését a kutató akkor túlzásnak érezte, pedig a történeti források ismeretében nem látszik annak.

A tizesjegyzőkönyvek elemzése során bebizonyosodott, hogy a tizes többszörsően jól járt, ha a falvakhoz viszonylag közel fekvő erdőterületeket kérgelésre adott bérbe. A vállalkozótól pénzt kapott a kijelölt területen gyűjthető kéregért. A kérgelés után a helyszínen kiszáradt fák a tizesé maradtak. Következésképp, a tizes *aszalt fenyőt* oszthatott tagjainak úgy, hogy az *aszalásra* nem kellett költenie vagy közmunkát felhasználnia. A tizes gazdálkodásában tehát a fákról leszedett kéreg úgy jelentett bevételi forrást, hogy a lecsupaszítás művelete, praktikusán szemlélve a dolgot, növelte a tizesnek visszamaradt fa értékét.³⁷⁰

Ezzel szemben a megye, valószínűleg azért, mivel erdei a falvaktól fölöttébb távol feküdtek, nem tartotta különösebben megbecsülendő értéknek a kéregtelenített, száraz, hántolt fát. (Miként egyébként az élőfát sem!) Erre a különös következtetésre akkor juthatunk, ha megpróbáljuk értelmezni az 1846. és 1851. évi kéreghántási egyezségeket görcsösen fogalmazott, odavetett mondatait arról, hogy a kérgelés jogának árendálója a leszedett fakérgen kívül a megkérgelt fákat is „*elhasználhatja*”.³⁷¹ A megyét tehát az érdekelte, hogy a vállalkozótól megkapja a kéregért kialakult pénzt, a száraz fák pedig lehetőleg ne csúfítsák a havasi táj nyári zöldjét, ne akadályozzák az új erdő sarjadását, vagy ne gátolják a fátlan terület növekedését. Nem más ez, mint a néprajzi adatközlő igazsága: „*A kereg jobban kellett, mint a fa*”.

A kéreghántás árendába adása a XIX. század közepén jó üzletnek bizonyult. A megye a kéreg iránti keresletet igyekezett a maga hasznára fordítani. Annak érdekében, hogy a magán kéreghántók az illegálisan eladásra kínált kérget ne mondhatták boronafáról származónak, a megye a következő rövid rendelkezést hozta 1861-ben: „*Kerget hántani senkinek nem szabad, ha bornát hánt, ... a' kergit ottan hánnya el, a' ki pedig ez ellen tenne 5 új forinttal büntetődik az erdő vesztegetés ki kerülése tekintetéből*”.³⁷²

A XIX. század közepén a megye erdeiben legtöbbször kászoni vállalkozók béreltek ki kérgelendő erdőrészeket. Alább bemutatom Bándi Antal és Bándi Ignác

³⁶⁹ Az *aszalás* és a *kérgelés* fogalmáról, módjairól, a *kereg* felhasználásáról: BÁRTH János 2007. 232–236.

³⁷⁰ BÁRTH János 2007. 234.

³⁷¹ M. 3. A. 94., 115v.

³⁷² M. 3. A. 154.

kéreghántó egyezségét, amelyet késéssel írtak be a megye jegyzőkönyvébe és szövegében egy faeladási ügyletre is utalás történik.

„1847-dik esztendő mártius hold 29-dik napján itten Csík Szent Györgyön nemes megyénk köz házánál meg jelenének Nemes Kászon széki All és Fel tizi Providus Bándi Antal és testvére Ignázt, a kikis még az elenyészett 1846-dik esztendő október hold némely napjaiban a Tekintetes Nemes Megyénktől kíváncsoztak vala egy részetske erdőt ki arendálni kereg hántás végett 14, az az tizen négy ezüst császári huszasokal, az kiknekis Nemes Megyénk ajánkozni is kívána Bentze patakának napkeleti részín, az melyről is csak ugyan írás nem kelvén, és már moston mint hogy feledéken vala nemes Biztoságunk az dologrol, ennél fogva éppen azon meg circulált Bentze pataka keleti részín, s úgy Egres patakán a régi Comendo házig, az holis Nemes Kászon széki Bodó Moyses, Gáll Simon és providus Székely Joseff eő kegyelmek 600 szálból álló fákat ki arendálni kívánták, azzal a meg jegyzéssel, hogy mint hogy eő kegyelmek még az arenda summát még be nem szolgáltatták, a tavaszi nyilatal és az erdő[be való] bemenés előtt... itten meg kelletik jelenniek, hogy az Nemes Közönségünk biztosai [megmutassák], hogy hol munkálkodgyanak, tehát akkor az itt Bándi Antal és Ignázt eő kegyelmeknek is otton azon erdőből egy részetskét ki fognak szakasztani, mint hogy azon erdő nem csak hat száz szál fákból áll. Amelyről a fenn meg írt időben, holdnapban itten Csík Szent Györgyön a Nemes Megyénk köz házánál subscribálunk”.³⁷³

1860 táján a megye Jó ösveny nevű esztenahelyén, juhlegelőjén fölöttébb megnöttek és elszaporodtak a fák. A területen *aszalni* kellett. Szentgyörgyi Nagy Sándor tímármester 1861. május 26-án vállalta, hogy azokat a fákat, amelyekről kérget lehet hántani, *meghántolja*, az apróbb fákat, bokrokat pedig kivágja. A terület kijelölését végző bizottság vendégül látását is ígérte. Az egyezség értelmében az élelmes tímármester pénz nélkül kéreghöz jutott, a megyének pedig nem kellett bajlódnia a tisztítandó terület irtásával.³⁷⁴

A fenyőgyanta gyűjtése, „szurkászat”

Miként a tizeserdőkben,³⁷⁵ a megye erdeiben is a csíkszentkirályi Csiszer familia *szurkászott* 1860 tájékán. Volt, aki a *megye híre* nélkül próbálkozott a fenyőgyanta gyűjtésével, mint például szentkirályi Csiszer József, aki 1862-ben „*Al úton a Nemes Csík Szent György Megyéje fenyős erdőjiben szurkot szedett*”.³⁷⁶ Ezért a megye pénzbüntetést szabott ki rá. Az eset jól mutatja, hogy a XIX. század közepén a szurok már értéknek számított. Az erdőtulajdonos megye hasznot remélt belőle. Ezért az illegális szurokgyűjtőt büntette.

Egy 1861. évi bejegyzés szerint Csiszer Barnabás *szurkász* a törvényes utat választotta, és árendadíjat fizetett a megyének az egyik *aszalt* erdő szurkáért: „Az

³⁷³ M. 3. A. 100–101v.

³⁷⁴ M. 3. A. 154.

³⁷⁵ BÁRTH János 2007. 237.

³⁷⁶ M. 3. A. 172v.

1861-dik év október 8-án a szurok szedésből tiszta jövedelem jött 5 Ft. osztrák értékben Szent Királyi Csiszer Barnabástól Jó ösveny sorkabeli aszalásrol”.³⁷⁷

Faszénégetés

A faszénégetés árendálására egy adatot őrzött meg Szentgyörgy megyéjének 1817 és 1865 között vezetett nagy protokollumkönyve: „Az el következő 1818-dik esztendő januarius 16-dik napján Kászon széki Feltízi Gábor István gyalogkatona és ugyan odavaló Gábor György gyalogkatona jelentvén magokat Nemes Szent György Megyéje elől járój előtt az iránt, hogy szénnek való erdőre szükségek lévén, azon helyen, az hol eddigis arendáltak, Fejér víz nyakán az úton túl észak felől, melyről tanácskozáva a Nemes Megye előljárói, és meg engedte a Nemes Megye a nevezett helyen szenet égetni mostantol fogva, úgy mint 16-ta hujus a következő Pünkösztig 30, az az harmincz német forint arenda fizetés alatt”.³⁷⁸

Faeladás

Ha áttekintjük azokat a jegyzőkönyvben rögzített eseteket, amikor Szentgyörgy megyéje a havasi erdeiből élő fát adott el kivágásra, feltűnik a fa XVIII–XIX. századi alacsony ára. Ezt az értéktelenséget bizonyára befolyásolta a nagybani kereslet hiánya, az erdők falvaktól számított távolsága, a havasi faszállítás rengeteg nehézsége. Erdemes arra is felfigyelnünk, hogy Szentgyörgy megyéje, amelynek több ezer holdnyi havasi erdeje volt, templomi, plébániai, iskolai építkezések, épületjavítások idején fát, deszkát is vett pénzért.³⁷⁹ Vagyis egyszerűbb volt az építkezéshez éppen szükséges faragott farönköt, deszkát a faluban megvenni, mint a havasban kitermelteni, faragtatni, deszkává fölvágni és 20-25 kilométernyi távolságból úttalan utakon szállítani. A fa tehát, amikor élőfaként állt a havasban, kevés értéket képviselt. Értékét a kivágása és a hazaszállítása során ráakódott munka ára növelte meg tetemesen. A havasi eleven fa értéktelenségét és az iránta tanúsított megvetésszerű viszonyulást jól érzékeltetik például Szentmiklós megyéjének és Csikszépvíz közösségének gyimesi erdőirtó egyezségei, amelyekben a megye, illetve a közösség felszólította, sőt kötelezte az erdei birtokba helyezett gyimesi jövevényt, hogy a tanyája körül elterülő fenyvest „irtsa és pusztítsa”.³⁸⁰

A XIX. század első felében legtöbbször kászoniak kérték Szentgyörgy megyéjét, hogy pénzért fák kivágását engedélyezze számukra a havasi erdőkben.

1801. december 21-én került a megye protokollumába a következő rövid szöveg: „Nemes Kászoni felső falvi lófő Szabó Ádám atyánkfiának a Szent Györgyi Nemes Eskütség... Katorga árnyékából engedett 4 szán száraz fenyő fát, melyért adott 48 denárokat”.³⁸¹

³⁷⁷ M. 3. A. 153.

³⁷⁸ M. 3. A. 3.

³⁷⁹ M. 6. 339.

³⁸⁰ BÁRTH János 2011. 65., 69., BÁRTH János 2005.

³⁸¹ M. 2. 112.

A következő évben, 1802. július 4-én Szentgyörgy megyéjének gyűlése „enge-
dett” „Kászon altízi Sánta Mihály káplárnak száz szál bornát épületnek 1 forint 36
pénzekért”.³⁸²

1838. január 13-án született meg a megye alábbi határozata: „Nagy Kászon Fel
Tízi gyalogkatona Máté Mojzes és providus Silótyi János elő kegyelmeknek ada Ne-
mes Megyének 10 szál tőkének való fát 4 m. forintokért Bentze nevezetű helyen, oly
meg hagyással, hogy ettzerre el készítsék, és hír adás mellett, a Nemes Megyének
egy Biztosa előtt ettzerre el vigyék. Ha pedig többet vágnának a vásárlottakon kívül,
12 forintokig meg fognak büntettetni”.³⁸³

1846. június 1-jén, a megye nótáriusának feljegyzése szerint, „Nemes Szent
György megyéje köz házánál rendi gyűlés alkalmatosságával meg jelenvén Kászon
Fel Tízi providus Bándi Joseff, akiis kívánczván nemes gyűlekezetünk előtt száz
darabból álló borna és faragni való fákat Nemes Közönségünktől ki használni
Bentze századdal öt darab ezüst huszasokért, az melyeket Nemes Közönségünk előtt
tisztá kész pénzül leis olvasa”.³⁸⁴

1843-ban egy kozmási gyalogkatona, András Ignácz kért és kapott jogot 5 ma-
gyar forintért arra, hogy Szentgyörgy megyéje havasi erdejében 60 szál bornát ki-
vágjon, és a farönköket szentgyörgyi felügyelet mellett az erdőből kihordja.³⁸⁵

A korábbiaknál nagyobb faeladási akciót hajtott végre Szentgyörgy megyéje
1862 elején. Első lépésként a megye egy bizottságot küldött ki 1862 januárjának
első felében az „eladásra” kiszemelt Katorga észokja területére, hogy ott öt kivágan-
dó erdőszakaszt kitáblázzon. A bizottság intenzív terepbejárással elvégezte az öt
tábla körülhatárolását. Az emlegetett régi földrajzi nevekre való tekintettel idézem
az erdei táblák leírását.

„1. A táblázás meg kezdődött Fejér víz nyakán, innen bé egyenesen Aklos híd-
gyára és itt fel indulva Úz vize árkan egész a Gáll Ferentz 's részesei fűrészig, innen
ki menve az Vak árkon Szén égető pusztájára az él útig.

2. Tábla kezdődik az fűrész aránti Vak ároktól a megnevezett fűrészben fejül le-
vő Vak árokig, küjel az él út, belől Úz vize.

3. Tábla pedig az elől irt Vak ároktól kezdve a Měj patak tövire be jövő nagy
árokig, onnan ki az él útra, belül az Úz vize, küjel az él út az határa.

4. Tábla kezdődik a nagy méj(?)patakra bejövő ároktól a Szőke dombja
közepiről bejövő Kút árokig, Úz vize és az él út határa.

5. Tábla pedig kezdődik az irt Kút ároktól fel a Szőke dombja felső szegire, on-
nan a bé jövő juh hajtás(?) a Sorok élen a volt Botárok fűrészire határozatotott”.³⁸⁶

A „kitáblázásra” valószínűleg azért volt szükség, mert a megye vezetői úgy
gondolták, hogy a licitálók majd táblánként veszik bérbe a területet. Ezért minden
táblának meghatározták az árát. Végülis nem így történt a dolog. 1862. január 27-én
a három megjelent kászonimpéri vállalkozó: Bodó József, Márton András, Máté
Lajos, együtt és egyben árendálta ki a „kitáblázott” erdőterületet Katorga észokján.

³⁸² M. 2. 113.

³⁸³ M. 3. A. 63v.

³⁸⁴ M. 3. A. 96v.

³⁸⁵ M. 3. A. 80v.

³⁸⁶ M. 3. A. 159v.

A vállalkozók öt évre 500 új forintot fizettek Szentgyörgy megyéjének. A fizetésre három időpontot jelöltek ki: 1862. február 10-ét, 1863. február 10-ét és 1864. február 10-ét. Mindhárom alkalommal az 500 forintnyi árendadíj egyharmadát, 166 forint 67 krajcárt kellett átadni az erdő gazdájának. A megye 5 évet adott a kiárendált erdő fainak kivágására és elhordására.

Látszik, hogy a megyének kimondva, vagy kimondatlanul a fákért kapott 500 forinton kívül fátlan legelőterületre volt szüksége. Ezért a megállapodás szövegezősekor hangsúlyt kapott az a követelmény, hogy az árendátorok a területet nem legeltethetik, sőt már a munkálatok alatt is a megye járathatja ott állatait. A legelőterület iránti sóvárgás a kicsinyesség határát súroló követelményeket is sugallt. A megye például meghatározta, hogy a kivágott fa szállításakor a szekerek csak szekerük megrakodásának idejére, legfeljebb két órára ereszthetik el igavonó barmaikat legelni. Ha a szállítók az erdőben hálnának, jármos marháikat pénzbüntetés terhe alatt, nem legeltethetik a kiárendált erdőrészen.³⁸⁷

„Fűrészek” működésének engedélyezése, fűrészhelyek árendába adása

Imreh István a székely történeti népelet kutatója azt írta a hajdani fűrészmalomokról, hogy bizonyára kialakultak működtetésük szokásjogi keretei, „csak éppen leírt formában nem bukkantunk még rájuk”.³⁸⁸ Erre való tekintettel szükségesnek látszik azoknak a közösségi protokollumokban megőrzött feljegyzéseknek az alapos tanulmányozása, bemutatása, amelyek „fűrészek” létrehozási feltételeivel, működtetési körülményeivel kapcsolatosak.³⁸⁹

Szentgyörgy megyéjének havaiban a gyors folyású patakok hajtóerejét kihasználva 1820 és 1855 között viszonylag sok *fűrésznek* nevezett *deszkametsző* telep keletkezett. A havasi *fűrész*eket legtöbbször csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi gazdák, gazdacsoportok hozták létre a megye földjén. A fűrészalapító gazdák a megyétől kértek és kaptak engedélyt fafűrészelő telepük megvalósítására, illetve a megyének fizetettek árendadíjat azért a helyért, amelyet a fűrész és rakodója elfoglalt. Az árenda kisebb irtott kaszálóra, legelőre is vonatkozhatott a fafeldolgozó hely közelében. A *fűrész*esekkel kötött megyei egyezségek általában meghatározott időre szóltak, annak hangsúlyozásával, hogy a bérleti idő lejártá után, új szerződés hiányában a fűrész építményeit el kell hordani a területről, és a fűrészhely visszaszáll a megyére.

Alább bemutatom a Szentgyörgy megyéje által 1820 és 1855 között engedélyezett *fűrész*ek alapadatait, amelyeket a megye protokollumaiból gyűjtöttem össze és válogattam ki. Az adattárban minden engedélyezési határozat számot kapott. A szám után betűjel vezeti be az alapadatokat. Az alkalmazott betűjelek jelentése: a., az engedélyezés időpontja, b., az alapító(k) neve, c., a *fűrész* helye, d., az árendafizetés módja, e., az árenda időtartama, ha van rá utalás.

³⁸⁷ M. 3. A. 160v.–161.

³⁸⁸ IMREH István 1983. 258.

³⁸⁹ A gyergyai vízfűrészek birtoklására: TARISZNYÁS Márton 1982. 138–142., a csíkszentmiklósi megyéje által engedélyezett gyimesi „fűrészekre”: BARTH János 2011. 51., 192–193.

1.
 - a. 1820. április 30.
 - b. Tompos György (szentgyörgyi)
 - c. „*Bagjod pataka tövin*”
 - d. deszkával
2.
 - a. 1827. január 5.
 - b. Szabó József nemes, Füstös Tamás lófő, Botár János lófő (bánkfalviak)
 - c. „*Sáros patak nevezetű heljen*”
 - d. deszkával
3.
 - a. 1831. július 11.
 - b. Szabó József nemes, Bothár János nemes lófő, Füstös Tamás nemes lófő (bánkfalviak)
 - c. „*Sáros patak tövén*”
 - d. deszkával + pénzzel a vontatási károkért és a kaszálóért
 - e. 14 évig
4.
 - a. 1844. november 29.
 - b. Ványolós Antal, Ványolós István gyalogkatonák, Botár József, András István, Keresztes Gábor huszárkatonák, Kerekes János providus
 - c. „*Úz vizén Sáros patak tövin*”
 - d. pénzzel
 - e. 14 évig
5.
 - a. 1846. december 31.
 - b. Ványolós Antal gyalogkatona
 - c. „*Csinód pataka tövin*”
 - d. pénzzel és deszkával + pénzzel a kaszálóért
 - e. 14 évig
6.
 - a. 1854. január 3.
 - b. Kánya Márton, Czikó Antal, Nyíró József, Czikó Ignátz (szentgyörgyiek)
 - c. „*Rakolyás alatt*”
 - d. deszkával
7.
 - a. 1854. október 30.
 - b. Fejér István „részesekkel” (szentgyörgyi)
 - c. „*Csobányos vize mellé, a Károlé patakán alól*”
 - d. deszkával
8.
 - a. 1855. május 11.
 - b. Ambrus Ignátz (szentgyörgyi) „részesekkel”
 - c. „*Csobányos vize mellé, Jó ősvény sorka alá*”
 - d. deszkával

9.

- a. 1855. augusztus 2.
- b. Czíkó János és Czíkó Antal (szentgyörgyiek)
- c. „*Lajtorjás alján, Nyikuláj sorkával szemben*”
- d. deszkával

10.

- a. 1855. szeptember 23.
- b. Bors István úr és Gáll István (szentgyörgyiek)
- c. „*Csobányos vizére, Kend sorka alatt*”
- d. deszkával

11.

- a. 1855. október 15.
- b. Bors Gergely és Gyűjtő István részeseikkel
- c. „*Csobányos vizére, az Aparé sorka tövére*”
- d. deszkával

12.

- a. 1855. november 17.
- b. Gáll Lajos és Gáll Balázs részeseikkel (szentgyörgyiek)
- c. „*Csobányos vizére, Jó ösveny sorka alá*”
- d. deszkával

13.

- a. 1855. november 21.
- b. Botár György (bánkfalvi) részeseivel
- c. „*Úz vizire, Aklos pusztáján felül*”
- d. deszkával

14.

- a. 1855. november 23.
- b. Tamás Antal, Tamás János, Nyíró Ádám (szentgyörgyiek) részeseikkel
- c. „*Csobányos vizére Aparé sorkán alol*”
- d. deszkával.³⁹⁰

A fenti adatsorból látható, hogy a *fűrész* alapítások nagy hulláma 1854-1855-re esett. 1820-tól 1854-ig a megye 5 fűrész-engedélyezési ügyet tárgyalt. Ezzel szemben 1854-ben kettő, 1855-ben pedig 7 új fűrész engedélyét írták be a megye protokollumába. A korábbi fűrészek az Úz vizén és az Úz mellékpatakian jöttek létre. Az 1854-1855-ben megszületett 9 fűrész közül 8 a nagyon távoli Csobányos patak tájékán keletkezett.

A 3. számú engedély tulajdonképpen a 2. számú vállalkozás újraengedélyezését jelentette. Az igazi okokkal adósak a források, bár halvány utalások olvashatók a megye és a vállalkozók ellentéteire. 1827. január 5-én három fölöttébb befolyásos, módos bánkfalvi gazda: nemes Szabó József, Füstös Tamás lófő és Botár János lófő

³⁹⁰ A fűrészalapítási engedélyek előfordulási helye a szövegbeli számozás sorrendjében: 1. M. 3. B. 263., 2. M. 3. A. 16v., 3. M. 3. A 38v.-39., 4. M. 3. A. 83v.-84., 5. M. 3. A. 98-98v., 6. M. 3. B. 213., 7. M. 3. B. 211., 8. M. 3. B. 211., 9. M. 3. B. 209., 10. M. 3. B. 208v., 11. M. 3. B. 207., 12. M. 3. B. 206v., 13. M. 3. B. 206., 14. M. 3. B. 205v.

együtt kapott engedélyt arra, hogy „*Sáros patak nevezetű helyen*” fűrész állítson. Az engedélyezési határozat pontokba szedve tartalmazta, hogy a fűrész üzemeltetői milyen deszkákkal tartoztak a megyének árendadíj címén. Négy évvel később, 1831 elején a következő meglepő és szokatlan határozat került a megye protokollumába: „*Végeztetett a Bánkfalvi lőfő Füstös Tamás, Bothár János és nemes Szabó Józsefnek Sáros patak tövin adott fűrész hely aránt: minthogy a Nemes Megye végzése ellen tselekedtek a contractus meg szegésével, hogy azon helyről építményeiket el horgyák, mivel többé a nemes megye nem engedi, hogy ottan munkálkodjanak, a kaszáló helyhezis számot ne tartsanak*”.³⁹¹ A különös fordulat megértéséhez érdemes figyelembe vennünk azt a tényt, hogy az 1820-as évek második felében Füstös Tamás Szentgyörgy megyéjének főhavasbírói tisztségét töltötte be. Nagyon energikusan dolgozott. Sok ellenséget szerzett magának. Megbízatása 1830-ig tartott. 1831 táján rossz viszonyban volt a megye új előjáróival. Elszámolási bonyodalmak adódtak.³⁹² Talán deszkametsző telepének felszámolása összefüggésbe hozható a személye elleni rágalmakkal és hercehuccával. Úgy látszik azonban, hogy Füstös Tamás körül csillapodtak a viharok. A megye is hajlott a megbékélésre. 1831. július 11-én új határozatot hozott a megye gyűlése arról, hogy a három bánkfalvi vállalkozó létrehozhatja fűrészét a „*Sáros patak tövin*”. Az új engedély „preambulumában” volt egy kis vagdalkozás az előző kontraktussal kapcsolatban: „*a Nemes Megye meg sértve lévén a' contractusban írt punctumok aránt*”, de összességében az új egyezség pontos és alapos szabályozással indította el az új fűrész létrehozását.³⁹³

13 évvel később, 1844. november 2-án megegyeszer előkerült a megye gyűlésén Füstös Tamás fűrész. A „nemes és vitézlő” titlussal emlegetett bánkfalvi vállalkozó nem fizetett a megyének árendát a „*Sáros patak tövin*” lévő deszkametsző telep után. A megye előjáróinak kérdésére azt válaszolta: „*hasznát nem vette s árendát sem fizet*”. A megye zálogolást helyezett kilátásba.³⁹⁴ A rátarti Füstös Tamás megyével szembeni magatartását talán az a körülmény is befolyásolta, hogy 1844 végén lejárában volt az 1831-ben kötött egyezség 14 esztendeje, és a vállalkozó már biztos volt abban, hogy nem kéri a fűrész működési engedélyének meghosszabbítását a megyétől.

A fűrészalapítási engedélyeket, szerződéseket tanulmányozva, megállapítható, hogy a fűrészek üzemeltetői legtöbbször deszkával fizettek árendadíjat a megyének. Kivételt képezett az 1844-ben kiadott engedély, amelynek kedvezményezettjei pénzbeli árendát fizettek, valamint az 1831. évi és az 1846. évi engedély, amelynek fűrészesei deszkát és pénzt egyaránt adtak az igénybe vett terület gazdájának. A deszka általában a fűrész helyéért, a pénz a mellette fekvő kaszálóért vagy rakodóterületért járt. A megyének szolgáltatandó deszkát a fűrész üzemeltetője köteles volt a saját fuvarjával beszállítani a faluba. Néha időhöz kötötték az árendadíj gyanánt adandó deszka szállítását. Például előírta a megye, hogy a megfelelő méretű, „házföldni való”, „csűr padlás” vagy „fokos” deszka a nyári „Szent János nap” (jún. 24.) táján legyen a havasokat birtokló egyházközségé.

³⁹¹ M. 3. A. 37.

³⁹² M. 3. A. 23., 27., 27v., 28., 28v., 29.

³⁹³ M. 3. A. 38v.–39.

³⁹⁴ M. 3. A. 83.

A korábbi egyezségekből megengedte a megye a fűrésztelep körüli irtást, arra számítván, hogy az új irtáskaszáló növeli a megye vagyonát. Az 1850-es évek szerződéseiben azonban már feltűnt a terjeszkedés, az irtás tilalma.

Több fűrészalapítási engedély szövegében olvasható a megyének az a követelménye, hogy a fűrészese a megyebeli lakosoknak olcsóbban dolgozzanak, mint az idegeneknek, illetve a megyebelieknek olcsóbban adjanak deszkát, mint másoknak. Ezzel a kikötéssel a megye a saját tagjainak akart kedvezni, a megyevagyont igyekezett a megyetagok hasznára fordítani.

A fűrészépítési engedélyek bemutatására teljes terjedelmében, csak az aláírást mellőzve, idézem a fentebb 3-as számmal jelzett 1831. évi határozatot.

„E folyó 1831-dik esztendő július 11-dik napján lévén gyűlve a' nemes Megye házához a' Sáros patak tőn épült fűrész helynek el igazítása végett a' nemes Megye tagjai, hol is szembe lévén azon fűrész építő személyek u. m. Bánkfalvi nemes Szabó József, nemes lőfő Bothár János és Füstös Tamás eő kegyelmek, kikis az 1827. januárius 5-dik napján költ végzésről a' nemes Megye meg sértve lévén a' contractusban irt punctumok aránt, hogy ez ki vizsgáltatott légyen arról le mondotak és ezen ide alább irt egyezésre léptek: Hogy az arenda fizetés kezdődik e 1831-dik esztendő július 11-dik napjától kezdve 14, az az tizen négy esztendeig, olyan conditio alatt, hogy a' Fűrész helyért a' nemes Megye számára ha kívántatik csűr padlásnak deszka, olyan színűt a' miképpen a' szükség kívánnya agyanak 20 szálót esztendőnként, egyéb aránt fokos deszka a' minémű hosszúságú fog kívántatni 30, az az harmintz szálót, földni való deszkát 40, az az negyven szálót, a' mi némű hosszak kívántotnak, egyéb aránt a' deszka vásárookban a' nemes Megye béliek meg légyenek külömböztetve az idegenektől, az az : hogy mindenkor a' Megye béliek légyenek az elsők, ha a' szükség kívánnya, a fűrész pediglen, a' mig használni fogják, esztendőnként az árenda bé fizetessék, különben ha használni nem tudnák, hogy az árenda fizetés ne tsonkuljon, agyák tutára a' nemes Megyének, annak rendes üdejében, annak el igazítása végett, ezt ha el mulatnák, magoknak tulajdonítsák az ebből követhetető károkat, az fűrész tőkék vontatásokra nézett pedig az erdőért 5, az az öt Rhenes forint, egy kevés kaszáló helyet a' fűrészhez ki szakasztva birtokolásokra a' nemes Megye által attá ugyan 14, az az tizen négy esztendeig 5, az az öt Rhenes forint esztendőnkénti árendáért, a' mi pedig illeti a' nemes Megye Constitutioját, abban teszi fel a felek meg tartások végett, hogy a' Fűrészre, úgy az erdőlésre nézet Megye bélit, annál inkább idegeny szeméjeket bé fogadni, társul venni ne merészeljenek a' nemes Megye híre nélkül, ezt ha tselekednék, ezen contractualis egyezés semmivé lészen, s a fűrész a' több által vett birtokokkal együtt a' Megye birtokába jőjjön, a 14. esztendő kitelésével hasonló módon az egész fűrész hely is. Mely egyezés, hogy így ment légyen véghez mű előttünk, annak bizonyására subscribálunk jövendő béli bizonságul”.³⁹⁵

1858. január 20-án Szentgyörgy megyéjének gyűlése erdővédelmi kérdésekkel foglalkozván, számbavette azokat a *fűrészeket*, számszerint kilencet, amelyek „a megye erdején fekszenek”. A lista a következőképpen alakult: 1. Ványolós István és társaié, 2. Antal István és társaié, 3. Botár György és társaié, 4. Bors István ifj. és

³⁹⁵ M. 3. A. 38v.–39., A három vállalkozó és a megye 15 előjárójának aláírásával, névírásával.

eleje között Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván „bevett” gazdasági szokásnak látszik az esztenatársaságok tizesenkénti, illetve tizesrészenkénti szerveződése. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy korábban is ez a kép volt a jellemző. 1731-ben, amikor Szentgyörgy és Bánkfalva megegyezett a falvak külső határának számító havasok közös „megyei” használatáról, a megállapodás szövegébe belekerült néhány nehezen értelmezhető, bonyolult tartalmú megfogalmazás az esztenákról is: „...ha Bánkfalvi uraimék Szent Györgyi uraimékhoz esztene társaságba fel akarnak menni, szabados legyen, úgy a’ Szent Györgyieknek Bánkfalvi uraimékhoz, csak hogy egyik a másikára nem menjen, hanem elsőben egy elő egy akaratból fogadgyanak ahoz illendő pástorokot, és az esztene helyeket kirendelyék azon egy elő akaratból”. „...ha pedig meg nem egyezhetnének az esztene tizmboraságban, Lovásztót, Bagjodot esztendővel szabadgyával együtt birják alternatim az faluk, úgy hogy minden esztendőben Bánkfalvi uraiméknek Lovásztón vagy Bagjodon lehessen egy esztenájok, úgy hasonlóképpen a’ Szentgyörgyieknek is a contraversiás praespetificált helyeken, ezeken kívül való szénafüvek közé minden Szentgyörgy megyebéli uraiméknek libera facultások legyen esztenára egymást befogadni, csak hogy se a felső falu az alsónak praepeditumára az őkegyelmek szénafüvek közi ne erigályon, úgy az alsó faluis a’ felső falunak praepeditumára magoktól esztenát ne erigályanak”.⁴⁰⁰

A fenti szövegrészeket fogalmazása idején, 1731-ben, a száz-kétszáz évvel későbbi állapotokhoz képest alacsony lehetett Szentgyörgy és Bánkfalva népességszáma. A kevés gazda a XIX. századinál bizonyára jóval kevesebb juhot tartott. Így egy-két szentgyörgyi és esetleg egy bánkfalvi esztenán elfért a két falu juhállománya. Valószínűleg akadtak olyan gazdák, akik a másik falu nyájában vagy nyájaiban szerették volna tartani néhány juhukat. Különösen némely bánkfalviak vágyakoztak arra, hogy szentgyörgyi esztenatársaság tagjaiként Lovásztón és Bagjodon járathassák állataikat. Az 1731. évi egyezés lehetőséget adott erre a „keveredésre”. Az is lehetséges azonban, hogy a megállapodás fentebb idézett szövegének első részét nem kell szó szerint értelmeznünk, hanem a bonyolult tartalmú kijelentés magyarázatakor az egyezmény végső célját kell szem előtt tartanunk. Nevezetesen azt a célt, hogy a két falu havasait a megye neve alatt közösen használják. Az idézett szöveg második része azt tükrözi, hogy ez a cél az esztenák elhelyezése tekintetében 1731-ben megvalósult.

A XVIII. század középső és utolsó harmadának országépítő békéje jelentősen megnövelte az alciki népesség számát. A gazdaságok szaporodása magával hozta a juh- és marhalétszám növekedését is. A XIX. század elejére mindenképpen kialakult a történeti forrásokban sokat emlegetett és hosszú ideig jellemzőnek számító 8 esztenatársaság – 8 esztene rendszere.

A juhállomány és vele együtt az esztenák számának szaporodása magával hozta, hogy Szentgyörgy megyéjének társadalmában is viták támadtak az esztenák helyének kijelölése körül. Ezek a viták a XVIII. század második felétől a XIX–XX. századon át fel-fellángoltak, és kísértének a XXI. század elején is.

⁴⁰⁰ TA. K. 6. 64–65.

1779 tavaszán a szentgyörgyi „megyeszéke” három egymáshoz közel eső napon is foglalkozott két szentgyörgyi esztenatársaság vitájával. Az ügy megyeszéki állomásait viszonylag terjedelmesen idézem:

„Anno 1779. die 30-ma ápr. Csik Szent Györgyi közép esztenán lévő esztena társaság részéről Csik Szent Györgyi Csiszér János és Gáll Balázs primipilus eő kegyelmek... protestálnak, hogy ez jelen való 1779-dik esztendő 26-ta ápr. a felső esztena társaságot citáltatták az Nemes Megye esküttei elé, de nem compariáltak az esztena helynek feligazítása végett”.

„Interim die 1-ma máj 1779 tilalom ok adására ezen Nemes Megye forumára elő hivatván a’ közép esztenán lévő társaság közül, nevezetesen Ambrus Ferencz, Lacz Antal primipili, a’ más társaság közül nevezetesen Gáll Balázs és Csiszér János primipilusok, kik ellen pretendályák Ambrus Ferencz több társaival, hogy mennyen a felső esztene Katorgába, a’ közép esztene pedig Akljosba, mert mindeniknek seriesse, s azokon kívül esztene hely nem engedtetik”.

„Die 6-ta máj 1779, a’ fen meg irt két társaság, rész szerént pedig egész Szent György falva az okon, hogy azon Petre nevezetű heljen, mind ez előtt úgy mostis kapdos s falu nyájait turbálva Menaság falu azon középső társaságnak ezen folyó esztendőben esztenát erigálni meg engedtetett. Akljos pedig marad közönséges megye ususára”.⁴⁰¹

A fenti hármas szövegből többek között a következő tanulságok szűrhetők le: 1. Mivel Szentgyörgyön középső és felső esztenatársaságot emlegetnek, bizonyára létezett alsó is. Következésképp, a három tizesre tagolódó falu három esztenatársaságra tagolódott. 2. A szöveg középső részében szereplő *series* = sorrend kifejezés arra utal, hogy 1779-ben már létezett a megyén belül olyan egyezmény, hogy az esztenatársaságok nyájai, esztenái évente váltogatták egymást a kijelölt esztenahelyeken. Más szóval: minden esztenahelyen évente másik esztenatársaság tartotta a nyáját. Ha véget ért a cimboraságok sora, kezdődött előről az esztenahelyek kihasználóinak nyári tartózkodási sorrendje. 3. Voltak olyan esztenahelyek, amelyek bizonyos korszakokban bizonyos esztenatársaságoknak nem tetszettek. Amikor az esztenatársaság az esztenák „forgása” során a nem kívánt helyre került, elégedetlenkedni, vitatkozni kezdett, az esztenahelyek újraelosztását követelte. Így tett 1779-ben a szentgyörgyi középső esztenatársaság is, amelynek a *series* szerint Aklosba kellett volna mennie, de valami különös szervezés eredményeként inkább menasági havasba ment, mint az aklosi esztenahelyre.

Szentgyörgy falu Körösmény tizesének játékos kedvű jegyzője az 1780 és 1864 között vezetett tizesprotokollum egyik lapjára minden szöveges kommentár nélkül 1812-ben rajzolt egy kör alakú, két körmezőre és nyolc körszeletre tagolódó ábrát.⁴⁰² Némi tanulmányozás után megállapíthatjuk, hogy az ábra külső körmezeje Szentgyörgy megyéjének havasi esztenahelyeit, belső körmezeje pedig a szentgyörgyi és a bánkfalvi esztenatársaságokat jelenti. A külső körmező képzeletbeli mozgatásával meghatározható, hogy egy bizonyos esztenatársaság az 1812 utáni 8 esztendőben melyik havasi területen állíthatta fel esztenáját. A külső körmezőben

⁴⁰¹ M. 2. 84., A három részre tagolódó szöveg középső részében valószínűleg elírás történt. Ambrus Ferencz és Lacz Antal értelemszerűen nem a középső, hanem a felső esztenát képviselték.

⁴⁰² TA. K. 1. 84., Közölve: BÁRTH János 2007. 413.

a következő havasi esztenahelyek szerepeltek: 1. *Bagjod*, 2. *Alsó Aklos*, 3. *Bolondos*, 4. *Katorga*, 5. *Egerszék*, 6. *Felső Aklos*, 7. *Lovászó*, 8. *Fióka*. A belső körmezőben pedig az alábbi esztenatársaságok neve szorongott: 1. *Körösményfalva*, 2. *Simonszege*, 3. *Kotormány*, 4. *Latzok tize*, 5. *Gálok tize*, 6. *Altiz*, 7. *Ittkét falva*, 8. *Jenő falva*. Szentgyörgy megyéjének 8 tizese közül tehát Martonos tizes⁴⁰³ neve hiányzott. Bizonyára kevés juhot tartottak a martonosi gazdák, és akinek juha volt, társult valamelyik bankfalvi tizes *cimboraságához*. A szentgyörgyi Háromtizesben viszont sok juha volt a gazdáknak, ezért a tizesen belül két társaságba tömörültek: A *Laczok tize társaságába* és a *Gálok tize társaságába*. Így áll elő az a helyzet, hogy Szentgyörgy megyéjének 8 tizese és 8 esztenatársasága volt a XIX. század első felében.

A XIX. század elején bizonyára akadtak olyan szentgyörgyi és bankfalvi gazdák, akik juhállományukat valamiféle családi nyájként próbálták legeltetni. A megye egyik 1815. évi rendelkezése ezt csak nagy állatállománnyal rendelkező juhosgazdák számára tette lehetővé, de az elvi lehetőség megvalósítási útját-módját egyáltalán nem részletezte. Az 1815. szeptember 10-én hozott megyegyűlési határozat „*a forgóslag el rendelt 8 esztenának helyes rendben volt meg tartására*” pénzbüntetés terhe alatt elrendelte, hogy minden „*honyi*”, vagyis Szentgyörgy megyéjében lakó gazda „*pásztor elejébe adja juhait*”.⁴⁰⁴

A fentebb említett kör alakú ábrát, amely az esztenák változó helyét mutatta, valószínűleg nem véletlenül 1812-ben rajzolta Körösmény tizes protokollumába a tizesjegyző. Egy 1812. évi vitatkozás szövegéből gyanítható, hogy a megye 1811. december 16-án hozott határozatot a nyolc esztene helyének évenkénti változtatási rendjéről. Nemes szentgyörgyi Bors Lázár úr, már 1812. április 17-én ellenezte az új rendszert. Megváltoztatását követelte. A megye azonban nem kívánt változtatni.⁴⁰⁵

1817-ben bankfalvi tizesek: Altizes, Simószege, Ittkétfalva, Kotormány vitatkoztak egymással az esztenahelyekről, valamint a más tizes esztenatársaságába beálló gazdákról.⁴⁰⁶ A *Laczok Tizese Társasága* 1824-ben elégedetlen volt a neki jutott esztenahellyel.⁴⁰⁷ Ittkétfalva esztenatársasága 1856-ban arra vetemedett, hogy nyáját a kijelölt bolondosi esztenahelyről önhatalmúlag elhajtotta Lesődbe. A megye fel szólította az ittkétfalvi juhtartókat, hogy nyájukat két napon belül hajtsák vissza Bolondosba.⁴⁰⁸

Az esztenák és a megye rendtartó igyekezete

1818. február 7-én Szentgyörgy megyéje, mintegy átvéve a közösség szerepét, nagyon fontos rendeletet hozott a havasain legeltető esztenatársaságok működési nehézségeinek megoldása érdekében. A rendelkezést teljes terjedelmében közlöm az esztenabírák aláírásaival és névírásaival együtt.

⁴⁰³ Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tényleges tizeseinek felsorolása, bemutatása: BÁRTH János 2007. 45–54, valamint 1–2. hajtogató melléklet.

⁴⁰⁴ M. 2. 133.

⁴⁰⁵ M. 2. 127.

⁴⁰⁶ M. 3. B. 268v.

⁴⁰⁷ M. 3. A. 14.

⁴⁰⁸ M. 3. A. 123v.

„1818-dik esztendő Bőjt elő hava 7-dik napján Nemes Szent György Megyéje Közöséges Gyűlésében végezte... Némely atyánk fiai a Nemes Megyénk lakosai közül rendetlen szokásokat folytatni kívánnak ily formán, hogy lévén a Nemes Megyénknek közöséges szabad havasain 8 esztenázó helyek kirendelve, melyek között jobbak és alábbvalók tapasztaltatnak, mely szerint némely atyánk fiai azt szokták művelni, hogy midőn a sor hozná az alább való helyre menni, akkor fel hagyván a maga társaságát, megyen azon társaság közti, amelyre fordulva van a jobb esztenázó hely, és így mindenkor tapasztaltatik ezen tetemes hiba, melynek eltávoztatása okán a Nemes Megye heljesnek tanálta, hogy az illetén gazdák, a kik iljen módon cselekszenek elsőben a felvetett kenyeret a maga juhjaira a gazdaság közti fizesse meg, s úgy... az mely társaság be fogadgya, azon társaság meg büntettetik 12, az az tizen két német forintokig, mely büntetés a Nemes Megye kasszájába fizetődgyék tovább való szükségre, ide értvén az 1811-ben X-ber 16-dik napján költ transactionális egyezést, a melyet is maga erejében meg nem sértve határozatott.

Ex parte Szent György, Esztene Bírák

[Háromtizesből] Lacz János, Texe András m +, Lacz Ádám +, Gáll István, Gáll János+, Kánya János+

Jenőfalva tizesből Csedő Mihály+, Basa János+, Koncsag János+

Körösmény tizeze Tompos György, Tompos István, Ványolós Lőrincz+

Ex parte Bánkfalva, Esztene Bírák

Itkétfalva tizeze Nemes SzabóJózsef, Péter János+, Péter Ignác+

Simószege tizeséből Antal István +, Szabó Antal+, Bálint András,

All tizes Balás Joseph+, Füstös Imre, Tamás János+

Kotormány Sándor Péter+, Albert János

Fő Megye Bíró Bálint György, Bálint András notarius ”.⁴⁰⁹

A fenti szöveg magyarázatot ad arra, hogy miért vannak tele a történeti források az egyik esztenatársaságból a másikba való átlépés XXI. századig kísértő törekvéseivel és a juhlegeltetésnek évszázadokon át helyet adó megye negatív válaszaival. A kutató a legújabb idők példáit ismerve személyi ellentétekre próbál gyanakodni a régiségben is, holott a ravasz haszonkeresés emberi gyarlósága húzódott meg a cimboraságok váltogatása mögött. A megye, miként a fenti határozat szövegében megfogalmazódott, látta ezt, és igyekezett gátat vetni a nyájak esztenahelyek közötti forgását kijátszó törekvéseknek.

A sok esztenaváltoztatási eset közül álljon itt Háromtizes felső esztenatársaságának 1835. évi tagkilépési és tagvisszaparancsolási ügye!

1835. május 2-án „Szent György felső tize” levelet írt Szent György megyéje főhavasbírójának, Illyés Jánosnak. Ebben a levélben súlyos panasz fogalmazódott meg: „... Némelyek társaink közül más esztene társasághoz akarván pártolni, azokat Havas Bíró Uram Nemes Megyénk Constitutioja értelménél és Havas Bíró Uram kezében lévő hatalom erejénél fogva az el pártolástól meg gátolni... mivel pásztort gyengességünk miatt, ha némelyek el mennek, nem tarthatunk, méltóztasson, ha még

⁴⁰⁹ M. 3. A 3v.

a több társaságoknak tudokra nincsen, értékre adni, hogy az el pártolókat, s úgy azokat is, a kik bé fogadnák, törvényesen meg keresni el nem mulathattuk”.

Két nappal előbb, 1835. április 30-án Háromtizes felső esztenatársasága küldött egy figyelmeztetést a többi tizes esztenatársaságainak is: „Szent Görög Felső Tizessében tanáltató esztene társaságunk nemes Megyénkben a’ más hét esztene társaságot inteti..., hogy mivel gazda társaink közül némelyek a mostani esztene helyünk rosszasága miatt más esztene társaságokhoz akarnak pártolni, mely miatt társaságunk nagy hátra maradást szenved, semmi szín alatt egy társaságis senkit embereink közül bé ne fogadgyon, különben, ha valamely társaság valakit befogadna, nemes Megyénk constitutioja szerént, mind el pártolt emberünköt, mint pedig azon társaságot, mely bé fogadta törvényesen meg keresni el nem mulattuk”.

A levelek hatására Illyés János főhavasbíró 1835. május 4-ére összehívta Szentgyörgy megyéjének gyűlését. A tanácskozáson az alábbi határozat született: „... A Nemes Megyénkben tanáltató több esztene társaságok esztene bírait külön külön a két Falusi Bírák törvényesen intessék meg, hogy esztene társaságaik közé senkit bé ne fogadgyanak, akár melyik esztene társaság közül való legyenis az, avagy ha befogadtanak volna némelyeket Társaságaik közül, ezennel nemes Megyénknek ősi s mostan megerősített Constituciójánál fogva 12 R. ft., azaz tizen két Rhenes forint büntetés terhe alatt zárják ki harmad napok eltelésével, mert különben a megírt büntetés terhe alá húzattatnak. A terminus eltelésével meg hagyatik a Falusi Bíráknak, hogy az olyatén nyakas embereket, akik ezen végzésünknek eleget nem tennének, a fennírt és határozott summáig zálogoltassák meg és azoknak zálogjaikat az illető helyre u. m. a Fő Havas Bíróknak adgyák bé”.⁴¹⁰

A megye hajdani integráló szerepének szép példája a fent idézett határozat. Az esztenatársaságok vitájában a megye, mint az esztenáknak helyet adó havasbirtokos szervezet, felvállalta a rendteremtő szerepet. A rendcsinálás gyakorlati teendőinek elvégzésére a főhavasbíró utasította a megyebeli két politikai község falusbírait.

Az esztenák juhásztorai sokszor elkövették azt a hibát, hogy saját jövedelmük növelése érdekében idegen juhokat járattak nyájukban. Ha a dolog kiderült, a megye büntetést szabott ki a pásztorokra.

1774-ben a következő esetet írta be a megye protokollumába a nótárius: „Csík Bánkfalvi Keresztes József és Szent Györgyi Csiszér János primipilusok ex officio proponálják, hogy... Csík Szent Györgyi Gáll Joseff primipilus Szent Györgyi esztenán fejő pásztor lévén, idegen juhokat, numero 16-tot hozott volna bé contra Constitutiones, Gáll Josef menti magát, a’ mint erről a’ Gazdaság is manuteneálja, hogy marhátlan ember lévén, jelentette mind havas Bíró Csiszer János eő kegyelmének, mint pedig más Szent Györgyi Gazdáknak”. Gáll József kérte a megyét, hogy most az egyszer ne büntesse meg. Megbékélvén, a megye csak arra ítélte, hogy „ad-jon... a havas bíró eő kegyelmének egy iker sajtot 6 fontost”.⁴¹¹

1850. augusztus 4-én a megye gyűlése kénytelen volt megállapítani, hogy „a’ megye jussán egy gazdaság nyája között sok kászoni idegeny marhák a’ nyáron

⁴¹⁰ M. 3. A. 56v.-57.

⁴¹¹ M. 2. 81.

pascuáltattak”. A gyűlés kiküldte a helyszínre a két határbíró, hogy az idegen juhot számolják meg, és 10 juhot foglaljanak le.⁴¹²

1857. január 19-én a megye gyűlése arról tárgyalt, hogy „... *némely eszténa társaságok sok idegen gazdaságokból és... idegen falvakból a’ nemes Megye köz legelő havassaiba...* [juhot] *bé hozni s legeltetni merészelték*”. A gyűlés az efféle vétkek elkövetőire 12 R. forint büntetést helyezett kilátásba.⁴¹³

A büntetéssel való fenyegetés valószínűleg nem javított a helyzeten. A pásztorok saját állataiknak álcázva továbbra is bevettek nyájukba idegen juhot. 1862. augusztus 29-én a megye gyűlése kénytelen volt megállapítani, hogy „... *sok idegen falubéli juhot hozattak bé a nemes megye köz legelőire*”. A gyűlés résztvevői felelősekké az 1857-ben megállapított 12 forintos büntetést, majd úgy döntöttek, hogy az idegen juhot azonnal „hányassanak ki” a megyebeli nyájukból, a vétkes pásztorok pedig a 12 saját állaton felül idegen állatok után fizessenek *pascumpénzt és sópénzt*.⁴¹⁴

A havasi juhtartó esztenákon néhány sertés és időnként a tilalom ellenére kevés szarvasmarha is előfordult.

1825-ben arról tárgyalt a megye gyűlése, hogy „... *az esztenán levő sertések károkat okoztak az el licitált kaszálókban Bagjod pataka tövén*”. Valószínűleg a juhpásztor és némely gazda *savóra* kihajtott néhány sertése okozta a bajt.⁴¹⁵ Bizonyos korszakokban bizonyos számú sertést kihajtottak az esztenatársaság tagjai az esztenára, hogy a tejfeldolgozás során keletkezett savó hasznosuljon. 1846-ban a megye gyűlése úgy határozott, hogy a juhtartó gazdaság 100 juh után két sertést hajthat az esztenára, *savóra*, a juhpásztor viszont a juhot számától függetlenül 1 sertést tarthat az eszténa körül: „... *minden százra adjon a’ gazdaság két sertést, a’ harmadikot pedig a’ pásztor, oly hozzá tétellel, hogy minden pásztor csak egy sertést adhasson, akár hány száz juh legyen a’ fejő nyájba, ... ez a határozat áll a nyoltz esztenára nézve*”.⁴¹⁶

1804 elején Szentgyörgy megyéje a juhtartó esztenákon előforduló sertések megkarikázásának fontosságára hívta fel a figyelmet: „*az határ inspectorok minden tavaszon, midőn az juh nyáj az esztenákra fel gyűl, az ottan lévő sertéseknek orrait meg karikáztatni tartozzanak, melyet ha nem tselekednének, elsőbben 3 forintig büntetődnek, másodsor hatig, harmadszor kilenczig, ha valahol az esztenák circulussában sertés túsítás tanáltatik az karikázatlan sertések miatt. Tehát az inspectorok kötelessége léssen hogy ideibe minden esztenán lévő pásztoroknak ezek aránt parancsolatot adgyanak és az után, ha annak eleget nem tésznek, azokot az határ inspectorok a fen írt mód szerint büntethessék, és ha meg nem szűnnek...[a sertéseket]... meg lőhessék vagy lőtethessék.*”⁴¹⁷

1862. április 6-án többek között a juhtartó esztenán történő szarvasmarhatartást tilalmazta a megye gyűlése: „... *elhatározott azis, hogy a fejő nyáj melletti*

⁴¹² M. 3. A. 111.

⁴¹³ M. 3. A. 126v.

⁴¹⁴ M. 3. A. 168v.

⁴¹⁵ M. 3. A. 15v. Vö.: Az eszténa területén lévő *disznyópajtával*, SZEBENI Géza 1962. 65., 70.

⁴¹⁶ M. 3. B. 224.

⁴¹⁷ M. 2. 114–115.

*pászorok[nak] szarvas marhát egyet sem szabad őrzeni, mit ha tennének, a pásztorok fizessenek 5 új forintot, mind annyiszor, hányszor behajtsák az esztenás marhákat”.*⁴¹⁸

Előfordult, hogy a megye havasi legelőin legelésző juhnyájak kárt tettek a legelőket szegélyező kaszálóknban. Egy ilyen károkozással kapcsolatos Szentgyörgy megyéjének 1796. október 24-én kelt határozata: „Anno 1796. die 24. 8-bris. Mü Nemes Szent György Megyéjének Esküttei confluxusunk alkalmatosságával Constitutionk szerént, mivel azt tartya, hogy a’ melj esztana társaságok pasztorai járásokban a’ széna füvekben ha kárt tétetnek meg fizessék. Mint hogy Fioka nevezetű esztana járásokhoz leg közelebb Küs Széked Teleke Nemes Megyénk kaszálló helyje, a’ meljbe ezen járás mellett kár történvén, a’ mint kijött világosan, juhok által történt légyen a kár, annak rendi szerent meg betsültetvén a’ szénafü béli kár, extimáltatott volt 2 szekérre, eszerént az ottan nyáraló pasztorok, nevezetesen Szeny-nyes György és Urus Demeter együtt levő társaikkal meg fizetni tartoznak, közönségesen ítéltetett”.⁴¹⁹

Koronként váltakozó tavaszi dátumig, illetve nyár végi dátumtól, de mindenesetre a közcsordák, közös nyájak felgyűjtése előtt és szétverése után, családi falkákat is lehetett legeltetni az un. szabad havasokban.

1774-ben került a megye jegyzőkönyvébe a következő eset: „Csík Szent Györgyön commoráló Szócs István és György panasznak ugyan Csík Szent Györgyi Bors György uram cselédgyi ex eo, hogy Anno 1773 Szent György nap előtt juhaikat a’ Nemes Szent Györgyi szabad havasokra, nevezetesen Égettvészbe ad pascuationem hajtották, melyekre Bánkfalvi Török István Tit. Kovács Tamás úr jobbágya több társaival hajtani menvén, el fogta, mondván, hogy nem szabad ottan élni, kívánván erről ítéletet a’ Nemes Megyétől. Azért, mint hogy szabad havasban voltak, senkinek prejudiciumára nem voltak, jártak, nem lehetett volna büntetni a’ nevezett marhás embereket”.⁴²⁰

1822-ben a megye constitúció értékű határozatot hozott az esztenatársaságok működéséről, a nyári havasi juhtartás feltételeiről. A határozat szövegét, amely az átlagosnál is gyengébb fogalmazási készségű jegyző által fogalmazódott, és amely ráadásul fakultan és szakadtan maradt fenn, nagy igyekezettel a lehetőségek határáig kibetűzvé, az alábbiakban teljes terjedelmében közlöm.

„A folyó 1822-dik esztendő Szent György hava 26-dik napján Nemes Szent György Megyéje közönséges egybe jövele alkalmatosságakor egyezkedvén, és az addig usuált constitutiokat is meg értve végezte, hogy minden társaság, tudni illik az 8 társaság meg egyezett akarattyából a juhásznak kövek 16 fontik ki probaltassanak, úgy hasonló képpen ordamérő vedrek és jura való mértékek ki próbaltassanak, és igaz statusba igazítassanak, arról is egyezkedett a Nemes Megye és abban uralkodó 8 esztana társaság egyetemben, hogy az juhász számára kívántató sónak, mint hogy az jutalmát az juhok hasznából kívánnnyák közönségesen ki pótlani, a hol Szent Kereszt nap előtt, tudni illik negyed nappal fel gyűjte[nek]... mivel már usuba jött ezen szokás, meljnek határozása állíttatott és meg erősítettett úgy, hogy a

⁴¹⁸ M. 3. A. 164.

⁴¹⁹ M. 2. 104.

⁴²⁰ M. 2. 80.

következendő hétfőn, u. m. 29-dik hujus minden eszténa társaság beli pásztorok fel gyűjteni a nyáját kötelezetnek ilj conditione, hogy ha azon a fen nevezett napon fel gyűjtik, tartozik minden 100 jura 5, az az öt jura való túrót sóra kifizetni, ha pedig a fen nevezett napot a pásztor el halasztaná, akkoris annyival legyen köteles ki fizetni, amint előbb meg van írva u. m. minden 100-ra 5, az az ött jura való túrót, ide való az is és végeztetett, hogy amint tévővázást ismert a Nemes Megye abbanis, hogy a juhokra kívántató bocskor pénztis meg határozva végezte, hogy senki ne merészeljen egy jura bocskor pénzt többet adni egy krajczárnál tovább való rendelésig, az is ide járul, hogy arról is végezett a Nemes Közöséges Megye, hogy az fejő nyáj mellé, mivel hogy 3 pásztor kívántatik, tehát végezte aztis, hogy ha 3 pásztor lészen, annak a számára 3, az az három kompo[na] kenyér, az az 30 font, a meddű pásztor számára pedig határozatott 25, az az huszon öt font kenyér hetenként, azt is hátra nem hagyván, hogy a juhok pénzbeli bére mind fejőnek, mind meddűnek egyre egy poltra, s úgy rend szerint hátra nem marada azis, hogy amint a haza törvényes határozása azt tartya, hogy minden jura köteles a pásztor 16, az az tizen hat font túrót kifizetni a fen denominált üdőtől fogva, u. m. Szent Kereszt feltalálása naptól fogva Szent Mihály napig, ide értve, hogy ha juhok nyája egyeztet státusban maradandó fog lenni Isten jóvoltából arról is szükséges képpen egyezkedvén a Nemes Közöséges Megye, hogy eltelése után a nyári pásztorklása a juh nyájnak, következvén az őszi pásztorklás ideje, mind hogy akkoris pásztorklás alatt legeltetni nyájainkat kél[n] telenítettünk, tehát ennekis rend tartások szerint s attól el nem távozva végezte a Nemes Közöséges Megye, hogy minden jura egy font kenyér, bocskor pénz krajczár egy, juh bér bankóba krajczár 3 ily Conditione, hogy ha az üdő engedi Szent Mihály naptól fogva Szent Katalin napig, ha pedig az üdő nem engedi, a közönség egyesége szerint legyen érdem szerint.

A fen meg irt végzése a közönség meghatározása és nagyobb meg erősítésére rendelt büntetést a képpen határozat[ák], hogy valaki, ide értve akár meljik társaság vagy pásztor fen határozott punctumok [ellen vét], mentség nélkül fizet 12, az az tizen két német forintot, mely a megye kasszájába tétel[ik] jövődöbeli szükségre.

Ad Notandum. Minden eszténa társaság béli eszténa bírák kötelezetnek arra, hogy mostan kipróbált és igaz státusban hozatott juhásznak [való] kövek és vedrek, jura való, ide hozattassanak, ezen Nemes Megye eleibe, időnek elfolyása után próbára kötelezetnek a fen megirt büntetés alatt annak idejében.

*Mely közönséges... határozásaink Megyebéli megerősítésére tulajdon nevünk írásával megerősítve subscribálunk”.*⁴²¹

A fenti határozat a benne szereplő megfogalmazási zökkenők, következtetések ellenére fontos történeti dokumentumnak tekinthető, és legalább két szempontból megérdemli a kutató figyelmét:

1. XX–XXI. századi csiki néprajzi kutatások során, ha az esztenatársaságok működéséről, belső életéről, szabályairól folyt a beszélgetés, körülbelül azok a témák kerültek szóba, amelyek a fenti szövegben is szerepelnek. Így többek között az esztenákon használt mértékek⁴²², a só; a Szent György nap és a Szent Kereszt nap

⁴²¹ M. 3. A. 8v.–9.

⁴²² A szövegben említett mértékeket megtoldhatjuk a *pecsétetes kalányokkal*, amelyeket 1839-ben a havasbíró osztott ki az esztenabíróknak. M. 3. A. 68.

közötti tejhaszon sorsa⁴²³; a pásztornak fizetendő bocskorpénz, kenyér; a gazdáknak szolgáltatandó sajt és orda; az őszi pásztorlás feltételei, ideje. Azt is mondhatnánk, hogy az esztenatársaságok működéséről kialakított vagy kialakítható néprajzi kép valamiféle történeti előképe csillan fel a fenti 1822. évi határozatból.

2. A határozat ragyogó példa a megye falvakat, tizeseket, tizesen belüli szervezeteket, például esztenatársaságokat integráló szerepére. A tizesek és a falvak helyett a megye avatkozott be a juhtartó társaságok életébe. Szabályokat fogalmazott meg a területén működött juhtartó „gazdaságok” számára. Ezáltal elősegítette a köz érdekében végzett tevékenységüket.

Szarvasmarhák Lesőd havasán

A marhatartás szinterei

Csikszentgyörgy és Csíkbánkfalva népének szarvasmarhái a XVIII–XIX. században nyaranta, attól függően, hogy milyen korúak voltak és mire használták őket, három féle jogállású legelőn legelhettek: 1. a két faluközösség éppen ugarfordulóba eső, nyomásos határrészén, 2. valamelyik tizeslegelőn, 3. a megye havasi legelőjén.

Az igazott marhák, vagy vonómarhák (ökrök és jármozott tehének) családi felügyelettel (vagyis nem csordában) a *feltiltási* időt leszámítva a *tizestilalmasok* faluközei, hegyi területein legelhettek. A fejőstehenek tizesenként szervezett hazajáró csordákban, tizesek által fogadott tehénpásztorok felügyelete alatt a két falu belső határának ugarfordulóba eső részén jártak. (Hasonló módon, hazajáró csordában, pásztorokra bízva legeltek a lovak, a kecskék és a sertések is.)⁴²⁴ A nem igazott és nem fejt *heverő* szarvasmarhák, például a *tinó-binó* növendék állatok, meddőmarhák és hasonlóak a megye havasain, kintháló csordában, a megye által fogadott pásztorok keze alatt töltötték a nyarat. A havasi csordát Csikszentgyörgy és Bánkfalva népe *lesődi csordaként* is emlegette, mivel a magas fekvésű Lesőd területét számított a legfontosabb legelőjének.

A Magyar Alföld állattartási szóhasználatával ellentétben a székelyek a külső legelőkön tartott, kintháló *heverő* marhák pásztorlási egységét is *csordának* nevezték.⁴²⁵ Jelölésére a *gulya* és a *barom* szót, a források tanúsága szerint, nem használták. Helyette *havasi csordát*, vagy a legelési hely megnevezésével *lesődi csordát* mondtak és írtak.

A havasi állattartás szokásjogi vonatkozásai

1842. május 30-án Szentgyörgy megyéjének gyűlése egy lólegeltetési szabálytalanság kapcsán néhány fontos és régi elvet fogalmazott meg a havasi legeltetésről, a megyetagok jogairól és a legeltetési jog nélküliek elvárandó tennivalóiról: „...*némely* [legeltetőknek]...*a'* *nemes Megye birtokában vagyis havassában befolyása nintsen, egyéb arantis az olyan marhákot nem szabad ott legeltetni, hanem*

⁴²³ Vö.: TA. K. I. 40. Közölve: BÁRTH János 2007. 354., BÁRTH János 2004. 58–59.

⁴²⁴ Vö.: BÁRTH János 2007. 245–258.

⁴²⁵ A *csorda*, a *gulya* és a *barom* szavak a Kárpát-medencében: PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. 673.

a' ki valóságos birtokos a' nemes Megyénk köz legelő szabad Lesőd havassában legelő csorda közü bé adni kötelezte[tett] még a régi összeinktől fogva, melynek következtetésül határozatott, hogy mindenki vagy birtokos, vagy nem birtokos, ezen végzésünknek értelménél fogva Lesőd nevezetű legelő havassunkba lévő csordáinkba köteleztetik barmaid legeltetni az nemes Megyénk csordája között, a' birtokotlanok úgy legeltethetnek nevezett havassunkba, hogy ha meg kérvén nemes Megyénket, szabadság engedtetik azoknak egyeség mellett levő bizonyos... fizetés mellett. Hogy ha ezen egyezményünk ellen akár mely névvel nevezendő birtokotlan vagy a' pásztorval egyezve nemes Megyénk híre nélkül legeltetni kívánna, annak barma konfiskáltatni fog, aztot nemes megyénk híréen kívül befogadó pásztor 3 váltó német forintotkig büntettesen, mind annyiszor, valahányszor a' pásztor ezen határozásunk ellen cselekednék".⁴²⁶

A megye 1829. október 19-én tartott gyűlésének határozata szerint Szentgyörgy megyéje még csekefalvi kérelmezőknek is megengedte, hogy összes marháikat Aklosban járathassák. A jeles csekefalvi primipilusok bizonyára fölöttébb illendően adták elő kérelmüket, mert a válaszban szó sem esett fizetésről: „*Maij napon, úgy mint 19-na 8-bris 1829. jelentik magokat Csekefalvi nemes lófő Fodor Pál, oda való lófő Bándi Péter és Bándi Joseph, György István, minyájon nemes lófő személyek az iránt, nemes Szent György Megyéje Aklos nevezetű havasának egy részén ha meg engedtetik, a nemes Megyétől, őszölés végett szarvas marháikkal és lovaikkal a' mig az üdő engedi, oda mennének, mely kéréseket a fen írtaknak a nemes Megye meg hallgatván és meg engede a fen írtaknak, és azon kívül azoknakis, akiket eő kegyelmik a' magok czimboraságik közé be fogadni akarnak, Bencze patakán alol meg engedi a nemes Megye az ott maradott csugát⁴²⁷ hajtni és meg etetni, a juhoknak pediglen nem engedtetik semmi szín alatt".⁴²⁸*

Valószínűleg engedélyt kapott Szentgyörgy megyéjétől Balási József kászoni királybíró is, hogy marhái Aklos területén járjanak. A bajt az okozta, hogy a csordájába idegen marhák is bekerültek. A megye 1815. június 15-én elrendelte, hogy az engedély nélkül Aklos havasán tartózkodó marhákat a határbírák hajtsák be.⁴²⁹

Ritka nagy „merényletre” vetemedett Szóts György szentgyörgyi lakos. Miként 1864. június 6-án a megye gyűlésének jegyzőkönyv-írója fogalmazta: „... Szóts György a nemes Megye köz legelőjén, Katorga északjában, ön fejüleg külön juh, ketske serget formált, valamint számos szarvas marháival is meg telepedett az köz legelőn, a kinekis két ökreit... az határ örök bé hajtották”. Szóts György vakmerő tettét valószínűleg a kor egyéni érdekeket előtérbe helyező szelleme sugallta. Amikor a megye figyelmeztette cselekedete súlyosságára, neki állt feljebb. Békülni nem akart. Perrel fenyegetőzött. Amikor a 28 „nagy marha” és a 90 „apró marha” után pénzbüntetést kellett fizetnie, némiképp békülékenyebb lett. A megye előljárói felszólították, hogy állatait 3 nap alatt hajtsa „köz csordába”.⁴³⁰

⁴²⁶ M. 3. B. 233v.

⁴²⁷ A csuga tájszó itteni jelentése a SZT alapján nem értelmezhető. A „mogyoró zöld burka” jelentés látszik valószínűnek. Vö.: GÁLFFY Mózes 1987. 11., UMTSZ. I. 911.

⁴²⁸ M. 2. 142.

⁴²⁹ M. 2. 132.

⁴³⁰ M. 3. A. 185v.–186.

A pásztorfogadással és a tavaszi „felgyűjtéssel” kapcsolatos megyegyűlési határozatokban többször szó esett arról, hogy a pásztor csak azokat a szarvasmarhákat vegye át, amelyeket a havasbíró megbélyegzett „*Szent György megyéje bélyegével*”.⁴³¹ Valószínűleg ezzel a rendelkezéssel akarta elkerülni a megye, hogy idegen állatok vegyüljenek a havasi csordába. Másrészt, ha gyanú merült fel, a megye kiküldöttei a bélyegzés alapján a havasban is ellenőrizni tudták, hogy van-e idegen állat a csordában.

A havasi csordába adott marhákat családi bélyegekkel is ellátták. Ráadásul a jó gazda a szőréről, színéről, mozgásáról is felismerte a saját állatát. Ennek ellenére előfordult, hogy a nyár végi szétveréskor valamelyik állatot nem a gazdája, hanem más gazda hajtotta haza. 1823-ban bánkfalvi Antal István a havasi csorda hazatérésekor, talán nem is véletlenül, más marháját hajtotta a portájára. Több napig ott tartotta. Csak az előljárók nagy vizsgálata és bizonyítása hatására adta vissza az állatot jogos tulajdonosának.⁴³²

A lesődi csorda állatai, legelője, mozgása

A lesődi csorda jórészt nem igázott és nem fejt szarvasmarhákból állt. Néha nevezték *meddűcsordának* is. A havasi csordában legelésző állatok többsége fiatalnak számított. 1-2 éves üszők, tinók, a régi szentgyörgyiek nyelvén szólva: *tinó-binók* alkották a kint háló csorda nagyobb részét.

A következő évi marhaszaporulat érdekében a megye gondoskodott arról, hogy a havasi csordával járjon egy bika. 1827-ben 30 magyar forintért Boros József menasági lakos adott bérbe egy bikát a nyári hónapokra.⁴³³ Ugyancsak 30 magyar forintért bérelt bikát a megye 1842-ben a „*Lesőd havassában legelő tsordája közé*” szentgyörgyi gyalogkatoná Márton Imrétől. Az árendáló az árendálás feltételül szabta, hogy a „*a fel gyűjtéskor a bika tisztességesen a mostani szőrétől kivetkezve legyen*”. Az árendadíjat a bika gazdája a csorda „elválasztása” után nyolc nappal remélhette.⁴³⁴ A megye előljárói az árendált bikát *megye bikája* megnevezéssel emlegették és a pásztorok különös figyelmébe ajánlották.⁴³⁵ 1862-ben és 1864-ben a megye szentgyörgyi Márton Jánostól bérelt bikát a lesődi csorda közé.⁴³⁶

A XIX. században a szentgyörgyiek és a bánkfalviak viszonylag kevés lovat tartottak. Bár otthon, a tizesek szervezésében is léteztek *lőcsordák*, a *lófiak*, vagyis az 1-2 éves csikók jobbra a havasban töltötték a nyarat. A megye által szervezett marhacsordával együtt jártak Lesőd táján. 1805-ben a megye utasította a havasi pásztorokat, hogy „... *mindenféle lófiakat talló szabadulásig tartoznak pásztorolni és tovább nem*”.⁴³⁷

A megye XIX. századi protokollumkönyveiben ritkán előfordul a *paripa csorda*, *paripa lovak*, *paripa ménesek* kifejezés. Bővebb adatok hiányában, csak valószí-

⁴³¹ M. 3. A. 73.

⁴³² M. 3. A. 12.

⁴³³ M. 3. A. 17.

⁴³⁴ M. 3. A. 70v.

⁴³⁵ M. 3. A. 70.

⁴³⁶ M. 3. A. 175., 183v.

⁴³⁷ M. 2. 117.

núsítható, hogy a *paripa ló* megnevezés azokra a hátsólovakra vonatkozott, amelyeken a katonarendű lófő székelemek gyakorlatokra vonultak, vagy amelyeket a templom közelében állomásozó hivatásos katonák használtak.⁴³⁸

1805-ben a megye a lesődi pásztorok fogadásakor úgy rendelkezett, hogy a megválasztott pásztorok a *paripa lovakat* is fogadják be a havasi csordába, de az utánuk járó pásztorbér „...eránt egyesüllyenek...az katonákkal, vagyis páter-familiásokkal”.⁴³⁹

Az 1840-es években valószínűleg a szarvasmarha csordától elkülönített havasi csordában jártak a *paripa lovak*. 1842-ben olyan panasz hangzott el a megye egyik gyűlésén, hogy a „*paripa ménesek közé hír nélkül sok számú nem odaillő háti lovak és cikók legeltetnek*”.⁴⁴⁰ 1846. június 20-án a megye gyűlése megbüntette a *paripa csorda* pásztorát: „*Latz Gergely a paripa csorda mellé szarvas marha csordátis gyűjtvé, ezen csordát a Nemes Megye vagyis Fő Havas Biró Uram hajtassa bé, meg büntetvén Latz Gergelyt ezen cselekedetiért*”.⁴⁴¹

A XIX. században Szentgyörgy megyéjének havasi csordájában bivalyok is legeltek. 1816 nyarán a lesődi pásztorszállás gondatlanul kezelt és éjszaka elszabadult taligája egy szentmártoni possessor bivalyának törte el a lábát.⁴⁴² 1842-ben, amikor a megye gyűlése meghatározta, hogy a lesődi csordát Szent György naptól Dömötör napig kell a havasban jártatni, külön elbánást jelölt ki a bivalyok és a lófiak számára: „*ide értvén, hogy a bivalokot és lófiakot Szent Mihály nap után két hétvel hajsák haza, hír tétel mellett*”.⁴⁴³ 1857-ben a lesődi csordába „*szarvas marhákat, lófiakot és bialokot*” gyűjtötték a megfogadott pásztorok.⁴⁴⁴

A havasi csorda a kihajtástól Dömötör napig Lesődben legelt. A megye gondot fordított arra, hogy a lesődi közlegelő szélei a pásztorok által jól ismertek és könnyen számon tarthatók legyenek. Ezért a megye gyűlése időnként feladatul adta a főhavasbírónak, hogy „*Lesődben a csorda járás ki csóváztaasson*”.⁴⁴⁵

Némely esztendőben a megye előljárói megengedték, hogy a havasi csorda lejöjjön Lesődből és más havasi területen legeljen. 1842. január 24-én a pásztorfogadáskor a megye gyűlése egész nyárra meghatározta a havasi csorda mozgását a legelők között: „*Lesődből, amikor ki akarnak jönni a marhákkal, elsőben menjenek Aklos havassába, onnan Égettvészbe Szent Mihály nap után, a nemes Megye jussán járjanak, a falu részekre az az kaszáló tsugákra nem lesz szabad ki terjednie, hogy ott a szénákat a marhák által el gázoltassák*”⁴⁴⁶ A következő esztendőben, 1843-ban már kevesebb mozgásteret engedett a megye a lesődi nyájnak és pásztorainak: „*Lesődből Aklosba menyenek, ha Lesőd havassában nem élhetnének, Égettvészbe pedig semmi szín alatt ki jönni nem lészen szabad pásztor bérek el vesztese mellett*”.⁴⁴⁷

⁴³⁸ Vö.: a *paripa ló* = *hátsóló* jelentésével SZT. X. 507–508–509.

⁴³⁹ M. 2. 117.

⁴⁴⁰ M. 3. B. 233v.

⁴⁴¹ M. 3. A. 97.

⁴⁴² M. 3. B. 269v.

⁴⁴³ M. 3. A. 69v.

⁴⁴⁴ M. 3. A. 129.

⁴⁴⁵ M. 3. A. 154.

⁴⁴⁶ M. 3. A. 69v.–70.

⁴⁴⁷ M. 3. A. 71.

Voltak olyan esztendők, amikor a havasi csordának egész nyáron a lesődi legelőn kellett maradnia. 1862. április 6-án a megye gyűlése Lesődhez kötötte a havasi csordát: „*A lesődi csorda fel gyűjtéskor bé megy Lesődbe, és Demeter napig folytonosan ott legel, 's ha a pásztor ön fejűleg ki költözne, azonnal tíz pengő forint büntetésen marad*”.⁴⁴⁸

A havasi marhapásztorok fogadása

Szentgyörgy megyéjének megyeszéki határozatai 1725-ben, 1728-ban és 1734-ben már emlegették a két falura kiterjedő közösség havasi marhapásztorait. Ezek az egy-két szavas utalások azonban keveset árulnak el a lesődi csorda pásztorainak fogadásáról, munkafeltételeiről.⁴⁴⁹

1792 és 1864 között sok havasi pásztorfogadó határozatot írtak le a megye nótáriusai. Sajnos 1840 tájáig ezek a pásztorfogadó határozatok fölöttébb szűkszavúak, mondhatni: formálisak. Fontos elemük, a kutató nagy sajnálatára, a „szokott bérre” formula. A „szokott bér” kifejezés és a szokott feltételekre való utalás tartalma annak idején a megye minden felnőtt lakosa számára ismert volt, következésképp, a jegyzők fölöslegesnek tartották a téma részletezését. Az efféle utalásos szófukarság mögött azonban az utókor számára nincs világos tartalmi háttér. Szerencsére a pásztorfogadás feltételei hosszú időn át keveset változtak. Így a későbbi egyezségek alapján sejteni lehet a korai egyezségek tartalmát is.

Az 1840-es évektől megnöttek, megterebélyesedtek a pásztorfogadó határozatok. Jellemző, hogy a havasi pásztorbérek felsorolása csak 1846-ban került először a pásztorfogadás protokollumbeli leírásába.

A „korai” rövid, elnagyolt havasi pásztorfogadási határozatok példaként álljon itt az 1792., az 1804., az 1829. és az 1832. évi egyezségek szövege.

„*Pro Anno 1792. die 27-ma januarii, közönséges megye confluxusa alkalmazásával fogattuk meg csík bánkfalvi Dobai Antalt és ugyan Bánkfalván commoráló Tála Mátét havasi meddű szarvas marhák pásztorának az elmúlt esztendőknél constitutioja szerint. Ha valamely rész ezen mostani szegődést meg nem állaná, 12 forintokon convincáltassék*”.⁴⁵⁰

„*Ezen folyó 1804-dik esztendőre fogattattak havasi szarvasmarha csorda pásztoroságra Csík Szent Györgyön tartózkodó colonus Posztoláts György, Csík Szent Györgyi kisebbik lófő Texe Jakab és Bánkfalvi lófő Péter Jóseff, oly fel tétel alatt, hogy elő kegyelmek, mikor a nemes Megye kíványa, a csorda mellé ki áljának, ha pedig valameik vissza húzná magát és ezen egyezést fel bontaná, tartozzék a' nemes Megyének 12, az az tizen két m. forintokat le tenni, és mégis maga helyett pásztort állítani a régi szokás szerint lévő bérre és aszerint pásztorolják is*”.⁴⁵¹

„*1829-dik esztendőre a havasi csorda őrzésére fogadtattak meg Bánkfalvi Füstös Miklós, oda való Bene István gyalogkatonák az usuált bérre és mód szerint*”.⁴⁵²

⁴⁴⁸ M. 3. A. 164v.

⁴⁴⁹ M. 1. 67–68.

⁴⁵⁰ M. 2. 149.

⁴⁵¹ M. 2. 114.

⁴⁵² M. 3. A. 18.

„Bánkfalvi közlakos Pintyi János kéz bé adás mellett ajánlotta magát a lesődi havasra fel gyűjtendő nemes megye közönséges marha csordája őrizése végett, azon kitétel mellett, hogy semmi idegen marhákot bé nem fogad a nemes megye híre [nélkül és] akarattján kívül, ha pedig ez ellen cselekednék... büntetést von magára. Csík Szent Györgyön, januarius 9-dik napján 1832.”⁴⁵³

A XIX. század közepének bőbeszédűbb, hosszabb, részletesebben fogalmazott havasi pásztorfogadási határozatai közül az 1848. és 1859. évi egyezségeket teljes terjedelmükben közlöm.

„A folyó 1848-dik esztendő április hó 6-dikán a Fő Havas Bíró Balla Imre atyánkfia telyes Megye gyűlést hivatván azon okból, hogy a szükséges havasi pásztor Lessőd havasunkba megfogadnók, a melyre aljálkozóék a Bánkfalvi gyalogkatoná Péter Mihály eő kegyelme a következő mód szerént.

1. A kihajtás történyék meg, ha az idő engedé, Szent György nap után való nap, a haza hajtás történyék az eddigi usus szerént Szent Demeter napján.

2. Egy egy marhának bére a régi usus szerént ött font kenyér, 6 krajczár, 5 kupa gabona. Lo és bihal a szarvas marhákkal hajttnak haza.

3. Mindvégig Lesőd havasunkba[n] fognak legelni a kihajtás idejítől fogva a behajtás napjáig. Végtire aztis hátra nem hagyván, hogy a pásztor csupán csak az egy bikát fogja őrizni bér nélkül, a többi marha [után], mely számodása alá fog adatni, az irt bért megfizetni tartoznak, személy válogatás nélkül. Ha pedig a pásztor a nemes megye híre vagy akaratyá nélkül Lesődből kihajtana, 12 R. forintig büntetődgvék.

Mely dolog, hogy mindenekben a fenn irtak szerént a pásztor szembe léttiben történt légyen, arról bizonyítunk az irt időben és napon a nemes megye törvény házánál.

Balás József bíró, Madár Mojzes eskütt, Madár István eskütt, Antal Péter eskütt, Balla Bálint jegyző.

Botár György eskütt, Antal István, Texe András eskütt, Balla Mihály eskütt, Balla Imre fő havas bíró, Márton István jegyző.”⁴⁵⁴

„A folyó 1858-dik év december 27-én Csík Szent György Megyénének a szokott megyei házánál közönséges gyűlése tartatván, azon alkalommal meg jelentek Kászonsfeltízi András János és Bodó István, kikis a' nemes megye Lesődi marha pásztorságát a' közelítő 1859-dik évre magokra vállalták a' nemes Megye előljárói-val folytatott költsönös egyességnél fogva a' következő feltételek alatt, ú. m.

1. Minden... szarvas marhának vagy lófinak pásztor bére lészen 5 ejtel tisztességes kenyérnek való, t. i. rozs vagy árpa külön vagy együtt vigyítve, a' kenyér helyett pedig három ejtel az elébbi gabona nemekben, összesen 8 ejtel. Ezen kívül 5, az az öt austriai új krajtzár, ebbe értetvén a' botskor pénzis.

2. Ezen bérért a' kezekre adandó marhákról tökéletesen számolnak.

⁴⁵³ M. 3. A. 39v.

⁴⁵⁴ M. 3. B. 218.

3. Nem lészen szabad senki megye bélin kivülinek marháját megye híre nélkül bármi szín alattis bé fogadni, kivévén a' saját magok pásztoroknak lévő szarvas marhátskáikat és az élelemre szükséges négy négy fejős ketskéiket.

4. Megye béli marhákotis mindenki tartozzék a' fel gyűjtés előtt a' megye bélyegével meg bélyegezni, s bélyeg nélkül megye béli marhátis bé fogadni nem lészen szabad.

5. Lesőd havassának határában úgy intézendik a' marha legeltetést, hogy ottan semmi nemű meg kerülés és kasza alá veendő fű meg hagyás nem történhetik, az ellen cselekvés esetében 12 pengő forint büntetés terhe alatt. Egy szóval tartoznak a' legeltetést a' szokott határok között véghez vitetni, s a' marháknak csakis 2 órai delelést engedni.

6. A fel gyűjtésről, t. i. jövő Szent György naptól kezdve egész őszi Szent Deme-ter napig a' pásztorok Lesőd havassában benn legeltetni, és onnan a' kaszálókra ki szállani nem lészen szabad az alább írt büntetés alatt.

7. A' megye béli marhas emberek tartoznak a' számba adáskor a' három ejtlen kenyérnek valót a Havas Bíró Márton János atyánkfiához, úgy a botskor pénztis az egy új krajczárt bé szolgáltatni, hogy onnan a pásztorok által vehessék.

8. Ezen egyezmény tellyesítésére a' nevezett pásztorok magokat kötelezván egy-szersmind bátorságosítás okáért kezeseketis állítottak Kászoni Pataki Josef és Sánta Elek ő kegyelmeket, hogy a' kár vallás vagy egyéb büntetés esetében ha a' pásztorok elégtelenek lennének a' fizetésre, tehát abban az esetben a' kezesek jovaiból történ-jék az elégtétel a' mint hogy erre a' nevezett kezesek kéz bé adás mellett kötelezésik magokat.

Mely egyezésnek valóságára nézve ezennel a' kik irni tudnak, saját nevünkkel aláírnak, a kik pedig nem, alá iratnak a' fenn írt üdőben és helyen.

Tompos János, Madár Antal, Gáll Dávid, Kánya Péter, Fejér István eskütt, Keresztes János, Bors István, Kontsag Jósef eskütt, Tamás Gábor, Czikó Antal, Márton János fő havas bíró.

Botár György eskütt, Tánczos Márton eskütt, Bene Gábor eskütt, Gáspár György eskütt, Botár János, Gáll Ferentz eskütt, Bors István, Fülöp Mihály, Tulit Joseff, Bothar Josef polgár.

András János pásztor, Bodó István pásztor, Pataki Josef és Sánta Elek keze-sek".⁴⁵⁵

Áttekintve hét évtized havasi pásztorfogadó határozatait, a megye és pásztorai-nak egyezségeiben az alábbi tartósan szereplő szerződéspontok, egyezségemek figyelhetők meg:

1. A havasi legeltetést fölvállaló 2-3 fős pásztorcsoport év elején, ritkábban év végén maga jelentkezett a főhavasbírónál azzal a kéréssel, hogy szeretné megkapni a havasi pásztor tisztséget.

2. Az egyezségkötéskor nagy szerepet tulajdonítottak a pásztorok „kéz bé adá-sának”, vagyis kézfogásának.

⁴⁵⁵ M. 3. A. 135v.–136.

3. A korai, rövidke szerződésekben túl nagy teret kapott a megyének az a biztosíték-kereső törekvése, hogy az elszegődött pásztor föltétlen álljon munkába, vagy ha ezt nem tehetné, maga helyett állítson más pásztort.

4. A pásztorok idegen állatot ne fogadjanak be a csordába. Ennek érdekében a *felgyűjtéskor* a megyebeli állatokat bélyegezni kell. A pásztorok csak megbélyegzett állatokat vegyenek át.

5. A havasi pásztorságot sok esetben a helyi katonarenden lévő székelység tagjai, lőfők és gyalogkatonák vállalták. Más esztendőben a pásztorkodásban járatos helyi közrendű családok képviselői (Pintyik, Szőcsök, Urusok, Gyűjtők) kapták a megbízatást. Előfordult, hogy közeli falvakból, Menaságújfaluból, Kászonfelfitzből kerültek pásztorok a lesődi csorda mellé.

6. A pásztorok vagyonukkal feleltek a csordáért. Arra az esetre, ha a pásztorok vagyona nem lett volna elég a kár megtérítésére, a megye fizetőképes kezesek állítását is elvárta.

7. A csordát *Szent György napján* (ápr. 24.) *gyűjtötték föl és Demeter napján* (okt. 26.) *hányták el*.

8. A pásztorbér, valószínűleg évszázadokon át, a következő alkotó elemekből állt: fontban mért kenyér, *ejtelben* számolt gabona, aprópénzben kifejezhető *bocskorpenz*.

9. A pásztorok a saját állataikként fejenként 12 szarvasmarhát legeltethettek a csordában. Emellett 4-4 kecskét tarthattak a havasban a saját élelmezésük megoldására.

A marhapásztorok élete a havasban

1815 nyarán egy éjszaka szerencsétlen baleset történt a havasi csorda szálláshe-lyén. A megye gyűlése 1816. november 22-én és 1817. március 11-én foglalkozott az esettel. A vizsgálódás jegyzőkönyvi megörökítése némi képet ad a havasi pásztorszállásról.⁴⁵⁶ Az állatok hálóhelye közelében állt a pásztorok *kalibája*. Nem mesz-sze tőle az egyik pásztor, a bánkfalvi Bene István lőfő hanyagul, kikötözés nélkül állította le a taligáját, ami egy kétkerekű jármű lehetett. Éjszaka egyszer csak *derdülést* hallottak a pásztorok. A taliga elindult, és gurult a lejtős terepen, egyenest a pihenő állatok felé. A szarvasmarhák veszélyt érezvén, felugráltak fekvő helye-zükből és félreálltak. Ellenben a marhákon túl kisebb csoportban fekvő *bihajok* a helyükön maradtak. A közibük futó taliga eltörte nemes Buza Gábor szentmártoni lakos, *bébíró possessor* öreg bivalytehenének lábát. A bivaly gazdája kártérítést követelt, ezért nagy ügy lett a dologból.

A fenti történetben nem olvashatunk arról, hogy a pihenő csorda mozgatható kerítésben, *kosárban* lett volna, hiszen a guruló taliga útjába nem állt semmi aka-dály, mielőtt elérte az állatokat. Négy-öt évtizeddel később viszont többször is em-legettek a megye protokollumában havasi *csorda kosárt*, vagyis olyan elemekre bontható és tovább szállítható kerítést, amelyet az állatok egyben tartására használ-tak. A szerkezet időnkénti továbbtelepítésére azért volt szükség, hogy a pihenő csor-

⁴⁵⁶ M. 3. B. 269v.–269.

da újabb és újabb területet trágyázzon meg. 1855-ben a megye gyűlése kötelezővé tette a megfogadott havasi pásztorok számára, hogy „... *a csorda kosárt nem csupán egy helyt, hanem éven át több helyre forgassák*”.⁴⁵⁷ Jóval konkrétabban fogalmaztak a megye gyűlésének résztvevői az 1860. évi pásztorfogadás idején: „...*a kosárt, melybe délkor 2 óráig lesz szabad deletetni, minden holnapba változtatni kötelesek*”.⁴⁵⁸ A kutatónak könnyen támadhat olyan gyanakvása, hogy *kosárral* kapcsolatos rendelkezések talán nem is a lesődi közlegelő, hanem a havasi magánbirtoklású irtáskaszálók állapotát javították. Az előbb idézett 1860. évi pásztorfogadási egyezés 3. pontja eloszlathatja ezt a kutatói gyanakvást, mivel elrendelte: „*Egész nyáron Lesődből hálás végett ki költözni nem lesz szabad*”.

A havasi csorda őrzését elvállaló pásztorok között néha bizonyára támadtak viták a pásztorbér elosztása körül. 1808-ban például a kenyérjárandóságuk adott alkalmat nézeteltérésre. Vitájukkal a megye gyűlése is foglalkozott. „*Die 1-ma maji 1808. Praetendállya Füstös János, hogy ennek előtte 2 esztendőkkal havasi pásztorok a' csorda mellett levén Péter Josef gyalogkatona és providus Szőcs Jánossal hárman. Melly üdőben az Füstös János részére jutott kenyérből el költöttek volt hárman 14 kenyért. Melly világosságra jövé. Tehát tartoznak Péter Jósef és Szőcs János Füstös Jánosnak fizetni 8 kenyeret. Ítéltetett*”.⁴⁵⁹

A havasi csorda pásztorai nehéz helyzetbe kerültek, ha a rájuk bízott állatok közül valamelyik elveszett, *elkárosodott*. A kárt szenvedett gazdák panasza nyomán a *megyeszéke*, illetve a megye gyűlése az efféle eseteket megtárgyalta, és a felelős pásztorokat a kár, vagy a kár egy részének megtérítésére kötelezte.

1774-ben Sípós István bánkfalvi jobbágy a megyeszéke elé idéztette Cseke Tamás 1772. évi havasi pásztort. Azzal vádolta, hogy gondatlansága miatt *elkárosodott* apja egyik *tulka*. A vizsgálat során Cseke Tamás elmondta, hogy a keresett állat betegsége miatt elhullott. Gazdája, akinek, annak idején időben üzentek, látta betegen a tulkot, de nem tudván mit cselekedni, a csordában hagyta. A megyeszéke megállapította, hogy a tulok kimúlása egyedül a gazda kára. Utasította a pásztorokat, hogy az állat bőre értékének felét fizessék meg a panaszkodónak, mivel annak idején a döglött állat bőrével el kellett volna számolniok.⁴⁶⁰

1800. december 5-én egy medve által okozott kár került a megyeszéke elé: „*Szent Györgyi colonus Bentze András praetendálván nemes Megyénk havasi pásztorain s. v. egy el károsodott tinót, hogy meg fizessék, adgyanak számot, mi által károsodott el. Amelyre azt feleli az pásztoroknak egyike, Szőts György, ma egy hete bizonyítottuk, hogy medve által ment kárba, kegyelmed Bentze András nem volt jelen, én arról nem tehetek*”. A megyeszéke döntése értelmében a pásztorok az állat árának felét fizették meg: „...*mivel világos az, hogy medve által ment kárba a' Bentze András marhája, teczett a' mű itiletünknek, ... hogy a' pásztorok felivel tartoznak meg fizetni, nem pedig egészen*”.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ M. 3. A. 120v.

⁴⁵⁸ M. 3. A. 144.

⁴⁵⁹ M. 2. 122.

⁴⁶⁰ M. 2. 80.

⁴⁶¹ M. 2. 108.

Hasonlóképpen osztozott a káron a gazda és a pásztorok csoportja 1808-ban egy csikó elkárosodása után: „Die 4-ta novembris 1808. Praetendállyá Csik Szent Györgyi lófő Csedő Péter eő kegyelme, hogy az Lesődi pásztoroknak, Füstös Jánosnak több társaival számba adván egy esztendő csitkáját, mellyis el károsodván, azt kívánnyá, fizessék meg. Ez ellen állította a' többi között Füstös János: el háronván⁴⁶² azon csitkó, sok üdők után magam tanáltam a' csügire⁴⁶³ csontya, szőre egy rakásba lévén, úgy üsmertem a dolgot, hogy dög által esett a' dolga, azért nem tartozunk meg fizetni”. A megyeszéke próbált salamoni ítéletet hozni: „mivel kétséges azon praetensioban lévő csitkónak el károsodása, tehát felit tartoznak a' pásztorok meg fizetni, úgy mint 25. m. forintnak felit, 13-mad fél m. forintot, a' felit pediglen Csedő Péter eő kegyelmeis szenvedgye el, ítéltetett”.⁴⁶⁴

A havasi marha pásztorok a lesődi legelő egy darabját sok esztendőben kihagyták a legeltetésből, hogy ott jó nagyra nőjön a fű. Az állatok járkálásától és legelésétől megkímélt területen szénát kaszáltak, amelyet a saját állataik teletetésére használtak, vagy kászoni vevőknek értékesítettek. Ezáltal kiváló keresetkiegészítéshez jutottak. A megye általában tilalmazta a közlegelő ilyenfajta bitorlását. Ha a havasbíró felfedezte az illegális szénacsinálást, megfosztotta a pásztorokat a szénától, és súlyos pénzbüntetést szabott ki a megye megkárosítóira. A pásztorok azonban dacolva munkájuk kárba vesztésével és a várható pénzbüntetéssel, alig érthető elszántsággal és nyakassággal újra és újra kihagytak területet a marhajárásból, ahol megpróbálkoztak a tilalmazott szénacsinálással. Bátorságukat talán növelte annak emléke, hogy 1830-1832 táján a megye engedélyezte számukra a *Nyír kert* nevű terület fizetségért való kaszálását.⁴⁶⁵ Néha a büntetés sem volt kellően elrettentő. 1842-ben például a pásztorok, miután kiderült, hogy nyáron *alattomosan* szénát csináltak a közlegelőn, merték kérelmezni, hogy télen feletethessék azt. A „széna prevarikációért” fizetendő 6 m. forintért és a legeltetésért kiszabott 5 m. forintért, a lombtakarmány-etetés tilalma mellett engedélyt kaptak arra, hogy állataikat Lesőd havasán teletessék.⁴⁶⁶ Fölöttébb engedékenynek mutatkozott a megye 1808-ban is, amikor a havasi pásztorok szénacsinálásáról a következő szöveg került a protokollumba: „1808-dik esztendőben az havasi pásztorok, nevezetesen Füstös János, Szőcs György, Fodor János Lesődbe 6 szekér szénát csinálván, mellynek ára aránt meg szoríttván, de meg tekintvén sok nyomorúságokat és magoknak jó viselettyeket a' nemes megye, engedelem szerént fizetének minden szekér szénáért 3 susztákot”.⁴⁶⁷

Más esztendőben, illetve ha erélyesebb havasbíró felügyelte a havasi állattartást, a megye jóval szigorúbb büntetésekkel igyekezett megakadályozni a havasi marhapásztorok illegális szénacsinálását.

⁴⁶² Az *el háronván* kifejezés értelme itt valószínűleg *eltávozván*. Vö.: UMTSZ II. 99. *elhárongat* címszavának siklódi példájával.

⁴⁶³ A *csüg*, *csüd* szó jelentése itt valószínűleg: *csülöksont*, vagy *elhullott állat darabja*. Vö.: UMTSZ I. 933. *csüd*, és *csüg* címszavával, valamint a SZT II. 234. *csüd* címszavával.

⁴⁶⁴ M. 2. 123.

⁴⁶⁵ M. 3. A. 38., 39v.

⁴⁶⁶ M. 3. A. 78.

⁴⁶⁷ M. 2. 123.

1806-ban, egy megye-határozat szerint, a havasi legelőn végzett szénacsinalásért még a pástorságból való kirekesztés büntetését is el kellett szenvednie két pástornak: „*Csik Bánkfalvi Füstös János nobilis, de eadem resideáló Péter József gyalogkatoná és colonus Szőcs János között, mint Lesődi havasi pástorok között lévén diferentiájok, holmi széna csinálások aránt a' nemes Megye közönséges marha pascuum, vagyis marha legelő helyein, úgy mint Lesődbe Basa kútyánál lévő 12 szekérre való széna füvet adták el fen irt Péter József és Szőcs János 6 m. forintokért, a' mint az vővő kászoni atyafiak testimoniumából hitelesen ki tettik, és így e szerint irt Péter Josef és Szőcs János a' nemes Megye constitutioja szerént tartoznak minden szekér szénáért fizetni fél forintot, melly teszen 6 m. forintokat. Ezeken kívül az hatalmasságért 12 m. forintokat tartoznak fizetni. Tovább a' pástorságtól immunitátnak, ezen fennebb irt cselekedetükért ítéltetett közönségesen*”.⁴⁶⁸

1848 nyarán hírét vették a megye előjárói, hogy a lesődi pástorok a tilalmak ellenére újra megkerültek bizonyos legelőterületet, hogy ott kaszálhassanak. A megye gyűlése úgy határozott, hogy a két határbíró 6-6 emberrel június 30-án menjen Lesődbe és egy meddő juhnyájjal, valamint a lesődi csordával legeltesse le a megkerült legelőterületet.⁴⁶⁹

Az 1850-es években és az 1860-as évek elején sem szűnt meg a havasi marhapástoroknak az a törekvése, hogy a közlegelő egyik darabján a saját hasznukra szénát csináljanak. 1850-ben 8-9 szekér széna kaszálására alkalmas terület legelésétől fosztották meg a pástorok a havasi csordát.⁴⁷⁰ 1860-ban akkora területet kerültek meg a pástorok a csordával, amelyen 30 szekérnyire becsülték a szénatermést. A megye elárverezte a terület szénafüvét.⁴⁷¹ Elárverezés lett a sorsa annak a szénatermő legelőterületnek is, amelyet 1863 nyarán kíméltek meg a legeltetéstől a lesődi pástorok.⁴⁷²

Sertésmakkoltatás a havasban

A XIX. század első és középső harmadában a csikszentgyörgyi-csikbánkfalvi törzsökös családoknak jó makktermő esztendőkből két lehetőségük is adódott arra, hogy sertéseiket a bükkerdők makkján hizlalják. A tizesek tagjai a tizesük által szervezett csordákba adva *minden füsttől egy sertést* kihajthattak a közeli tizeserdők makkjára. Ugyanakkor az egyházközség szerepű megye távoli, havasi makktermő erdeiben a szentgyörgyi és a bánkfalvi *sereg* kötelékében a megye minden családja járathatott egy, ritkábban két sertést.

2007-ben a tizesekről szóló könyvemben csak jelzésszerűen érintettem a makkoltatás kérdéskörét, mivel úgy gondoltam, hogy a tizesek és a megye keretében folyó makkoltatásról egy önálló tanulmányt kell írnom.⁴⁷³ Most, amikor a megyéről írok, megint csak halasztanom kell a téma alapos tárgyalását, mert a jelenlegi fórum

⁴⁶⁸ M. 2. 121.

⁴⁶⁹ M. 3. B. 216.

⁴⁷⁰ M. 3. A. 111.

⁴⁷¹ M. 3. A. 146v.-147., 152v.

⁴⁷² M. 3. A. 180v.-181.

⁴⁷³ BÁRTH János 2007. 237.

sem igazán alkalmas a tizes és a megye párhuzamos makkoltató tevékenységének bemutatására. A jövőben talán egy olyan tanulmányban kellene elemezni a témát, amely az egész Székelyföldre és a faluközösségek makkoltatására is kiterjed.

Korábban, 2004-ben az *Úz-völgyi magyarok* című könyvemben röviden bemutattam Csíkszentgyörgy megyéjének havasi makkoltatását.⁴⁷⁴ Az ott leírtakat, különösen az 1820-as évek jegyzőkönyvi szövegeinek közlését itt nem ismétlem meg. Az *Úz-völgyi magyarok* írásakor a csíkszentgyörgyi megye 1817 és 1865 között vezetett „nagy megyejegyzőkönyvét” még nem ismertem. Ezért most a megye makkoltató tevékenységét e „kései” megyejegyzőkönyv, illetve a XIX. század közepének makkoltatási adatai alapján mutatom be.

1845 őszén Szentgyörgy megyéjének gyűlésein két határozat is született a sertések makkoltatásáról. 1845. szeptember 19-én a megye gyűlése elhatározta, hogy két sertéscsordát állít fel: 1. Egy *rideg csordát*, amely a téli hónapokat *Lesőd erdejében* tölti turkálással. Ebbe a csordába minden birtokos gazda két sertést adhat. 2. Egy *hízó csordát*, amely *Aklosban* és *Papsa erdejében* a makktermést feleszi és közben hízik. A közgyűlési határozat kilátásba helyezte, hogy a *felgyűjtés* alkalmával minden sertés után 2 krajcár *sópénzt* és 1 kupa korpát kell fizetni, amely fizetség független a megállapítandó pásztorbértől. Nem sokkal később, 1845. október 2-án a megye újabb gyűlésén megtörtént a téli sertéspásztorok megfogadása. A *hízó csorda* pásztoraikat egy hónapra fogadták meg a *felgyűjtéstől* számítva sertésenként fél kupa gabonáért és egy *pénzért*. Az egy hónapon túli további makkoltatás minden hetéért egy kupa gabona és 1 krajcár járt egy sertés után. A *rideg csorda* pásztoraikat hetente fél kupa gabonát és 1 *pénzt* remélhettek az eléjük adott állatok pásztorbéréként. A makkoltató pásztoroktól hatékony munkát várt a közösség. Úgy kellett igyekezniük, hogy a rájuk bízott sertések szalonnája a karácsony előtti hetekben háromujjnyira vastagodjon. A hazahajtáskor egy *sértés metszés által* a megye próbát tett, hogy megnőtt-e háromujjnyira a szalonna. Ha teljesült a terv, a pásztorok némi többletbért remélhettek. Ha nem híztak eleget a disznók, a pásztorok számára maradt az előre kialakított bér.⁴⁷⁵

A *makkos pásztorokkal* kötött egyezségek szemléltetésére szó szerint álljon itt a megye 1854. október 2-án tartott gyűlésének határozata!

„A folyó 1854-dik esztendő október 2-dik napján Csík Szent György megyéje köz gyűlést tartván, ez alkalommal a nemes megye köz bük erdein lévő makkolás vétetett tárgyalás alá, ezen meg fontolás után a makra a sertések fel gyűjtése meghatározottat, s e végre makkos pásztoroknak fel vétettek Szent Györgyi Tamás Antal, Tamás János, Bánkfalvi Tála István és Szent Györgyi Urus Simon, akikkel nemes megyénk kézfogas mellett a' következő egygyezésre lépett.

1. Minden sertésre négy hétig fél időre fizet a sertés tulajdonos fél fél kupa gabonát, fél időre pedig egy egy kupát, és hetenként egy váltó krajczárt. Az első négy hétre előlegesen a sertés tulajdonos befizeti az illő tartozást, a következő hetekre hasonló módon lesz a gabona és pénz fizetés.

2. Tartoznak a fenn írt pásztorok a sertéseket a kihajtás napjától fogva addig, míg csak lesz mit egyenek, őrizni, csakis a nemes megye bele egyezésével haza haj-

⁴⁷⁴ BÁRTH János 2004. 66-68.

⁴⁷⁵ M. 3. A. 90-90v.

tani, továbbá a sertéseket szorgalmason úgy jártatni a makkon, hogy azok víz és szükséges táplálékot kapjanak.

3. Ha a sertés a pásztorok keze alól el veszne, vagy pedig más képpen is kárba menne, de bé bizonyosodván, hogy a pásztorok gondviseletlensége miatt menne kárba, tehát ezen esetben is felelősek a kár aránt és meg fizetni tartoznak.

4. Az esztendőön alol való sertésre, azaz a malaczkokra kettőre egy nagy sertésre való bér fog fizettetni.

5. Minden sertésre só pénz fizetődik 3 krajczár váltóba és egy kupa korpa.

6. A sertés felgyűjtés fog történni 7-dikén, a sertések makkolása kezdődik Lesőd havassában, onnan hátra Akloson és Bolondoson keresztül, s egyik helyről a másikra csak a nemes megye előjárósága hírével fognak át menni és nem más képpen.

A fenn írtak szerint a pásztorok elfogadván a feltételeket, ennek valóságára neveik után keresztet vonnak, s a nemes megye részéről is alá íratik a fenn írt napon és esztendőben.

Tamás Antal+, Tamás János+, Tála István+, Urus Simon+.

Márton János jegyző, Czikó András, Czikó Imre, Dobondi Josef, Márton István eskütt, Csedő Ignátz, Szabó János eskütt, Csató Ferentz eskütt, Márton Ferentz, Tompos Ferentz, Tánczos Márton jegyző, András István, Nyíró Ádám bíró⁴⁷⁶.

Szinte természetes, hogy a megye havasaiban a makkoltatás a megye által szervezett csordákban történt. Ennek ellenére a XIX. század második felének új szellemű világában előfordult, hogy valaki a megye megkerülésével próbált makkoltatni a megye erdejében. Így cselekedett 1862-ben szentgyörgyi Szóts György, aki 12 sertésből álló családi falkát hajtott illegálisan a megye makkjára. Tettéért pénz-büntetést fizetett.⁴⁷⁷ Ugyancsak 1862-ben a félreeső Kotormány tizes arra vetemedett, hogy a megye közerdejébe saját kis sertéscsordát gyűjtött, „amit a nemes megye nem szenvedett meg”. A megye felszólította a kotormányiakat, hogy sertéseiket hajtsák a közcsordába. A tizes lakói büntetéstől félve gyorsan elfogadták a megye ajánlatát.⁴⁷⁸

HAVASI KASZÁLÓK ÉS LEGELŐK ÁRENDÁBA ADÁSA

A megye „szénafüvei” a havasokban

Fentebb már szó esett arról, hogy a megye havasaival érintkező területeken rengeteg magánbirtoklású irtáskaszáló terület el a XVIII–XIX. században. E kaszálók eredete a múlt kódéba veszik. Legtöbbjük talán a XVI–XVII. században formálódott. A XVIII. század második és a XIX. század első felében már régóta létező kaszálóként ismerték.

A magánbirtoklású irtáskaszálók között vagy azok tájékán léteztek olyan „szénafüvek”, amelyeket a XVIII–XIX. században a megye mondhatott magáénak. Ezeket az ismeretlen eredetű kaszálókat a megye rendszerint árendába adta, vagy tartozásait, kötelezettségeit róta le velük.

⁴⁷⁶ M. 3. A. 120.

⁴⁷⁷ M. 3. A. 173.

⁴⁷⁸ M. 3. B. 195.

Előfordult, hogy a megye a havasi közlegelők félreeső csücskeit, vagy a pásztorok által illegálisan a legeltetésből kihagyott részeit adta bérbe szénakaszálás céljából.

Tartozás fejében és juttatásként adott megyei kaszálók

Kaszálóadás tartozás fejében és munkabér gyanánt

1837-ben Szentgyörgy megyéje, nem először és nem utoljára, pénzzavarba került. Kénytelen volt a megye egyik tagjától, Dobai Ferencről 277 R. forint 18 krajczár kölcsönt felvenni. A kölcsön után *interest*, vagyis kamatot illet volna fizetnie. Ezt a megye igyekezett megspórolni. Egyezséget kötött Dobai Ferencsel. A megállapodás értelmében átadott a hitelezőnek egy kaszálót *Csinód pataka tövin*, hogy annak haszna helyettesítse az *interes-fizetést*. A kölcsönadott pénzt csak 1849-ben kapta vissza Dobai Ferenc. A megye akkor vehette vissza a 12 évvel korábban használatra átadott kaszálót.⁴⁷⁹

A megyének mindig voltak bizonyos kerítésjavítási, patakmeder-karbantartási, épületfenntartási kötelezettségei, amelyeknek közmunkaszervezéssel vagy bérmunkások, napszámosok alkalmazásával tett eleget. Előfordult, hogy a megye megbízott valakit az efféle kötelezettségnek számító munkák tartós vagy egyszeri elvégzésével, és a vállalkozó személynek néhány évre havasi kaszálót engedett át fizetség gyanánt.

Egy ilyen „fizetésegről” tudósít a megyeszéke protokollumának egyik 1799. évi bejegyzése: „*Anno 1799. die 1-ma junii. Közöséges Megyénk confluxusa alkalmatosságával engedtünk Bánkfalvi Emre Tamásnak egy darabocska falurésze szénafü heljet Aklos bércze alatt, hogy az nemes megye hat lábbol álló vetés kertét kerteli annuatim*”.⁴⁸⁰

Vetéskert-javítást és árvízvédelmi *bojtozást* végzett a megye helyett 1839-től Kánya György, és ezért 15+4 évig irtási kötelezettséggel a megye egyik havasi kaszálójának hasznát élvezhette: „*Ezen folyó 1839-dik esztendőben április 5-dik napján nemes Szent György megyéje elegyes közönségétől el árendálta Bánkfalvi gyalogkatona Kánya György az Úz vize mellett Égettvész alatt egy darabotska kaszáló telket erdejével együtt, melynek viczinusa napkeletről az úgy nevezett Úz vize, alol a nemes megye jussa, nap nyugatrol a Kontsag familiák, délről Márton Imre, ezen meg szomszédolatott kaszálót erdejével együtt adta a nemes megye 15, az az tizen ött esztendőkig, ezen kitett idő[k]re]... a nemes megyétől által vett 3 láb vetés kertét konzerválás végett, mely 3 láb vetés kert vagyon a Mál farkán, és a nemes megye közöséges házának nap keleti hátusso felső szegitől kezdve... füzezésvel és bojtozásval, alá felé kereken a Bótok hátusso részínél végig a híd szegiig, hátra nem hagyván aztotis, hogy amikor kitelik az irt idő, az után bizonyos árenda mellett 4 esztendőkig bírhasa, és az után minden per patvar nélkül maradgion vissza a nemes megye birodalmában, ide értvén, hogy ha a kitett idő[k] alatt az erdőt ki nem tisztítja, használhatóvá nem tenné, minden esztendőre fizet 12 R. forintot váltóban, hátra nem hagyván, hogy az irt idő[k] alatt minden esztendőben bojtozás töltéssel*

⁴⁷⁹ M. 3. A. 62–62v., 228v.

⁴⁸⁰ M. 2. 104.

töltse a víz mellyékit, hogy ne talán a nemes megye az víz által károkat szenvedgyen gondviséletlensége miatt, mert ha nem teendene maga vagy maradvája, mindenkor a nemes megye kezét tehesse a kaszáló adott helyére”.⁴⁸¹

Egyébként Kánya György 1845 táján hanyagolta a vállalt teendőit: a *Mál farkán* végzendő „kerttartást”, valamint a Szentegyház pataka partjának „füvözését és bojtózását”. A megye 1845. március 26-án tartott gyűlése „megintette” mulasztásaiért.⁴⁸²

Bors Simon 1802. január 6-án azért kapta meg a megyétől 3 esztendőre *Kis Székéd Teleke* nevű kaszálható területet, mert a plébánia csűrjében és a kántor tornácán fontos javítási munkákat végzett el a megye megbízásából.⁴⁸³

Kaszáló a plébánosnak

Az Erdély-szerte szokásos *plebániális* és *kántorális*, vagyis papi és kántori földeken felül a megye legtöbbször havasi kaszálóval is jutalmazta a plébánost és a kántort. Ezek a jutalmazások nem örök időkre szóltak, hanem meghatározott dátumig, vagy a funkcióban töltött évekre maradtak érvényben.

Tankó Albertet, aki 1824-től 1852-ig volt Szentgyörgy megyéjének plébánosa, különösen kedvelte Szentgyörgy és Bánkfalva népe. A megye többször is kaszáló adományozással fejezte ki háláját a sokat építkező plébánosnak. Szentgyörgyi munkálkodása elején, 1825. május 15-én Tankó Albert plébános kérréssel fordult megyéjéhez. Előadta, hogy a *Kend oldalán* fekvő papi kaszáló, amely „*az előbbi néhai pap urak által is bírattatott*”, a folyamatos használat során „*meg soványodott*”. Három évig pihentetni szeretné, hogy „*kosarazás által meg gyógyulna*”. Kérte a megyét, hogy biztosítson számára egy másik kaszálót. A megye 3 évre rendelkezésére bocsátotta a *Katorga töve* néven emlegetett *szénafűhelyet*. Az adomány, bár három esztendőre szólt, hosszú időre, áttételekkel a XXI. századra is megalapozta a szentgyörgyi plébános katorgai birtoklását. 1830. december 31-én Tankó Albert plébános köszönetét nyilvánította a megyének, amiért az halála napjáig átadta neki a korábban csak 3 évre átengedett katorgai kaszálót. Fogadkozott, hogy saját jövedelméből, vagyonából különböző kegytárgyakat vesz és javíttat a templomnak. A fogadkozás hatására a megye megtoldotta az adományt egy „*kitsin orotással*” a Katorga alatt, a papnak adott kaszáló oldalában.⁴⁸⁴

Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy *Katorga tövé*n nem 1825-ben kaszáltak először szénát a plébános gazdasága számára. A XVIII. század végén az akkori plébános, föltehetőleg Papp János, pénzfizetésért árendált kaszálót azon a tájon. 1795. május 22-én a megyeszéke meghatározta, hogy *Katorga töve* évi árendadíja attól kezdve 2 m. forint lesz. 1795-re a területet a helyi plébános vette bér-

⁴⁸¹ M. 3. A. 67–67v.

⁴⁸² M. 3. A. 87.

⁴⁸³ M. 2. 112.

⁴⁸⁴ M. 3. A. 16., 26.

be.⁴⁸⁵ A következő évben, 1796-ban ugyancsak a plébános árendálta az előző évi áron *Katorga tövét*.⁴⁸⁶

Visszatérve Tankó Albert plébános megyei adományként kapott havasi kaszálóihoz, megállapítható, hogy a jeles plébános a következő megyei kaszálóadományt 1843-ban érdemelte ki azzal, hogy saját költségén toronyórával ékesítette a szentgyörgyi megyés templom tornyát, sőt vállalta a toronyóra üzemeltetésének finanszírozását is. A megye akkor a korábban átadott *Katorga alatti* kaszáló szomszédságában a *Katorga patakon felyül* adományozott számára egy darab szénafüvet. A megye aprólékos, óvatoskodó előrelátással kikötötte, hogy ha *tűz, mennykőütés, vagy földingás* következtében a toronyóra elpusztulna, tehát nem kellene működtetni, az újonnan adott kaszáló szálljon vissza a megyére. Ugyancsak a megyéé legyen újra a kaszáló, ha Tankó Albert halála után az új plébános nem vállalná föl a toronyóra „reparálását és jártatását”.⁴⁸⁷

1844. április 21-én Szentgyörgy megyéje gyűlést tartott, amelyen egyezmény jött létre Tankó Albert plébános és az általa pásztorolt megye között. Kiderült, hogy a gondos plébános az utóbbi hónapokban a saját vagyonából 183 m. forint 16 krajczárt költött a templom védelmét elősegítő zárákra, ablakrácsokra és hasonlókra. A megyének illetet volna az összeget megtéríteni, de nem volt miből. Ezért a megye ismét kaszálót adományozott a papnak: *...azon summában Nemes Megyénk Aklos bértze alatt lévő azon darab kaszáló helyét ajánlá, mely vagyon nap keletről a nemes Szabó Miklós úr, délről Bánkfalvi gyalogkatonák Mihály István és József, nyugatrol a nemes megye szabad páskuma, északról a patak szomszédságában, melyet a sokszor tisztelt fő tisztelendő Esperest úris el fogada, ... olyan feltétel alatt, ... hogy azt élete [utolsó] napjáig szabadon használhassa, úgy hogy ahoz adig senkise jusson, holta után pediglen maradgyon a kálvárián lévő kápolna szükséges reparaltatására örökösön*.⁴⁸⁸

1852. február 12-én, Tankó Albert plébános halálhírének vétele után, a megye gyűlése határozatot hozott arról, hogy a főhavasbíró mit és hogyan cselekedjen a plébánosnak adományozott, majd halálával a megyére visszaszállt havasi kaszálók szénatermésével.⁴⁸⁹

Kaszáló a kántortanítónak

A XVIII. század utolsó negyedében valamiféle hagyománynak számított Szentgyörgy megyéjében, hogy a *Csinód töve* nevű havasi szénatermő helyet a kántor kapta meg a megyétől árendába.

1782-ben Potyó Ferenc kántor kért és kapott *szénafüvet* Csinód tövin a megyétől egy esztendőre. Az adományról, szokatlan módon, egyes szám első személyben *reverzalist* állított ki, amely bekerült a megye protokollumkönyvébe is. Mivel egy

⁴⁸⁵ M. 2. 101.

⁴⁸⁶ M. 2. 102.

⁴⁸⁷ M. 3. A. 81.

⁴⁸⁸ M. 3. A. 82.

⁴⁸⁹ M. 3. A. 118v.

később sokszor emlegetett kaszálóról és egy kozmási származású jeles szentgyörgyi kántorról van szó az iratban, alább teljes terjedelmében közlöm azt.

„Anno 1782, die 16-ta mensis martii közönséges megye confluxusa alkalmatosságával ide alább subscribalt személy jelentetem preses instantiam a' nemes Megye előtt, hogy mivel semmi kaszálóm nincsen, azon kis telekecskét a nemes Megye legeltető heljei közül számomra a' nemes Megye a' meg irt esztendőre ki szakasztaná, meljet a nemes Megye meg hallgatván nékem engedte ezen reversalisom mellett, de ezen esztendőn túl én sem tarthatom jussomat nemes Megye akaratya ellen azon heljen, nevezetesen Csinód tövin való bé kertelt részen.

*Fransiscus Potyó de Csík Kozmás
Cantor Csík Szent Györgyiensis”.*⁴⁹⁰

1788-ban és 1796-ban pénzfizetés ellenében a megye engedélyezte, hogy a Csinód töve nevű helyen Potyó Ferenc kántor szénát csináljon.⁴⁹¹

Szentgyörgyi Mihályfi János 1830-ban egy „Csinód pataka mellyékén lévő kaszálót”, amelyet Szentgyörgy megyéje „kótyán adott volt gyeprü kert alatt” a megye kántorának, Barta Ignácnak „esztendei használatra” „Szent György naptól fogva nem tsak meg étette”, de még a „gyeprüjét is több versen ki bontotta”. Így a kántor nagy kárt szenvedett.⁴⁹²

1861-ben átadott a megye Baka Áron kántornak két havasi kaszálót használatra 2 pengő forint árendaösszegért és a kántorlak körüli kerítések javításáért. A kántorlak körüli „kert tartás”, vagyis rendszeres kerítésjavítás a megye kötelessége lett volna, de a kegyúri kötelességeket ellátó szervezet a kaszáló határozatlan idejű árendába adásával megszabadult ettől a feladatától.⁴⁹³

Havasi kaszálók árendába adása irtási kötelezettséggel

A megye a havasi kaszálóit általában igyekezett árendába adással hasznosítani. Árveréseket rendezett, ahol licitáció után a legtöbbet ígérő kapta az árendába adásra kijelölt területet.

A kaszálók árendába bocsátásáról szóló megyei határozatok közül különösen azok az egyezségek keltik fel a kutató érdeklődését, amelyek hosszú távra kötettek és irtási kötelezettséggel párosultak. Irtásra általában akkor kötelezte a megye az árendálót, ha a kaszálót vagy annak egy részét már benőtték a fák és a bokrok, illetve ha a kaszálóhoz hozzászámítottak egy szomszédos kis erdőterületet, amelynek helyén a bérbeadó az árenda végén kaszálót szeretett volna látni.

1837. április 2-án Szentgyörgy megyéje egyezséget kötött ifjabb Texe András bankfalvi gyalogkatonával egy *Sás telekin* felül, az *Úz vize mellett* fekvő kaszáló és vele együtt némi irtandó erdő kiárendálásáról. A megállapodás 8 évre szólt. Az árendáló évente 4 R. forint árendadíjat fizetett. Texe András a következő nyilatkozatot tette: „... ezen... kaszáló helyetskét, amelyen most egy terű széna terem, körülötte lévő erdejével együtt oly feltételek mellett árendáltam a Tekintetes Nemes Megyétől

⁴⁹⁰ M. 2. 151.

⁴⁹¹ M. 2. 149., 102.

⁴⁹² M. 3. B. 249.

⁴⁹³ M. 3. A. 151.

*a meg irt időkre, hogy a körülötte lévő ép erdőből az irt idő alatt pusztá kaszáló helyet szorgalmatosságom által irtok, melynek telyesítésére esztendőnként 12, az az tizen két váltó R. forintokba lekötven a nemes megye előtt magamot, ha használhatóvá nem tenném az el árendált helyet az irt idők alatt. El telven pedig a fen irt idő, azonnal az el árendált helyről lemondok irtásával együtt, mely maradjon a nemes megyének vissza, mint tulajdona”.*⁴⁹⁴

Szép gesztusként értékelhető a megye részéről, hogy 8 év múlva, 1845-ben újra Texe András kapta a kaszálót árendába 10 esztendőre évi 5 R. forint árendadíjért. Így Texe Andrásnak alkalma nyílt, hogy kellőképpen élvezze erdőirtó tevékenysége eredményét.

1837-ben Szentgyörgy megyéje „Égettvészbe a бүтű alatt egy fenyős szegletet” átadott árendába 10 évre „irtás végett” bánkfalvi gyalogkatona Bálint Ferencnek. A vállalkozó öt évig ingyen használhatta a területet, arra való tekintettel, hogy az irtás sok munkájába került. A másik öt esztendőben pedig évente 2 m. forint árendadíjat fizetett.⁴⁹⁵

1845. december 5-én a megye és bánkfalvi nemes lófő Botár György megye-jegyző között egyezség született egy fenyőfákkal elborított kaszáló árendálásáról. A kaszáló az „Égettvész vagyis a Benéké alatt” feküdt, és „régi ős gyeű kert” határolta. Az árenda 10 évre szólt, évi 18 R. forint árendadíjért. A vállalkozó nótárius fogadta, hogy a terület fáit 10 év alatt *ki orossa*. Ha nem végzi el az irtást, 12 ezüst pengő forintot fizet a megyének.⁴⁹⁶

1846. május 5-én a megye 10 évre bérbe adta bánkfalvi gyalogkatona Szabó Istvánnak a *Varga telek* nevű kaszálót évi 6 R. forint árendadíjért. A kaszáló gazdája előírta, hogy az árendáló a szaporodó fákat, bokrokat szorgalmasan „irtsa és takarítsa”.⁴⁹⁷

Némileg rosszabb feltételekkel vett árendába a megyétől kaszálót irtási kötelezettséggel 1851-ben Bálint Ferenc és 1857-ben Gáll Ferenc, mivel mindketten csak 3 évig birtokolhatták a fenyő és *egeres* fáktól kiirtott szénafű helyet.⁴⁹⁸

Kaszálóárendálás nyereszkedéssel

1830. május 9-én szentgyörgyi lófő Mihályfi János és providus Tulit György összefogva kiárendálták a megyétől, föltehetőleg kaszálás céljából, Aklos havasának egy „részcsekjét”. A bérelt területet azonban nem maguk használták, hanem nyereszkesedési vágyból továbbadták kászoniaknak, akik vonó marhájukkal nagy károkat okoztak.⁴⁹⁹

Két évtizeddel később, 1851-ben bánkfalvi Balla Sándor és Balla Bálint próbált a megye kaszálójával pénzt keresni. A két ügyeskedő gazda cselekedetét 1851. január 10-én tárgyalta a megye gyűlése. Addigra már híre járt, hogy Kászonban

⁴⁹⁴ M. 3. A. 58v.

⁴⁹⁵ M. 3. A. 60.

⁴⁹⁶ M. 3. A. 91v.

⁴⁹⁷ M. 3. A. 94v.

⁴⁹⁸ M. 3. A. 114v., 129–129v.

⁴⁹⁹ M. 3. A. 23v.–24–24v.

„alárendálókat” kerestek és találtak arra az aklosi kaszálóra, amelyet Szent György napján (ápr. 24.) a kaszálók szokásos licitálásán akartak kiárendálni. Előre „eladták” tehát 140 R. forintért azt a szénát, amely 1851 nyarán termett volna az 1851 tavaszán kiárendálható aklosi területen. A megye mindkét bánkfalvi lakost 5 ezüst forint értékig megzálogoltatta.⁵⁰⁰

Havasi legelők bérbeadása

Szentgyörgy megyéjének havasi legelőin a lesődi kintháló csorda, valamint az esztenatársaságok juhnyájai jártak, legeltek. Előfordult azonban, sokféle ok következményeként, hogy valamely eszténa helye átmenetileg kikerült a legeltetés rendjéből. A hasznosítható legelőterületeket a megye árendába adta külső állattartóknak, például háromszéki transhumáló juhosgazdáknak, *berszányoknak*.

1856. január 28-án a megye gyűlése részletes kontraktussal adta árendába egy esztendőre Koltafon Kosztantin bereczki berszánynak *Lovászó eszközját* legeltetés céljából. A kontraktus a következő pontokat tartalmazta: 1. Az árendálási időszak 1856. május 1-jétől 1856. október 1-jéig tart. 2. A jelzett időre az árendátor 55 R. forint árendadíjat fizet. Az összegből 15 forintot a kontraktus kötések, 40 forintot pedig a legelő igénybe vételekor, májusban ad át a megye képviselőjének. 3. Az árendált terület határai: keletről a *Csobányos vize*, nyugatról a *Kárulyé pataka*, délről a „*kaszáló szélyektől 50 lépés*”. Ugyanezen határok között árendálta a területet korábban egy Ráduly nevezetű berszány is. 4. Az árendátor a következő években is számíthat a területre, ha időben jelzi az igényét évente a nemes megyének.⁵⁰¹

1852. szeptember 12-én bárányok számára 12 R. forintért és 30 krajcárért 15 napra kiárendálta a megyétől Ráduly berszány *Bolondos havasa pusztáját*.⁵⁰²

Berszány-féle külső juhpásztort gyaníthatunk *Bolondos* meg nem nevezett 1806. évi árendálója mögött is, mivel köteles volt évente „*egy-egy pár sajtot négy négy fontosokot*” adni a megyének.⁵⁰³

A MEGYE PIACA, VÁSÁRA

A piac- és vásártartás szerepe Szentgyörgy megyéje életében

A csíkszentgyörgyi megyés templom környéke, a Szentegyház pataka alsó szakaszának melléke, a Szentgyörgy és Bánkfalva között elterülő beépítetlen szabad terület évszázadokon át az alcsíki árucseré meghatározó jelentőségű színterének számított. Szekerek nyikorgása, árusok, nézelődők, vásárlók, áldomásívók zsvivaja verte föl a Fiság-táji csendet a hétfői heti piacok, valamint a *karácsonyi vásárok* és a *virág sokadalmak* idején.

1820-ban a Conscriptio Czirákyána néven emlegetett úrbéri összeírás idején a szentgyörgyiek és a bánkfalviak meglegedetten vallották, hogy vásár és piac hely-

⁵⁰⁰ M. 3. A. 113.

⁵⁰¹ M. 3. A. 122.

⁵⁰² M. 3. A. 118v.

⁵⁰³ M. 2. 118.

ben lévén, „naturáléikat” könnyen pénzzé tehetik.⁵⁰⁴ Benkó József Erdély földjéről és népéről szóló műve, amely kéziratban már 1778-ban, vagyis a csíkszentgyörgyi vásártartási privilégiumlevél születése előtt 6 évvel készen állt, az alsíki „szépharmatú Szentgyörgy” nevezetessége gyanánt a hétfői hetipiacot és az évente tartott két nagyvásárt vette számba.⁵⁰⁵ Orbán Balázs ugyancsak méltatta a szentgyörgyi hétfői heti piacok, valamint a karácsony előtt és virágvasárnap táján tartott sokadalmak jelentőségét. Ő adott hírt arról, hogy Szentgyörgy a vásártartási szabadalmat II. József királytól nyerte 1784. augusztus 14-én. Az eredeti oklevelet bizonyára tanulmányozta, mert fontosnak tartotta megírni róla, hogy a szentgyörgyi egyházközség levéltárában található.⁵⁰⁶ Kozma Ferenc 1879-ben felsorolván a Székelyföld egyre szaporodó vásáros helyeit, szerepeltette évi két vásárral Csíkszentgyörgyöt is.⁵⁰⁷ Vitos Mózes a XIX. és a XX. század fordulóján a Kereskedelmi Minisztérium adatai alapján összeállította a csíki országos vásárok listáját. Ebben helyet kaptak Csíkszentgyörgy nagymúltú vásárai is.⁵⁰⁸

Csíkszentgyörgy-Bánkfalva piacainak és vásárainak szerepe, jelentősége valószínűleg a XIX. század utolsó harmadában kezdett halványodni. A megállíthatatlan szerepvesztéshez bizonyára hozzájárult a vásáros helyek szaporodása és a szomszédos Szentmárton falu kereskedelmi, igazgatási szerepének növekedése. A XX. század végére a hajdani szentgyörgyi piacok és vásárok a múlt kevesek által számontartott emlékei közé kerültek.

A piac- és vásártartás szentgyörgyi privilégiumának sorsa

1784. augusztus 14-én kelt az a szabadalomlevél, amelyben II. József császár Szentgyörgy és Bánkfalva előljáróinak instanciájára engedélyezte, hogy Szentgyörgy megyéje karácsony és húsvét előtt országos vásárt, hetente pedig hétfőnként piacot tartson.⁵⁰⁹ Mindebből arra gondolhatnánk, hogy a szentgyörgyi piac- és vásártartás 1784-ben kezdődött. Ha ezt a gondolatunkat komolyan vennénk, nagyot tévednénk. Az 1784. évi királyi szabadalomlevél csak megerősített egy beláthatatlan múltú piac- és vásártartási gyakorlatot.

A *piaci proventusok* már az 1720-as, 1730-as években rendszeresen bevételi forrásként szerepeltek a megyebírói számadásokban.⁵¹⁰ Szentgyörgy jellegzetes nevű vásárait: a *karácsonyi vásárt*, *karácsonyi sokadalmat*, illetve a *virág vásárt*, *virág sokadalmat* évtizedekkel a II. József féle privilégium előtt is emlegették.⁵¹¹

Szentgyörgy megyéjének tagjai maguk is nyilatkoztak piacuk és vásáraik nagy múltjáról 1775. március 15-én, a megye gyűlésén, amikor elhatározták a privilégi-

⁵⁰⁴ M. 109.

⁵⁰⁵ BENKÓ József 1999. II. 237.

⁵⁰⁶ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 38 – Az 1784. évi vásártartási szabadalomlevél őrzési helye a XXI. század elején. M. 33.

⁵⁰⁷ KOZMA Ferenc 1879. 330.

⁵⁰⁸ VITOS Mózes 2002–2003. II. 336.

⁵⁰⁹ A levelet hosszú ideig Szentgyörgy megyéjének ládájában, majd a CSISZEGYŐPI-ben őrizték. 2008-ban e sorok írója a CSÁL-ban tanulmányozta. M. 33.

⁵¹⁰ M. 6. 279., 280., 293., 303., 335., passim.

⁵¹¹ M. 2. 36., 57.

umlevél kérelmezését. „Emlékezetet feljül haladó üdöktől fogva karácsony előtt való hétfőn, virágvásár nevezet alatt nagy hétfőn sokadalmak szoktak lenni itten a Megye fundusán, piaczán, heti vásárokis a' szerint /:melyet bizonyos okaiból a' Nemes Két Csik Gyergyó és Kászon Székek Marchális Széke más eléb szokott napról hétfőre terminált volt és úgy tartatott:/ Minthogy ezen sokadalmi és vásári beneficiumról és facultásról a' régiség és az alatt Hazánk sok változása 's romlása miatt semmi privilegium és collatio nem maradt kezünknel, tehát hogy ennek fogyatkozása miatt valami kárt ne vallanánk, úgy egyeztünk, hogy a Felsőges Udvarról confirmationalissát kérjük a' mostanis folyó és meg levő sokadalmainkra és heti vásárunkra. Erre pedig a' mi szükség lészen, Ecclesiánk pénzéből, Megye havasi jövedelméből és más akármely közös jövedelmekből is fizettyük, a' melyekből leg hamarább ki tehetjük, ha pedig a' midőn kívántatnék hirtelen ki nem tehetnők, kölcsönt is fel veszünk 's az után ki fizetését minden jövedelmünkéből ki elégittyük”.⁵¹² Sajnos a megye protokollumai és iratai nem tudósítanak arról, hogy hány levelet kellett írni és mennyi pénzt kellett fizetni az óhajtott királyi szabadalomlevélért. Tény viszont, hogy az elhatározástól, az igény megfogalmazásától számított 9 év múlva a várva várt privilegiumlevél megszületett az illetékes bécsi királyi hivatalban. A kalapos király sokat érő aláírása is rákerült. A külsőségekben is dekoratív vásártartási szabadalomlevél, a kor szokásainak, értelmezési gyakorlatának megfelelően, Csíkszentgyörgy számára a mezővárossá fejlődés lehetőségét is hordozta. Ez a lehetőség azonban a XIX. század első felében csak lehetőség maradt, majd fokozatosan elenyészett.

1830–1835 táján Szentgyörgy megyéje tett egy nagy kísérletet az előrejutásra, azáltal, hogy további két vásártartó időpontot próbált szerezni magának, de törekvése elbukott. A megye a következő évtizedekben is két vásáros hely maradt. Vásárjog tekintetében sem érhetett utol az évi négy vásáros Csíkszeredát. Emellett nem tudta megakadályozni az alcsíki Szentmárton és Kozmás, valamint a nem túl messze fekvő Szépvíz vásártartó privilegium-szerzését. Különösen a szentmártoni lobbieredményessége ártott sokat Szentgyörgy és Bánkfalva együttes felemelkedésének.

1831. február 8-án Szent György megyéjének gyűlésén határozat született a 3. és a 4. vásáridőpont igényléséről: „Végeztetett, hogy két országos sokadalom ki nyérése végett a Felsőges Királyi Fő igazgató tanátshoz instantziával nemes megyénk folyamodgyon, az az egyik Szent László, másik Szent Márton napokra kéretessék, ennek készítése a fő havas bíró úrra bízattatott”.⁵¹³

Az instanciázó levél néhány nap alatt elkészült. A megye 1831. február 15-i gyűlésén felolvasták, hogy a jelenlévők gyönyörködjenek későbarokkos fogalmazási ciradáiiban és kinyilvánítsák helybenhagyó egyetértésüket. Mostani témánk szempontjából legfigyelemre méltóbb a levél záró formulája: „Alázatos szolgálai, Csik Szent György nemes megye lakossi”. A jó szentgyörgyiek és a bánkfalviak, mint valóságos székelyek, meg voltak győződve arról, hogy az egyházközség értelmű megye szót a legmagasabb kormányhivatalokban is értik.

1831 és 1835 között a 3. és 4. szentgyörgyi vásáridőpont ügye az aktatologató, bürokratikus hivatali ügyintézés és az ellendrukker települések Szentgyörgy ellenes

⁵¹² M. 2. 82–83.

⁵¹³ M. 3. A. 35–35v.–36.

lobbizásának áldozata lett. A levélváltások eseménytörténetének bemutatása nem e tanulmány feladata. Csupán két mozzanatra utalok. A küzdelmek során 1832 nyarán „...a mező városi jussal való élhetés privilégiumát” is kérelmezték a szentgyörgyiek. 1835-ben pedig, veszített ügyük ellensúlyozásaként, pontokba szedetten érve-lő, hosszú levélben szorgalmazták az Úz-völgyi vám létrehozását, amelytől a mold-vai kereskedelem és a szentgyörgyi piac fellendülését remélték.⁵¹⁴

A megye piaci bevételei a XVIII. század első felében

A XVIII. század első felének megyebírói számadásaiban, a „Szentgyörgy részéről valókban” és a „Bánkfalva részéről valókban” egyaránt szerepeltek *piaci jövedelemként, piaci praventusként* számontartott bevételek. A néhány szavas számadáskönyvi bejegyzésekből nem derül ki, hogy a piac üzemeltetését bérelte-e valaki, vagy valamiféle „házi kezelés” révén keletkeztek a bevételek. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az 1740-es években több esztendőn át szentgyörgyi „Pál István egyház fia” számolt el a piaci praventussal. Ez jelentheti azt, hogy Pál István piacbér-lő volt, de jelentheti azt is, hogy Pál István, mint szentegyházfia, a megye megbízásából feladatként végezte a piaci helypénzek kezelését.⁵¹⁵

Legelőször az 1728. évi piaci bevétel került a megye számadáskönyvébe 1729-ben: „Pro Anno 1728 a Piaczi jövedelemtől való rátio Nemzetes Kovács Tamás és Keresztes Kelemen uramék megyebíróságokban per Annum piaci jövedelemből percipáltak 6 Ft. 68 den.”⁵¹⁶

A korai piaci számadásokban látható, hogy akkortájt gyakorlatban volt a *tertialitás* néven emlegetett harmadolás a megyebírák jutalmazására. A fentebb említett 1728. évi 6 Ft 68 denáros piaci jövedelem esetében a következő bejegyzés árulkodik a harmadolásról: „Ezen 6 forintokból, hatvan nyolcz pénzből, harmada szolgál a Megye Bíráinak, úgy mint 2 Ft 22 den”. Az 1729. évi piaci jövedelemre hasonló sors várt: „Pro Anno 1729 piaci jövedelemtől való rátioia ugyan Kovács Tamás és Antal Balás Uraméknak ... percipáltak eő kegyelmek 4 Ft 90 den., ... Ennek harmada cédál Megye bíró uraiméknak, úgy mint 1 Ft 63 den. És így marad a Templomnak 3 Ft 22 den.”⁵¹⁷

Az 1746. évi piaci jövedelem megoszlását így örökítette meg a számadáskönyv: „Szent Györgyi Pál István úr így rátiotinál ab Anno 1746 die 3-tia Martii usque ad Annum 1747 1-mam mártii. Percipált eő kegyelme piaczi proventust flo. hung. 13, ennek tertialitását ki vévén megye bíró uraimék számára, marad templom részére flo. hung. 8 den. 80.”⁵¹⁸

⁵¹⁴ M. 3. A. 50–54.

⁵¹⁵ Pál István befizetéseire: M. 6. 331., 335., 502.

⁵¹⁶ M. 6. 279.

⁵¹⁷ M. 6. 280.

⁵¹⁸ M. 6. 335.

A „piaci proventus” árendálása a XVIII. század végén és a XIX. században

A hétfői hetipiac, valamint a *karácsony sokadalma* és a *virágsokadalom* néven emlegetett két országos vásár lebonyolításának regálé jellegű jogát Szentgyörgy megyéje a XVIII. század végén és a XIX. század első két harmadában árendába adással hasznosította. Az árendálók legtöbbször Csíkszentgyörgy, illetve Bánkfalva kismemes és katonarenden lévő székely lakosai közül kerültek ki.

A *piaci proventus* összetett haszonvétel-fajtának számított. Magába foglalta a hetipiacok helypénz-szedésének hasznát, amelyet az 1830-as években hivataloskodva *piaci vám* gyanánt emlegettek, valamint a két országos vásár helypénzszedési hasznát és a barmok eladásához nélkülözhetetlen passzus-cédulák, *cinkusok*, megírásának bevételeit. A *piaci proventus* tehát együtt jelentette a hetipiacok és az országos vásárok hasznát.

A megyeszéke, illetve a megye gyűléseinek protokollumaiban 1796-tól 1857-ig jegyezték be a piaci proventus árendába adására vonatkozó határozatokat. Ezek a határozatok legtöbbször fölöttébb szüksézáruak, csak a bérlők nevét és a bérleti díj összegét tartalmazzák, esetleg kitérnek a megye mértékeinek átadására. Szinte soha nem foglalkoznak tartalmi kérdésekkel, például azzal, hogy miként végzik munkájukat az árendálók, hogyan szervezik meg a piacokat, vásárokat, hogyan tesznek szert bevételre, jövedelemre.

Az árendálási határozatokból látható, hogy legtöbbször két személy vállalkozott az árendálásra, mégpedig együtt, közösen fizetve az árendadíjat. A hetipiacok és a vásárok működtetésének jogát a két vállalkozó együtt árendálta. (Ez alól kivételek a később tárgyalandó utolsó határozatok az 1850-es évekből.)

Voltak olyan vállalkozók, akik csak egyszer próbálkoztak a piac és a vásár árendálásával. Bizonyára nem nagy haszonra tettek szert, esetleg megunták a *vásárbírói* tevékenységet, mert a következő években távol maradtak az árverésekről, esetleg nem nyertek a licitáción. Más vállalkozók visszatérő árendálóként hosszú évekig kezükben tartották a szentgyörgyi piac és a szentgyörgyi vásárok sorsát. A XVIII-XIX. század fordulóján 1796 és 1805 között, egy évtizeden át árendálta a piaci proventus a szentgyörgyi Tánczos Jakab⁵¹⁹ és Gáll József. 1806-ban új árendálók tűntek föl: Czíkó László szentgyörgyi kismemes és Texe András. Közülük Czíkó László lett a kitartó piaci szereplő. 1810–1811-ben visszatért mellé Tánczos Jakab, majd 1817-ben Péter András társult hozzá. 1822-ben új árendálók jelentek meg a színen: szentgyörgyi Tánczos Ferenc gyalogkatona és bánkfalvi Balás József lovaskatona. Sokáig voltak bérlőtársak, például 1824-ben, 1826-ban, 1827-ben, 1828-ban. Az 1830-as években váltogatott bérlőtársakkal többször kísérletezett a piac árendálásával a bánkfalvi lófő Balás Ferenc és a bánkfalvi gyalogkatona Péter József.

A piac árendálásával kapcsolatos bőbeszédűbb határozatok kötelezték az árendátorokat arra, hogy a meghatározott árendadíj kifizetésén felül, az országos

⁵¹⁹ Tánczos Jakabnak már akkor is köze volt a piachoz, amikor még talán nem is árendába adással, hanem házi kezeléssel próbálta a megye hasznát venni. 1788-ban a jegyző fölírta emlékeztetőnek a megyeszéke protokolluma táblájának belső oldalára: „Csík Szent Györgyi Tánczos Jakab atyánkfia bé eskettetett az előbbeni vásár bíráink segítségére”. – M. 2. 1.

vásárok idején a várdaépületben tartózkodó és a piac rendjére felügyelő katonákat lássák el tűzifával, gyertyával és ritkábban dohánnyal.

1830 tájától új elemként tűnt föl a piacárendelési határozatokban a vásári cédulák, a cincusok kiállításából származó jövedelem külön árendálása. A cinkusírássra cédulalicitálás néven ugyanúgy licitálni lehetett, mint előbb a teljes piaci proventusra. Tehát a szűkszavú forrásokból úgy látszik, mintha a cinkuscédulák írásának bérelt joga önálló haszonvételi forrássá válva kilépett volna a korábbi teljes piaci proventusból.

1832. január 9-én, miután elárverezte a megye a piaci proventus, megtörtént a vásári cédulák váltásának külön árendálása: „Tovább ezen a napon... a barom vásár cédulák váltásais licitáltatván és a többet ígérőknek, ú. m. Csík Szent Györgyi Csedő Dániel, Kasza András, Deáki Joseph, Péter Aloisnak által adatott tizenhárom, az az 13 R. forintért ezüstbe”.⁵²⁰

Valószínűleg soha nem derül ki, hogy miért kellett két héttel később teljesen önállóan újra árendába adni az 1832. évi vásári cédula kiadásának jogát: „E folyó 1832-dik esztendő januarius 23-dikán a cinkus cédula váltása licitacioja fel kiáltott a vásáron és el is citáltatott, Bánkfalvi lovaskatona Kovács Mihály úr, mint többet ígérő felvette, ezüstbe 9, az az kilentz Rhenes forint 30 grajtzárral”.⁵²¹

A korábbi árendelési gyakorlattal ellentétben, 1855-ben, 1856-ban, 1857-ben külön licitáltatta a megye a belső piacot és a külső piacot. A kétféle piac két külön tételként került a megye piacárendelési határozataiba.⁵²² Sajnos az árendálások során a megye jegyzője soha nem írta le, hogy mit értettek akkortájt belső piacon és külső piacon.

A piaci proventus hajdani árendelési határozatainak bemutatására alább teljes terjedelmében idézem a megye 1805. évi és 1830. évi piaccal kapcsolatos határozatát.

„Anno 1805. die 24 januarii. In Communi Congregatione Juratorum Ecclesiae. Csík Szent Györgyi Tánzos Jakab és Gáll Josef licitatio szerént fel vállalak az vásár bíróságot az fen irt esztendőre jövő új esztendő napig 9, idest kilencz M. forint taxára ea conditione: hogy a két sokadalom idein a' várdát tartoznak az annuális taxán kívül tartani gyertyával, mellyre kötelezék magokat az irt vásár bírák”.⁵²³

„In anno 1830. die 4-ta januarii a pijaczi proventus lititáltatván és vette fel Bánkfalvi huszár Balás Ferencz és ugyan oda való gyalogkatona Péter Jóseph, 45, az az negyven öt német forintokkal és 25 krajczárokkal. A nemes megye... [mértékeit]... egy kupás, fél kupás, egy fertályos és fél fertályos padikbol⁵²⁴ való[t], és egy olaj mérték[et] ily conditione, hogy semmi hibákat magiktól meg ne büntessenek a nemes Megye bírái híre nélkül, számba vették és ról[uk] számolni mindenkor kötelezték magokat”.⁵²⁵

⁵²⁰ M. 3. A. 39v.

⁵²¹ M. 3. A. 40.

⁵²² M. 3. A. 121., 125v., 130v.

⁵²³ M. 2. 117.

⁵²⁴ A padik szó értelmezéséhez lásd a bádog szó bádik, bádíg változatait. SZT. 1975–2009. I. 511., UMTSZ. 1979–2010. I. 301., CS. BOGÁTS Dénes 1943. 11.

⁵²⁵ M. 3. A. 20v.

Szentgyörgy megyéjének protokollumaiban gyakran előfordul a *vásárbírák*, ritkábban a *piacbírák*, még ritkábban a *cinkusbírák* kifejezés. A kutatónak úgy tűnik, hogy ezek a szóösszetételek a XVIII–XIX. századi csíki tájon „bevett”, mindenki által ismert és használt kifejezéseknek számítottak. Ezért kissé meglepő, hogy az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban nem szerepel *piacbíró* és *cinkusbíró* kifejezés. E sorok írásakor a V betűt tartalmazó kötet még nem jelent meg, de föltételezhető, hogy lesz benne *vásárbíró* címszó, hiszen ez a kifejezés az erdélyi történeti, nyelvészeti irodalomban előfordul. A magyar tájszótárak sem kényeztetik el használóikat a fent jelzett három szóval. Az Új Magyar Tájszótárban nincs sem *vásárbíró*, sem *piacbíró*, sem *cinkusbíró* kifejezés.⁵²⁶ A vásárokról szóló fölöttébb gazdag néprajzi irodalom viszont bővelkedik *vásárbíró*-emlegetésekben. Van néhány utalás a piacbíróra is.⁵²⁷

A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi közös megye dokumentumaiban a vásárbíró és a piacbíró kifejezés ugyanarra a személyre vonatkozott. Attól függően emlegették vásárbírónak vagy piacbírónak, hogy éppen hol tevékenykedett. Az 1860-as évektől adatolható *cinkusbíró* kifejezés körülbelül ugyanazt jelentette, mint a nagymúltú *vásárbíró* szó. A tanulmányozható történeti-nyelvi adatok szófukarsága miatt csak föltételezhető, hogy a XIX. század közepén a *cinkusbíró* talán a baromvásáron tevékenykedő vásárbíróra, illetve a *cinkuskiállítási* jog bérlőjére vonatkozott.

A magyar néprajzi irodalomban szereplő vásárbírákról megállapítható, hogy általában választott mezővárosi tisztségviselők voltak.⁵²⁸ Abba a sorba tartoztak, ahova a *székbírók*, *borbírók*, *malombírók* és más hasonló közösségi tisztségviselők. Ezzel szemben az 1796 és 1860 között keletkezett csíkszentgyörgyi források tanúsága szerint, akkor, amikor a megye rendszeresen, árverésen árendába adta a piacok és a vásárok megrendezését, lebonyolítását, Szentgyörgy megyéje területén *vásárbíró*-nak (és ritkábban *piacbíró*-nak, *cinkusbíró*-nak) azokat a vállalkozókat nevezték, akik árendába vették a megyétől a piaci és a vásári haszonvételeket. A *vásárbíró* és a vásári, piaci „proventus” árendálójának azonosságára álljon itt két nyelvi adat!

Tánczos Jakabról és Gáll Józsefről, akik a XVIII–XIX. század fordulóján több esztendőben kibérelték a „piaci proventus”, 1799 végén a következő szóhasználatral írt a megye jegyzője: „*Tánczos Jakab és Gáll Joseff, mint piatzi bírák pro anno 1799 esztendőre meg árendálván a nemes megyétől a piatzi jövedelmet*”. Más szóval, árendátorok és piacbírák voltak egyszerre.⁵²⁹

1831-ben fogalmazott így a megye jegyzője: „*Bánkfalvi lófő Balás Ferentz és oda való lófő Bálint Antal vásár bírák licitáción fel vették vala a piatzi vám szedést árendára 79 Rhenes forinttal...*”.⁵³⁰

⁵²⁶ SZT. 1975–2009. CS. BOGÁTS Dénes 1943. 163., UMTSZ. 1979–2010.

⁵²⁷ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1982. További irodalommal.

⁵²⁸ DANKÓ Imre 1991. 659., TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 666.

⁵²⁹ M. 2. 105.

⁵³⁰ M. 3. A. 31.

Szentgyörgy megyéjének, mint piac- és vásártartási joggal rendelkező szervezetnek a XVIII–XIX. században voltak hiteles piaci mértékei, mérőedényei, mérőeszközei, illetve vásár idején használt felszerelési tárgyai. Ezeket a piaci és vásári hasznvételek árendába bocsájtásakor a megye átadta az árendátoroknak, akik kötelesek voltak az árendálás idején vigyázni rájuk.

A megye piaci mértékei viták, illetve hamis mérték használatának gyanúja esetén viszonyítási alapnak, bizonyítéknak számítottak. A néprajzi irodalom tanúsága szerint a hivatalos, hiteles piaci mértékeket kölcsön vehették és gyakorlatban is használhatták a mértékek nélkül érkezett árusok.⁵³¹ Föltehetőleg így volt ez Csíkszentgyörgyön is.

1768-ban már emlegették a „megye vékáját” és néhány más mérőeszközét: *„Anno 1768. die 11 mártii. Mint hogy nemes Szent György Megyénkben minden héten hétfő napon régi usus szerint vásár szokott lenni... a hováis külső helységekből gabonát és egyéb el adni való portékákat szoktak hozni, s innen tapasztaltuk a mértékekben esett defectusokat ennek előtte, most azért mind azoknak el távoztatása iránt közönséges Megye egyezéséből mértékeket, úgy mint vékát, fontot, ejtelt, olaj mérő fontot, igazítottunk oljan mértékhez, melyet az Királyi Gubernium ki adott... a Megye vékáján kívül való vékával senki ne merészejen más idegen vékával mérni...”*⁵³²

1817-ben idegen ellenőr által a szentgyörgyi „mérő véka megvizsgáltatott és igaznak tanáltatott”.⁵³³

1823. december 12-én határozott Szentgyörgy megyéje arról, hogy az új mértékeket a szeredai mértékekhez kell igazítani: *„A mostani következő karátson sokadalmára nézve tanátskozott a nemes megye... hogy a felsőbbség parantsolattya szerént az új, az az 20 ejteles véka, kupa és singnek ki állításában lenne szorgalmatos, melyre azt határozta, hogy a közelébb lévő városhoz, Szeredához alkalmaztatni tartozik ezen nemes megyeis, valamely mértékkel azon Szeredai... piatzokon élnek, úgy szintén itt is csak azzal éljenek, mint hogy a Privilegiuma ezen nemes megyének azt tartya, hogy a közelebb levő városhoz alkalmaztassa a maga törvényét”*.⁵³⁴

1830-ban, amikor a nótárius számba vette és felsorolta a megye ládjában lévő „leveleket”, az iratkötegek után megemlítette azokat a piaci mértékeket, amelyeknek elvileg ott a helye: *„Egy bádok kupa, fél kupa, fertály, fél fertály, olaj mérték fontos, fél fontos, egy zászló, egy véka. Mindezek bánkfalvi Balás Ferentznél vadnak, a vásár bírónál szám adás alatt”*.⁵³⁵ Némiképp kilógott a mértékek sorából a zászló, amelyet 1843-ban is emlegettek.⁵³⁶ Valószínűleg a vásár idején használt és a vásárt jelképező zászlóról volt szó.⁵³⁷

⁵³¹ Vö.: DANKÓ Imre 1991. 659.

⁵³² M. 2. 150.

⁵³³ M. 3. B. 268.

⁵³⁴ M. 3. A. 12v.

⁵³⁵ M. 3. A. 34v.

⁵³⁶ M. 3. B. 231v.

⁵³⁷ Vö.: CS. BOGÁTS Dénes 1943. 163. Vásárbíró címszavával.

1840-ben kimutatás készült a megye mértékeiről, amelyet önálló tételként kommentár nélkül, gyűléstől függetlenül, beleírt a nótárius a megyei határozatok jegyzőkönyvébe. Alább teljes terjedelmében közlöm.

„Specifikatio, A nemes Szent György megyéjének mértékeiről.

1. Egy vavas véka.

2. Egy badic kupa.

3. Egy fél kupa, bádik.

4. Egy fél fertályos kanna. Egy fertályos kannával tartozik a Szászné, mint hogy a keze alatt veszett el. Meg venni!

5. Öt darabból álló értz fontok, 5, 4, 3, 2, ½ fontosok. Egy fontos vagyón Balás Ferentznél. Ezen értz fontok által adattatnak Kánya István és Balla Imre mészárosoknak számadásiban. A nemes megye réz fontya és egy fél értz font, az irt bádik kannák, egy réz kompona és a véka Balás Ferentz és Mihályfi János piatz bírák számodásikban által adatnak. Signatum Szent György die 10-dik máji 840”.⁵³⁸

1843 elején a megye gyűlése előtt némi ünnepélyességgel vette át a megye „új vásárbírója” a piaci mértékeket, eszközöket az ó vásár bíróktól: „E folyó 1843-dik esztendő januarus holdnap 3-dikán a Nemes Megye házánál telyes elegyes gyűlés tartatván... az ottan meg jelenő gyűlés előtt áltol adván Deáki Jóseff és Balás Ferentz atyánkfijai, mint nemes megyénk oh vásár bíráji az új vásár bíró Balás Joseff ökegyelmének, mint az... 1843-dik évi vásár bírónak... egy öntött réz fontot, egy füles vas fél fontot, egy bádok kupát, egy bádok fertályost, egy más bádok fél fertályost s' egy bádok fél kupást, egy réz komponát, egy zászlót, egy vékát és egy bélyegző vasat”.⁵³⁹

A vásárok meghirdetése

A XIX. század első felében Szentgyörgyön hagyománynak számított, hogy a sokadalmak előtti hétfői hetipiacon a vásárbíró szekéren, szánon állva kihirdette a jelenlévőknek a közelgő vásár időpontját. Egyben figyelmeztette a piacozó népet, hogy a vásár idején mindenki vigyázzon a javaira, különösen, ha idegen vásárost fogad be a telkére, mert ha kára keletkezik, senki nem fogja azt megtéríteni. Az utóbbi figyelmeztetés kihirdetését valószínűleg a katonarendű székelyek katonai hatósága, a Compagnia Commandó követelte meg, mivel 1829 tavaszán Alcsíkszék nótáriusa külön nyilatkozatban tanúsította, hogy a csíkszentgyörgyi piacon a veszélyekre figyelmeztető hirdetés megtörtént.⁵⁴⁰

1830-ban a virág sokadalom piactéri kihirdetését így örököltette meg a megye nótáriusa: „A folyó 1830-dik esztendőben martius 29-dik napján a nemes Szent Györgyi hétfői közönséges vásáron ki hirdettetett, publicaltatott és közönségessé tétetett, hogy a következő szeredán kezdődik a barom vásár, mellyis egymás után csütörtökön, pénteken, szombaton és vasárnap tart, hétfőn pedig tartatik a Derek sokadalmi vásár. Minden ember pedig úgy ügyellyen maga marhájára, hogy ha el

⁵³⁸ M. 3. A. 64.

⁵³⁹ M. 3. B. 231v.

⁵⁴⁰ M. 3. A. 18v.

talál háromlani a sokadalom üdején, nem fogja meg fizetni a nemes Szent György megyéje”.⁵⁴¹

Az 1831. évi szentgyörgyi virág sokadalom piactéri kihirdetéséről csíkszentmártoni nemes Betze Ignác alcsíki assessor állított ki tanúságlevelet, amely a megye nótáriusa belemásolt a megye protokollumába, és amelynek teljes szövegét alább közlöm.

„A folyó 1831-dik esztendőben mártius 21-dik napján requisitiojára Csík Bánkfalvi nemes lófő Balás Ferentz és Bálint Antal eő kegyelmeknek, mint nemes Szent György Megyéjének biztossai kérésekre, el mentem a Szent Györgyi piatz közepére, az hol is én előttem és az egész hétfői piatz előtt a következő úgy nevezett virág országos sokadalmát kihirdették és fel kiálták oly módon, hogy csütörtökön kezdődik a barom sokadalom, foly pénteken, szombaton és vasárnap, hétfőn pedig fog folyni az Derék vására, oly conditiok alatt, hogy minden megyebéli gazdák olyan módon agyanak az idegen, sokadalomra jövő embereknek szállást, hogy ha valami kárvallás, marha béli lopás tanál történni, semmi úton a nemes Szent György Megyéje meg nem fogja fizetni, úgy hasonló módon az idegen emberek is olly vigyázottal légyenek, hogy azoknak is károkat semmi módon a tisztelt Megye nem fogja... meg fizetni. Melynek eszerént való létéről és ki hirdetéséről igaz hűtöm szerént bizonyítok a fen írt helyen, napon és esztendőben. Melyet írtam meg a nemes Szent György Megyéje Magistratualis házánál,

Csik Szent Mártoni nemes Betze Ignázt

Nemes All Csík Szék hűtös assessora”.⁵⁴²

1835. április 6-án a csíkszentléleki nemes Veress Gergely alcsíkszéki hűtös jelenlétében hirdette ki Balázs Ferenc vásárbíró a virág sokadalom idejét. A széki tisztségviselő tanúsító levele szinte dramatizálva tárja elénk az eseményt: „... nemes megye előljárai parantsolattýából... a Szent Györgyi... piatz közepin Csík Szent Györgyi nemes Balás Ferentz egy szekérre felállván, háromszori felkiáltása által hallgatást kérván, mindeneknek nagy felszóval hallásokra fel kiáltván és kihirdetvén, hogy jövő szeredán kezdődik a barom vásár, és csütörtökön, pénteken, szombaton és vasárnap fog folytattni, hétfőn pedig lészen a Derék vásár...”.⁵⁴³

Hasonló „dramatizált” stílusban készült 1835 decemberében a csekefalvi nemes lófő Gábosi Mihály strázsamester, hűtös nótárius, valamint csíkmindszenti huszár Benedek Antal főmegyebíró közös tanúsító levele a szentgyörgyi karácsonyi sokadalom kihirdetéséről: „Alatt írtak előtt az folyó 1835. esztendőben 14. decembris a Csík Szent Györgyi elegyes közönség Privilegialt piatzán egy szekér farkára felállván a vásár bíró Bánkfalvi huszár Balás Ferentz, tsendességet kérván a piatzon megjelent közönségtől, fel szóval azt kiáltván fel, hogy csütörtökön kezdődik a barom vásár, foly pénteken, szombaton és vasárnap estig, hétfőn pedig lészen a Derek vásár”.⁵⁴⁴

⁵⁴¹ M. 3. A. 21v.

⁵⁴² M. 3. A. 37.

⁵⁴³ M. 3. A. 55.

⁵⁴⁴ M. 3. A. 55v. – A levél további részében a két tanúságtévő következetesen városnak nevezte Szentgyörgyöt.

A fentebb idézett és az itt nem közölt⁵⁴⁵ vásári hirdetések tanúsága szerint a XIX. század első felében a csíkszentgyörgyi karácsonyi vásár és a *virág sokadalom* néven emlegetett tavaszi vásár leginkább öt, néha azonban hat napig is zajosította Szentgyörgy és Bánkfalva életét. Legtöbbször csütörtökön, ritkábban szerdán kezdődött és vasárnap estig tartott a felhajtott állatok vására, a *baromvásár*. Ennek be-
zárása után, hétfőn került sor a piactéren a nagy kirakodó vásárra, a sokadalom leg-
fontosabb eseményére, amelyet az írott források *Derék vásár*⁵⁴⁶ néven emlegetnek. A sokadalom csúcsnapján, a hétfői nagyvásárban az összegyülekezett alsíki nép elkölthette a pénzét, (különösen azt a pénzt, amelyet az előző napok baromvásárában állatai eladása révén keresett!), megvehette azokat a kézműves készítményeket és manufaktúrákból, gyárakból származó ipari termékeket, amelyekre szüksége volt.

Bolthelyek, boltok, boltosok

Szentgyörgy megyéjének piacán, amely a *megyés templom* szomszédságában terült el, a XVIII. század végén és a XIX. század első felében *bótoknak* nevezett kisebb-nagyobb faépületek sorakoztak. Ezeket a *bótokat* többnyire örmény kereskedők építették és tartották fenn. A boltépületek néhány négyzetöltnyi telkét és vele az árusítás jogát évenkénti árendaösszegért Szentgyörgy megyéjétől bérelték. A környéken és „kereskedelmi körökben” távolabb is ismert adottságnak számított, hogy a szentgyörgyi piac- és vásártartás joga nem Szentgyörgy és Bánkfalva helységek, hanem Szentgyörgy megyéjének birtokában volt. Ezért a szépvízi örmény vagy más kereskedők, ha árusító helyet, boltot szerettek volna szerezni, építeni maguknak a szentgyörgyi piacon, nem Szentgyörgy és Bánkfalva helységek birtokait ostromolták kérésükkel, hanem instanciájukat Szentgyörgy megyéje előljáróinak adták elő. Természetes dolognak számított számukra, hogy nem a megnevezett két faluval, hanem a két falut integráló megyével kötöttek egyezséget, és árendadíjukat a megye pénztárába fizették.

Föltételezhető, hogy a XVIII. század első felében a szentgyörgyi piactéren a „megye engedelmeiből” már működtek örmény kereskedők kis árendás boltokat. A megyebírói számadáskönyvben olvasható az alábbi, 1749. évi bevételi tétel: „*A bótokat bíró örmények annuális taxájából 5 Ft*”.⁵⁴⁷

1790 és 1850 között a megye gyűlése újra és újra tárgyalta bolthely iránti kereskedői kérelmeket. A megye bevételeinek növelése és a piac jelentőségének emelése érdekében az árusítóhely iránti kérelmek általában kedvező elbírálásban részesültek. A boltárendálók nevére azért is érdemes figyelni, mert esetenként XX. századi szentgyörgyi-bánkfalvi jeles kereskedőfamíliák ősei húzódnak meg az instanciázók nevei mögött.

⁵⁴⁵ M. 3. A. 104v., 105v., M. 3. B. 226.

⁵⁴⁶ Vö.: SZT. 1975–2009. II. 326. a *derék* szó *fő* jelentésével, valamint a *derékszék*, *derékút*, *derékvíz* (II. 332, 333.) címszavakkal.

⁵⁴⁷ M. 6. 344.

1790. január 22-én „Szépvízi Dávid Antal örmény” kérte Szentgyörgy megyéjét, hogy „a' Czinterem mellé, a' Kerítés... oldalába a maga költségén egy boltot tsináltathasson”. 2 magyar forint évenkénti taxáért az engedélyt megkapta.⁵⁴⁸

1797 szeptemberében Potozki Antal szépvízi örmény kereskedő kérelméről döntött kedvezően Szentgyörgy megyéje: „Anno 1797. die 25-ta 7-bris. Csik Szépvízen lakó Potozki Antal kereskedőnek kérésére a Szent Györgyi piacon, a Megye háza kapuján alól, a Bótok végénél engedett egy bótnak való helyet, az az 1½ [öleset], oly conditioval, hogy maga tsináltasson magának Bótót, és amennyiben fogna fel készülni, meg becsültetvén, addig a míg ki szolgálja fizetéssel nem tartozik, ki telvén az az üdő, az után annuatim, ha benne akar maradni, tartozik minden esztendőben fizetni flo. hu. 1”.⁵⁴⁹

Podoczki Gergely és Zádig János 1815 decemberében kapott bolthelyeinek árendálási határozatát azért idézem teljes terjedelmében a megye protokollumából, mivel görcsös fogalmazással ugyan, de némi képet ad a piac boltjainak rendjéről.

„A folyó 1815-dik esztendő X-ber 19-dik napján jelentvén magokat Szépvízi kereskedő örmények ú. m. Podoczki Gergely és Zádig János az iránt, hogy az Nemes Megye méltóztassék egy egy állandós Bolt helyet kirendelni, az hova had lehessenek bátrak bótót erigálni és azokról a szokott árendát annuatim készek letenni. Kiknekis kérésekre a nemes Megye engede két boltnak való heljet, tudniillik... az Dávid Antal úr bótyával szembe, úgy, hogy az köz utza három magyar öll széljeségű legyen a szegleten kezdődvén a Gyergyay Kricsa Isák... padgyában fel az Megye korcsomája felé ött öll bolt heljet, mely bolt hely az fen írt Podoczki Gergely kereskedő úré, a szegleten kezdve, az írt Zádig Jánosé annak szomszédságába. Mely meg írt Bolt helyekről tulajdon jó akaratyokból annuatim ígírének Árendát minden öllről 30, az az harmincz krajczárokat, melyről mü is nevünk alája írásával bizonyítva subscribálunk”.⁵⁵⁰

1820. április 20-án Márton Keresztes szépvízi örmény kereskedő Szentgyörgy megyéjének „hírével” átvette Dávid Ágoston örmény kereskedőtől azt a boltot, amely a szentgyörgyi piacon a boltsor végén állt. Vállalta, hogy a megyének megfizeti a szokott árendát. A megye gyűlése 1821. december 18-án szentesítette az egyezséget. A bolt átvételéről kontraktus is készült, amelyet az örmény betűs aláírás tényére utaló tanúsítással bemásoltak a megye jegyzőkönyvébe is. Alább közlöm az egyezség szövegét, mivel felvillantja a szentgyörgyi piac örmény boltocskáinak hajdani jogi helyzetét.

„Dávid Ágoston... által adtam a' Csik Szent Györgyi pijacson költségemen épült... Boltomat Szépvízi örmény kereskedő Márton Keresztes ő kegyelmének eörökin, hogy birtokába légyen gyermekiről gyermekire, oly feltétel mellett, hogy a szokott árendát a bolt helyről ú. m. 30 krajczárt esztendőnkint meg fizesse a fen nevezett kereskedő a megyének, nekem pedig a boltom költséit meg fizesse, 30 forintot, melyet magam saját subscriptionnal meg erősítek Csik Szépvízen 1-ma április 820.

Én előttem, Dávid Dávid nótárius előtt.

⁵⁴⁸ M. 2. 92.

⁵⁴⁹ M. 2. 148.

⁵⁵⁰ M. 2. 135. 6 aláírással és névírással.

Láttuk a nevitis a contractuson örményül írva Dávid Ágoston kereskedőnek”.⁵⁵¹

1821 decemberében egy másik szentgyörgyi bolt is gazdát cserélt. Lázár Antal szépvízi örmény kereskedő átvette Dávid Márton és fia Dávid Dávid örmény kereskedők boltját. A megye tudomásul vette a boltosváltozást és az éves árendát 1822-től Lázár Antaltól remélte.⁵⁵²

1829. április 14-én a megye gyűlése tárgyalta Száva Antal szépvízi örmény kereskedő kérelmét, aki egyszerre két bolthelyet szeretett volna kapni a szentgyörgyi piacon. A megye, arra való tekintettel, hogy Száva Antalnak több fia van, akik apjuk mesterségét akarják folytatni, a kérelmező rendelkezésére bocsátotta a két bolt felépítésére elegendő 6 öles területet. Száva Antal számíthatott arra, hogy ha 1831-től rendszeresen fizeti az „usuált” árendát, gyermekei is hasznát láthatják a bolthelyeknek.⁵⁵³

A Száva nemzetség valószínűleg tartósan gyökeret eresztett és tekintélyre tett szert Csíkszentgyörgy piacán. Erre következtethetünk egy 1850. március 4-én fogalmazott határozatból, amelyben a megye jegyzője szokatlan elismeréssel írt Száva Gergelyről, aki a régi boltja megtartásával még egy bolthelyet kért és kapott Szentgyörgy megyéjétől.

*„A folyó 1850-dik esztendő mártius 4-ik napján midőn nemes megyénk némely köz dolgai eligazítása végett össze gyűlve lett volna, meg jelenék tanácskozásunkba Csík Szépvízi örmény szorgalmatos kereskedő Száva Gergely úrfi, kérvén gyűlésünköt, hogy azon bolt helyen kívül, mellyet jelenleg használ s következőleg ezután is fentartani kíván egy más, a mostani Boltnak alsó végiben fel építhető új Boltnak helyet engedne, mely kérését írt Száva Gergely úrnak gyűlésünk méltányolván, a kívánt bolthelyet nemes gyűlésünk meg adta, azzal a ki kötéssel, hogy Száva Gergely úr a már ezelőttis birodalmában lévő bolthelyért az illő taxát minden fogatkozás nélkül pontoson fizesse, a fel állítandó új boltért pedig évenként fizessen 1 pengő forint 20 krajczárt ezüstben, s azon felyül a Bolt eleit csinoson úgy töltené fel, a' mint a piacz disse kívánnya s jó állapotba tartani kötelezé is magát, mely feltételeit a' nemes megyének tisztelt Száva Gergely úr elfogadván, annak pontos megtartására magát kéz bé adásával kötelezé”.*⁵⁵⁴

1829 tavaszán egy Szeredán lakó örmény kereskedő, Lukáts János akart „betörni” Szentgyörgy megyéjének piacára. 3 öles területet kért és kapott a megyétől Száva Antal szomszédságában, hogy azon boltot építsen. Két évig árendamentességet kapott, a szokott árendát 1831-től kellett fizetnie.⁵⁵⁵

Fentebb szó esett arról, hogy a szépvízi örmény Potoczki (Podozki, Podoczki) familia tagjai 1797-ben és 1815-ben bolthelyet kaptak Szentgyörgy piacán. Potoczki Gergely, aki 1815. december 19-én jutott hozzá a bolttartás lehetőségéhez, 1830 táján ismeretlen okból hanyagolta a szentgyörgyi kereskedést. Boltját nem működtette. Évekig színét sem látták a szentgyörgyiek. Árendát is ritkán fizetett, akkor is

⁵⁵¹ M. 3. B. 259v.

⁵⁵² M. 3. B. 258.

⁵⁵³ M. 3. B. 258.

⁵⁵⁴ M. 3. A. 109v.–110.

⁵⁵⁵ M. 3. B. 254v.

csak „patvar” árán. 1831 elején három évi árendával tartozott. A megye előjárói elvesztvén türelmüket, 1831. január 17-én átadták a bolthelyet Lázár Jakab szépvízi örmény kereskedőnek, aki Potoczki Gergely helyett kifizette az elmaradt három esztendei árendát, évi 30 ezüst krajczárt, és fogadta, hogy a jövőben pontosan fizeti a bérleti díjat. A megye aggódott amiatt, hogy Potoczki Gergely pereskedni fog, ezért kikötötte, hogy per esetén Lázár Jakab vállalja föl az alperes szerepét.⁵⁵⁶

1855-ben egy újabb Potoczki tűnt föl Szentgyörgyön, Potoczki Antal szépvízi kereskedő személyében, aki építésre alkalmas ház- és bolthelyet kért a megyétől. Akkortájt a megye sokat bajlódott egy *tanítói ház* néven emlegetett épület felépítésének gondjaival. Időközben a félkész épület leendő hasznosításának terve is megváltozott, ezért ajánlatos volt túladni rajta. Ezért a megye nagy jelentőségű egyezséget kötött Potoczki Antallal. Átadta neki 6 esztendőre a félkész házat, azzal a kötelezéssel, hogy az építkezést fejezze be, és boltot működtessen az épületben. Potoczki Antal lehetőséget kapott arra, hogy megfelelő árendadíjért a hat év után következő esztendőben is használja a házat.⁵⁵⁷ Föltételezhető, hogy az 1855-ben feltűnt Potoczki Antal volt a szentgyörgyivé vált és a XX. században közéleti szerepet játszó Potovszki nemzetség őse, az 1855-ben árendába vett „tanítói ház” pedig a templom közelében azon a telken állt, amelyet a szentgyörgyiek és a bankfalviak a XXI. század elején is *Potovszki-ház* néven emlegetnek.

Történeti mozaikok a vásárok és a piacok életéből

A *sokadalmak* alatt a kézművesek és a *kufár* szóval jelölt kofaasszonyok igyekeztek az üzlet szempontjából legjobbnak számító helyen felütni sátrukat, felállítani árusító asztalukat. Senki nem vágyott közülük a sorok távoli végére, félreeső helyre, sáros talajra. Ezért az üzleti siker érdekében bizonyos kézművesek és kofák a vásár előtt a vásárbírónál pénzért kedvező helyet szereztek maguknak. Ezeket a helybiztosító kis egyezségeket általában nem írták be a megye nagy protokollumába. 1793 és 1797 között azonban az akkori vásárbíró papírra vettetett néhány efféle kérelmet és megállapodást.

1793. március 25-én „*Kézdí vásárhelyi kufárnék*” kéréssel fordultak Szentgyörgy megyéje előjáróihoz, hogy azok biztosítsanak számukra kedvező árusítóhelyet „*a Csík Szent Györgyi Piaczon esendő sokadalmak és vásár napokon*”. Balog Ferencné, Nagy Ilona, Szász Józsefné, Kovács Sámuelné kofaasszonyok kérésre kedvező elbírálásban részesült.⁵⁵⁸

1795-ben „*a brassai Imecs János és Mészáros János tímárok és talpasok*” egy Rhenes forint ellenében „*első seriesben íratlak a megye esküttei engedelmeiből a talpasok között*”.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ M. 3. A. 26v.

⁵⁵⁷ M. 3. B. 208–207v.

⁵⁵⁸ M. 2. 147. – A *kufár* és a *kufárné* szavak *piaci árus, kofa* jelentésére: SZT. 1975–2009. VII. 627.

⁵⁵⁹ M. 2. 147. – A *talpas* szó itt valószínűleg *tímárt* vagy a tímárok egyik fajtáját jelentette. A SZT. 1975–2009. XII. 854. a *talpas* szónak efféle jelentését nem mutatja, de a *talpcsináló, talpkészítő* címzők *tímár* jelentése ezt valószínűsíti. A *series* kifejezés *sor* jelentésére: SZT. 1975–2009. XII. 456.

1794-ben a Türi Sára megkapott egy ölnyi helyet a „Fűzfán innen” 30 krajcárért árusítóhelynek.⁵⁶⁰

1795-ben többen is váltottak pénzért árusítóhelyet a szentgyörgyi piacon: „Kézdi Vásárhelyi Csiszer Dániel uramnak és Szalatsi Kelemennek három öll helyly az Türi Sári vicinitásában, melyért fizettek 1 R. ft.”. „Szalatsi Mária asszonynak engedtetett egy öll helyly, az leg első kufárnék helyljin, melyért fizetett 30 krajczárokat, mellj heljet ismerje maga áruló heljinek”.⁵⁶¹

1796-ban is történt emlékezetre méltatott piaci helyfoglalás: „Kerekes István-nak engedtetett egy ölni hely a’ Szent Györgyi piacon Szalatsi Kelemen mellett, melj heljért fizetett 30 kr.”.⁵⁶²

Jóval később, 1830-ban került be a megye protokollumába a kézdivásárhelyi szűcsökkel kötött egyezség egy árusítóhely árendálásáról. A megállapodás szövegét, tartalmi gazdagsága miatt teljes terjedelmében közlöm.

„Kézdi Vásárhelyi szűtsőknek czéh mestere Molnár Dániel a mai napon, ú. m. 1830-dik esztendő december 20-dik napján a Csík Szent Györgyi nemes megye elől járói előtt magát bé jelentette és a szűtsőknek a sokadalmas üdőkire meg kívántató áruló helyet kiis jegyeztette a cinterem szegétől kezdve Bánkfalva felől nap kelet felé jöve 7, az az hét öl fél felöl, szemben jöve edgyütt 14, az az tízen négy ölre, ezen 14 ölnyi helyre minden sokadalmi üdőre, akár legyenek jelen itten, akár nem, mindenkor tartoznak... külön külön ölit véve 6, az az hat krajczárokkal, ha pedig történnék, hogy virág sokadalmakor ezt ki fizetni el mulatnák, tartozik akkor Molnár Dániel vagy következő czéh mester a karátson sokadalmakor ki fizetni a minden sokadalomra valókot. Csík Szent Györgyön a nemes megye bírái gyűléséből”.⁵⁶³

A gazdag magyar vásári irodalom bővelkedik⁵⁶⁴ olyan rajzokban és leírásokban, amelyek azt ábrázolják, hogy valamely híres vásárban a különféle árusok milyen belső rend szerint, hol helyezkedtek el. Sajnos, Szentgyörgy megyéjének piacról, vásáraitól nem állnak a kutató rendelkezésére olyan vázlatok, leírások, amelyekből efféle rajzot lehetne szerkeszteni. Gyengén fogalmazott, elnagyolt határozatok nem pótolhatják azt a forrást, aminek alapján a piaci, vásári árusok rendje rekonstruálható lenne.⁵⁶⁵

1840 és 1856 között többször is szerepelt a megye protokollumában a *hétfői baromvásár* kifejezés. A szófukar adatokból úgy látszik, mintha a hetipiacokkal egyidőben a megye állatvásárt is igyekezett volna tartani, de ez a törekvés valószínűleg nem hozott eredményt.⁵⁶⁶

A szentgyörgyi piacon és vásárokon valószínűleg a környező városok árszabásai voltak irányadóak. A vásárbírók időnként szabott árakat hirdettek a piactéren. 1848 május 22-én például András Imre „fő vásár bíró” kihirdette, hogy a rozs véká-

⁵⁶⁰ M. 2. 147.

⁵⁶¹ M. 2. 147.

⁵⁶² M. 2. 148.

⁵⁶³ M. 3. B. 248v.

⁵⁶⁴ DANKÓ Imre 1991. 656–657. között 68. térkép, további irodalommal.

⁵⁶⁵ M. 2. 152., M. 3. A. 144v. –145.

⁵⁶⁶ M. 3. A. 71v., 83., 101., 125.

jáért 2 magyar forintot, a fél fertály pálinkáért pedig 4 krajcárt szabad kérni. Aki többet kér, büntetést fizet.⁵⁶⁷

Időnként a katonai hatóságok akaratát is figyelembe kellett venni a piac résztvevőinek. 1813. november 26-án például Kozmáson adta ki utasítását „Balás kapitány”, amelyben egy nehezen értelmezhető, különös tilalmat fogalmazott meg: „*Régtől fogva vagyon az parantsolat, hogy Csík Szent Györgyön a Vásár napokon senki idegen embernek ne legyen szabad délelőtti 10 óra korig gabonát vásárolni, mely parantsolat mostanában újonan ki adatik*”.⁵⁶⁸

Állatjárványok idején állami hatóságok is korlátozhatták a vásározó tevékenységet. 1846-ban például nem először és nem utoljára, nem lehetett szarvasmarhákat felhajtani a szentgyörgyi karácsonyi vásárra. A sokadalomra igyekvő ökrös szekereket is feltartóztatták azok a *fennvigyázók*, akiket a megye december 20-i gyűlése megválasztott a bánkfalvi *Szent János kápolnához*, a *Benék hidjához* és a szentgyörgyi *Csekék utcájához*.⁵⁶⁹

A vásárral kapcsolatos helyi és felsőbb rendelkezéseket, szabályokat hirdetések alkalmával tudatosították a vásárba járókkal. 1828. december 15-én, amikor a szentgyörgyi piacon a megye vásárbírája hangos szóval kihirdette, hogy december 17-től, szerdától, december 22-ig, hétfőig vásár lesz, a következő szabályt, rendelkezést is tudatosította: „*A' ki pedig marhát vásárol, a' vásár házánál 6 krajczárral cédolát váltson, mert ha cédola nélkül a' marhával el szökvén megtanáltatik, 12 forintig meg fog büntettetni*”.⁵⁷⁰ 1830-ban Szereda városa a piaci vámszedés, illetve a cinkuscédulák kérdésében kikérte a Gubernium állásfoglalását. A magas Gubernium választ Szereda városa, miheztartás végett, közölte Szentgyörgy megyéjével is. A rendelkezés szerint az „eladott barmokért váltandó vásár céduláért” 6, „a belső piaci árulóktól” 3 krajcárt lehetett szedni ezüstben „vám titulus alatt”.⁵⁷¹ 1847. október 29-én Alcsíkszék felsőbb rendelkezések alapján utasította a szentgyörgyi vásárok rendezőit is, hogy vásári cédulát csak arra az állatra adjanak ki, amelyik ténylegesen jelen van a vásáron.⁵⁷²

A megye előljárói és piacbérlői olyan napokon is igyekeztek rendet tartani a templom környéki piacon, amikor éppen nem volt piac és vásár. 1822-ben a megye megintette és pénzbüntetéssel fenyegette meg a piac környékén lakókat, amiért azok házaikból és udvaraikból a piactérre dobálták ki szemetüket. Az efféle rendtelenségben különösen Pál Márton *suszter mester*, Kosztándi András *suszter* és Prókátor Szabó Bertalan *úr* házanépe „járt élen”. Pál Márton *suszter* még arra is vetemedett, hogy háza előtt a piactéren gödröt ásson.⁵⁷³

A XVIII. század második és a XIX. század első felében a szentgyörgyi vásárok idején hivatásos katonák tartózkodtak a *várdaház* néven emlegetett épületben. Elvileg segítséget nyújtottak a vásárbíráknak, ha szükség volt rendfenntartásra. 1762. december 20-án a megyeszéke külön határozatot hozott a vásárban őrködő katonák

⁵⁶⁷ M. 3. B. 216v.

⁵⁶⁸ M. 2. 144.

⁵⁶⁹ M. 3. B. 221–220v.

⁵⁷⁰ M. 3. A. 18.

⁵⁷¹ M. 3. A. 30–30v., 31v. –32.

⁵⁷² M. 3. B. 219.

⁵⁷³ M. 3. B. 262.

jutalmazásáról: „Anno 1762. die 20-ma X-bris karácson vására alkalmatosságakor deputalván 15 katonát excessusok el távoztatásának okáért a' Csík Szent György Megyéje piaczára, kikis ottan szolgálatot véghez vivén, concludáltatott, hogy a piaczi proventusból pro iisdem adattassék két máriás, idest den. 68.”⁵⁷⁴

A piaci proventus árendába adásáról szóló határozatokban a megye előjárói legtöbbször megemlékeztek a várdaházbeli katonákról. A bérbeadók kötelezték a piacbérlőket, hogy a vásár ideje alatt elegendő gyertyát, tűzifát adjanak a várdaházban tartózkodó katonáknak. 1816-ban még a katonák dohányáról is gondoskodtak a vásárbírák. 1800-ban, amikor Tánczos Jakab és Gáll József vette árendába a piaci proventus, a megye előjárói a következő határozatrésszel hívták fel figyelmüket a vásárbeli rend őrzőire: „Karátson és Virág vásári sokadalomkor elegendő gyertyával... tartassanak az őrző katonák, hogy a' fő megye bíránk ne turbáltassék”⁵⁷⁵

A várdaház a piactéri megye háza környékén állt, vagy annak részét képezte. 1840. április 28-án, amikor a megye árendába adta a házát, a várdaházról is intézkedett. Mivel éppen átmenetileg egy bizonyos Kovács András tartózkodott benne, a megye gyűlése elrendelte, hogy a virág sokadalom közeledtére való tekintettel, Kovács András azonnal költözzön ki, mert a vásárfelvigyázó katonák szálláshelyére hamarosan szükség lesz.⁵⁷⁶

1849 decemberében a szabadságharc utáni közállapotok idején Szentgyörgy megyéje valószínűleg nem remélhette, hogy karácsonyi vására alatt katonák vigyázzanak a rendre. Ezért a megye gyűlése úgy határozott, hogy a bánkfalvi bíró és a szentgyörgyi bíró 3-3 „ügyes embert” vasvillákkal felszerelve állítson ki a várdára.⁵⁷⁷

A megye gyűlése és előjárósága a XIX. század első felében fenntartotta magának azt a jogot, hogy nagyobb piaci vétségek esetében büntethessen és igazságot szolgáltatasson. Nem bízta a büntetéseket a piac vásárbírónak nevezett árendálóra. 1830-ban Bálint Ferenc és Péter József vásárbírákat figyelmeztette is erre a megye: „Semmi hibákat magiktól meg ne büntessenek a nemes Megye bírái híre nélkül”.⁵⁷⁸

1802. január 6-án a következő szófukar és fölöttébb „szemerres” határozat került a megyeszéke protokollumába: „Csík Szent Györgyi lófő Incze János buza béli árujába hibáson tanáltatván az vásár bírák által, mely hibájáért Incze János az constitutio és törvény szerint érdemesen meg büntettetett a nemes eskütség előtt”.⁵⁷⁹

1827. február 5-én a megye gyűlése 5 német forint büntetést szabott ki Kálmány Farkas kézdiszéki, polyáni kereskedőre, aki a szentgyörgyi piacon hibás mérteket, a vevők megkárosítására alkalmas komponát, fontot, félfontot használt.⁵⁸⁰

⁵⁷⁴ M. 2. 57.

⁵⁷⁵ M. 2. 106.

⁵⁷⁶ M. 3. A. 76v.

⁵⁷⁷ M. 3. A. 108v.

⁵⁷⁸ M. 3. A. 20v.

⁵⁷⁹ M. 2. 112.

⁵⁸⁰ M. 3. A. 17.

Egy rafinált lopási esetet örökített meg Szentgyörgy megyéjének protokolluma 1806-ból. A történetet azért érdemes idéznünk, mert többszörösen fényt vet a hajdani szentgyörgyi élet és a katonarendű székelyek erkölcsi viszonyaira, igazságfeltárási igyekezetére.

„Lévén diferentiájok Szent Györgyi Gáll Klárának és Bánkfalvi Imre Péterné gyalog numerus alatt lévőeknek, ilyen okon: hogy egy kereskedő örmén bótyából egy darabocská gyalcsot ki kérvén meg vásárlás végett Gáll Klára, de le tévén maga mellé, mást kérvén ki, az alatt írt Imre Péterné alattomba magához vévén félre állott véle. De az örmény észre vévén vissza kéri vala azon darab gyalcsot, melynek utánna indulván Gáll Klára, úgy találá meg Imre Péternénél, és vissza vezetvén az örmény eleibe, úgy menté meg magát a' tolvajságtól. Tehát azt kívánnyá Gáll Klára, hogy ne az megye házándál, hanem az Compániának jelen létiben kövesse meg Imre Péterné Gáll Klárát rosszul való cselekedetiről. Melly committaltatik az méltóságos Compania Commendónak”.

Nem kevesebbről volt itt szó, mint arról, hogy Gáll Klára öntudatos katonaszékely feleségként a székely hadszervezet képviselői előtt is elégtételt akart kapni. A katonai hatóság, a Compania Commendó, sokszor hangoztatott fontossága tudatában nem is maradt adós az igazságtétellel. Imre Péternére 15 korbácsütést veretett. Gáll Klárát, a hírére sokat adó büszke pixidiát „Szörtsei kapitány” a fehérnél is fehérebbre mosta: *„Gáll Klára pedig minden hiba és büntetés nélkül, mind igaz, ártatlan, fel szabadítottik, mellyet az Birák ezennel publicálni köteleztetnek”.*⁵⁸¹

A sokadalmak, mint határnapok

A XVIII–XIX. századi szentgyörgyiek és bánkfalviak, ha vásárról beszéltek és írtak, leginkább a *sokadalom* szót használták. A sokadalmakat nem a dátumukról, hanem a velük egyidőben tartott vagy hozzájuk közel eső ünnepről, ünnepköről emlegették.

Szentgyörgy megyéjének két vására a *karácsony sokadalma* és a *virág sokadalma* nevet viselte. A *karácsony sokadalma* megnevezés arra vonatkozott, hogy a jeles vásárt a karácsony előtti napokban tartották néha öt, néha hat napon át. A *virág sokadalma* név előtagjában a *virágvasárnap* és a *virághét* egyházi ünnepnév húzódik meg. A *virágsokadalom* utolsó napja, a kirakodó, vagyis a *derék vásár* mindig a virágvasárnapot követő nagyhétfőre esett. Előtte a virághét szerdáján, csütörtökén, péntekén, szombatján és virágvasárnapján zajlott a baromvásár.

A Csíkszentgyörgyhöz kötődő *karácsony sokadalma* és a *virág sokadalma* vásárneveket, mint határnapokat nemcsak a csíkszentgyörgyiek és a bánkfalviak használták, hanem föltehetőleg Alcsík minden falujában, sőt talán még távolabbi falvakban is számon tartották. Mindez azért látszik valószínűnek, mert a fordítottja is érvényes. Az írott források tanúsága szerint a XIX. században a csíkszentgyörgyiek és a bánkfalviak gyakran emlegették helységnévre utalás nélkül olyan sokadalomneveket, amelyek valamelyik csíki vagy más környékbeli település vásárára vonatkoztak. A „szentgyörgy megyéje”-beliek úgy beszéltek, írtak róluk, mintha az ő sokadalma-

⁵⁸¹ M. 2. 121–122.

ik lettek volna, bizonyára azért, mert rendszeresen látogatták azokat. Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumaiban például különösen sok szó esett *Szent Margit sokadalmáról*, vagy egyszerűbben *Margit sokadalmáról*. Viszonylag gyakran előfordultak még a *fársáng sokadalma*, a *pünkösd sokadalma* és *Szent Márton sokadalma* vásárnevek is. A XXI. századi kutató kénytelen történeti módszerekkel ki-nyomozni, hogy melyik város vagy helység vásárát jelölték egyik vagy másik akkor-tájt közismert sokadalom nevével.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a meg nem nevezett helyű *Margit sokadalma* megnevezés Csíkszereda Antiochiai Szent Margit napján (júl.13.) tartott nyári nagy-vásárára vonatkozott. A *fársáng sokadalma* és a *pünkösd sokadalma* ugyancsak szeredai vásár lehetett, mivel Szereda városa Szent Margit és Szent Mihály ünnepén kívül, farsang utolsó napjaiban és pünkösdkor is tartott országos vásárt.⁵⁸²

A sokadalmak neveit azért emlegették sűrűn a XVIII–XIX. századi források-ban, mert a vásárok nevével jelzett időpontok határnapoknak számítottak. Más szó-val: a XVIII–XIX. századi életben nem hónapokkal és napokkal, vagyis pontos dátumokkal, hanem ünnepnapok és sokadalmak megjelölésével mérték, számították az időt. Például az árendáló *virág sokadalmára*, *Margit sokadalmára* volt köteles megfizetni az árendadíjat. Az adósok valamelyik sokadalomra ígérték tartozásuk megadását. Egyébként az anyagi természetű kötelezettség-teljesítések határnapjául érdemes volt sokadalmi időpontot kijelölni, mert a sokadalmakban, állatok, termé-nyek és bármely áruk eladásával esély nyílhatott a pénzszerzésre. Ettől függetlenül is élt azonban a sokadalmak időjelző határnap szerepe. A *Szent György naphoz* (ápr.24.), *Szent Mihály naphoz* (szept.29.) hasonlóan az alsíki tájon mindenki értet-te, hogy milyen időszakról beszél vagy ír az, aki a *virág sokadalma előtt*, a *kará-csony sokadalmáig*, a *Margit sokadalma után* kifejezéseket használja.

MÉSZÁRSZÉKTARTÁS

A XVIII–XIX. században Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva területén a mé-szárszéktartás, a húsárusítás jogát az egyházközség szerepű megye gyakorolta. Kü-lönleges szint adott ennek a régi élelmiszeripari és élelmiszerkereskedelmi tevé-kenységnek a *Tiszt urak* néven emlegetett katonák állandó csíkszentgyörgyi-bánkfalvi jelenléte. Ez a körülmény egyben meg is nehezíti a téma kutatását, mert a határőrkatonai szervezet és a katonarendű székely társadalom mindennapi kapcsola-ta, a katonaság falusi társadalomra, faluközösségre gyakorolt hatása jórészt még föltáratlan történeti téma. Ennek a kusza, nehezen kibogozható kapcsolatnak egyik megjelenési szintere volt a székely fálvakban önként vagy kényszerűségből gyako-rolt mézsárszéktartás.

A mézsárszék működtetésére és a húsárusításra vonatkozó rövidke, rosszul szövegezett, elszórt adatok, soha ki nem mondva ugyan, de azt sugallják, mintha a kései feudalizmus idején a székely fálvakban, illetve esetünkben egy székely „me-gyében” a mézsárszéktartás a katonai hatóságok által szorgalmazott, sőt megkövetelt tevékenységnek számított volna. Kétségtelen, hogy a XVIII. század végén és a XIX.

⁵⁸² Vö.: M. 3. A. 35v.

század első felében elsősorban azért vágtak marhákat a megye mészárosai, hogy a *tiszt urak*, a katonaság vezető személyiségei friss húshoz jussanak. A megyetagok, a lakosság ellátása másodlagos célnak minősült.

Szükséges azonban megjegyezni, hogy már a székely határőrkatonaság megszervezése előtt is működött mészárszék Csíkszentgyörgyön. A megyeszéke egyik sértegetési perében vetette papírra 1743-ban a megye jegyzője: „*most a közelebb el mult hús hagyó hétfőn itt a 'Szent Györgyi piaczon a 'Mészár Szék előtt állván.*”⁵⁸³

Szentgyörgy megyéje történetében a mészárszéktartásnak több korszaka különíthető el. 1781-ben a szentgyörgyi megyeszéke jegyzőkönyvében a „*hús vágó szék*” árendálásáról esett szó.⁵⁸⁴ A XVIII. század végén és a XIX. század első évtizedeiben a mészárosokat *fogadta* a megye, vagyis a mészárszéktartás regálé jellegű joga „házi kezelésben” hasznosult. Ezzel szemben a XIX. század közepén a „húsvágás” jogát licitálás útján árverésen bérbé adta az egyházközség vállalkozó mészárosoknak, akik árendadíjat fizettek a mészárszéktartás lehetőségéért.

1794. december 27-én a megye házánál összegyűltek a megye esküttei és bírái, hogy mészárosokat fogadjanak, valamint szabályokat fogalmazzanak meg a mészárszék működéséről és a húsarúsítás rendjéről. A szabályok alkotásánál figyelembe vették „*nagyságos Bergen kapitány úr parantsolattyát*”. Mészárosnak fogadták meg szentgyörgyi Gáll Balázs katonarendű, valamint szentgyörgyi Daró Imre és Tusa Ferenc provincialista személyt.

A megfogadott mészárosokkal a megye a kontraktus első pontjában tudatosította a legfontosabb szabályt: „*Lészen kötelelességek, hogy minden szombaton itten a Szent Györgyi piatzon elegendő húst vágjanak a' nemes Megye számára tisztességest, mely húsból leg elsőbben méltóságos Fő Strásamester úr eő nagysága számára, az után az localis Companias Kapitány úr számára, ide értődnek fő Hadnagy és all Hadnagy urak, midőn a táborból haza érkeznek. Ezek után az localis Plebanus úr számára, tovább az közrendeknek a' vagy lakosoknak vagjanak*”.

A kontraktus második pontja azért érdemli meg figyelmünket, mert a következő évtizedekben sokat hivatkoztak rá. Alapja lett a későbbi egyezségeknél, húsvágási szabályzatoknak: „*Ez után másnak kivált a falubelieknek vagyis megyebelieknek szabad nem leszen, akár mi renden lévőek legyenekis, el adás képpen húst vágni, se hetfő nap, se pedig egyéb napokonis, úgy nem különben berbécset, juhot, ketskét, baránt pénzen el adni s mészárszékre vinni nem leszen szabadságokban sub poena flo. 12, hanem ha történetből esnék, hogy valamelly ben lakos marhájának lába meg hibásodnék, vagy el törnék, azon kárvallott benlakos jelentvén ott az hol illik, és onnan mi szabadságot kap, ahhoz tartsa magát, az az az fogadott mészárosok hírekel, és az mészárosokis iljen történetben akadályt ne tegyenek*”.⁵⁸⁵

A fenti kontraktushoz a következő napon 1794. december 28-án menasági keltezéssel néhány kísérő sort toldott „Bergen kapitány”. Arról intézkedett, hogy ha valaki a kontraktusnak „ellene szólana”, a megyebíró azonnal jelentse a káplárnak, a káplár pedig „küldje hozzá árestomba” a más véleményen levőt.⁵⁸⁶ Ez az utasítás,

⁵⁸³ M. 1. 54.

⁵⁸⁴ M. 2. 86.

⁵⁸⁵ M. 2. 97–98.

⁵⁸⁶ M. 2. 99.

nevezetesen az a megfogalmazás, hogy a két falu népét képviselő, nagy tekintélyű megyebíró egy alacsonyrangú katonának, a káplárnak tegyen jelentést, kiválóan tükrözi az alá- és fölérendeltségi viszonyok eltorzult, a székely szabadságot semmi-be vevő határőrkatonai szemléletét.

1795 első munkanapján Szentgyörgy megyéje ismét mészárosokat fogadott nagyjából az előző évi kondíciók szerint. Az erről szóló protokollumbeli határozatot csíkszentgyörgyi keltezéssel nem kisebb katonai személyiség láttamozta és erősítette meg, mint a többször emlegetett „Pécshy fő Stársa mester úr”. A mészárosfogadás szövegét azért érdemes idéznünk, mert benne valamiféle „időbeli munkamegosztás” sejlik föl a „szentgyörgyi részen lévő” és a „bánkfalvi részen lévő” mészárosok között.

„Anno 795. die 2-da januarii, az előbb írt conditio szerint Csik Szent Györgyi Kánya Domokos önként be álla és kötelezé magát mészárosi hivatalra. Nem különben Bánkfalvi Füstös Tamás, Texe Antall, Kontsag Joseff, Tobi Joseff, Keresztes Mátyás, Keresztes Tamás, Cseke György. Úgy nem különben ezekis önként vállalák a' mészároságot ilj móddal, hogy edgyik szombaton Szent György részéről valók, más szombaton a' Bánkfalvi mészárosok kötelezék magokat [hogy] tisztességes húst vágnak, valamint eddig elé vágtak, a nagyságos Millitáns Tiszt urak számára, az után a' ben lakosokéra, a' hettfői vásárt pedig közönségesen elégíteni fogják hús dolgából”.⁵⁸⁷

1826-ban a megye gyűlése, néhány korábbi év gyakorlatával ellentétben, viszonylag terjedelmes és tartalmas határozatot fogadott el a mészárosok tevékenységéről. A határozat szövegét azért adom közre, mert benne a 2 + 14 mészáros valamiféle rangbéli, megítélésbeli különbsége érződik, másrészt megvillantja a hajdani népelet néhány elemét, különös tekintettel a „berbécs húsnak ideje”, a „bútsús napok”, a „kaláka”, a „lakodalom” kifejezésekre és a megyének adandó ingyen húsrá.

„Anno 1826. die 14-dik január, ... nemes Szent György megyéjének törvényes gyűlése tartatván arról, hogy mivel az 1825-dik esztendőbeli mészárosoknak ideje kitelvén, most erre a folyó esztendőre meg fogadá a nemes közönség, nemes vitézlő gyalogkatona Antal Ferentzet és Kontsag Josefet a nemes Compagnia Commendo és a többi Tiszt uraknak számokra, ez a két nevezett ember a két falunak vecturájától mentek, ezen kívül még vadnak mészárosok, a melyek az ide alatt írt mód szerint következnek, ú. m. gyalogkatona Keresztes Ferentz, Péter István, Ferentz Emre, Márton István, Madár Moyzes, András György, Tánczos Mihály, huszár Balla Emre, Keresztes János, Balás Ferentz, Balás István, Gáll András, a provinciális részről Deáki József, Kézdi József. Ezen 14 számból álló emberek a faluknak vecturáiktól nem mentek, ezeket fogadta a nemes közönség oly feltétellel, hogy mind Szeredába a' húsnak fontya úgy vágadtatódgyék [itt is]. Ezen meg nevezett embereken kívül fontra senkinek nem szabad vágni a nemes megyébe húst, sem senkinek idegen faluból ide hozni s vágni nem szabad. Ha... ezen nemes megyében valamely ember marhájának hibája történnék, s hasznavehető volna, azon esetben a mészárosok kötelesek mellé állani és el is vágni, hozzá tévén azt is, hogy mikor berbécs húsnak ideje léssen, azzal is tartozzanak a közönséget ki elégíteni, ezen fen írt embereken kívül juhúst is senki-

⁵⁸⁷ M. 2. 99–100.

nek nem szabad vágni, a marha pedig itten a mészár szék előtt meg bélyegezve vágattatódgyék le, hozzá tévén, hogy [ha] hat ember vagy nyoltz részre marhát ütni akarna, szabad lehessen fontra vágni. Hátra nem hagyván, hogy [ha] ezen nemes megyébe bútsús napok... kaláka vagy lakodalom, vagy más egyéb szükségek esnek, szoros köteleességeknek tartják a nemes közönséget kielégíteni. A sertés húsnak vágása idegentől nem tilalmaztatik, de kötelesek az idevalóknak vágni.

Ezen fennebb meg nevezett mészárosok kötelesek a nemes Megyének, mivel sok Törvénye vagyon, szükséges húst, annak idejébe mikor kívántatik szükség képen adni pénz nélkül.

Ezen fen meg nevezett mészárosok [bármelyike], ha történnék, hogy idegentől húst vállalna, a húsa konfiskáltatik és a hivataljától megfosztatik”.⁵⁸⁸

A mészárszék tartás és a katonatisztek ellátási kötelezettsége közötti kapcsolat sok vitára, viszálykodásra adott alkalmat.

1831-ben „Részeg firer”⁵⁸⁹ vezetésével néhány szentmártoni katonarendű székelly ismeretlen okból, de föltehetőleg a katonai hatóság kedvéért, húst akart vágni a szentgyörgyi mészárszéken. Ezzel függhet össze a szentgyörgyi megye rövid, de fölöttébb öntudatos határozata 1831. január 22-én: „Csík Szent Mártoni Részeg Firer, Darvas Joseph, Albert Ignátz, Botskor Ferentz eő kegyelmeket a nemes megye admoniáltatta, hogy a nemes megye mészár székibe húst vágni bé ne próbáljanak menni, mivel az nem a nemes companiát illető mészár szék”.⁵⁹⁰

1835-ben két illetéktelenül mészároskodó csíkszentgyörgyi lakos húsárusítással megsértette a megye mészárosának anyagi érdekeit. Emiatt a megye előljárói panaszlevelet írtak a székelly gyalogezred 4. százada vezetőségének. A levelet alább közlöm. Mivel a levélben nincs róla szó, magyarázatként érdemes megjegyezni, hogy a mészáros anyagi károsodása a mészáros nélkül maradás veszélyével járt együtt. Félő volt, hogy ha ez bekövetkezik, a megye nem teljesítheti a katonatisztek húsellátásának régi kötelezettségét. A hús nélkül maradás veszélyének ki nem mondott, de finoman lebegtetett sejtetése kiváló fegyvernek bizonyult a katona hatóság szemében. Ezzel magyarázható, hogy a megye az illegális húsárusítás ügyében éppen a katonai hatósághoz fordult az alábbi panasszal.

„Nemes Székely Gyalog 4-dik század Kormányá!

Csík Szent György nemes elegyes közönségünk s különösön a Gyalog Katonai Rend mély tisztelettel folyamodik azon köz sérelem orvoslása végett, hogy a folyó esztendőre mészároost fogadván, azon fogadott mészáros ellenére s tetemes kárára Morza Antal Csík Szent Györgyön lakó örmény kereskedő és providus Kézdi Jóseff aztot tévén, hogy most nem régebben Csík Szent Györgyön a nemes közönség hire nélkül két marhákot meg ütöttek, melyből az következett, hogy fogadott mészárosunknak mind egy 30 forint ára húsa meg maradt... Instálunk mély alázatossággal a nemes Székely Gyalog 4-dik század Kormányának, méltóztassék a fenn írt személyeket hivataloson illő jurisdictiojokhoz a végett feljelenteni, hogy mint a fogadott mészárosunk Deáki Joseph eő kegyelme szenvedett kára, mint pedig az contractusban írt büntetés az írt praevaricansok által meg fizetessék, mert

⁵⁸⁸ M. 3. B. 257.

⁵⁸⁹ firer = szakaszvezetői rangot viselő székelly katona. SZT. 1975–2009. IV. 124.

⁵⁹⁰ M. 3. A. 29.

*külömben nemes közönségünk a köz haszonra az ilyen cselekedetű emberektől fogadott mészárosot nem tarthat s nemis kaphat. Melly alázatos fel jelentésünk mellett mély tisztelettel vagyunk a Nemes Székely Gyalog 4-dik Század Kormányának alázasztos szolgálai, Illyés János főhavas bíró, Tamás Ferencz megye notáriussa, a közönség nevében. 8-va máji 1835.*⁵⁹¹

1842. március 17-én Szentgyörgy megyéjének gyűlése hosszasan tárgyalta a mészárosok kérdéskörét. A különösen görcsösre sikeredett, nehézkes fogalmazású határozat azt sejteti a kései kutatóval, hogy az előző években a szomszédos négy falu, Szentmárton, Bánkfalva, Szentgyörgy és Menaság sorolva látta el a tájon tartózkodó katonatisztet hússal szombatoként. A határozat korában, 1842-ben ez a nagy múltúnak mondott „úsus” felbomlani látszott. Szentgyörgy megyéje szerette volna, ha fennmarad a megszokott rend.⁵⁹²

A XVIII. század végén és a XIX. század elején, amikor Szentgyörgy megyéje még *fogadott* mészárosokkal üzemeltette a mészárszékét, előfordult, hogy a mészáros *hibázott* és *hibájáért* büntetést kellett kiszabni rá.

1773-ban, amikor bánkfalvi Füstös Tamás és Szabó József, valamint szentgyörgyi Basa Mihály és Basa Mátyás látták el a mészárosi teendőket Szentgyörgy megyéjében, egy alkalommal „*fogyatkozásban találtatott a fontyok*”. 48 denár büntetést fizettek a megye kasszájába. „Hamis” fontjukat pedig lefoglalták a megyebírák.⁵⁹³

Gáll Balázs mészáros megbüntetéséről a következő rövid határozat került 1802. február 2-án a megye protokollumába: „*Csik Szent Györgyi Gáll Balás mészáros atyánkfia a melegen való hús vágásért és hogy a Zászló tartó úrnak húst nem juttatott, meg büntetett három magyar forintok[kal]*”.⁵⁹⁴

Az 1850-es évek végén és az 1860-as évek elején a mészárszék tartás jogának új hasznosítási formája vált jellemzővé Szentgyörgy megyéjében is. 1859-ben szentgyörgyi Márton János évi 5 forint árendadíjért árendába vette a „húsvágás” jogát.⁵⁹⁵ 1863-ban kotormányi Benedek Péter, valamint szentgyörgyi Gáll István és Csedő Péter vállalkozott arra, hogy évi 10 forint haszonbért fizet a megyének a mészárszék tartás jogának árendálásáért. Mivel Nagy József 1863. február 27-én Csíkszentmártonban kelt utasítása szigorú egészségügyi követelményekhez, orvosi vagy bizottsági vizsgálathoz kötötte a marhavágást, Szent György megyéje az új mészárosokkal 1863. március 3-án kötött megállapodásban a levágandó szarvasmarhák egészségügyi vizsgálatára helyezte a hangsúlyt.⁵⁹⁶

A MEGYE HÁZA ÉS HASZNOSÍTÁSA

Szentgyörgy megyéjének XVIII–XIX. századi írott dokumentumaiban sokszor szerepelt egy viszonylag nagyméretű piactéri épület, amelyet legtöbbször *megye*

⁵⁹¹ M. 3. A. 55v.

⁵⁹² M. 3. B. 235.

⁵⁹³ M. 2. 77.

⁵⁹⁴ M. 2. 113.

⁵⁹⁵ M. 3. A. 136–137.

⁵⁹⁶ M. 3. A. 176v.–177–177v.–178.

háza néven emlegettek. 1728-ban már létezett. 1840 táján felújították és megnagyobbították. Megérte a XX. századot. 1913-ban a két község közös tulajdonának számított.⁵⁹⁷ Nagytermében a XX. század első felében jeles táncmulatságokat rendeztek. A XX. század közepén lebontották. A piactéri hősi emlékmű mögött, a *Szentegyház pataka* közelében állt.

A XVIII–XIX. században a megye házában, vagy annak egy részében tartotta üléseit a megye közgyűlése és esküdti vezetőtestülete. Emiatt a ház sokat szerepelt a megye protokollumaiban. Néha hivataloskodva, fontoskodva nem *megye házában* nevezték a nótáriusok, hanem az épület közhasználatú nevét különféle nyelvi sallangokkal cicomázták. Például efféléket írtak róla: „*a nemes megye közönséges háza*”, „*nemes Szent György megyéje köz háza*”, „*a nemes köz gyűlési ház*”, „*törvénykező ház*”, stb. Egyszer, 1830-ban alkalmazták rá „*a nemes megyének praetorális háza*” kifejezést, amely a nagyobb települések városházainak járt ki.⁵⁹⁸

A megye házában vagy annak egyik részében mindig bérlő lakott. Az árendáló által fizetett bérleti díj a megye állandó bevételeinek számított. Az 1720-as, 1730-as években 1-1 magyar forint volt az épület éves bérleti díja a „*Szentgyörgy részéről való*” és a „*Bánkfalva részéről való*” megyebíró pénztára számára. Ez látható a megyebírói számadásokból, ahol a bevételek között több esztendőben is szerepel a „*megye háza bére*” 1 forintja.⁵⁹⁹ Olyan esztendőkben, amikor a ház bérlője valamiféle különleges szolgálatot tett a megyének, a megye lemondott a bérleti díj beszedéséről. Ilyen alkalmakkor tanulságos szöveges indoklás került a házbér elmaradásának okáról a megyebírói számadáskönyvbe. Álljon itt néhány példa!

„*Perceptumába kellett volna még bé jönni a ház bérből flo. 1., de mivel az ereszek építése⁶⁰⁰ alkalmatosságával az kőművesek azon Sellér házában voltak szállva, sok utánok járása, fűtése, mosása volt ezen sellérnek... ezért... esztendeig való házbérrel condonáltatik.*” (1728).⁶⁰¹ „*Megye háza bére kellett volna bé jönni flo. 1., mely is azon incolának a kőművesekhez való sok industriáért condonaltatott a nemes megyétől.*” (1729).⁶⁰² „*A megye házáért... kellett volna fizetni a sellérnek Csató Andrásnak flo. 2., az mellyért is épített az jószágban azon sellér.*” (1731).⁶⁰³ „*A ház bérből kellett volna exurgálni... flo. 1., de mivel, hogy a mostani sellér kertet épített a jószág körül, abba maradt.*” (1733).⁶⁰⁴

A fenti példákból és más hasonló szövegekből látszik, hogy a XVIII. században a megye házában lakó bérlőt *sellér*, *lakos* szavakkal jelölték. Legtöbbször idegenből jött iparos, kereskedő, tanító bérelte ki átmenetileg az épületet, vagy annak egyik részét. Amikor kocsmáros, fogadós volt a bérlő, csak a házat bérelte a megyétől, a kocsmáltatási jogot nem, mivel erről egyetlen szerződés vagy határozat sincs a megye protokollumaiban. (Források hiányában csak gyaníthatjuk, hogy a kocsmál-

⁵⁹⁷ M. 4. 319.

⁵⁹⁸ Vö.: SZT. 1975–2009. X. 930.

⁵⁹⁹ Például: M. 6. 299., 465.

⁶⁰⁰ Vö.: a VIII. fejezetben tárgyalt templomi *eresz*építéssel!

⁶⁰¹ M. 6. 446.

⁶⁰² M. 6. 279.

⁶⁰³ M. 6. 293.

⁶⁰⁴ M. 6. 296.

tatási jogot, mint a legfőbb regálét, a székely autonómiából következően a falusi közösségek birtokolták.)

1763 utolsó hónapjaiban nagy perpatvar zajlott a megyeszéke ülésein amiatt, hogy a megyeháza bérlője, „*a nemes Megye jószágán lévő bizonyos lakos*”, Szebeni János idő előtt elköltözött, a bérleti díjat nem fizette ki, 12 lábnyi kerítésanyagot és más faanyagokat elvitt magával. Az eset miatt Tamás Péter „bánkfalvi részen való” megyebíró vádolta István Márton szentgyörgyi lakost, aki hajdan kezességet vállalt a ház árendálójáért. A szövevényes ügy bonyolódása során megszólaltatták Szebeni János volt bérlőt, aki azzal védekezett, hogy tarthatatlan volt a helyzete a megye házában, mivel a megye egy újabb bérlőt, talán egy örmény kereskedőt ültetett a nyakába. A bérlemény pincéjéből, kamrájából, istállójából kiszorult. Az elvitt kerítést és a *sertéspaját* pedig maga építette, tehát joga volt a faanyagok elvitelére.⁶⁰⁵

1781-ben a megye két bérlőnek adta árendába a megye házát. Az árendálásról szóló határozatot alább teljes terjedelmében közlöm, mert fontos adatokat tartalmaz a nevezetes épületről és környékéről.

„*Anno 1781. die 8-va junii in congregatione juratorum Ecclesiae Csík Szent György. Lévén a' nemes Szent György Megyéjének közönségesen itten a' Szent Györgyi piac vicinitásában egy fedél alatt két tüzelő háza kamarással, alattok való pintzével, kettős istállóval együtt, melyet pro hoc Anno 1781. ily conditio alatt attunk Bánkfalvi junior Keresztes János uramnak és itten lakó Sombori Jánosnak, hogy pro hoc Anno Keresztes János uramnak adatott kérésére a' nap kelet felől való ház kő pinczével és egyik istállóval pro flo. hu. 6, idest hat m. forintokért. A nap nyugat felől való ház kamarással edgyütt és edgyik istállóval Sombori Jánosnak pro flo. hu. három, melyeknek e' szerént való le fizetésére a' meg irt árendátorokis obligálák magokat, egyéb appertinentiák is maradnak Szebeni János eő kegyelmének*”.⁶⁰⁶

A fent idézett szövegből körülbelül a következő tanulságok szűrhetők le a megye házára vonatkozóan:

1. A megye házaként emlegetett épületegyüttes a piac szomszédságában állt.
2. „Két tüzelő ház”, vagyis két lakás volt egy fedél alá építve: mégpedig egy „kelet felől való ház” és egy „nyugat felől való ház”.
3. A kettes lakóház közelében, de tőle külön állt egy *kamara*, amelyet itt, talán a gabonás szó mintájára *kamarásnak* írt a jegyző.⁶⁰⁷
4. Külön álló épület lehetett az a csűr is, amelynek mindkét oldalában volt egy-egy istálló.
5. A kettős ház, vagy annak egy része alatt kőből rakott pince húzódott.
6. A két épületszárnyat külön adta bérbe a megye 1781-re: bánkfalvi Keresztes Jánosnak és egy korábbi bérlőnek, Sombori Jánosnak. Keresztes János bérlete nagyobb értékű volt, mint Sombori Jánosé.

⁶⁰⁵ M. 2. 59–62.

⁶⁰⁶ M. 2. 86.

⁶⁰⁷ Efféle jelentéssel a *kamarás* szó nem szerepel a SZT-ban. Ellenben a SZT *kamara* értelmezései arra intenek, hogy Szentgyörgyön, a piaccal érintkező területen a *kamara* nevű melléképület nemcsak terményraktár, hanem elárúsító hely is lehetett. Vö.: SZT. 1975–2009. VI. 65–66.

7. Bánkfalvi Keresztes János a következő évi egyezség szerint⁶⁰⁸ kocsmáros volt. 1781-ben is valószínűleg kocsmát működtetett a kibérelt épületszárnnyban. Ezért volt szüksége a pincére is.

8. Sombori János bizonyára idegenből származott Szentgyörgyre. A következő évben *Sombori* vagy *Szebeni János* néven emlegették. A kettős név talán szebeni származására utalt. Más forrásokban felváltva nevezték Somborinak és Szebeninek. A két név közül a ragadványnév *Szebeni* győzött. Talán leszármazottja volt annak a „Szebeni János Deák”-nak, aki 1688-ban „oskola mesterként” tevékenykedett Szentgyörgy megyéjében.⁶⁰⁹ 1786. április 28-án Szebeni Jánosné bérelte ki a megye házát, vagy annak egyik felét 4 m. forintért. Bánkódott amiatt, hogy a megye a piac bővítése érdekében elvette tőle az épület mellett korábban használt „*káposzta föld*”.⁶¹⁰

A megyeháza 1782. évi kibérléséről szóló határozat szép nyelvi adatot tartalmaz a *jószág* szó *beltelek*, *föld* jelentésére. Keresztes János ugyanis abban az esztendőben „*a piacz vicinitásában lévő közönséges megye házát... egész jószággal, s minden hozzá tartozandó épületekkel*” szeretne volna árendálni, de a megye akarata értelmében újra osztoznia kellett Sombori alias Szebeni János bérlővel.⁶¹¹

1788-ban Vitos Ferenc, a kor szokása szerint *harangozó* megjelöléssel is emlegetett tanító és a fentebb már többször szerepelt Szebeni János özvegye együtt bérelte ki a megye házát. Az erről szóló megyegyűlési határozatot azért idézem teljes terjedelmében, mert kiváló adatokat tartalmaz a XVIII. század végi népi építészetéről.

„*Ezen folyó 1788-dik esztendőben áprilisnak 13-dik napján által adtuk vala itten szolgálatot tévő Vitos Ferencz Deák eő kegyelmének mostani Szent György naptól fogva más Szent György napig ezen Szent György megyéje közönséges házait, taxájátis le tette róla 10 m. forintokat. Mind azon által mostani conflususunk alkalmatosságával valamint most úgy ez előtt kérte edgyik házat itten lakos Szebeniné asszony. Azért müis a’ felek közi szólván, alkuvók meg ez alább meg irt punctumok alatt.*

A’ nap kelet felől való ház alatta lévő pinczével, ablak alatt való veteményes hely veteményivel edgyütt, nagyobb istáló árnyékjával maradgyanak Vitos Ferencz eő kegyelmének.

Szebeniné asszonynak pedig marad a’ nap nyugat felől való ház közben lévő kemenczés vagy füst házzal és hijjával, a’ süttő és istáló között való vetemény hejjel, de e körül Vitos Ferencz eő kegyelme adgyon kert fát és Szebeniné asszonnyal kertelyék fel, jövendőben Ferencz Deák uram azon fáját tulajdon szükségére fordíthattya, hozzá adván hogy sertésinek s egyéb marhájoknak oly alkalmatosságot csináljon mindenik fél, hogy a másiknak prejudiciumára ne jártassák, a’ süttő ház közös marad mindenik fél hasznára.

Tovább se edgyik se másik, ha valamely dolog... történnék... ne másnak, hanem a’ nemes megyének jelentsék s meg igazíttatnak.

⁶⁰⁸ M. 2. 87.

⁶⁰⁹ M. 100. 60.

⁶¹⁰ M. 2. 89.

⁶¹¹ M. 2. 87.

Csik Csekefalvi, most Csik Szent György nemes Megyéjének harangozója, vagyis Tanító Mestere, Vitos Ferencz.

Coram nobis Ignatius Szebeni".⁶¹²

Az 1820-as években több alkalommal, így 1824-ben és 1826-ban Sólyom Mihály a „megye harangozója”, vagyis másodtanítója bérelte a megye háza keleti három, illetve két szobáját *fűst házzal* és káposztafölddel.⁶¹³

Bármilyen különös, a megye protokollumaiban nem igazán kapott teret a megye régi házának 1835-1840 táján zajlott átépítése, újjáépítése. Csak egy 1835. évi közmunkára serkentő fenyegetésből, valamint az építés befejező munkálatairól is intézkedő 1840. évi bérbeadási határozatból értesülhetünk arról, hogy a megye háza megújult. Az építkezés, az átalakítás mértékéről talán árulkodik az a nyelvi adat, hogy 1835 előtt a bérbeadások alkalmával rendszerint *keleti házról* és *nyugati házról* beszéltek. 1840 tájától inkább *északi házat* és *keleti házat* emlegettek, sőt előfordult az *északi ház – déli ház* párosítás is. Valószínű, hogy a *nyugati ház* kifejezés eltűnése és az *északi ház* kifejezés megjelenése fontos tartalmi változásokat tükrözött. Az 1840. évi árendálás szóhasználatából nyilvánvalónak látszik, hogy ú.n. *északi ház* teljesen új épületszárny volt, amely fölöttébb lassan készült el. Talán az elavult, elöregedett *nyugati házat* váltotta föl.

1835. szeptember 20-án a megye teljes gyűlése határozott arról, hogy „... a fő havas bíró parancsolattyára a nemes megye ujjonnan épült házának további munkálkodására” a megye minden tagja köteles a kijelölt időben megjelenni. Aki nem jelenik meg az elrendelt közmunkán, zálogolás terhe mellett fizessen 30 krajcárt a megye számára. A megbírságolt személy a következő napon újra közmunkára parancsolható.⁶¹⁴

A föltűnően szigorú közmunka ellenére az új megye háza lassan épült. 1840 tavaszán még nem volt kész. 1840. április 28-án a megye gyűlésében feleségével, Szóts Sárával együtt megjelent „Zsombori Szász Kovács András”, aki egyébként átmenetileg a megye *várda házában* tartózkodott, és kérte a megyét, hogy néhány esztendeig árendálhassa a „*nemes megye északi házát*”. A megye meghallgatta a kérést, és négy évre árendadíj fizetése nélkül Kovács András rendelkezésére bocsátotta a félkész új épületet, azzal a kikötéssel, hogy Szent Márton napjáig, vagyis késő őszig, a bérlő saját költségén végeztesse el az építkezés hátra lévő munkálatait. Kovács András tehát négy évig lelakhatta azt a munkát és pénzt, amelyet az épület lakhatóvá tétele érdekében 1840 nyarán és őszén feláldozott. A megállapodás erről szóló legfontosabb pontját érdemes szó szerint idéznünk: „*Említett Kovács András s felesége kézfogas mellett arra kötelezék magokat, hogy ezen esztendőben Szent Márton napjáig a kívánt északi részét a nemes Megye házának három ablakokkal, két ajtókkal, három zárrakkal, tisztességes csempéből egy tüzelővel, úgy a mint a nemes Megye napkeleti házában vannak az ablakok felkészítve sarkokkal együtt lakhatóvá teszik a házat, a nemes megye deszkájából tulajdon padolni való vas szegeikkel meg padoltassák és meg sikárolván belőlről kiis fejezittetik*”. A megye vállalta, hogy „a

⁶¹² M. 2. 153. – Az aláíró Ignátius Szebeni valószínűleg az árendáló Szebeniné literátus fia lehetett.

⁶¹³ M. 3. A. 13v., 14., M. 3. B. 255v.

⁶¹⁴ M. 3. A. 55.

házat megtölteti, le gerendáztassa, a pintzét, mivel lévén omladozva, kirakattassa”.⁶¹⁵

Szentgyörgy megyéje 1843. január 19-én a magyarországi, Zemplén vármegyei Bakó János „suszter maisternek” adta árendába a megye házának északi részét öt esztendőre évi 10 R. forint árendadíjért. A feltételek között szerepelt, hogy az árendáló „*a nemes megye házát Gyűlés alkalmatossága alatt tűzzel melegen tartsa*”.⁶¹⁶

1850-ben „*Csik Szent Györgyön lakozó Szász Ferentz szabó mester*” kérte a megyét, hogy adja neki árendába egy esztendőre „*a nemes megye házának déli nagy házát s úgy az napkelet felőli oldal házát, nem különben a’ keleti részen hozzá tartozandó két vetemény helyetskétis*”.⁶¹⁷

1859. március 6-án kézdívásrá helyi, de Szentgyörgyön lakó Kovács Pál kocsmáros bérelte ki lakásnak a megye háza déli részét Szent György naptól a következő Szent György napig 10 forint árendadíjért és némi javításokért.⁶¹⁸ Ugyanazon a napon „özvegy Szabó Moysesnő Antal Katalin asszony” kibérelte az épületegyüttes „kelet északi” részét valószínűleg kocsmatartás céljából.⁶¹⁹

1862. június 24-én a megye gyűlése úgy döntött, hogy mivel a megye házának nincs sütő háza és sütő kemencéje, az épület konyhájába kell rakatni egy sütő kemencét. A házban lakó Ugron Ferenc fogadós vállalta, hogy 6 forintért elkészíti a tüzelőberendezést.⁶²⁰

Valószínűleg 1862-ben született az a datálatlan határozata is a megyének, hogy „*a nemes megye háza mellett lévő megye jussát kerttel kerítsék bé, és azon jószágra a fő havas bíró építtessen egy oly istállót, hogy legyen a közepibe egy szekér szín, két felől pedig istállók, az eddigi úgy nevezett tömletzből legyen egy sütő ház*”.⁶²¹

A MEGYE FÖLDJE, A MEGYE GABONÁJA

Néhány szavas számadáskönyvi adatok alapján valószínűsíthető, hogy a XVIII. század első felében Szentgyörgy megyéjének volt szántóföldje. A legbővebb információ 1737-ből maradt fenn a kis földdarabról, amikor éppen átadta azt a megye tetszés szerinti ideig a plébánosnak: „*Lévén Szent György részéről a megyének egy kűs föld, kit is ex concensu engedett a Nemes Megye Tisztelendő Plebanus Úrnak, ad tempus beneplaciti ad economizandum*”.⁶²² Hat évvel később, 1743-ban a bánkfalvi megyebíró emlegetett egy *megye földé*-nek nevezett birtokot, amelynek bérleti díjaként 3 forint folyt be a megye kasszájába.⁶²³

A XVIII. század közepétől a megye számadáskönyvében sem fordult elő utalás a megye, illetve a templom szántóföldjére. 1823-ban a megyebírói számadás bevezetőjében az akkori megyebíró a belső, mezsei határbeli birtok hiányára utalva kijelent-

⁶¹⁵ M. 3. A. 76v.

⁶¹⁶ M. 3. B. 230.

⁶¹⁷ M. 3. A. 110.

⁶¹⁸ M. 3. B. 202.

⁶¹⁹ M. 3. B. 201v.

⁶²⁰ M. 3. A. 167.

⁶²¹ M. 3. A. 162.

⁶²² M. 6. 309.

⁶²³ M. 6. 493.

hetten: „Ezen Szent Györgyi Templomnak semmi szántó földgyei, széna réttyei, vagy egyéb jekvő javai, melyek esztendőnként gyümölcsöznenek, teljességgel nintsenek”.⁶²⁴

Valószínűleg a megye földje, illetve a templom földje hajdani létezésével függnek össze a megyebírói számadáskönyvbe beírt korai, 1730-as évekből származó gabona-számadások. Csak bővebb szavú források előkerülése esetén lehetne megnyugtatóan tisztázni, hogy mit jelentettek ezekben a számadásokban a *templom buzája*, *megye buzája*, *templom zabja*, *megye zabja* kifejezések. Az elszámolások alapján gyanítható, hogy a megye, illetve a templom földjén termett gabona többségét a megyebíró kölcsönadta rászorulóknak interestre, vagyis kamatra. Az interest gabonában szedte és gabonában tartotta számon, ami sok nehézséggel járt együtt. 1741-ben a főesperesi vizitáció kötelezte a megyebírákat, hogy a kölcsönadott gabonák interestét pénzben szedjék be és számadásaikban pénzbeli bevételként szerepeltessék.⁶²⁵

A MEGYE MÉHEI

A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró, kotormányi Kovács Tamás, amikor elkészítette az egyházközség 1728. évi gazdálkodásáról szóló számadást, megemlékezett a megye méheiről is: „Szent György részéről való méhekről ratiocinál Szent Györgyi Egyház fia Páll István Úr, mivel ő kegyelme keze alatt voltak és most is ott vadnak”.⁶²⁶

1731-ben a megye bevételei között szerepelt egy 75 denáros tétel, mint „méz árra”.⁶²⁷

1731. február 13-án bánkfalvi Antal Balázs megyebíró a szentgyörgyi megyeszéke elé hívatta néhai Bálint István özvegyét, és a megye méheinek sorsáról faggatta. Az asszony szerencsére, talált olyan tanút, aki bizonyította egykori férje ártatlanságát. Az eset rövid leírását a megyeszéke jegyzőkönyve örökítette meg: „Állítván a Dominus A. az Incta ellen, hogy az Inctának az néhai Ura Bálint István megye Bírása lévén, vett volt kezéhez megye méheit eött kosárral, kikiről hogy ratiot tött volna néhaj Bálint István, az ratios könyvben nem taláztatik, azért exmissiojok adatván, mind az két részről, de mivel az Inctának egy világos bizonság feleli, hogy az néhaj Ura Péter Ferenczi Úr ideiben számot tött, hogy még egy kosár méhe sem maradt az megyének, viaszáról, mézéről számot tött, s kérteis néhaj Bálint István, hogy írná be az ratios könyvbe.”⁶²⁸

1735-ben a „Bánkfalva részéről való” megyebíró számadásában újra felbukkantak a méhek: „Vagyon György Mihály Úr inspectioja alatt szaporodásra egy kosár méh melyről in sequenti tartozik ratiotinálnj. Ezen méh usque ad sequentem rationem meg holt és így ratiotinál felölle.”⁶²⁹

⁶²⁴ M. 6. 415.

⁶²⁵ M. 6. 281–282., 318., 321., 452–453., 485.

⁶²⁶ M. 6. 279.

⁶²⁷ M. 6. 292.

⁶²⁸ M. 1. 31.

⁶²⁹ M. 6. 472.

A legbőbeszédűbb és néprajzi szempontból a legfigyelemreméltóbb szöveg 1736-ban került a méhekről Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvébe.

*„Item a templom méheiről Szent Györgyi Pál István Uramnak kell ratiotinálnj. A sequitur hoc modo. Volt a Pál István Uram kezén méh hat kosárral, ezek közül kettőt meg ölt az őszel, melynek is méze lett just 6 ½. Annak utána ugyan a mult télen meg holt egy kosárral, meg is lett méze just 2. Mind azon méznek ejtelit adta el 30, harmincz pénzen, melynek sommája 2 forint 55 denár, kitis tartozik által adnj paratis numeratis Megye Bírāja Illyés Mátyás Uramnak. Ezen meg ölt és meg holt méheknek lett viasza lib. 3, kit is erogált templom szükségére gyertyára. És így marad szaporodásra méh az eő kegyelme kezén három kosárral, és egyszersmind rátiora.”*⁶³⁰

⁶³⁰ M. 6. 306.

VI.

A MEGYE PÉNZÜGYEI

A MEGYÉK PÉNZÜGYEIRŐL ÁLTALÁBAN

A katolikus egyházközségek, nevezetesen a megyék, plébániák, templomok, kápolnák, iskolák, kegyes alapítványok XVII–XX. századi pénzügyeinek világa, a sokszínűség, a kuszaság és a sokszori változás következtében nem könnyű kutatási terület. A pénzügyi nyelv, a pénzzel foglalkozók szóhasználat, a pénzekkel kapcsolatos elszámolások, jelentések, felsőbbbségi észrevételek logikája, szemlélete a XVIII. században sem volt lényegesen egyszerűbb, mint a XX–XXI. század fordulóján. Ha a kutató rengeteg munka árán beletanul a XVIII. század első felének pénzügyi szemléletébe és szóhasználatába, XVIII. század végi és XIX. század eleji iratokhoz nyúlva kezdheti előlről a tanulást. Ugyanez hatványozottan áll a XIX. század második felének pénzügyi modernizációs hullámaira, valamint a változások és a nyakatekert könyvelési technikák eldorádójának számító XX. századra.

Ha egyszer valaki alapos kutatás után nagyméretű tanulmányt ír a falusi, mezővárosi egyházszervezetek 300 éves történetéről, a feudalizmus kori egyházi pénzügyek tárgyalásakor valószínűleg a következő kérdéskör áll majd kutatásai középontjában: Melyik korban, mely területen, mi jellemezte a *plébániális vagyont*, a *plébánosi jövedelem*, a *templomi vagyont*, a *templom pénze*, a *megye vagyona*, a *megye pénze* fogalmának tartalmát és egymáshoz való viszonyát? Mikor és hol volt átfedés a *templom vagyona* és a *megye vagyona* fogalmak között? Ha a templomi vagyont a XVIII. századi szemlélet általában azonosította a megye vagyonával, miért tűnt föl mégis itt-ott egymás mellett a *templom pénze* és a *megye pénze* kifejezés?

A megye és a vele kapcsolatban álló egyházi, egyházközségi szervezetek, intézmények hajdani pénzügyeinek világát, különösen annak változásait nehéz bemutatni egy kiválasztott hely, jelen esetben Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva történeti forrásaira építve. A munkát úgy lehetne elvégezni, hogy Szentgyörgy megyéjének adatait összevetnénk, sőt együtt használnánk más erdélyi megyék forrásaival, valamint a gyulafehérvári püspökség 300 év alatt hozott pénzügyi rendelkezéseivel.

Mindebből következik, hogy egy ilyen alaposságú vizsgálat külön könyv témája lehetne. Talán egyszer valaki megírja!

Mindenestre itt, ebben a Szentgyörgy megyéjéről szóló könyvben, nem vállalkozhatok efféle szerteágazó, sokrétű, egész Erdélyt szem előtt tartó tevékenységre. Ezért nem foglalkozom behatóan a pénzügyekkel. Két témát azonban érintek a *Megye pénzügyei* című fejezetben: a megyebírói számadások és a megye pénzhitelezéseinek kérdéskörét.

A MEGYEBÍRÓI SZÁMADÁSOK

Megyebírói számadások a megye számadáskönyvében

A megye tagjai a XVIII–XIX. században elvárták választott megyebírójuktól, hogy évente egyszer, Szent György nap (ápr. 24.) táján vegye számba a bevételeket és a kiadásokat, az elkészült számadást pedig terjessze a megye közgyűlése elé. Szentgyörgy megyéje 1728-ban számadáskönyvet készítettett magának a somlyai zárda könyvkötő műhelyében. 1729 és 1858 között „jobb esztendőkből” a szorgalmasabb megyebírók ebbe a vastag számadáskönyvbe írták és írták be számadásait.

1729 és 1760 között Szentgyörgy megyéjében minden esztendőben két számadás készült. Egyiket a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró másikat a „Bánkfalva részéről való” megyebíró íratta vagy írta be a számadáskönyvbe. Elvileg a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró és a „Bánkfalva részéről való” megyebíró osztozott a megye bevételein és kiadásain. Következésképp, a szövegezési különbségektől eltekintve, a két párhuzamos számadásnak hasonló bevételeket, kiadásokat, és azonos számadatokat kellene tartalmaznia. Ez a hasonlóság nem mindig szembeötlő. Néha csak bizonyos elemei tárhatók fel. A megosztott kiadások például 1733-ból idézem. Abban az esztendőben a két megyebíró ugyanarról a kiadásról a következő kiadási tételt jegyezte fel: „*A czinteremben való mész tartó gödör kőfaláért kőművesnek, 83 den.*”, „*A czintremben való mész gödörnek kővel való ki rakásáért a kőművesnek, 83 den.*”. Ugyancsak 1733-ban adott ki mindkét megyebíró 4 forintot, illetve 3 forint 50 denárt az Illyés János esztergomi kanonok által ajándékozott tárgyak szállításáért Kolozsvárról Csíkszentgyörgyre, illetve Nagyszombatból Kolozsvárra.⁶³¹

1760-tól megváltozott a számadások rendje. 1760 és 1858 között Szentgyörgy megyéjének bevételeiről és kiadásairól évente csak egy számadás készült, és azt a főmegyebíró állította össze.

A megyebírói és a főmegyebírói számadások színvonala, forrásértéke a megfigyelhető 130 év alatt egyenetlen képet mutat. Az első évtizedek részletes, aprólékos bevételi és kiadási lajstromai tekinthetők a legfigyelemre méltóbbaknak, mert sok népnyelvi, népeleti adat fordul elő bennük. A XVIII. század második és a XIX. század első felének számadásai jóval rövidebbek, vázlatosabbak. Néha elnagyoltak, formálisak.

Az 1750-es évektől a számadások lazultak. Korábbi gondos kidolgozásuk eltűnt. Bizonyos esetekben hányaveti firkálások képét öltötték.

Az 1760-as és az 1770-es évek számadásait ezután hiába keressük a számadáskönyvben. Indoklás nélkül hiányoznak. A kutató személyi változásokat gyanít a háttérben. 1744-ben meghalt Kiss Gergely plébános, aki plébánossága kezdetén, 1728-ban elindította és föltehetőleg rendszeresen szemmel tartotta, ellenőrizte a megyebírói számadásokat. Utóda, a csíkszentgyörgyi születésű és a szentgyörgyiek által nagyon kedvelt Mihályffy János plébános 1752-ben eltávozott szülőfalujából, és

⁶³¹ M. 6. 299., 464.

a gyulafehérvári káptalan éneklő kanonoki stallumába emelkedett. 1752-ben meghalt Kastal János, a kiválóan adminisztráló, hivatalnok mentalitású vikárius, aki a csíki esperesi tisztséget is beöltötte, és bizonyára megkövetelte az alapos megyebírói számadásokat. A Mihályfi János után következő két pap valószínűleg nem tartotta szívügyének a megyebírói számadások ellenőrzését és megkövetelését. Sőt Bocskor Mihály plébános (1765-1786) gazdasági tevékenysége nagy elégedetlenséget váltott ki a megye népe körében. Többek között a megye autonómiájának sérelmére önmagát tekintette megyebírónak, ami abszurdnak számító helyzetet teremtett. (Vö.: a IV. fejezetben írottakkal!)

1779. június 4-én a megye előljárói a következő diplomatikus mondatot írták be az egyházközség számadáskönyvébe: „*Előbbi Megye Bíránk 1766-tól fogva... szívesen nem adván esztendőnként*”.⁶³² A finomkodó szavak mögött nyilvánvalóan a Bocskor Mihály plébános működése idején kialakult áldatlan helyzet felemlítése húzódott meg.

Pap János plébánossága idején (1786-1824) jelentősen javult a pénzügyi fegyelem. A korábbiaknál kevésbé részletes, újmódi, de gondosan elkészített, jól áttekinthető, küllemre is szépnek mondható főmegyebírói számadások születtek. Különösen figyelemre méltók kotormányi Albert Péter főmegyebíró 1791. és 1794. évi számadásai.⁶³³

Az 1828. évi számadás után az alábbi különös mondat szakítja meg a rendszeres számadások sorát: „*A' következő esztendőkről szóló számadások injuratio eltévedvén, ide bé nem leheté írni*”.⁶³⁴ A következő oldalon valóban 1843. évi számadás következik. Az 1840-es évek rövid, elnagyolt pénzügyi kimutatásai után, 1851-ben Gál István megyebíró készített újra részletes, alapos számadást.⁶³⁵

Gyulafehérvárra küldött megyebírói számadások

A XVIII. század végén, valószínűleg püspöki szorgalmazásra, kialakult az a gyakorlat, hogy a megyebírók elküldték Gyulafehérvárra a Püspöki Hivatalba számadásaik egyik letisztázott példányát. Ezek a számadások megjárva az egyház pénzügyi szakértőinek, revizorainak asztalait, végül az irattárban kötöttek ki. Ezért alakulhatott ki a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban a *Plébániai számadások* nevű fond. Vannak azonban megyebírói számadások a *Püspöki Hivatal iratai* néven emlegetett levéltári egységben is.

A *Plébániai számadások* iratgyűjteményében többek között megtalálhatók Szentgyörgy megyéjének a kápolnák számadásaival kiegészített 1801., 1802., 1803., 1804., 1805. évi számadásai.⁶³⁶

A Püspöki Hivatal iratai nevű levéltári fond dobozaiban lappanganak kápolna-számadások társaságában, Szentgyörgy megyéjének 1820., 1821., 1822., 1823.,

⁶³² M. 6. 369.

⁶³³ M. 6. 373–384.

⁶³⁴ M. 6. 425.

⁶³⁵ M. 6. 432.

⁶³⁶ M. 10. Szentgyörgy 1801, 1802, 1803, 1804, 1805.

1824., valamint 1839., 1840., 1841., 1842. évi számadásai. Utóbbiak ráadásul hiányoznak a csíkszentgyörgyi megyebírói számadáskönyvből.⁶³⁷

A szentgyörgyi anyatemplom 1823. évi és 1830. évi vizitációs jegyzőkönyvei tartalmazzák Tompos György főmegyebíró 1822. évi és Kasza Antal főmegyebíró 1828. évi számadását.⁶³⁸

A számadások ellenőrzése, elfogadása

A XVIII. század közepén Szentgyörgy megyéjének megyebírói elsősorban közösségüknek számoltak el. A számadás eredendően bizonyára azért készült, hogy a megyebeliek tudomást szerezzenek megyebírójuk sáfarkodásáról, megyéjük anyagi helyzetéről. A bevételek és a kiadások lajstromát, nyugtáit azonban akkor is ellenőrizte a plébános, és alaposan átnézte a „*particularis visita járás*” esperes vizitátora.

1749. március 27-én a *particularis visitatio* alkalmával Bodor István alsíki vizitátor megvizsgálta Szentgyörgy megyéjének 1745., 1746., 1747. évi számadásait, és kedvezőtlen tapasztalatai alapján a következő dörgedelmeket fogalmazta meg: 1. A megyebírák a megye bevételeit ne tartsák maguknál, hanem a megye kettős zárú ládájába tegyék, amelynek egyik kulcsa a megyebírónál, másik a plébánosnál legyen. 2. Szent György napkor változik a megyebíró személye. A megye pénzeinek előző évi interestét az új megyebíró *hajtsa fel*, ne a régi. 3. A megyebíró minden esztendőben Szent György napkor adjon számot.⁶³⁹

Számadáskor, vagyis azokon a gyűléseken, amikor a megye jelen lévő tagjai elfogadták a megyebíró gazdasági beszámolóját, áldomással ismerték el a jó megyebírói teljesítményt. Az 1728. évi kiadások között 62 denár elköltésének indoklásoként szerepelt a következő szöveg: „*Keresztes Kelemen Úr rátióiakor asztalra*”.⁶⁴⁰

A *particularis visitatio* is költséges vendéglátással járt együtt. 1748-ban 3 forint 67 denárt költött efféle címen a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró. Ehhez képest csekélyke összegre, 12 denárra rúgott az a pénz, amelyet a „*Megye Eskütteinek egy kupa borra*” fizetett ki vizitáció alkalmával.⁶⁴¹

A XIX. században a megyebírói számadásokat Gyulafehérváron a Püspöki Hivatal pénzügyi szakemberei rendszeresen ellenőrizték. Észrevételeiket közölték a megyék plébánosaival és főmegyebíróival. A XIX. század közepén a püspökök díszes kivitellű, előrenyomtatott fejlécű levélben adtak *fementvényt* azoknak a megyebíróknak, akiknek számadásai megfeleltek az egyházi előírásoknak. A plébániai irattárak a XXI. század elején is sok ilyen elismerő püspöki levelet őriznek.

„Diszkréciók” és áldomások a számadásokban

A XVIII. századi megyebírói számadások még bőségesen tartalmaztak olyan kiadásokat, amelyeket a megye valamely hasznos cél elérése érdekében lekenyerező,

⁶³⁷ M. 8. 622/1825., 965/1827., 171/1843.

⁶³⁸ M. 26. 57–58., M. 27. 9.

⁶³⁹ M. 6. 340–342.

⁶⁴⁰ M. 6. 279.

⁶⁴¹ M. 6. 344., 348.

kedveskedő ajándékért, jókedvre derítő italért, vidám áldomás kortyolni valójáért fizetett ki.

A XVIII. század első felének számadási szóhasználatában a finomkodó latin *discretio* szóval jelölték a megye érdekében adott ajándékokat. A magyar átiratban *diszkréció*ként szerepeltetett *discretio* szót, „*lekenyerező, jóindulatra hangoló ajándék*” kifejezéssel határozza meg az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.⁶⁴²

A *diszkréció* jó példáját idézhetjük az 1749. évi megyebírói számadásból: „*Az Orgona csináló mester embernek discretioban adatott egy tömlőcske túróra*” (60 den), „*Ugyan annak két font tehén húsrá*” (6 den).⁶⁴³

A legelső papírra vetett megyebírói számadás tanúsága szerint, 1728-ban egy Csíkszentgyörgyről elszármazott jeles főpap „jóindulatra hangolása” érdekében adott ki pénzt két alkalommal is a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró: „*Illyés János úrnak discretioiba vett egy kis túrót*” (72 den). „*Ennek Kolos várta való ki szállításáért*” (1 forint 20 den.)⁶⁴⁴

Az Illyés János esztergomi kanonoknak adott túró jó befektetésnek bizonyult. Szentgyörgy megyéje értékes kegytárgyakat, 1739-ben pedig 200 aranyat kapott messzire szakadt földijétől. (Vö.: a VII. fejezettel!)

A megye templomának és más intézményeinek jobbításán fáradozó kézművesek a XVIII. század első felében gyakran kaptak a megyétől ehető és iható portékákat, terményeket jutalom, ajándék, vagy a kialkudott bér része gyanánt. Ezeket az ételeket és italokat a megyebíró megvásárolta és számadásában szerepeltette.

A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1728. évi kiadásai között fordult elő a következő tétel: „*A kőműveseknek conventiojokban ígervén egy öreg sajtot, mellyért fizetett*” (60 den).⁶⁴⁵ Az 1735. évi kiadások sorában 30 denáros költés indokaként szerepelt egy segesvári mester megjutalmazása: „*A Segesvárj Mester embert ide híván, hogy az nagy harangot mi képpen igazíthatnók, kinek is egy sajtot és egy kupa bort hozott*”.⁶⁴⁶

Amikor a megye munkavállalókat, például iparosokat foglalkoztatott, a meg egyezéskor, illetve egy-egy munkafázis befejezésekor áldomás-ivásra került sor. Az ehhez szükséges bort vagy pálinkát a megyebíró szerezte be. Az 1728. évi kiadások között szerepelt az „*Áldomásokra az kőműveseknek*” (78 den) tétel.⁶⁴⁷ 1731-ben viszonylag sok pénzt, 1 forint 20 denárt költött a „Bánkfalva részéről való” megyebíró „*a kőműveseknek áldomásokra*”.⁶⁴⁸

⁶⁴² SZT. 1975–2009. II. 404–405.

⁶⁴³ M. 6. 344.

⁶⁴⁴ M. 6. 279.

⁶⁴⁵ M. 6. 276.

⁶⁴⁶ M. 6. 304.

⁶⁴⁷ M. 6. 276.

⁶⁴⁸ M. 6. 458.

A PÉNZKÖLCSÖNZŐ MEGYE

Az „adósság” szó jelentésváltozatairól

Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvében, de más forrásokban is, viszonylag gyakran előfordul az *adósság* szó. Jelentése néha megegyezik a XXI. századi köznyelvi jelentéssel, vagyis a kifejezés tartozásra vonatkozik, amely leginkább azáltal keletkezett, hogy valaki, mint *adós* pénzt vett kölcsön valamely hitelezőtől. Ezzel szemben az *adósság* szó sok XVIII. századi előfordulása egy, az előbbivel ellentétes értelmű jelentést takar, vagyis azt a pénzt jelenti, amelyet az *adósság* birtokosa, a pénz gazdája kamatozás céljából kölcsönadott. Erre a kettősségre Erdély más tájain is volt példa.⁶⁴⁹

Szentgyörgy megyéjének XVIII. századi írott dokumentumaiban az *adósság* szó leginkább a fent említett második jelentéssel fordult elő. A *megye adóssága, falu adóssága, templom adóssága* kifejezések azt a pénzt jelentették, amelyet a megye, a falu vagy a templompénztár *interesre*, vagyis 6%-os kamatra kölcsönadott. A XVIII. századi alcsíki szóhasználat szerint tehát inkább a kölcsönadónak volt adóssága, nem pedig a kölcsönvevőnek.

Álljon itt néhány példa Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvéből!

„*Lévén a Nemes Megyének maga economiaiabol való adóssága Szent György részéről fl. Hung. 24. Ennek előtte való interesse volt 7 fl. 20 den. Az idei interesse facit 1 fl. 44 den. Summa hujus 8 fl. 64 den. Ezekből adott ki interesre 6 fl.*” (1728).⁶⁵⁰ „*Minthogy a Falunak lévén 30 forint adóssága maga economiaiából álló, annak interesséből liquidaltatott volt 2 fl. 64 den.*” (1729).⁶⁵¹ „*Lévén Templomunknak perpetuum Capitale Adóssága interesre kiadva fl. Hung. 2169.*” (1734).⁶⁵²

Előfordult, hogy az adóslisták címeiben is szerepelt a *kölcsön adott pénz* jelentű *adósság* szó.

„*Csik Szent Györgyi Templomnak perpetuum Capitale adósságáról való Regestrum pro Anno 1766*”.⁶⁵³ „*Csik Szent Györgyi Bálint Pál vice Megye Bírósága alatt Templom pénze adósságának registroma pro anno 1770*”.⁶⁵⁴

Pénzkölcsönzés interesre

A XVIII–XIX. században ha a megye, illetve a megyés templom pénzre tett szert, a megyebíró azonnali kötelességének tartotta, hogy a pénzt *interes*, vagyis kamat fejében kölcsönadja. A pénz gazdája abban az időben 6%-os kamatra, vagyis 100 forint után évente 6 forint interesre számíthatott.

Bár előfordult több száz, sőt 2000 forintos kölcsönadás is, a kölcsönzés legtöbb esetben 10–20 forintos kis tételekben történt.

⁶⁴⁹ SZT. 1975–2009. I. 106–108.

⁶⁵⁰ M. 6. 278.

⁶⁵¹ M. 6. 282. — A „*falu adóssága*” kifejezés értelmére lásd a VII. fejezetet!

⁶⁵² M. 6. 301.

⁶⁵³ M. 6. 35.

⁶⁵⁴ M. 6. 56.

A megye, illetve a templom pénzét általában szentgyörgyi és bánkfalvi lakosok, ritkábban a környékbeli falvak *extraneusai* vették hitelbe. Távoli, segesvári, ebesfalvi pénzkihelyezés nagy összegek esetében fordult elő.

Ha a megyebíró pénzt akart hitelbe adni, mindig talált jelentkezőt a pénzfelvételre. Úgy látszik, kapások voltak a megye és a megyés templom pénzei. Hasonlóképpen gyorsan „célba érték” a kisebb templomok, kápolnák, egyházi alapok hitelezésre szánt pénzei is.

A pénzkölcsönzés idejét ritkán, leginkább egyáltalán nem határozták meg. Következésképp, a hitelek általában hosszú időre szóltak. Az adósjegyzékek tanúsága szerint előfordultak 10-20-30 évig elnyúlt kölcsönök is. A tőke-visszafizetés késése látszólag nem zavarta a megyét. Ha az adós rendszeresen fizette az interest, a hitelezés célja teljesült.

Az *interes felszedése* a megyebíró, illetve a vicemegyebírók feladatának számított. Bizonyára otthonukban keresték föl az adósokat és követelték a kamatokat. A megyebírók gyakran hosszú ideig maguknál tartották a *felszedett* pénzt, talán használták is. Nem siettek a megye ládájába tenni azt. Emiatt számadások idején több megyebírónak is fizetési gondjai támadtak. Az elhunyt megyebírók családjai néha hosszú ideig pereskedtek, vagy bonyolult alkukat kötöttek a megyével a *felszedett*, de a megye ládájába be nem tett interestek visszafizetéséről. István Márton, aki 1746-1747-ben volt „Szentgyörgy részéről való” megyebíró, számadáskor adósa maradt a megyének 67 forinttal. Mivel a hiányzó összeget nem volt módja megfizetni, haláláig interest fizetett. Özvegye, Tompos Klára, Tompos Péter kozmási plébános testvére, 1768. március 2-án püspöki közbejárás révén egyezett meg Szentgyörgy megyéjével.⁶⁵⁵

Az a megyebíró, aki kitartóan és eredményesen *szedte fel* az interest, szorgalmáért jutalomra számíthatott a megyétől. Tompos Kelemen megyebíró 1730. évi számadásában szerepelt az alábbi kiadási tétel: „Maga számára *salarium* az *interes felszedésiért*”. (10 magyar forint).⁶⁵⁶

Kovács Tamás megyebíró, amikor 1729-ben Csíkszék képviselőjeként az erdélyi országgyűlés tagja lett, kénytelen volt megállapítani, hogy az általa hitelbe adott pénzek interesseit nem *szedheti fel*. A *felszedés* kötelességét átadta utódjának, Tompos Kelemennek.⁶⁵⁷

A megyebírói számadáskönyv tanúsága szerint a XVIII. század közepső harmadában Szentgyörgy megyéjének két megyebírója kétféle *adósságot*, vagyis kétféle kihelyezett kamatozó pénzt tartott számon. Az egyiket *templom adóssága* néven emlegették, illetve a *perpetuum Capitale* kifejezéssel jelölték. Ez volt a jelentősebb mennyiségű pénz. 1730 táján 2200 forint körüli összeget tett ki. Hagyatékokból származott. Felét a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró, másik felét a „Bánkfalva részéről való” megyebíró kezelte, gyümölcsöztette. A *fructifikálásra* kiadott pénzek másik fajtáját a megyebírók *industriális adósság* néven emlegették. A megye vagyonaként tartották számon. Mennyisége 1730 táján 500-600 forint körül mozgott. Egyik felét az egyik, másik felét a másik megyebíró kezelte. Nevé-

⁶⁵⁵ M. 6. 366.

⁶⁵⁶ M. 6. 286.

⁶⁵⁷ M. 6. 284.

ben az *industrialis*⁶⁵⁸ jelző valószínűleg arra utalt, hogy a pénz a megye ügyes tevékenységéből, gazdálkodásából, iparkodásából származott.

Tompos Péter „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1735-ben készített 1733. évi számadásában a kétféle *fruktifikáltatott* pénz bevételi forrás gyanánt a következő módon szerepelt.

„*Lévén Templomunknak perpetuum Capitale adóssága ki adva interesre flor. hung. 2220. Ennek fele, úgymint flo. 1110 lévén Szent Györgyi Megye Bíró Úr rátiojában, melynek interese per Annum facit*” (66 ft. 60 den.)

„*Industrialis adósság lévén szám adásában flor. Hung. 284. Ennek Annualis interese*” (17 ft. 4 den.).⁶⁵⁹

1740-ben a „Templom kapitális pénze”, valószínűleg Illyés János kanonok adománya révén, hirtelen 3000 forint fölé ugrott. Bors János „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1741-ben készített 1740. évi számadásában már a megemelkedett tőke szerepelt.

„*Lévén Templomunk perpetuum Capitale adóssága interesre ki adva 3265 magyar forint. Ennek fele, úgy mint fl. hung. 1632 den. 50. lévén Szent György részéről való Megye Bíró Uram rátiojában. Melynek interesse per Annum facit fl. hung 97 den. 95.*”

„*Industrialis adósság lévén ki adva Szent György részéről az Dominus Ratiocinans kezén fl. hung. 356 den 95 ½, melynek annualis interesse facit per annum fl. hung. 21 den 41.*”⁶⁶⁰

Az 1750-es évektől a megyebírói számadásokból elmaradozott az *industrialis adósság*, mint jövedelemforrás. A XVIII. század második és a XIX. század első felében a korábbi *perpetuum Capitale*-t a *főpénz*, a *gyümölcsöző pénz* és a *gyümölcsöző tőke* kifejezésekkel illették.

Adóslisták

A megyés templom, illetve a megye hajdani pénzkölcsönző szerepét jól tükrözik a XVIII–XIX. századi adóslisták, amelyek többnyire Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvében maradtak fenn. Az aktuális adóslistát, illetve adóslistákat mellékelték az 1830. évi, valamint az 1866/1867. évi *visitatio canonicák* jegyzőkönyveihez is.⁶⁶¹

Az 1760-as, 1770-es években a szentgyörgyi és a bányfalvi vicemegyebírák külön külön készítettek lajstromot a megyés templom *inspectiójuk* alá tartozó adósairól. Ezek az adóslisták tartalmazták a pénzkölcsönzők nevét, a felvett kölcsön összegét, valamint a kezesek nevét. Néha utaltak az adósok lakóhelyére és az évenkénti interest mennyiségére is.

⁶⁵⁸ Vö.: SZT. 1975–2009. V. 630–632. — Maga az *industrialis* jelző és az *industrialis adósság* kifejezés címszóként nem fordul elő a SZT-ban.

⁶⁵⁹ M. 6. 298.

⁶⁶⁰ M. 6. 319.

⁶⁶¹ M. 6., M. 27., M. 28.

1766-ból fennmaradt Ványolós Lőrinc szentgyörgyi és Tekse (Texe) János bánkfalvi vicemegyebíró adóslistája.⁶⁶² Ványolós Lőrinc lajstromában 64 adós, Tekse János névsorában 99 adós szerepelt. Előbbiek 1725 forint 1 denárral, utóbbiak 2109 forint 71 denárral, összesen 3834 forint 72 denárral tartoztak a megyés templomnak. A legnagyobb összeggel, 1000-1000, összesen 2000 forinttal ebesfalvi Csiki István tartozott, akinek kalandos pénzkölcsönzését e fejezet végén mutatom be. A többi 1834 forintnyi kölcsönösszege több mint másfélszáz adós osztozott, akik jobbára Szentgyörgyön és Bánkfalván laktak.

1784-től elvileg a főmegyebíró állította össze az adósok lajstromát, de az „Ex parte Szent György” és az „Ex parte Bánkfalva” tagolás továbbra is érzékeltette, hogy a két falu két vicemegyebírójának kimutatásai húzódnak meg mögötte.

1784-ben, amikor kotormányi Albert Péter Szentgyörgy megyéjének főmegyebírója lett, „Szentgyörgy részéről” 81, „Bánkfalva részéről” pedig 93, összesen 174 adós került a „számadása alá”. Adósjegyzékében szentgyörgyi és bánkfalvi lakosok egyaránt szerepeltek a „Szentgyörgy részéről” és a „Bánkfalva részéről” való listában is. Bizonyos személyek esetén, különösen a gyakori nevek viselőinél, a könnyebb azonosítás céljából a lajstrom készítője feltüntette annak a tizesnek a nevét, ahol, az illető lakott. Így vált megkülönböztető jelzéssé a *kotormányi*, a *martonosi*, a *patakfalvi*, a *simószegei* kifejezés. A szomszédos falvakban lakókat ugyancsak helységük, tizesük nevével jelölték meg. A nevek előtt előfordult *kászoni*, *tusnádi*, *menasági*, *szentsimoni*, *mindszenti*, *szentkirályi*, *pottyondi*, *csató-szegei* jelzés.

Kotormányi Albert Péter főmegyebíró 1784. évi adóslistájában szerepelt utoljára az erzsébetvárosi Csiki István, az alább tárgyalandó, 2000 forintos „bedőlt” kölcsönnel, amelynek összegét már nem számította be a megyebíró a templom kintlévőségei közé. Megjegyezte róla, hogy sok év óta interest nem jön utána.⁶⁶³

1789-ben olyan adóslista készült, amelyben elkülönítették egymástól a katonarendű és az ún. *provincialista* adósokat. A katonarendűeket a *militárisok* kifejezéssel tartották számon. A *provincialisták* szóval a nemeseket és a jobbágyokat, vagyis a nem katonarendűeket jelölték. A provincialisták rövid, a militárisok hosszú listákat töltöttek meg.⁶⁶⁴

1785-ben különleges eset történt. Szentgyörgy megyéje 168 forint hitelt vett fel a saját megyés templomának kasszájából. A pénzre azért volt szüksége, hogy kifizethesse a II. József császár által adományozott vásártartási privilégium költségeit. A felvett teherből interestfizetés nélkül, püspöki segédlettel 1790-ben szabadult meg a megye.⁶⁶⁵

A megye kisebb templomainak és kápolnáinak pénzét is hitelbe adták a *kápolnabírók*. A *gyümölcsöztetett* pénzek használóirol ők is adósjegyzéket készítettek. Különösen figyelemre méltók a Nyír-tetőn álló Nagyboldogasszony kápolna 1746 és 1790 közötti adóslistái.⁶⁶⁶

⁶⁶² M. 6. 33–37.

⁶⁶³ M. 6. 74–80.

⁶⁶⁴ M. 6. 86–92.

⁶⁶⁵ M. 6. 81., 89., 93., 377.

⁶⁶⁶ M. 7. 3–23.

A szentgyörgyi megyés templom 1820-as évek végén összeállított adóslistája, amelyet az 1830. évi vizitáció jegyzőkönyvéhez csatoltak, vicemegyebírók szerinti bontásban 86+90, összesen 176 adósnevet, illetve hitelfelvételi esetet tartalmaz.⁶⁶⁷

Az 1866/1867. évi vizitáció alkalmával Nagy Lajos plébános több adósjegyzéket is készíttetett és készített. Nem csak a szentgyörgyi megyés templom adósait vette számba, hanem a kisebb templomokét, kápolnákat és bizonyos egyházi alapokét is. A névsoros táblázatokat mellékelte a vizitáció jegyzőkönyvéhez.

Alább közlök egy táblázatot, amelyet Nagy Lajos plébános listái alapján állítottam össze a csíkszentgyörgyi és a Bánkfalvi templomok, kápolnák, egyházi alapok 1866. évi adósainak számáról. A hitelezett összegek közlésétől átszámítási nehézségek miatt eltekintek.⁶⁶⁸

A hitelező templom, kápolna, egyházi alap megnevezése	Az adósok száma
Csíkszentgyörgyi anyatemlom	102
Nagyboldogasszony kápolna (Nyír-tetőn)	30
„Jézus szenvedése” templom (Kálvárián)	13
Szent Kereszt templom (Háromtizesben)	12
Sarlós Boldogasszony templom (Kotormányban)	2
Szent János templom (Altizesben)	40
Kegyes alapítványok	65
Szegények alapja	24

Az adóslisták megérték a XX. századot. Talán csak az I. világháború utáni impériumváltás pénzügyi megrázkódtatásai rendítették meg erejüket!

Tartozások hálójában

Az előző részfejezetben tárgyalt adóslisták némelyikéből megállapítható, hogy a templomnak voltak olyan adósai, akiknek tartozása apáról fiúra szállt. A megyebírói számadások tanúsága szerint a hallatlan anyagi erőfeszítéseket követelő töketörlésztés ritka eseménynek számított. A hitelt igénybe vevő családok többsége örült, ha az *interest* rendszeresen, határidőre ki tudta fizetni. Baj abból származott, ha az adós az *interest*, a kamat fizetésére is alkalmatlanná vált.

Ha az eladósodott gazda meg akart szabadulni tartozásától és *interest*-fizetési kötelezettségétől, elzálogosította egyik birtokát. A kiválasztott földdarabot följárlotta tartozása fejében a hitelező templomnak, megyének, vagy egy másik gazdának, aki helyette a tartozást kifizette.

1758. május 28-án a csíkszentgyörgyi plébánia épületében Czíkó József plébános, csíkszentimrei Gergely János és csíkmenasági Jakab Zsiga tanúk előtt a csíkszentgyörgyi származású, Oláhfaluban lakó Ványolós János felesége, György

⁶⁶⁷ M. 27. 6–9.

⁶⁶⁸ M. 28. 23–45.

Erzsébet átadott kezeseinek egy bánkfalvi kerített gyümölcsös kertet, a „maga ősi jószágát” a szentgyörgyi templomtól felvett 44 forintnyi tartozása fejében.⁶⁶⁹

1832-ben egyik földparcelláját adta zálogba Balás Gáll bánkfalvi lakos, mert az altizesi Szent János templom pénzéből felvett kölcsönt nem tudta visszafizetni. A birtok elzálogosításáról szóló egyezséglevelet tartalma, formulái és nyelvi erőnyei miatt alább teljes terjedelmében közlöm.

„Alább, kik neveinket irtuk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, mostaniaknak és jövődöbélieknek ez levelünk rendgyeiben azt, hogy e folyó 1832-dik esztendő janarius holnapja 30-dik napján, midőn lettünk volna Nemes All Csík Székben Szent Györgyön az Nemes Megye Közönséges Házánál, jövőnek mü előnkbe két részről való Személyek: u. m. egy részről All Csík Széki Bánkfalvi Lófő Balás Gáll eő kegyelme, más részről Csík Szent Györgyi Lófő nemes Kasza András eő kegyelme az irt Nemes Megyének Fő megye Birája, kikis egymás között lépének az alább irt egyességre, t. i. meg adósodván ennek előtte az ide való Szent János tiszteletére építetett Kápolna fundatioja interessébe 17, az az tizen hét R. forintokkal és 26 krajczárokkal, mostan tehetsége nem lévén Balás Gáll eő kegyelmének hogy le fizethesse az irt pénzt, tehát ezért le köté a Nagy mezőn a Bánkfalvi határban az Horgas nevezetű Lábban egy földgyét, melly négy vékás, ennek szomszédgyai aloll Antal Ferentz gyalog katona, feljül pediglen a Szabó fiak, mind addig, míg modgya léssen hogy ki válthassa.

Melly kötelezését, hogy mü előttünk a fenn meg irt mód szerint tették légyen az felek, arról müis tulajdon nevünk alája írásával és szokott petsétünkkel meg erősített írásunkot adgyuk az mi igaz hitünk szerint jövődöbéli bizonyságul. Csík Szent Györgyön a fenn irt esztendőben, holnapban, napon és Háznál.

*Csík Szent Györgyi Nemes Bálint János, Nemes All Csík Szék Hütös Assessora”.*⁶⁷⁰

Csíki és háromszéki plébániai irattárak XVIII. századi adóslistáit tanulmányozva, láthatjuk bizonyos nevek mellett a „Molduvába szökött” megjegyzést. Valószínűleg Csíkszentgyörgyön is akadt olyan adós, akit anyagi gondjai moldvai bujdosásra készítettek.

A VIII. fejezet „Nagyboldogasszony kápolna” című alfejezetében írok Cziko László kápolnabíróról, aki elszámolási nehézségei miatt Moldvába szökött.⁶⁷¹

1734 táján Daka Mihály kézdivásárhelyi lakos Csíkszentgyörgy megyéjének adósaként Moldvába távozott. A megye 1 forinttal biztatta „Bogdán örményt” és egy köből zabbal serkentette „Keresztes örményt”, hogy Moldvában nyomozzanak a szökevény adós után. Erre következtethetünk a csíkszentgyörgyi megyebírói számadáskönyv két szerencsétlenül nyakatekert 1734. évi bejegyzéséből: „Bogdán örménynek, Molduvába expediálván a Nemes Megye, kézdi vásárhelyi Daka Mihálynak keresésére”. „Keresztes Örménynek Daka Mihály kereséséért Molduvában egy köből”[zabot].⁶⁷²

⁶⁶⁹ M. 6. 353.

⁶⁷⁰ M. 11. 1832.

⁶⁷¹ M. 7. 42.

⁶⁷² M. 6. 469., 302.

1764. szeptember 10-én Szentgyörgy megyéjének képviselői végzetes szerződést kötöttek Csíki István és testvérei Csíki Bogdán, Csíki Kajetán, Csíki András ebesfalvi, újabb nevén erzsébetvárosi örmény kereskedőkkel. Rendszeres kamatbevétel reményében kölcsönadtak Csíki Istvánnak 2000 forintot, amely az Illyés család főpapjainak adományaiból származott, korábban Segesváron kamatozott, és akkortájt hatalmas összegnek számított. Az ebesfalvi/erzsébetvárosi örmény kereskedő kompániához tartozó Csíki Miklós gyermekei, apjuk erzsébetvárosi házát ajánlották biztosíték gyanánt. A pénzkölcsönzést állítólag az idős Czíkó József szentgyörgyi plébános szorgalmazta. Az ügylet szentgyörgyi és bánkfalvi végrehajtói nem tájékoztak megfelelően az örmény Csíki család tényleges vagyoni helyzetéről. Tájékoztatlanságuk miatt „rossz lóra tettek”. Csíki István más hitelezőktől is vett fel kölcsönöket. Eladósodott és tönkrement. Nemhogy a 2000 forintot nem tudta visszaadni, de *interest* sem tudott fizetni utána. Az ebesfalvi ház más hitelező kezébe került. A szentgyörgyi eklézsia futhatott az eltékozolt pénze után.

1782-ben a „Szentgyörgy megyéjebeli” így emlékeztek meg az esetről a püspökhöz írt panaszlevelükben: „*Vagyon Ecclesiának még 2000 forintya... ki adva Megyénkből való némely püspökök és Canonicus Urak adományából... Ezen 2000 forintokat néhai elébi Megyés papunk nem tudjuk mi különös jó akaratból ez előtt circiter 17 esztendőkkel kívánván által adni egy Ebesfalvi örménynek interesre, bennünkötis kedvünk ellen maga szándékára hajtott, és ámbár írásban rendes és káraink el távoztatására való módokat tettünk fel és adtunk elejében, hogy akkori Megye bírának a' szerint és ne különben adgyák az örménynek, ezt sem követte akkori papunk, hanem egy Csekélj gyenge állapotú harangozójára bízta, az által adotta az örménynek és innen következett nagy kárunk, mert azon adós örménynek jószágát, tehetségét ki nem tanolván, igen szegény állapotban vagyon, az utánn interest sem vehetünk*”.⁶⁷³

Szentgyörgy megyéje az 1760-as, 1770-es években minden követ megmozgattott, hogy a szerencsétlen módon hitelbe adott 2000 forintját visszaszerezze. Az adós elszegényedése miatt azonban törekvései sikertelenek maradtak. Bánkfalvi Kovács Tamás széki tisztségviselő a megyéje iránti elkötelezettségéből vállalta, hogy visszaszerzi a pénzt, de alig jutott valamire. A megye ládájából kivette az üggyel kapcsolatos iratokat és sokáig nem adta vissza azokat. 1782-ben a megye előljárói követelték, hogy a hiányzó dokumentumokat bocsássa a megye rendelkezésére.

Az évtizedekig elhúzódó szövevényes ügy ágai-bogai nem követhetők ebben a könyvben. Föltételezhető, hogy a kölcsönadott 2000 forint teljes egészében soha nem került vissza a templom kasszájába. Remélt interestei is elmaradtak. Minden bizonnyal ez a hitelezési eset számított Szentgyörgy megyéje legnagyobb XVIII. századi anyagi veszteségének.⁶⁷⁴

⁶⁷³ M. 8. 1673/1782.

⁶⁷⁴ Az ebesfalvi (erzsébetvárosi) örmény Csíki kereskedőcsalád Szentgyörgy megyéjét megkárosító pénzügyletének dokumentumai: M. 36., M. 8. 1673/1782., 1617/1782., M. 11. 1768., 1769., 1770., 1775., 1779., 1780., 1784., 1788., 1791.

A KÖVETELŐ, A TÁMOGATOTT ÉS A TÁMOGATÓ MEGYE

A KÖVETELŐ MEGYE

Pénzbeszedés a megye tagjaitól

A megyének többek között azért voltak jövedelemforrásai, például havasai, piaca, vásártartási joga, hogy a belőlük származó bevételekből fedezze a nagy „kegy-úri” kiadások, például a templomjavítások, plébániarenoválások költségeit. Néha azonban pénzügyi szükséghelyzet keletkezett, amikor a megyének bármi módon pénzt kellett szereznie. Ilyen szorult helyzet akkor állt elő, ha: 1. túl kevés bevétel folyt be a megye kasszájába; 2. ha nem körültekintően, takarékosan gazdálkodott a megyebíró; 3. ha túl nagy kiadások terhelték a megye pénztárát. Előfordult, hogy valamely kiadást, például egy templommal kapcsolatos építkezést már évekkel előbb látni lehetett, és előre meg kellett oldani a szükséges pénz előteremtését.

A pénzügyi szükséghelyzetekben a nélkülözhetetlen pénzt a megye legtöbbször úgy szerezte meg, hogy kivetette a megyét alkotó háztartásokra, majd a „megyebírák” aktív utánajárásával begyűjtötte azt.

1799. október 11-én a megye esküdteinek gyűlése szembesült azzal a ténnyel, hogy a plébánia épületét újra kell fedni. Az esküdtek a nagy munkát tavaszra tűzték ki, de szomorúan állapították meg, hogy a megye kasszája „*a sok törvénykezések és egyéb elkerülhetetlen szükségek miatt*” üres. Úgy döntöttek, hogy a megye tagjaitól gyűjtik össze a szükséges pénzt, mivel már kölcsönfelvételre sincs lehetőségük. Határozatuk a következőképpen hangzott: „*Azt végeztük, hogy azon ház fedésére szükséges költségre bizonyos summa pénzt magunk között fel vessünk és a télen, nevezetesen farsáng keddre mind fel szedjük, bé adjuk.*”⁶⁷⁵

Egy 1762. évi pénzbeszedési eset kapcsán került be a megyeszéke jegyzőkönyvébe az a fölöttébb logikus pénzkivetési elv, amely a szolgáltatott *kepe* mértékével hozta összefüggésbe a fizetendő összeget. 1762. október 8-án a megye előljárói úgy döntöttek, hogy egy meg nem nevezett összeg előteremtése érdekében az *egész kepe*kre 6 denárt, a *fél kepe*kre 3 denárt, az *oszporásokra* egy és fél denárt vetnek ki. A megye úgy rendelkezett, hogy a kivetett hozzájárulásokat „*Vice Megye Bíró Anyánkfiai Havas bírákkal együtt... szorgalmasan fel szedni kötelességnek tart-sák.*”⁶⁷⁶

Kepe arányában kivetett pénzbeli hozzájárulást sejthetünk a mögött a 43 forint 20 denáros bevétel mögött is, amelyet az 1748. évi számadásokban így magyarázott a szentgyörgyi megyebíró: „*A' megye béli Bér adókra fel vetett pénz.*”⁶⁷⁷

1816. március 27-én a megye gyűlése megállapította, hogy a templom tornya, valamint a „*templom körül lévő kerítés és bászlyák*” javítása elkerülhetetlen. A megye előljárói a megyetagokat valamiféle helyi szemlélet által kreált társadalmi cso-

⁶⁷⁵ M. 2. 105.

⁶⁷⁶ M. 2. 53.

⁶⁷⁷ M. 6. 340.

portokba sorolták, és meghatározták, hogy az egyes csoportokhoz tartozók mennyi pénzt fizesse a megye kasszájába a javítási munkák költségeinek előteremtése érdekében. A jegyzőkönyvrészlet fakultságából, szakadozottságából következő olvasati nehézségek ellenére a csoportok megnevezése és fizetésüknek mértéke a következőképpen rekonstruálható: „minden szántóvető gazda” (3 R. forint). „gyermekekre vagy testvérekre, kik atyokkal vagy testvéreikkel osztozatlanak (1 forint). „az ilyen meg nem osztozott özvegyek, ha nem tartók” (30 kr.). „a jószágatlan házas emberek” (1 forint). „a Mester Emberek” (2 forint). „a jószágatlan özvegyek, akik dolog tehetők” (30 kr.). „a meg esett személyek” (1 forint). „nem különben amely férfinak bizonyodik rajt cselekedete” (2 forint). „nem különben a Molnár Emberek, mind a Mester Emberek” (2 forint).⁶⁷⁸

1820. január 21-én a megye gyűlése megállapította, hogy a templom, különösen a torony javítására, földésére, „fejéritésére” van szükség. A megye előjárói közül néhányan „szabad just” kaptak a közgyűléstől arra, hogy tárgyaljanak egy szentdomokosi kőműves pallérral. Az építkezéshez szükséges pénzt a megye *collectió*val, vagyis gyűjtéssel próbálta előteremteni. A gyűlés résztvevői úgy határoztak, hogy a megyetagozat társadalmi, vagyoni helyzetük alapján négy osztályba, *classis*ba sorolják, és aszerint vetik ki rájuk a fizetendő összeget. Az első „*classis*beliek” 3, a másodikhoz tartozók 2, a harmadik tagjai 1 R. forintot, a negyedik osztályba soroltak 30 krajcárt fizetnek. A megyebíró kötelességül kapta a közgyűléstől, hogy 1820 Szent György napjáig (ápr. 24.) szedesse be a pénzt.⁶⁷⁹

Szentgyörgy megyéjének protokollumában fennmaradt egy 1820. április 20-án összeállított hét oldalas hatalmas névjegyzék, amely címe szerint azoknak a megyebelieknek a neveit tartalmazza, akik „a Nemes Regimentnek engedelméből és Parantsolattyaiból Csík Szent György Nemes Megyéje Templomának szükségességgel való helyre állítására tehetségikhez képest” megfizették a pénzbeli hozzájárulást.

A fent idézett cím szövege szerint a székely határőrkatona-ság parancsnokságának engedélye is szükséges volt a pénzgyűjtés lebonyolításához. Az összegyűlt pénzt a lista végén *harangpénz*nek, más helyeken leginkább *toronyépítési pénz*nek, maradékát évtizedekkel később *torony alap*nak nevezték.

A 300 szentgyörgyi és 347 bánkfalvi, összesen 647 nevet tartalmazó lista *collectorok*, vagyis gyűjtők szerint tagolódik. Egy-egy collectorra átlag 60 név jut.

A gyűjtés során Szentgyörgyön 457 R. forint, 15 krajcárt, Bánkfalván 490 R. forintot, a megye területén összesen 947 R. forint 15 krajcárt szedtek össze a *collectorok*.⁶⁸⁰

Az 1820. évi pénzgyűjtés ügye 1827-ben egy nagy elszámolással zárult le, amelynek adatait bemásolták a megye protokollumának három oldalára. A számadásból látható, hogy a pénzbehajtást a megye két falujában egy-egy *főcollector* végezte. Szentgyörgyön Csedő István, Bánkfalván Keresztes Dániel látta el ezt a feladatot. A tényleges pénzbeszedő munkát a *vicecollectorok* végezték. Ők jártak házról házra a pénz megszerzése érdekében. Szentgyörgyön hat *vicecollector* műkö-

⁶⁷⁸ M. 3. A. 2.

⁶⁷⁹ M. 3. A. 5v.

⁶⁸⁰ M. 3. B. 266v.–266–265v.–265–264v.–264–263v.

dött: Gáll György, Kasza András, Gáll András, Fülöp József, Adorján József és Benedek József. Bánkfalván 5 *vicecollector* tevékenykedett: Bálint István, Máté József, Kovács János, Bálint István és Füstös Tamás.

A *collectorok* nem siettek átadni a beszedett pénzt a *főcollectoroknak*, a *főcollectorok* pedig a *főmegyebíró*nak. Napokig, hetekig maguknál tartották, amit összeszedtek, és kis tételekben adták tovább. Közben megyebíró-változás történt. Bálint György főmegyebíró mindkét főcollectortól átvett egy-egy tételt, majd Tompos György lett a főmegyebíró, aki azután a szentgyörgyi Csedő Istvántól 12 „rendben”, a bánkfalvi Keresztes Dánieltől pedig 11 tételben vette át a „felhajtott” pénzt.⁶⁸¹

Hasonló hosszadalmas névjegyzék készült azokról a csíkszentgyörgyiekről és bánkfalviakról, akik 1828-ban „a Regiment engedelméből” kifizették a rájuk kivetett hozzájárulási összeget a toronybéli harangfelfüggesztő szerkezet megvalósítása érdekében.⁶⁸²

1839-ben „a templom födele és szarvazattya reparátiojára” gyűjtött pénzt a megye. Az akcióról terjedelmes névsor készült, amelybe tízesenként kerültek be a pénzfizetők nevei. Igaz, az összeírások gyakorlata szerint a névsor elején az összeírók nem valóságos tízesek, hanem szóvirág tízesek⁶⁸³ szerint csoportosították a lakosokat. Körösmény tízes szélén tértek át a valóságos tízesek nevének használatára. Bánkfalva népét már mintaszerűen tagolták tízesek szerint. A kollektorok egy-egy tízesben gyűjtötték a pénzt.⁶⁸⁴

Valószínűleg előfordult, hogy a megye gabonában kért, vagy gabonában kapott támogatást a megyetagoktól, amelyet eladott és úgy jutott pénzhez. Erre utalhat a csíkszentgyörgyi főmegyebíró 1801.évi számadásában egy 82 forint 68 krajcáros bevétel magyarázó szövege: „106 vékából álló Megyebéli gabona gyűjtemény eladatott”⁶⁸⁵

Közmunkák a megye érdekében

„Aszalás” és bokorirtás a havasban

1818. április 15-én Szentgyörgy megyéjének gyűlése arról tárgyalt, hogy a „Fijóka dombjára rendelt Esztenázó hely a fenyő bokroktól igen el van zárva és szorítva”, ezért a bokrokat a juhok legelőjéről el kell távolítani. A gyűlés résztvevői úgy döntöttek, hogy a bokorirtás elvégzése érdekében május 22-re és 23-ra a megye szervezzen közmunkát, amelyen jelenjen meg minden megyebéli háztól, „minden statuson lévő gazda” házanépéből kétnapi étellemmel és szerszámokkal felszerelve egy-egy „erdővágó”.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ M. 3. B. 261v.–261–260v.

⁶⁸² M. 3. B. 254–253v.–253–252v.–252–251v.–251.

⁶⁸³ BÁRTH János 2007. 25–28., 54–66.

⁶⁸⁴ M. 3. B. 247v.–247–246v.–246–245v.–245–244v.–244–243v.–243.

⁶⁸⁵ M. 6. 396.

⁶⁸⁶ M. 3. B. 268.

1842. május 30-án a megye közgyűlése havasi aszaló közmunkáról hozott határozatot, amelyet protokollumában rögzített. Alább, gazdag népművelési tartalma miatt, teljes terjedelmében közlöm a határozat szövegét, majd néhány elemző megjegyzést fűzök hozzá.

„Mivel Nemes Megyénknél bizonyos Eszténa helyei lévén Havassaink környékében, melyek közül nevezetesen Bolondos Havassában lévő Eszténa helyünk az Erdő szaporodása okán úgy annyira meg fogyatkozott, hogy majd elégtelen az Eszténdőnként ottan legelő Ju nyájunknak legelésére, ... ehez a Bolondos Havassában lévő Eszténa helyhez hasonló a' Sűrű nevezetű Havassban lévő Eszténa hely. Szükségesnek látta Nemes Megyénk ezen nevezett kétféle Eszténa helyeken lévő Erdők meg aszalását, tágosítás tekintetéből, melynek következtetésül határozta Nemes Megyénk, hogy ezen kétféle Eszténa hely meg tágosítása végett ezen mostani hold fogytán Nemes Megyénkből minden háztól erős fészés Ember aszalni kimenni köteleztessék két napokra. Melynek rendi a következő mód szerint határozatott: Szent György legfelsőbb Tízesse Eszténa társasága, a' Gállok Eszténa társasága, Bánkfalvából Ittkétfalva Tízesse és Kotormány rendeltettek menni Bolondos Havassába. Szent Györgyről Jenő falva és Körösmény falva Tízessei, Bánkfalvából Altízese és Simó szege Tízessei mennek az úgy nevezett Sűrűbe, oly meg jegyzéssel, mint hogy Nemes Megyénknél Kebléből teljes Számmal mindenik Jurisdiccióból lakossaink kivadnak parantsolva Királyi Szolgálatba, mely ezen tekintetből Határozta Nemes Megyénk azt, hogy ezen aszalás kétféle Terminusson tétessen meg, melynek következtetésül az első Terminus rendeltetett a' következő pénteken jó reggelre, oly formán, hogy minden ember mint hogy a' Tízese Fő Erdő Bír[ik] gondviselése és számadása alatt lesznek, azoknak köteleztettek a' következő pénteken jó reggel magokott jelenteni, és azoknak fel ügyeletek alatt a kétféle napon dolgozni, az ezen írt Terminusrol el maradt Embereinknek kimenetelekre rendeltetett Terminusul a' következő heti kedd és szerda, oly meg jegyzéssel, hogy ezek is az Tízeseik erdő bír[ik] számadásuk alatt fogják munkájukott meg tenni, és rollok hasonló módon az Erdő Bír[ik] számolni, és az egész Kétféle Terminusrol el maradtoknak neveket jegyzésbe Tízesseiknek számba adni a' holis az illendő rendes Büntetést meg nyerhessék.

Mivel pedig Fejér víz nyakán a Kászoni Lakosok Nemes Megyénk Örökségében sokat foglaltak... Határozatott, de egyszersmind Kötelezettségek tételét, hogy a' Sűrűben menő aszalók a fennebb nevezett helyen lévő foglaltások mellett találatot Kertek el vágják s el tüzeljék, melynek meg lételéről az ott fel vigyázó Erdő Bír[ik] Köteleztettek Nemes Megyénket bizonyossá tenni.”⁶⁸⁷

A fenti szöveget egy külön tanulmányban lehetne szakszerűen elemezni. Itt azonban meg kell elégednünk néhány figyelemfelkeltő és magyarázó megjegyzéssel.

1. Alcsíki székely hagyomány szerint az aszalást, vagyis az élőfa kiszáritás céljából történő körülvágását holdfogytakor kell végezni, mert a munka akkor eredményes.⁶⁸⁸ Ez a szemlélet „megyei szinten” is megjelent az 1842. évi határozatban.

2. A megye 1842-ben úgy szervezett legelőtákosítót, aszaló közmunkát, hogy az emberek „kiparancsolásában”, felügyeletében, számon tartásában nem a megyét

⁶⁸⁷ M. 3. B. 233v.–233.

⁶⁸⁸ Vö.: BÁRTH János 2007. 232–236., 285–286.

alkotó falvakra, hanem a megyebeli tizesekre⁶⁸⁹, nem a *falusbírákra*, hanem a tizesek *erdőbíróira* számított. A megye előljárói tizesek szerint határozták meg, hogy ki menjen *Bolondosba* és ki menjen *Sűrűbe* dolgozni.

3. A *Sűrűbe* menők az aszalás mellett kaptak egy pótfeladatot is, ami nem volt veszélytelen. Le kellett döntenüik és el kellett tüzelniük a kászoni foglалók kerítéseit.

Hasonló aszaló közmunkákat 1848 után is szervezett a megye. Például 1857. június 7-én elrendelte, hogy június 12-13.-ra „*minden Birtokos személy a Megye kerületében*” küldjön egy jó munkabíró férfit *Bolondos* és *Jó ösveny sorka* legelőinek aszalással történő tisztítására. Az idő jó kihasználása érdekében a munkavégzőknek már június 11-én este meg kellett jelenni *Jó ösveny sorkán*.⁶⁹⁰

1861-ben a megye ugyancsak *Bolondosban* és *Jó ösveny sorkán* rendelt el két napos aszaló közmunkát. A munkavégzők „kiparancsolása” és a távol maradók pénzbüntetésének behajtását akkor is a *tizesbírák* feladatává tette a megye.⁶⁹¹

Farkashajtás a havasban

Évszázadok alatt valószínűleg nem egyszer fordult elő, hogy a vadállatok, elsősorban a farkasok és a medvék annyira elszaporodtak a hegyekben, hogy eltávolításukra, elűldözésükre sok ember közmunkájára volt szükség.

Efféle *farkashajtó* közmunkát szervezett Szentgyörgy megyére 1841-ben, amelynek nyoma maradt a megyegyűlések protokollumában is.

„1841-dik évi június 13-dik napján a Nemes Megye gyűlést tartván, mely gyűlés ülésében végeződött, hogy tudtára lévén azon sérelem, hogy, az legelő havasainkon a vadak, medvé[k] és farkasok nagyon meg szaporodván és Károkat is tettek, erre nézve határozatott, hogy a közelébről jövő kedden és szeredán minden Háztol mind a 3 Jurisdictionokból Farkas hajtani 2 napi kenyérvel egy erős férfit el mennyen 30 kr. büntetés terhe alatt, melyre nézve köteleztetnek a Nemes Megyében levő Tizes[ek] Fő Erdő Bírái, hogy az Emberei[ke]t kedden jó reggelre a Nemes Megye Házához elő állítják, és aki meg nem jelenik, köteleztetnek az olyan Személyeket meg büntetni az irt 30 krajczárokig váltóban és az meg jelenőket számba venni és kormányozni az Erdőn.”⁶⁹²

Határjárás, határújítás a havasban

A havasokban, erdős, legelős hegyek, völgyek között gyakran váltak kétségesé a határvonalak. A szomszédok foglalási célból sokszor behatoltak olyan területekre, amelyeket Szentgyörgy megyéje a magáénak tartott. Fát vágtak, kaszáltak, állatokat legeltettek szentgyörgyi és bánkfalvi földön.

A behatolókkal, a prevarikátorokkal egy-két havasban járó erdőőr, határbíró nem mindig birkózott meg eredményesen. Ők legfeljebb hírt hozhattak a faluba a

⁶⁸⁹ A tizesek fogalmára, működésére: BÁRTH János 2007.

⁶⁹⁰ M. 3. A. 129v.

⁶⁹¹ M. 3. A. 150.

⁶⁹² M. 3. B. 235v.

behatolásról. A rend helyreállítását sok erős ember havasba vonulásával lehetett elérni. Ha 60 ember kiment két napi étellel a havasba az erdőbírók vezetésével, lehetett esély arra, hogy az idegen állatokat behajtják Szentgyörgyre, a prevarikátorok által vágott fát, gyűjtött szénát lefoglalják, a megsemmisített határjeleket helyreállítják, a foglalók kerítéseit összetörik, eltüzelik. Az efféle rendcsinálás veszélyekkel járt, mert a behatolók ellenállhattak. A megyének nem kevés energiájába került annak elérése, hogy a két *falusbíró* kipancsolja *falusfelei* közül a szükséges 30-30 havasba induló férfit.⁶⁹³

Máskor határjelek megújítása céljából kellett két napra a havasba küldeni szentgyörgyi és bánkfalvi férfiakat.

Határviták, határpercek alkalmával hivatalos aktusnak számított a peres közösségek vezetőinek havasi határjárása. A határjáró hivatalos személyeket, széki *régiusokat* az érdekelt közösségek tagjai sorából sok férfi követte, egyrészt tanúságtétel, másrészt a megállapított határpontok határjeleinek, például földhányásainak, körakásainak elkészítése céljából.

1840. június 21-én a megye gyűlése határozott arról, hogy a Kászonfeltézzel támadt lesődi határvita határbejáró napján, június 30-án, amikor a vitatkozó felek képviselőiben egy-egy régius is jelen lesz, minden szentgyörgyi és bánkfalvi háztól két napi étellel a tarisznyájában menjen fel egy férfi a havasba.⁶⁹⁴

A piaci köhíd építése, javítása és a patakzabolázás

A csíkszentgyörgyi templom közelében lévő *piaci köhíd* a megyét alkotó két falut, Szentgyörgyöt és Bánkfalvát kötötte össze. Ráadásul olyan területen állt, nevezetesen a piacon, amelyet a megye tulajdonának tartott a közfelfogás. Ezért a piaci híd javítását, felújítását valószínűleg nagyon régi idők óta, a megye végezte. Néha úgy is emlegették az átjárót, mint a *megye köhídját*.

A nagymúltú híd a hegyekből lefolyó, időnként törtető, zuhogó, romboló *Szentegyház patakán* állt. A megáradt patak sokszor kárt tett benne. Ezért gyakran szorult javításra. A víz rombolásának elkerülése érdekében a megye igyekezett a piaci szakaszon a patak medrét fenyőgallyakkal kirakatni, vagyis *bojtozni*. Előfordult, hogy a partot kövezéssel kellett ellenállóbbá tenni.⁶⁹⁵

A bojt és a kő helyszínre hordása, illetve maga a *bojtozás* a megyétől birtokadományt, például havasi kaszálót élvező személyekkel,⁶⁹⁶ vagy, ha ilyen éppen nem volt, közmunkával valósult meg.

A köhíd javítását, felújítását a megye vállalkozó iparosokra bízta⁶⁹⁷. Az anyagot, elsősorban a követ azonban a megyének kellett előteremtenie, és ehhez elengedhetetlen volt a megyetagok közmunkájának igénybevétele.

1843-ban teljesen újjá kellett építeni a *piaci hidat*. Március 7-én a megye gyűlése arról vitatkozott, hogy a híd miből épüljön fel. Végül a gyűlés résztvevői a kő

⁶⁹³ M. 3. B. 241.

⁶⁹⁴ M. 3. B. 241.

⁶⁹⁵ M. 3. A. 94., 156.

⁶⁹⁶ M. 3. A. 67.

⁶⁹⁷ M. 3. A. 110v., 157v., 194.

mellett döntöttek, és a következő határozatot hozták: „*A Nemes Megye költségén építtessék fel, és minden marha tartó Ember az három Jurisdictionból ezen holdnap 16-17-dikéig egy fél fertáj nagy lapos köveket meg hozzon, a Szent Györgyiek a felső végéhez a hídnak, az alsó végéhez a Bánkfalviak, ezeket kiparantsolni a szabad és Provincia részén levő Bírák köteleztetnek.*”⁶⁹⁸

Közmunkák a „megye jószágain”

A templom, a templomkerítés, a plébániaház, a kántorlak, az iskola és a megye háza javítását a megye a legtöbbször kézművesekkel, iparos vállalkozókkal végeztette el. A nagyobb felújítások, építkezések idején azonban mindig szükség volt közmunka szervezésére is. Különösen a kőgyűjtés, kőszállítás, a farönkök, deszkák helyszínrre vitele kívánta meg a megyetagozok és fogataik aktív, közcélú tevékenységét.

1845-re a kántorház kapuja annyira megromlott, hogy újjá kellett építeni kőből. Egyben a sütőház alá is kőre volt szükség. A megye gyűlése 1845. február 16-án azt a határozatot hozta „*a kőnek meg hozásáról*”, hogy „*Szent Györgyről s úgy Bánkfalvából a három Jurisdictionból minden 12 marha tartó gazda összesen hozzon egy öll követ.*”⁶⁹⁹

1842. február 5-én a megye gyűlése megállapította, hogy a papi és a kántori „*jószágok körül a kertek nagyon egybe romlottak.*” A kiküldött előljárók megállapították, hogy a javításhoz 200 darab 3 öles lécre, 64 darab másfél öles sasra van szükség. A hiányzó faanyagokat közmunkával biztosították a megye lakosai.⁷⁰⁰

A „mezőn”, a nyomáshatárban a plébánosi és a kántori földek végénél időnként elromlott, eltöredezett a kerítés. A *vetéskertek* pótlását, javítását a megye a saját feladatának tekintette. 1839-ben a megye egyik gyűlése tárgyalta és döntést hozott erről: „*1839-dik évben januarius 23-dik napján Telyes Megye gyűlés tartatván azon az okon, hogy lévén a Nemes Megye Plébánussának a Szent Györgyi határban egy darab canonica portiohoz tartozó földgye, melynek az végéhez vetés kertet szükség tenni, az Plebanus Úr nem tévén fel, közönségünk úgy határozta közgyűlésében, hogy a Nemes Megye tartozik feltenni, és ez után is, mikor vetésben tanáltatik conservalni, úgy az cantoralis jushoz tartozó azon határba egy darab föld, ez is conservaltatik a Plebanus Úr kertyével egyenlő nyomon.*”⁷⁰¹

⁶⁹⁸ M. 3. B. 231.

⁶⁹⁹ M. 3. A. 85.

⁷⁰⁰ M. 3. A. 70.

⁷⁰¹ M. 3. A. 68v.

A TÁMOGATOTT MEGYE

Ajándékok, testált javak templomnak, kápolnának

Ajándékoktól az alapokig

Szentgyörgy megyéjében, miként más katolikus egyházközségekben is, a XVII–XX. században előfordult, hogy a megye tagjai, vagy Csíkszentgyörgyről és Bánkfalváról elszármazott személyek, például papok ajándékot adtak a *megyés templomnak*, vagy valamelyik megyebeli kisebb templomnak, kápolnának. Különösen végrendeletekben szerepeltek efféle ajándékozások, kegyes *legálások*.

Templomnak, kápolnának az adományozók tárgyat, földet, pénzt egyaránt adtak. Aki a templomnak adományozott, tulajdonképpen a megyét gazdagította, mivel a megyés templomot a megye a magáénak tekintette. A XIX. század közepe előtt a templomnak szánt tárgyi adományt a megyebíró vette gondjaiba, és az templomi használatba került. Mint funkciót nyert felszerelési, berendezési tárgy, például liturgikus ruha, lobogó, bútor, szőnyeg, *festékes* stb. mentesítette a megyét az efféle tárgyak megvásárlásától. Másrészt, mint nemesfém kegytárgy, például kehely, patena, monstrancia anyagi értékével, idő haladtával pedig régiségével emelte a megye rangját, hírét. A templomra hagyományozott földterületek: szántók és kaszálók hasznosításáról, valamint a templom számára testált pénzek gyümölcsöztetéséről a *megyebíró* gondoskodott. Például a *votivális* misék díját a *votivális* pénzadományok kezelője, a megyebíró fizette ki a plébánosnak, miként ezt példákkal szemléltetem a plébános jövedelmeiről szóló fejezetben.

A XIX. század második felében lassan megváltozott az adományok, elsősorban a pénzadományok kezelésének rendje.

A XIX. század végén és a XX. században is voltak adományozó személyek, sőt mintha „tömegesedett” volna az adományozás, de az egyedi pénzadományok akkor már bankokba vándoroltak, értékpapírokban, betétkönyvekben kötöttek ki. Számontartásuk a megyebíró kezéből inkább a plébános kezébe csúszott át. A megyebíró inkább csak segítette a plébánost a bankügyletek bonyolításában.

A régi és újabb adományok *alapok*ba rendeződtek. Ezek önálló tényezőként jelentek meg a helyi egyházszervezet, a helyi plébánia gazdasági, pénzügyi tevékenységében.

1890-ben például Szentgyörgy megyéjében a következő *alapok*at tartottak számon: *anyatemplom alap*, *ájtatos alap*, *Bálint-Bors kápolna alap*, *szegények alapja*, *iskola alap*, *torony alap*. Hozzájuk társultak még a kisebb templomok és kápolnák *alapjai*.⁷⁰²

1941-ben Incze Domokos főesperes plébános és Potovszky Ferenc megyebíró a következő csíkszentgyörgyi *alapok*ról tett jelentést: *Anyatemplom alap*, *Miklós kanonok fiele alap*, *Szentmise alap*, *Róm. Kat. Iskola alap*, *Kálvária kápolna alap*, *Bors-Bálint kápolna alap*, *Nagyboldogasszony kápolna alap*, *Keresztelő Szent Já-*

⁷⁰² M. 14. 1890.

*nos kápolna alap, Szentkereszt kápolna alap, Kotormányi kápolna alap, Szegény alap, Torvátsági alap.*⁷⁰³

Tárgyak adományozása

Önálló tanulmány alapját képezhetné a csíkszentgyörgyi templomi és kápolnabeli tárgyak történetének, köztük az adományozott tárgyak históriájának feltárása, a forrásokban emlegetett eszközök és műalkotások azonosítása. Ez a művészet-történeti szempontokat sem nélkülözhető számbavétel nem ennek a könyvnek a feladata. Itt csak némi ízelítőt adok a hajdani tárgy-adományozásokról.

Szentgyörgy megyéjének XVII. század végi, XVIII. század eleji *megyekönyve* megőrzött néhány régi adományozással kapcsolatos följegyzést. Sajnos, a nevezetes megyekönyvből csak töredéklapok kerültek elő 2012-ben. Az egyik lapon ismeretlen időpontban „Res Ecclesiae” címmel egy leltárat kezdtek írni, amelyet a következő lapon abbahagytak, majd más írással 1688. és 1689. évi adományozások feljegyzéseivel folytattak. Mindebből gyanítható, hogy az évszám nélküli leltár szövegét 1688 előtt, például Egri György (1678-1684), vagy Szentmártoni Jánosi Mihály (1684-1695) plébánossága alatt vetették papírra.

Álljon itt néhány adományozásról szóló példa a XVII. század végi leltárból, majd következzenek az 1688. és az 1689. évi adományozási följegyzések!

„Három ezüst kehely aranyas, ezüst aranyas paténával, a kissebb kelyhet Karachi István vette a Sz[ent] János Kápolnáihoz, melynek patenaiia el vált egymástól.” „Pixis szent kenetre való vagy Chrismale, tiszta ezüst, aranyas, melyet Csedő Mihály uram Esztergomi kanonok küldött Nagy Szombatban lakván, öreg pechét nyomóval.” „Pluviale... tiszta selyem tarka minden féle színű materiából stolástul, melyet Csedő Mihály Uram küldött.” „Pluviale... Uidon ui a Pluvialehez hasonló materiából stolával együtt manipulussal, melyet Csedő Úr küldött.” „Alba... Slésiái Gallos gyócsbul öreg chipkés az allya, Csedő Úr atta cingulussal.”

„Anno 1688

Kotormányi Szabó Györgyné Asszonyom adot egy albat. Ugyan Kotormányi Gergely Miklósné Asszonyom egy superpeliceumot. Bankfalvi Kovács Miklósné Asszonyom egy albát.

Nemes Nemzetes Kelemen János Uram az felső országhbol haza jövé az De-áki tudományrol Istennek Segétségéből, Tisztelendő Csedő Mihály Uram küldött ebben az Czik Széki Szent György Templomban az meg említet Kelemen János Uram által: Kelyhet egyet paténával ezüstből aranyasat. Pacificalet egyet tiszta ezüstből aranyas. Antependiumot virágos selyemből egyet.

Szent Györgyön lakó István Márton Uram megh hagyatot özvegye Bocskor Kata az meg említe[tt] Templomban adot Kasulat egyet stolával manipulusával, fejír sárga virágú materiából. Bánkfalvában Barabás Györgyné... adott egy albát.”

„Anno Domini 1689 die 6. Februarj

Nemes Cápaltalanban... Cassán... lakó, Egri Custos Miklossi Uram, ki mostan az megh nevezet Egri Captalanban Canonok az Csík Sz.[ent] György[i] Sz.[ent]

⁷⁰³ M. 11. 1941.

György Martyr Templuma tisztességhére küldött Csík Sz.[ent] Györgj Koncsagh Mihály által egy Casulat manipulussal, stolával együt és egy antipendiumot halottak oltarára valot és egy viragos velumot kehelyre”.⁷⁰⁴

Kiss Gergely plébános, valamint Tompos Kelemen és Antal Balázs megyebírák idejében, 1731. október 28-án „*Inventarium Rerum mobilium Ecclesiae Csík Szent Györgyiensis*” címmel leltár készült a szentgyörgyi templom kincseiről, felszerelési tárgyairól. A hajdani leltár többszörösen elszakadt és elszíneződött lapja fennmaradt a fentebb idézett megyekönyv-töredékek között. A leltár nehezen kibetűzhető, néhol csonka szövege ajándékozásokra is tartalmaz utalásokat. Alább bemutatok közülük néhányat.

„A nagyob Ciborium tiszta ezüst, aranyas. Fejér ezüst virágokkal cifrázot, ki is áll Főtisztelendő Úr Illyés János vicarius adományából.”

„Kelyhek... aranyasok, mellyeknek is a magasabika néhaj Boldog Emlékezetű Illyés András Erdély Püspök Urunk eő Nagysága adományából áll, a másodika pedig ugyan néhaj Illyés István Sámándriai Püspök Urunk eő Nagysága adományából áll.”

„Pacificalék, ezüstből valók, aranyasak, a nagyobbika néhaj Csedő Mihály Esztergomi Vicarius Úr eő kegyelme adományából áll, a kisebbik pedig régi a Templomból való.”

„Gyertyatartók, ezüstből valók, mellyeknek hátulsó része vas, kik is Illyés János Esztergomi Canonok Úr eő kegyelme adományából állók.”

„Az oltár előtt lefügő Lámpás, tiszta ezüstből való, viragos, ki is ugyan... Illyés János Úr Patrociniumából való.”

„Ablutiora való ezüst pohárok, mellyeknek a nagyobika simma tiszta aranyas kívül belül, a kisebbik csapa pohar csak a karéin aranyas, melly két ezüst pohárok néhaj Illyés András Erdély Püspök Urunk eő Nagysága adományából valók.”

„Crismale tiszta ezüst aranyas, ki is néhaj Csedő Mihály Esztergomi vicarius Úr eő kegyelme adományából álló.”

„Szent Rosarium albuma ezüst kapczokkal, Szegeletekkel s közepin lévő Püspöki Czimerekkel és a Boldogságos Szűz Assumptioiáról való ezüst képpel együt, ki is ugyan eléb említett Illyés János Úr adományából való.”⁷⁰⁵

A fenti példákából látható, hogy a XVII. század végén és a XVIII. század elején a csíkszentgyörgyi Illyés familia három főpappá lett sarja, Illyés András (1639-1712) választott erdélyi püspök, Illyés István (1650-1711) esztergomi kanonok, nagyprépost és Illyés János esztergomi kanonok (1714-1733) adományozott fölöttébb értékes tárgyakat Szentgyörgy megyéje templomának. Hozzájuk társult az ugyancsak csíkszentgyörgyi születésű Csedő Mihály esztergomi kanonok (1676-1689), érseki helynök.

Az említett főpapok legtöbbször Csíkszentgyörgytől több száz kilométerre, Nagyszombatban, Pozsonyban laktak. A XVII. század végén és a XVIII. század elején nem volt egyszerű dolog kincset érő tárgyat küldeni a Csallóköz nyugati és északi széléről a Székelyföld közepére. Megbízható utazót, szállítót, fuvarost kellett találni hozzá. Csedő Mihály, a Nagyszombatban élő esztergomi kanonok a fentebb

⁷⁰⁴ M. 30.

⁷⁰⁵ M. 30. 1731.

idézett szöveg tanúsága szerint egyik adományozása alkalmával rátalált Kelemen János uramra, aki Magyarország maradék nyugati részéből, ahol a deáki tudományokban képezte magát, éppen hazafelé tartott Csíkba. Ő hozta el Szentgyörgyre a rábízott aranyozott ezüsttárgyakat és egy selyem antependiumot.

Illyés János tárgyardományai szállításának nyoma maradt a szentgyörgyi megyebíró 1733. évi számadásaiban, mert a Nagyszombattól Kolozsvárig, majd a Kolozsvártól Csíkszentgyörgyig való szállításért fizetni kellett a szállító személyeknek: „*Néhaj Boldog emlékeztű Úr Illjés János Úr templomunknak legált drága egyetmást, be hozatván Kolosvárról, a szekeresnek*” (4 m. forint). „*Ugyan ezen legátumokat, hogy T. P. Ditrich Úr Kolosvárra be hozta Nagyszombatból, eő kegyelmének*” (3 m. forint 50 denár).⁷⁰⁶

Természetesen nemcsak csíki származású távolba szakadt főpapok adományoztak tárgyakat a szentgyörgyi templomoknak és kápolnáknak, hanem a szentgyörgyi hívek is. Az efféle helyi adományozások összegyűjtésére és felsorolására ezen a helyen nem vállalkozhatok. Csupán ízelítőül említek néhány helybéli lakostól származó adományt. Köntse András bankfalvi lakos 1791-ben 14 keresztúti stációképet vett az altizesi Szent János templomnak.⁷⁰⁷ 1887-ben ugyancsak az altizesi Szent János templomnak monstranciát adományozott Antal János és felesége, Vitos Zsuzsanna.⁷⁰⁸

Földek adományozása

A XVII–XX. században előfordult, hogy csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi lakosok szántóföldet, havasi *szénafüvet* hagyományoztak a helyi egyházra. A hagyományozóknak legtöbbször az volt a céljuk, hogy haláluk után a föld hasznából a szentgyörgyi pap évente misét mondjon lelki üdvösségükért. A XVII. század végén és a XVIII. század első felében az adományozók még nem sokat bajlódtak a kedvezményezett pontos megnevezésével és a bemutatandó misék számának, jellegének pontos megjelölésével. Templomnak, megyének, plébániának, de leginkább a papnak címezték az adományt. A „korai” földadományok gyakran zálogbirtokok voltak, amelyeket a „vérek” és a „vicinusok” visszaválthattak. Ilyen esetben a visszaváltási összeg kamatai lettek az emlékmisék anyagi alapjaivá. A zálogvisszaváltások miatt az adományozott földek egy része nem vált tartósan a plébánia és a templom földjévé, csak átmenetileg volt egyházi kezelésben.

A fentebb már többször hivatkozott hajdani csíkszentgyörgyi *megyekönyv* töredék lapjain találhatók földadományozásról szóló hevenyészett jegyzetek is. 1722–1724 táján például az ördögüzésről elhíresült⁷⁰⁹ Ferenczi György plébános örököltette meg néhány efféle ajándékozás emlékét. Kiegészítő feljegyzéseiből általában a föld további sorsa is kislabizálható. Alábbiakban a papír elszíneződéséből adódó olvasati nehézségek ellenére idézem Ferenczi György plébános két földadományozásáról szóló jegyzetét.

⁷⁰⁶ M. 6. 299.

⁷⁰⁷ M. 9. 1791.

⁷⁰⁸ M. 11. 1887.

⁷⁰⁹ BÁRTH Dániel 2008.

„Anno 1723. Szent Györgyi Benedek György hagyta kétt földet a Szent Györgyi Plebanusnak és Mesternek, cum tali conditione, hogy annuati mikor be vetik ő kegyelmek... ítéletek szerént mondgyanak misét magáért Benedek Györgyért és Atyaiért... A földeket senki idegennek vagy vicinussnak ki bocsátani nem tartoznak. Ha pedig valamely Vérek meg váltani akarnák, Váltózzanak akkori böcsűjeken és az árrokat Capitaliter adgyák interesre, és intereséből szolgálának misét, vagy más földet zálogosítsanak az árrával, hogy a mise örökké fen maradjon. Ezek a földek pediglen így következnek Az egyik vagyon Nagy mezőn a Kotormányi út mellett egy szegelet föld... egy köből féréje... alsó vicinussa Koncsag János Uram, más feljöl János Domokos föld. A Másik föld vagyon a felső mezőn, a Lokon, a János Domokos uccája végénél, egy köből féréje. Alol vicinussa György Sándor Kotormányi, felyül Szent Györgyi Miklós Paál. Georgius Ferenczi Sanctae Theologiae doctor, plebanus Sancti Georgy Martyri. Coram me Stephano Balint judici Ecclesiae Csik Szent György.”⁷¹⁰

„Deák Ferenczné Anna hagyott kétt földet a papnak, az egyik vagyon Kápolna mezején, édes büke patakára menő lábban, egy köből féréje, a másik vagyon a nagy mezőn Ugar szer nevű helyben, ennek felyül vicinussa Keresztes Samuel, alol Szeben Péter maradvái, a másnak kívül vicinussa Szent Királyi Bors Gergely Uram, belül Máté Benedek kiszeb, ezeket úgy hadta, hogy mikor bé vetik, a pap mondgyon misét erette lelke ismerete szerént . Ha pedig a Vérek ki akariák váltani a kettő hat forintal váltassék, és az árrával mást kell zálogosítani, hogy a mise örökké meg maradjon.” (1723)

A Deák Ferenczné Annától hagyatott kápolna mezejére édes büke patakára menő lábban való földet váltá ki Miklós András Szent Mártoni Cseke falvi 3, idest három forintokon, anno 1724. 6. junij.

Azon három forintokon ugyan azon helyen és lábban zálogosítánk mást, egy köből féréjét... Bodo Samuel maradvájától, ... Bodo Josephtől, melyet ugyan azon három forintokat le tévén a Vendetor tartozik ki bocsátani. ... Mely földnek kívül vicinussa Nehaj Bálint Balás föld, belül Bálint István senior.” (1724.)⁷¹¹

Misemondatás céljából való földadományozások történtek a XIX–XX. században is. Az előbbi, XVIII. század eleji példák ellensúlyaként álljon itt két XX. századi példa!

„Alattírottak ezennel tudtára adjuk mindenkinek, akit illet, hogy néhai János Anna csíkszentgyörgyi lakos végrendeletileg misealapítványt tett és a csíkszentgyörgyi Szentmisealapnak egy darab erdei kaszáló helyet hagyományozott a bánkfalvi Szállásd–Radovány dűlőben, melynek hr. száma: 11566., térmértéke pedig 1 hold 1582 □-öl, oly kikötéssel, hogy a mindenkori csík szent györgyi plebános köteles legyen érette évenként egy olvasott szentmisét végezni vagy végeztetni. Csíkszentgyörgyön, 1912. január hó 25-én Incze Domokos [plébános], Darvas János megye gondnok.”⁷¹²

„Alattírottak tudtára adjuk mindenkinek, akit illet, hogy csíkszentgyörgyi Gál Tamás misealapítványt tett és a csíkszentgyörgyi szentmise alapnak a csíkbánkfalvi

⁷¹⁰ M. 30. 1723.

⁷¹¹ M. 30. 1723–1724.

⁷¹² M. 35. 1912.

határban a Keresztelő Szent János kápolna kerítése mellett egy darab 5420. hr. számú 455 □-öles szántóföldet telekkönyvileg is átadott oly kikötéssel, hogy ennek fejében a csíkszentgyörgyi templomban az ő szándékára egy énekes szentmise tartassék. Csíkszentgyörgyön, 1912. január 2-dikán Incze Domokos [plébános], Darvas János megye gondnok.⁷¹³

Pénzadományozások

A XVII–XX. században sok esetben előfordult, hogy Szentgyörgy megyéjéből elszármazott személyek, például főpapok, valamint Szentgyörgy megyéjének módos és jámbor tagjai pénzüsségeket hagyományoztak a szentgyörgyi templomra, a szentgyörgyi és a bánkfalvi kápolnákra, illetve a XX. században a misealapítványra, azzal a kikötéssel, hogy a pénz kamataiból évente mise mondassék a lelkük üdvösségére.

A *Pium legatum* jellegű kegyes pénzhagyományozások „korai” példájának tekinthető Csedő Mihály csíkszentgyörgyi születésű esztergomi kanonok, érseki helynök adománya.

Az esztergomi érsekség Nagyszombatban tartózkodó jeles főpapja valószínűleg 1689-ben, halála évében különlegesen nagy összeget, 100 új körmőci aranyat hagyott Szentgyörgy megyéjére, illetve annak anyatemplomára.

Csedő Mihály föltehetőleg 1689-ben kelt testamentuma kutatásaim során Csíkszentgyörgyön nem volt fellelhető. Antalffi János csíkszentgyörgyi plébános, későbbi erdélyi püspök, 1695. július 22-én a végrendelet Csíkszentgyörggyel foglalkozó részét bemásolta a csíkszentgyörgyi *megyekönyvbe*. A 2012 tavaszán, kalandos módon Csíkszentléleken előkerült, könyvemben már többször emlegetett, csíkszentgyörgyi megyekönyv töredékek⁷¹⁴ egyik szakadozott, gyűrött lapja őrzi Antalffi János plébános hajdani másolatát. Sajnos a lap papírányaga olyan károsodásokat, szakadásokat szenvedett el, hogy a rajta lévő írás bizonyos szavai hiányoznak! Szerencsére erről a megyekönyvi másolatról 1817-ben a vizitáció jegyzőkönyve számára készült egy rövidített másolat, amely Gyulafehérváron tanulmányozható. A rövidítés során azokat a nem túlzottan fontos részeket hagyták el, amelyben a hagyományozó előírta, hogy az emlékére mondandó misékben mikor és mit énekeljenek. Alább a nevezetes testamentum Szentgyörgy megyéjét érintő részének az 1817. évi vizitáció jegyzőkönyve által megőrzött rövidített változatát közlöm.

„Extractus Testamentariae Dispositionis Reverendissimi Domini Michaélis Csedő Abbatis de monte Zebegény et Canonici Strigoniensis.

A Csík Szent Györgyi Megyének légálok 100 Új Körmőci aranyakat, ilyen conditioval, hogy a meg említett summa szokás szerint és az Országnak folyó interesse szerint minden rettegés nélkül való, bizadalmas, bátorságos helyre valamely gyülekezetnek vagy városnak ki helyhezettessék, s mindörökké is meg tartassék. És a mely említett interesből minden esztendőben a Catholicus Parochusnak vagy Paternek p.t. azon Megyében olvastassanak fl.12., hogy minden

⁷¹³ M. 35. 1912.

⁷¹⁴ M. 30.

*Kántor napok után két Misék énekeltessenek. A 12 forintokból minden misére jön 1 forint, denár 50, a melyből olvasson a Plebanus a Mesternek vagy Kántornak kr. 25 minden műséért, a többi legyen magáé, a mi pedig fellyül marad a 100 arany interesséből a 12 forintokon kívül a Megyének Fő Megye Bírái, és az után attyokrol rájuk maradt jósággal bírálkodók tellyes Megye fiai, a mint a Fő Summát is Istennek ítéletére kényszerítvén semmi némű világi usorára vagy dologra ne fordítsák, hanem meg tartsák híven a meg említett Csík Szent Györgyi Ecclesiának vagy Megyének számára*⁷¹⁵

A XVIII. században még számontartották, mint Szentgyörgy megyéjének anyagi támogatóját, a csíkszentgyörgyi születésű Szentgyörgyi Ferenc (1613-1662) esztergomi kanonokot, nagyprépostot, választott erdélyi püspököt, aki a váci püspöki címet is viselte, és török fogságban halt meg. Pap János plébános 1792-ben még megemlékezett róla. Vele kezdte a templom támogatóinak, fundátorainak számbavételét.⁷¹⁶ 1830-ban, amikor felsorolták a csíkszentgyörgyi plébánia levéltárának iratait, a sort Szentgyörgyi Ferenc testamentumának 1672. és 1673. évi kivonatával indították.⁷¹⁷ A XIX. és különösen a XX. században már kimaradt a templomot támogató fundátorok listáiból, amelyeket rendre Csedő Mihállyal vagy Illyés Jánossal kezdtek.⁷¹⁸ Szentgyörgyi Ferenc pium legátumáról 1730. táján pereskedni kényszerült a megye. Erre utalnak a megye számadás könyvében az alábbi kiadási tételek: „Néhaj üdvözült Ficz Bálint Úr posteritasival való törvényre Szent Györgyi Ferencz Úr legátuma felől.” (1729).⁷¹⁹ „Szent Györgyi Nemes Bors János Uramnak törvényekre, nehaj üdvözült Ficz Bálint Úr Megye Birósága felett perlekedvén a Nemes Megye Szent Széken és a Méltóságos Erdélyi Captalan előtt.” (1733).⁷²⁰ „Bors János Uramékkal perlekedvén a Nemes Megye, Néhaj Méltóságos Úr, Szent Györgyi Ferencz pium legatuma felett, a Méltóságos Captalanba expediált embernek.” (1733).⁷²¹

Jeles jötevője volt a XVII. században Szentgyörgy megyéjének a csíkszentgyörgyi születésű Illyés János esztergomi kanonok, aki 1739-ben 1000 magyar forintnak megfelelő 200 aranyat hagyományozott a csíkszentgyörgyi templomnak. Adománya nyomot hagyott a megye számadáskönyvében is.

Az 1739. évi megyebírói számadások tanúsága szerint bőségesapidíjat és költségtérítést kapott Szentgyörgy megyéjének az a két *hiütöse*, aki elutazott Gyulafehérvárra, hogy onnan a „Méltóságos Káptalanból” „bé hozza” Szentgyörgyre az Illyés János által adományozott 200 aranyat.⁷²² Jelesapidíjat vehetett fel a megyétől az a személy is, aki „Néhaj Méltóságos Illyés János Úr 1000 forint pium Legatumát ki vivén Seges várra ad elocandum, elocalvan is oda.”⁷²³ A Segesváron

⁷¹⁵ M. 25.

⁷¹⁶ M. 8. 361/1792.

⁷¹⁷ M. 26. 40.

⁷¹⁸ M. 28. 39., M. 11. 1920., M. 35.

⁷¹⁹ M. 6. 452.

⁷²⁰ M. 6. 298.

⁷²¹ M. 6. 464.

⁷²² M. 6. 315–316.

⁷²³ M. 6. 320.

kamatotzatott 1000 forint 1739. évi *interese* már szerepelt az 1739. évi megyebírói számadásokban.⁷²⁴

A fentebb említett Szentgyörgyi Ferencen, Csedő Mihályon és Illyés Jánoson kívül a „korai” pénzadományozók, „fundátorok” közé tartozott még Illyés András, Illyés István, Illyés Péter, Mártonffi István, Kiss Gergely, Bálint György, Jánosi István, Csiszér Gergely, Péter Istvánné, Imre Tamás. A névsor első részében szentgyörgyi származású, idegenben élő urak, elsősorban főpapok, második részében Szentgyörgy megyéjében élő tehetős székely adományozók álltak.

Alábbiakban néhány példa segítségével mutatom be, hogy miként adományoztak 50-100 magyar forint körüli összegeket a XVIII. század második felében a csíkszentgyörgyi templomnak évenkénti misemondatás céljából szentgyörgyi, bánkfalvi vagy Szentgyörgy megyéjéből más székely helységekre elkerült kisenemesek és katonarendű székelyek.

1769. március 3-án „kéz bé adással” felhatalmazott „testamentarius bírák” előtt bánkfalvi Péter István felesége Finna Anna asszony, aki korábban Bálint György „relictája”, vagyis özvegye volt, megváltoztatta korábbi végrendeletét. Előző testamentumában 120 magyar forintot hagyományozott a szentgyörgyi templomnak azzal a kikötéssel, hogy a pénz hat százalékos kamatából a mindenkori plébánosok évente miséket mondjanak „*mind Attyafiaiért, mind önön magáért.*” 1764-ben úgy rendelkezett, hogy a korábban átadott pénz kamataiból az új testamentum megszületésétől kezdve az *Olvasó Gyülekezet* meghalt tagjaiért mondjanak évente hat énekes misét. Finna Anna asszony 1769. évi végrendelete több fontos csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi vallási néprajzi adatot tartalmaz, ezért második részének némely szakaszait alább szó szerint közlöm.

„... *Most is akarja ugyan, hogy azon fő pénz perennaliter fen maradjon, de... különös szándékát mű előttünk meg változtatá... annihilálá, annullálá, és mind magának, mind attyafainak s mind másoknak gyümölcsösebb lelki nyereségére, nem különben a közönséges jónak hasznosb, a felséges Úr Istennek és a Szent Olvasó Királynéjának a Boldogságos Szűz Máriának kedvesb, Nemes Csik Szent György Megyéjének és a Szent Olvasó Confrátereinek nagyobb Lelki épületekre, úgy az Úrban el nyugodott nevezet Olvasó Gyülekezetben meg holt szegény Lelkeknek vigasztalására és szabadulására, a Szent Olvasó Congregatiojához viseltető önként való ájtatos jó indulattyából egész akarattal és ésszel, tellyes szándékkal... változhatatlanul fordítá alkalmaztatá, illjen okból, mivel ezen leg főbb Jésus és Maria rosariuma vagyis Olvasója Társaságának Regulája szerint azon gyülekezetnek meg holt tagjaiért tartani és mondattatni kellenék esztendő által hat Énekes Szent Miséknek,... de mivel eddig irt Szent György megyében /:a hol a sokszor dictirt Olvasó Gyülekezete Legitime fel állittatott:/ azon Regula szerint fundus még nem volt, e végre a fen említett Testáló Ájtatos Asszonyság, mint egyik tagja a Szent Olvasó Gyülekezetének, nagy Asszonyunkhoz való ájtatosságától viseltetvén, a fen irt különös szándékát nagyobb Lelki közönséges jóra változtatván positive rendelé, hogy illy nagy szent dologban fogyatkozás ne essék, a... Capitalis summa örökösön fen maradjon, veszedelmes helyről fel vétetvén bátorságos helyekre törvényes*

⁷²⁴ M. 6. 315.

cautiok alatt elocáltassék, mellyeknek interessére sex per centum hat Énekes Misét szolgáljanak mostani és következő Csík Szent Györgyi Plébános Urak, s ne másért, hanem ezen Congregationnak meg holt híveiért a száz forintoknak interessére. ...A húsz forintoknak fele interesse adassék annuatim az Instruktoroknak, kikis mindenkor midőn a fen írt halottakért való Misék szolgáltatnak, első harangszó előtt szaggassanak⁷²⁵ és a castrum dolorist hat gyertyatartókkal, melly[ek] a végre készítettetnek volt, koponyával vagy Calvariával készítsék el, reá tévén a Gyülekezet Albumát, mellyet valahányszor el mulatnak, mind annyiszor rata... portiojok ki vonattassék, és a Gyülekezet vagyis a templomé legyen. A más része pedig, tudni illik: a Tíz forintoknak interesse fordíttassék gyertyára, mind a Koporsó mellé, mind pedig az oltárra, midőn a Szent Misék szolgáltatnak...⁷²⁶

1789-ben egy csík-szentgyörgyi fiatalember, az Emreként is emlegetett Imre Tamás hadbavonulása előtt 50 forintot hagyott a csík-szentgyörgyi eklézsiára, azzal a feltétellel, hogy halála esetén a pénz kamataiból a mindenkori plébános évente misét szolgáltatson. Imre Tamás meghalt a török háborúban. Pap János plébános 1790 áprilisában kiadta a pénzt interesre Czíkó Lászlónak. A szülők azonban minden eszközzel szeretnék volna megszerezni a templomra hagyományozott 50 forintot. Maguk mellé állították a katonai hatóságot is, amely átmenetileg megszerezte Czíkó Lászlótól a pénzt. Hosszú huzavona és vizsgálódás, pereskedés után került vissza az 50 forint a templom pénztárába.⁷²⁷

Szabatsi Pálné mindszei özvegyasszony 1792. évi pénzádományozását a szentgyörgyi főmegyebíró számadása örökölte meg: „*Mindszei nehai Szabatsi Pál özvegye... adósainál lévő 56 m. forintokat ezen Templomnak olyan véggel hagyott, hogy 50 forintoknak interessiért esztendőnként Szent Misék olvastassanak, a fen maradt 6 forint pedig a templom szükségére gyümölcsozson.*” A legátum 56 forintja a következő személyeknél volt kihelyezve interesre: Füstös Tamásnál (13 forint), Miklós Mihálynál (17 forint), Nyíró Ferencnél (13 forint), Pál Antalnál (13 forint).⁷²⁸ Nevükből ítélve a pénzkölcsönzők Szentgyörgy megyéjének lakosai voltak. Ezért föltehetőleg továbbra is náluk maradt a pénz, csak az interest fizették más hitelezőnek, mint korábban.

Néha csak egy-két számadáskönyvi sor őrzi valamely adományozás emlékét. A megye 1802. évi bevételei között olvasat: „*Gáspár Pál legált Szent Misére*” 50 forintot. Kevéssel alább pedig a pénz sorsára derül fény: „*Ki adatott Gáspár Pál votiválissa pro 1803 Konstag Imrének (12), Pongrácz Mihálynak (20), Sándor Mihálynak (8), Ványolós Antalnak (5), Mátyás Istvánnak*” (5 forint).⁷²⁹

Miselapítványok

A XVIII. században még viszonylag kevés *fundáció*, misealapítvány létezett. Ezért a plébánosok és a megyebírók némi figyelemmel könnyen számon tudták

⁷²⁵ Szaggassanak = (halottra) szaggatottan harangozzanak. Vö: SZT. 1975–2009. XI. 1055.

⁷²⁶ M. 8. 62/1769.

⁷²⁷ M. 11. 1791., M. 6. 377., 380.

⁷²⁸ M. 6. 381–382.

⁷²⁹ M. 6. 398.

tartani, hogy melyik adományozó szándékára, mikor, milyen misét kell mondani, és a bemutatott misék után mennyi *stipendiumot* vehet fel az *interessekből* a pap és vele együtt a kántor.

1791. április 19-én Pap János csíkszentgyörgyi plébános, valószínűleg püspöke felszólítására, hosszú levélben ismertette a Szentgyörgy megyéjét érintő fundációkat, misézési kötelezettségekkel járó pénzadományokat.⁷³⁰ E tartalmas beszámoló jelentés alapján Batthyány Ignác püspök az 1792. április 25-én kelt levelében „méltóztatott kirendelni azon *Votivalis Miséknek stipendiumait*.” A püspöki rendelkezésnek megfelelően 1792-ben „*Kotormányi Albert Péter Eő Kegyelme a Nemes Csík Szent Györgyi Megye Fő Megye Bírája*” az alábbi járandóságokat fizette ki a plébánosnak és rajta keresztül a kántornak az érvényben lévő *fundációk interesseiből*: „*Illyés István Úr Legátumából* (28 forint), *Csedő Mihály Úréból* (12 forint), *Illyés János Úréból* (11 forint 22 denár), *Mártonffi István Úréból* (8 forint), *Kiss Gergely Úréból* (2 forint), *Illyés Péter Uraméból* (4 forint), *Jánosi István Uraméból* (4 forint), *Bálint György Uraméból* (2 forint), *Csiszer Gergelyéből* (2 forint), *Péter Istvánnéjéből* (2 forint), *Imre Tamáséből* (3 forint).”⁷³¹

Az 1823. évi vizitáció részletesen kitért a fundációk, a misemondási kötelezettségekkel járó pénzadományok kérdéskörére. A vizitációs jegyzőkönyv számára szöveges kimutatás készült a *fundátorokról*, akiknek száma a XVIII. század végéhez képest némiképp megnőtt. 1823-ban a következő fundátorok érvényben lévő, „gyümölcsöző” adományainak kamataiból kellett *votivális miséket* bemutatni: Csedő Mihály, Illyés István, Illyés János, Mártonffi István, Illyés Péter, Bálint György és felesége Szabó Klára, Kiss Gergely, Jánosi István, Csiszer Gergely, Péter István felesége, aki korábban Bálint György özvegye volt, Imre Tamás, Szabatsi Pál özvegye, Szabó György, Gáspár Pál. Az 1823. évi vizitációs jegyzőkönyvhöz készült egy kimutatás arról is, hogy az egyházi év melyik ünnepén, melyik adományozó szándékára milyen misét mutat vagy mutattat be Szentgyörgy megyéjének plébánosa.⁷³²

A XIX. század középső évtizedeiben jelentősen megnövekedett a pénzhagyományozók száma. Általában a korábbiakhoz képest kisebb összegeket kevésbé tehető, „köznépi” rétegekhez tartozók is adományoztak az egyház számára, akik elvárták, hogy a pénz kamataiból miséket mondjanak a megjelölt személyek lelki üdvéért Szentgyörgy megyéjének templomaiban. Az adományozók, az adományozott összegek, a vállalt misék számontartása egyre bonyolultabbá vált. Ha valaki tisztán akart látni a fundációk világában, levéltári kutatásokat kellett végeznie, legalább a szentgyörgyi plébánia irattárában. Ezekre a kutatásokra a plébánosoknak és a megyebíróknak nem mindig volt elég idejük, türelmük, tapasztalatuk. Ezért a misealapítványokról készített jegyzékek általában nincsenek szinkronban egymással.

1866-ban Nagy Lajos szentgyörgyi plébános hosszas utánajárás, kutatás eredményeként összeállította a „*Csik-Szentgyörgyi Római Katholika egyház kebelében létező votivális tőke pénzek hagyományozóinak névjegyzékét*.” Listája 52

⁷³⁰ M. 8. 361/1792.

⁷³¹ M. 6. 382.

⁷³² M. 26. 62–74.

nevet tartalmaz, nevezetesen a következőket: 1. Ilyés János, 2. Ilyés István, 3. Csedő Mihály, 4. Mártonffi István, 5. Kiss György, 6. Ilyés Péter, 7. Csiszér György, 8. Jánosi István, 9. Imre Tamás, 10. Szabácsi Pálné, 11. Szabó György, 12. Gáspár Pál, 13. Keresztes Lőrinc, 14. Gál András, 15. Köncse András, 16. Bálint György, 17. Bálint Ignác, 18. Tamás János, 19. Tompos József, 20. Dobondi Róza, 21. György Antal, 22. Keresztes Tamásné, 23. Szabó Miklós, 24. Péter Ferenc, 25. Csedő Ferenc, 26. Bene Borbála Pongrácz Antalné, 27. Bors Józsefné, 28. Bodó Ferenc, 29. Ilyés János, 30. Bálint Ferencné, 31. Csedő Antal, 32. Czikó György, 33. Márton Borbála, 34. Bodó Ferenc, 35. Gáspár Borbála alias Máté, 36. Keresztes Céci Fejér Józsefné, 37. Lacz Ádám, 38. Bene Borbála, 39. Gál Tamásné, 40. Kócsag Imre, 41. Gál Mihály, 42. Frank Mihály, 43. Lacz István, 44. Lacz Ádámné, 45. Ványolós Gál, 46. Tompos Ferenc, 47. Cseke Julianna, 48. Bodó Fülöp, 49. Tamás Éva, 50. Dánél János, 51. Antal István, 52. Csiszér József. A lista 15. neve után Nagy Lajos plébános megjegyezte: „Ezek régi hagyományok. 1850 előtt hagyattak helybe a püspöki hivatal által.” Mindebből következik, hogy a plébános a 16-52. számú adományozók hagyományozásait újnak, 1850. utáninak tartotta.⁷³³

1920-ban Incze Domokos plébános állította össze a csíkszentgyörgyi *misealapítványok* jegyzékét. Az első 17 alapítványról megjegyezte, hogy azok egyenkénti összege nem állapítható meg, együttes összegük azonban 1018 koronára és 20 fillérre rúg. A többi alapítványnál az alapítási évet és összeget is sikerült feltárnia. Incze Domokos listája 79 misealapítvány adatait tartalmazta.⁷³⁴

Az 1930-as évek első felében, föltehetőleg 1933 táján a csíkszentgyörgyi plébánián elkészült egy datálatlan, aláíratlan, de fölöttébb dekoratív betűkkel íródott hatalmas táblázat a „*Csíkszentgyörgyi római katolikus templomhoz tartozó ájtatos alapítványok*”-ról. A jegyzék készítője az 1696 és 1932 közötti időből 154 pénzbeli és 6 ingatlanbeli misealapítványt vett számba.

A látványos táblázatot 1956-ban, vagyis a második világháború és a szocializmus kezdetének megrázkódtatásai után, valószínűleg felszólításra az akkori plébános a püspök elé terjesztette. Márton Áron püspök 1956. decemberében a következő záradékot írta a táblázat hátuljára, amellyel bizonyos értelemben lezárta a hajdani nagy múltú, régi csíkszentgyörgyi misealapítványok történetét: „1658-1956. szám. Tekintettel arra, hogy ezen kimutatásban szereplő alapítványi szentmisek pénztőkéi megsemmisültek, az ingatlanai pedig nincsenek az Egyházközség használatában, kivéve a beltelekhez tartozó kb. negyed hold terület[et], az Apostoli Szentséktől nyert rendkívüli felhatalmazás alapján megengedem, hogy az összesekért további rendelkezésig minden hónapban egy szentmise végeztessék. Alba-Iulia-Gyulafehérvár, 1956. december 6. Márton Áron püspök.”⁷³⁵

Bálint-Bors alapítvány

Bálint Ignác nyugalmazott huszárkapitány (1769-1848) és felesége Bors Julianna 1843-ban 1500 forint letételével Alapítványt hoztak létre jó képességű, jó

⁷³³ M. 28. 39-40.

⁷³⁴ M. 11. 1920.

⁷³⁵ M. 35.

magaviseletű, szorgalmas fiúk csíksomlyai taníttatására. Az ösztöndíjért elsősorban azok a fiatalok pályázhattak, akik a *Bálint*, a *Bors* és a *Tompos* kisnemesi familia leszármazottainak számítottak. Természetesen a leszármazás női ágon is értődött. Következésképp, a támogatottak nemcsak Bálint, Bors és Tompos nevűek lehettek, hanem például Csedők, Mártonok, egyszóval mindazok, akiknek felmenői házasságuk révén Bálint Ignác és Bors Julianna nemzetségével kapcsolatba kerültek.

Az alapítók kikötötték, hogy ha a megnevezett három familiából nem akadna alkalmas pályázó, az ösztöndíjat akármelyik jó képességű és szegény sorsú csíkszentgyörgyi fiú, sőt más csíki faluból származó székely fiatal is elnyerheti. Az alapítvány 1929-ben megújult és az erdélyi római katolikus *Státus* látókörébe került. A támogatás odaítélésekor 1929 előtt és 1929 után is érvényesült az az elv és gyakorlat, hogy az ösztöndíjra a mindenkori csíkszentgyörgyi plébános jelölhette a megfelelő fiatalot. Ezért azok a szülők, akik gyermekük tanulásához szerették volna megszerezni az alapítvány támogatását, először a csíkszentgyörgyi plébánoshoz fordultak kérelemmel. A plébános ilyen alkalmakkor utánanézett a plébánia anyakönyveiben, hogy a pályázót fűzik e vérségi szálak a Bálint, a Bors és a Tompos familiához.⁷³⁶

A Bálint–Bors Alapítványról azért emlékeztem meg itt a *Támogatott megye* című fejezetben, mert létrehozói egy viszonylag jelentős összeg felajánlásával lehetővé tették, hogy a megye három kisnemesi nemzetségének leszármazottai több mint száz éven át Somlyón tanulhassanak.

A „falu adósságának” haszna

Az 1730-as években Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvében többször leírták a „falu adóssága” kifejezést. A különös szókapcsolat értelmezéséhez ajánlatos tekintetbe vennünk, hogy sok nyelvi adat tanúsága szerint az *adósság* szó a XVIII. században a csíki tájon az ellenkezőjét jelentette, mint a XXI. század elején. Nem a *kölcsön vett*, hanem a *kölcsön adott* pénzre vonatkozott. Esetünkben tehát a *falu adóssága* kifejezéssel azt a pénzt illették, amelyet a közösség, a falu előljárósága kamatoztatás céljából kölcsönadott. (Vö.: a VI. fejezettel!)

A számadáskönyvi rövidke bejegyzések alapján föltételezhető, hogy Csíkszentgyörgy községnek akkortájt volt olyan pénze, amelyet hitelbe adott, mégpedig úgy, hogy a fizetendő kamat a megyéé legyen. Ezzel a pénzhasznosítási módszerrel Szentgyörgy falu támogatta⁷³⁷ Szentgyörgy megyéjét.

A „falu adósságára” vonatkozó számadáskönyvi bejegyzések közül álljon itt az egyik 1739. évi bevételi tétel: „*A falu adóssága lévén ki adva Megye részére flor. hung. 33, annak interesse*” 1 forint 98 denar⁷³⁸.

⁷³⁶ M. 11. 1872., 1884., 1885., 1930.

⁷³⁷ A támogatás nem lehetett egyedülálló a Székelyföldön. Gelence, Gyergyószentmiklós, Csomortán közössége is úgy adott telket és építési engedélyt rászorulóknak, hogy a jutalmazottnak és utódainak évente anyagilag támogatnia kellett a megyét. VÖ.: BÁRTH János 2011. 107–109.

⁷³⁸ M. 6. 316.

A *csengettyű pénz* kifejezés Erdély katolikus vidékein azt a pénzt jelentette, amelyet vallási szertartások, elsősorban misék alkalmával mozgó, hordozott perselylyel gyűjtöttek a résztvevők körében. Az adományfajta „csengettyű pénz” elnevezése onnan ered, hogy akkortájt a rúdon hordott textilpersely alján csengő lógott, amely megcsendülésével jelezte az adománygyűjtő személy közeledtét.

A *csengettyű pénz* gyűjtése a XIX. század első felében még nem volt általánosan elterjedt gyakorlat Erdélyben. Némely falvakban a lakosok élénken tiltakoztak ellene. Kézdiszentlélek megyéjének népe 1836-ban *új koldulásnak* nevezte. A jeles kézdiszentléki faluban Gyárfás Miklós plébános vezette be 1826 és 1836 között a *csengettyűs persely hordozását*. A plébános távozása után élénk mozgalom bontakozott ki az újfajta tehernek, adónak tekintett „csengettyűs” pénzgyűjtés eltörlése érdekében. Kézdiszentlélek megyéjének gyűlése 1836-ban a következő határozatot hozta: „*Szentegyházunkból a csengettyűs persely hordozás el hagyattassék és a helyett a Fő Megye Bíró csináltasson egy kis ládátskát zároson és az Torony oldala mellé elöl egy oszlopra tegye fel az adakozók kedvéért.*”⁷³⁹

A *csengettyű pénz* szedésével szembeni ellenállásnak nem maradt nyoma Szentgyörgy megyéjének dokumentumaiban. Föltehetőleg azért nem váltott ki ellenérzést a Fiság menti hívekben a perselyezés, mivel a XVIII- XIX. század fordulója tájkán és talán a XIX. század első felében is, inkább csak búcsúk alkalmával, nagy ünnepeken hordozták körbe a csengős perselyt. A rendszeres perselypénz-gyűjtés lassan, fokozatosan vált a misék velejárójává.

A megyebírói számadáskönyv tanúsága szerint a szentgyörgyi anyateplomban egy árnyalattal később, 1801-ben tűnt fel a *csengettyű pénz* gyűjtése, mint a Nagyboldogasszony kápolna búcsúján, ahol már 1797-ben előfordult. 1801-ben valami különleges ok miatt 11 forint származott a perselyezésből, amire a következő hat évtizedben nem akadt példa.⁷⁴⁰ Az volt a jellemző, hogy a Nagyboldogasszony kápolnával ellentétben, ahol 3-4-5 forint gyűlt össze egy-egy búcsúkor, az anyateplomban olvasó búcsúján 1 forint körül mozgott a csengettyűs persellyel gyűjtött pénzek mennyisége. 1824-ben és 1827-ben 40 krajcár, 1843-1844-1845 táján 1 forint, az 1850-es években legtöbbször 1 forint és 30 krajcár került a perselybe.⁷⁴¹

A hordozott csengős persellyel összeszedett pénz a XIX. században az alábbi megnevezésekkel került be a megyebírói számadások bevételi rovatába: „*Csengettyű pénz*” (1801, 1843, 1844, 1845, 1847, 1849, 1850, 1853), „*Csengettyűből olvasó búcsúján*” (1824), „*Csengettyűből bé jött*” (1825, 1827), „*Csengettyű pénz olvasó búcsúkor*” (1853, 1857).⁷⁴² (Lásd még a VIII. fejezetet!)

⁷³⁹ M. 99. 34.

⁷⁴⁰ M. 6. 397.

⁷⁴¹ M. 6. 416., 423., 426., 427., 430., 431., 438.

⁷⁴² M. 6. 397., 416., 422., 423., 426., 427., 428., 430., 431., 433., 436., 438.

A TÁMOGATÓ MEGYE

Tűzkárosultaknak fa

Szentgyörgy megyéje a protokollumok tanúsága szerint, a XIX. században sok tűzkárosultat támogatott épületfával. Bizonyára így cselekedett korábban is, de a XVII–XVIII. századi fajuttatásoknak nem maradt írásos nyoma.

Ha végigtekintjük a megye tűzkárosultak segélyezésével kapcsolatos XIX. századi határozatait, meglepődve láthatjuk, hogy a támogatottak a szomszédos helységekből, leginkább kászoni falvakból kerültek ki. Helybéli tűzkárosult lakos érdemi támogatására a megye írott dokumentumaiban nem olvasható példa. Azt gondolhatnánk, hogy a megyebéli lakos, a megyetag támogatása annyira természetes dolognak számított, hogy az efféle esetet fel sem jegyezték! Csak a megye terrénján kívül lakó rászorultak támogatásáról születtek jegyzőkönyvben rögzített határozatok a megye gyűlésein. Lehetséges azonban egy racionálisabb magyarázat is. A csíkszentgyörgyi és a csikbámfalvi tizesiratok tanulmányozása során láthattam, hogy a helybéli tűzkárosultak a természeti csapások károsultjaihoz hasonlóan a tizesüktől kértek és kaptak segítséget épületfák kivágásának engedélyezése formájában.⁷⁴³

Föltételezhető, hogy létezett egy írásban fenn nem maradt konstitúció, illetve érvényben volt egy szokásjogon alapuló megállapodás arról, hogy a helybéli tűzkárosultakat a tizesek, a szomszéd falvakból kérelmező „égetteket” pedig a megye támogatja épületfával.

A tűzkárosultak épületfával való támogatása igazából a falusi közösség kötelessége lett volna. Ugyanúgy, mint az ellopott állatok utáni kárpótlás, amelyről alább lesz szó. A csíkszentgyörgyi és a csikbámfalvi közösség azonban a XVIII–XIX. században sok feladatot átruházott a falut alkotó tizesekre és a falut magába foglaló megyére. Így például valamiféle szokásjoggá magasztosult láthatatlan rendezőelv szellemében a bikatartáshoz hasonlóan a tizesekre hárult a helybéli tűzkárosultak támogatásának feladata, a megye pedig a havashasznosítás szerteágazó feladat-sora mellett magáénak mondhatta a szomszédos *égettek* támogatásának jótékonykodó kötelességét.

1810-ben valószínűleg nagy tűz pusztított Kászonzeltíz területén, mert 21 *égett* lakos Szentgyörgy megyéjéhez fordult épületfáért. A megye 1810. december 28-án hozott ezzel kapcsolatos határozatát, a benne lévő történeti-néprajzi vonatkozások miatt, alább teljes terjedelmében közlöm.

„Anno 1810. die. 28-va X-bris. Jelentvén magokat az Kászonzeltíz falu tűz által el pusztult Atyánk fiaj és szép kérésekkel az Nemes Szent György Megyéjéhez foljamodának, hogy az Nemes Megye... szükségekre... egy kevés... épületnek való borna erdőt, hogy had pótolhatnák szükségeket. Mely kéréseket azon kárvalot atyánk fiainak a Nemes Megye megtekénté s engede Aclos Büke észokjában azon sükségre való erdőt, mely erdőnek az ki határozására az Nemes Megye kirendelé az két határ Birákat, úgy mint a Szent Györgyit, Czikó Andrást és az Bánkfalvit Balla Jánost,

⁷⁴³ BÁRTH János 2007. 222–224.

hogy az következő 1811-ben esendő Szent György napjáig szabad legyen az ki
jedzet helyről Bornát hordani, mely erdőnek vicinussa nap keletről Fejér víz pataka,
délről az Aclos Büke tetején szokot járó út, nap nyugatrol az határ Bírától keresztel
meg jedzetet fák, északrol az Úz vize, mely circumscribált és vicinált erdőből szabad-
ság más színű fára nem adatik, csupán az épületnek való fenyő bornára, olj fel tétel
melet, hogy az ide be irtakon kívül szabadság nem adatik senkinek. Akieknek szabad-
ság adatik, azok ezek, úgy mint: Lakatos Ádám, Lakatos Joseph, András Antal, Páll
Ferencz, Bodo Joseph, Bodo Antal, Balás Joseph, Becze Imre, Szőcs Márton, Pataki
Mihály, Nagy Péter, Nagy Tamás, Kadár Mihály, Részeg András, Máté Ferencz,
Máté Jakabb, Bándi Mihály, Mihálcz András, Bándi István, Bándi Joseph, Cojti
Simon.

Melynek meghatározása leszen 2-da Januarij 1811, az mikoris az fen írt Sze-
melvek kijőjenek három, akik legyenek varakozással Aclos útyában, miglen az fen
írt határ Bírák oda érkeznek a kijedzőkkel.

Ex parte Szent György

Hütösök: Kánya Ferencz, Czikó Ferencz

Határ Bíró Czikó András

Megye Bíró: Fejér Joseph

Bors Ádám nemes szeméj

Ex parte Bánkfalva

Vice Megye Bíró Péter János

Esküt Kontsag Sigmond, Bene Antal, Péter Joseph

Határ Bíró Balla János

Péter Joseph m esküt

Balás Joseph Falus Bíró

Feő Megye Bíró Bálint György

Bálint András notarius. „⁷⁴⁴

A fenti határozat szövegéből látható, hogy olyan esetekben, amikor sok tűzká-
rosult kért egyszerre épületfát, a megye nem darabra határozta meg az elvihető *bo-
ronafák* mennyiségét, hanem kijelölt egy nagy erdőterületet, amelynek határán belül
a jutalmazottak, de csak azok, a megye hírével kivághatták a szükséges fenyőfákat.

Hasonló engedélyt adott a megye 11 kászoni tűzkárosultnak 1811. november
22-én. Akkor a következő területen vághattak épületfát a rászorulóknak: „a Kasza tele-
kéről bejáró horzáson alol a Sükös telekéről bejáró patak tövig s úgy azon alol egész
Aclos orráig az Úz vizén által Saros patakon alol az ösvenyig által. „⁷⁴⁵

1814 márciusában egy egyéni kérelem esetében a felépítendő épület fajtáját
tüntette fel a megye az adományozott fa mennyiségének meghatározása gyanánt.

„1814-dik esztendő Böjt más hava 11-dik napján jelenti magát Nemes Szent
György Megyéje előtt Nemes Kászón Széki feltízi gyalog katona András Antal eő
kegyelme az okon, hogy mivel Isten eő felsége tsapásából szerentsétlenül el égtek
minden épületey, azért szép kérése melet instalvan az emlitet Nemes Megyét, hogy
engedne epületnek való Boronákat, kinekis szép kérését meg tekintvén az... Nemes
megye engedet mostantol fogva Szent Mihály napjáig egy épületnek való boronát és

⁷⁴⁴ M. 2. 124–125.

⁷⁴⁵ M. 2. 126.

ugyan egy sütő háznak valót maga erdejéből, mely engedtetet... az Aklosra lemenő víznek délről levő oldalában a Szőke sorkán bėjáró csapason alol.”⁷⁴⁶

1814. március 17-én újabb tűz pusztított Kászonfoltizen. Három károsult katonarenden lévő székely, Lakatos Ádám, Szöts Márton, Bodó József Szentgyörgy megyéjétől kért és kapott három csűrre való fát, összesen 300 fenyőboronát.⁷⁴⁷

1831-ben, amikor kászoni *égettek* kérésére épületfát adott a megye, a kivágás és a kihordás rendjére néhány szigorú szabályt is megfogalmazott a támogató határozat: „1831. 17-a Januarii. Kászoni Nagy Simon és Lőrintz András égetteknek engedtetet épületnek való fák Szőke sorkán, külön külön száz, az az 100 darab, Benize patakán pedig mindeniknek öt, az az 5 darab tőkét, úgy hogy az el hordásakor hírt adjanak, hogy a Nemes Megye biztosságát küldje ki, az épület fák készítésekor pedig szekérel oda ne menyenek, mivel mint prevaricátorok úgy fognak büntettetni.”⁷⁴⁸

Külső szervezetnek nyújtott támogatás

1858-ban a felállítandó csíksomlyai gimnázium épülete számára Szentgyörgy megyéje 100 szál faragott fát adományozott.⁷⁴⁹

1862. november 26-án népes gyűlés tárgyalta meg Nagy Lajos plébános fellevetését a somlyai gimnázium hajdan megígért pénzbeli támogatásának aktualitásáról. A gyűlés úgy határozott, hogy a bor, a pálinka és a *ser* árusításának árendájából kell előteremteni a szükséges pénzt.⁷⁵⁰

Ellopott állatok árának megtérítése

A XVIII–XIX. században, ha valamelyik szentgyörgyi és bánkfalvi gazdától a faluja belterületén állatot loptak el, a károsult számíthatott arra, hogy a megye kárpótlást fizet neki. Mivel a megyének ritkán volt pénze, föltételezhető, hogy az ellopott állatok kárpótlási díjait a megyebíró a két falusbíróval a lakosoktól szedette össze.

A megye előjárói arra törekedtek, hogy minél kevesebb alkalommal kerüljön sor kárpótlás kifizetésére. Alaposan megvizsgáltak minden kérelmet. 1795-ben azért utasítottak el egy kifizetést, mert „*Tanorok kapun kívül esett a lopás.*”⁷⁵¹ Legtöbbször alaposan elvégeztek a nyomkeresést, az értékebecslést. Figyeltek a nép szóbeszédére, pletykáira. Minden gyanús körülményt megvizsgáltak. Igyekeztek kizárni a haszonszerzési törekvések teljesülését.

Az ellopott állatokért fizetett kárpótlást alább két példával mutatom be.

1838. november 2-án egy viszonylag nagy összegű kárpótlásról határozott a megye gyűlése: „1838-dik esztendő november 2-dik napján Telyes Megye Gyűlése

⁷⁴⁶ M. 2. 130.

⁷⁴⁷ M. 2. 131.

⁷⁴⁸ M. 3. A. 26v.–27.

⁷⁴⁹ M. 3. A. 134v.

⁷⁵⁰ M. 3. A. 172.

⁷⁵¹ M. 2. 102.

tartatván, a mely Gyűlésben meg jelent Bánkfalvi Nemes Szabó Miklós elő kegyelme két gonoszul el orozott Kantzái... törvényes nyomok fel adásával és hit szerénti betsűjök elő mutatóásával, melyek betsültettek 140, az az száz negyven magyar forintokra, mely el orozott kantzáknak hit szerénti betsű árokból nevezett Szabó Miklós Uram Nemes Megyénkel úgy békélt meg, hogy 100 magyar forintot fizessen Nemes Megyénk, melyeknek meg fizetésére Nemes Megyénk a közelebb esendő Szent Márton napjához egy nyoltzad napra magát kötelezési.”⁷⁵²

1844-ben György Andrással kötött a megye sikeres egyezséget egy elveszett ló kárpótlásáról: „1844-dik évben junius 16-dikán Szent Györgyi gyalog katona György Andrástól Tulit Jánosnak egy kantza lova el oroztatván, annak nyoma vizsgáltatván törvényesen az ottani Bírák által felvételvé, a Nemes Megye elejében terjesztett, s mai napon mű előttünk a Káros György András meg jelenvé, több kérésére hajolván a Nemes Megye kézfogás mellett... 52, az az ötven két magyar forintokban... meg békélt, és terminusnak tévők együtt a károossal a megfizetésre a közelebbi Szent Margit sokadalma napját.”⁷⁵³

Szegények támogatása

1875. január 18-án Nagy Lajos plébános szemléletes kimutatást készített arról, hogy a szentgyörgyi és a bánkfalvi „valóságos házi szegények pénz alapja” milyen tételekben, kiknél kamatozik, és az évente keletkezett kamatból miként kapnak támogatást a rászorulóok.

A táblázat bevezetőjében a plébános utalt a pénzalap eredetére is: „Csík Szentgyörgyi pensionatus huszár Kapitány Bálint Ignác Úr és hites társa Szentkirályi nemzeti Bors Julianna asszony 1829-ben 200, 1832-ben 300, 1833-ban 500, összesen 1000 darab ezüst huszast hagyományoztak Csík Szentgyörgy Megyéje valóságos házi szegényeinek számára.”

Az 1000 ezüst huszas 1875-ben 350 osztrák értékben számolt forintot ért. 12 bánkfalvi és 12 szentgyörgyi személynél kamatozott. Évi kamata 21 forintot tett ki.

A 21 forintnyi évi kamatbevétel elosztásáról Nagy Lajos plébános a következő tájékoztatást adta:

„A vég hagyomány 3-dik pontja szerint 2 forint 10 krajczár a két vice megyebírói illeti, jelenleg Szentgyörgy részéről Fazakas Ignác, Bánkfalvából Tekse Ignác viseli e tisztet, s ők e fenn írt díjat kiis kapták. Továbbá

1. a Szentgyörgyi szegényeknek jutott	9 ft. 17 kr.
2. a Bánkfalviaknak ki adatott	9 ft. 04 kr.
3. a szegény sorsú gyermekek közt kiosztatott	69 kr.
4. a két vice megyebíró része	2 ft. 10 kr.
Az egész kamat	21 ft. 00 kr.

Ki osztatik évenként november 2-dikán, az az minden halottak napján kellő pontossággal és rendben Isteni szolgálat előtt, a helybeli plébános és idő szerinti megyebíró jelenlétében.”⁷⁵⁴

⁷⁵² M. 3. A. 66.

⁷⁵³ M. 3. B. 228.

⁷⁵⁴ M. 11. 1875.

VIII.

A MEGYE, MINT ÉPÜLETFENNTARTÓ ÉS INTÉZMÉNY-MŰKÖDTETŐ

A MEGYÉS TEMPLOM

A megyés templom épülete

A templomi építkezésekről általában

Csikszentgyörgy megyéjének lőréses védőfalakkal övezett gótikus szentélyű anyatemploma a nevezetes székely erődtemplomok sorába tartozik.⁷⁵⁵ Szentgyörgy és Bánkfalva között, a Fiság patakba törekvő *Szentegyház pataka* jobb partján, a két patak szögeltetőben, viszonylag emelkedett térszínen épült. Az Alcsiki-medence felől nézve úgy látja a szemlélődő, hogy karcsú fehér tornyával a hegyek lábához simulva, vagy inkább a hegyek képzeletbeli lábfejen trónolva örököl meggyéjének 2 faluja és 8 tizese fölött.

A pápai tizedjegyzékekben 1332-ben, 1333-ban és 1334-ben szerepelt Szent György alcsiki temploma és annak György nevű papja.⁷⁵⁶ Sajnos, a templom további középkori és korai újkor sorsa úgy zajlott, hogy nem tanúskodnak róla írott dokumentumok. A templomhoz tartozó megye 1642-től *megyekönyvet* vezetett. Orbán Balázs még látta e fontos kéziratot. A XX–XXI. század fordulóján azonban már nem gazdagítja a szentgyörgyi plébánia irattárát.

A csikszentgyörgyi és a csikbánkfalvi faluközösség a feudalizmus korában a kollektív nemesség kiváltságát élvező székely autonómia részeseként élte életét. Egyik falunak sem volt olyan földesura, aki a kegyúri szerepet felvállalhatta volna. Következésképp, a kegyúri jogokat és feladatokat, székelyföldi szokás szerint a templomhoz tartozó két faluközösség, illetve a két közösséget összefogó megye gyakorolta.

Az 1728-tól vezetett megyebírói számadások fontos szereplője volt az anyatemplom. A megye sok kiadása kapcsolódott a hajdan *szentegyháznak* nevezett szakrális épülethez. Alább a megyebírói számadások, a megyejegyzőkönyvek és némely plébániai irat alapján megpróbálom bemutatni, hogy a XVIII–XIX. században mikor, milyen építkezések, átalakítások formálták a templom képét.

A XVIII–XIX. században sokszor kényszerült arra Szentgyörgy megyéje, hogy templomának valamelyik részét átépítse, javítsa. A kisebb-nagyobb építkezések, tatarozások végigkísérték a templom újkor történetét. Voltak azonban olyan esztendők, amikor különösen sok építómunka zajlott a templom körül. Ilyen építkezős időszaknak tekinthető az 1720-as évek vége, az 1740-es évek első fele, a XVIII–XIX. század fordulója, 1820 tájéka és a XIX. század második felének eleje. 1744-

⁷⁵⁵ GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 101–104., ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 38–39., KEÖPECZI SEBESTYÉN József 1929. 396–397.

⁷⁵⁶ MON. VAT. HUNG. 2000. 112., 116., 132.

ben például a megyebírói számadások tanúsága szerint sokféle templomjavítási munka folyt.⁷⁵⁷

Szentgyörgy megyéje több alkalommal is fölöttébb sok pénzt, munkát fordított a torony, a sekrestye, az oldalhajó, illetve az oldalhajót megelőző *eresz* építésére.

A torony

A torony építésének két nagy korszaka volt a XVIII–XIX. században: az egyik 1741-1742, a másik 1860 tájékára tehető. Az írott források, különösen a megyebírói számadások fölöttébb szűkszavúak. Néha félreérthető fogalmazásúak. Általában szólnak a templomtorony építéséről. Azt sejtetik, mintha teljesen új tornyot állítottak volna a templom elé, holott valószínű, hogy csak a torony felső szintjeit rakták újra. Az építésettörténeti irodalom a csíkszentgyörgyi torony földszintjét, az alsó övpárkány alatti 2-3. emeletét, sőt talán a 3-4-5. emeletét is középkorinak, illetve XV-XVI. századnak tartja. Csak a felső övpárkány feletti részt, a barokkos harangházat és a toronysisakot sorolja a XVIII–XIX. század építészeti produktumai közé.⁷⁵⁸

A szentgyörgyi templom tehát minden valószínűség szerint toronnyal fogadta a XVIII. századot, bár az akkori torony alacsonyabb volt, mint amivel a XX. századba lépett az épület. 1728-ban a legelső fennmaradt megyebírói számadásban szerepel a következő, toronyra utaló kiadási tétel: „*Vett egy lakatot a toronyra.*”⁷⁵⁹

1739-ben Szentgyörgy megyéje újraöntette mindkét harangját. A témáról bővebben írok a harangok kérdéskörének tárgyalásakor. Itt csak azért említem meg a harangöntést, mert valószínűleg összefügg vele az 1741-1742. évi toronyépítés. A két új harangnak bizonyára méltó helyet próbált teremteni a megye előljárósága, úgy, hogy a középkori-koraújkorai alacsony torony tetején harangházat építtetett.

Az 1741. és az 1742. évi megyebírói számadások „szentgyörgyi részről” és „bámfalvi részről” egyaránt tele vannak a toronyépítés kiadásaiival. Többek között az efféle bejegyzések tanúsítják a toronnyal kapcsolatos nagyszabású hajdani építőmunkát: „*A tornyot építő embereknek elő pénz*” (1741), „*Az torony csinálásra való csiga köteléért*” (1741), „*A torony szarvazatyára való fák vágatásakor*”(1741), „*Torony csináló mester embereknek victualét vett*”.(1741), „*Az torony auctiojára téglá vetőnek, cserépre, plére, ónra, vásra, deszkára, mészre, szalamiára, sendelj szegre, lécz szegre, sendelj csinálóknak, mester embereknek s kovácsnak fizetésébe és mester emberek intertentiojokra.*”(1742), „*A torony csinálóknak fizetésekbe*”(1842), „*Mészért a toronyra*”, „*vasért a toronyra*”(1842).⁷⁶⁰

1741-ben, a megyebírói számadásban két kiadási tétel kapcsolódott a torony tetejére való kereszthez: „*A torony tetején való keresztnek baldoggal való meg borítására vett ónot, szalamiat.*” „*A torony tetején való keresztnek fel tételekor a mester embernek áldomásba egy kupa bort.*”

1741-1742 után nyolc évtizeddel, 1820 táján újra gondot okozhatott a torony, illetve benne a harangok elhelyezése. 1820-ban a megye nagyszabású pénzgyűjtést

⁷⁵⁷ M. 6. 495.

⁷⁵⁸ GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 102–103.

⁷⁵⁹ M. 6. 444.

⁷⁶⁰ M. 6. 323., 326., 487., 488., 490., 491.

szervezett a megyetagok körében a „torony építése szükségére”. A befolyt pénz egy részéből valószínűleg új toronysisakot készítettek, mert a munkálatokról összeállított számadásban sokszor emlegették a *brassai pléheseket*.⁷⁶¹ A maradék pénzt valamiféle „torony alapként” kezelték. Interesse kiadva gyümölcsöztették. Megoldandó feladatok esetén többször emlegették.

Tankó Albert plébános 1843-ban saját költségén toronyórát vásárolt, és fölszereltette azt a toronyba. Az óra üzemeltetésének és gondozásának költségeit is magára vállalta. Hálából megyéje egy katorgai kaszálóval jutalmazta, amelyet haláláig használhatott.⁷⁶² Az óra fölszerelésével nyilvánvalóan megváltozott a torony korábbi képe.

Az 1819. évi megyebírói számadásokban a „toronyra tett költségek” mellett olvasható a következő kiadási tétel: „*A nyoltz mázsás harangnak a toronyba való felhúzásáért és bé helyhezteséséért, 36 Ft*”.⁷⁶³

1846 nyarán az előzmények emlegetése nélkül bekerült a megye protokollumába az alábbi mondat: „*Végezte el nemes Községünk a harang székeknek újra kötéseit és a nagy harangnak toronyba való visszatételét*”.⁷⁶⁴

Ezek után némiképp meglepő az a dicsérő levél, amelyet Haynald Lajos erdélyi püspök 1858. január 3-án írt „Krisztusban szeretett csíkszentgyörgyi híveinek”: „*Az Alcsíki Főtitiztelendő Esperesnek hivatalos jelentésében fölterjesztett megyegyűlési jegyzőkönyvből értettem, hogy a Csík Szentgyörgyi hívek elhatározzák, miszerint köz akarat és aránylagos teherhordozás mellett egy oly torony építtessék, melly a megyének díszére váljék és mellyben a harang is, melly jelenleg állványon van, el férhessen*”.⁷⁶⁵

A fenti sorok a félreérthető dokumentumok kiváló példájává avatják Haynald püspök dicséretet és elégedettséget közvetítő levelét. Az a kancellista pap, aki fogalmazta, bizonyára soha nem járt Csíkszentgyörgyön. Ezért a hozzá áttételeken át eljutott adatok alapján olyan levelet fogalmazott püspöke nevében, amelyből a helyi viszonyokat nem ismerő olvasó könnyen azt a következtetést szűrheti le, hogy a csíkszentgyörgyi templomnak nincs tornya, a harang valamiféle állványon van, de most a hívek nagyon dicséretes módon, végre rászánták magukat a toronyépítésre. Sajnos a püspöki levélben emlegetett „megyegyűlési jegyzőkönyv” kutatásaink során nem került előnk. Így csak találgathatjuk a félremagyarázhatóság okait. Az kétségtelen, hogy a szentgyörgyi templomnak 1858 előtt is volt tornya, és a harangokat tartó faszerkezet, az „állvány”, a torony felső szintjén kapott helyet. Föltételezhető, hogy a harangtartó szerkezetnek mutatkoztak hibái, illetve a torony felső része valamilyen ok miatt nem nyújtott megfelelő színteret a harangok működéséhez. Bizonyára ezért határozták el a szentgyörgyiek és a bánkfalviak, hogy templomuk elé alkalmasabb tornyot építenek.

⁷⁶¹ M. 3. B. 262v., 261v.

⁷⁶² M. 3. A. 81.

⁷⁶³ M. 6. 411.

⁷⁶⁴ M. 3. B. 225v.

⁷⁶⁵ M. 11. 1858.

1858. június 13-án a teljes megyegyűlés tárgyalta a torony építés ügyét. A jelenlevők hivatkoztak egy kőműves pallérra, aki azt mondta, „*a' tornyot a' megyének elhárni nem szükséges, mert ő e' tornyot erődtítés által ujja képes építeni.*”⁷⁶⁶

A következő félévtizedben az anyagi lehetőségek latolgatásával azon folyt a vita Szentgyörgy megyéjében, hogy nagyravágyó módon új tornyot építsenek-e, vagy a régit erősítsék, magasítsák meg úgy, hogy benne a nagy harangot biztonságosan el lehessen helyezni.⁷⁶⁷ Hol az egyik, hol a másik elképzelés állt nyerőre. 1864. április 21-én a megye előljárói maguk is felmásztak a toronyba, hogy tanulmányozzák a harangszékek állapotát.⁷⁶⁸ Az eset után nem sokkal befejeződött a megye protokollumának vezetése. A végkifejletet csak gyaníthatjuk. Föltételezhető, hogy az 1858-ban nyilatkozó pallérnak lett igaza. A nagymúltú műemlék toronytörzs „elhányása” és a tervezett, divatos, romantikus, historizáló új torony építése szerencsére elmaradt. Az 1860-as években a műemlék tornyot hozták olyan állapotba, hogy alkalmas legyen a harangok biztonságos befogadására.

Az oldalhajó és előzménye: az „eresz”

A csíkszentgyörgyi „megyés templom” déli oldalán egy újkori, toldott oldalhajó húzódik, amelynek belső magassága jóval kisebb, mint a templom főhajójáé. Tetejét a templomtető egy szakaszának „kieresztésével”, lefelé irányuló meghosszabbításával formálták.⁷⁶⁹ Ezt az oldalhajót *olvasókápolna* néven emlegeti az egyházi és a népi szóhasználat a benne álló *Szent Olvasó Királynéja* tiszteletére szentelt oltárról. A XXI. század elején idősebb szentgyörgyiek és bankfalviak a *bankfalvi kápolna* megjelölést is alkalmazták a templom bejáró tereit is magába foglaló oldalhajóra. Ezzel a megnevezéssel arra utaltak, hogy egyrészt jobbra bankfalviak ültek a kápolna padjaiban, másrészt az oldalhajó keleti végén álló *Olvasós Boldogasszony* oltárának búcsúja a Rózsafüzér Királynéja ünnepén tartott (okt. 7.) ún. *olvasóbúcsú* a bankfalviak, azon belül is elsősorban az Ittkétfalva tizesiek, a Simószege tizesiek és a Martonos tizesiek búcsújának számított.

A mellékszárny egyik falfelületén állítólag olvasható 1821-es évszám alapján az építészeti irodalomban kialakult az a nézet, hogy az *Olvasókápolnaként* emlegetett toldalék épületrész 1821-ben épült.⁷⁷⁰ Ezzel szemben az alább idézendő megyebírói számadások tanúsítják, hogy a *Szent Olvasó Királynéja* tiszteletére szentelt kápolna, a szentgyörgyi régi templom újkori toldalékaként 1799–1800-ban megvalósult.

Ennél az évszámkorrigálásnál jóval fontosabb annak a körülménynek a megfogalmazása, hogy az *olvasókápolna* 1800-ban egy korábbi építmény átalakításával jött létre. A korábbi épületet fundamentumától a tetőzetéig 1729 táján építették. A székely népi lakóházak „előtér, előszoba, pitvar, tornác” szerepű helyiségének nevét kölcsönvéve, *eresznek* nevezték. Jelölésére a tájnyelvi *eresz* szót a XVIII.

⁷⁶⁶ M. 3. A. 134v.

⁷⁶⁷ M. 3. A. 162v., 163., 176., 184v.

⁷⁶⁸ M. 3. A. 184v.

⁷⁶⁹ A tetőnek ez a „megtörése”, „kieresztése” e sorok íróját, mint a népi építészeti kutatóját, a kiskunsági tanyák „csapott gangjainak” kialakítási módszerére emlékezteti. A XVIII. századi templomépítészeten az efféle tetőformálásnak és templombővítésnek nehéz párját találni.

⁷⁷⁰ GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 102–103.

század legvégén, az építmény átalakítása előtt váltotta fel a „köznyelvibbnek” számító *tornác* kifejezés.⁷⁷¹ Talán helyesebb lett volna az imént *ereszeket* írnom, mivel az *eresznek* nevezett teret kétfelé tagolták és a két részt néha külön-külön emlegették.

Sajnos a rendelkezésre álló források nem nyújtanak felvilágosítást arról, hogy a csíkszentgyörgyi templom 1729-től 1799-ig létezett, *eresz*-nek nevezett oldaltoldaléka hogy nézett ki, miért építették, mire és hogyan használták.

Valószínű, hogy a 70 esztendeig fennállt templomi *eresz*,⁷⁷² vagy ha úgy tesszük, a két *eresz* alapterülete megegyezett a későbbi *olvasókápolna* alapterületével. A kápolna fundamentuma és tetőszerkezete azonos a hajdani *eresz* fundamentumával és tetőszerkezetével. A kápolna falainak statikailag fontos részei megegyeznek a hajdani *eresz* kőből rakott tartóoszlopaival.

Az *eresz* nevű templomi épülettoldalék külső képe és funkciója szempontjából az alábbi sarkalatos kérdéseket kellene megválaszolni:

1. Nyitott volt-e az *eresz* déli oldala?

2. Azért épült-e, hogy esőtől, hótól védje a templomból kiszorult alatta állókat?

3. Az *eresz*ben tartózkodók a templom és az új kápolna közötti templomfal „kinyitása”, vagyis a déli főbejárat későgótikus ajtókeretének 1800. évi áttelepítése előtt⁷⁷³ a hajdani főbejárat nyitott ajtaján keresztül hallgatták-e a szertartásokat?

A fenti kérdésekre viszonylag könnyű lenne válaszolni, ha az erdélyi építészettörténeti irodalomban párhuzamokat lehetne találni. B. Nagy Margit kiválóan összefoglalta az erdélyi udvarházak tornácaira és nyílt árkádos reneszánsz homlokzataira vonatkozó adatokat,⁷⁷⁴ de a templomok tornácainak, nyitott oldalú, fedett misehallgató tereinek feltárásával még adós az erdélyi építészettörténeti kutatás. Párhuzamok híján a szerző a csíkszentgyörgyi szűkszavú adatokra alapozott kutatói spekulációval a következő válaszokat adja a fentebb feltett kérdésekre.

A templom mellé épített, 70 esztendőn át használt *eresz* nyitott oldalú építmény lehetett. Erre utal eleve az *eresz* és a *tornác* elnevezés. A nyitottság mellett szól az a körülmény, hogy a XVIII–XIX. század fordulóján át kellett építeni ahhoz, hogy kápolnává válhasson. Más szóval, zárt oldalfalakkal korábban is kápolnának tekinthették volna. 1800-ban az átépítés elsősorban a templomhajó felé eső történelmi fal megnyitására és a köröszlopos déli oldal nyílásainak befalazására, oda ajtók, ablakok készíttetésére vonatkozott. Az *eresz* hajdani nyitottságát bizonyíthatja a megyebírói számadáskönyv egyik kiadási tételének viszonylag pontos megfogalmazása 1799-ből, az átalakítási munkálatok kezdetéről: „*A templom felső tornacza bé rakat-*

⁷⁷¹ M. 6. 392. — A székelyek a portikus-szerű, kiugró templombejáratokat előszeretettel emlegették a népi építészetből vett kifejezésekkel. Például Csíkszentdomokos megyéjének számadáskönyvében 1756-ból olvasható a „*templom pítvara*” kifejezés. (M. 101. 5–6.) 1840-ben, amikor a csíkszentgyörgyi Nagyboldogasszony kápolna bejáratáról esett szó, használatban volt a „*kápolna eresze*” kifejezés. (M. 8. 1843/376.)

⁷⁷² 1742-ben Kiss Gergely plébános a végrendeletében emlegette a templom déli oldalához épített *ereszt*: „*Ha itt lészen Szent Györgyön temetésem, a Czinteremben a két Eresz előtt, a mely dombotska a két ösveny között vagyon, oda temessenek.*” M. 8. 1742/5.

⁷⁷³ A későgótikus ajtókeret kivételéről és a várfal plébánia felé eső szakaszába helyezéséről: KEÖPECZI SEBESTYÉN József 1929. 397., GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 101.

⁷⁷⁴ B. NAGY Margit 1970. 43–50.

ván oly végből, hogy jövendőben kápolna gyanánt szolgállyon, a kőművesnek 4 Ft”.⁷⁷⁵

A csíkszentgyörgyi templom a XVIII. század harmadik évtizedében valószínűleg kicsinek bizonyult már a két falu növekvő népessége számára. „Igazi” oldalhajó építésére azonban pénzhiány miatt nem kerülhetett sor. Szentgyörgy megyéje úgy döntött, hogy a templomtető déli oldalának „kieresztésével” nyitott oldalú *ereszt* épít a templom mellé, ahol a nyitott bejáratú ajtón keresztül fedél alatt hallgathatják a templomból kiszorult hívők a szertartásokat. Nyilvánvalónak látszik, hogy a templomfal kibontása, a fő templomhajó és az oldalkápolna részbeni „összenyitása” csak 1800-ban, az *eresz* déli oldalának befalazása után vált lehetségessé, mert a nyitott *eresz* idején a templom déli falában álló, későgótikus keretű ajtóra az épület biztonságos zárása érdekében még szükség volt.

A további kutatói vélekedések, magyarázat-kisérletek helyett álljanak itt megfelelő csoportosításban a templom hajdani *eresz*ére vonatkozó szüksézáú adatok, amelyek Szentgyörgy megyéjének megyebírói számadásaiból származnak.

Az 1729. évi *eresz*építés néhány adata, „Szentgyörgy részéről való” számadáskönyvi kiadások között: „A két *ereszeknek* építéskor a kőműveseknek fizetett”. „Léczekre Brassóban az *ereszekre*”. „Az *eresznek* építéskor deszkát vett”. „Csedő Mihálynak az *ereszek*en való faragásokiért fizetett”. (Koncsag Péternek, Fülöp Istvánnak, Keresztes Mártonnak ugyanígy „*ereszen* való faragásért”). „Vasat vett az *ereszeknek* kőfalaiba való vas kapcsok csináltatásakor”. „Áldomásokra az kőműveseknek az *ereszek* építéskor”. „Az *ereszek* vitoláira hozatott pléhért”.

1729-ben hasonló kiadásokat jegyzett fel a „Bánkfalva részéről való” megyebíró is: „Kőműveseknek a két *ereszen* való munkájokért”. „Conventiojokba való saj-tért”. „Első *eresznek* fundamentuma kezdéskor égett borra”. „Második *eresznek* fundamentuma indításakor égett borra”. „Tamás Mester Úrnak az *ereszek* kőfalai-ban való vasakért”. „Gergely Mihálynak (és Keresztes Mártonnak, Gergely And-rásnak, Csedő Mihálynak, Fülöp Istvánnak, Koncsag Péternek) templom *ereszen* való faragásért”. „Venczelnek templom *eresze* refectioiaért”. „Brassóba léczekért templom *ereszére*”. „Gergely Mihálynak Templom *eressze* padlásáért”.⁷⁷⁶

Az 1729. évi bejegyzésekhez érdemes még hozzácsapnunk két 1730. évi kiadá-si tételt, mivel az *eresz*csinálás utómunkálatai rejtőznek mögöttük: „A templom *ereszeinek* padlásokért fizetett a dolgozóknak”. „A felső karbul való be likasztásért az *eresz* hiúára fizetett a kőművesnek”.⁷⁷⁷

Az 1730. évi két bejegyzés az utolsónak idézett 1729. évi bejegyzéssel együtt figyelmeztetett arra, hogy a székely szóhasználatban járatlan olvasónak nem árt odafigyelnie a padlás szó értelmére. Ezekben a szövegekben a *padlás* kifejezés nem köznyelvi értelmű, vagyis nem a ház fölötti tetőteret jelenti, hanem *padlónak*, *pado-zatnak* értelmezendő. A tulajdonképpeni, köznyelvi padlást a székelyek *hiúnak* ne-vezték, miként ez az egyik 1730. évi szövegből is látható.

1730 és 1747 között egy-egy javításra utalva többször emlegették a megyebírói számadáskönyvek a templom *eresz*ét. Az *eresz*ként megjelölt tér kétfelé tagolását

⁷⁷⁵ M. 6. 392.

⁷⁷⁶ M. 6. 276., 278., 449., 451., 452.

⁷⁷⁷ M. 6. 284.

sejteti az 1731. évi *felső eresz* és az 1733. évi *férfi eresz* kifejezés.⁷⁷⁸ A két megnevezésben a „felső” és a „férfi” előtag arra utal, hogy létezett *alsó eresz* és *női eresz* is, csak azokat nem örököltette meg a számadást készítő megyebíró.

Az 1731. évi számadás két kiadási tételét azért idézem, mert az eresz kancellusáról esik bennük szó: „*A felső ereszben való Cancelus csinálásáért.*” „*A Templom ereszében való Cancelusra sorkakért.*”

A *cancelus* szónak többféle jelentése is használatban volt akkortájt.⁷⁷⁹ Legtöbbször azonban *áldoztató rácsot*, áldoztató korlátot értettek alatta. Legtöbb templomban a *cancelus* vagy *áldoztató rács*, *szentélyrács* formájában létezett. Rácsos kerítésként a templomhajót választotta el a szentélytől. A csíkszentgyörgyiek viszont a főoltárral szemben felépített áldoztató rácson kívül az *ereszbe* is készítették *cancelust*, hogy az eresz fedele alatt álló misehallgatók áldozását megkönnyítsék.

A *templom ereszének Olvasókápolnává* alakítása viszonylag sok teret kapott az 1800. évi megyebírói számadásban, a bevételek és a kiadások között egyaránt.

A megyebíró a bevételek között fogalmazta meg legszebben a munkálatok célját. Ott ismertette a legfontosabb támogatókat és a legjellemzőbb támogatási módokat is: „*A templom felső tornáczából a Szűz Mária olvasójának tiszteletére Kápolna és abba egy oltár készítettvén, ezen szent végre, mind a Megyebéliek mind mások e képpen adakoztak: a, Csík Szent Mártoni Szabó Erzsébet Asszony 98 Ft. 40 kr. Megyés kántor Potyó Ferencz 10 Ft. Mások kisebb summában 37 Ft. 11 kr. b, Czedolákból és csengettyű pénzből 19 Ft. 20 kr. c, Vászonzból és Kenderből 80 Ft. 12 kr. d, Gyűjtemény gabonából 94 Ft. 10 kr. e, Bárányból 1 Ft. 60 kr.*”⁷⁸⁰

A fenti bejegyzés azt valószínűsíti, hogy Szentgyörgy megyéje 1800-ban gyűjtést szervezett a Szent Olvasó Királynéja kápolnájának és oltárának megvalósítására. Egyesek kiemelkedő összeggel járultak hozzá a magasztos elképzelés teljesüléséhez. Különös szint jelentett az adakozások világában, hogy valószínűleg vászonnal, kenderrel, gabonával, sőt báránnyal is támogatni lehetett a kápolnaépítést. A székely asszonyok az örökös pénzszűkében bizonyára szívesen adták Szűz Mária tiszteletére saját munkájuk gyümölcsét: a kendert és a kenderből szőtt vásznat. A családfők könnyebben adtak néhány kupa gabonát, mint a nehezen megszerezhető pénzt. A juhtartó gazdák bárányt is könnyen kerítettek a szent célra. A megye előljárói bizonyára eladták az adományozott kendert, vásznat, gabonát, bárányt és ezáltal növelték a kápolnaépítésre fordítható pénzek mennyiségét.

Figyelemre méltó még a bevételek között szerepeltetett *csengettyű pénz*, ami a miséken körbe hordozott, *csengettyűvel* ellátott rudas persely tartalmát jelentette. A szertartásokon végzett perselyezés 1800-ban még ritkaságnak számított Erdélyben. (A *csengettyű pénzről* bővebben esik szó VII. fejezetben!)

⁷⁷⁸ M. 6. 457., 464.

⁷⁷⁹ Kár, hogy a SZT. 1975–2009. VI. 86. *kancellus* szavának magyarázata a *szószék* jelentést helyezi előtérbe. A SZT. 1975–2009. VI. 86. *kancellusos* kifejezésének magyarázatára felhozott 1775. évi példa lépcsőházi rácsos korlátra vonatkozik, ami külső képét tekintve nem áll messze az áldoztató rácsról. Egyébként a székelyföldi katolikus templomokban a II. vatikáni zsinat előtt „bevett” kifejezésnek számított a *kancellus*, *káncélus* szó a templomhajót és a szentélyt elválasztó rácsos kerítés, az áldoztató rács jelölésére. Vö.: BÁRTH János 2006/a. 66., 316.

⁷⁸⁰ M. 6. 394.

Az 1800. évi megyebírói számadás kiadásai között egy terjedelmes tételbe sűrítve olvashatjuk a kápolnaépítés és az oltárállítás kiadásainak indokait: „*Az Olvasó Kápolnájára és oltárára más ide tartozandókkal együtt költetett. a, A kömiveseknek. b, Az asztalosoknak az oltárért, a nagy ajtóért, az ablak rájáért, székek csinálásáért, egy kis asztalkáért és deszkáért. c, A kép faragónak minden munkáiért. d, Egy nagy s kis ablakok üvegeiért, bé tételiért. e, Vasért, kovács, lakatos munkáiért. f, A Congregatio Albumáért. g, A Congregatio czedoláinak kinyomtatásáért. h, Alamisna szedőknek.*”⁷⁸¹

A sekrestye

A szentély északi oldalához toldott mai sekrestye 1907-ben épült. Szentgyörgy megyéje nevében Darvas János megyebíró 1907. szeptember 12-én kötött részletes építési szerződést Kerekes József csíkszeredai vállalkozóval a templomtető „kiereszése” révén fedendő, kő alapzatú, téglafalú, vasgerendás épületrész létrehozásáról. Az építmény ablakait úgy kellett méretezni, hogy felhasználhatók legyenek a régi sekrestye vas ablakrácsai.⁷⁸²

Az 1907 őszén épült sekrestye helyén korábban is állt sekrestyének használt toldaléképület, amelyet többször emlegettek az 1730-as és az 1740-es évek megyebírói számadásaiban. 1739-ben ablakainak fa „rájáit” cserélték. 1743-1744-ben általános javításon esett át az épületrész.⁷⁸³

A sekrestye templom felé vezető ajtajának későgótikus kőkerete nemcsak a sekrestye, hanem a templom életében is az állandóságot, a maradandóságot jelképezi. A templom többi kő ajtókeretével ellentétben, évszázadok óta a helyén áll és folyamatosan használatban van.

A kórus

A templom befogadóképességét növelő karzat, a *kórus* viszonylag sokszor szerepelt a XVIII. századi megyebírói számadásokban. Gyakran akadt rajta javítani való.

Már a számadási feljegyzések kezdetén, 1729-ben bekerült a számadáskönyvbe a következő két kiadási tétel: „*Chorus festőnek fizetett*”, „*Chorus festő interentiojára, ételire, italára*”.⁷⁸⁴ 1731-ben a megyebíró „*A Templumbéli Chorus renoválásáért*” is fizetett.⁷⁸⁵ 1743-ban a „*Chorusnak zárja, ajtaja, garádicsa csinálásáért*”, 1744-ben „*A Chorusnak fából való munkájáért*” kellett pénzt kiadni.⁷⁸⁶ 1761-ben „*Két ácsnak a ' Chorusba székek csinálásáért*” tartozott a megye.⁷⁸⁷

Némely számadási feljegyzésből úgy látszik, hogy a kórus részekre tagolódott, illetve voltak olyan kórusrészek, amelyeket valamilyen jelzővel különböztettek meg

⁷⁸¹ M. 6. 395.

⁷⁸² M. 11. 1907.

⁷⁸³ M. 6. 330., 480., 495.

⁷⁸⁴ M. 6. 274.

⁷⁸⁵ M. 6. 458.

⁷⁸⁶ M. 6. 331., 495.

⁷⁸⁷ M. 6. 360.

más kórusrészeketől. 1729-ben „a nagy chorus rostélyára” kellett költeni.⁷⁸⁸ 1761-ben „az alsó chorusba” készültek székek.⁷⁸⁹ Az *alsó* jelzővel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy itt az *alsó* kifejezés nem csak szintbeli, hanem tájolási értelemben vett elhelyezkedésre is vonatkozhat. A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1743. évi számadásában szerepelt a „Catedrán feljül való kis Chorus” kifejezés.⁷⁹⁰ Valószínűleg egy kis karzatot értettek alatta a szószerző föltár felé eső oldalán.

A sokat építkező Tankó Albert plébános 1830. december 31-én, amikor megköszönte megyéjének a katorgai kaszálót, megígérte: „a Chorust is egészen két emeletre fogom vitetni.”⁷⁹¹

A „secretum” mint templomi rejtékhely

Számadáskönyvi bejegyzések őrzik annak emlékét, hogy az 1730-as években létezett a csíkszentgyörgyi templomban egy *secretum* néven emlegetett titkos, falazott rejtékhely, ahol a templom *argenteriait* vagyis ezüstartályait tartották. Bizonyára a korábbi esztendő háborúi, tatár betörései tanították meg a szentgyörgyieket arra, hogy templomuk nemesfém értékeit elfalazással védjék. Egyébként is 1730 táján Csikban „nagy tatár hír lévén,”⁷⁹² nem ártott az óvatosság.

Nagy ünnepek előtt kőművessel kinyitatták a rejtékhelyet és kiszedték a szertartásokhoz szükséges tárgyakat. Az ünnepek elmúltával visszarakták az ezüstműt a rejtékhelyre és ugyancsak kőművessel falat rakattak elé. Ilyen alkalmakkor a megyebíró munkadíjat fizetett a kőművesnek. Időnként a *secretumot* alaposan ki kellett takarítani, ami ugyancsak pénzbe került. Alább idézek néhány kiadási tételt a *secretumra* vonatkozó számadáskönyvi bejegyzések közül: „Az *Secretum* csinálásáért a műveseknek kőművessel intertentiokkal” (1730),⁷⁹³ „Templom *argenteriainak Secretumból* való ki vételire expendált” (1730),⁷⁹⁴ „Nagy szeredán az *argenteriaik kivételére expendált*” (1731),⁷⁹⁵ „A Templum béli *Secretum* ki tisztítására, *argenteriaik bérakására*” (1731),⁷⁹⁶ „Templum *argenteriumok secretumból* való kivételekor fizetett” (1739).⁷⁹⁷

Templomi épületrészek és javításaik

Bármilyen különös, a megyebírói számadásokban alig esett szó a templom tetőszerkezetének és fedelének építéseiről, javításairól. Ez a hiány azzal magyarázható, hogy a tetővel kapcsolatos kiadások nagy tételnek számítottak, és az általános templom-felújítási kiadásokban foglaltattak benne. Emiatt arra a föltöbb egyszerű,

⁷⁸⁸ M. 6. 275.

⁷⁸⁹ M. 6. 331.

⁷⁹⁰ M. 6. 331.

⁷⁹¹ M. 3. A. 26.

⁷⁹² M. 6. 454.

⁷⁹³ M. 6. 286.

⁷⁹⁴ M. 6. 454.

⁷⁹⁵ M. 6. 457.

⁷⁹⁶ M. 6. 457.

⁷⁹⁷ M. 6. 480.

de lényeges kérdésre sem tudunk válaszolni, hogy a XVIII. században zsindelemmel vagy cseréppel volt-e fedve a templom. Zsindelemért, zsindelemért sokszor adtak ki pénzt a megyebírák. 1747-ben „*Csató Jánosnak zsendelyezésért*” is fizettek.⁷⁹⁸ Sajnos, kideríthetetlen, hogy ezeket a vásárolt zsindelemeket milyen épületre használták, és a megfogadott zsindelemző melyik épület tetejét fedte. Hiszen a megye a templomon kívül gondozta, javíttatta a templom körüli kerítést, a bástyákat, a kápolnákat, az iskolát, a paplakot és a kántorlakot is. Figyelemre méltó, hogy a XVIII. századi megyebírói számadásokban ritkán szerepelt cserépvásárlás. Ha előfordult, a megyebíró nem vetette papírra, hogy hova használták fel a megvett és legtöbbször téglával együtt fizetett cserépet. Ráadásul az sem biztos, hogy a *cserép* néven vásárolt agyagipari termék tetőcserép volt.

Föltételezhető, hogy más falusi templomokhoz hasonlóan, a szentgyörgyi templomot is fazsindelemmel fedték a XVIII. század első felében.

1859-ben viszont már cserépfedelű volt a csíkszentgyörgyi templom, sőt a teteje „*romladozott állapotban lévén*” javításra szorult. A megye egyezséget kötött Gál Balázs szentgyörgyi lakossal, aki vállalta, hogy a tetőt „*körös körül*” megjavítja. A megye a „*cserepes munkáért*” 32 R. forintot ígért, és biztosította a szükséges cserépet, mészt és *fővenyt*.⁷⁹⁹

Fentebb szó esett már a torony tetején lévő keresztről. A szentély fölötti tetőélen magasodó kereszt is javításra szorult időnként. 1731-ben jegyezte fel az alábbi kiadási tételeket a „*Szentgyörgy részéről való*” megyebíró: „*Templom tetein való keresztnek Brassóban való bé viteliért pléhezni, fizetett a szekeresnek 1 Ft. 86 den.*” „*Ugyan ezen keresztnek pléhezésiért a tölcséresnek fizetett Brassóban 16 Ft. 80 den.*” „*Item ennek áldomásában expedált 42 den.*” „*Ezen keresztnek vaskapcsokkal, vas szegekkel való össze foglalásáért expendált 95 den.*” „*Ezen keresztnek utánna menván Brassóba, mint hogy készen nem találta, fáradságával, költséssel kellett melléje menni s akkor expendált 3 Ft.*” „*Item Megye Bíró urak magok lovakon, szekereken hozták ki a keresztet, azért pro parte ratiotinantis acceptáltatik 1 Ft 44 den.*” „*A kereszt fel tételekor mester embereknek ada 34 den.*”⁸⁰⁰

Templomablakokkal kapcsolatos kiadások emlékét őrizték meg az 1744. évi megyebírói számadások: „*Üveg tányérokért segrestye és templom ablakaira*”. „*Onot vett ablak rakni*”.⁸⁰¹

Sok gondja volt a megyének a templompadozat építésével, javításával. A megyebírói kiadások között gyakran előfordultak a „*pádimentumozással*” kapcsolatos fizetnivalók: „*A Sanctarium ujjal volt padimentumozásáért*” (1730),⁸⁰² „*Templom padimen-tomozásáért Fogarasj úrnak*” (1743),⁸⁰³ „*Templom padimentumozására a kőműveseknek kövek faragására*” (1762).⁸⁰⁴

⁷⁹⁸ M. 6. 338.

⁷⁹⁹ M. 3. A. 142.

⁸⁰⁰ M. 6. 290.

⁸⁰¹ M. 6. 495.

⁸⁰² M. 6. 284.

⁸⁰³ M. 6. 330.

⁸⁰⁴ M. 6. 362.

A templom meszeléséért többek között 1791-ben fizetett a megyebíró: „*Két kőműveseknek, hogy a templomot kívül belől meg fejrítették, s egyéb romladozásait is bé vakolták*”.⁸⁰⁵

Építési anyagok vásárlása

Különös, de a XVIII. század első felében a nagy súlyt jelentő téglát nem helyben égették, hanem a szállítási nehézségek ellenére távoli helységekből, Felcsíkból és Háromszékből fuvarozták Csíkszentgyörgyre. Bizonyára a helybéli anyagot nem tartották alkalmasnak téglavetésre, illetve Madarason és Esztelneken a téglakészítés elismert, kiváló szakemberei tevékenykedtek.

Az esztelneki téglavetővel valószínűleg jó munkakapcsolatban álltak a szentgyörgyi megyebírák, mert a téglára, pénz mellé, búzáat is adtak. Figyelemre méltó még, hogy a madarasi és az esztelneki kapcsolat párhuzamosan élt. Ugyanabban az évben, 1729-ben a *templom eresze* építése alkalmából Madarason és Esztelneken egyaránt vettek téglát a csíkszentgyörgyi megyebírák. Álljon itt néhány 1729. évi példa a megyebírói számadáskönyv kiadási tételeiből!

„*Madarasra tégláért és cserepekért.*”⁸⁰⁶ „*Madarasi téglá vetőnek, Kálmány Istvánnak cserepekért és fundamentomba való tégláért.*”⁸⁰⁷ „*Háromszékre, Esztelnekre tégláért.*”⁸⁰⁸ „*Esztelnekre téglá mellé való Buzáért.*”⁸⁰⁹ „*Esztelnekre Buzáért téglá mellé a téglá vetőnek fizetett.*”⁸¹⁰

1729-ben a *templom eresze* építésekor sok mészre volt szüksége a megyének. A fehér építési anyag kisebbik részét Szenttamáson szerezték be a megyebírák.⁸¹¹ A mész többségét azonban valószínűleg helyben égette egy Venczel László nevű vállalkozó kőműves. A Venczel név nemhogy családnévként, de keresztnévként is ritka lehetett Alcsíkban, mivel a bánkfalvi megyebíró a népi szóhasználatot követve, simán *Venczelnek* titulálta számadásaiban a népszerű kőművest. Venczel László mészégető tevékenységéről álljon itt két számadáskönyvi bejegyzés 1729-ből!

„*Venczel Lászlónak mészégetéskor conventiojába.*”⁸¹² „*A kőművesnek Venczelnek két katlan mész égetéséért.*”⁸¹³

A szentgyörgyi megyebíró a számadáskönyv 1729. évi bejegyzései szerint az *eresz* építés alkalmával külön mészhordó edényeket vásárolt: „*Mész hordani két kűs csebet vett.*”, „*Item ezen szükségre egy öreg csebet vett.*”⁸¹⁴

Néhány évvel később, 1733-ban, a megye számadáskönyvében Vargyas Ferenc mészégetését örököltette meg a „szentgyörgyi részen lévő” megyebíró: „*Vargyas Ferencnek mész égetésért, kő hányatással és be rakatással együtt.*”⁸¹⁵

⁸⁰⁵ M. 6. 380.

⁸⁰⁶ M. 6. 275.

⁸⁰⁷ M. 6. 451.

⁸⁰⁸ M. 6. 449-450.

⁸⁰⁹ M. 6. 277.

⁸¹⁰ M. 6. 278.

⁸¹¹ M. 6. 277.

⁸¹² M. 6. 282.

⁸¹³ M. 6. 451.

⁸¹⁴ M. 6. 276.

A megye szükség esetén szentgyörgyi és bánkfalvi vállalkozó zsidelyhasogatóknak megbízást adott bizonyos számú zsidely erdőbeli elkészítésére. Így tett 1746-ban a megyebírói számadás tanúsága szerint: „*Sendely csinálóknak az ősszel és tavasszal fizetésekre és intertentiojokba 7 Ft.*”⁸¹⁶

A megyebírói kiadások sorában számottevő helyet foglaltak el a zsidelyszegért kiadott pénzek. 1741-ben „300 *sendely szegért*”, majd „3000 *sendely szegért*” fizetett a megyebíró.⁸¹⁷ 1747-ben „8000 *sendely szegért*” adott pénzt a megye képviselője. Ráadásul „*ezen szegeknek 'sírt [is] vett*”.⁸¹⁸

1729-ben a *lécz szeg* egy részét Brassóból hozatta a megye. Más részét helyi kováccsal verette.⁸¹⁹ 1747-ben a megyebíró meg is nevezte a szegeket készítő helyi cigánykovácsot: „*Mihály cigiánnak lécz szegért.*”⁸²⁰

A „megyés templom” cinterme, várfala, környéke

A védőfal és kapui

Szentgyörgy megyéjének anyatemplomát a XXI. század elején lőrésekkel ellátott régi kőkerítés veszi körül, amely talán a XVII. században épült.⁸²¹ A kőfal délkeleti oldalán egy kis süllyesztett kőtáblára vésva a következő számok és betűk olvashatók: 1673, Va: Ficz: GK. Az évszám valószínűleg arra utal, hogy a falnak ez a szakasza, vagy esetleg egy olyan része, ahonnan a táblát ide áthelyezték, 1673-ban épült. A GK betűk jelentéséről többféle ötlet kering Csíkszentgyörgyön, de ezek mind bizonytalanok tekinthetők. Valószínűnek látszik viszont, hogy a két betű Ficz Bálint rangját, titulását őrzi. A Va: Ficz: rövidítés a Valentinus Ficz, vagyis a Ficz Bálint nevet takarja.

Ficz Bálint a XVII. század utolsó harmadában Szentgyörgy egyik vezető személyisége volt. Egyik elődje, ugyancsak Bálint, 1619-ben zselléreket is birtokolt.⁸²² A sokat emlegetett Ficz Bálint 1696-ban már nem élt. A Status Animarum készítői özvegyét Ficz Bálintné Barta Katát írták össze.⁸²³ 1693-ban viszont még adakozott a baróti templom javára.⁸²⁴ Több XVII. század végi és XVIII. századi írott dokumentum úgy emlegette, mint Szentgyörgy megyéjének hajdani megyebíráját.⁸²⁵ Bizonyára megyebíróként ő irányította a templom körüli védőfal építését 1673-ban. Ezért került fel a neve a kis emléktáblára. A XVIII. század első évtizedeiben örököseivel perben állt a megye.

⁸¹⁵ M. 6. 298.

⁸¹⁶ M. 6. 336.

⁸¹⁷ M. 6. 324.

⁸¹⁸ M. 6. 339.

⁸¹⁹ M. 6. 277.

⁸²⁰ M. 6. 339.

⁸²¹ GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 101–102.

⁸²² SzOkl. 1983–2006. IV. 659–660.

⁸²³ M. 31. 179.

⁸²⁴ VESZELY Károly 1868. 190.

⁸²⁵ M. 30., M. 6. 298., M. 6. 452.

A kőből rakott csíkszentgyörgyi templomkerítés egy nehezen meghatározható alakú nagy templomudvart határol, amelynek messze elnyúló északnyugati vége az udvar többi részéhez képest elkeskenyedik. A templomudvar a XXI. század elején északnyugat felé enyhén lejtős, nagyjából sík, gyöpes terület. A kerítés tövében néhol sírok, kő síremlékek látszanak. Legtöbbjük jelesebb szentgyörgyiek és bánkfalviak, például szentgyörgyi plébánosok nyughelyét jelzi. Valószínű, hogy a XVIII. században a kerítésen belüli terület sűrűn tele volt sírokkal. A szentgyörgyiek és a bánkfalviak többsége a középkorban, a koraújkorban és részben az újkor elején is a templom kertjébe temetkezett, mivel középkori szokás szerint a két falu köztemetője a közös templom mellett terült el. A kőfal tehát nemcsak a templomot és az összefutott lakosokat védte, hanem a temető árkat is pótolta, a sírokat is megvédte a kóborló állatoktól. Háromtíznek és Kotormánynak az újkorban külön tizestemetője volt ugyan, de azokba csak a tizes *bébirósai* temetkezhetek.⁸²⁶ Következésképp, a kerítéssel övezett templom melletti terület évszázadokon át folyamatosan befogadta a Szentgyörgy megyéje területén meghaltak többségét. Ezért a XVIII. században már csak a régi sírhelyek újra felhasználásával, rátemetéssel lehetett helyet találni holttestek számára a kerítésen belül. A XVIII. század utolsó harmadának és a XIX. század elejének a temetők „kitelepítésével” kapcsolatos királyi rendeletei hozták meg az elkerülhetetlen változásokat Szentgyörgyön is. A XIX. században fokozatosan kialakult az új köztemető a kálvária mellett, a „Jézus szenvedése” templom és a Szent Anna kápolna alatti területen. A templomudvar régi sírjai egyre jeltelebbekké váltak. Fokozatosan a gyöpes síkság vált uralkodóvá a védőfalon belül.

A templom udvarát, a templomkerítéssel övezett temető területet a XVIII. századi iratok többsége, de bizonyára a népi szóhasználat is „a templom körüli temetőhely” jelentésű, latin *coemeterium* szóból fejlődött régi magyar *cinterem* szóval illette. A *cinterem* kifejezés elsősorban a bekerített temetőterületet jelentette, de a szó a csíkszentgyörgyi szóhasználatban ráhúzódhatott a temetőt védő falra, a temető fedeles kapujára is. Ezért az alább idézendő számadáskönyvi bejegyzésekben nem mindig különíthetők el élesen a *cinterem* szó különböző jelentésárnyalatai.

„Kasza Mihálynak a Czentetrem ajtón való zár igazításáért” (1733). „A Czenteremben való mész tartó gödör kőfaláért kőmívesnek” (1733).⁸²⁷ „A kőmíveseknek a Centerem kőfala csinálásáért” (1734).⁸²⁸ „A czenterem új sindeljezésire sendeljszeget hozott Brassóbol num. 3000” (1735).⁸²⁹ „Czenterem kőfala refectiojára és sendejezésére” (1740).⁸³⁰ „Az alsó czenterem köveinek fel állítására” (1741).⁸³¹ „Coemeterium ajtaja zárjáért” (1749).⁸³² „A Czinterem cserepezésire, vaklására kőmiesnek” (1756).⁸³³

⁸²⁶ BÁRTH János 2007. 312–317.

⁸²⁷ M. 6. 299.

⁸²⁸ M. 6. 301.

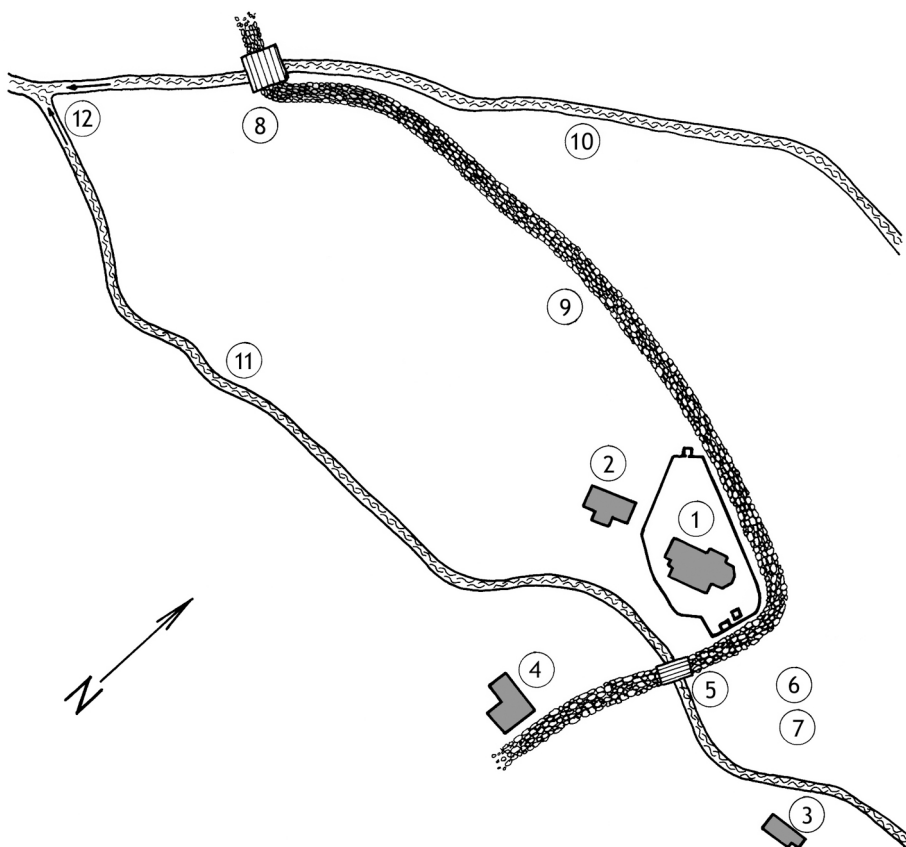
⁸²⁹ M. 6. 470.

⁸³⁰ M. 6. 319.

⁸³¹ M. 6. 487.

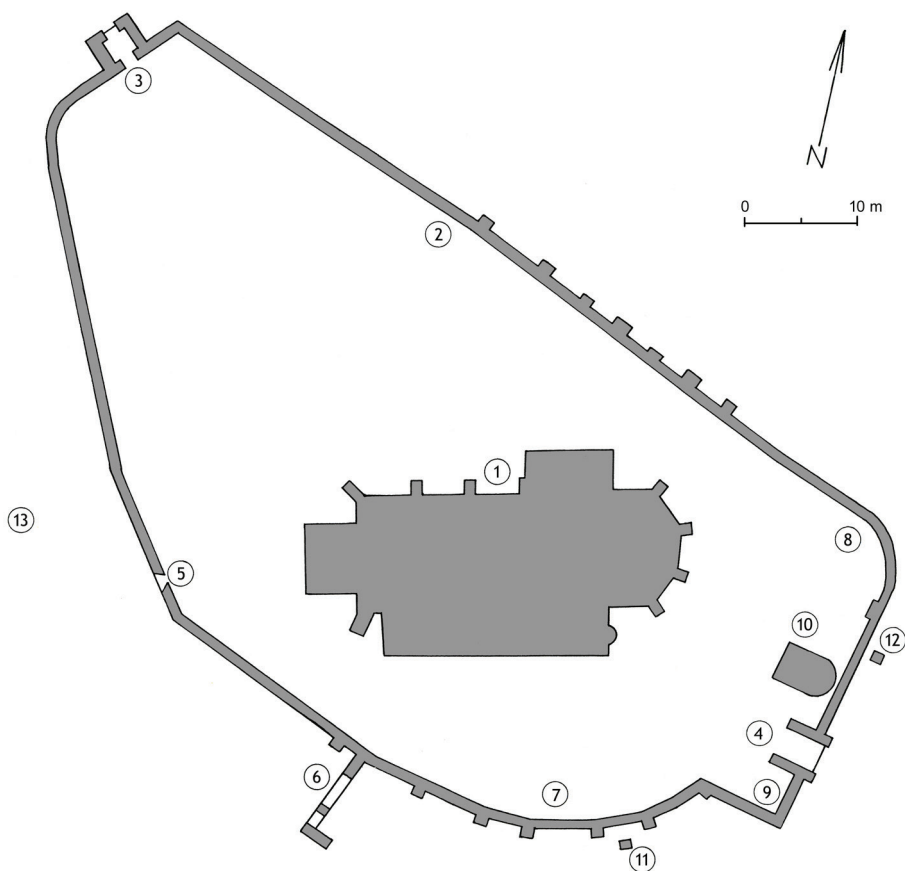
⁸³² M. 6. 345.

⁸³³ M. 6. 352.

4. ábra. A csíkszentgyörgyi „megyes templom” környéke.
(Az ábrát tervezte: Báर्थ János, rajzolta: Vida Ágnes)

1. A „megyes templom” és várfala
2. Plébániaház
3. Kántorház
4. A megye iskolája, korábban a határőrkatonaság épülete
5. Piaci kőhíd
6. Hajdani piac
7. A hajdani megye háza helye
8. Nagy híd a Fiságon
9. Út
10. Fiság patak
11. Szentgyörgy pataka, Szentgyörgy és Bánkfalva választóvonal
12. A Fiság és a Szentgyörgy pataka összefolyása

5. ábra. A csíkszentgyörgyi „megyés templom” és védőfala.
(Az ábrát tervezte: Bárh János, rajzolta: Vida Ágnes)

1. „Megyés templom”
2. Kőfal
3. Bástyás kapu, „Kotormányi kapu”
4. 1927-ben épített bástyás kapu
5. Plébániaház felé vezető ajtó
6. A plébánia telkének kapuja
7. 1927-ben lebontott és befalazott hajdani bástyás kapu helye
8. 1927-ben lebontott és befalazott nyeregtetős, kőhomlokos kapu helye
9. Félköríves záródású hajdani ajtónyílás befalazott helye
10. Bálint – Bors kápolna
11. Kökereszt
12. Kökereszt
13. Plébániaház

A védőfalakkal övezett templom melletti temető *cinterem* megnevezése élt a XIX. század első felében is. 1817-ben Szentgyörgy megyéjének gyűlése utasította a főmegyebíró, Bálint Györgyöt, hogy a *cinterem* ajtajait javíttassa meg.⁸³⁴

A *cinterem* szó nagy „virágzása” idején, a XVIII. században is előfordult, hogy a templom körüli falat *kerítésnek* nevezték. 1747-ben a szentgyörgyi megyebíró „*Helliske Lászlónak Templom kerítése renovátiojára*” 8 forintot fizetett. Ugyanakkor a „*Kerítésen való sendeljezőnek*” is adott 18 denárt.⁸³⁵

A XIX. század második felének hivataloskodó nyelvhasználata idején természetes volt, hogy a templomkert védőfalát *kerítés* néven emlegették. 1860. április 10-én a megye gyűlése foglalkozott a templom körüli kőkerítés állapotával. A döntéshozók megállapították, hogy a javítás alig halogatható. A munkálatok anyagi forrását azonban nem találták. Egy Bukarestbe szakadt bankfalvi úriasszony, Baka Rozália ígért segítségével reménykedtek.⁸³⁶ 1861. június 6-án a megye gyűlése úgy határozott, hogy a templom körüli kőkerítés javítását a megye „közös jövedelméből” kell fedezni. Ezen a gyűlésen fontos döntés született egy tizesenként szervezett piac környéki közmunkáról. A határozat elején szó esett olyan munkálatokról is, amelyek a templom kerítésének déli szakaszával voltak kapcsolatosak: „*Mivel a templom körüli kő kerítések egy része mellé támaszul 3 kő láb kívántatik, s azon kívül a Megye piaczn fenn álló kő hid végétől kelet felé védelmül egy erős kőfal, meg határozatott, hogy Szentgyörgyről az úgy nevezett 3 tizes és Jenőfalva minden lakosa a piacra egy szekér követ vigyen a’ megyebíró által kitűzött napon.*”⁸³⁷

A kutató nehezen birkózik meg a fenti idézet tartalmával. Mit érthetett a szöveg fogalmazója a hid irányából *kelet felé* tartó erős kőfalon? Talán azt a falszakaszt, amely ma délkeletről lezárja a templomudvart, és magába foglalja az 1927-ben épített historizáló, romantikus főbejáratot? Erről a falszakaszcsozról az építészeti irodalom megállapította, hogy más időpontban épült, mint a fal többi része.⁸³⁸ A beléhelyezett kőtábla 1673-as évszáma kézenfekvően nyújtotta a falszakasz 1673. évi datálását. Ámbár a táblát 1861 táján át is lehetett helyezni, például egy kevésbé erős falból, vagy a védőfal egy időközben kevésbé reprezentatívva vált szakaszából. Az ilyen kérdések biztonságos megválaszolásához további rengeteg kutatásra van még szükség.

Ma, a XXI. század elején a szentgyörgyi templom kőkerítésének két „igazi” kapuja van: 1. A piac felé néző, fiatornyos tetejű, romantikus, újnak számító főkapu a délkeleti falban, 2. A lezárt, használaton kívül helyezett bástyás kapu a templomkert északnyugati végén.

A kapukon kívül létezik még egy kőkeretes átjáró nyílás, amely a plébániaház és a templom között rövidíti meg a gyalogutat. Az építészettörténet már többször megállapította, hogy e falnyílás későgótikus kőkerete a templom déli oldaláról került ki az olvasókápolna építéskor, föltehetőleg 1800 táján.⁸³⁹

⁸³⁴ M. 3. A. 2v.

⁸³⁵ M. 6. 338.

⁸³⁶ M. 3. A. 145–145v.

⁸³⁷ M. 3. A. 154v.

⁸³⁸ GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József 1995. 102.

⁸³⁹ KEÖPECZI SEBESTYÉN József 1929. 397.

A harmadik évezred első évtizedének második felében, amikor kerítésjavítás címén leverték a védőfal vakolatát, előbukkant egy hajdani ajtónyílás befalazott nyoma a piac felőli falszakaszon, a nyugati sarok és a mai főbejárat között. A plébánia telkének főkapuja és a templomkerítés délnyugati sarka közötti falszakaszon is lehetett észlelni egy hajdani nagyobb kapu befalazásának nyomait.

Az első helyen említett mai főkapu a fölötte magasodó romantikus, historizáló toronnyal „új” alkotásnak számít. Vécsey Gábor csíkszeredai építész tervezte. Megépítéséről 1927. március 10-én határozott a szentgyörgyi egyháztanács: „*A templomkerítés javítását illetőleg... javasolja az egyháztanács... hogy a két bejáró bontassék le, falazzassék bé, s a régi harangláb helyén egy díszes, tágas, magas bejáró építtessék.*”⁸⁴⁰ Tulajdonképpen kár, hogy megépült a megye büszkeségének szánt új kapu, hiszen rosszul sikerült historizáló stílusával bántóan kirí a templom és a védőfal középkorias, koraújkorias hangulatú épületegyütteséből.

A másodikként említett északnyugati bástyás kapu a XIX. század második felétől fokozatosan elvesztette korábbi jelentőségét. Ajtaját tartósan bezárták, bástyáját templomi lomtárnak használták. Föltételezhető, hogy erre a bástyára, és erre a kapura vonatkoztak az alábbi XVIII. századi számadáskönyvi bejegyzések: „*A kerítés bastyaián való sendeiezésért fizetett*” (1731).⁸⁴¹ „*A Cziinterem ajtó felett való bástyának be sendeljezésiért*” (1746).⁸⁴²

Néprajzi terepmunka során tapasztalható, hogy némely szentgyörgyiek és bánkfalviak a templomkerítés bizonyos kapuit Szentgyörggyel, Bánkfalvával és Kotormánnyal hozzák kapcsolatba. A kapuk azonosítása azonban rendre nehézségekbe ütközik. Ráadásul a történeti források hallgatnak az efféle elnevezésekről.

Az elhagyatott képet mutató, lezárt, északnyugati bástyás kapu némi humoros ízzel könnyen megkapja a *Kotormányi kapu* elnevezést, arra való tekintettel, hogy távol van és nagyjából abba az irányba esik, mint Kotormány. *Bánkfalvi kaput* és *Szentgyörgyi kaput* azonban senki nem tud mutatni, hiszen az 1927-ben épült főkapu egyikkel sem azonosítható.

Mihály Imre plébános 1948-ban, amikor az elveszett plébániai napló pótlására új *Historia Domus* írásába fogott, a nagyrészt Incze Domokos nyugalmazott főesperestől származó információk alapján leírta, hogy hajdan a templomkerítésnek három kapuja volt: „*egy Szentgyörgynek, egy Bánkfalvának, egy Kotormánynak.*” Az előbbi kettőt 1927-ben, az új főkapu építésekor lebontották és befalazták.⁸⁴³

Csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi családi levelesládák tanulmányozása során 2008-ban előkerült a XX. század második évtizedéből egy nyomtatott csíkszentgyörgyi képes levelezőlap „Templom-részlet” címmel és „Üdvözet Csík–Szt.–Györgyről” felirattal. A templomot ábrázolja a piac, illetve a *Szentegyház pataka* piac melletti szakasza felől. Bal szélén látszik a *piaci kőhíd*, a plébániai telek hatalmas kőkapuja és az akkortájt újnak számító, 1906-ban épült plébániaház. Jobb szélén a Potovszki-ház zárja a teret. Középen hosszan húzódik a templom kerítése. Előtte bámészkodó piacosok és fogataik állnak.

⁸⁴⁰ M. 4. 431.

⁸⁴¹ M. 6. 457.

⁸⁴² M. 6. 499.

⁸⁴³ Vö.:M. 15. 2/a.

A kökerítés látható déli szakasza bal oldalon egy bástyás kaputól indul és jobb oldalon egy erődtett fedeles kőkapuig tart. A bal oldali kapubástya négyszögletes, egymeletes torony volt, sátortetővel. A plébánia telek nagykapuja közelében állhatott. Valószínűleg ezt a torony alatti ajtót nevezték az emberek *Bánkfalvi kapunak*. A jobb oldali kapu védőépítménye ugyancsak a kerítésfal felső szélé fölé emelkedett. Nyeregterő fedte, amelynek első, vagyis a Potovszki-ház felé eső végét kőhomlok díszítette. Bizonyára ezt a kelet felé néző kaput nevezték a mindennapi szóhasználatban *Szentgyörgyi kapunak*.

A kép közepén, a templomkerítés délnyugati szögleténél egy deszkafalu, felfutós építmény csúfítja a patinás műemléki környezet látványát. A védőfal külső oldalához toldott bódészerű épületet megdöntötte Csíkszentgyörgy község építette 1910 nyarán tűzoltószertárnak. Valakik bizonyára szövé tették az illegális építkezést, mert a községi bíró és a községi jegyző 1910 októberében nagy kapkodással megpróbálta utólag engedélyeztetni a templomi környezethez méltatlan deszkaépítményt.⁸⁴⁴

Egyébként a felfutós tűzoltószertár 1910-es építési éve datálja a képet, amelyről megállapítható, hogy az 1910 utáni években készült. 1927-ben viszont a képen látható építészeti együttes hatalmas változáson ment keresztül. Műemléki szempontokkal mit sem törődve Szentgyörgy megyéjének vezetői lebontatták, befalaztatták a két patinás erődtett kaput. A délnyugati falszegellett és a kőkereszt közötti szakaszon megépítették a nem oda illő, ma is álló főkaput.

A hajdani „tetemtartó” rejtélye

Nem értelmezhető könnyen a szokatlan *tetemtartó* kifejezés, amely a templommal, cinteremmel kapcsolatos XVIII. századi megyebírói számadásokban többször előfordult. 1729-ben a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró ezt a meglepő kiadási tételt jegyezte fel: „*A tetem tartóra vett egy lakatot*”.⁸⁴⁵ Mi lehetett az a bizonyos tetemtartó? Valamiféle állvány, amire temetés előtt rátették a koporsót? De miért kellett lakattal védeni? „*A tetem tartónak és kerítésnek sendeljezésiért*” sor az 1745. évi kiadások felsorolásában⁸⁴⁶ már sejteni engedte, hogy a tetemtartó valamiféle építmény lehetett, amelyet zsindelyezni kellett. Ezt a gondolatot erősítette az 1791. évi előfordulás: „*1000 Drániczáért a tetem tartóra*”.⁸⁴⁷ Megzavarta viszont az értelmezést egy 1790. évi fölöttébb pontatlan fogalmazás, amely a következőképpen nézett ki: „*a' cinterem mellé, a' kerítés vagyis tetemtartó oldalába*”.⁸⁴⁸ Nem kevesebbet sikerült állítania a szöveg felületes fogalmazójának a „kerítés vagy tetemtartó” kifejezés alkalmazásával, mint azt, hogy a kerítés azonos a tetemtartóval. Holott a szöveg írója nyilvánvalóan nem ezt akarta kifejezni, hiszen a tetemtartó valamiféle zsindelyfedésű építmény volt a templomkerítés közelében.

⁸⁴⁴ M. 11. 1910.

⁸⁴⁵ M. 6. 274.

⁸⁴⁶ M. 6. 497.

⁸⁴⁷ M. 6. 381.

⁸⁴⁸ M. 2. 92.

Az Erdélyi Szótörténeti Tárban nincs nyoma a *tetemtartó* kifejezésnek. Ellenben a *tetem* szó közismert *holttest* jelentésének példái után szerepel a ritka *csont* jelentés egyetlen példája.⁸⁴⁹ Ez a szótári adat vezetett arra a gondolatra, hogy a XVIII. századi csíkszentgyörgyi *tetemtartó* olyan építmény lehetett, amelynek (talán földbe süllyesztett) belső terébe rakták be azokat az emberi csontokat, amelyek az évszázadokon át folyamatosan használt temető földjéből sírásások közben előkerültek. A bonyolult és kissé félreérthető *tetemtartó* kifejezés tehát csontgyűjtő építményt, *csontházat*, *ossariumot* is jelenthetett.

A csíkszentgyörgyi *tetemtartó* építménynek az erdélyi történeti irodalom tanúsága szerint Gyergyóban volt párhuzama. Ferenczi György gyergyószentmiklósi plébános 1634-ben Ditróban, a *cinteremmel* együtt *tetemtartót* is építtetett, mégpedig kőből. 1646-ban zsindeletet rakatott fölé.⁸⁵⁰

A ditrai adat a csíkszentgyörgyi adatokkal együtt arra int, hogy a *tetemtartó* a XVII–XVIII. században olyan cinterembéli építmény is lehetett, amelynek padkaszerű kőasztalára temetés előtt felrakták a koporsót, amíg a templomban misét mondott a pap az elhunytért.

Erdély bizonyos magyar helységeiben, például Székelyvárságon még a XX. század végén is, a halottat temetés előtt bevitték a templomba az érte mondott mise idejére.⁸⁵¹ Másutt, például Csíkszentgyörgyön, az emlékezettel elérhető időben ez nem volt szokás. A halottak templomba vitelének mellőzését járványok idején különösen szorgalmazta az egyház. Ebből a szempontból tanulságos gyergyószentmiklósi megyéjének egyik határozata 1677-ből: „*Anno 1677 végezte a megye pestis idején, hogy a koporsót az háznál szegezzék be és a templomba ne vigyék, hanem az ajtó előtt téessenek le a tetemek az isteni szolgálat alatt, azután temetessenek el.*”⁸⁵² A járványok idején kialakított gyakorlat tartós maradhatott és temetési „szokássá” válhatott. A halott templomon kívül tartásának „szokása” viszont szükségessé tette *tetemtartó* építését és fenntartását. Halvány jelek azt sejtetik, hogy a XVIII. századi csíkszentgyörgyi *tetemtartó* a XIX. századi Bálint-Bors kápolna helyén állt.

Kőkeresztek a templom tájékán

A XXI. század elején, napjainkban két faragott szabadtéri kőkereszt áll a templomkerítés piac felőli vége tájékán. Egyik Bánkfalva felé, a másik Szentgyörgy felé néz. Az előbbin 1711-es évszám olvasható. Az 1745. és az 1746. évi megyebírói számadásokban szó esett templom környéki keresztekről, mivel helyüket megváltoztatták, és az áthelyezés kiadással járt: „*A jubileumos kőkeresztnek más helyre való tételért.*”⁸⁵³ „*A búcsús Keresztet új helyre tévén, fel állításáért.*”⁸⁵⁴ Föltételezhető, hogy a keresztek helye a XX. század első felében is változott.

⁸⁴⁹ SZT. 1975–2009. XIII. 219.

⁸⁵⁰ VESZELY Károly 1860. 143., 153.

⁸⁵¹ BÁRTH János 2006/a. 195., XI.

⁸⁵² VESZELY Károly 1860. 123.

⁸⁵³ M. 6. 497.

⁸⁵⁴ M. 6. 336.

A ma álló két kőkereszt azonosítása a XVIII. században emlegetett kőkeresztekkel kockázatosnak látszik. 1888-ban a szentgyörgyi egyháztanács úgy döntött, hogy „*az anya templom szegletén*” álló „*elavult, ódon kereszt helyett*” új keresztet kell készíttetni.⁸⁵⁵ 1896-ban pedig, amikor az új temetőben felállítandó keresztől esett szó, az egyháztanács elhatározta, hogy „*az anyatemplom kerítésének délkeleti oldalán lévő kereszt vitéttessen ki.*”⁸⁵⁶ Kérdéses persze, hogy a két határozat végrehajtása megtörtént-e, hiszen 1897-ben az egyháztanács egy bádoggal fedett cserefa-kereszt felállítását határozta el az új köztemetőben *anyakereszt* gyanánt.⁸⁵⁷

A főtérformáló megye

Annak ellenére, hogy a templom tájéka két falu határterületének számított, a XVIII–XIX. században a megye integráló szerepéből következően létezett olyan törekvés, hogy a templomkerítés déli, délkeleti oldalán, a megye által birtokolt piac területén a két falunak közös főtere alakuljon ki, kétoldalt kereskedő és más polgárházakkal, középen a teret délről lezáró *megye házával*. A templom körüli térhasználati szokások is idomultak a főtérformálási törekvésekhez azáltal, hogy 1927-ben megépült a templomkerítés piacra néző új főkapuja.

Nem segítette elő a közös főter szerepének XX. századi növekedését, hogy a szentgyörgyi tanácsháza nagy viták után a templomtól távol épült fel. A piactér jelentőségét emelte viszont a magyar hősi emlékmű felépítése, és az országzászló 1942. évi felavatása. Ezáltal az állami ünnepek és a magyar nemzeti megmozdulások színterévé, valamint családi, társadalmi események fényképezési helyszínévé vált a templomtól délre eső terület.

A főtér formálódásának folyamata a XX. század közepén némiképp megakadt. A tér két oldalán álló polgárházak lakóit sok megpróbáltatás érte. Közülük sokan elmenekültek, mások helyben maradvá osztályidegenné lettek. A XX. század közepén a nagymúltú piac megszűnt, a megye régi házát pedig, eléggé át nem gondolt módon, lebontották. Ezek a körülmények nem kedveztek a főtér építészeti formálódásának.

A „megyés templom” berendezési, felszerelési tárgyai

„Nagyoltár”

A szentgyörgyi templom főoltára a történeti forrásokban *nagyoltár* néven szerepelt. Ismeretlen idő óta Szent György mártír tiszteletére szentelt oltárnak számított. Fából készült. Asztalának közepét kőből rakták. 1890-től a csíkszentgyörgyi egyházi leltárak összeállítói egymástól előszeretettel vették át azt a papi szájhagyománynak tekinthető információt, hogy a XIX–XX. századi főoltár 1796-ban készült.⁸⁵⁸ Ez a tényközlés némi korrekcióra szorul. Akkortájt valóban folytak kézmű-

⁸⁵⁵ M. 4. 99.

⁸⁵⁶ M. 4. 156.

⁸⁵⁷ M. 4. 160–161.

⁸⁵⁸ M. 14. 1890. 2.

ves munkák a szentélyben, de ezek dandárja 1799-re esett. Ettől jóval fontosabb, hogy a XVIII. század legvégén talán nem vadonatúj főoltár készült, hanem a régebbi főoltárt nagyobbították meg, újították fel, díszítették ki a kor ízlése szerint.

Az oltár-átalakító munkálatokat viszonylag részletesen leírta a főmegyebíró az 1799. évi megyebírói kiadások egyik tételének indoklásaként: „*A nagy oltár egy singnyire fel emeltetvén, annak a két szárnyain két ajtó készítettvén, tsinált az asztalos egy tabernaculumot, a fel emelt oltárt előlről ki toldotta és az oltár allyán a kő grádicsok helljett fa grádicsokat tsinált, e mellett új antipendiumot és a Szent György, Szent István, Szent László faragott képeinek három kupulát, mind ezekért kész pénzül és két köből gabonában fizetődött 88 Ft. 80 kr.*”⁸⁵⁹

A fenti munkaleírásban figyelemre méltó az oltár két szárnyának két ajtaja, ami nem gyakori, sőt ritka római katolikus templomokban. Amikor e sorok írója először járt a csíkszentgyörgyi templomban, a gótikus szentélyboltozat alatt ezekre a szokatlan oltárajtókra csodálkozott rá leginkább. A két ajtó a pravoszláv ikonosztázok ajtajait juttatta eszébe.

1734-ben a főoltár régebbi tabernakulumának ajtózárát javíttatták meg a megyebírák.⁸⁶⁰ 1799-ben pedig bizonyára az új tabernakulumra került új, festett fake-reszt.⁸⁶¹ 1742-ben „*a nagy oltár eleibe való kő faragásért*” fizetett előleget a megye.⁸⁶² 1760-ban „*a nagy oltáron lévő Szent Péter Statuája keziben lévő kulcsokért*” kellett pénz kiadni.⁸⁶³

Az eresz (tornác) oltára

Abban a valószínűleg nyitott oldalú építményben, amelyet 1729 és 1799 között *templom ereszének*, *templom tornácának* neveztek, és amely 1800 táján átalakult, a Rózsafüzér Királynéja kápolnájává, 1796 előtt létezett egy Szűz Mária tiszteletére szentelt kis oltár, amelyet 1796-ban kivittek a Nyírtetőn lévő Nagyboldogasszony kápolnába. Négy évvel később fizetett érte a templompénztárnak 30 forintot a Boldogasszony kápolna bírása. A főmegyebíró így írta le az 1800. évi számadáskönyvben a 30 forintos bevétel eredetét: „*lévén ez előtt a templomnak felső tornáczában egy akkor sükségtelen kis oltár, mely még 1796-ban a Boldog Asszony Kápolnájába ki vitetett, most pedig a tornácz olvasó kápolnájának fordíttatván, az helyett más kis oltár építetett, adott tehát azon oltárért a kápolna a templomnak 30 forintokat.*”⁸⁶⁴ Az esetről, az oltárvételről megemlékezett 1800-ban a Nagyboldogasszony kápolna számadáskönyvében is a kápolnabíró: „*A mely kis oltár még 1796-dikban a templom tornáczából a kápolnához ki vitetett, most fizetett érte 30 forintokat.*”⁸⁶⁵

Talán az *eresz*ben álló kis oltárt emlegette 1730-ban a „Bánkfalva részéről való” megyebíró, amikor egy állványt készíttetett az ünnepi alkalmakkor kihelyezendő oltári szentség számára. „*A Boldog Asszony oltárára tempore solemnitis a*

⁸⁵⁹ M. 6. 392.

⁸⁶⁰ M. 6. 467.

⁸⁶¹ M. 6. 392.

⁸⁶² M. 6. 491.

⁸⁶³ M. 6. 358.

⁸⁶⁴ M. 6. 394.

⁸⁶⁵ M. 7. 33.

Venerabilé-nak kis helyyecske meg csinálásaért”- fizetett 3 dénárt a megyebírói számadáskönyv tanúsága szerint.⁸⁶⁶

Szent Antal oltár

1890-ben a *lecke oldalon* állt. Fából állították össze és dúsan aranyozták.⁸⁶⁷ Valószínűleg 1746-ban készült. Erre utalhat az *erectio* (felállítás) kifejezés az 1746. évi megyebírói számadásban: „*A Szent Antal oltára erectiojakor a mester embereknek*”. Ugyanakkor a sokat emlegetett Mihály cigánykovácsnak is fizetett a megyebíró: „*Mihály cigánynak a’ Szent Antal oltárára szegekért*”.⁸⁶⁸

Szent Kereszt oltára

1890-ben az evangéliumi oldalon állt. Fából épült. Fehér festéssel díszítették.⁸⁶⁹ Valószínűleg 1801-ben készült az eladott Szűz Mária oltár helyett. Az 1801. évi megyebírói számadásban olvashatjuk, hogy „*Szent Kereszt oltára csináltatván*”, 42 forintot kellett fizetni „*magáért a képert*”, valamint „*a fa munkáért, kép faragó munkáért és kifestéséért*”.⁸⁷⁰ A következő évben, 1802-ben a megyebíró újra költött az oltárra. Számadásának tanúsága szerint 180 forintot adott ki „*A pictornak a Szent Kereszt oltáráért*”.⁸⁷¹

Szent Rosarium oltár

Fentebb, az 1800. évi megyebírói számadás egyik idézett szövegében szó esett arról, hogy az új *olvasókápolnában* egy kis oltárt építettek a Rózsafüzér Királynéja tiszteletére. Az 1890. évi egyházi leltár készítője leírta, hogy szobrai azt a jelenetet ábrázolják, amint Szűz Mária átnyújtja a szent olvasót Szent Domonkosnak.⁸⁷² 1801-ben a megyebíró viszonylag nagy összeget fizetett ki „*A Rosarium oltár aranyozásáért és festéséért*”.⁸⁷³

Valószínűleg a Csíkszentgyörgyön és Bánkfalván nagy hagyományokkal rendelkező rózsafüzértársulati mozgalom velejárójaként, a szentgyörgyi templomban már a Rózsafüzér Királynéja oltár 1800 körüli elkészülte előtt is létezett egy olyan oltár, amely a rózsafüzér tiszteletével volt kapcsolatos. Erre utal az 1731. évi megyebírói számadás egyik kiadási tétele: „*A Szent Rosarium oltárának padlásáért*”.⁸⁷⁴

⁸⁶⁶ M. 6. 454.

⁸⁶⁷ M. 14. 1890. 2.

⁸⁶⁸ M. 6. 336.

⁸⁶⁹ M. 14. 1890. 2.

⁸⁷⁰ M. 6. 397.

⁸⁷¹ M. 6. 399.

⁸⁷² M. 14. 1890. 2.

⁸⁷³ M. 6. 397.

⁸⁷⁴ M. 6. 457. (értsd: padozásáért!)

Az eladott Szűz Mária oltár

1801-ben a szentgyörgyi templom egyik oltára adásvétel tárgya lett, és elkerült Szentgyörgy megyéje területéről. Helyette készült a fentebb már említett Szent Kereszt oltár.⁸⁷⁵ A főmegyebíró az 1801. évi számadásokban 70 forint bevétel forrásként szerepeltette az oltáreladást: „*A Szűz Mária lateralis oltára el adattatott.*”⁸⁷⁶ Az 1801. évi megyebírói számadásnak készült latin nyelvű változata is, amely Gyulafehérvárra került a püspökséghez. Abból a változathoz derül ki, hogy a Szűz Mária oltárt Szent Simon megyéjének adták el: „*Ara lateralis B.M.V. cum consensu Parochianorum Szt. Simoniensibus vendita.*”⁸⁷⁷

Templomi szószerk: „prédikáló széker,” „catedra”

Szentgyörgy megyéje 1731-1734 táján új szószerket készítetett „megyés temploma” számára. Ez a szószerk közel hét évtizedig szolgált az anyatemplombeli igehirdetést. 1798-1799-ben leszerelték a helyéről és kivitték a Nyírtetőn magasodó Nagyboldogasszony kápolnába. A „megyés templom”, jórészt Papp János főesperes plébános anyagi támogatása révén, új, divatos, a korábnál valószínűleg díszesebb prédikálószeket kapott. A XIX. század végén az egyházi leltárak készítői elfeledtek a szószerk leírásáról. Az 1973-ban írott leltár összeállítója megállapította, hogy a szószerk fából készült. Oldalain a négy evangélista földomborművű képe és Keresztelő Szent János prédikálásának jelenete látható. Tetején Keresztelő Szent János faszobra magasodik. Háttérét Mózes földomborművű képe díszíti.⁸⁷⁸

Az 1731-1734. évi szószerkkészítés viszonylag sok nyomot hagyott a megyebírói számadásokban. Álljanak itt a legjellemzőbb kiadási feljegyzések!

„*A Templumba új predikáló széket erigálván, arra mester embernek, vasra kovácsnak és intertentiojára a mester embernek*” (1731).⁸⁷⁹ „*Predikáló székek szádok deszkát és oszlopoknak való szádok fákot*” (1731).⁸⁸⁰ „*A templumbeli catedra csinálásáért.*” „*A catedrának való fákot Szent Domokosra fel költesztetvén.*” „*Ezen catedra aranyára és festésire.*” „*Ezen catedrát, mikor a templumban a mester ember fel helyeztette, intertentiojára expendált.*” „*Ezen catedrára vasakot csináltatván a kovácsnak fizetett*” (1733).⁸⁸¹ „*Amikor a Templumbeli katedrát itt álló helyében fel csinálta a mester ember, azon öt nap intertentiojáért vagyis gazdálkodásáért fizetett*” (1744).⁸⁸²

Az 1798-1799. évi szószerképítésről és a régi szószerk sorsáról a megyebírói számadáskönyv alábbi bejegyzései tudósítanak.

⁸⁷⁵ M. 6. 397.

⁸⁷⁶ M. 6. 396.

⁸⁷⁷ M. 10. 1801. – Szent Simon egyházközségének akkortájt Csátószezen állt a „megyés temploma”.

⁸⁷⁸ M. 14. 1973. 2.

⁸⁷⁹ M. 6. 462.

⁸⁸⁰ M. 6. 290. – A szádok szó hárs jelentésére: SZT. XI. 1053.

⁸⁸¹ M. 6. 298. – A catedra templomi szószerk jelentésére: SZT. VI. 246.

⁸⁸² M. 6. 467.

A bevételek között: „*A régi praedicallo székért és a Szent István s Szent László régi statuaiért fizetett a Boldog asszony Kápolnája 20 forintokat*”(1798).⁸⁸³ „*A régi meg avult predikáló szék helyett újj csináltatván, ennek tökéletes fel állításra adott a Plébánus Úr 500 forintokat*”(1799).⁸⁸⁴

A kiadások között: „*A kőművesnek a Prédikáló szék ambitussa meg készítéséért*”(1798).⁸⁸⁵ „*Az új predikáló széknek asztalos munkája, képek faragása és meg-aranyoztatása*”(500 forint), (1799).⁸⁸⁶

A régi szöszék eladását és a Boldogasszony kápolnába szállítását megörököltette a hegyi kápolna 1799. évi kápolnabírói számadása is: „*A templombéli régi predikáló székért és Szent István, Szent László statuájáért 20 forint*”.⁸⁸⁷

Képek, szobrok

A fentebbi idézetekből látható, hogy a Csíkszentgyörgyi megyebírói számadáskönyvben ritkán jelölték meg a megye megbízásából munkát végző kézművesek nevét. A megyebírók legtöbbször magát a munkát nevezték meg, vagy kőművest, asztalost írtak a kiadást indokló szövegben. Sajnos, nem történt ez másképp művészi tevékenységek esetében sem. A foglalkoztatott *képirókról* és *képfaragókról* megtudhatjuk, hogy milyen anyagokat használtak, munkájukért milyen jutalmat, munkadíjat kaptak. Kiderülhet még, hogy a templomdíszító munkát brassai művészek végezték, akiket szekérrel fuvaroztak Csíkszentgyörgyre és vissza. A művészek nevét azonban legtöbb esetben nem örökítették meg a megyebírói számadások. Időnként fedve marad az alkotott mű is, csak a munkát, a foglalkoztatás tényét rögzítik a kiadási feljegyzések.

Képiró, piktör, vagyis festő csíkszentgyörgyi tevékenységéről az 1729. évi számadások kiadási tétele tanúskodik.

A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró egy brassai mester foglalkoztatását a következő bejegyzésekkel örökítette meg: „*Brassóbol képiró ki hozásáért és be viteliért fizetett szekeresnek*”. „*A képirónak munkájáért fizetett*”. „*Azon képirónak egy köből Buzáért, melly volt a Conventioiaban*”. „*Azon képirónak pro honorario egy kis saitért fizetett*”.⁸⁸⁸

Ugyanarról a képiróról megemlékezett a „Bánkfalva részéről való” megyebíró is: „*Brassóban való expeditiokra képiró után adott*”. „*Képirónak conventioiaba*”.

„*A pictornak conventioiaba egy sajtert*”. „*Egy köből buzáért ugyan a képirónak*”. „*Dobondi Mihálynak a képiró Brassóba való be viteliért*”.⁸⁸⁹

A fenti képiró az 1729. évi szentgyörgyi festései során a festékbe meszet, illetve bort kevert. Ezt tanúsítja két megyebírói kiadási tétel: „*Mészre festék közü adattott*”. „*Festék fel ereszteti való borért*”.⁸⁹⁰

⁸⁸³ M. 6. 391.

⁸⁸⁴ M. 6. 391.

⁸⁸⁵ M. 6. 390. – Az *ambitus* szó nyitott tornác jelentésére: SZT. I. 304. Vö.: A kórus című alfejezetben idézett 1743. évi „*Catedrán feljűl való kis Chorus*” kifejezéssel!

⁸⁸⁶ M. 6. 391.

⁸⁸⁷ M. 7. 32.

⁸⁸⁸ M. 6. 276–277.

⁸⁸⁹ M. 6. 450–451.

1800-ban kivételesen följegyezte a főmegyebíró, hogy egy bizonyos összeget a szentély boltíveinek, vagyis „*A Sanctarium Arcussainak*” kifestéséért fizetett ki.⁸⁹¹

Fentebb, amikor arról volt szó, hogy a XVIII. század végén a régi prédikáló széket kivitték a templomból a Boldogasszony kápolnájába, az idézett XVIII. századi szövegben a régi Szent István és Szent László szobor kiviteléről is lehetett olvasni. Mivel a két magyar szent király szobra kikerült a Nyírtetőn lévő kápolnába, a XVIII. század utolsó két évében új Szent István és Szent László szobrot kellett készíttetni a templom szentélyébe. E szobrokkal egyidőben faragtatta a megye az új Szent György szobrot is.

„*Szent István és Szent László statuáinak kifaragásáért*” és „*Ezeknek meg aranyoztatásáért*” 1798-ban fizetett a főmegyebíró.⁸⁹² 1799-ben több munkával együtt a Szent György szobor faragását is elvégezte egy meg nem nevezett *képfaragó*. Ezért a számadáskönyv tanúsága szerint a főmegyebíró pénzét adott neki: „*A kép faragónak a Szent György statuájáért, a Tabernaculumra, antipendiumra, két ajtóra tett szükséges meczésekért*”.⁸⁹³ Az új Szent György szobor aranyozása az 1800. évi főmegyebírói számadásban szerepelt: „*A Pictornak ...a Szent György 6 suchos statuajanak ki aranyozásáért 30 forint*”.⁸⁹⁴ 1799-ben került a számadáskönyvbe a „*záldok fáért a Statuaknak*” bejegyzés. A *záldok* (szádok), vagyis hársfa valószínűleg mindhárom szobor alapanyaga lett.⁸⁹⁵ 1799-ben bizonyára készült egy Szent Dávid ábrázolás is: „*A kép faragónak a Szent Dávid képiért és egyéb meczésekért*”.⁸⁹⁶ 1800-ban a főmegyebíró költött „*a resurrectio statuajaért*” és annak „*meg aranyoztatásáért*”.⁸⁹⁷ Ez a kiadási tétel talán a Feltámadt Krisztus szobrának megújítását takarja.

Harangok

A harangoknak megvan az a tulajdonságuk, hogy időnként megrepednek, és újra kell őket önteni. Nagy háború idején a katonai hatóságok lefoglalnak és elvisznek belőlük ágyú alapanyagnak. Ilyen harangpusztító időszak volt a Székelyföldön is az első világháború. Következésképp, a harangok világában nehezen talál a kutató kontinuitásra. Különösen így van ez Csíkszentgyörgyön. Az 1973. évi templomleltár készítője leírta, hogy a „Szent György harangja” néven emlegetett 582 kilós nagy harangot és a „Hősök harangja” nevű 173 kilós kis harangot az Arad megyei Gyorokon öntötték 1923-ban. A Szűz Mária és Szent József tiszteletére szentelt 290 kilós közepes harang pedig Bukarestben készült 1958-ban.⁸⁹⁸ Nyilvánvaló, hogy ez a kép az első világháború és a nagy impériumváltozás utáni állapotot tükrözi. Kevés köze van a korábbi állapothoz.

⁸⁹⁰ M. 6. 450–451

⁸⁹¹ M. 6. 395.

⁸⁹² M. 6. 390.

⁸⁹³ M. 6. 392.

⁸⁹⁴ M. 6. 392.

⁸⁹⁵ M. 6. 392.

⁸⁹⁶ M. 6. 392.

⁸⁹⁷ M. 6. 392.

⁸⁹⁸ M. 14. 1973. 3.

A XVIII. század első felében a szentgyörgyi templomnak két harangja volt: egy nagy és egy kicsi. A nagy harang felfüggesztése sokszor okozott gondot a megyebelieknek. Már 1735-ben is „új tengelyt” készítettek a nagy harang számára.⁸⁹⁹

1739-ben a megye mindkét harangot újraöntette. A költségekhez Kiss Gergely plébános is hozzájárult 248 forint 55 denárral a saját pénzéből.⁹⁰⁰

A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró így öröközte meg számadásában a sok pénzt felemésztő akciót: „*Mind a két harangokat újólág öntetvén, arra fogadott mester embereknek salariumába, intertentiojára és azokra való apertinentiákra expendált, 112 forint 84 denárt*”.⁹⁰¹

A „Bánkfalva részéről való” megyebíró ugyancsak megemlékezett, ráadásul kissé bőbeszédűbben, az 1739. évi harangöntetésről: „*Mind a két harangot újólág öntetvén, mivel hogy el hasadtak volt, azért újólág kellett önteni, arra expendált...110 forint 71 denárt*”.⁹⁰²

1776-ban újabb harangöntetési feladattal bírkózott meg Szentgyörgy. A főmegyebírói számadás alább idézendő kiadási tételei árulkodnak a nagy szervezési tortúrát jelentő összetett, ágas-bogas akcióról: „*1776-ban a' nagyobb harangot újra öntetvén, vett 50 font fejrát ónat, erre fizetett*” (50 m. Ft.). „*Harmincz egy font rezet*” (17 m. Ft.). „*Öntésért, 542 fontos lévén fizetett*” (192 m. Ft. 9 den.). „*Midőn a harang meg készült Sepsz Szent Györgyre le vivén Kőrös patakról másálni, ezen másálásért két rendben fizetett*” (2 m. Ft. 88 den.). „*Innen hazol le vitele s fel hozása*” (9 m. Ft.). „*Maga két rend béli le járása béli költségre fáratságára*” (4 m. Ft. 80 den.). „*Tengeljére*” (24 den.). „*Harang ütőnek nagyobbítására kovácsnak*” (2 m. Ft. 40 den.). „*Harang szék csinálásáért*” (5 m. Ft. 18 den.). „*Harang emelőkre való költség*” (60 den.). „*Harang öntésre*” (321 m. Ft. 44 den.). „*Czengetyűre*” (59 m. Ft.). „*Kovácsnak fel készítéséért*” (3 m. Ft. 84 den.). „*Tengelj csinálásáért a' mester embernek*” (34 den.).⁹⁰³

A harangokra kisebb összegeket minden évben költött a templomfenntartó megye. Harangütőre való szíjat, harangkötelet, harangkenő anyagot gyakran kellett vásárolni. Ezért a harangok sokszor szerepeltek a XVIII. századi megyebírói számadásokban.

1729-ben és 1730-ban egyaránt előfordult a „*Harang üteire szíjat vett*” kiadási tétel.⁹⁰⁴

Nyelvészeti szempontból figyelmet érdemlő a következő, 1741. évi számadáskönyvi bejegyzés: „*Az harang karjára begyeny szillyat vett*”.⁹⁰⁵ A *begyeny* szóval Csíkszentgyörgyön a XVIII. század első felében valószínűleg a *bölényt* jelölték.⁹⁰⁶

Harangkötelet feltűnően gyakran vettek a megyebírók. A XVIII. században legtöbbször nem kész kötelet vásároltak, hanem kendert, amelyből, talán Udvarhely-

⁸⁹⁹ M. 6. 470.

⁹⁰⁰ M. 6. 316.

⁹⁰¹ M. 6. 315.

⁹⁰² M. 6. 479–480.

⁹⁰³ M. 6. 369–370.

⁹⁰⁴ M. 6. 277., 284.

⁹⁰⁵ M. 6. 323.

⁹⁰⁶ Vö.: SZT. 1975–2009. I. 675., 1060–1061. *begyen, begyin* alakokkal.

székben, kötelet csináltattak. Ez tükröződik például az 1733. évi számadásból: „*Harang kötélnek egy kalongya kendert vett*”. „*Harang kötél csinálásáért fizetett*”.⁹⁰⁷

Szinte minden esztendőben vásároltak a megyebírák háját, amelyet a harangok kenésére használtak. A ház mértékegységeként a *bog*⁹⁰⁸ kifejezést alkalmazták. Néhány számadáskönyvi példa a harangkenő ház vásárlására: „*Harang kenni való haiért per annum vett*” (1728).⁹⁰⁹ „*Pro Anno 1730 harang kenni vett hájat*” (1730).⁹¹⁰ „*Egy bog hájat harang kenni vett*” (1731).⁹¹¹

Ritkán előfordult például 1776-ban, hogy a harangok kenésére *fadgyat* használtak.⁹¹²

1731-ben a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró „*Két ejtel dohatot vett harang kenni*”. Mielőtt ezt megtette volna, „*dohatnak való edént vett*”.⁹¹³ A *dohat* szót a fenti két kiadási tétel megfogalmazásakor a megyebíró a *degenyeg*, vagyis a kocsi-kenőcs jelölésére használta.⁹¹⁴

A XIX. század vége felé, 1888-ban volt még egy nagy birkózása Szentgyörgy megyéjének a harangokkal. Szentgyörgy és Bánkfalva közös egyházközsége 1888. augusztus 21-én szerződést kötött a kor divatos erdélyi harangöntőjével Manchen Mihály segesvári harangöntő művésszel a középső és a kis harang 6, illetve 4 mázsásra növeléséről és újraöntéséről. A szerződésben a megrendelő előírta, hogy a segesvári művész fordítson nagy gondot a három harang hangjának összehangolására.⁹¹⁵

Az 1888. évi harangöntéssel állt elő az a helyzet, amelyet az 1890-ben készített templomi leltár rögzített. A leltár összeállítója 3 harangról számolt be: 1. Az enyhén csorbult 8 mázsás *nagy harangról*, amelyet állítólag Klobusiczky Xavér Ferenc erdélyi püspök szentelt fel 1743-ban, 2. A *Szent György* tiszteletére szentelt második harangról, amelyet talán Kovács Miklós erdélyi püspök szentelt fel 1829-ben és 1888-ban Manchen Mihály nagyobbított meg 6 mázsásra, 3. a *Szent Miklós* tiszteletére szentelt kis harangról, amelyet ugyancsak Kovács Miklós püspök szentelt fel 1829-ben, és Manchen Mihály nagyobbított meg 4 mázsásra 1888-ban.⁹¹⁶

Kereplő

A nagycsütörtökön, nagypénteken és nagyszombaton használatos és az elnémitott harangokat helyettesítő templomi kereplő néhány alaklommal szerepelt a XVIII. század első felének megyebírói számadásaiban. 1737-ben „*dergetű csinálásáért*”

⁹⁰⁷ M. 6. 464.

⁹⁰⁸ A *bog* = *csomó* jelentésére: UMTSZ. 1979–2010. I. 510. – A SZT. 1975–2009. I. 954. oldalán a *bog* szó felsorolt három jelentéséhez képest a csíkszentgyörgyi 1734. évi „ház mértékegysége” jelentés új adatnak számít.

⁹⁰⁹ M. 6. 275.

⁹¹⁰ M. 6. 289.

⁹¹¹ M. 6. 457., 301.

⁹¹² M. 6. 370.

⁹¹³ M. 6. 290.

⁹¹⁴ Vö.: SZT. 1975–2009. II. 293.

⁹¹⁵ M. 11. 1888.

⁹¹⁶ M. 14. 1890. 2–3.

adott ki pénzt a megyebíró, bizonyára egy helyi ezermester fafaragónak.⁹¹⁷ 1748-ban pedig a „*toronybéli kereplő*” javítása vált szükségessé.⁹¹⁸

Orgona

1890-ben a templomi leltár összeállítója jogosan nevezte újnak az orgonát, hiszen 1883-ban készítette azt Kolonits István kézdivásárhelyi orgonaművész. A „*megyés templom*” régi orgonája felújítva kikerült a kálváriai „*Jézus szenvedése*” templomba.⁹¹⁹

1744-ben a „*Bánkfalva részéről való*” megyebíró egyik kiadása az orgona javításával volt kapcsolatos: „*Orgonának le szedéséért, fel rakásáért és egy új fúvó csinálásáért*”.⁹²⁰

Öt évvel később, 1749-ben a „*Szentgyörgy részéről való*” megyebíró örökölt meg orgonajavító tevékenységet, amikor, „*Az orgona csinálónak és a mellette munkálódó megyés mester István Déák uramnak munkájokért*”⁹²¹ sort írta be a megyebírói számadáskönyvbe.

Padok, székek

1799-ben egy díszes új szék készítéséért adott ki viszonylag nagy összeget, 40 magyar forintot a főmegyebíró: „*Nem lévén ezen Szent Györgyi templomban mind eddig vetsernye mondó szék, ezt az asztalos ki meczésekkel edgyütt el készítvén, fizetett*”.⁹²² A litániák alkalmával használt reprezentatív karosszék bizonyára a szentélyben állt. Talán azonos lehet azzal a faragott hátlapos, stallum-szerű ülőbútorral, amely ma is látható a szentély sekrestye felőli oldalán. Egyszerűbb szék 1800-ban is készült a szentély új berendezésének részeként.

1745-ben padokat, akkori erdélyi kifejezéssel, *székeket* csináltatott a megye a templomhajóba, a miséken résztvevő hívek számára. Mindkét megyebíró számadásában szerepelt a „*Templomban való székek csinálásáért*” kifizetett pénz.⁹²³

Az 1745-ben készített padok 1819-ben már „*őh székeknek*” számítottak és fölöttébb rossz állapotban voltak. A megye azonban a toronyjavítás gondjai közepette nem tudott pénzt előteremteni új padok készíttetésére. Bálint Ignác kapitány és felesége Bors Julianna áldozatkészsége révén a templomhajó új padjai 1819-ben mégis megvalósulhattak.

Bálint Ignác kapitány 1819. március 5-én levélben nyilatkozott Szentgyörgy megyéjének arról, hogy saját költségén elkészítteti a templombeli új *székeket*. Azt kérte a megyétől, hogy a „*Szent Kereszt oltáron alul*” lévő pad külső részét külön készíttethesse el, és ott a feleségének örök ülőhelye lehessen. A megye még aznap

⁹¹⁷ M. 6. 308.

⁹¹⁸ M. 6. 505.

⁹¹⁹ M. 14. 1890. 2., 8.

⁹²⁰ M. 6. 495.

⁹²¹ M. 6. 340.

⁹²² M. 6. 392., 395.

⁹²³ M. 6. 334., 497.

örömmel és köszönettel elfogadta a nemes ajánlatot. A megye végzését Papp János plébános is helyben hagyta.⁹²⁴

Baldachin

A csíkszentgyörgyi megyebírói számadások kiadási tételeinek tanúsága szerint a megye 1728-ban készítettett körmenetekben hordozható baldachint a „megyés templom” számára. A négy rúddal ellátott textil ernyőt a megyebírák magyar szövegben is az *umbella* és az *umbraculum* szavakkal jelölték, amelyek a latin *umbra* (árnyék) szóból eredeztethetők.

A „Szentgyörgy részéről való” megyebíró a baldachin készíttetésével kapcsolatban az alábbi 1728. évi kiadásokat jegyezte fel: „*umbraculum fáia csináltatásáért*”, „*ezen umbraculum fáját meg festette, vas sarkokat csináltatott raia*”, „*umbraculumnak való selyem materiáért*”, „*ezen umbraculum varására, sodrott selyemért és török cérnáért*”, „*ezen umbraculumra csipkét vett*”, „*kötözni pántlikát*”, „*gombkötőnek umbraculumra való rolytért*”.⁹²⁵

Hasonló kiadásokat rögzített 1728-ból, a baldachin készítése idejéből a „Bánkfalva részéről való” megyebíró is: „*Umbelának való seiem materiaért fizetett*”, „*Umbelának varni vett selymet, 5 cérnát*”, „*Umbelának való paszomántot vett*”, „*kapcsot umbelára vett*”, „*veres pántlikát umbelára vett*”, „*az gombkötőnek umbelára rojtért*”.⁹²⁶

Több mint hét évtizeddel később, 1800-ban szerepeltette kiadásai között a főmegyebíró a következő tételt: „*Ki festett zöld viaszos vászon baldachinumnak*”.⁹²⁷

1897-ben a szentgyörgyi egyháztanács a régi baldachin elhasználódása miatt új „*mennyezet*” beszerzéséről döntött.⁹²⁸

Lobogó, zászló

E sorok írója az ezredforduló táján végzett udvarhelyszéki és csíkszéki néprajzi kutatásai során megfigyelte, hogy az idősebb katolikus székelyek a körmenetek, búcsús vonulások jelvényét, a lobogót sok esetben *keresztnek* nevezik. Más szóval: ha a kutató a *kereszt* szót hallja, különösen ha arról hall, hogy a keresztet valamely menet elején vitték, alaposan utána kell járnia, hogy elbeszélője mit értett a kereszt kifejezésen: menet elején vitt valóságos „rudas”, „nyeles” körmeneti keresztet, vagy egy lobogót. A lobogó kereszt megnevezése bizonyára összefügg azzal a ténnyel, hogy a lobogószár felső végén általában mindig található egy kis kereszt. Mondhatnánk: a katolikus székely a lobogóban és a ritkábban használt templomi zászlóban is⁹²⁹ a keresztet látta, a lobogók menetbeli mozgásakor elsősorban a lobogószáron álló kis keresztet mozgását érzékelte.

⁹²⁴ M. 3. A. 4v.–5.

⁹²⁵ M. 6. 274–275.

⁹²⁶ M. 6. 444–445.

⁹²⁷ M. 6. 395.

⁹²⁸ M. 4. 160.

⁹²⁹ A templomi *lobogó* és a templomi *zászló* megkülönböztetése, meghatározása: BÁRTH János 1990. 346.

A csikszentgyörgyi történeti forrásokban, elsősorban a megyebírói számadásokban jól látható a templomi lobogó és a templomi zászló kereszt megnevezése. A megyebírók a kereszt szót néha kombinálták a lobogó és a zászló szóval: *lobogós kereszt*ről, *kereszt lobogójáról*, *lobogó keresztjéről*, *kereszt zászlóról*,⁹³⁰ *zászlós kereszt*ről írtak. Máskor magában használták a kereszt szót, de a szövegkörnyezetből látható, hogy amikor keresztéről írtak, lobogóra gondoltak.

Az Erdélyi Szótörténeti Tár szűkölködik a *kereszt* szó „templomi lobogó”, „templomi zászló” jelentését tükröző példákban.⁹³¹ Ezért érdemes bőven idéznem az alább sorakozó csikszentgyörgyi számadáskönyvi bejegyzéseket.

„*Szent György mártír lobogó keresztjére csipkét*” (1728).⁹³² „*A’ processiókon hordozni szokott lobogós keresztnek aranyoztatására*” (1748).⁹³³ „*Az új lobogós keresztnek és zászlónak Udvarhelyről való haza hozattatásáért*” (1783).⁹³⁴ „*Egyik kereszt lobogójára egy darab materiáért*” (1791).⁹³⁵ „*Zászlós kereszt nyele csinálásáért*” (1730).⁹³⁶ „*Kereszt zászlóra seljem materiát, ahoz való apertinentiákkal együtt vett s csináltatott*” (1730).⁹³⁷ „*Az szabónak a kereszt zászló csinálásakor intertentiojára*” (1742).⁹³⁸ „*Azon kereszt zászlónak rojtnak való seljemre*” (1742).⁹³⁹ „*A kereszt zászlóra a materián kívül és a képin kívül, meljen vagyon az Boldogságos Szűz és a Keresztelő Szent János képe, annak fel ullaítására erogált*” (1742).⁹⁴⁰

A következő két példában a megyebíró a *kereszt* szót használta, de nyilvánvaló, hogy nem a fa vagy fém körmeneti kereszthez kellett csipke, zsinór és zöld selyem, hanem a *kereszt* néven emlegetett lobogóhoz. „*Csipkét, sinort Szent György mártír keresztjére vett*” (1728).⁹⁴¹ „*A zöld selyem keresztre 8 sing selyem paszaman*” (1761).⁹⁴²

Az előbbi példák és néprajzi párhuzamok⁹⁴³ alapján föltételezhető, hogy a felnöttek temetésekor használt „fekete kereszt”⁹⁴⁴ is talán fekete lobogó lehetett, amelyet a temetési menet elején vittek.

Antependium (antependium)

A latin szóval *antependium*nak, néha *antipendium*nak nevezett tárgy tulajdonképpen egymástól fölöttébb különböző tárgyak képét ölthette magára. Más szóval:

⁹³⁰ A keresztzászló kifejezésre: SZT. 1975–2009. VI. 469.

⁹³¹ SZT. 1975–2009. VI. 450., 469.

⁹³² M. 6. 275.

⁹³³ M. 6. 505.

⁹³⁴ M. 6. 383.

⁹³⁵ M. 6. 381.

⁹³⁶ M. 6. 454.

⁹³⁷ M. 6. 454.

⁹³⁸ M. 6. 491.

⁹³⁹ M. 6. 491.

⁹⁴⁰ M. 6. 327.

⁹⁴¹ M. 6. 445.

⁹⁴² M. 6. 359.

⁹⁴³ BÁRTH János 2006/a. 194. és 18. kép.

⁹⁴⁴ M. 6. 390.

egymástól nagyon különböző anyagú és eltérő kivitelű tárgyak viselhették az antependium, antipendium nevet.

Az egyszerűbb szögyűjtemények, a mindennapi egyházi szóhasználatot tükröző templomi leltárak azt sugallják, hogy az antipendium azonos a közönséges textil oltárterítővel.

A történeti adatbázisra alapozott latin szótárak ezzel szemben az antipendium szóra a kötényt asszociálják és valamiféle lelógó, elfedő textilt, *oltár kárpitot* jelölnek meg magyar megfelelőjének. Mindezek után a csikszentgyörgyi megyebírói számadáskönyvben a kutató olyan XVIII. századi szövegeket talál, amelyekből gyanítható, hogy az antipendiumnak nevezett tárgy fából készült és domborművű faragással ékesítették. Ha a kutató tovább nyomoz a művészeti irodalomban, domborműves fém vagy bőr antipendiumokra is lelhet.

A legújabb Magyar Katolikus Lexikon az „előfüggöny”, az „oltárelő” és az „oltár törzsét takaró lepel” kifejezésekkel határozza meg az antependiumot, hozzátéve, hogy anyaga vászon vagy selyem, ritkábban fém vagy bőr. Sajnálatos, hogy a szócikk írója a fát, mint antependium-anyagot kifejejtette a felsorolásból.⁹⁴⁵

Ebből a szempontból körültekintőbben fogalmazott a „rég” Katolikus Lexikon szócikkírója: „Antependium („elől felfüggesztett), az oltár elülső oldalának eltakarására és díszítésére... használatos... fa-, érc-, márványlap, vagy szövet..., melyet kereszttel vagy más szentképpel díszítenek... Ma Antependiumnak nevezik a legfelső oltárterítőt, melynek elől látható részét himzéssel, csipkével ékesítik, valamint azt a rá mába feszített liturgikus napi színű szövetet is, mellyel az oltár szegényesen képzett első részét elfedik”.⁹⁴⁶

A fogalom tisztázása után következzenek a csikszentgyörgyi adatok!

A textil antipendiumok rendszeres szereplői voltak a templomi leltáraknak. 1890-ben és 1973-ban egyaránt pontosan számontartották őket.⁹⁴⁷

Fa antipendium készült a megújult szentgyörgyi főoltár asztalának hívek felé néző felületére 1798-ban. A főmegyebíró a következő kiadásokat tette érte: „Az antependiumra írt kettős képért”. (21 m.Ft. 60 kr.). „Annak rámája ki faragásokkal edgyütt”. (10 m.Ft.).⁹⁴⁸ A következő évben, 1799-ben ugyancsak szerepelt antipendium a főmegyebírói kiadásokban: „Kép faragónak antipendiumra tett szükségesség meczésekért”.⁹⁴⁹

A főmegyebíró nem könnyítette meg a kései kutató helyzetét akkor sem, amikor magyar szót használt az antipendium helyett. Így cselekedett 1825-ben, amikor beírta a kiadások sorába a következő sort: „Egy oltár takaróért” (17 m.Ft.).⁹⁵⁰ A szerencsétlen takaró szó használatával azt a látszatot keltette, mintha egy közönséges textil terítőt vett volna az oltárra. A 17 forintos ár azonban azt sejteti, hogy itt nem egy gyolcs terítőről van szó, hanem egy drágább portékáról. A szorgos főmegyebíró a rosszul megválasztott *takaró* szót valószínűleg *eltakaró*, *elfedő* érte-

⁹⁴⁵ KL. 1993–2010. I. 312–313.

⁹⁴⁶ KL. 1931–1933. I. 81.

⁹⁴⁷ M. 14. 1890. 5., 1973. 4.

⁹⁴⁸ M. 6. 390.

⁹⁴⁹ M. 6. 392.

⁹⁵⁰ M. 6. 420.

lemben használta, és az „oltár takaró” kifejezés ebben az esetben az oltár első oldalát befedő, az oltárasztal előtt függő antipendiumot jelentette. Ezt a gondolatot támasztja alá az előbb idézett sor után következő sor a számadáskönyvben: „Az oltár takaró fájáért és rajta levő karikákért” (48 kr.).⁹⁵¹

Nagypénteki koporsó

1728-ban készítette el a megye azt a koporsót, amelyet a nagypénteki szertartások idején használtak a templomban. Erről tanúskodik a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró 1728. évi kiadásainak egyik tétele: „Nagy péntekre való koporsó csináltatásáért fizetett”. Néhány sorral arrébb pedig a faggyú-vételről szóló kiadási bejegyzésben szerepelt a Krisztus halálára emlékeztető koporsó: „Fagyat nagy péntekre a koporsó lámpásiba vett”.⁹⁵² A koporsó csináltatásáról megemlékezett a „Bánkfalva részéről való” megyebíró is. 1728. évi anyagvásárlásai között ugyancsak szerepeltette a különleges koporsót, mivel „Nagy péntekre való koporsóba való gyertyákra” is adott ki pénzt.⁹⁵³

A faggyú és a gyertyavásárlások egy része a következő évtizedekben is a nagypénteki koporsóval, illetve a nagypénteki szertartásokkal volt kapcsolatos.

Könyvek

A „Szentgyörgy részéről való” és a „Bánkfalva részéről való” megyebíró egyaránt szerepeltette 1728. évi kiadásai között azt az 1 forint 32 denárnyi pénzt, amelyet egy „bibliotéka” nevű tárgy készítéséért fizetett. „Biblioteca csináltatására sorkával reteslőivel együtt fizetett” – írta a szentgyörgyi megyebíró. Bánkfalvi társa hasonlóan, de egy kicsit világosabban fogalmazta meg a kiadást: „Bibliotéka csináltásáért, arra való sorkok és retesért”.⁹⁵⁴ A bibliotéka szó ezekben a szövegekben valószínűleg egy zárható könyvvállványra vonatkozott.⁹⁵⁵

A templomban papi szertartáskönyvekre, misekönyvekre és kántori énekeskönyvekre volt szükség. Ezek a napi használat következtében elszakadtak, elrongyosodtak. Időnként a somlyai klostromban újra kellett köttetni őket. Amikor már végeképp avulttá váltak, jelentős anyagi áldozatok árán, újat vett a megye helyettük.

1742-ben a „Bánkfalva részéről való” megyebíró „Rituale be kötésiért” fizetett 34 denárt.⁹⁵⁶ 1747-ben új misekönyv került a templomba. Az 1747. évi számadásokban mindkét megyebíró följegyezte, hogy „Missaléért fizetett” 6 forint 60 denárt.⁹⁵⁷

A legelső fennmaradt megyebírói számadás, az 1728. évi arról tanúskodik, hogy abban az évben a megye új énekeskönyvet vett a kántor használatára. Mindkét megyebíró megörökítette a vásárlás és a vételár elosztásának tényét. A bánkfalvi számadás szerint: „Énekes könyvet vettünk, melybe adott 84 denárt”. A szent-

⁹⁵¹ M. 6. 421.

⁹⁵² M. 6. 275–276.

⁹⁵³ M. 6. 445.

⁹⁵⁴ M. 6. 275., 444.

⁹⁵⁵ Vö.: SZT. 1975–2009. I. 893. és XI. 418.

⁹⁵⁶ M. 6. 491.

⁹⁵⁷ M. 6. 338., 501.

györgyi oldal hasonlóképpen regisztrálta a kiadást: „*A templomba egy cantionallet vévén, fizetett felére 84 denárt*”.⁹⁵⁸

Az orgona közelében tartott énekeskönyveket és kántorkönyveket csak az 1973. évi templomi leltár sorolta fel. A korábbiak nem tértek ki rájuk. 1973-ban 6 kántorkönyvet vettek számba. A két „rég” 1870-ből és 1876-ból származott. A korábbiakat, az igazán „régieket” valószínűleg agyonhasználták, szétnyútták. A kései leltárban már nem emlegették őket.⁹⁵⁹

A misekönyveket és a rituálékat számba vette az 1890. évi leltár. A XIX. század utolsó évtizedének elején volt a csíkszentgyörgyi templomban 1 „új” és 4 „ócska” Missale Romanum (Misekönyv), 2 Missale Defunctorum (Temetési szertartáskönyv), 1 Manuale rituum (kézi szertartáskönyv), 1 „új szerzeményű” Rituale Colocense (Kalocsai szertartáskönyv), 1 evangéliumos könyv.⁹⁶⁰ A Rituale Strigoniense, vagyis az esztergomi szertartáskönyv helyett a Rituale Colocense, vagyis a kalocsai szertartáskönyv jelenléte és használata, Erdély más plébániáihoz hasonlóan,⁹⁶¹ valószínűleg történelmi okokra, nevezetesen arra a tényre vezethető vissza, hogy az erdélyi püspök közel egy ezredéven át a kalocsai érsek sufragáneusa volt.

Bár az anyakönyveket, praktikus okokból, a XX. században a plébániaépületben tartották, nem idegenek a templomtól sem. Ezért nem a plébániánál, hanem itt a templom témájánál foglalkozom velük.

Az új anyakönyveket a megye készítette és vásárolta, legtöbbször a somlyai barátok könyvkötő műhelyéből. Az elszakadt, elnyútt anyakönyvek javítása is a somlyai klostromban történt.

1743-ban került számadáskönyvbe az alábbi kiadás: „*A matricula be kötésért a Compactornak*”.⁹⁶² 1791-ben javítani kellett a régi anyakönyv kötését, ami kiadás-sal járt: „*A régi matricula bé kötésének igazításáért a somlyai conventnek*”.⁹⁶³

Csíkszentgyörgy megyéje területén 1684-ben kezdődött az anyakönyvezés. Ez korai időpontnak számít a magyar nyelvterületen. Az első száz évben egy matrikulát használtak a Szentgyörgy megyéjében tevékenykedő papok. Háromfelé osztották. Az elkülönülő részekbe írták a keresztelteket, az esketteket és a temetetteket. 1787-től elkezdődött a háromféle anyakönyv lassan, fokozatosan megvalósított kötet szerinti elválasztása.

Az anyakönyv igazi megyei dokumentumnak mondható. A megye falvai: Szentgyörgy és Bánkfalva soha nem különültek el benne. A szentgyörgyiek és a bánkfalviak vegyesen, „érkezési sorrendben” szerepeltek mindhárom matrikulafajta lapjain.

Az 1890. évi leltár készítője felsorolta az akkor „réginek” számító csíkszentgyörgyi anyakönyveket. Ebből a hajdani leltárból idézem most a XX. század

⁹⁵⁸ M. 6. 276., 450.

⁹⁵⁹ M. 14. 1973. 4.

⁹⁶⁰ M. 14. 1890. 5.

⁹⁶¹ Vö.: BÁRTH János 2006/a. 173.

⁹⁶² M. 6. 331. matricula = anyakönyv, compactor = könyvkötő.

⁹⁶³ M. 6. 380.

közepe óta távol lévő⁹⁶⁴ népesedéstörténeti dokumentumok legrégibb csoportjának listáját.

1. Keresztelési, esketési, temetési anyakönyv (1684-1786)
2. Keresztelési anyakönyv (1786-1851)
3. Esketési és temetési anyakönyv (1787-1855)
4. Keresztelési, esketési és temetési anyakönyv (1852-1857), (1856-1857), (1855-1857)
5. Keresztelési anyakönyv (1857-1867).
6. Esketési anyakönyv (1857-1887)
7. Temetési anyakönyv (1857-1870)
8. Keresztelési anyakönyv (1867-1892)⁹⁶⁵

Az 1729. évi megyebírói számadásokban olvasható egy különös kiadási tétel, amely könyvkötéssel kapcsolatos, de szerepel benne egy bizonyos *album* is: „*Egy album csinálásáért és más köny be kötéséért*”. (1 m.Ft. 60 den.)⁹⁶⁶

A *album* szó a XVIII. században jobbra *névsort*, *névlajstromot*, *névtárat* jelentett. Csíkszentgyörgy megyéje tehát 1729-ben egy olyan kéziratot kötöttetett be, amelyik nevek sokaságát tartalmazta. Ilyen névtár (catalogus) volt talán a Rózsafűzér Társulat tagjainak névjegyzéke. A „Társulatok” 1800-tól vezetett hatalmas kötete megmaradt a csíkszentgyörgyi plébánia irattárában. A fenti szövegben viszont 1729. évi albumról esett szó, ami bizonyára az 1800-ban indított, máig megőrződött album előzménye lehetett.⁹⁶⁷

Jeltelenségben maradó tárgyak

Ez a könyv Szent György megyéjéről szól, egy alcsíki megye működésének bemutatását tekinti feladatának. Mivel a megye tennivalói között előkelő helyet foglalt el a templomfenntartás, templomműködtetés, viszonylag részletesen foglalkoztam a csíkszentgyörgyi „megyés templom” felszerelési tárgyaival, mint a megye által készítettett, javított berendezésekkel, eszközökkel. Ennek a szemlének azonban határt kell szabni. Egyrészt terjedelmi okok, másrészt a belső arányok felborulásának veszélye sürgeti ezt a lépést. Emiatt a kisebb tárgyakra, illetve bizonyos tárgyfélésekre nem terjesztem ki a vizsgálódást. Így többek között jeltelenségben maradnak a liturgikus ruhák, valamint a nemesfém vagy nemesfémekkel bevont kegyeszeretek. A csíkszentgyörgyi megyebírói számadáskönyveknek azok a kiadási tételei és a csíkszentgyörgyi egyháznak azok az egyéb írott dokumentumai, amelyek kazulákra, albákra, stólákra, pluviálékra, superpelliciumokra, ministráns collariumokra és hasonlókra, valamint kelyhekre, monstranciákra, paténákra és más fényes kegytár-

⁹⁶⁴ A XVII–XVIII–XIX. századi „régí” anyakönyveket 1950 táján hatalmi tényezők megbízottai erőszakkal vitték el Csíkszentgyörgyről. Sokáig mendemondák, legendák övezték sorsukat a szentgyörgyiek és bánkfalviak körében. E sorok írása idején a csíkszeredai állami levéltárban találhatók. M. 31.

⁹⁶⁵ M. 14. 1890. 17–18.

⁹⁶⁶ M. 6. 451.

⁹⁶⁷ M. 113. — A SZT. 1975–2009. I. 214. egy adatot tartalmaz az *album* szóra 1770-ből (gazdasági) jegyzőkönyv jelentéssel. Az 1729. évi csíkszentgyörgyi „társulati névsor” jelentésű, vallási vonatkozású album-adat kiterjesztheti az album szó erdélyi jelentéseinek körét.

gyakra vonatkoznak, önálló tanulmányba kíváncsoznak. Nem lehetnek ennek a könyvnek a szereplői a legkülönbözőbb templomi edények, világító eszközök, füstölők, csengők sem.

A templom működtetéséhez szükséges anyagok

A templom működtetéséhez, a szertartások lebonyolításához szükséges anyagokra nagyjából ugyanaz vonatkozik, mint az előző fejezetben említett ruhákra és kisebb tárgyakra. Nem foglalkozom itt a világításhoz használt faggyú és viasz, a liturgikus ruhák mosásához való szappan vásárlásával. Nem vizsgálom a templomba került tömjén és „szent olaj” útját. Csak kétféle anyagról ejtek szót: a puskaorról és a borról. Az elsőről tájtörténeti vonatkozásai, a másodikról katolikus kultusztörténeti összefüggései miatt.

1730-ban, amikor a Kárpát-medence nagyobbik részén már a rég áhított országepítő békesség honolt, Csíkban még tatár betörések közeledtét jósolgatták az úton járók. Ezért az eklézsiák, valószínűleg a korábbi idők szokása szerint, puskaort vásároltak, hogy megvédhessék templomukat. Így cselekedett Szentgyörgy megyéje is. Az 1730. évi megyebírói számadásban olvasható: „Nagy tatár hír lévén, *Ecclesia és Templomunk Conservatioiara puskaort vett libras 6.*”⁹⁶⁸

A XVIII–XIX. században a megyebírói számadások évente ismétlődő állandó szereplője volt a misebor. A megyebírák a legtöbb számadásukba beleírták azt az összeget, amelyért a misézésekhez szüksége bort megvásárolták egy esztendőre. A XVIII. század első felében még előfordult, hogy két év miseborának költségét egyszerre kapta meg a plébános a megyebírótól. Mindezekről árulkodnak a számadások kiadási tételei: „*Szent müse borra pro Anno 1728 és 29 felire erogált*” (3 m.Ft.)⁹⁶⁹ „*Szent Müse borra expendált Tisztelendő Pater Plebanus úrnak*” (1 m.Ft. 50 den.), (1731).⁹⁷⁰ „*Plébános úrnak két esztendőre való müse borra adott*”(3 m.Ft.), (1737).⁹⁷¹ „*Müse borra*” (1 m.Ft. 50 den.), (1747).⁹⁷² „*Müse borra Tisztelendő Plébános Uramnak*” (1 m.Ft. 50 den.), (1738).⁹⁷³

A misebor rendszeres megvásárlása és bizonyos személyek borral való megjutalmazása mellett a XVIII. század első felében a megyebírák időnként azért is vásároltak bort, hogy ma már ismeretlen módon, felhasználják azt az ünnepi szertartások alkalmával, illetve a szertartásokhoz kapcsolódó szakrális cselekmények során.

A csíkszentgyörgyi megyebírói számadáskönyvben hat olyan borvásárlási bejegyzést találtam, amelyeket megfelelő párhuzamok nélkül nehéz megmagyarázni. A hat bejegyzés 3 párt alkot. (1-2., 3-4., 5-6.) A jegyzetpárok egyik szövegét a „Szentgyörgy részéről való”, másik szövegét a „Bánkfalva részéről való” megyebíró írta be a számadáskönyvbe. Mivel vélhetően fontos kultusztörténeti adatokról van szó, alább mind a hat bejegyzést közlöm.

⁹⁶⁸ M. 6. 454.

⁹⁶⁹ M. 6. 279.

⁹⁷⁰ M. 6. 291.

⁹⁷¹ M. 6. 308.

⁹⁷² M. 6. 339.

⁹⁷³ M. 6. 476.

1. „*Communiora való borért adott*” (4½ den.), (1728).⁹⁷⁴

2. „*Oblutiora Gyertya Szentelő Boldog Asszony napján bort vett*” (4½ den), (1728).⁹⁷⁵

3. „*Húsvéti gyónáskor communiora vett bort*” (18 den.), (1739).⁹⁷⁶

4. „*Phascalis Communiokor oblutiora való borra*” (1739).⁹⁷⁷

5. „*Ablutiora borért Pascalis Communiokor*” (18 den), (1740).⁹⁷⁸

6. „*Pascalis communio alkalmatosságára bort vett*” (18 den.), (1740).⁹⁷⁹

A fenti szövegekhez társítható még hetedikként a 2012 márciusában, e könyvrészlet megírása után, a csíkszentléleki plébánián e sorok írója által megtalált és azonosított 1731. évi csíkszentgyörgyi templomi inventárium egyik szakasza.

7. „*Oblutiora való ezüst pohárok, ... melly két ezüst pohárok néhaj Illyés András Erdély Püspök Urunk eő nagysága adományábul valók.*”⁹⁸⁰

Az idézett hét szöveg a kutatóban óhatatlanul a két szín alatti úrvacsora témakörét villantja fel, amely a köztudatban protestáns sajátosságnak számít. Következésképp, a szövegek nehéz feladat elé állítják a színekatolikus Csíkszentgyörgy XVIII. századi szakrális életének kutatóját.

Sok kutatásra, párhuzamkeresésre, kutatói szerencsére van még szükség ahhoz, hogy a fenti szövegek biztonsággal értelmezhetők és magyarázhatók legyenek.

Az idézett szövegek tanúsága szerint az *ablutio* szó, illetve annak *oblutio* variánsa, többszáz más latin szóhoz hasonlóan, magyar ragokkal ellátva, „magyar szóként” viselkedett a magyar szöveggörnyezetben. Ennek ellenére Szabó T. Attila adatgyűjtő tevékenysége során valószínűleg nem került elő, mert nem szerepel az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárbán.

A latin szótárak többsége legjobb esetben a „lemosás, öblítés” szóval jelöli az *ablutio* szó jelentését. A két világháború közötti Katolikus Lexikon a következőképpen magyarázza az *ablutio* fogalmát: „a liturgiában azt a bort s vizet jelenti, amelyet a ministráns a szentmise végén a pap ujjaira s a kehelybe önt, hogy azokról az Öltáriszentség esetleg odatapadt morzsáit lemossa.”⁹⁸¹ A székelyföldi katolikus papság a XXI. század elején is a fenti jelentéssel ismeri és használja az *ablutio* kifejezést. Az idézett szövegek viszont ezzel a jelentéssel nem magyarázhatók meg.⁹⁸²

Valamivel előrébb visz *A magyarországi középkori latinság szótára* 1987-ben kiadott első, indító kötete, amelyben az *ablutio* szó második jelentéseként a „feloldozás, bűnbocsánat” szerepel.⁹⁸³ Ez a jelentés magában hordozza azt a vallási cselekményt, eseményt is, amelynek során a *feloldozás, a bűnbocsánat* bekövetkezik. Az általam idézett szövegek pedig az *ablutiora való, oblutiora való* kifejezések

⁹⁷⁴ M. 6. 445.

⁹⁷⁵ M. 6. 275.

⁹⁷⁶ M. 6. 480.

⁹⁷⁷ M. 6. 316.

⁹⁷⁸ M. 6. 320.

⁹⁷⁹ M. 6. 483.

⁹⁸⁰ M. 30. 1731. — (Az idézett szöveg teljes terjedelmében a VII. fejezetben olvasható.)

⁹⁸¹ KL. 1931–1933. I. 3.

⁹⁸² Annál inkább magyarázható lenne az *ablutios víz* csodás hatása, de erre ezidáig erdélyi kutatásaim során nem került elő adat. Vö.: PÉTERY József 1946. 182–185.

⁹⁸³ MKLSZ. 1987–. 15.

értelmének megfelelően ilyen jellegű eseményre, cselekményre, illetve a *feloldozás*, a *bűnbocsánat* kegyelmi állapotának bekövetkeztével együtt járó eseményre, cselekményre vonatkoznak.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a külön vásárolt borra, elsősorban a húsvét előtti nagyhéten, bizonyára nagycsütörtökön volt szükség, mivel akkor tartották a templomokban a tömeges húsvéti áldoztatást. A 2. számú szöveg tanúsága szerint Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (febr. 2.) is történt *oblutio*.

A témával kapcsolatos kutatásaim elején az ablutio kifejezés „lemosás, öblítés” jelentését tekintettem kiindulási alapnak. Ezért gondoltam arra, hogy az idézett hat számadáskönyvi bejegyzés talán kapcsolatban lehetett a nagycsütörtöki oltárfosztással, illetve az azzal valaha együtt járó *oltármosással*.⁹⁸⁴ Utóbbit borral és vízzel végezték. A szakás középkori magyarországi előfordulását a szegedi premonstrei apácák számára írt 1519. évi Lányi kódex örököltette meg.⁹⁸⁵ További kutatások tárthatnák fel, hogy a XVIII. század első felében Alcsíkban nagycsütörtökön az oltárfosztás után végeztek-e rituális oltármosást, és ahhoz használtak-e bort.

2. Kutatásaim előrehaladtával az idézett szövegek magyarázatát az *ablution*nak nevezett esemény, cselekmény meghatározásával próbáltam megtalálni. Irodalmi párhuzam alapján a húsvéti áldozók megvendégelésében kerestem a megoldást. A koraiújkori katolikus közösségekben a tömeges húsvéti áldozást nagycsütörtökön tartották.⁹⁸⁶ Ez együtt járhatott a papság és a hívek közös áldozásával. Előfordult, hogy az áldozókat a plébánia vendégül látta. Házi Jenő kutatásaira hivatkozva Bálint Sándor idéz egy 1534. évi soproni adatot, amely szerint az erdélyi *megyebíró*nak megfelelő soproni *templomatya* húsvét előtt bort vásárolt, abból a célból, hogy áldomással megvendégelje azokat, akik gyóntak, áldoztak.⁹⁸⁷ További kutatások bizonyíthatják, hogy a nagycsütörtöki tömeges áldozás befejeztével Csíkban is történt megvendégelés, áldomás-ivás. Abban az esetben is értelmet nyer a „communióra való bor” kifejezés.

A megvendégelés gondolatától irodalmi párhuzamok vezettek el a nem átváltoztatott profán bor áldozás utáni „rituális” ivásának feltételezéséig. Az előrejutásban sokat segített a 7. számú szöveg utólagos előkerülése, mivel a benne szereplő „*oblutiora való ezüst pohár*” kifejezés már eleve valamiféle sorban ivást sejtet, és magában hordozza az ismeretlen, de gyanítható ritualitást.⁹⁸⁸

Dénesi Tamás pannonhalmi kutató tanulmányai⁹⁸⁹ terelték figyelmemet a két szín alatti úrvacsora illúzióját keltő, *ablution*nak nevezett vallási szokás XVII–XVIII. századi nyugat-pannóniai adataira. A trienti zsinat után néhány évtizedig IV. Pius pápa 1564. évi engedélye alapján Magyarországon is áldozhattak a katolikusok két szín alatt. Amikor a két szín alatti úrvacsora protestáns sajátossággá vált, 1584-ben

⁹⁸⁴ KL. 1993–2010. X. 99., LONOVICS József 1865. I. 189., RADÓ Polikárp 1957. 106.

⁹⁸⁵ BÁLINT Sándor 1973. 212.

⁹⁸⁶ LONOVICS József 1865. I. 185.

⁹⁸⁷ BÁLINT Sándor 1973. 211., HÁZI Jenő 1939. 334.

⁹⁸⁸ 1629-ben Szombathelyi György kamarai tanácsos egy „pro ablutione” használandó ezüstpoharat adományozott a pozsonyi jezsuitáknak. (DÉNESI Tamás 1998. 98.) Körülbelül úgy és azzal a szándékkal, miként Illyés András püspök (1696–1712) adományozta az „oblutiora való” két ezüst poharat a csíkszentgyörgyi eklézsiának.

⁹⁸⁹ DÉNESI Tamás 1998. 98–99., DÉNESI Tamás 2011. 76–78.

XIII. Gergely pápa visszavonta IV. Pius pápa erre vonatkozó engedélyét. Magyarországon és Csehországban azonban nehezen tértek vissza a katolikusok a korábbi áldozási gyakorlathoz.⁹⁹⁰ A visszatérés megkönnyítésére, illetve a két szín alatti áldozás valamiféle látszatának fenntartására kialakult az *ablutio* szokása. Az *ablutio* résztvevői az ostya vétele után nem átváltoztatott, „profán bort” ihattak „profán kehelyből”, „ablutióra való ezüstpohárból”. Ezáltal az óhajtott, de nem engedélyezett két szín alatti úrvacsora illúzióját érezhették, illetve egy vallási szokás keretében XVI. századi őseik áldozási gyakorlatát eleveníthették fel.

A magyar nyelvterület nyugati peremén, a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság területén azokban a falvakban, ahol a lakosságot az evangélikus vallásból térítették vissza a katolikus hitre, a XVII. században nagy szerepe volt az ablutióknak. 1651-ben a katolikus vizitátor húsz faluban talált „pro ablutione” használt kehelyt. Ezekben a falvakban áldozáskor az ostya vétele után „profán kehelyből profán bort” kaptak az áldozók „öblítésre.”⁹⁹¹

Pannonhalmán a XVIII. században még élt az *ablutio* szokása. A pannonhalmi apátság pincemestere a pincészeti számadáskönyv tanúsága szerint rendszeresen adott bort ünnepeken *ablutiora*.⁹⁹²

A fentebb közreadott csíkszentgyörgyi adatok sejtetik, hogy az *ablutio* szokása gyökeret eresztett Alcsíkban is. 1740 táján Szentgyörgy megyéjében a nagy ünnepek, különösen húsvét előtt a megyebíró még bort vásárolt azért, hogy az áldozók az ostya vétele után a két szín alatti úrvacsora látszata, illúziója gyanánt „ablutiora való ezüstpohárból” profán bort ihassanak.

KISEBB TEMPLOMOK, KÁPOLNÁK

A téma kutatása és szűkítése

Szentgyörgy megyéje a koraújkorban és az újkorban bővelkedett kisebb templomokban és kápolnáknakban. Ezek a szakrális épületek többnyire a jelentős önállósággal rendelkező falurészek, a *tizesek* birtokában voltak. Általában a tizesek viselték gondjukat, de a nagyobb felújítási munkákba a megye is bekapcsolódott. A kisebb templomok, kápolnák a „megyés templommal”, a temetőkkal, valamint az utcai és a határbeli keresztekkel együtt azokat a szakrális tereket jelentették, amelyeken a szentgyörgyi és a bánkfalvi lakosok vallási életének, vallási szokásainak nyilvános cselekedetei, eseményei zajlottak.

Az eleven székhely tizes című könyvemben, 2007-ben többek között foglalkoztam Csíkszentgyörgy és Bánkfalva kisebb templomaival, kápolnáival is.⁹⁹³ Írtam a templom és a kápolna fogalmáról, a tizesek és bizonyos szakrális épületek hagyományos kapcsolatáról, a tizesek templom- és kápolnafenntartó tevékenységéről, a tizestemplomok és tizeskápolnák használatának rendjéről. Utaltam arra, hogy a kisebb templomok és kápolnák építéséről, még ha a XIX. században keletkeztek is,

⁹⁹⁰ PÉTERY József 1946. 175–185.

⁹⁹¹ FAZEKAS István 1994. 130.

⁹⁹² DÉNESI Tamás 2011. 76–78., Vö.: BÁLINT Sándor 1938. 68.

⁹⁹³ BÁRTH János 2007. 295–312., 396–401.

nem maradt fenn elemezhető dokumentum. Ezért sok elnagyolt, ellenőrizhetetlen, „hagyományozott”, saccolt, pontatlan adat kering róluk a helyi köztudatban és az irodalomban. Közöltem azokat a felmérési rajzokat, amelyeket kutatásaim idején építész barátaimmal készítettem a templomokról és a kápolnákról. Az egyes templomok és kápolnák bemutatása során olyan adatokat használtam fel, amelyek a tizedesek írott dokumentumainak tanulmányozása révén kerültek elő.

A tizedesekről írott könyvem kisebb templomokról és kápolnákról közölt fejezetét, itt, a megyéről szóló könyvemben nem ismételtem meg. Néhány mondatos átfedés amiatt lehetséges, hogy a templomok és a kápolnák bemutatásakor a legfontosabb valódi vagy vélt adataikat fel kell sorolnom. A templomokról és a kápolnákról itt azokat a forrásokat idézem, amelyek Szentgyörgy megyéjének történeti kutatása során kerültek látókörömbe.

Szükséges hangsúlyoznom, hogy könyvemben a 100 m² körüli vagy annál nagyobb szakrális épületeket következetesen *templom*nak nevezem. A 100 m²-nél jelentősen kisebb, vagy falutól távol, természeti környezetben álló szakrális épületekre a *kápolna* szót alkalmazom.

A „Jézus szenvedése” templom

A legújabb kori köztemető fölött fehérlő, az ezredforduló táján funkcióját alig lelő templomot nevezték *Passió kápolnának* és *Kálvária kápolnának* is. A XXI. század elején a napi szóhasználatban a szakrális épület jelölésére a „Jézus szenvedése” megnevezés visszaszorulóban van. Helyette a *Kálvária* jelölés vált csaknem általánossá. Mivel az ezredfordulóra a hegyi templom szakrális szerepe megfogytakozott, némely csikszentgyörgyiek és bánkfalviak az épület régi neveit sem használják, hanem a szomszédos kis Szent Anna kápolna nevét kölcsönzik rá, elsősorban azért, mert jobbára Szent Anna napján nyitják ki, hogy körülötte szabad téren megtartsák a Körösményi tizedes Szent Anna napi búcsús miséjét.

A megyét alkotó két falu találkozási táján emelkedő templom, viszonylag alacsony hegyen épült a tizestilalmasok jóval magasabb hegyeinek előterében. Helyét a régi szentgyörgyiek és bánkfalviak *Császárhomlok*nak nevezték. Az 1890. évi templomleltár készítője még használta ezt a helynevet,⁹⁹⁴ de a XX. század lassan kitörölte a lakosság emlékezetéből. Az egész hegyoldalra és a hegytetőre ráhúzódtott a *Kálvária* helynév, amely a templomhoz vezető út mellett felállított stáció-keresztek tájáról, a *Jézus hágajától* indult hódító útjára.

1948-ban, amikor Mihály Imre plébános elkezdte írni az új szentgyörgyi *Historia Domus* visszatekintő lapjait, jórészt az idős Incze Domokos nyugalmazott plébános és főesperes emlékezetére támaszkodott, aki olvasta az 1944-ben elveszett régi *Historia Domus*t, és a „Jézus szenvedése” templom építési dátumaként az 1833-as évet jelölte meg. Mihály Imre plébános még hallott egyet s mást a kálváriai templom és a háromszéki búcsújárók kapcsolatáról, és ennek a témának szentelt néhány sort: „*A temetőben, melyet „Kálváriá”-nak neveznek van egy „Passio” kápolna. ...A kápolnához vezető úton a 14 stáció fel van állítva s a háromszéki búcsúsok mie-*

⁹⁹⁴ M. 14. 8.

*lőtt Csíksomlyóra mennének, ide kikerülnek s a kápolnánál szent misét hallgatnak, mellyen az esztelneki barátok szoktak szónokolni.”*⁹⁹⁵

Bár a processiók búcsújárás 1949 után hatalmi kényszer következtében visszaszorult, a XXI. század elején a legöregebb szentgyörgyiek és bánkfalviak még halványan emlékeztek arra a szerepre, amelyet a „Jézus szenvedése” templom és környéke a háromszéki katolikusok somlyai búcsújárásában betöltött. Legtöbben az ozsdolaiak, a gelenceiek, a lemhenyiek és a bereckiek buzgóságát és a bánkfalvi „Jézus szenvedése” templom iránti tiszteletét emlegették. Mivel Csíkszentgyörgy közel esett Csíksomlyóhoz, a bánkfalvi *Kálvária*, illetve a *Császárhomlok* tájékát a legtöbb háromszéki búcsújáró a kegyhely előtti utolsó nagy állomásnak tekintette. Több *keresztalja* népe pénteken Szentgyörgy és Bánkfalva csüreiiben aludt. Előtte a bánkfalvi *Jézus hágaján* keresztutat járt, a „Jézus szenvedése” templomban misén vett részt, prédikációt hallgatott. Szombaton reggel indult tovább a *búcsús sereg* Somlyó felé. Az 1940-es években a gelencei keresztalja állítólag rendszeresen a plébánia csüréiben szállt meg. Azok a háromszéki búcsúsok is, akik úgy szervezték útjukat, hogy nem Szentgyörgyön és Bánkfalván aludtak, megálltak a bánkfalvi kálváriánál *stációt járni*. A keresztútjárás végeztével imádkoztak a „Jézus szenvedése” templomban, úgy folytatták zarándoklatukat Somlyó felé.

Orbán Balázs 1869-ben úgy látta, hogy a „Jézus szenvedése” templom tette Csíkszentgyörgyöt Alcsík vallási központjává. Arról írt, hogy a szakrális épülethez kötődő nagyböjti, nagyheti szertartások egész Alcsík népét vonzották: *„A falu feletti Kálvária nevű kerék dombon a Jézus szenvedésére szentelt kápolna mellett csinos remetelak van, hová kereszttekkel jelölt út vezet fel. Ezen 1836-ban épült csinos imolában a nagy böjt minden péntekén isteni tisztelet és egyházi szónoklat tartatik, melyre nem csak ezen egyházközség, hanem Al-Csík más falvaiból is ezereknint csődül össze a nép. Sőt éppen ez ünnepek tevék Szent Györgyöt Al-Csík vallási központjává.”*⁹⁹⁶

Fentebb, a hivatkozott leírásokban már szerepelt két évszám a templomocska építésére vonatkozólag, nevezetesen: 1833. és 1836. Ehhez még hozzátehetünk kettő évszámot. Az épület hosszanti falába mélyített, hajdani szent sír szerepű fülkében olvasható: *„Csináltatta Madár Mózes, 1834.”* Szentgyörgy megyéjének gyűlése, a megyejegyzőkönyv tanúsága szerint 1844. április 21-én foglalkozott először Tankó Albert plébános nagy művével, a Kálvária fölé épített új templommal.⁹⁹⁷

A templom fölépítése és fölszerelése valószínűleg több évig elhúzódott. Munkálatai elkezdődhetnek 1833 táján. Teljes fölszerelése föltehetőleg átnyúlt az 1840-es évek első felére.

A „Jézus szenvedése” templomot Tankó Albert plébános valószínűleg a személyes, örökölt vagyona felhasználásával, teljes egészében a saját költségén építtette. Ezért az építkezésnek nincs nyoma a megyejegyzőkönyvben és a megyebírói számadásokban. Az adakozó természetű esperes plébános 8000 forintot költött a magasan

⁹⁹⁵ M. 15. 3.

⁹⁹⁶ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 39. — Nagy Lajos szentgyörgyi plébános, alcsíki főesperes 1862-ben körlevélben hívta fel Kászón- és Kézdíszék népének figyelmét a „Kálvárián tartott böjti szent elmélkedésre és szentmisére.” M. 29. 1862. 28.

⁹⁹⁷ M. 3. A. 82.

álló szakrális épület megvalósítására és berendezésére. Templomépítő igyekezetéért és a megye érdekében tett más kiadásaiért a megye egy jeles kaszáloval jutalmazta, amelyet élete végéig használhatott.

1844. április 21-én Szentgyörgy megyéjének gyűlésén fontos megállapodás jött létre Tankó Albert plébános és az általa pasztorált megye között. Ezt a megállapodást, mivel a „Jézus szenvedése” templom sorsáról is szó esett benne, itt, a templom bemutatása során aláírásaival, függelékével együtt teljes terjedelmében közlöm.

„Alol írtak adgyuk tudtára mindenkinek, kit ezen dolog illet, most vagy jövő-dőben azt, hogy folyó 1844-dik esztendő április 21-dik napján Csík Szent Györgyön a Nemes Megye házánál az érintett Nemes Megyének teljes gyűlése tartatván: ez alkalommal Nemes Megyénk és Fő Tisztelendő Esperest Méltóságos Tankó Albert úr az alább írandó egyezésre léptünk úgy mint, a nagyon tisztelt Méltóságos Esperest úr előterjesztvén azt, hogy a mostan nagyon el harapózott templom rablások meg akadályoztatása tekintetéből s több különféle költségeket tett légyen, a mint az erről szollo nyukatványok azt tökéletesen igazolják is, név szerént pedig a segrestye ajtó-ra 10 R. forintos zárt, a predikáló szék ajtajára egy vas rudat retesszel, a kerítés ajtaján lévő zárt meg igazítottatta, a papi lakra a 9 ablakra annyi kemény vas rostélyt nagy költséggel készítettett, s több illyeket, úgy hogy a nagyon tisztelt Méltóságos Esperest úrnak ebéli költsége 183 m. forint 16 krajczár váltóba felrúg, mely illetén summa költségének meg fordítottát követelvén a nagyon tisztelt Esperest úr. Mivel jelenleg készpénz nintsen, tehát azon summában Nemes Megyénk Aklos Bércze alatt lévő azon darab kaszálo helyét ajállá, mely vagyon nap keletről a nemes Szabó Miklós úr, délről Bánkfalvi gyalogkatonák, Mihály István és József, nyugatról a Nemes Megye szabad páskuma, északról a patak szomszédságában, mellyet a sokszor tisztelt fő tisztelendő Esperest úr is el fogada, ugyan olyan feltétel alatt mind azon által, hogy azt élete napjáig szabadon használhasson, úgy hogy ahhoz addig senki se jusson, holta után pediglen maradjon a Kálvárián lévő kápóna szükséges reperáltatására örökösön, mint hogy a nagyon tisztelt Méltóságos fő tisztelendő Esperest úris azon 8000, azaz nyoltz ezer R. forint váltóban került költségében a Kálvárián épült kápóna harangjával, benne lévő készülleteivel és külső temető helyével együtt hagyá a tisztelt Nemes Megyénknek örökre, hogy ahhoz semmi szin alatt egy atya fiais semmi just ne formáljon és ne tarthasson.

Mely egyezésünknek eszerénti létéről tulajdon nevünk allá írása által meg erősített kötelező levelünket adgyuk jövődőbéli bizonyságul a mü igaz hitünk szerént a fenn írt napon, esztendőben és helyen a Nemes Megye képében subscribálunk.

Madár Moses fő megye bíró, Péter Imre eskütt, Gál István eskütt, Botár György jegyző, Bene Gábor, Miklós János eskütt, Nyíró Ádám fő havas bíró, Márton István eskütt.

A' túl megírt kötés pontokra ajánlom magamot, s ha az gondviselés életemnek kedvez, még öregbíteni jótékonyságaimat kívánom. 12 máji 1844.

Tankó Albert

Csik Szent Györgyi plébános és Esperes”.⁹⁹⁸

⁹⁹⁸ M. 3. A. 82–83.

A fenti határozat szövegéből témánk szempontjából két fontos tanulság szűrhető le: 1. A „Jézus szenvedése” templomot 1844-ben az építtető Tankó Albert plébános „örökösön” Szent György megyéjének adta, következésképp, ma, a XXI. század elején is az anyatemplomhoz hasonlóan a megye tulajdona. Ezzel magyarázható, hogy a többi kis templommal és kápolnával ellentétben nem köthető tizeshez. 2. A megye 1844-ben úgy rendelkezett, hogy a plébánosnak hálából adott Aklos bérce alatti kaszáló Tankó Albert halála után szálljon a „Jézus szenvedése” templomra és haszná fordíttassék az épület karbantartására.

A templom berendezési tárgyai közül az alábbiak tarthatnak számot a kutatás figyelmére: a „Jézus a kereszten” témájú olajfestménnyel ékesített főoltár, a Szent Erzsébet, és a Szent Borbála⁹⁹⁹ festménnyel ellátott misézésre nem használható két mellékkoltár, valamint a Jézus sirja tiszteletére rendelt fali mélyedés. Az ajtóval ellátott oldalfalon függ az alapító Tankó Albert lila cingulusos olajfestménye. Az 1890. évi leltár készítője is leírta, hogy „*Az anyatemplom régi orgonája kijavítva e kápolnának adatott, 6 változatú.*” Ugyanakkor a templom mellett, a „zarándok” egyik szobájában 60 db. orgonaalkatrész feküdt.¹⁰⁰⁰

A „Jézus szenvedése” templom mellett a XIX. században és a XX. század első felében állt egy remetelak, amelyet zarándokháznak is neveztek. A fent idézett szöveg tanúsága szerint Orbán Balázs is látta és „csinosnak” nevezte. Az 1890. évi leltár készítője így örököltette meg a kis épületet: „*Zarándokház két szobával a kápolna közelségében, mely a zarándoknak,¹⁰⁰¹ mint kápolna őrnek van átadva. Zsendellyel fedett.*”¹⁰⁰² A nevezetes zarándokház és remetelak 1927-re lakó hiányában tönkrement. Anyagát eladta az egyházközség.¹⁰⁰³ Ha épült is új zarándokház, csak rövid ideig állt fenn. A XXI. század elejére emléke is elenyészett a csíkszentgyörgyi és a csikbánkfalvi lakosság nagy többségének emlékezetében.

1890-ben a „Jézus szenvedése” templom és „udvara” 220 négyszögöles telkével együtt szerepeltek a bánkfalvi telekkönyvben a következő földterületek: *kálvária útja* (271 □-öl), *temetőhely* (2 kat. hold, 1516 □-öl), *út, az országúttól a temetőig* (1050 □-öl), *zarándokház* (55 □-öl), *zarándokház melletti terület* (60 □-öl), *szántóföld* (480 □-öl).¹⁰⁰⁴

A XXI. század első évtizedének közepén a „Jézus szenvedése” templom tetőjavításon, tatarozáson, belső festésen esett át. A munkálatokat a bánkfalvi közbirtokosság végeztette el. Ez a tény a szakrális épület megyén belüli történelmi gyökerű bánkfalvi kötődését sejteti.

Amióta az Orbán Balázs által említett nagybőjti alcsíki keresztalják, illetve a népi emlékezetben számon tartott háromszéki pünkösdi búcsúok elmaradoztak a „Jézus szenvedése” templomtól, a karcsú tornyú szakrális épület jószerével funkció-

⁹⁹⁹ Az 1890. évi leltár Szent Borbála festményt, az 1973. évi leltár Szent Klára képet említ. (M. 14. 1890. 8., 1973. 7.)

¹⁰⁰⁰ M. 14. 1890. 8-9.

¹⁰⁰¹ Szentgyörgy megyéje „zarándok” névvel emlegetett XIX. századi „szentemberéről”, Süket Lajosról: BÁRTH János 2007. 177–178. — 1906-ban Karacsi András volt a „zarándok” Szentgyörgy megyéjében. M. 4. 206.

¹⁰⁰² M. 14. 1890. 9.

¹⁰⁰³ M. 4. 427.

¹⁰⁰⁴ M. 14. 1890. 10.

vesztetten magasodik a két falu fölé. A Szent Anna napi búcsús misén kívül, amelyet a szomszédos kis Szent Anna kápolna környezete helyett a „Jézus szenvedése” templom „udvarán” tartanak, alig történik számottevő, nagyobb hívőszereget mozgató szakrális cselekmény a hajdan zarándokok sokaságát vonzó templomban és környékén. A jövő csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi egyházszervezési, hitéleti feladatai közé tartozik a „Jézus szenvedése” templom új szerepének, funkciójának megtalálása, kimunkálása. A hitéleti hasznosításban a hegymászástól nem idegenkedő ifjúságra kellene alapozni. Tartalmi szempontból a hajdani alcsíkiak nagybőjti, nagyheti áhítatából lenne érdemes egyet s mást felújítani. Kultusztörténeti előadásokkal, célzott ismeretterjesztéssel talán a Somlyó felé igyekvő háromszéki búcsúsok bánkfalvi megállítása és keresztútjáró buzgóságának felelevenítése sem számítana reménytelen kísérletnek.

A háromtizesi „Szent Kereszt feltalálása” templom

Az egyházi szóhasználatban gyakran *felsőszentgyörgyinek* nevezett háromtizesi templom Tankó Albert plébánossága idején, 1828 táján épült. Bizonyára a személyes vagyonát nem kímélő, sokat jótékonykodó plébános anyagi áldozata és a háromtizesi lakosság rengeteg közmunkája eredményeként jött létre. Emiatt építéséről Csíkszentgyörgyön nem maradtak fenn érdemleges eredeti dokumentumok.

A leendő tizestemplomhoz a nemes Tompos és a nemes Bors család biztosított telket. Az építkezés valószínűleg már 1827-ben elkezdődött, de a munka dandárja 1828-ra esett. Föltételezhető, hogy Tankó Albert plébános 1829 júliusában mutatott be először misét az új templomban.¹⁰⁰⁵

Háromtizes templomfenntartó tevékenységéről összefoglaltam a feltárható adatokat az *Eleven székelj tizes* című könyvemben. Ugyanott „Háromtizes harcos útja” címmel bemutattam azt a küzdelmet, amelyet Háromtizes népe vívott a hetenkénti rendszeres háromtizesi misézésért, illetve Felsőszentgyörgy egyházi önállóságának megeremtéséért.¹⁰⁰⁶ A 2007-ben leírtakat itt nem ismételtem meg. Csupán egy azóta előkerült forrásra utalok. 1884. november 24-én Lönhardt Ferenc erdélyi püspök levélben utasította Nagy Lajos csíkszentgyörgyi esperes plébánost bizonyos pénzügyi rendellenességek megszüntetésére. Levelében idézte Veress Sándor csíkszentimrei és Bardócz István csíkközmási plébánosok jelentését a csíkszentgyörgyi plébánia általuk vizsgált pénzügyi viszonyairól: „*A szent kereszt kápolnának pénztárát felső szent györgy három tizese keblileg kezelvén, hogy ezen abnormis helyzet megszüntessék, minden ezen pénztárt érdeklő iromány[t], számadási könyvet és köteleveket, úgy szintén a készpénzt be kell a megye ládába vonni, a rendes pénztár kezelést őrizze ellen a plébános, a számadás készítésénél jövőre mellőztessék az oláh pap és az ivással összekötött népes gyűlés, elégséges lesz [ha a] számadást a gondnok a plébános előtt elkészíti, az illetékes egyháztanács megvizsgálja és így szükség esetén a tizes gyűlése előtt fölolvastatik.*”¹⁰⁰⁷ Az élet valóságától elrugaszkodott pénzügyi szemlélet beszívargása a püspöki utasításba átmenetileg

¹⁰⁰⁵ M. 8. 1014/1829.

¹⁰⁰⁶ BÁRTH János 2007. 297., 298–300., 304–308.

¹⁰⁰⁷ M. 11. 1884. 3617/1884.

talán hatott, hosszú távon azonban nem tudta megszüntetni Háromtizes egyházi pénzkézelésben is tükröződő önállósulási törekvéseit.

Az altizesi „Keresztelő Szent János” templom

2007-ben, a tizesekről írt könyvemben még csak gyanítottam, hogy az altizesi Keresztelő Szent János templom öregebb, mint a helyi egyházi közvélekedésben emlegetett 300 esztendő.¹⁰⁰⁸ Akkor sajnos elkerülte figyelmemet Veszely Károly adata, amely a Bánkfalva alsó szélén álló régies formájú kis templom 1646. évi építését igazolhatja. A szorgos erdélyi egyháztörténész, Veszely Károly fehérvári kanonok, 1860-ban közölte Ferenczi György XVII. századi gyergyószentmiklósi plébános feljegyzéseit, amelyek között a következő kiadási tétel is olvasható: „Az szentgyörgyi Karacsi István csináltata egy kápolnát kőből Szent Györgyön alól Patakfalva végiben. Anno 1646, abba attam fl. 16.”¹⁰⁰⁹

A Keresztelő Szent János templom és a körülötte lévő temető évszázadokon át Altizes tulajdonának számított. Javítását, gondozását Altizes népe végezte vagy végeztette.

A XVIII–XIX. században a Keresztelő Szent János templom sorsát, helyzetét választott kápolnabíró felügyelte. „Szent János kápolnája bíráját” 1762-ben valószínűleg Máté Péternek,¹⁰¹⁰ 1781-ben Bálint Imrénnek¹⁰¹¹ hívták.

1791-ben a kápolnabírói tisztséget Köntse András töltötte be, aki némi iskolázottságát hangsúlyozva „Szent János kápolnája curátorá”-nak nevezte magát. Rendkívülien szentéletű férfiú lehetett. Vallásossága az elragadtatottság szintjét súrolta. A szakrális tevékenységek köréből különösen a keresztút-járás terjedését, gyakoriságát szorgalmazta. Fiatal korában valamiféle sugallat érte. Ennek hatására szükségét érezte „az Szent Kereszt útjának el járását mentül gyakrabban”. 1791. június 20-án arról írt püspökének, hogy a rendszeres keresztút-járás „nagyobb Devotiojára az Bánkfalvi Keresztelő Szent János kápolnájában 14 státiot magam tulajdon költségemen ...errigáltam”.¹⁰¹²

A XIX. század második felében jeles adományozója és támogatója volt a Keresztelő Szent János templomnak egy bánkfalvi, buzgó, gyermektelen házaspár: Antal János és Vitos Julianna. 1883-ban 500 osztrák értékű forintjuk felhasználásával tornyot építettek a XVII. századi templomocska elé, amelybe 1886-ban harangot is vettek. Ezen kívül vásároltak egy „tűz aranyozott” kelyhet és egy monstanciát is. 1887. április 26-án Lönhardt Ferenc püspök tudomásul véve a buzgó bánkfalvi házaspár ajándékozását, megengedte, hogy a Keresztelő Szent János templomban „a sátoros ünnepek utáni csütörtök napokon és Keresztelő Szent János napján, ha a hívek az isteni tiszteleten tömeges számban vesznek részt, az ünnepélyes szent misék

¹⁰⁰⁸ BÁRTH János 2007. 297.

¹⁰⁰⁹ VESZELY Károly 1860. 146. — A Patakfalva helynévre: BÁRTH János 2007. 52–53. — A jeles adományozó az akkor még létező Monyasd településnek, Szentgyörgy tizesének egy harangot adott. Monyasdra: BÁRTH János 2007. 42–43.

¹⁰¹⁰ M. 2. 51.

¹⁰¹¹ M. 8. 25/1783.

¹⁰¹² M. 9. 1791.

a megtartandók megtartásával cum expositione sanctissimi (a legszentebb oltári-szentség kihelyezésével) végeztessenek.”¹⁰¹³

A Keresztelő Szent János templomnak a XIX. században volt némi tőkepénze, amelyet a kápolnabírák rendszeresen kiadtak hitelbe *interes*, vagyis kamat reményében. Ez tükröződik a kápolnabírói számadásokból. Hasonló sorsot értek a „votivális misékre” hagyományozott összegek is. A XIX. század elején, Tamás János kurátor-sága, vagyis kápolnabíró-sága idején már a templom bevételei között szerepelt a Keresztelő Szent János napi (jún. 24.) misén szedett perselypénz, a *csengettyű pénz* is.¹⁰¹⁴ 1824-ben Keresztes Dániel kápolnabíró-sága idején a Keresztelő Szent János templom 239 R. forint 10 krajcár „gyümölcsöző pénzzel” rendelkezett, amely összeg „interesse” kiadva 14 R. forint 21 krajcár „gyümölcsöt” hozott. Emellett a „votivális misék” 41 R. forint 40 krajcáros „capitalissa” 2 R. forint 30 krajcár „interessel” növelte a templom pénzét.¹⁰¹⁵

A kölcsönadott pénzek nem könnyen kerültek vissza a templom pénztárába. 1832. január 30-án Szentgyörgy megyéjének házában, csíkszentgyörgyi nemes Bálint János alcsíkszéki hűtös assessor előtt egyezséget kötött Kasza András szentgyörgyi lófő, főmegyebíró Balás Gáll bankfalvi lófővel, a Keresztelő Szent János templom adósával. Balás Gáll előzőleg 17 R. forint 26 krajcárt kölcsönvett a templomocská pénztárából, de nem tudta visszafizetni a kölcsönt. A megyebíróval kötött 1832. évi egyezés során elzálogosította adósága fejében azt a négy vékás szántóföldjét, amely a bankfalvi határban, a *Nagy mezőn*, a *Horgas nevezetű lábban* feküdt.¹⁰¹⁶

Az 1890. évi leltár készítője szerint a Keresztelő Szent János templom két változatú orgonáját „*Süket Lajos zarándok könyöradományok gyűjtéséből szerezte be.*”¹⁰¹⁷

A kotormányi „Sarlós Boldogasszony” templom

Bánkfalva elkülönülő tizeze, a dombkarély völgyében meghúzódó Kotormány a XVII. századtól igazolhatóan templomos településként élte életét. A hivatalos egyházi szóhasználat a szentgyörgyi eklézsia filiájának tekintette. Sarlós Boldogasszony (júl. 2.) tiszteletére szentelt, temetővel körülvett, középkori falusi templomok hangulatát idéző kis temploma a falucskát nyugatról takaró domb tetején épült valamikor a korájukban. Építési évét fölöttébb szeszélyesen, egy-két évszázados eltérésekkel szokta meghatározni a szentgyörgyi „egyházi hagyomány” és az ismeretterjesztő irodalom. Korábban úgy gondoltam, azoknak van igazuk, akik a templom építési idejét a XVII. század közepére, 1640-re teszik.¹⁰¹⁸ Veszely Károly azonban 1860-ban egy olyan harangról írt, amely 1614-ben a „Kotormányi kápolna” számára készült.¹⁰¹⁹ Kétségtelen, hogy egy 1696. évi boszorkányperben a

¹⁰¹³ M. 11. 1887.

¹⁰¹⁴ M. 10. 1802., 1803., 1804., 1805.

¹⁰¹⁵ M. 6. 418.

¹⁰¹⁶ M. 11. 1832.

¹⁰¹⁷ M. 14. 1890. 11. — Süket Lajos hajdani „zarándokra”: BÁRTH János 2007. 177–178.

¹⁰¹⁸ BÁRTH János 2007. 297.

¹⁰¹⁹ VESZELY Károly 1860. 145.

„kotormányi kápolnához” vezetett keresztjáró heti és Szent Márk napi processiókról vallottak az alcsiki tanúk.¹⁰²⁰

Kotormány *filia* jogállásával függ össze, hogy Fogarassy Mihály erdélyi püspök 1873-ban a következő ékesen kegyes megszólítással írt levelet kotormányi híveinek: „*A Csík-Kotormányi filiális Nemes Megyének Istentől áldást!*” Egyébként a levelet azért írta, hogy elégedettségének adjon hangot Sándor Gábor és Benedek Péter kotormányi lakosok adakozása miatt. Nevezettek nemcsak a kotormányi templom felújításához járultak hozzá, hanem a szentgyörgyi anyatemplomot is bőkezűen támogatták. A püspök a *kápolnabíró* kérésére 50 forinttal segítette a templomfelújítás nagy munkáját.¹⁰²¹

A templommal kapcsolatos faladatokat Kotormányban is a választott *kápolnabíró* végezte. Sajnálatos, hogy kutatásaim során nem sikerült nyomára jutnom a kápolnabírói iratoknak, számadásoknak.

A csíkszentgyörgyi plébános 1888-ban többek között arról panaszkodott püspökének, hogy a kotormányi *kápolnabíró* fölöttebb hanyagul végzi munkáját, a legszükségesebb gazdasági adminisztrációt többszöri felszólításra, késve végzi el, számadásai hiányosak.¹⁰²²

A kotormányi templomnak is volt tőkepénze, amelyet „interesse” kiadott. 1804-ben nagy ügy kerekedett abból, hogy bankfalvi Kovács József nem tudta a kívánt időre megadni tartozását a kotormányi templom pénztárának.¹⁰²³

Az 1880-as években a kotormányi templom vagyona takarékmagtár keretei között „gyümölcsözött”. A takarékmagtárból kikölcsönzött gabona után a kölcsönvevők gabonában kamatot fizettek, amely a templom pénztárát gazdagította. 1884-ben Lönhardt Ferenc püspök gazdasági szakértői kifogásolták a templom magtárbeli tőkéjének elszámolási módját: „*A kotormányi kápolna ...tőkéje magtárba van fektetve és még is pénzben vezetetik a számadás: ha magtárilag gyümölcsöztetik a tőkét, számoljanak magtárról és ne pénzről; mert a magtár köpenyege alatt afféle eszténa rendszeres áldomások is történhetnek.*”¹⁰²⁴ Bármilyen különös, négy évvel később, 1888-ban a csíkszentgyörgyi plébános a tőke pénzbeli számolásának hiányát kifogásolta: „*A kotormányiak jövedelme terményekből áll: rozs, zab és kevés árpa gabonában, tehát magtárilag van kezelve. Többször személyesen jelentem meg a hely színén, s követeltem, hogy számítsák pénz értékben a kápolna vagyonát, de értetlenség, nem akarás*” miatt az elszámolási rend változatlan maradt.¹⁰²⁵

Többször előfordult, hogy buzgó kotormányiak pénzt, földterületet hagytak végrendeletükben a templomuk számára.¹⁰²⁶

1907. július 2-án a kotormányiak püspöki levélben kaptak engedélyt arra, hogy Sarlós Boldogasszony napját (júl. 2.) templomuk, illetve tizesük búcsúnapijaként ünnepelhessék.¹⁰²⁷

¹⁰²⁰ BESSENYEI József (szerk.) 1997. 191.

¹⁰²¹ M. 11. 1873.

¹⁰²² M. 11. 1888., 431/1888.

¹⁰²³ M. 8. 368/1804.

¹⁰²⁴ M. 11. 3617/1884.

¹⁰²⁵ M. 11. 1888., 431/1888.

¹⁰²⁶ M. 11. 1936. és M. 11. 1938.

¹⁰²⁷ M. 11. 1907.

Az egerszéki, tanyai „Kisboldogasszony” templom

A Csíkszentgyörgy havasi határában a XX. század eleje óta megtelepedő gyimesi eredetű csángók, mint Szentgyörgy megyéjének hegyi tanyákon élő viszonylag új tagjai, 1957-ben és 1958-ban hatósági engedélyek és mérnöki tervrajzok nélkül az Úz-völgyi Egerszéken fából templomot építettek maguknak. Az egerszékiek nem hallgattak azok óvatoskodó tanácsára, akik a vallásellenes kommunista hatóságok megtévesztése céljából azt ajánlották nekik, hogy egy lakóház formájú imaházat építsenek. Ők saját fenyőfáik felhasználásával, saját kétkézi munkájukkal, óriási tanyai összefogással igazi templomot építettek maguknak toronnyal, kórussal, sekrestyével. Az új havasi templomot 1959. szeptember 8-án Kisboldogasszony tiszteletére György Gábor főesperes benedíkalta.¹⁰²⁸

A csinódi, tanyai „Szentháromság” templom

A bánkfalvi havasokban megtelepedett gyimesi csángók az 1950-es évek közepétől, különösen egerszéki társaik templomépítése után sokat törték magukat azzal, hogy Csinód területén templomot építsenek maguknak. 1959-ben le is rakták templomuk alapjait egy szépfekvésű hegyoldalon az új temető mellett. A kommunista hatóságok fenyegetőzései miatt azonban a templomépítés akkor elmaradt. A rendszerváltás után a csinódi tanyák népe két pártra szakadt. Egyik csoport a lerakott alapokra akart templomot építeni, a másik csoport olcsóbb megoldás választásával egy barakszerű fennálló kereskedelmi faépületet akart templommá alakítani. Az utóbbi gondolat győzedelmeskedett. Az 1994 és 1997 között a tanyai lakosság összefogásával megszületett templom, bár deszkatornyot is állítottak rá, jellegtelen, szerény külsejű építménynek mondható. Elvész a természetes sűrűsödésű tanyaházak és csűrök kavalkádjában. Messze elmarad az egerszéki templom színvonalától. Tamás József segédpüspök benedíkalta 1997. június 6-án Jézus Szíve ünnepén a Szentháromság tiszteletére.¹⁰²⁹

A „Nagyboldogasszony” kápolna

Jenőfalva tizes és Körösmény tizes tizeserdőinek határa közelében, de jenőfalvi területen, egy magas hegy tetején a *Mennyekbe felvett Szűz Mária* tiszteletére szentelve az ezredfordulón is áll egy 300 éves kápolna, amelyet Illyés András csíkszentgyörgyi születésű, választott erdélyi püspök építtetett 1712-1713-ban. Az irodalmi tevékenységet is folytató jeles püspök 1712. évi halálakor a kápolnaépítő munkálatok még tartottak. 1713-ban fejeződtek be.¹⁰³⁰

A hegyi kápolnát Jenőfalva tizes tartotta és tartja magáénak. Mindig elől járt és a XXI. század elején is első helyen igyekszik az épület javításában, gondozásában. Nagyboldogasszony ünnepén (aug. 15.) azonban szentgyörgy megyéje minden

¹⁰²⁸ BÁRTH János 2004. 166–172.

¹⁰²⁹ BÁRTH János 2004. 172–173.

¹⁰³⁰ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 39., MIHÁLY Zita 1996. 65.

tizeséből sereglenek hívók a magasan álló szakrális épülethez, hogy részt vegyenek a két falu apraját nagyját mozgósító, látványos vallási ceremónián.

Irodalomtörténeti különlegességnek mondható, hogy Nyíró József *Úz Bence* című híres regényének V. fejezete a csíkszentgyörgyi Nagyboldogasszony kápolnában játszódik, sőt az író a fejezet elején feldolgozta a kápolnához kötődő legendák egyikét, az Illyés András püspök gyermekkori álmáról szóló történetet.¹⁰³¹ Mindez nem véletlen, mivel Nyíró József, bár papírforma szerint jövevény kántortanító fiaként Székelyzsomborban született 1899. július 28-án, csíkszentgyörgyi és menasági ősokeket tisztelhetett. Otthon volt a *Fiság lokja* tájékán.¹⁰³² Apja, Nyíró Mihály székelyzsombori kántortanító, Nyíró Ádám és Szőke Tekla fia, Csíkszentgyörgyön született 1847. szeptember 25-én. Anyját Incze Amáliát, a menasági Incze Ignác és Nagy Ágnes leányát a menasági templomban tartották keresztség alá.¹⁰³³ Nyíró József apai ősei a XVII. század végéig követhetők a csíkszentgyörgyi anyakönyvekben.¹⁰³⁴

A Nagyboldogasszony kápolna helyét a XX. század második felében és a XXI. század elején jobbra *Pósa-hegy* néven emlegették a szentgyörgyiek. Orbán Balázs az „*Óriás vagy Nyírtető*” helynevekkel határozta meg a kápolna körüli területet.¹⁰³⁵ A XVIII. században a kápolna helyének jelölésére a *Nyírtető* kifejezés volt használatban. 1746-ban a kápolna számadáskönyvének címlapjára a következő szöveg került: „*Album Capellae B. V. M. ad Coelos Assumptae in monte Nyír-tető vocato in Csík inferiori S. Geergy Matyris.*” (A mennyekbe felvett Boldogságos Szűz Mária alcsík-szentgyörgyi, a Nyírtetőnek nevezett hegyen lévő kápolnájának számadáskönyve) Az 1749. évi számadásban olvasható: „*Számot adván Szent Györgyi Pál István Boldog asszony Nyír tetőn lévő kápolnájának bírója*”.¹⁰³⁶ A *Nyírtető* kifejezést használta az 1890. évi egyházi leltár készítője is, amikor a Nagyboldogasszony kápolna tárgyait vette számba.¹⁰³⁷

Fentebb, a „megyes templom” berendezéseinek tárgyalása során szó esett már arról, hogy bizonyos tárgyak avultságuk, divatjamúlt jellegük miatt kikerülve az anyateplomból, a Nyír-tetőn, a Nagyboldogasszony kápolnában szolgálták tovább Szentgyörgy megyéje vallási életét. Többek között a „megyes templomból” került a Nagyboldogasszony kápolnába 1796-ban az az oltár, amely hajdan az oldalhajó elődjében, a „templom ereszében” állt. Ugyancsak a XVIII. század végén került fel a hegyi kápolnába az anyateplom régi prédikáló széke, valamint Szent István és Szent László szobra.¹⁰³⁸

¹⁰³¹ NYÍRŐ József 1936. 39–47.

¹⁰³² Vö.: BÁRTH János 2004. 37–39.

¹⁰³³ Az 1826-ban született Incze Ignác családfőként szerepelt Menaság 1870. évi lélekösszeírásában. Felesége Nagy Ágnes 1834-ben látta meg a napvilágot. 4 élő gyermeket neveltek: Jánost (1858), Amáliát (1861. okt. 10.), Susánnát (1867), Rosaliát (1870). Az összeírás elkészülte után, 1873-ban született Josefa leányuk. — M. 114.

¹⁰³⁴ A csíkszentgyörgyi plébánia anyakönyveiből 1943 szeptemberében a korabeli törvények hatására gyűjtött, Nyíró-ősökre vonatkozó anyakönyvi kivonat-másolatokat Medvigy Endre budapesti irodalomkutatónak köszönöm.

¹⁰³⁵ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 39.

¹⁰³⁶ M. 7. 1., 4.

¹⁰³⁷ M. 14. 1890. 13.

¹⁰³⁸ M. 7. 32–33.

Az időjárás viszontagságainak nagymértékben kitett hegyi kápolnát sokszor kellett javítani a XVIII–XIX–XX. században. Különösen nagy munkálatok folytak a kápolnában és környékén 1792-ben, 1860-ban, 1924-ben és 1968-ban.

Az 1792. évi kápolnabírói számadás tanúsága szerint a hívek pénzzel, építőanyaggal és rengeteg közmunkával támogatták a kápolna melletti kerítés és szín megépítését. „*Bálint György uram a kápolna kerítésének fel állítására isteneset adott*” (10 R. forint) „*Az hívek alamisnálkodásából gyűlt.*” (6 R. forint) – olvasható a kápolna 1792. évi bevételei között. Ugyanakkor a kiadások rovata jórészt az építkezéssel kapcsolatos költségeket vette számba: „*Ezen és a' következő esztendőben épült kápolna kerítésire és árnyék színre (:azon fákon, deszkákon, kézi munkákon és egyéb segítségeken kívül, melyekkel ezen épületeket némely keresztény Atyánk fiai istenes szándékból és az isten anyához való szeretetből segítették, különösen pedig maga a Kápolna Birája egész hetekig folytatott ingyen való fáradozását és munkálkodását nem salnálotta:)* vett az említett Kápolna bíró ezen végre 16 darab rész szerént ki faragott, rész szerént faragatlan sasokat, melyekért fizetett” (4 R. forint 84 krajcár). Ezen kívül fizetett „*Hat szál fáért (78 kr.), mester embereknek, dolgo-soknak és gödör ásóknak (6 R. Ft. 62 kr.), 211 szál deszkáért (13 R. Ft. 76 kr.), 70 szál léczért (1 R. Ft. 40 kr.), 4600 zsendellyért (10 R. Ft. 66 kr.), zsendely fáért (36 kr.), hat oka zsendely szegért.*” (5 R. Ft. 76 kr.).¹⁰³⁹

1860. január 10-én a megye gyűlése, átlátván a Nagyboldogasszony kápolna javításának szükségességét, András Istvánt fogadta meg 50 új forintért a famunkák elvégzésére. Nagy Lajos főesperes plébános ragaszkodott ahhoz, hogy a vállalkozó a hegyi kápolna szószékét is javítsa meg.¹⁰⁴⁰

1924. június 27-én Incze Domokos csíkszentgyörgyi főesperes plébános kéréssel fordult a községi képviselőtestülethez és a közbirtokossági tanácshoz: „*Azon tiszteletteltjes kéressel fordulok a Tekintetes képviselőtestület és közbirtokossági tanácshoz, hogy községünk szülöttje a nagynevű és halhatatlan emlékü Illyés András erdélyi püspök úr által 1713-ban, Jenőfalva tizes határában építtetett Nagyboldogasszony kápolna teljesen rossz állapotban lévő tetőzetét és megsemmisült kerítését helyre állíttatni szíveskedjék, mert a kápolna pénzalapja a pénz elértéktelenedése és az anyag és munkabérek értékelkedése következtében teljesen képtelen.*” A közbirtokosság 20.000 lejjel támogatta a kápolna felújítását.¹⁰⁴¹

1944 után, jórészt politikai nyomásra, 24 esztendeig nem tartottak búcsút a Pósa-hegyi Nagyboldogasszony kápolnánál. Ezalatt a kápolna soha nem látott módon leromlott. Kerítését, majd tetőszerkezetének fáját ismeretlen rongálók elhordták tüzelőnek. 1968 elején már jórészt csak a falai álltak. Madarász Ferenc plébános, nem törvén tovább a pusztítást, összefogásra, a régi nagy hírű kápolna megmentésére szólította fel megyéje népét. Nagyszabású felújítási munkát szervezett. A kápolna kijavításához Jenőfalva tizes lakói adták a legtöbb pénzügyi segítséget és közmunkát. A teljesen felújított és újra berendezett kápolna búcsúját gyönyörű napsütésben

¹⁰³⁹ M. 7. 27.

¹⁰⁴⁰ M. 3. B. 198–197v.

¹⁰⁴¹ M. 11. 1924. 213/1924.

ünnepelte meg 1968. augusztus 15-én a hegytetőre felkapaszkodott 2000 fős hívőse-
reg.¹⁰⁴²

A Nagyboldogasszony kápolna állapotára, rendjére, javaira a *kápolnabíró* fel-
ügyelt. Ő vezette a kápolna 1746-tól 1858-ig használt, fentebb már említett, hosszú
című számadáskönyvét is. Finomkodó, tudálékos szövegekben a közkedvelt *kápol-
nabíró* kifejezést néha a jellegtelen *curator*, *kápolna gondviselője*, *kápolna gondno-
ka* kifejezések helyettesítették. Előfordult, hogy olyan esztendőkből, amikor a
bánkfalvi megyebíró töltötte be a főmegyebírói tisztséget, a *vicemegyebíróként* em-
legetett szentgyörgyi megyebíró viselte a Nyírtetőn álló kápolna bírói tisztségét is.
Például 1820-ban Ványolós Lőrinc, amellet, hogy Szentgyörgy vicemegyebírójának
tekintették, kápolnabíróként a hegyi kápolnával kapcsolatos teendőket is végezte.¹⁰⁴³

A kápolnabírót valószínűleg a megye esküdtei választották, mivel a számadás-
ok tanúsága szerint nekik tartozott elszámolással.¹⁰⁴⁴

A XVIII–XIX. században az alábbi kápolnabírók szerepeltek legtöbbször a
fennmaradt történeti forrásokban. (A nevek után írt évszámok, azokat az esztendőket
jelzik, amikor a megnevezett személyt a Nagyboldogasszony kápolna bírójaként
emlegették)

Pál István (1746, 1747, 1748, 1749)

Tompos István (1756, 1757, 1759, 1760, 1761, 1763)

Pál József (1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776)

Pál Antal (1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789,
1790, 1791)

Kánya József (1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798)

Czikó László (1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807,
1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819)

Ványolós Lőrinc (1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827)¹⁰⁴⁵

A kápolna pénzét, számadáskönyvét, iratait, különösen a pénzek kölcsönadásá-
ról szóló elismervényeket a *kápolna ládájában* tartották, amelyet a kápolnabíró
kezelt. 1820 táján többször is emlegették a ládát, mint a pénzmaradványok
tárolóhelyét.¹⁰⁴⁶

Nagyboldogasszony kápolnájának, miként más templomoknak és kápolnáknak
is, a XVIII–XIX. században volt adományokból származó tőkepénze, amelyet a
kápolnabírók *interes* reményében hitelbe adtak az arra igényt tartó személyeknek. A
sok utánajárással évente „felszedett” kamat, az *interes* jelentette a kápolnapénztár
legfontosabb bevételét. Sokszor évtizedek teltek el egy-egy kölcsön visszafizetéséig.
A kápolna adóseit a kápolnabírók számontartották. Fontosabb vizsgálatok, például
vizitációk előtt adóslisák készültek. Ezek bekerültek a kápolna számadáskönyvébe.

A kápolna 1746-ban megkezdett számadáskönyvének első fontos feljegyzése
egy adóslis, amelynek készítője Pál István kápolnabíró visszatekintett az 1719 és

¹⁰⁴² M. 5. 1968. jún. 2., M. 15. 13–15.

¹⁰⁴³ M. 7. 44.

¹⁰⁴⁴ M. 7. 24.

¹⁰⁴⁵ M. 7. 4., 6., 8., 9., 11., 12., 17., 24., 26., 31., 32., 36., 37., 40., 41., 44., 45., 46., 47., 48., 49.

¹⁰⁴⁶ M. 7. 44–45., M. 8. 622/1825.

1746 közötti esztendőkre. Bevezetőjéből kiderül, hogy az 1713-ban felépült, tehát az 1710-es évek végén még újnak számító kápolnát 1719-ben „Mártonfj úr”, vagyis Mártonffi György erdélyi püspök 50 magyar forint adományban részesítette. Az 50 forintot és annak interesseit szentgyörgyi és részben menasági gazdák vették fel hitelbe. Kamatfizetéseik révén az 50 forintnyi tőke 1719 és 1746 között 106 forintra gyarapodott.¹⁰⁴⁷

Jeles jótévője volt a kápolnának a XVIII–XIX. század fordulóján Gál András szentgyörgyi lófő. Az 1801. évi kápolnaszámadás megörökítette 50 forintos adományát: „*Néhai Gál András lovas katona hitvessével, Lacz Borbálával legált volt a kápolnában mondandó misékre*” (50 m.Ft.). Az adományozott pénzt azonnal kiadta a kápolnabíró öt személynek interesre.¹⁰⁴⁸

A kápolna vagyonát kisebb pénzadományok is növelték. Búcsúk idején sokan adtak pénzt a kápolna fenntartására. Az 1790-es évek elejéről efféle számadáskönyvi bejegyzések őrzik az adományozások emlékét: „*A hívek alamisnájából*” (5 Ft. 34 kr.), (1791). „*A hívek adakozásából*” (4 Ft. 13 kr.), (1793).¹⁰⁴⁹

Az alamizsnálkodásról szóló számadáskönyvi jegyzeteket 1797-től felváltották a *csengettyű pénz*nek nevezett bevételi tételek. Fentebb, a VII. fejezetben foglalkoztam már a *csengettyű pénz* fogalmával, székelyföldi elterjedésének viharaiival. Alább idézek *csengettyű pénz*re vonatkozó néhány bevételi tételt a Nagyboldogasszony kápolna bírójának számadásaiból.

„*Csengettyű pénz*” (1797), „*Csengettyű pénzből bé jött*” (1798), „*Nagy Boldog Asszony napján gyűlt csengettyű pénz*” (1814), „*Csengettyű pénzből való gyűjtemény*” (1820), „*Csengettyű pénz a búcsú napján gyűlt*” (1822), „*Csengettyűből*” (1825), „*Csengettyű pénz búcsú alkalmával*” (1855).¹⁰⁵⁰

A csengettyű pénz éves összege egyébként a XIX. század elején 3-4-5 forint körül mozgott. Az 1820-as évektől 1 forintot tett ki. Néhány esztendőben, így például 1811-ben, 1815-ben, 1819-ben valószínűleg nem perselyeztek a nagyboldogasszony napi (aug. 15.) misén, mert a bevételek lajstromába a „*Csengettyű pénz nem volt*” (1815), vagy a „*Csengettyű pénzbéli gyűjtemény nem volt*” (1819) bejegyzés került.

A hitelbe kiadott tőkepénzek interesének beszedése nem mindig volt könnyű és gyorsan teljesíthető feladat. 1791-ben például a megye eskütteinek testülete kénytelen volt megállapítani, hogy a Nagyboldogasszony kápolna négy adósa, illetve azok örököse 12 éven át nem fizetett interest. A testület figyelmeztette Pál Antal kápolnabíró, hogy az intereshátralékok „*felszedésében*” jobban szorgalmatoskodjék. Végül Pál Antal kápolnabíró kénytelen volt a saját vagyonát lekötni a kápolnapénztár interesbeli hiányainak fedezésére.¹⁰⁵¹

A kamatszédési bonyodalmak miatt a XIX. század első felében nehéz volt megfelelő kápolnabírókat találni. Ezért Csíkszentgyörgy megyéje 1820-ban úgy határozott, hogy a Nagyboldogasszony kápolna bírója évente 2 R. forint fizetésben ré-

¹⁰⁴⁷ M. 7. 3.

¹⁰⁴⁸ M. 7. 33–34.

¹⁰⁴⁹ M. 7. 26–27.

¹⁰⁵⁰ M. 7. 31., 32., 41., 44., 45., 48., 65., M. 8. 622/1825.

¹⁰⁵¹ M. 7. 24.

szesüljön: „Ezen kápolna adóssai egy részint távulabb lakván, tsak nem minnyájon pedig késedelmesek lévén a fizetésben, ugyan azért az interes felszedése sok fáradságba telvén a curatornak, s e nélkül senkiis fel vállalni nem akarván ezen terhet, innen a Nemes Megyétől a csengettyű pénzből rendeltetett a Curator megjutalmaztatására esztendőnként 2 R. forint”.¹⁰⁵²

Czikó László, aki több mint 20 évig viselte a kápolnabírói tisztséget, 1819 táján elszámolási nehézségekkel találta szemben magát. 1820 őszén Szentgyörgy megyéje menaságújfalui nemes Erdély István alcíkszéki assessor vezetésével tanúvallatásos vizsgálatot is folytatott a nevezetes kápolnabíró pénzkezelési gyakorlatáról.¹⁰⁵³ Az egyre tornyosuló nehézségek elől a nagytekintélyű Czikó László Moldvába szökött. Úgy viselkedett, mint a fizetésektelen adósok szoktak viselkedni akkortájt. Tartozásai miatt családjának gyűlt meg a baja a megyével. Az 1821. január 2-án tartott megyeszéki számadás és főesperesi vizitáció lezárulta után a következő szöveg került be a Nagyboldogasszony kápolna számadáskönyvébe: „Marad a Molduvába bé szökött Curator Czikó László maradváinál 74 M. Ft. 51 kr., melyeket ha esztendő alatt le nem fizetnek, azon túl tartoznak interesezni”. Tehát a kápolnabíró által okozott hiányt a megye úgy tekintette, mint egy kölcsönt. A Szentgyörgyön maradt Czikó család vagy visszaadta, vagy kamatot fizetett utána.¹⁰⁵⁴

A kápolnabírók kiadásai között 1791 és 1822 között rendszeresen szerepelt egy *asztalpénz* néven emlegetett kiadás. Viszonylag jelentős összeget, évi 3 M. forintot tett ki. A megye plébánosra kapta a Nagyboldogasszony kápolna pénztárából. Alább idézek néhányat az efféle kiadási bejegyzések közül.

„Asztal pénz 1790-re és 1791-re” (1791), „Asztal pénz a bútsún jelen levő papok számára” (1792), „Búcsús asztalért” (1793), „A bútsús asztal feltartása” (1797), „Régi be vett szokás szerint a Bútsú asztal feltartásáért” (1814), „Búcsú asztal pénz” (1820), „Asztal pénz” (1821)¹⁰⁵⁵

A Nagyboldogasszony napi hegyi búcsúra valószínűleg több alcíki pap is ellátogatott, akiket a szentgyörgyi plébánosnak illett megvendégszolgálni. A búcsúi ebéd biztosítása külön kiadást jelentett a pap háztartása számára. Ezt a kiadást térítette meg a megye a plébánosnak a kápolna pénztárából kifizetett évi 3 forint „*asztal-pénzzel*”.

„Szent Anna” kápolna

A „Jézus szenvedése” templom közelében, a kálvária útja mellett, a domboldalon, a köztemető régebbi felső részén áll egy kisméretű, különleges bádogdíszítéssel ékesített kápolna, amelyet *Szent Anna kápolna* néven szokás emlegetni. Az általam feltárt történeti forrásokban nincs szó arról, hogy mikor épült, és mikor, mire használták. Igazi jeltelen múltú épület, amelyet a XIX. század végi és a XX. századi egyházi leltárak is, mint a „Jézus szenvedése” templom „mellékkápolnáját” „intézetek el”. Szent Anna napi (júl. 26.) búcsúját Körösmény tizes tekintette magáénak. A

¹⁰⁵² M. 7. 44., M. 8. 622/1825.

¹⁰⁵³ M. 11. 1820.

¹⁰⁵⁴ M. 7. 42.

¹⁰⁵⁵ M. 7. 27., 28., 31., 41., M. 8. 622/1825.

XX. század végén és a XXI. század elején a Szent Anna napi búcsús nagymisét nem a Szent Anna kápolnánál, hanem a közelben álló „Jézus szenvedése” templom „udvarán” tartották. Így lassan már terminológiai zavar jelei mutatkoznak a fiatalabb szentgyörgyiek és bánkfalviak tudatában, ha a Szent Anna kápolna kerül szóba.

„Bálint-Bors” kápolna

A „megyés templom” kerítésében, a XX. századi főbejárat közelében áll egy emberemlékezet óta jobbára templomi kelléktárnak használt kis kápolna, amelyet Bálint-Bors kápolnaként emlegetnek a tájékozottabb szentgyörgyiek, bánkfalviak. A feltárt történeti források hallgatnak építéséről és hajdani funkciójáról. A „Bálint-Bors” szópár két jeles familia családnevét rejt.

Bálint Ignác (1769-1848) csíkszentgyörgyi székely határőr kapitány, aki a XVIII. század végén és a XIX. század elején Nyugat-Európában jeles hóstetteket vitt véghez, vitézkedései után hazatért szülőfalujába, Szentgyörgyre, és feleségével, szentkirályi Bors Juliannával együtt sokat jótékonykodott.¹⁰⁵⁶ Többek között a somlyai kegytemplomban 1835-ben mellékoltárt, 1847-ben pedig díszes vecsernyemondó széket állíttatott. Utóbbi cselekedetét a somlyai templom szentélyében felirat is hirdeti. Szentgyörgy megyéjébeli fiatalok taníttatására 1843-ban létrehozta a Bálint-Bors Alapítványt. (Részletesebben lásd a VII. fejezetben!). 1819-ben új padokat készíttetett a szentgyörgyi „megyés templom” hajójába.

A „Bálint-Bors” kápolnát Bálint Ignácné Bors Julianna asszony építtette valószínűleg 1857-ben, abból a célból, hogy megboldogult férje és a leendő saját nyugalóhelye fölött sirjelölő építményként álljon. Az idős asszony 1857. október 17-én kérte püspökét, hogy engedélyezze a kápolna felszentelését. Egyben 50 forintot hagyott az épület fenntartására. Haynald Lajos püspök 1857. október 19-én engedélyezte a fölszentelést. Leveléből gyanítható, hogy az építtető az új emlékkápolnában misék bemutatására is számított.¹⁰⁵⁷

Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvében az 1857/58. évi megyebírói számadáshoz mellékeltek egy kis elszámolást, amely a következő címet viseli: „*Néhai Bálint Ignác százados sírja feletti kápolna pénzérőli számadás 1857/58. évben*”.¹⁰⁵⁸

1895 elején a Bálint-Bors kápolna alatti kriptá boltozata beomlott. Az egyháztanács a javítás egyszerűbb útját választotta: „*A sírbolt cserefa gerendákon vastag deszkákkal légmentesen padoztassék bé minden beboltozás nélkül.*” Márton Károly és Márton Zakar egyháztanácsosok, mint a sírban nyugvók „*negyedízi rokonai*” nem értettek egyet a fenti határozattal, mivel ők a drágább boltozatkészítés mellett kardoskodtak.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁶ ENDES Miklós 1938. 234., 251., 262., 265., 354., 371.

¹⁰⁵⁷ M. 94. 1857.

¹⁰⁵⁸ M. 6. 443.

¹⁰⁵⁹ M. 4. 139.

Temetők

A Szentgyörgy megyéje területén használt temetők közül a háromtizesi, az altizesi és a kotormányi temető jellegzetes tizestemetőnek¹⁰⁶⁰ számít, amelybe még a XXI. század elején is csak a tizes *bébíró*s tagjai temetkezhetnek. Az egerszéki és a csinódi tanyai temetők 1956-ban jöttek létre.¹⁰⁶¹

Csíkszentgyörgy és Bánkfalva legrégebb közös köztemetője középkori szokás szerint a „megyés templom” körül kapott helyet. A korábban bizonyára árokkal, a XVII. századtól kőfallal határolt terület földjébe temették évszázadokon át a szentgyörgyi és a bánkfalvi lakosok többségét. Ezért teljesen természetes, hogy ha valaki a *cinteremben*, vagyis a kerítésen belül ásni kezd, hamarosan emberi csontokra talál.

Mária Terézia korától kezdve a XIX. század közepéig több állami rendelkezés is előírta, hogy a temetőket a templomok mellől ki kell telepíteni a falvak, városok szélére. Csíkszentgyörgyön a köztemető kitelepítése lassan haladt, és a folyamatnak alig maradt írott emléke. A templom körüli cinterembe való temetkezés a XVIII. század végétől lassan kiment a szokásból. Csak egyházi személyek és néhány tehető család ragaszkodott az ottani nyugvóhelyhez. Föltételezhető, hogy a kálváriának is helyet adó *Császárhomlok* nevezetű domb templom felé néző oldalán, a mai „Jézus szenvedése” templom és a Szent Anna kápolna tájékán a XIX. század első felének közepén már történtek temetések. Legkésőbb a XIX. század közepén a tömeges temetkezés végképp abbamaradt a cinteremben, és jellemzővé vált a Szent Anna kápolna környékén. Az új köztemető szerepnyerését elősegíthette a „Jézus szenvedése” templom felépítése az 1830-as években. 1844-ben Tankó Albert plébános úgy rendelkezett, hogy a „*Kálvárián épült Kápolna... külső temető helyével együtt*” Szentgyörgy megyéjéé legyen.¹⁰⁶² Az új köztemető a XIX. század második felében és a XX. században több ütemben terjeszkedett „lefelé” a piactér irányába.

1791-ben Szentgyörgy megyéje úgy döntött, hogy a templom melletti cinterembe csak pénzért lehet temetkezni: „*Végzést tévén közönségessen arról a Nemes Megye, hogy ezentúl valakik a templom czinteremibe temettetnek, fizessenek azokért 1 M. forint 20 pénzt.*”¹⁰⁶³ A határozat szellemében 1791-ben szert is tett a megye 2 M. forint 40 krajcár bevételre Füstös Péterné és Gáspár Istvánné sírhelyének eladásáért.

Mivel a kálvária táji köztemető megszületéséről nem állnak a kutató rendelkezésére írott források, a fenti határozat fölöttébb fontos a téma kutatása szempontjából. Azt jelzi, hogy a XVIII. század utolsó évtizedének elején már létezett a templom cintermén kívül is köztemető a megye területén, mégpedig az alább tárgyalandó *Bodzás* nevezetű helyen. Az 1 forint 20 krajcáros cintermi sírhelyet ugyanis nem tudta és valószínűleg nem is akarta mindenki megfizetni. Az új köztemető hiányában

¹⁰⁶⁰ BÁRTH János 2007. 312–317.

¹⁰⁶¹ BÁRTH János 2004. 165–166.

¹⁰⁶² M. 3. A. 82.

¹⁰⁶³ M. 6. 380.

nem lehetett olyan határozatot hozni, mint amilyen az 1791. évi sírhelyváltásról szóló döntés volt.

Az 1791. évi határozat eredményeként 1791 és 1823 között minden esztendőben szerepelt a megyebírói számadásokban a „cinterembéli” temetkezések „taxája” gyanánt beszedett bevétel. Az összeg természetesen évente változott. 3 forint 60 krajcár és 13 forint 20 krajcár között ingadozott. Ez 3 és 11 temetkezésnek felelt meg. 1814-ben kivételesen 14 forint 40 krajcár, 1816-ban pedig 18 forint bevétel származott a cintermi sírhelyek eladásából. 1824-től 1828-ig, illetve 1843-tól 1858-ig készültek főmegyebírói számadások, de ezekben hiába keressük a „*cinterem taxáját*”.¹⁰⁶⁴ Föltételezhető tehát, hogy néhány kivételes esetet leszámítva, 1823 után már a cinterem falain kívül, leginkább az új köztemetőben temették el azokat a szentgyörgyieket és bánkfalviakat, akik életüket temetővel nem rendelkező tizenben éltek le. A templom kerítésén belülre temetés a XX. században föltöbb megfogytakozott, de nem szűnt meg teljesen. Még e könyv írása idején, 2012-ben is előfordult.

Idős szentgyörgyiek a XXI. század első évtizedében többször meséltek e sorok írójának arról, hogy a XX. század első felében még lehetett látni régi sírokat a templom körkerítésétől nem túl messze, a Potovszki-ház mögötti területen. Föltételezhető, hogy a XVIII. század utolsó harmadában és a XIX. század elején, amikor a hatóságok már határozottan szorgalmazták a templom mellé temetkezés beszüntetését és a temetők lakott területen kívülre telepítését, a szentgyörgyiek arra gondoltak, hogy a későbbi Potovszki-ház tájékán a templomhoz közel eső, de teljesen beépítetlen földterületen nyitnak temetőt. Az új temetőhely azonban bizonyára nehezen terjeszkedhetett, mert a földek, amelyek magántulajdonban voltak, arrafelé viszonylag jól teremtek. A termőföldet, a jó kaszálót viszont senki sem adta el szívesen. A *Császárhomlok* nevű domb terméketlen oldala, töve, amely jórészt közterületnek számított, hiszen a baromvásároknak adott helyet, alkalmasabbnak bizonyult köztemetőnek, mint a Potovszki-ház környéke.

A hajdani sírokról szóló szentgyörgyi történetek azért is megérdemlik figyelmünket, mert az 1890. évi egyházi leltárban az 1048 négyszögöles templomudvaron kívül az anyatemplom „tartozékaként” szerepelt egy 434 négyszögöles földterület, amelyet „Bodzás temető” néven emlegettek.¹⁰⁶⁵ A Bodzás helynév a XXI. század elejére föltöbb elhalványult. A kutató hiába kérdezteti fölle a szentgyörgyieket. Már Csomortáni Magdolna 1983–1984-ben végzett helynévgyűjtése alkalmával sem került elő.¹⁰⁶⁶ Szerencsére Szász Domokos tanító az 1946. évi kéziratos helynévgyűjteményében *Bojzás*, *Bodzás* alakban megörököltette. A névhez a következő figyelemreméltó magyarázatot fűzte: „régii temető a piac mellett”.¹⁰⁶⁷ Mindebből következik, hogy az 1890. évi egyházi leltár „*Bodzás temető*” helyneve azoknak a síroknak a tájékára vonatkozott, amelyekről, a Potovszki-ház mögötti területről szólva a népi emlékezet tudósított.

1862-ben vita támadt a megyebéliek között „*a' régi Bodzásnak nevezett temető kerítésének tartásáról*.” A háromtizesiek felmentést kaptak a munka alól, arra való

¹⁰⁶⁴ M. 6. 381–415.

¹⁰⁶⁵ M. 14. 6.

¹⁰⁶⁶ CSOMORTÁNI Magdolna 1985.

¹⁰⁶⁷ SZÁSZ Domokos 1946. 37.

tekintettel, hogy külön iskolájuk altanítójának fizetését „*füst szerint pótolják.*” Ezen felbuzdulva Altizes is felmentést kért arra hivatkozva, hogy neki külön temetője van. Nagy Lajos plébános elutasította a kérést.¹⁰⁶⁸

1906-ban az egyháztanács „Karacsi András zarándokot” bízta meg azzal, hogy az új köztemetőben a sírhelyeket kijelölje.¹⁰⁶⁹

1928. november 18-án Szentgyörgy és Bánkfalva község együttesen szerződést kötött Miklós Pál bánkfalvi lakossal, az anyatemplom harangozójával arról, hogy a harangozó tartassa be a temetkezési sorrendet és a sírméreteket a temetettőkkel a köztemető újonnan szerzett részén. Munkája jutalmául használhatta a temetőnek kijelölt földterületet.¹⁰⁷⁰

Az 1930-as években a csíkszentgyörgyi egyházközség árverésen, a legtöbbet ígérőnek pénzért bérbe adta a Kálvária-temető fűvének kaszálási jogát. 1930. június 19-én Miklós Pál harangozó nyerte a licitálást. 1937-ben hosszadalmas, hármas versengés után Tulit József lett a nyertes.¹⁰⁷¹

Szabadtéri keresztek

Szentgyörgy megyéjének területén a XIX–XX. században viszonylag sok szabadtéri kereszt állt. A keresztek nagy többsége fából készült, és a tetejére zsindelyből rakott vagy bádoggal burkolt kerek fedél került. Az ilyen keresztet a helyiek a *keresztfa* szóösszetétellel jelölték. A kőkeresztek alapanyaga valószínűleg a tusnádi kőfejtőből származott.

A legtöbb kereszt a falvak belterületén, házak, kerítések előtt, az utcákon, térré formálódott közterületeken állt. Néhány kereszt a kivezető utak tájára került, mint például a *Zata keresztfája*, vagy a *Monyasd patakában* és a *Bor patakában* álló kereszt. Állítottak kereszteket a falvaktól távol, a határvonalakon is. Ilyen „határvédő” kereszt például *Monyasd keresztfája* a Mindszent felé eső határvonalon.

A kereszteket legtöbbször családok, szomszédsági csoportok, imaközösségek, olvasótársulatok, *tizesek* állítottak. A tizesek által faragtatott és fenntartott kereszteket *tizes keresztfája* megnevezéssel illették.¹⁰⁷²

A megye keveset foglalkozott a területén álló keresztekkel. Megtették azt helyette a keresztfenntartó családok, tizesek, szomszédsági közösségek, rózsafüzér társulatok. Valószínűleg ezzel a ténnyel magyarázható, hogy a keresztek alig hagytak nyomot a megyeregyzőkönyvekben és a plébániai iratokban.¹⁰⁷³

Kálvária

2012-ben, e sorok írása idején Szentgyörgy megyéjének kálváriája jelentősen különbözik a Kárpát-medence kálváriáinak többségétől. A bánkfalvi Kálvária-domb

¹⁰⁶⁸ M. 29. 1862. 26.

¹⁰⁶⁹ M. 4. 206.

¹⁰⁷⁰ M. 11. 1928.

¹⁰⁷¹ M. 11. 1930., 1937.

¹⁰⁷² BÁRTH János 2007. 317–318., 402–405.

¹⁰⁷³ M. 6. 497., 336.

oldalában nem két sorba rendezett képoszlopok, hanem hosszan elnyúló laza sort alkotó nagy fakeresztek jelenítik meg Krisztus keresztútjának 14 stációját. Az első stációkereszt a Bánkfalvi út, illetve a *Jézuska* néven emlegetett keresztfa közelében áll, a 14. stációkereszt pedig a hajdan *Császárhomlok*nak nevezett hegy tetején, a „Jézus szenvedése” templom előtt magasodik. A két végpont között a stációkeresztek laza sora egy szekérutat követ. Többször kanyarodik. A ma álló fakereszteket, amelyeken a stáció száma és neve olvasható, a csíkszentgyörgyi és a csikbánkfalvi közbirtokosság állíttatta 2011-ben. Előtte, a XXI. század elején hiányos volt a keresztsor. Olyan keresztek álltak, amelyeket egy-egy család készíttetett. A keresztállító familia neve fel volt vésvé a keresztfára. Korábban, a XX. század első felében a családok által készíttetett fakeresztek között olyan stációkeresztek is álltak, amelyeket egy-egy tizes állíttatott és javíttatott.

Szentgyörgy megyéjének hegyoldali kálváriája a XIX. században is stációkeresztek sorából állt. Erről tanúskodik Orbán Balázs megfigyelése, aki megírta, hogy a „Jézus szenvedése” templomhoz „*keresztekkel jelölt út vezet*”.¹⁰⁷⁴

1844-ben, amikor a megye elöljárói a „Jézus szenvedése” templomról írtak, a „*Kálvárián épült Kápóna*” kifejezést használták.¹⁰⁷⁵ Mindebből nyilvánvaló, hogy 1844-ben létezett a kálvária, amelyre, sajnos, korábbi írott források egyenlőre nem kerültek elő. Szinte biztos, hogy stációkeresztek sora vezetett a *Császárhomlok* nevű hegyre a XIX. század elején és talán a XVIII. században is, hiszen a háromszéki búcsújárókat a kálvária léte vonzotta Csíksomlyó előtti fontos állomásukra, Csíkszentgyörgyre. A „Jézus szenvedése” templom megépítése a kálvária felső végénél az 1830-as években csak következménynek tekinthető. Tankó Albert plébános a hegyre állíttatott templommal igyekezett kiszolgálni, biztatni, életben tartani a háromszéki katolikusok nagyműltű búcsújáró buzgóságának szentgyörgyi hajtását.

ISKOLA

Szentgyörgy megyéje területén a XVIII–XIX. században az új nemzedékek oktatásáról a két falu, Szentgyörgy és Bánkfalva közös egyházközsége, a megye gondoskodott. Az iskolát, mint a két falu közös intézményét, a megye tartotta fenn. Az iskolaépületet, illetve legtöbbször az iskolaépületeket a megye építtette, szerezte, javíttatta.

Az 1728-ban megkezdett megyebírói számadáskönyv 1730 tájáról több olyan kiadás emlékét őrzi, amelyek az iskola épületével voltak kapcsolatosak. Következzenek itt időrendben!

„*Az Schola ház ablakaira*” (18 den.), (1730).¹⁰⁷⁶ „*Az iskola ablakaira*” (18 den.), „*Az iskolába való asztalt és a kemenczét reficiáltatta*” (18 den.), (1731).¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁴ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 39.

¹⁰⁷⁵ M. 3. A. 82.

¹⁰⁷⁶ M. 6. 455.

¹⁰⁷⁷ M. 6. 459.

„Iskolába való székek csináltatására” (egyéb munkákkal!), (1735).¹⁰⁷⁸ „A Schola csengetyűire csináltatott tengelyt” (36 den.), (1741).¹⁰⁷⁹

Szentgyörgy és Bánkfalva közös megyéjének legrégebb iskolája valószínűleg a piac bánkfalvi oldalán a *Szentegyház pataka* bal partján, azon a telken működött, ahol 1912-ben felépült a XXI. század elején is álló kántortanítói lak.

1756-ban egy megyeszéki gyűlés foglalkozott az iskolával. A megye előjárói megállapították, hogy „az iskola ház nem alkalmas az ifiaknak taníttatásoknak alkalmatosságára, mert sötét.” Ezért úgy határoztak, hogy „az iskola ház a mostani mester házával eresztessék össze, és az ablakok tam ad orientem quam ad occidentem nagyíttassanak meg”.¹⁰⁸⁰

A XVIII–XIX. századi szentgyörgyi katolikus iskoláról tájékoztatnak a püspöki vizitációk jegyzőkönyvei is.¹⁰⁸¹

1829. október 5-én a megye gyűlése egyezsége kötött bánkfalvi Domokos Györggyel nagyobb mennyiségű *dránica* készítéséről. A dránicára „a mostan építendő iskola és tanácsház” befedésére volt szükség.¹⁰⁸² A tervezett épület valószínűleg a piactéri megye háza egyik szárnyát jelentette, ahol a megye tanácskozó terme és egyik iskolája megfért egymás mellett.

1839 táján a csiki határörkatonai hatóság valószínűleg egy „német iskola” megnyerhetőségét lebegtette a székely falvak számára. Szentgyörgy megyéjének előjárói sem voltak restek, és pályázatot nyújtottak be a különleges iskola Szentgyörgyre telepítése érdekében. Törekvésüket a korabeli megyejegyzőkönyv örökítette meg: „A folyó 1839-dik esztendő februarius 28-dik napján telyes Megye gyűlése tartatván, a mely gyűlésben a Nemes Közönség azon meg egyezett, hogy az Német Oskola meg nyerése aránt a Nemes Regiment Commandóhoz instantia nyújtassék bé, azzal a meg jegyzéssel, hogy ha az Oskolát ide nyerhetné a Nemes Közönség, önként ajálja magát az oskolára meg kívántató fenyő fákat minden fizetés nélkül meghordani, és az instantia el vitelére a Nemes Közönség köz értelemből választotta Madár Mojzes Fő Megye Bíró, Csedő Dániel Fő Havas Bíró és Tompos István jegyző atyánkfiait.”¹⁰⁸³ A katonai hatóság döntéséről, amely valószínűleg nem kedvezett Csíkszentgyörgynek, hallgatnak a megye jegyzőkönyvei.

1857-ben a plébános a megye gyűlésén a megye piactéri házában megvalósítandó „kezdő reál oskola” szervezéséről ábrándozott, amelynek az iparosok, főleg a szabók és csizmadiák képzését kellett volna szolgálni.¹⁰⁸⁴

1862. október 18-án a megye előjárói megállapították, hogy „a Potoczki ház feletti lakban” nem működhet tovább a leányiskola, mert „a veszélyes feljárás”, „a hideg természetű szoba” és a rendszeres vízben gázolás miatt a tanulókat sok veszedelem fenyegeti. A megye döntést hozott arról, hogy „a leány gyermekeket és az

¹⁰⁷⁸ M. 6. 471.

¹⁰⁷⁹ M. 6. 488.

¹⁰⁸⁰ M. 2. 6.

¹⁰⁸¹ Például: M. 27. 30. (1830).

¹⁰⁸² M. 3. A. 19.

¹⁰⁸³ M. 3. A. 66v.

¹⁰⁸⁴ M. 3. A. 130v.

tanító urat a megye házába a napkeleti két szobába” költöztesse át Fejér István főhavasbíró.¹⁰⁸⁵

A XIX. század középső évtizedeiben a megyének egyre nagyobb gondot okozott a tanköteles korú gyerekek elhelyezése a piac táján működő iskolákban, alkalmi tantermekben. Némiképp enyhített ugyan a helyzeten, de az elhelyezési gondokat nem oldotta meg a háromtizesi tizesiskola 1830 tájától számítható működése.¹⁰⁸⁶

1848-ban megszűnt a „székely határőrvidéki katonai kötelezettség”, a székelység egy részének határőrkatonai társadalmi helyzete. A székelyeket „nyomorító” katonai intézmények, hatóságok lassan felszámolódtak, szerepet cseréltek. Bizonyos katonai épületek feleslegessé váltak. A körülöttük élő székely közösségek igyekeztek megszerezni azokat iskolának, plébániának és más közösségi épületeknek. A katonai épületekért folytatott harc nem volt könnyű. Több állami hatóság ellenállásával kellett megküzdeniük a kérelmezőknek.

A csíkszentgyörgyi templom közelében álló, funkcióját veszített „székely huszár majori quartél házában” fináncok tanyáztak az 1860-as években. A két falut összefogó egyházköztség, a megye vezetői világosan látták, hogy a fináncok ellenében kell megvívni harcukat azért, hogy a nagyméretű jeles köépületet iskolává alakíthassák. 1868. november 4-én „Csíkszentgyörgy–Bánkfalva két Bíróság egyesült egyház közsege” hazafiságtól túlfűtött, öt oldalas levelet küldött a magyar királyi vallás és közoktatási miniszternek, hogy segítse elő a volt katonai épület iskolává változtatását.¹⁰⁸⁷

A rendelkezésre álló iratok nem nyújtanak tájékoztatást az elhúzódot ügy részleteiről. 1871 elején a pénzügyőrség még kötözködött a megyével. Mindent elköve-tett, hogy az épületet megtarthassa magának.¹⁰⁸⁸ Kétségtelen, hogy a volt katonai épületből, talán 1877 táján¹⁰⁸⁹ iskola lett, amelyet a XXI. század elején „bánkfalvi iskola” néven emlegettek. A kérvény és a megvalósulás között azonban évtizednyi idő telt el.

1890-ben az egyházi leltár készítője meglepedéssel vethette papírra: „Az iskola igen díszes emeletes épület. Két nagy tanterem, 's két tanító 's harangozó lakás, tágas udvarral, kerttel s melléképületekkel. Az iskola kőből építve és cseréppel van fedve.” A kántorházban működő lányiskoláról viszont csak szomorú képet lehetett festeni.¹⁰⁹⁰

A történethez tartozik még, hogy 1933-ban a katonai épületből alakított iskolát Szentgyörgy megyéje felújította és két új tanteremmel bővítette.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁵ M. 3. A. 171.

¹⁰⁸⁶ BÁRTH János 2007. 318–322.

¹⁰⁸⁷ M. 11. 1868.

¹⁰⁸⁸ M. 11. 1871.

¹⁰⁸⁹ M. 4. 31.

¹⁰⁹⁰ M. 14. 1890. 14–15., 18.

¹⁰⁹¹ M. 11. 1933.

SZOLGÁLATI LAKÁSOK

Paplak (plébániaház) és melléképületei

A plébániaházak, mint korszakjelzők

A paplak azon ritka épületek egyike Szentgyörgy megyéje területén, amelynek nemcsak a javításai, hanem fundamentumtól való fölépítései is követhetők a XVIII–XIX–XX. századi írott források alapján. A nagyméretű parochiális telken a lakóépület, a csűr, a sütőház helyét változtatni lehetett. Következésképp, új plébánia építése esetén egy ideig még a régi is állhatott, és átmenetileg melléképületként hasznosulhatott.

A csíkszentgyörgyi plébánia újkori építészettörténetében három korszak különíthető el.

Az „első korszak” bizonyára a jórészt jeltelen XVII. században kezdődött és a XVIII. század közepén fejeződött be. A XVIII. század első felében a plébánia két lakóépületből, egy nagyobból és egy kisebből állt. Erre utalhatott 1729-ben a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró számadásában: „*A parochiális házak megfejtéséért*” bejegyzés többes száma.¹⁰⁹² Ezt tükrözhetik az 1733. évi „*Plébánus úr nagyobb házában lévő zár csinálásáért*” és a „*Vargyas Ferencnek a küsház megfejtéséért*” számadáskönyvi kiadási tételek is.¹⁰⁹³ Mindkét épület falát fenyőboronából rakták, tetejét zsindellyel fedték. A papi házak tehát külsőleg alig különböztek a székely gazdák hajlékaitól. Bizonyára a nagyobb házban lakott a plébános. A kisebb épületben tartózkodhatott a káplán és a szakácsnő. Ennek a „korai” paplaknak volt lakója többek között átmenetileg Illyés András erdélyi püspök (1697–1712), a legkorábbi anyakönyv írását megkezdő Szentmihályi Jánosi Mihály plébános (1684–1695), az első „megyekönyv” XVII. század végi–XVIII. század eleji feljegyzéseit papírra vető, magas rangra jutott Antalffy János plébános (1695–1696, 1702–1718), a megyéjét hosszasan regulázó Kis Gergely plébános (1728–1744). A szóban forgó „rég” plébániaházban üzte az ördögöt „Ördögös Katából” 1726–1727 telén a megszállottan igyekvő és hibát hibára halmozó Ferenczi György plébános (1720–1727).¹⁰⁹⁴

A „második korszak” azzal kezdődött, hogy Szentgyörgy megyéje 1749-ben új paplakot épített, ugyancsak fából rakott falakkal, zsindelytetővel. Az új épület szomszédságában megmaradt az egyik régi is. Ezért kerülhetett 1750-ben a megyebírói számadáskönyvbe a következő kiadási tétel: „*Az Ó ház tüzelő kemenczének renovátiojára*”.¹⁰⁹⁵ A „második korszak” plébániaházában lakott többek között az ellentmondásos szerepű Bocskor Mihály (1765–1786), a hosszan ténykedő Papp János (1786–1824), a sokat építkező Tankó Albert (1824–1852), a könyvgyűjtő, de gazdasági ügyekben nem túl előrelátó Nagy Lajos (1859–1890) plébános. A XVIII.

¹⁰⁹² M. 6. 283.

¹⁰⁹³ M. 6. 299.

¹⁰⁹⁴ BÁRTH Dániel 2008.

¹⁰⁹⁵ M. 6. 347.

század közepe és a XX. század eleje közötti valamivel több mint 150 évig álló plébániát megörökítették a jelesebb vizitációk jegyzőkönyvei is.¹⁰⁹⁶

Az 1890. évi egyházi leltár készítője lehangoló képet festett a papi telek épületeiről, pedig 15 évek még el kellett telni a nagy építkezésig: „*A plébánia lak nagyon régi, elavult faház, zsendellyel fedve, van benne 3 szoba, konyha, kamra, oldalszoba és kápláni szoba. Fűtő van benne 4 darab 's a konyhában egy sparherd. Nyári konyha, deszkafal és zsendely fedél, egészben véve rendezetlen. Istálló három, két kocsiszinnel. Ronda elavult épület zsup fedéllel. Disznóól kettős. Csűr két szakaszban, szalmával fedve. Sütőház, elavult ronda épület, mely mint minden, újítást igényel. Kút. Kerekes, kettős vederrel, láncsal.*”¹⁰⁹⁷

A „harmadik korszakot” a XXI. század elején is álló, nemesi kúriára emlékeztető, téglafalú, cseréptető, elegáns plébániaház jelenti, amely 1906-ban épült Incze Domokos plébánosságának korai időszakában.

Plébániaépítés a XVIII. század közepén

A XVIII. század közepén az új csíkszentgyörgyi plébániaház építését elvi viták előzték meg. A vitatkozás a Szentgyörgy megyéjét alkotó két falu: Szentgyörgy és Bánkfalva között zajlott, és egy „partikuláris vizitáció” ítélete csendesítette el. Erdemes itt felidéznünk a vita lényegét, mert fényt vet a megyén belüli alkukon alapuló együttműködési viszonyokra.

1746-ra a szentgyörgyi „plebániális” telek lakóépületei annyira rossz állapotba kerültek, hogy az új plébániaház építése elodázhatalanná vált. A megye „szentgyörgyi fele” pénzt és közmunkát nem kímélve kezdeni akarta az építkezést, de a megye „bánkfalvi fele” nem állt az akció mellé.

A kibúvót kereső bánkfalvi atyafiak, bizonyára némi kötekedő szándékkal, arra hivatkoztak, hogy korábban egyszer a két falu elosztotta a javítási feladatokat a „plebanialis és a cantorális” telek épületeit illetően. Állítólag hajdanán abban maradtak, hogy Szentgyörgy a plébános, Bánkfalva pedig a kántor épületeit javítja. A szentgyörgyiek váltig hangoztatták, hogy az adott időpontban nem javításról, hanem fundamentumtól indított új plébániaépítésről van szó. Következésképp, a régi megállapodás az új épület építésére nem vonatkozik. A bánkfalviak azonban tovább nyakaskodtak, keresték a kibúvót a nagy teher alól. Az ügy az 1746. március 15-én tartott főesperesi vizitáció egyházi bírái elé került, akik a szentgyörgyiek javára ítéleztek. A tényállást és a „deliberátumot” a megye jegyzője bemásolta a megye számadáskönyvébe, ahonnan alább, tanulságos tartalma miatt, teljes terjedelmében közlöm.

„*Szent Györgyi Uraimék Ui házokat építeni fundamentomból igyekezvén a' Tisztelendő Plebanusoknak, kívánák magok mellé segítségül a' Particularis Visitatio alkalmatosságával az említett házoknak építésére Bánkfalvi Uraimékot, készek magokis Szent Györgyi Uraimék, ha a szükség úgy hozza, hogy a' Mestereknekis Ui házokat kelleitk építeni, míg fel állityák, Bánkfalvi Uraiméknek segítségül lenni, állítván aztot, hogy régenis egy más segítségével Építettek mind a' két említett Jósza-*

¹⁰⁹⁶ Például: M. 24. 234. (1786)., M. 26. 16–17. (1823)., M. 27. 13. (1830).

¹⁰⁹⁷ M. 14. 1890. 16–17.

gokon, azon kívül is felesebben, tehetősebben vadnak Bánkfalvi Uraimék, Szent Györgyi Uraiméknál, s Plebanus Uruk alkalmatosságára töb és nagyob épületek kívántatnak, ha egyszer egy más segítségével fel állítták, magok Szent Györgyi Uraimék fedéllel és a' mi szükség meg tartják, úgy Bánkfalvi Uraimékis a' Mester Jóságán. Bánkfalvi Uraimék Szent Györgyi Uraimék kívánságok mellé nem akarván állani, azt adák okul, hogy ennek előtte magok jó akarattýából állottak el Szent Györgyi Uraimék a' Bánkfalviaktól, magokra válalván a' Plebanus jószágán való Épületeket, annak okáért, ha egyszer teczett ő kegyelmeknek, maradgyanak magok választásán.

Deliberatum

Mint hogy másutis egész Megyék szoktak Ui Épületeket Pap és Mester Jóságokon építeni, ittenis tartoznak Bánkfalvi Uraimék a' Szent Györgyiekkel együt Plebanus Uruk házát fel állítani, annyivalis inkább, mivel Ő Kegyelmekek felesebben és tehetősebben vadnak mint Szent Györgyi Uraimék, és mivel a' Mesterek csak harmadosok, ha különös is kelletnék húzni az Építésben, a' Megye harmadának kellené fordíttatni a' Mester épületire. Ennek utánna ha a' Mester házátis Ujlag kellené építeni, Szent Györgyi Uraimék fogadások szerént aztis tartozának építeni. Azon kívülis már in Anno 1716 25 Junij Csík Somoljon néhai Antalffy János akkori Csíki Esperest előtt költ *Deliberatum* exstál az Nemes Megye könyvében, melyben parancsoltatik, hogy juxta Proportionem a' teljes Megyének két része fordíttassék a' Pap Jóságán való Épületeknek fel állítására s meg tartására, harmada maradván a' Mester épületeire, erre nézve nincsen Bánkfalvi Uraiméknak okuk, hogy Szent Györgyi Uraimék mellé ne áljanak, holott sokkal kevesebbet kívánnak az említett *Deliberatum*nal.

Joannes Csűrös
Plebanus Szent Simoniensis

Stephanus Bodor
Notarius¹⁰⁹⁸

A fent idézett *Deliberatum* egyik nagy erénye, hogy fogalmazója felemlegette a mindenkori kántorok „harmados” voltát. Ez a képéből és a stólából való részesedésre vonatkozott elsősorban, de a fenti ítélet újra kiterjesztette az épületjavításokból való részesedésre is. Ezzel összefüggésben idézte fel az ítélet Antalffy János hajdani csíkszentgyörgyi plébános, csíki főesperes 1716. évi *deliberátumát*, amely a megyék épületjavító, épületfenntartó tevékenységének kétharmados–egyharmados arányát szorgalmazta a plébániális és a kántorális épületek vonatkozásában.

Az 1749. évi plébániaépítés hagyott némi nyomot a „Bánkfalva részéről való” megyebírói számadásokban. Az 1748. évi bevételek között szerepelt: „A Plébánia Háznak építtetésire repartíált Megye-béli pénz, 48 m. forint”.¹⁰⁹⁹ Ugyanott az 1749. évi kiadások között olvasható: „A' Parochiális házra való építtésre, úgy mint ácsoknak, zsendelyre, mészre, lécz és zsendely szegre 49 m. forint”.¹¹⁰⁰ A „Szentgyörgyi részéről való” megyebíró a plébániaház építésével kapcsolatban a következő kiadásokat jegyezte fel 1749-ben: „A' Parochiális házhoz való mészre” (12 m. ft.), „Ugyan ahoz való zsendelyre” (12 m ft. 28 den.), „Zsendely szegre és annak hozó-

¹⁰⁹⁸ M. 6. 332–333.

¹⁰⁹⁹ M. 6. 506.

¹¹⁰⁰ M. 6. 506.

jára s hozattatására” (13 m. ft. 68 den.), *„Zsendely szeg mellé való hájra*” (12 den.), *„A’ Parochiális házon faragó mester embereknek meg fogadásakor áldomás béli borra*” (21 den.), *„Ugyan azon Faragóknak fizetéseiben*” (15 m. ft.).¹¹⁰¹

Plébániaépítés 1906-ban

Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök 1905. október 2-án az akkor 34 éves Incze Domokos csikcsicsói lelkészt nevezte ki csíkszentgyörgyi plébánosnak, aki korábban 1894 és 1897 között már káplánként tevékenykedett Szentgyörgyön.¹¹⁰² Az új plébános szomorúan tapasztalta, hogy az 1749-ben fából épített, zsendelytetős plébániaház annyira elöregedett, hogy szinte lakhatatlanná vált. 1906. január 26-án az egyháztanács ülésén előterjesztette: *„Úgy a papi, mint a kántori lak oly rozoga állapotban van, hogy egészség- és életveszély nélkül nem lakható”*. Figyelmeztette a jelenlévőket, hogy sürgősen új paplakot és kántorlakot kell építeni. Mivel az éppen hivatalban lévő kántornak volt saját háza, a kántori ház építését el lehetett napolni. Ellenben a plébániaház építéséről, és ezzel kapcsolatban a községi képviselőtestülettel, valamint a „két birtokossággal” való együttműködésről, a fa- és kőhordó munkák megszervezéséről határozatot hozott az egyháztanács.¹¹⁰³

Az épület terveinek elkészítésére Bálint Lajos csatószegei plébános kapott megbízást, aki mérnöki képesítéssel is rendelkezett. A tervező a tervrajzokat 1906. május 5-én írta alá.¹¹⁰⁴

Szentgyörgy megyéje Szentgyörgy községgel, valamint Szentgyörgy és Bánkfalva közbirtokosságaival együtt 1906. augusztus 4-én szerződést kötött Mihálcz Lajos kászonalítzi építési vállalkozóval a kúriaszerű, elegáns, új plébániaház felépítéséről. A vállalkozó 16.467 koronát remélhetett, ha 1907. május 31-jéig befejezi az építkezést.¹¹⁰⁵

1906. augusztus 26-án az egyháztanács megbízta Darvas János főmegyebírót és Tompos János egyháztanácsost, hogy szervezzék meg a régi plébániaépület lebontását.¹¹⁰⁶ Ugyanazon a napon az egyháztanács „kifogadta” Tompos Pál házát havi 20 korona bérért, hogy az építkezés ideje alatt a plébános benne lakjon.¹¹⁰⁷

Az építkezéshez szükséges követ és fát a „marhás” gazdák közmunkában szállították a plébánia telkére.

Némi késéssel ugyan, de 1907 koraőszére felépült a hatalmas ház, Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva legnagyobb lakóépülete. Műszaki felülvizsgálatát 1907. október 11-én tartották. Néhány kisebb hiányosság gyors kijavítása után Incze Domokos plébános beköltözhetett az elegáns rezidenciába.¹¹⁰⁸ Az iskolaszék 1907. december 20-án már az új „papi lakban” tartotta ülését.¹¹⁰⁹

¹¹⁰¹ M. 6. 344.

¹¹⁰² M. 11. 1905.

¹¹⁰³ M. 4. 198–199.

¹¹⁰⁴ M. 115., M. 4. 199.— Bálint Lajos plébániaterveiről: FERENCZI Sándor 2009. 167.

¹¹⁰⁵ M. 11. 1906.

¹¹⁰⁶ M. 4. 215.

¹¹⁰⁷ M. 4. 215.

¹¹⁰⁸ M. 11. 1907.

¹¹⁰⁹ M. 4. 260.

A plébániai telek épületeinek javítása, megújítása

A plébániaház és a plébánia telkén álló kisebb-nagyobb épületek javításáról, megújításáról a megye gondoskodott. Ezért a korai megyebírói számadásokban sok olyan kiadási tétel található, amelyik a „plebániális épületek” javításával volt kapcsolatos. Alább idézek belőlük egy csokorra valót.

„*A parochiális háznál való csűrre csináltatott kaput*”. „*Ugyan ezen csűrre egy nagy gerezdet*” (1729).¹¹¹⁰ „*Az plebániái ház fejeztéséért*”. „*Az plebániái háznál való eresz ajtó*” (1731).¹¹¹¹ „*Tisztelendő Pater Plebanus úrnak csüire padlására vett deszkát*.” „*A csűr padlásáért a dolgozóknak*” (1731).¹¹¹² „*A fazakasnak kemencze és fűtő csinálásáért*”. „*T. Plebánus úr csűr és csűrkert kapuj refectionjaért*”. „*Plebánia háznál lévő akoljnak fűja hordásáért Lesődből*” (1738).¹¹¹³ „*Plebános úr gabonás házán való sendelyezőknak*”. „*A plebánia háznál való sütő kemencze feneke téglázásáért*” (1742).¹¹¹⁴ „*A plebánia háznál lévő veremre*”. „*A sütő házra deszkát fedni vett*” (1747).¹¹¹⁵

Mivel 1906 előtt a plébániaház fазsindellyel volt fedve, az épületet időközönként, a zsindely élettartamának lejártakor újra kellett fedni.

1801 tavaszán a megye gyűlése ünnepélyesen egyezsége kötött három helybéli kézművessel a plébániái tetőfedő munka elvégzéséről. A szerződést a megye jegyzőkönyvében is megörökítették: „*Anno 1801. die 20 Martii közönséges Confluxusunk alkalmatosságával Csík Szent Györgyi Nemes Lacz András, Bánkfalvi lófő Antal Ferencz és Colonus Lórintz Josef kezek bé adások mellett önként vállallák a' Plebániái háznak bé fedését, mely munkákért ígért a' Nemes Megye 36, idest harmintz hat R. forintot s minden napra magok mellé két napszámot felvevén a' Nemes Megye munkájok mellé.*”¹¹¹⁶ Tanulságos, hogy a három foglalkoztatott helybéli mester közül egy nemes embernek, egy pedig lófő rangúnak számított, és csak egy tartozott a colonusok, vagyis a jobbágyok sorába.

1850-ben nem készült teljesen új tető a plébániaházra, csak a megrongálódott szakaszokon újult meg a zsindely. A megye bánkfalvi Ványolós Istvánt fogadta meg a munka elvégzésére. Naponta kapott két napszámot. A munka végén 10 R. forintra számíthatott. A zsindelyt és a zsindelyszeget a megye biztosította.¹¹¹⁷

Sok esetben csak annak maradt nyoma a megye jegyzőkönyvében, hogy a plébániális telek valamelyik épületéhez fát adott a fenntartó egyházközség. 1844-ben például részletes lista készült azokról a fákról, amelyekre Tankó Albert esperes sütőházának megépítéséhez volt szükség.¹¹¹⁸

Különös vita zajlott Szentgyörgy megyéje és plébánosa között 1815-ben. A megye gyűlése 1815. szeptember 7-én határozatot hozott a vita tárgyról. A 12 alá-

¹¹¹⁰ M. 6. 283. A *gerezd* szó itt valószínűleg makkos fazárra vonatkozott. SZT. 1975–2009. IV. 578–579.

¹¹¹¹ M. 6. 286.

¹¹¹² M. 6. 291.

¹¹¹³ M. 6. 312.

¹¹¹⁴ M. 6. 327.

¹¹¹⁵ M. 6. 339.

¹¹¹⁶ M. 2. 108.

¹¹¹⁷ M. 3. A. 111v.

¹¹¹⁸ M. 3. A. 73v.

írással ellátott határozat bekerült a megye jegyzőkönyvébe. Az állásfoglalás szövegéből kiderül, hogy a nézetkülönbség egy kamra miatt bontakozott ki, amelyet néhány évvel korábban a plébános a saját költségén épített a főépület északi oldalához illesztett toldalékként. A megye annak idején ellenezte az építkezést. Tisztviselői úgy látták, hogy a *kamarára* nincs szükség, másrészt a toldaléképülettől a főépület „rothadásra indul”. A megye 1815-ben elzárkózott az épület renoválásától, sőt eltüntetését javasolta. A megyegyűlés határozata kinyilvánította, hogy a javítás megtagadása csak a szóban forgó kamrának szól. A többi épület javítását a megyetagok kötelességüknek érzik: „*az több épületek, az meljek az nevezett jószágon vadnak, ősről ősré maradottak, azoknak reparatioját szükség képpen reparáltatni szorgalmatosan igyekezzünk, kertekkel együtt*”.¹¹¹⁹

1862. november 3-án Szentgyörgy megyéjének gyűlése arról határozott, hogy kutat ását a plébániális telken, ahol addig az emberi emlékezettel elérhető időben nem volt kút. A megye vállalta a szükséges kő „meghordatását”, a mesterek munkabérének kifizetését és a napszámosok „kiállítását”. Nagy Lajos főesperes ígérte, hogy élelemmel látja el a kútépítő munkásokat.¹¹²⁰ Két nappal később, 1862. november 5-én a megye képviselői szerződést kötöttek a helybéli Csedő Ignác, Domokos István, Serbán István, Serbán Ferenc mesterekkel a kút kiásásáról, kővel való kirakásáról. A megye ígérte, hogy a kész kútért „ölenként” 4 új forintot fizet. A főesperes vállalta, hogy a munkásoknak az ebéden kívül naponta háromszor pálinkát ad.¹¹²¹

A plébániaház bizonyos berendezési tárgyait is a megye készítette el. Erről tanúskodnak a megyebírói számadások. Alább idézem a legkorábbi ilyen jellegű kiadási tételeket: „*Két karos padra és egyes székre költött T. Par. házához.*” (1729).¹¹²² „*Egy pohár székért adtam*” (1730).¹¹²³ „*Fodor Ferencnek egy ládás asztal csinálásáért expendált*” (1731).¹¹²⁴ „*Köllő Jóseffnek ládás pad csinálásáért*” (1747).¹¹²⁵

A kántorlak (a „megyés mester háza”) és melléképületei

Szentgyörgy megyéjének, fentebb már idézett, egyik 1756. évi határozata alapján a kántori feladatokat ellátó tanítómester háza „öszve eresztetett”, vagyis egy fedél alá került az iskolával. Andrási István csiki főesperes 1731-ben tartott vizitációja arról tudósította az erdélyi püspökséget, hogy Szentgyörgyön a tanítómester és az iskola háza fából épült, a két épület tetejét pedig zsindelyből rakták.¹¹²⁶

A „kántorális” telek 1912 előtti épületeit, mivel jórészt növényi eredetű, természetes anyagokból épültek, fölöttébb sokszor kellett javítani. A lakóház, a sütőház, a gabonás, a csűr, a kerítés, a kapu karbantartásáról Szentgyörgy megyéje, illetve egy

¹¹¹⁹ M. 2. 134.

¹¹²⁰ M. 3. A. 171v.

¹¹²¹ M. 11. 1862.

¹¹²² M. 6. 279.

¹¹²³ M. 6. 455.

¹¹²⁴ M. 6. 291.

¹¹²⁵ M. 6. 339.p.

¹¹²⁶ M. 19. 141.

fentebb hivatkozott régi megállapodás szerint a XVIII. század első felében elsősorban Bánkfalva népe gondoskodott.

A megyebírói számadásokból idézem a kántorházzal kapcsolatos, alábbi kiadási tételeket.

„A nagyobb Mester Úr házában ajtó sorka csinálásért” (1729).¹¹²⁷ „Czempét vett Mesternek házában való kemenczére” (1730).¹¹²⁸ „Vett egy szál deszkát Mester Úr kapujára” (1733).¹¹²⁹ „Mester Úr gabonás házára egy szál deszkát” (1734).¹¹³⁰ „Nagyobb Mester Úr házában való új asztal csinálásáért” (1735). „Nagyobb Mester Úr házában meg sendeljezésire sendelj szeget vett” (1735).¹¹³¹ „A Mester Úr udvar kapujára és veteményes kert kapujára” (1738).¹¹³² „Mester Úr sütő háza ajtaját csináltatta meg” (1739). „Iskola Mester házába egy egyes széket csináltattott” (1739).¹¹³³ „A Megyész Mester háza eleibe való grádicsra” (1746). „Ugyan oda a Sütő háza vett deszkát, melyeket fel is veretett” (1746).¹¹³⁴ „István Diák Úr házára” (1747). „Az István Diák Úr csűrinek deszkázásáért” (1747).¹¹³⁵

Lehangoló képet festett a régi kántori lakról az 1895. évi egyházi leltár készítője: „A kántori lak, melyben egyszersmind a leány iskola van, nagyon régi, zindelylyel födve és fából építve. 2 szoba, konyha, kamra, pince, nyári konyha, faszín, istálló és csűrből áll. A melléképületek szalmával födöttek. Az udvaron kút. A leány iskola sötétsége, ronda elavult volta miatt nem felelvén meg a célnak, nincs használatban.”¹¹³⁶

A „kántorális jószág” építészeti arculatának legnagyobb változása 1912-ben következett be, amikor a kántortanítói telken a régi zindelytetős faházat kúriaszerű, elegáns, cseréptetős téglaház váltotta fel. Az építkezést a megye előjárósága, illetve a fiatal Incze Domokos plébános szervezte. Közmunkáit a két falu népe adta. Anyagköltségét és kivitelezésének díját a megye hajdani havasait birtokló két közbirtokosság finanszírozta.

Az új kántorház felépítésének gondolata már 1906-ban is felmerült, de akkor a plébánia építése miatt elodázódott. Akkor nélkülözni lehetett az új épületet, mert a régóta kántorkodó Baka József a saját házában lakott.

1911 szeptemberében Baka József kántortanító 32 évnyi csíkszentgyörgyi szolgálat után nyugalmába vonult.¹¹³⁷ A megye pályázatot írt ki a kántortanítói állásra. Számítani lehetett arra, hogy a pályázat nyertese más faluból, esetleg más vidékről érkezik, és újra szükség lesz kántori házra.

1911. december 11-én a csíkszentgyörgyi egyháztanács ülésén döntés született az új kántori lak építéséről. A jelenlévők jónak tartották a plébánosnak azt a javasla-

¹¹²⁷ M. 6. 455.

¹¹²⁸ M. 6. 455.

¹¹²⁹ M. 6. 465.

¹¹³⁰ M. 6. 468.

¹¹³¹ M. 6. 471.

¹¹³² M. 6. 477.

¹¹³³ M. 6. 481.

¹¹³⁴ M. 6. 500.

¹¹³⁵ M. 6. 502.

¹¹³⁶ M. 14. 1895. 10.

¹¹³⁷ M. 11. 1911.

tát, hogy praktikus okokból a terveket és a költségvetést a csíkszeredai megyei „építészeti hivatal” egyik mérnökével készíttessék el.¹¹³⁸

A kő alapokra állított, cseréptetős, téglafalu, négyszobás impozáns épület tervrajzait Szántó Albert okleveles csíkszeredai mérnök 1912 januárjában elkészítette.¹¹³⁹ 1912. január 25-én együttes ülést tartott az egyháztanács és az iskolaszék. Ezen az ülésen a plébános bemutatta a leendő kántortanítói lak tervrajzait. A résztvevők között élénk vita tört ki. Tompos János egyháztanácsos túlzottan nagyra találta az épületet. Úgy vélekedett, hogy két szobás lakás elegendő egy kántortanítónak. A plébános védelmezte a tervet. Azzal érvelt, hogy az új kántortanítónak fölöttebb népes családja van, másrészt az új építésű kántortanítói lakok más falvakban is kettőnél több szobát tartalmaznak. Végül az egyháztanács elvetette Tompos János aggályoskodó álláspontját, és dicséretesen nagyralátó módon, a tervrajzon szerepeltetett ház megépítését határozta el.¹¹⁴⁰ 1912. április 9-én az egyháztanács és az iskolaszék együttes ülése intézkedett az építési pályázat kiírásáról és egy építető bizottság felállításáról.¹¹⁴¹ 1912. május 19-én tartották meg a jelentkező építési vállalkozók számára az „árlejtést”. A legkedvezőbb ajánlatot a plébániaház 1906. évi építése során már szerepelt Mihály Lajos kásonaltízi építési vállalkozó tette, aki társával, Tamás Ignáccal vállalta, hogy 1912. október 1-jéig 14.900 koronáért megépíti a kántori lakot.¹¹⁴²

1912. szeptember elsején a kántori telken álló régi sütőházat és a régi gabonást árverésen eladta az egyházközség. Bármilyen különös, a sütőházat, legtöbbet ígérőként, Incze Domokos plébános vette meg 90 koronáért. A vevők kötelesek voltak a faépületeket sürgősen elszállítani a telekről.¹¹⁴³

A népes családú Király István új kántortanítónak 1911 őszén, a kántorház felépültéig, lakást bérelt az egyházközség a templom közelében. Az egy esztendő bérleti idő 1912. október végéig volt érvényben. A ház tulajdonosa a bérleti viszonyt nem kívánta meghosszabbítani. A kántori lak viszont a sok esőzés miatt nem készült el a kitűzött 1912. október elsejére. Sőt 1912 őszén már látni lehetett, hogy az építkezés elhúzódik 1913 közepéig. Az egyháztanács tehát kénytelen volt újabb ideiglenes kántori lakásról gondoskodni.

1912. október 18-án az egyháztanács és a két község képviselőtestületeinek együttes ülésén a plébános hosszasan fejtegette, hogy a bérelendő lakásnak a templom közelében kell lenni a kántor egyházi és iskolai elfoglaltsága, valamint a kepehordás praktikussága miatt. Ilyen lakást azonban az egyháztanács és a két község előjárói nem tudtak ajánlani. A gyűlés Incze Domokos plébános javaslatára Györke Árpád tanító tiltakozását és Tompos János „védelmező” érvelését mellőzve, úgy határozott, hogy a nőtlen Györke Árpád tanító az iskola földszintjén lévő lakásából költözzön át az emeleti két szoba, konyhás üres lakásba, és a nagyobb földszinti

¹¹³⁸ M. 4. 292.

¹¹³⁹ M. 11. 1912.

¹¹⁴⁰ M. 4. 294–296.

¹¹⁴¹ M. 4. 297–298.

¹¹⁴² M. 4. 302–304.

¹¹⁴³ M. 11. 1912.

lakást 1913. júniusának végéig adja át Király István kántortanító 9 fős családjának.¹¹⁴⁴

A segédkántori („harangozó”, tanítói) lakás

A *harangozó*nak is emlegetett segédtanító házaról, lakásáról, a kántorházhoz hasonlóan, a megye gondoskodott. Szépen példázza ezt egy 1733. évi megyebírói számadási tétel: „*Küs mesternek ágyat, asztalt, két üveg ablakot csináltatott*”.¹¹⁴⁵

Az 1870-es évek második felétől, amikor a székely huszárok katonai épülete hosszú huzavona után iskola lett, a segédkántor, vagy XIX. század végi–XX. század eleji szóhasználatnál élve, az *első tanító* az iskola épületében kapott lakást,¹¹⁴⁶ miként a második, majd a harmadik tanító is.

¹¹⁴⁴ M. 4. 307–311.

¹¹⁴⁵ M. 6. 465.

¹¹⁴⁶ M. 14. 1890., 1895., 1905. évi egyházi leltárak.

A MEGYE ÉS PAPJA

PLÉBÁNOSOK, PAPOK SZENTGYÖRGY MEGYÉJÉBEN

„Megyés pap”, „pap bácsi”, plébános

A latin eredetű *plébános* szó valószínűleg lassan és nehezen terjedt el a Székelyföldön. Ahogy a *templom* kiszorította a *szentegyházat*, a *gondnok* a *megyebíró*t, úgy hódított egyházi szorgalmazás révén, de az előbbieknél jóval nehezebben a *plébános*, *plébános* kifejezés is.

A katolikus székely falvak népe még a XX–XXI. század fordulóján is erős hajlandóságot mutatott arra, hogy anyatemlomának plébánosát, közösségének lelki vezetőjét *pap bácsinak*, a káplánt, a segédlelkészt *kicsi papnak* nevezze. Néprajzi terepmunka során magam is számtalanszor hallottam a *pap bácsi* kifejezést, néha 70-80 éves embertől 40-50 éves plébánosra alkalmazva, illetve a szóban forgó plébános jelenlétében megszólítás gyanánt. Csodálkozásomra beszélgetőtársaim korán megtanítottak arra, hogy a székelyek a *bácsi* szóval tiszteletüket fejezik ki. 47 éves korom táján magam is megkaptam székelyvarsági öreg székely férfiatól és asszonyoktól a *János bácsi* megszólítást.

A koraiújkori írott forrásokban a plébános jelölésére a katolikus székely írástudók leginkább a *megyés pap* kifejezést használták. A *megyés* jelző ebben az esetben arra utal, hogy az illető pap nem káplán, nem cancellista, nem szerzetes, nem tanár, hanem plébános. Olyan pap, akinek *megyéje* van, aki lelki vezetőként *megye* élén áll, aki vasárnaponként *megyéstemplomban* prédikál, aki mellett kántorként *megyés mester* tevékenykedik.

Az írott források tanulsága szerint, a XVII. században, ha a székely írásbeliségben egy papról esett szó, az illetőt legtöbbször a keresztnévvel és a pap szócskával jelölték. Így például Kovács György csíkszentgyörgyi lakos 1627. évi végrendeletében szerepelt *Péter pap*, mint csíkszentgyörgyi plébános. Hat évvel később, 1633-ban „*Rákosi János pap, máji Szent Györgyi pap*” írt megjegyzést a végrendelet hátuljára. Nevében a *Rákosi* megjelölés bizonyára csíkrákosi származására utalt, egyébként *János pap*ként emlegették.¹¹⁴⁷

A plébános az egyházi hatóságok és a megye között

A plébános a XVI. század közepe és a XVIII. század eleje közötti bő másfél évszázadban, az erdélyi püspökség tevékenységének szüneteltetése idején, az öt plébánossá választó megye alkalmazottja volt. Hitvédő, hiterősítő, erkölcsvédő, lelki gondozó, szentségeket kiszolgáltató munkáját egyházi felettesei: a főesperes, a vikárius és bizonyos időszakokban a választott püspök felügyelte, értékelte. Eltartásáról azonban teljes egészében a megye gondoskodott. A kegyúri kötelezettségek, például

¹¹⁴⁷ M. 32.

a templomfenntartás, az iskolafenntartás teljesítése ugyancsak a megyére várt. A megye történelmi kényszer által is gerjesztett nagyfokú autonómiájára kiváló bizonyíték a hajdan katolikus közösségekben is létezett *papfogadás* és *papmarasztás* szokása.¹¹⁴⁸

A XVII. századi erdélyi katolikus *papmarasztások*ról kevés érdemi adatot tartalmaznak a történeti források. Inkább csak a *papmarasztás* kifejezés őrződött meg. Tartalmát, a papválasztás módját sok homály fedi. Ezért figyelemre méltó, hogy a csíkszentgyörgyi megyeszéke protokolluma két *papmarasztás* említését is megőrizte 1730 tájáról, vagyis egy olyan korból, amikor a konszolidálódó erdélyi püspöki egyházkormányzás keretei középette a tényleges *papmarasztás* inkább csak egyháztörténeti emlékként bukkant elő olykor-olykor az idős székelyek emlékezetében.

A *papmarasztásra* vonatkozó két csíkszentgyörgyi adat tanúsítja, hogy Csíkszentgyörgyön a XVIII. század első felének közepén a megyebeli hagyományok szellemében még évente egyszer, advent első vasárnapján („*prima dominica adventus*”) a megye rendezett olyan gyűlést, amelyet *marasztás*nak neveztek. A gyűlésen nemcsak a pap, hanem a *mester*-nek nevezett kántortanító sorsa is a megye népe elé került. Az összejövetel után a „marasztottak” és a „marasztók”, vagyis a pap, a kántor, illetve a megyeszéke tagjai ünnepi ebéden vettek részt.

Föltételezhető, hogy 1730 táján a *papmarasztás*nak nevezett nyilvános megyeszéki döntés csak formális papfogadó, papmegtartó aktusnak számított. A *megyebírák*, a *hütösök* és a *szentegyházfiak* a pap esetében bizonyára inkább csak eljátszották, hogy választanak, illetve marasztanak, hiszen mindannyian tisztában voltak a terebélyesedő püspöki hatalom szerepével a pap tartós kinevezésében. Hagyománytiszteletből és a „marasztást” követő vidám ebéd miatt rendezték meg minden esztendőben a *papmarasztó* összejövetelt. A püspök által határozatlan időre kinevezett plébános bizonyára nem örvendett különösképpen a *papmarasztó* szokásnak, de a hagyományok szellemében, plébánosi állása rendíthetlenségének tudatában, hívei kedvéért maga is eljátszotta a *marasztott pap* szerepét. Némi feszültség lehetett benne, mert különös sértődékenységgel reagált arra a meggondolatlan asszonyi kijelentésre és arra a provokatív bekiabálásra, amely a papmarasztások alkalmával történt. Hála a két sértegetésnek, a pap panaszára a megyeszéke foglalkozott az esetekkel, és ezáltal írásos nyoma maradt a *papmarasztó* szokás kései szentgyörgyi előfordulásának.

1730. február 3-án a szentgyörgyi megyeszéke ülésén Kiss Gergely plébános és Jánosi István Deák vádolták István Györgyné bánkfalvi asszonyt, mert a néhány héttel korábban, 1729 adventjének elején lezajlott *marasztás* után mindkettőjükre becsmérő kijelentést tett. A megye jegyzője a következőképpen fogalmazta meg a tényállást: „*Tiszteletes Péter Kis Gergely Úr Mesterivel együtt Jánosi István Deák Urammal ut Actores Doceant Bánkfalvi István Györgyné Anna ellen ut Incta ellen, hogy... prima Dominica adventus, midőn a Nemes Megye a Dominus Actorokat pro Anno sequenti meg marasztotta volna, a Dominus Actorok is az marasztókat bé híván ebédre, olljan szókkal járt az Incta, hogy ezeket most meg maraszták az nya-*

¹¹⁴⁸ VESZELY Károly 1860. 279–283., IMREH István 1983. 105–106., MARTON József 1993. 82.

kunkra s iszák az levit.” Egyébként az asszony „megkövette” a plébánost és a kántort, akik szigorú figyelmeztetések közepette megbocsátottak neki.¹¹⁴⁹

1730. december 11-én Kiss Gergely plébános a megyeszékén azzal vádolta bankfalvi Tamás Andrást, hogy néhány nappal korábban, a *papmarasztó* megyeszéke tárgyalása idején sértő szavakat kiabált. A pap felháborodását kiváltó esetet a megye nótáriusa a megye protokollumában az alább idézendő módon örökítette meg.

„Tisztelendő Pater Szent Györgyi plebanus Kis Gergely Úr eő kegyelme jure akarván protegalni Bankfalvi Thamás Andrást exea ratione, hogy most proxime prima Dominica adventus a Nemes Megye regi rendtartása szerint Plébánosok és Mesterek marasztalására öszve gyűlvén a piaczon való megye székében... azt kiáltotta, hogy balagion pap úr kutyástól innét /:mint hogy a kutyák ellen volt panasza holmi privata personáknak:/, de minek előtte a T. Pater eő kegyelme törvényt prosequalta volna, az I. is magát meg alazván s maga vétkét meg ismervén, a Nemes Megye Esküttei is magokat interponalván, a T. Pater eő kegyelme is engedvén az eő kegyelmek kérésekre el véné Thamás András követését, minden mulctázás nélkül sub hoc aditta ratione, hogy ha annak utána valakiknek méltó panasza lenne, vagy T. Pater, vagy бүcsүletes Mester Úr ellen, azt бүcsүletesen szép csendesen eő kegyelmek proponalván, eő kegyelmek is ígérík arra magokat, ha méltó lészen, rectificallyák magokat.”¹¹⁵⁰

Az erdélyi püspökség joghatóságának teljes körű visszaállítása és a püspöki tevékenység tárgyi feltételeinek biztosítása után, a XVIII. században és a XIX. század első felében az erdélyi és azon belül a székelyföldi plébánosok helyzete, függőségi viszonya jelentősen megváltozott. A plébánost a püspök nevezte ki, megbízatását a püspök vonhatta vissza. A megyék régi papválasztó szabadsága azonban nem múlt el nyomtalanul. Időnként előkandikált a hármaskörös jogosultsága mögül. A plébánost ugyan a püspök nevezte ki, de a főpásztornak figyelembe kellett vennie a székely megye három jelöltjét. Közülük kellett választania. Ha nem ezt tette, megsértette a megye maradék autonómiáját. Intézkedése ellenállást, beláthatatlan kimenetelű helyi mozgalmat váltott ki. A plébánost a püspök, illetve a püspök nevében eljáró főesperes felügyelte, ellenőrizte. A püspöki egyházkormányzat felügyelő tevékenysége fokozatosan és egyre határozottabban telepedett rá a plébániára, majd a megyére. A XIX. század második felében az egyházközség gazdasági, szakrális és kulturális tevékenysége már nyitott könyvként állt a gyulafehérvári püspöki kancellária hivatalnok papjai előtt. Miközben a püspöki hatalom teljessé vált a plébános és megyéje fölött, a paptartás, a kántortartás, a tanítótartás, valamint a templom- és iskolafenntartás összes terhe változatlanul a megyére és a megye által összefogott falusi székely közösségekre maradt. A püspök kinevezte és felügyelte ugyan a plébánost, de fizetést nem adott neki. A pap eltartásáról elsősorban a kepefizetés révén, a megye gondoskodott. Mindebből következett, hogy a plébános függőségi viszonyait kettősség jellemezte. Papírforma szerint a plébános „munkaadója” a püspökség volt, de bérét nem a „munkáltatójától”, hanem az általa szolgált megye népétől remélhette. A történeti kutatás számon tartja és vallja az alsópapság feudalizmus kori

¹¹⁴⁹ M. 1. 23–24.

¹¹⁵⁰ M. 1. 30.

kettős kötődését, a katolikus világegyház elvárásai és a falusi, mezővárosi valóság lehetőségei közötti egyensúlyozását.¹¹⁵¹ Ehhez most hozzátehetjük annak a körülménynek a hangsúlyozását, hogy a XVIII–XIX. század székelyföldi valóságában az alsópapság kettős kötődése nemcsak a magas kultúra és a népi kultúra közötti határhelyezettel hozható összefüggésbe, hanem kihatott rá a „munkáltató”, ellenőrző egyházi főhatóság és a létfeltételeket biztosító népi közösség kettőssége is.

A megye vallási vezetőjének számító plébános és megyéjének viszonya valószínűleg sokat változott Erdélyben a XVI. század második fele és a XIX. század vége között. Az út alighanem a pap megyére utaltságának állapotától, a megye és papja hatalmi egyensúlyán át, a plébános megyén belüli befolyásának kiteljesedése felé vezetett.

Az erdélyi egyháztörténeti irodalom szereti hangsúlyozni, hogy a megyeszékhelynek a megye plébánosa fölött soha nem volt fegyelmi hatalma.¹¹⁵² A megye képviselői azonban észrevételeket, javaslatokat tehettek papjuk feletteseinek: a püspököknek és a főesperesnek. Kifogásolhatták plébánosuk viselkedését, magánéletét, lelkipásztori tevékenységét.

A megye plébánosainak lajstroma

Alább felsorolom azokat a papi személyeket, akik a történeti források tanúsága szerint Szentgyörgy megyéjében a XXI. század elejéig plébánosi tisztséget töltöttek be. A sor elején néhány olyan pap szerepel, akinek csak a keresztnéve maradt fenn egy-egy előfordulási évszámmal. Legnagyobb figyelmet a XVIII–XIX. századi papokra fordítottam, mivel abból az időből maradt fenn a legtöbb adat a megye működéséről. A XX. századi plébánosokat inkább csak a lajstrom teljessége kedvéért említem meg.

Az alábbi lista alapján az a névsor tekinthető, amelyet valamiféle plébániai kimutatás felhasználásával Mihály Imre plébános vetett papírra 1948-ban az új Historia Domus írásának kezdetekor. Ezt a listát azonban ki kellett egészítenem XVI–XVII. századi papokkal. Bizonyos helyeken, nevek, évszámok esetében némi módosítást is kellett végezni rajta. Például Egri György és Kiss Gergely hibásan fordított, elírt neve javításra szorult. A helyettesítő papokat kivettem a plébánosok sorából és két kiemelt évszám között jelzem helyettesítő tevékenységük tényét. Az adatokat lehetőség szerint összevettem a gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye Ferenczi Sándor által szerkesztett kiváló történeti papi névtárának adataival. A csíkszentgyörgyi Historia Domus papi névsorára és a fentebb említett történeti papi névtárra a névjegyzék közlése során külön nem hivatkozom.¹¹⁵³

Nem éreztem feladatommak, hogy megírjam a csíkszentgyörgyi plébánosok életrajzeit. Azokról a XVIII–XIX. századi lelkipásztorokról azonban, akik különö-

¹¹⁵¹ Vö.: BÁRTH Dániel 2005. 35–36.

¹¹⁵² Vö.: BOCHKOR Mihály 1911. 165.

¹¹⁵³ M. 15. O., FERENCZI Sándor 2009., – A plébániai forrás hajdani létezésére utal, hogy Szász Domokos tanító 1946-ban készített kéziratos történeti munkája is tartalmaz listát a szentgyörgyi plébánosokról. SZÁSZ Domokos 1946. 31. — Az 1830. évi vizitáció tartalmazta a szentgyörgyi plébánosok rövid listáját, de nem biztos, hogy ez a lajstrom vált a plébánián használt névsorok alapjává. (M. 27. 13.)

sen sokat tettek Szentgyörgy megyéjéért, vagy akiket fölöttébb sokszor emlegettek a megye irataiban, illetve azokról a XVI–XVII. századi papokról, akiknek neve e „korai” időkből bukkant elő, megfelelő hivatkozással közlök néhány általam feltárt adatot.

György pap, 1332, 1333¹¹⁵⁴

Mihály pap, XVI. század második fele

Házaspap volt. Gyermekei: Mihály, Péter és Pongrácz vitézi tetteket hajtottak végre.¹¹⁵⁵

Benedek pap, 1591

Házasságban élt. Báthori András 1591. évi jelentése szerint: „*Templum Sancti Georgii ibi est Benedictus Presbyter uxoratus*”.¹¹⁵⁶

Péter pap, 1627

Kovács György csíkszentgyörgyi lakos 1627. évi végrendeletében: „*Csik Zent Georgij plebanos Péter Pap*”.¹¹⁵⁷ Talán azonos azzal a Péter pappal, akit egy 1651. évi tanúvallatás során emlegettek, mint Oroszhegyről Zetelakára került házaspapot. A tanúk között megszólalt özvegy felesége, Simófi Márta 60 éves asszony is.¹¹⁵⁸

János pap, (Rákosi János), 1633

Kovács György fentebb említett 1627. évi végrendeletének hátuljára megjegyzést írt 1633-ban: „*Anno 1633, úgymint nagy szombatán én Rákosi János pap maji Szent Giorgi pap az én hitem szerint írák*”.¹¹⁵⁹

Egri György, 1678-1684¹¹⁶⁰

Jánosi Mihály, (Szentmártoni), 1684-1695

1688-ban a csíki főesperesi szentszék „megbékéltette” „oskola mesterével”, Szebeni Jánossal. Előzőleg egy „körtvélyfa” gyümölcséről, a „Szent Kereszt ajándéka” nevű házszentelési adományok elosztásáról, valamint a stólajövedelmek sorsáról vitakoztak.¹¹⁶¹

Antalfi János először, 1695-1696

Amikor Csedő Mihály végrendeletét 1695-ben beírta a „megye könyvébe”, a bejegyzést így írta alá: „*Antalfi János Szent Györgyi plebanus*”.¹¹⁶²

Mártonfi István, 1696-1702, 1718-1719

A Szentgyörgy megyéjének legrégibb anyakönyvébe beírt 1696. évi Status Animarumban így szerepelt: „*Parocho Loci Reverendissimo Domino Szephanó Mártonfi*”.¹¹⁶³ Föltehetőleg ő készítette a Szentgyörgy és Bánkfalva népét

¹¹⁵⁴ MON. VAT. HUNG. 2000. 112., 116.

¹¹⁵⁵ ORBÁN Balázs 1868-1873. II. 39.

¹¹⁵⁶ M. 27. 13., VESZELY Károly 1860. 307.

¹¹⁵⁷ M. 32.

¹¹⁵⁸ VESZELY Károly 1860. 317.

¹¹⁵⁹ M. 32. A János név második betűjét rövidítés helyettesíti, utolsó betűje pedig fekete szennyeződéssel fedett, ezért hordoz némi olvasati bizonytalanságot.

¹¹⁶⁰ M. 27. 13. p. „*Georgius Egri*”. — Keresztnevét a csíkszentgyörgyi jegyzékek készítői helytelenül, Gergelynek értelmezték.

¹¹⁶¹ M. 100. 60.

¹¹⁶² M. 25. Az 1817. évi Vis. Can. 1695. évi melléklete.

¹¹⁶³ M. 31. 179. Stat. Anim. 1696.

számba vevő, korainak számító Status Animarumot. Pestisben halt meg Szentgyörgyön 1719. július 9-én.

Antalfi János másodsor, 1702-1718

Második plébánossága alatt készült Szentgyörgy és Bánkfalva népéről az 1717. évi kiváló Status Animarum. Ebben így szerepelt: „*Plebano eodem Reverendissimo Domino Joannes Antalfi*”.¹¹⁶⁴

1719-1720. Széküresedés.

A plébánosi teendőket átmenetileg Gábri István¹¹⁶⁵ szentmártoni plébános látta el Szentgyörgy megyéjében is.

Ferenczi György, 1720-1727

1726-1727 telén csíkszentgyörgyi ördögüzéseinek híretől volt hangos az alsíki táj.¹¹⁶⁶

1727-1728. Széküresedés.

A plébánosi teendőket átmenetileg Bányai Venatius ferences szerzetes látta el.

Kiss Gergely, 1728-1744

Keresztnevét az 1731. évi vizitáció publikált szövegében Jánosnak, a csíkszentgyörgyi Historia Domusban Györgynek írták. Valójában Gregorius = Gergely volt a neve.¹¹⁶⁷ A háromszéki Esztelneken született. 46 éves korában, 1744-ben Csíkszentgyörgyön halt meg. Végrendelete és hagyatékának néhány irata fennmaradt.

Mihályfi János, 1744-1752

– A csíkszentgyörgyi Historia Domus papi névsora az 1750-es és az 1753-as évszámokkal jelölte csíkszentgyörgyi plébánosi tevékenységének időhatárait. 1746. március 3-án azonban a következő módon írt alá Szentgyörgy megyéjének számadáskönyvében: „*Joannes Mihályfi parochus Ecclesiae Szent Györgyiensis*”.¹¹⁶⁸ Valószínűleg 1752 második felében költözött el Gyulafehérvárra, ahol kanonok, majd 1753-ban kántor-kanonok és vikárius generális lett. A millenniumi történeti papi névtár szerint 1753. október 24-én meghalt.¹¹⁶⁹ Szentgyörgy megyéjének lakosai azonban 1755 első felében két levelet is írtak neki, mégpedig 1755. január 22-én és március 17-én.¹¹⁷⁰

– Csíkszentgyörgyön született. Az 1755. március 17-én kelt levelükben cíloztak is erre a szentgyörgyiek: „*Oly reménységgel vagyunk a Méltóságos úrhoz, mint földünk kedves gyümölcsehez*”.¹¹⁷¹ Sok évvel később, 1786-ban, amikor Szentgyörgy megyéjének lakosai nagy dicsérrettel emlékeztek szentgyörgyi plébánosságára, elégedetten állapították meg: „*Mihályffy Úr az Megyénknek és Ecclesiabéli bonuminak fő Conservatora, szaporítója volt, azértis főképpen, hogy Megyénkbéli volt*”.¹¹⁷²

¹¹⁶⁴ M. 31. 184.

¹¹⁶⁵ A régiesen szép Gábri nevet a Historia Domusbeli (M. 15. 0.) listában Gáborira fordították.

¹¹⁶⁶ Vö.: BÁRTH Dániel 2008.

¹¹⁶⁷ M. 19. 140., M. 15. 0., M. 20. 81., M. 21. 1018., M. 6. 497., M. 1. 23–24., 30.

¹¹⁶⁸ M. 6. 332.

¹¹⁶⁹ FERENCZI Sándor 2009. 345.

¹¹⁷⁰ M. 8. 12/1755.

¹¹⁷¹ M. 8. 12/1755.

¹¹⁷² M. 8. 293/1786.

Czikó József (Mindszenti), 1753-1765

1753-ban két összeírás készült Erdély papjairól, az egyik 1753. augusztus 14-én, a másik 1753 végén. Az elsőben Czikó József gyergyó-szentmiklósi plébánosként, a másodikban csíkszentgyörgyi plébánosként szerepelt.¹¹⁷³ Következésképp, 1753 második felében foglalta el csík-szentgyörgyi állomáshelyét.

Boeskor Mihály, 1765-1786

Csíkszentmártonban született. Sokat pereskedett. Szentgyörgyi és Bánkfalvi hívei egyházi fórumokon panaszkodtak plébánosi tevékenysége miatt. 1786. január 28-án Szentgyörgyön halt meg.¹¹⁷⁴

Pap János, 1786-1824

Udvarhelyen született 1754-ben. Udvarhelyi, kolozsvári és gyulafehérvári tanulmányok után 1777-ben szentelték pappá. 1786. május 21-től csíkszentgyörgyi plébánosként tevékenykedett. 1796-ban rosszindulatú alcsíki pletykák ellenében megyéje népe kiállt mellette. 38 évig kormányozta Szentgyörgy megyéjét.¹¹⁷⁵ Csíkszentgyörgyön halt meg 1824. május 16-án.

Tankó Albert, 1824-1852

Csíkszentimrén született, az 1830. évi vizitáció jegyzőkönyve szerint 1789. április 16-án, az 1846. évi Schematismus és más nyomtatott források szerint 1788. április 16-án. Somlyai, kolozsvári és gyulafehérvári tanulmányok után 1813-ban szentelték pappá. 1815-ben Pap János plébános mellett Csíkszentgyörgyön is volt káplán. 1824 után, csíkszentgyörgyi plébánossága idején sokat tett a megyéért. Saját költségén fölépíttette a „Jézus szenvedése” templomot. Részt vett a háromtizesi templom megvalósításában. Hívei kedvelték. Megyéje többször tanújelét adta az iránta érzett hálájának. 1851. március 25-én egy különösen gyanús, körtönfalazó szöveg került a megye protokollumába a plébános távollétéről és Szabó János helyettesítő munkájáról. A homályos szöveg kimondatlanul arra utalt, hogy 1848-as szerepe miatt a plébános börtönben volt. 1852. július 19-én bekövetkezett halálának híre 1852. szeptember 12-én került szóba Szentgyörgy megyéjének gyűlésén. A „Jézus szenvedése” templom közelében temették el. 1859-ben még számon tartották, hogy hol a sírja.¹¹⁷⁶ 1848-as szerepére és 1848 utáni meghurcolására, elítélésére további kutatások deríthetnek kellő fényt.

Ferenczi József, 1852-1854

Csató József, 1854-1859

Nagy Lajos, 1859-1890

– 1811. szeptember 12-én született a kézdiszéki Bélafalván. 1834. szeptember 21-én szentelték pappá. Sok tanárkodás után került Csíkszentgyörgyre, ahol 31 évig volt plébános.

– A szentgyörgyi iskolák érdekében folytatott tevékenységét 1868-ban Orbán Balázs kissé túlértékelté.¹¹⁷⁷ Tudományoskodó paptanárként gyűjtötte a köny-

¹¹⁷³ GYÉL. PHI. 54/1753., PHI. 152/1753., Vö.: BÁRTH János 2008. 9. 16., 26.

¹¹⁷⁴ M. 8. 1673/1782., 1617/1782., 1335/1782., 1788/1782., 25/1783., 30/1783., 122/1786.

¹¹⁷⁵ M. 24. 233., M. 26. 63–64., M. 9. 1796.

¹¹⁷⁶ M. 27. 24., M. 11. 1824., Schem. 1846., M. 3. A. 26., 77v., 116., 118v.

¹¹⁷⁷ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 38–39.

veket. Halála után könyvtára, 238 mű, 401 kötet, a csíkszentgyörgyi plébánia könyvtárát gazdagította.¹¹⁷⁸

– Plébánossága alatt veszítette el Szentgyörgy megyéje a havasait és velük együtt gazdasági súlyát.

Markaly Antal, 1890-1895

Imre Károly, 1895-1905

Csíkszentgyörgyi plébánossága alatt sok összeütközése támadt környezetével, megyéje népével, feletteseivel. A vele kapcsolatos viták, pereskedések dicstelen távozása után is folytatódtak.¹¹⁷⁹

Incze Domokos, 1905-1948

43 éven át lelkipásztorkodott Szentgyörgy megyéjében. Ő építtette a plébániaházat és a kántorlakot. Papi hivatása mellett politikai ambíciók is vezérelték.

Mihály Imre, 1948-1965

Madarász Ferenc, 1965-1973

Nagy László, 1973-1978

Kovács Sándor, 1978-1984

Szabó Dénes, 1984-1986

Kiss András, 1986-1995

Pálfi János, 1995-2009

Pál Vilmos-Barna, 2009-

Rangok és feladatok

Szentgyörgy megyéjének plébánosa azért kapta megbízatását népétől és püspöktől, hogy egyházközsége lakóinak lelki vezetője legyen. A csíkszentgyörgyi plébánia azonban olyan plébániának számított, ahova fölöttébb gyakran került a változó székhelyű főesperesi tisztség. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Csíkszentgyörgyön legtöbbször olyan pap lett a plébános, aki kiérdemelte a főesperesi rangot is.

A XVI-XVII. században püspök hiányában, a XVIII-XIX. században viszont a püspöki székhely távolsága, az erdélyi egyházmegye hatalmas területe miatt a székhelyföldi főespereseknek nagyobb szerepük volt az egyházkormányzatban, mint más egyházmegyéék főesperesi titulust viselő papjainak. A főesperesre rengeteg adminisztratív teendő várt. Levelek sokaságát írta, adatokat gyűjtött, kimutatásokat készített, papi nézeteltéréseket egyengetett, anyag papokat terelgetett a helyes útra, kínos és kevésbé kínos ügyeket véleményezett. Irányította a főesperesi szentszék tevékenységét.

A főesperesi kötelességek a csíkszentgyörgyi plébánosokat is némiképp elvonták a lelkipásztori tennivalóktól. Azok egy része a mindenkori káplánra maradt. Ugyanakkor a főesperesség rangot adott a szentgyörgyi plébániának. A főesperes tartós jelenléte Alcsík-Kászon egyházigazgatási és egyben szellemi központjává avatta Csíkszentgyörgyöt.

A XVII. században és a XVIII. század első felében Alcsík, Felcsík, Gyergyó és Kászon egy esperesi kerületet alkotott. A *csíki főesperes* állt az élén. 1744-ben a

¹¹⁷⁸ M. 14. 1895. 16–22.

¹¹⁷⁹ M. 13. 1900., 1905.

csíki esperesség két részre szakadt: a felcsík-gyergyai esperességre és az alsócsík-kászoni esperességre. Az előbbi 1759-ben szétvált felcsíki és gyergyai esperességekre. Az alsócsík-kászoni esperesi kerület megérte a XXI. századot.¹¹⁸⁰

A csíki főesperesek sorából Antalffy János és Mártonffy István számított csíkszentgyörgyi plébánosnak a XVII. század végén és a XVIII. század elején.

Az alsócsík-kászoni főesperes a XVIII. század közepe és a XX. század közepe közötti kétszáz évben legtöbbször a csíkszentgyörgyi plébánián lakott. Szentgyörgy megyéjének plébánosai közül alsócsík-kászoni főesperes volt Mihályffy János, Czíkó József, Bocskor Mihály, Pap János, Tankó Albert, Ferenczi József, Csátó József, Nagy Lajos és Incze Domokos.

A csíkszentgyörgyi plébánosok közül tiszteletbeli kanonok címet viselt Czíkó József, Pap János és Tankó Albert.

A csíkszentgyörgyi plébánosok, egyben főesperesek közül többen is eredményesen haladtak felfelé az egyházi hierarchia útján. Antalffy János az első szentgyörgyi plébánossága után vikárius és nagyprépost, második plébánosságát követően pedig erdélyi püspök lett (1724-1728). Mihályffy János a szentgyörgyi plébánosságból a gyulafehérvári kántor-kanonokságba és a vikárius generális stallumba emelkedett.

Incze Domokos a politikában haladt előre. A két háború között a bukaresti parlamentben, a „kicsi magyar világban” pedig a budapesti parlamentben képviselte a székelységet.

A plébános klerikus segítői

Ritkán előfordult, hogy a betegeskedő vagy fölöttébb idős szentgyörgyi plébános mellett coadjutor pap működött. Az 1743. évi vizitáció jegyzőkönyvében olvasható, hogy Kiss Gergely plébánost az 50 esztendő coadjutor lelképásztor, Csergő János segítette munkájában.¹¹⁸¹ 1849 után, amikor az önkényuralom az idős Tankó Albertet börtönbe zárta, Csíkszentgyörgyön a plébánosi teendőket ideiglenesen helyettesként Szabó János látta el.¹¹⁸²

Csíkszentgyörgy azon erdélyi plébániák közé tartozik, ahol a XIX–XX. században szinte mindig segítette káplán a plébános munkáját. A káplánok a pályakezdő papok közül kerültek ki. 1-2-3 évenként cserélődtek. Fizetésükről, ellátásukról a mindenkor plébános gondoskodott. Legtöbbször jó emlékekkel, sok lelképásztori tapasztalattal távoztak Szentgyörgy megyéjéből. Keveseknek jutott olyan nehéz sors, mint a XIX. század utolsó éveiben Panajoth Ferencnek, a házsártos Imre Károly plébános káplánjának.¹¹⁸³

A csíksomlyai ferences szerzetesek a XVIII–XIX. században, miként korábban is, rendszeresen részt vettek a falusi plébánosok helyettesítésében, kiségetében. Így többször tevékenykedtek Csíkszentgyörgyön is.

¹¹⁸⁰ VESZÉLY Károly 1860. 370–373.

¹¹⁸¹ M. 21. 1018.

¹¹⁸² M. 3. A. 116.

¹¹⁸³ M. 13. 1938/1900.

Pap János csíkszentgyörgyi plébános 1803-ban arra kérte a somlyai ferences házfőnököt, hogy küldjön egy ferences szerzetest Csíkszentgyörgyre állandó plébániai szolgálattételre. Szász Krizológ házfőnök tudára adta a kérelmezőnek, hogy csak néhány hétre remélhet kisegítő barátot a rendházból. A gvárdián 1803. november 13-án kelt leveléből látható, hogy a somlyai klostroból rendszeresen kijártak a szerzetesek kisegíteni a csiki plébániákra, így Szentgyörgyre is: *„Csak egy megyének nem szolgálhatunk, mert sok tisztelendő urak kíványák a segítséget. Nincs is okuk a panasza a Szent György Megyebélieknek, mivel ritka üdő volt, melyben ottan Páter nem lett volna, csak Húsvét alkalmatosságával P. Romédius 6 hétig volt, most közelebb 12 hétig, amellet valahányszor a Fő Tisztelendő Úr parancsolt, mindenkor attam valakit, Karátsonyra, Húsvétra két-három hétigis, sátoros ünnepekre is hasonló képpen, ok nélkül panaszolnak tehát kedves hívei, mostis hallván a Fő Tisztelendő Úrnak elmenő szándékát, ihon küldöm P. Romédiust, de csak vissza jöveteléig...nem csak Szent Györgyre, hanem sok felé kell szolgálunk, ezért meg engedgyen a Fő Tisztelendő Úr és a Nemes Megye, hogy állandóul Páttert nem adhatok.*”¹¹⁸⁴

A ferences szerzetesek kisegítő egyházi ténykedése néha nyomot hagyott a megyebírói számadásokban is. 1729-ben a következő módon indokolta egy 48 denáros kiadását a „Szentgyörgy részéről való” megyebíró: *„Karácsonyi szent ünnepek alkalmatosságára coadjutor Pater jöven Confessiora, annak asztalára erogált borra, felire.*”¹¹⁸⁵

A plébános „udvartartása”

A XVI. század második és a XVII. század első felében, amikor az erdélyi fejedelemiség protestáns urai akadályozták Erdély területén a Szent István által alapított gyulafehérvári püspökség működését, a főpásztor nélkül maradt csiki, háromszéki és udvarhelyszéki katolikus papok egy része megirigyelte a szomszédos református papok életmódját, és a katolikus egyház egyik sarkalatos előírásával dacolva, házasságra adta fejét. A székelyföldi katolikus papok hajdani nősülésére vonatkozó szűkszavú adatokat a XIX. század közepén Veszely Károly gyulafehérvári kanonok, jeles egyháztörténész összegyűjtötte és közreadta.¹¹⁸⁶ Az efféle adatok száma sok kutatómunkával még bizonyára szaporítható. A XVII. század második felében a vikáriusok sokat küzdöttek azért, hogy a katolikus papok házasságait fölszámolják, a feleségeket a papok mellől eltávolítsák, és maradéktalanul visszaállítsák a papi nőtleniséget.

A katolikus papok házasodásának átmeneti jellegű szokása Szentgyörgy megyéjének történetében is nyomot hagyott. A XVI. század második felében egy Mihály nevezetű csíkszentgyörgyi pap három fia tűnt ki vitézségével.¹¹⁸⁷ 1592-ben a csíkszentgyörgyi *Benedek pap* házasságban élt.¹¹⁸⁸ Ha az 1627-ben emlegetett csíkszentgyörgyi *Péter pap* azonos azzal a Péter pappal, akiről egy 1651. évi tanú-

¹¹⁸⁴ M. 8. 28/1804.

¹¹⁸⁵ M. 6. 279., Hasonló kiadás volt : M. 6. 447.

¹¹⁸⁶ VESZELY Károly 1860. 301–317.

¹¹⁸⁷ ORBÁN Balázs 1868–1873. II. 39.

¹¹⁸⁸ M. 27. 13., VESZELY Károly 1860. 317.

vallatás során oroszhegyi, majd zetelakai néhai házas papként beszéltek a tanúk, ami valószínű, akkor Péter pappal is növelhető a csíkszentgyörgyi nős papok száma.¹¹⁸⁹

A házas papok idejében a csíkszentgyörgyi plébániaház bizonyára olyan benyomást keltett, mint egy egyetlen kisnemes szegényes kúriája. Asszonyfeleseléstől és gyerekzsivajtól volt hangos.

A XVIII. századra azonban ez a világ elmúlt, csak a legöregebb szentgyörgyiek és bánkfalviak mesélgetett történeteiben villant fel néha-néha.

A XVIII–XIX. században és a XX. század első felében a csíkszentgyörgyi plébánosok, különösen a nagyra látó főesperesek hajlékát népes és mozgalmas plébániaudvar vette körül. A plébánoson kívül a papi telken lakott a káplán és a néha ideiglenesen ott tartózkodó kisegítő pap. Az „udvartartás” elmaradhatatlan, meghatározó személyiségének számított a mindenre árgus tekintettel felügyelő, de az úri vendégekkel fölöttébb nyájas szakácsnő, vagy *gazdasszony*. Lehetett a pap közeli vérrokona, de lehetett fizetett alkalmazott is. Utóbbi esetben az egyház kimondatlanul bár, de elvárta, hogy kifelé haladjon a virulens női korból. A konyhában és takarításkor egy szolgáló leányka, az *ancilla* forgolódott körülötte. A papi gazdaság központjában, a csűrben és a csűrudvarban legalább egy férficseled tevékenykedett, a *béres*, aki szükség esetén, például az esperes utazása idején, a szekérbe fogott lovakat is hajtotta.

A plébánosok időnként nem jól választották meg alkalmazottaikat. Az idős Nagy Lajos főesperesnek például sok gondot okozott a veszekedős, nagyszájú, ocsmány szavakat használó, részeges szakácsnője. Lönhardt Ferenc püspök 1885-ben két levélben is felszólította, másodszor már határidőt is megjelölve, hogy a sokak által nem kedvelt nőszemélyt bocsássa el.¹¹⁹⁰

PAPJELÖLÉS, PAPVÁLASZTÁS

A XVIII–XIX. században és a XX. század első felében plébánosi széküresedés esetén a székelyföldi megyék általában levelet írtak az erdélyi püspöknek, amelyben kérték a főpásztort, hogy egy jó lelki atyát küldjön megyéjükbe. Legtöbbször megjelölték három pap nevét, akikkel erről előzőleg megállapodtak, és akiket szívesen láttak volna plébánosukként. A három jelöltet sorrendbe állították, aminek bizonyára valamiféle szavazás, tetszésnyilvánítás volt az alapja. A püspök elvileg a három jelölt közül választotta ki a plébánost, akit hamarosan ki is nevezett és új plébániája mielőbbi elfoglalására serkentett.

A székelyföldi plébániák irattáraiban és a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban szép számmal találhatók papjelöléssel, papválasztással kapcsolatos levelek, jegyzőkönyvek, szavazólisták. A belőlük leszűrhető tanulságokat talán egyszer egy nagy tanulmányban próbálom majd bemutatni. Ezért ebben a könyvben inkább csak érintem a papjelölés és a papválasztás kérdését.

1786 elején, amikor Bocskor Mihály plébános meghalt „*Csik Szent György Megyéje Lakossi*” egy aláírásokkal bőségesen ellátott levelet írtak Batthyány Ignác erdélyi püspöknek. Arra kérték főpásztorukat, hogy „árván maradtott ecclesiájuk”

¹¹⁸⁹ M. 32., VESZELY Károly 1860. 317.

¹¹⁹⁰ M. 11. 1885.

számára nevezzen ki plébánost. Megjelöltek három papot, akikkel már tárgyaltak és akiket szívesen látnának lelkipásztorukként. A *votumok*, vagyis a szavazatok alapján első helyen jelölték Boros József kolozsvári teológiai doktort, második helyen Keresztes Ferenc gyergyószárhegyi papot, harmadik helyre javasolták Csedő Pál gyergyócsomafalvi plébánost. A második és a harmadik jelölt csíkszentgyörgyi születése miatt került a „kandidált” papok közé. Rövid idő múlva, 1786. április 3-án újabb levelet írtak a lelkipásztor nélkül „szükölködő” megye lakosai Batthyány Ignác püspöknek. Ebben szomorúan állapították meg, hogy első számú jelöltjük, Boros József teológiai doktor meggondolta a dolgot. Már nem akar plébánoskodni Csíkszentgyörgyön. A levélírók arra kérték a püspököt, hogy második jelöltjüket, Keresztes Ferenc gyergyószárhegyi plébánost nevezze ki Csíkszentgyörgyre plébánosnak. Kifejtették, hogy néhány plébánossal nem volt szerencsájük az előző évtizedekben, bezzeg Mihályfi Jánost annak idején nagyon kedvelték, mert „megyebéli”-ként viselkedett. Erre a példára hivatkozva kérték az instancia fogalmazói Keresztes Ferenc kinevezését, mondván, ő is „*hazafi, vagyis megyénkbéli*.”¹⁹¹ Az ügy további részletei nem tárulnak a kutató elé. Kétségtelen viszont, hogy a püspök 1786. május 21-én Pap Jánost nevezte ki plébánosnak Szentgyörgy megyéje számára.

Viharos „plébános választó” gyűlés zajlott le Csíkszentgyörgyön 1905. szeptember 14-én. Előzményei között nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy itt nem részletezhető okokból, Imre Károly plébános elvesztette püspöke és a rábízott hívek egy részének bizalmát. Elhelyezése elkerülhetetlenné vált. 1905. augusztus 24-én Majláth Gusztáv Károly püspök elrendelte, hogy Szentgyörgy megyéjében „*plébánosi választást*” kell tartani. A „*választó gyűlés*” megszervezésével és lebonyolításával Hosszú Ferenc csíkszentkirályi plébánost, alcsík-kászoni főesperest bízta meg.

A választás előtti napokban óriási kampányolás folyt Szentgyörgyön és Bánkfalván. Családi szövevények, gazdasági érdekeltségek keltek életre és váltak a két falu apraját-nagyját megmozgató agitációs tevékenység alapjává. A sokféle alkalmi csoportosulás közül két, egymással szemben álló „párt” emelkedett ki: a Csedő István megyebíró által vezetett érdekeltségi csoport, amely az elbocsátásra ítélt régi papra, Imre Károlyra gyűjtött szavazatokat, valamint a Darvas János kocsmáros által vezetett, ígéretek sokaságával kábított csoportosulás, amely Miklós István plébános-jelöltet favorizálta.

Az 1905. szeptember 14-én megtartott választásról 10 oldalas szavazólista készült, amely a kor szokása szerint tartalmazta a szavazók neveit, majd három oszlopban azoknak a papoknak a neveit, akikre a szavazásra jogosult személyek leadták voksukat. A jelöltek három oszlopa balról jobbra haladó sorrendiséget fejez ki. A szavazólistára 274 választó neve és voksa került fel.

A szavazatok összeszámolása során kiderült, hogy a plébánosjelöltek közül első helyre került Miklós István 262 szavazattal. Második helyet ért el Incze Domokos 245 szavazattal. A harmadik hely 138 szavazattal Tompos Mátyásnak jutott. Jelentős számú szavazatot kapott még Sólyom Géza és Imre Károly.

¹⁹¹ M. 8. 122/1786., 293/1786.

Öt nappal később, 1905. szeptember 19-én Csedő István megyebíró, Nyíró Imre, Gál Sándor és Benedek György támogatásával 8 apró betűs oldalon, hosszú levelet írt a püspöknek, amelyben részletesen bemutatta azokat a szabálytalanságokat, visszaéléseket, amelyek véleménye szerint, a választást és annak előkészítését jellemezték. „Lehúzta a vizes lepedőt” Darvas János kocsmárosról, Bartalis főszolgabíróról, Miklós István és Tompos Mátyás plébánosjelöltek szentgyörgyi rokonairól, a szavazáson elnöklő Hosszú Ferenc főesperesről, Mihály Domokos szentgyörgyi káplánról és sok más személyről.¹¹⁹²

A püspök bölcs választással 1905. október 2-án Incze Domokost nevezte ki szentgyörgyi plébánosnak. Ezzel a lépéssel közel fél évszázadra kijelölte Szentgyörgy megyéjének útját.

Bár a megye képviselői elvileg tárgyaltak azokkal a papokkal, akiket plébánosjelöltként a püspök elé terjesztettek, a püspök mégsem választhatott mindig a jelöltek közül, mivel időközben visszaléptek vagy életkoruk miatt nem voltak alkalmasak a plébánosi feladat elvégzésére. Ilyen eset fordult elő Szentgyörgy megyéjében Pap János plébános halála után és Tankó Albert plébános kinevezése előtt, 1824-ben. Szentgyörgy megyéje kétszer is tartott „papválasztást”, de jelöltjeivel egyik alkalommal sem jutott célba. Szerencsére az egyik szentgyörgyi levélben szó volt arról, hogy a megye olyan papot akar, aki nagy figyelmet szentel az oktatásnak, az iskola működtetésének. A püspök ebből az óhajból indult ki, amikor Tankó Albertet nevezte ki plébánosnak. Vizitációs tapasztalatából tudta, hogy Tankó Albert szívügyének tekinti a rábízott megye iskolájának jó működtetését. A sikertelen „papválasztás”, papjelölés példaként idézem Szepeszy Ignácz püspök 1824. június 13-án írt levelének első részét: „*A Csík Szent Györgyi Nemes Megyének Istentől áldás! Ámbár mind az első, mind a második Papi választásban, melyet a megüresült Csík Szent Györgyi Parochiának lelki igazgatására nézve tartott s előmbbe terjesztett a Nemes Megye, nem három, hanem csak egy Papi személy tétetett fel, mivel az elsőben ugyan másodiknak olyan ajánlatott, ki jelenlétében ki nyilatkoztatta, hogy változni nem akar, harmadiknak pedig csak esztendősi Papot, ki azon Megyének kormányozására még nem elégséges, említett a Nemes Megye, hasonlóképpen a mostanibanis olyanok ajánlatnak, kikről, lakóhelyek elébbvaló lévén, tudatik, hogy az általmenetelre nem kényszeríthetnek, mind azon által, mivel... a mult Esztendőben midőn... a Megyék látogatásában foglalatoskodtam, magam is tapasztaltam, hogy a többi Plebanusok felett a gyermekek tanításában Tankó Albert Úr különösen szorgalmatoskodott 's iskolát tartott: ugyan azért ötet Szent Györgyi Plebanusnak ki nevezem...’*”¹¹⁹³

A kinevezett plébános költöztetése új szolgálati helyére a XVIII. században a fogadó megye kötelességei közé tartozott. Következésképp, a megye fogattal rendelkező gazdái örülhettek, ha az új plébános közeli faluból érkezett. Nem volt ilyen szerencsájuk Szentgyörgy megyéje tagjainak 1728-ban, mivel plébánosukat, Kiss Gergelyt Gyergyóból kellett költöztetniük. A „szërre” kijelölt fuvarozók közül némelyek nem teljesítették a feladatot. 1728. május 2-án a szentgyörgyi megyeszékén Szentgyörgy megyebírója Bálint György Tompos Kelemen szentgyörgyi gazdát,

¹¹⁹² M. 13. 1905. Papválasztás.

¹¹⁹³ M. 11. 1824.

Keresztes Kelemen bányfalvi megyebíró pedig János Máté bányfalvi gazdát vádolta amiatt, hogy fogataik a megadott időben nem mentek Gyergyóba a plébános költöztetése céljából.¹¹⁹⁴

A PLÉBÁNOS JÖVEDELMEI

A paptartás székelő alapja: a kepe

Kepe és kepefizetés

A Székelyföldön azt a terményjáradékot, amelyet a házaspárok, illetve a háztartások a koraújkorban és az újkorban évente adtak papjuknak, a mindennapi szóhasználatban a *kepe* szóval jelölték. A hivataloskodó egyházi és hivatali szöfűzés hajlamos volt arra, hogy a *kepe* és a *kepefizető* kifejezések helyett a XVII–XVIII. században a *bér*, *béradó* kifejezéseket használja. A *kepe* szó azonban akkor sem ment ki a használatból. Még a XX. század második felében is, amikor már *pénzbeli hozzájárulást*, magyarul *egyházi adót* szedett az egyház a tagjaitól, az idős székelők a fizetendő összegre a *kepe* szót használták.

A kepe nem katolikus specialitás, nemcsak a katolikus falvak plébánosainak járt. Kepét adtak prédikátoraiknak, papjaiknak a református és az unitárius székelők is.¹¹⁹⁵

Népeleti jelentőségét tekintve a kepek sorában első helyen állt a *gabonakepe*. (*Búzakepe, rozskepe, árpakepe, zabkepe*.) A pap és a kántor eltartásában ennek volt legnagyobb szerepe, a kepezők számára pedig a régi gabonáinés világban ez jelentette a legnagyobb terhet. A havasokkal, erdőkkel rendelkező helységek, megyék népe *faképét* is adott lelképásztornak. A XVII. századi kepeszabályzatokban szó esett özvegyasszonyok *fonal-* és *vászonkepéjéről* is. A gabonát nem termesztő családok pénzt fizettek plébánosuknak, amelyet *oszporának* neveztek.

Több évszázados múltra vezethető vissza az a szabály, hogy akinek 12 kalangyánál több gabonája termett, az 2 kalangyát köteles volt *kepe* gyanánt a plébánosnak, egy kalangyát pedig a kántornak adni. Az ilyen gazdát *egész kepesnek* nevezték. Akinek a gabonatermése nem érte el a sokszor emlegetett 12 kalangyát, az feleannyi *kepét* adott, és a *fél kepes* kategóriába tartozott. Bonyolult szabályok vonatkoztak az özvegyekre, az egyedülállókra, a nem időben kepezőkre.

A régmúltból örökölt szabályok, mint például a 12 kalangyás terméshatár, a XIX. században és a XX. század első felében már inkább csak elméleti szabályokként léteztek. Addigra a falvak népe sokévi tapasztalat alapján már kepező osztályokba volt sorolva, és a besorolást kellett időnként igazítani a családi és a vagyoni helyzet változásaihoz.

A legtöbb helységben a megye előljáróinak jutott az a feladat, hogy a megyét alkotó háztartásokat, gazdaságokat aktuális osztályokba sorolják, és konkrétan meghatározzák, hogy egy-egy gazda mennyi és milyen kepe adjon. Ezt a besorolási

¹¹⁹⁴ M. 1. 66.

¹¹⁹⁵ BALASSA Iván 1996., KOTHENCZ Kelemen 2007. 19–21.

tevékenységet *rectification*nak nevezték. Az elkészült kepelistát nyilvánossá kellett tenni. Aki nem értett egyet a saját besorolásával, az a megyebírónak írt levélben kérhetett változtatást. Az efféle kérelmekről a megyegyűlés döntött.

A kepét a megyetagok többsége aratás után szálasgabonaként szekérrel vitte a plébánia telkére. A gabonakévek átvételét, adminisztrálását a megyebíró végezte. Ő irányította a kepeként adott gabona csűrbe vagy asztagokba rakását is.

A kepe kutatása

Az erdélyi *kepe* kérdéskörének történeti, néprajzi, nyelvészeti kutatásában már sok eredmény született,¹¹⁹⁶ de a történeti tisztánlátáshoz még tengernyi tennivaló vár a kutatókra. A téma alapos rész tanulmányokat és egy nagy könyvet érdemelne.

A székelyföldi plébániák irattárai tele vannak különféle korokból származó kepefizetési szabályzatokkal, kepejegyzékekkel, kepecsökkentési kérelmekkel, kepebesorolási határozatokkal, a kepezés rendjét érintő hatósági megnyilatkozásokkal, vitákkal, pereskedésekkel. Magam is bőségesen tanulmányoztam, fénymásoltam, fényképeztem efféléket Marosszéktől Udvarhelyszéken, Alcsíkon, Felcsíkon, Gyergyón át Háromszékig a XX. század utolsó és a XXI. század első évtizedében.

Szentgyörgy megyéjének írott dokumentumai is bővelkednek a kepevel kapcsolatos adatokban. Az összes kepeszabályzat, kepefizetési rendelkezés, kepelista, kepehátralékos lajstrom, kepefizetést fájjaló panaszlevél együttes elemzése túlfeszítené ennek a megyéről szóló könyvnek a kereteit. Önálló tanulmányba kíváncznak a más megyékből származó kepe-adatokkal együtt. Ezért itt csak röviden, jelzésszerűen mutatom be a kepét, mint a megye paptartó (és kántortartó) feladatának anyagi pillérét.

Kepeszabályzat a XVII. századból

Veszely Károly 1860-ban Bors Márton hajdani dokumentum-gyűjteményének részeként közreadta azt a megye-konstitúciót, amely Petki István csíki főkapitány közreműködésével 1643. április 5-én fogalmazódott meg Csíkszentgyörgyön. A rendtartás második fejezete a kepekről szól. Ennek a konstitúciónak kutatásaim során eredeti szövege nem került elő, csak Veszely Károly közlésében olvasható.¹¹⁹⁷ Ellenben az alcsíki Kozmás megyéjének legrégebbi „megyekönyvében” különböző időpontokból összeválogatva és részben kompilálva találtam olyan konstitúció-szövegeket, amelyek „megszólalásig” hasonlítanak a Veszely Károly által közölt 1643. évi szentgyörgyi rendtartáshoz. A kozmási konstitúció-szövegek a Székely Oklevéltár VI. kötetében nyilvánosságot kaptak.¹¹⁹⁸ Innen kerültek át Imreh István falutörvény-gyűjteményébe.¹¹⁹⁹ Mindkét közlésnek fontos sajátossága, hogy a kepekről szóló V. fejezet csak kivonatossan, a közreadó szavaival összefoglalva szerepel benne. Mindezekre való tekintettel mostani könyvemben nem a Veszely Károly által

¹¹⁹⁶ BALASSA Iván 1996., BÁRTH János 2001., BÁRTH János 2006/a. 88–95.

¹¹⁹⁷ VESZELY Károly 1860. 20–27.

¹¹⁹⁸ SzOkl. 1872–1934. VI. 431–443.

¹¹⁹⁹ IMREH István 1983. 285–296.

közreadott szentgyörgyi változat kepe-fejezetét idézem, hanem az eredeti kozmási megyekönyv kepeéről szóló V. fejezetét közlöm betűhíven, teljes terjedelmében.

„Caput 5.

Pap és Deák Bereiről

Közönseges regi be vöt szokot Bér. A Papnak ket kalongya Buza, ket kalongya zab. A Deáknak egy kalongya Buza es egy kalongya zab: úgy hogy a Megyének fele az egy veka Buzat be vigye kis Aszszony napiara; a többi pedig Karacson napiara. A Buza, Zab Bért szalmaiba az arataskor¹²⁰⁰.

Mivel az Egyhazi ember minden rendbeli embernek egy-arant valo szükséges lelki Pasztora, szolgálja: mind szabad ember, mind iobagy ember egyarant valo berrel tartozik az alab meg irt modalitas szerent.

Anno Domini 1643 die 1. Aprilis.

Mivel lattjuk mennyi sok gonoszragok vannak az egész Megye között: az kik az Megyeben vakmerőségre vetik magokat nemelylek, az kik az Papnak Deáknak az Bert meg nem akariak adni. Vegeztük azért egész Megyestől, hogy affeleket a kik vakmerőségre vetven magokat meg nem akariak adni a Bert, elsőben a Megye végezése szerent büntessen meg a Megye Bírai. Ha pedig még is vakmerőségre vetik magokat és nem akarnak fizetni vagy vegezni, affeleket az Megye Bírai meg fogiák és az kézi kalodaba tegyek, az Misét Predicatiót ot az kezi kalodaba hallják meg. ha ugyan még sem akarnak vegezni, megint az kezi kalodaba tegyek, es meg verjek: úgy mint harmadszori vakmerőségeért.

Valamikor a Megye Bírái rá napozzák, hogy az Buza Bért egy het alatt be vigyék, ha valaki be nem viszi, az[t] regi Megye vegezese szerent az Megye Bírai meg büntessenek.

Az kiknek semmi vetesek, vagy pedig semmi marhajok ninczen, az Papnak a regi Vegezes szerent affelek adgyanak, d. 24., az Deáknak d. 12.

Az özvegy Aszszonyok pedig, az kik orsojokkal gusalyokkal keresik kenyereket, azokis az regi vegezes szerent az Papnak két sing vasznat adgyanak; az Deáknak egyet.¹²⁰¹

Az mely haznal ket hazas ember vagyon, ket Berrel tartozik.

Az Özvegy ember ki csak magara vagyon, se fia, se szolgálja ninczen, de egész ioszagban lakik, Fel Berrel tartozik.

A kik pedig az zallaglast magokra varnak es a zallagot ki nem váltanak a prefigalt napig, az olyanok három giraval váltczak ki.

A Megye Bírainak es Szentegyházfiainak kinek kinek in persona el engettetik az ő Buza, zab Bere, olyan conditioval hogy rend szerent a Ber be hozaskor ielen legyenek, el vehető gabonat vegyenek, meg latogatvan ki mit hoz, asztagot rakianak, fedgyenek: a Buza bert leg tovább egy het alatt, hasonlókeppen az zabot is egy het alatt

¹²⁰⁰ Ez a bevezető az 1643. évi szentgyörgyi változatban (VESZELY Károly 1860. 23.) racionálisabb és ellentmondást kevésbé sejtető: „Közönseges régi bévett szokott bér egy házas embertől, a kinek vetése vagyon, három kalongya buza, megannyi zab, melynek harmadja a diáké.”

¹²⁰¹ Áthúzva és későbbi írással melléfirkálva: „ez tolálatot”

*be hordassak es el takariczak: úgy hogy ha gondviseletlenségek miat kara leszen az Egyhazi embernek iuxta estimationem damni a kart meg fizessek.*¹²⁰²

Anno Domini 1686. die 15 septembris

Vetekedven nemely Eözvegy aszszonyok a Ber felől, kiknek is seged Fiok, vagy szolgálaiok vagyon; allítván azt, hogy nem tartoznak egész Berrel. Végeztetet es itiltetet egész Megyejül az Megye közönseges gyüleaseben regen is meg tartatot bernek igassaga szerent, jelen leven sok böczülletes regi öreg emberek:

Hogy az Eözvegy aszszony kinek jo seged fia, vagy szolgálai, vetese, marhaja vagyon: egész Berrel tartozik.

Az mely Eözvegy aszszonynak sem fia, sem szolgálai, hanem csak magara vagyon; de vetese vagy marhaja vagyon Fel Berrel tartozik: ezen dologrol az el mult esztendőben ilyen törvény szolgáltatot volt az megye Szekiben.

*Annak felette az kik farsangba vagy Sz: György nap taiban hazasodnak, kiknek vetesek vagy marhajok vagyon, abban az esztendőben fel berrel tartoznak, (mivel-hogy az Egyhazi ember is Sz. György nap taiban kezdi szolgálatat), annak utanna egész Berrel esztendőnkent.*¹²⁰³

*Az ifiu nőtelen erős legények kik honnyokban magok jóságaban laknak magokra laknak, Fél berrel tartoznak.*¹²⁰⁴

*A mely Eözvegy Aszszony egy son-kenyeren vagyon hazas Fiaval, vagy meg holt Ura Apiaval, nem tartozik külön berrel, hanem ollyannal mint az Anya hazas fiaval, tudni illik egy berrel.*¹²⁰⁵

Ha pedig Eözvegy ember talal maradni, az resze szerent valo berrel külön tartozik, mivelhogy a jóságban ő az első és disporitor; ha ugy erőtlenedik el, hogy tarto leszen, semmivel nem tartozik a maga résziről.

Ez az regi igaz Bernek mind eddig ele meg tartot igassaga es folyasa.

Kozmasi Hadnagy Ferencz Megye hütös Bíraja

Szeretszegi Marton Mihaly Hütös Szentegyházfia.

*Fa Berről*¹²⁰⁶

*Ennek utanna a hol Megyekben Papok laknak, valamely ot lakosoknak vono marhaiok vagyon, egy-egy szán fat annuatim adgyanak, az kinek pedig vono marhaia ninczen, az fa nem adasert egy nap fát vagion. Az fanak pedig az harmad resze a Megyes Deaknak adassék.”.*¹²⁰⁷

¹²⁰² Később áthúzza és melléírva: *Vide infra fol. 70 et 71.* — A megjelölt 70. és 71. oldalon olyan esetek szerepelnek 1699-ből és 1700-ból, amelyek a megyebírák ezen privilégiumának megszüntetéséről tanúskodnak.

¹²⁰³ Áthúzza és későbbi írással föléfirkálva: „az kik Sz. Margith nap előtt házasodtak meg, egész Bérrel, s a kik az után fél Bérrel tatoznak.”

¹²⁰⁴ Későbbi betoldás: „ha pedig hugával lakik, vagy szolgát, szolgálót tart, egész bérrel tartozik”.

¹²⁰⁵ A mondatot későbbi írással átalakították: „...tartozik mindenik külön bérrel, az Anya fél bérrel, a fia egy bérrel.”

¹²⁰⁶ A cím felírása után a jegyző utalt a 6. oldalra, Csíkszék egyik 1697. évi határozatára. A jelen közreadás során a fáképére vonatkozó szöveget onnan emeltem át.

¹²⁰⁷ M. 66. II. rész. 6., 10–11.

A kepezés módja és a kepe értéke Szentgyörgy megyéjében 1809-ben

1810 tavaszán valamilyen hatóság jelentést kért Pap János csíkszentgyörgyi plébánostól a plébánia jövedelmeiről, különös tekintettel a kepeből származó jövedelemre. A plébános a lehető legjobb módszert választotta a jelentés megfogalmazásához. Felkérte a *főmegyebíró*t, a megye két falujának *megyebíró*ját, a *falusbíró*kat, a *szentegyházi*át és a megye esküdtjeit: üljenek össze, és végezzenek becsléseket, számításokat arra vonatkozólag, hogy 1809-ben mennyi volt a plébános jövedelme. Támpontul rendelkezésükre bocsátotta az előző évi kepelestákat. Az összegyűlt „megyebírák és hűtösök” akkurátus pontossággal, a hagyományban és az aktuális piaci árakban gyökerező csíkszentgyörgyi-csíkbankfalvi értékrend, értékarányok érvényesítésével készítették el jövedelembecslésüket, amelyet tanúságlevél formájában papírra vetettek és aláírásukkal, névírásukkal hitelesítettek.

Az 1809. évi papi jövedelmekről szóló jelentés bevezetője tartalmazta azokat a „megye törvényeket”, amelyek alapján Szentgyörgy megyéjében akkortájt a kepefizetés történt. Alább idézem ezeket a régi konstitúciókból származó közösségi szabályokat.

„Ezen nemes Megyében, valamint másuttis, a szántó vető gazdák közül az egész béreseks adnak a Plebanus Urnak többnyire szalmájában 2 kalongya ősz gabonát és annyi tavaszt, a fél béreseks pedig 1 kalongyát mind a két termésből.

A kik szalmájában annak idején a bért meg nem viszik késedelmességek miatt vagy más okból, azoknak fizetni kellene azután szemül egy véka buzát, vagy 2 véka rozsot kalongyájától, de ebben a részben a szűkölködőknek vagy a terméketlenségnek környül állása tekintetbe szokot vétetni. A tavasz bér helyet nem külömben a ki árpát ad, egy vékát, a ki zabot, 2 vékát fizet kalongyájától.

A kik könnyebbnek tanalják, s magok szűkölködéseis úgy hozza magával, a gabona helyet pénzrel békellenek, mely békellésnek, vagyis egyezésnek ugyan a gabonának piatzi árrához képest kellene lenni, de ittis az egyező félnek állapottya tekintetik.

Akiknek vagy semmi, vagy igen kevés gabonájok terem, úgy hogy az Institutio szerént szalma bért nem fizethetnek, azok közül a házasok 30 krajczárt, az özvegyek 15 krajczárt fizetnek.

Azok a kik marhás gazdák, egy-egy szekér fát, akik marhátlanok, egy napi favágással fizetnek.”

Ezek után a „megyebírák és hűtösök” számbavették az 1809. évi kepeét. Összesítő munkájuk során a következő eredményt vethették papírra.

Szalmájában fizetett kepe

<i>Tiszta buza</i>	<i>70 kalongya</i>
<i>Rozs és elvegyed</i>	<i>456 kalongya</i>
<i>Zabb</i>	<i>466 kalongya</i>

Szemül fizetett kepe

<i>Tiszta buza</i>	<i>25 véka</i>
<i>Rozs</i>	<i>83 véka</i>
<i>Zabb</i>	<i>154 véka</i>
<i>Árpa zabb helyet</i>	<i>68 véka</i>

<i>Pénzül fizetett kepe</i>	
<i>A pénzben békellők fizettek</i>	69 R.ft. 20 kr.
<i>A gyalog szeresek</i>	83 R.ft. 15 kr.
<i>Szekérfa a restantiával együtt</i>	216''

Következett a szálasgabona szemesgabonává történő átszámítása. A megye előljárói a cséplők véleményét is kikérték arról, hogy 1809-ben a különféle gabonafajták kalangyái hány véka és hány kupa magot „eresztettek”. Amikor már ismerték a teljes kepemennyiséget vékában mérve, a vékák számát gabonafajtánként beszorozták az őszi piaci árakkal. Így kapták meg a plébánosnak fizetett gabonakepe értékét, ami 1772 rajnai forintot tett ki. Ehhez hozzáadták a fákepe nagy körületekintéssel kiszámított pénzértékét, 78 forintot, az oszporások 152 forintját és végül az egyéb jövedelmeket. Utóbbiakat nem számítva a plébános kepeből származott jövedelme 2002 rajnai forintra rúgott.¹²⁰⁸

A kepe sorsa

A XIX. századi erdélyi közélet fontos vitakérdésének számított a kepe megreformálásának gondolata, sokféle ötlete. Felmérések készültek, bizottságok alakultak a kepefizetéssel összefüggő egyre súlyosbodó gondok megoldására. Az egyik ilyen bizottság, Csíkszék *Gírás* gyűlésének bizottsága 1840-ben felszólította a csíki egyházközségek előljáróit, hogy írják meg panaszait, javaslataikat a kepevel kapcsolatban. Szentgyörgy megyéjének megbízottai 1841. február 21-én fogalmazták meg hosszadalmas, több pontból álló véleményüket. Levelükből idézem az alábbi sorokat.

„Minden napi tapasztalásunk tanúsítja azt, hogy egy kepe fizető gazdának több fiai lévén, miután azok attyoktól ki házasodnak, ugyan azon egy mennyiségű jószágról, melyről az előtt egy Kepe fizettetett, jelenleg mindenik valahányon vannak, külön külön kepe fizetésre szoríttatnak, így hát a fekvő jókra nézve nincsen mértéke a kepe fizetésnek, ha pedig az érdekllett kepe fizetésben a nép szaporodása jöhet tekintetbe, hogy tudni illik: a nép szaporodásával a kepe fizetés sokasodgyék, ezis célarántalan kultsa a mostani kepe fizetésnek, mivel a több ágazatokra osztott családok el szegényednek, a Főtisztelendő Plebanus Urak pedig a nép szaporodásával gazdagodnak; a mi onnan is ki tetszik, hogy egy gazdasági tehetségében szegény, de számos gyermekekkel küszködő föld mives tizen két kalongya gabonát természetén, három kalongyát Kepébe kelletik fizetni, annak egy részét jövendői természetésre el vetni, a mi a Kepe fizetésről és a keperől meg marad, hogy gyermekeit, magát táplálhassa esztendeig, képzelni sem lehet, már pedig jelenleg több atyánkfiai vannak illy szegény sorba, mint pedig gazdagabb állapotba.”¹²⁰⁹

Jellegzetes történelmi alulnézetet tükröznek a fenti sorok. Emellett mutatják, hogy elindult a szegényedés tömegesedése Szentgyörgy megyéjében. A szegénynek

¹²⁰⁸ M. 11. 1810. A jövedelembecslő tanúságlevelél teljes szövegét közölte: BÁRTH János 2001. — A 2002 forintnyi kepejövedelem valójában egy árnyalattal kevesebb volt, mivel a kimutatás készítői a kepekalangyákhoz hozzácsapták a plébános két szántóföldjének kalangyáit is.

¹²⁰⁹ M. 12. 278., M. 3. B. 240., 238., 237., 236v., 236.

számító réteg növekedése megállíthatatlanul haladt előre a XIX. század második felében és a XX. század elején. Ez a társadalomtörténeti folyamat nemcsak a kívándorlásban, hanem a kepehátralékok mennyiségének növekedésében is érezte hatását.

A XVII. században még kalodába zárással és kalodában veréssel büntették a kepefizetés elmulasztását. Bizonyára ritkán fordult elő ilyen vétség. A XVIII. században is viszonylag tűrhető volt a kepefizetési fegyelem. 1758-ban 3 forintra büntette a megyeszéke Tánczos Ferencet, mert nem adott képét.¹²¹⁰ Ellenben a XIX. század második felében, amikor a községi és a járási hatóság egyaránt szorgoskodott a kepefizetés előmozdítása terén, egyre inkább szaporodtak a kepehátralékok. A XX. század első felében tömegessé vált a képevel való tartozás. A plébániai irattárban gyakori iratfajtává vált a *kepehátralékosok jegyzéke*.¹²¹¹

Úgy vélem, hogy a szegényedés tömegesedésének és a kepehátralékok mennyiségi növekedésének folyamatát nem e könyvnek kell bemutatnia. Azt sem érzem mostani feladatomnak, hogy a kepefizetés módjában bekövetkezett XIX–XX. századi változásokat aprólékosan feltárjam, elemezzem és ismertessem. Ezeknek a feladatoknak az elvégzése más kutatási alkalmakra vár és más publikációs fórumokat igényel.

A stólajövedelmek

Azokat a jövedelmeket, amelyeket alkalmanként kapott a hívektől a plébános bizonyos papi ténykedések, például esketések, temetések elvégzéséért, *stólapénzeknek*, *stóláris jövedelmeknek* szokás nevezni. A stóladíjak mértékét a XVII. században és a XVIII. század első felében vikáriusi, főesperesi konstitúció-szerű rendelkezések, majd a visszaállított püspökség utasításai szabályozták.¹²¹² A sokféle rendelkezés közepette bizonyára léteztek a tarifáknak helyi színei, mivel alaposabb vizitációk, például az 1823. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvek rögzítették azokat.¹²¹³

A csíkszentgyörgyi plébános 1809. évi jövedelmeiről készített tanúságlevélben Szentgyörgy megyéjének vezetői megállapították: „*Esketésbeli stólából, temetési szolgálatból jön bé a Káplány és a Plebanus részére 90 R.ft., de mivel, ennek fele tsaka Plébanusé, innen jön 45 R.ft.*”¹²¹⁴

A csíkszentgyörgyi stólajövedelmekről igazán körültekintő, pontos kimutatás jobbára csak a XX. századból maradt fenn. Érdeemes rátekintenünk ezekre a kései táblázatokra, mert tartalmuk a korábbi állapotokat is sejteti.

Különösen pontos, dátumokkal, nevekkal ellátott táblázat készült az 1926. évi temetésekről. Abban az esztendőben a csíkszentgyörgyi római katolikus plébánia 88 temetést végzett. Hat temetés, valószínűleg szegénység miatt, ingyenesnek számított. A 82 „fizetés” temetésért a hozzátartozók 15986 lejt fizettek a plébánia kasszájába. A kimutatás szerint minden temetés költsége megoszlott a „Papi”, a „Kántori”

¹²¹⁰ M. 2. 18.

¹²¹¹ M. 11. 1919., 1924., 1936., 1940., 1942.

¹²¹² Vö.: VESZELY Károly 1860. 46., 62.

¹²¹³ M. 26. 62.

¹²¹⁴ M. 11. 1810.

és a „Templomé” rovat között. Bizonyos temetések díjából a harangozó is részesedett. A rovatok összesítése a következő képet mutatta: „Papi”: 8848 lej, „Kántori”: 4386 lej, „Templomé”: 2243 lej, „Harangozó”: 509 lej. Az egyes temetések díja esetében és az összesítésben is felfedezhető, hogy a papi rész duplája volt a kántori részesedésnek. A papi rész és a kántori rész, a táblázat végén lévő összesítő számok tanúsága szerint további két-két részre oszlott. A papi részből kétharmadot, 5898 lejt kapott a plébános, egyharmadot, 2950 lejt a káplán. A kántori részből kétharmadot, 2924 lejt kapott a kántor, egyharmadot, 1462 lejt pedig a segédkantör.¹²¹⁵

Az 1927. évi stólaajóvedelmekről másfajta kimutatás készült. Ebben, időrendben, vegyesen fordulnak elő az esküvők és a temetések díjai. Az esketési díjakból teljes egészében papi részesedés lett. A temetési díjak „papi” és „kántori” és „templomi” részre oszlottak. Az összesítésből látható, hogy az összes stólabevételből a „papi” rész 8230 lejt tett ki. Ebből kétharmad rész, 5487 lej a plébánosé, egyharmad rész, 2745 lej a kápláné lett. A 3424 lejnyi kántori részből a kántor kétharmad részt, 2282 lejt, a segédkantör egyharmad részt, 1142 lejt kapott. 1020 lej a templomnak jutott.¹²¹⁶

A parochiális földek haszna

Szántóföldek és kaszálók

A székelyföldi megyék és plébániák írott dokumentumaiban a XVIII–XIX. századból kiváló magyar nyelvű jegyzékek találhatók a *parochiális*, a *kantorális* és a *templomi* földekről.¹²¹⁷ Csikszentgyörgy sajnos nem dicsekedhet efféle birtokleírásokkal. Templomi földekről készült kimutatás egyáltalán nem került elő. Talán nem is voltak ilyen földek a vizsgált korszak nagy részében. A papi és a kántori földek felsorolásai is általában latin nyelvű vizitációkban fordulnak elő. Következésképp, nyelvészeti és agrárhistóriai szempontból színtelenek.

Az 1735. évi vizitáció jegyzőkönyvében a szentgyörgyi plébános által használt szántóföldeket és kaszálókat a következő módon jelölték:

Szántóföldek a felső kalkatúrában: „*In loco Körismény*” (a Körismény nevű helyen), (3 köből), „*In loco Egeres aszó*”, (az Egeresaszó nevű helyen), (3 véka), „*In cacumine montis Aranyas domb*”, (az Aranyas domb nevű hegy tetején), (3 véka).

Szántóföldek a második kalaktúrában: „*penes Capellany S. Spiritus in Vicinitate Rivuli*”, (a Szentlélek kápolnánál a patak szomszédságában), (3 köből), „*infra Patibulum*”, (az akasztófa alatt), (1 köből, 1 véka), „*in loco Felső hoszú*”, (a Felsőhoszú nevű helyen), (1 köből).

Kaszálók: „*Penes Fundum Parochialem*”, (a plébániai fundus mellett), (2 székér), „*In loco Demeter vesze dicto in Vicinitate termini Territorii Kászon*”, (a De-

¹²¹⁵ M. 11. 1926.

¹²¹⁶ M. 11. 1927.

¹²¹⁷ Apró ízelítő a birtokjegyzékekből: BÁRTH János 2011. 149–156., 169–174., Különösen gazdag szántóföldek és kaszálók leírásaiban az 1711. évi erdélyi vizitáció: M. 65.

meter vészének mondott helyen, a kászoni határ végének szomszédságában), (5 szekér).¹²¹⁸

A fent jelzett szántóföldeket és kaszálókat ismeretlen, régi időpontokban vallásos érületű személyek *pium legatum*, vagyis kegyes alapítvány gyanánt hagyományozták a csikszentgyörgyi plébániára, azzal a feltétellel, hogy jövedelmükből a mindenkori plébános évente kismiséket mondjon az adományozók lelki üdvösségéért.¹²¹⁹

Csaknem egy évszázaddal később, 1823-ban a vizitációs jegyzőkönyv készítői a következő módon határozták meg a plébánia földjeinek fekvését és nagyságát.

Szántók:

„Ager 12. *Metretarum capax ad directiam Capellam Sanctae Crucis in vicino territorio Menaság Ujfalvensi.*” (12 vékás szántóföld a Szent Kereszt kápolna irányában, a menaságújfalui terület szomszédságában.)

„*In Territorio Szent Györgyensi a Határ parlag mellett, 10 Metretarum.*” (Szentgyörgyi területen, a Határ parlag nevű hely mellett, 10 vékás).

„*In Sáás Farka ad sepes határ kert dictas praetensus, capit metretas 14.*” (A határkertnek mondott kerítéshez húzódó Sás farka nevű helyen, 14 vékás).

„*In Nagy mező. In felső Hosszu baptisatu, ager 5 metretarum.*” (A Nagymező határrészen, a keresztelői /Értsd: a Keresztelő Szent János kápolna közelében lévő!/ Felső hosszú nevű helyen, 5 vékás szántóföld).

„*Ibidem in Közép Hosszú, ager sex metretarum.*” (Ugyanott a Közép hosszú nevű helyen 6 vékás szántóföld).

„*In dumeto Akasztófa dombja ager tres metretas recipiens. Ager bic nomen et rationem habet üdüllő föld hoc est.*” (A tüskés cserjével benőtt Akasztófa dombján három vékás szántóföld, amelyet üdüllő föld néven is emlegetnek).

Kaszáló:

„*Habet Parochus in sylvis loco Kend oldala nuncupato et Possessioni Nagy Káson contermino foenum... sterilissimum, cujus longitudo ad 500, latitudo ad 200 orgias excurrit.*” (A plébánosnak a Nagykáson helység területével érintkező Kend oldala nevű erdei helyen van egy nagyon terméketlen kaszálója, amely 500 öl hosszú és 200 öl széles). (Általában 12 szekér széna terem rajta).¹²²⁰

1809-ben a papi szántóföldek közül kettő esett az éppen művelt kalkatúrába. Ezeket a földeket a plébános valószínűleg „részből” műveltette. A két szántóterület 1809. évi hasznáról 1810-ben így nyilatkoztak a megye előjárói: „*Bé volt vetve a Parlag mellett lévő szántóföld 10 véka elvegyed gabonával, de felette gyér lévén a termés rajta, 22 kalongya, ezeknek fele része a föld művelésre, a magra, költségre maradván, marad tiszta gyümöls 11 kalongya.*” „*Más föld ismét a Sás farkon rozsszal és zabos árpával felibe lévén bé vetve, roz 7 kalongya, zabos árpa 20 kalongya.*”

A megye előjáróinak jövedelembecslése megemlékezett a plébános kaszálójának 1809. évi hasznáról is: „*Vagyon a Plébánosnak éppen a Nagy-Kászoni határ szélben egy Kend oldala nevű szénafüve, ezt mivel messzesége és soványsága miatt*

¹²¹⁸ M. 20. 81.

¹²¹⁹ „*Praeterea Terras Arabiles ex piis legationibus quondam pro sacris legendis Annuatim.*” M. 20. 81.

¹²²⁰ M. 26. 59.

*maga nem kaszáltathattya, hol harmadában, hol felében szokta ki adni. Tavaly felébe kaszáltatott meg, a fele természetesen kívül még 2 véka török buzát adván a kaszálóknak, fele haszna térszen négy terű szénát, mely ithon az haza hozásra való költséget ki vétén, meg ér mind együtt 15 R. forintot”.*¹²²¹

Balla Mihály bánkfalvi lakos 1865. január 3-án kelt és az erdélyi püspöknek címzett panaszleveléből felvillan egy XIX. századi plébániai szántóföld sorsa, ezért érdemes idéznünk: „*Bánkfalvi Sánta János egy 5 vékás szántó földét a Nagy mezőn az úgy nevezett Fel lábban a’ Bánkfalvi határban, által adta volt zálog cím alatt néhai Alcsik és Kászón Székek Fő Esperestyének Pap János Úrnak 60 R.ft. váltóba. Később ezen jószág árvaságra jutván, nem lévén rajtam kívül senki utódja, mivel én említett Sánta Jánosnak leányát nőül vettem volt, ennek következtében ezen el idegenített jószághoz én vagyok atyafi vérség útyán. Azért miután fen írt Fő Esperest Pap János Úr meg halálozván, hátra hagyott javai felett ...1828-dik évi martius 3-án és 10-én, a’ Csik Szent Györgyi Csedő Dániel, a’ fen nevezett 5 véka féréjű Szántó földet fel tartotta a’ 60 R.ft. váltóba fizetés mellett, következő üdők alatt bé ajánlotta a’ következő Fő Esperest Tankó Albert Úrnak kezelése alá...örökségemet nőm után ki váltani törekedtem...a’ fen írt 60 R.ft. zálog summával bátor valék kétszer...meg kínálni Méltóságos Esperest Nagy Lajos Urat...de fájdalom...nem vevé el a’ pénzt, s úgy a’ földet sem bocsátá birtokomba”.*¹²²²

Az 1905. évi plébániai leltár már helyrajzi számokkal határozta meg a plébániális szántóföldeket, de bizonyos parcellák esetében a pontosítás kedvéért használta az alábbi földrajzi neveket is: *Lok* (1 hold 330 □-öl), *Farkasverem* (437 □-öl), *Nagymező* (1088 □-öl), *Középhosszú* (900 □-öl), *Sás* (475 és 375 □-öl).¹²²³

Tankó Albert plébános 1825-ben átmenetileg szüneteltetni szerette volna az elsoványodott *Kend oldala* nevű kaszáló használatát, és ezért *szénafűhelyet* kért a megyétől a plébánia számára. A megye 3 évre átadta plébánosának a *Katorga töve* nevű kaszálót. A három évnnyi használatból tartós kaszálóbirtoklás lett.¹²²⁴

A *katorgai kaszáló* a XX. században is a plébánia fontos birtokának számított. 1923. április 5-én Incze Domokos plébános szerződést kötött Imre István, Imre Antal és András István Mindszenti lakosokkal, akik vállalták, hogy 1923 nyarán az Úzvölgyi úttól délre fekvő 10 holdas kaszáló fűvét feléből lekaszálják, megszáritják, boglyákba rakják.¹²²⁵ 1936-ban Incze Domokos plébános legelőként adta bérbe három esztendőre a katorgai 10 holdas területet Tankó András aklosbércei tanyai lakosnak.¹²²⁶

A plébánia kertje

A megye előjárói 1810-ben a plébános 1809. évi jövedelmeinek számbavételekor a veteményes kertnek nem tulajdonítottak jövedelemképző szerepet, de azért

¹²²¹ M. 11. 1810., Közlöve: BÁRTH János 2001. 191., 193.

¹²²² M. 11. 1865.

¹²²³ M. 14. 1905.

¹²²⁴ M. 3. A. 16.

¹²²⁵ M. 11. 1923.

¹²²⁶ M. 11. 1936.

megemlékeztek róla: „Vagyon Plebanusunknak egy tágos veteményező kertye. Ezen...kertnek egy részét maga a Plebanus Úr feles gyümölcsfákkal be plantálta, azokat már fel nevelte”.¹²²⁷

Pap János plébános faültetési igyekezte még a XX. században is éreztette hatását. Incze Domokos plébános 1934-ben egy felmérő körkérésre meglehetősen válaszolhatta: „Örömmel jelenthetem, hogy a plébánia beltelke évtizedek óta be van fásítva...A plébánia épület...előtt 9 szép almafa van és 2 meggyfa. A kertben 50 alma, 6 körte, 12 meggy, 15 szilvafa, mindannyi termőképes állapotban és 1 diófa”.¹²²⁸

A plébániai kert gyümölcstermő részét, ahol 82 öl hosszú és 30 öl széles területen a Pap János plébános által ültetett alma-, körte-, szilva- és meggyfák álltak, nagyszerűnek, pompásnak („*amplissimus est*”) nevezte az 1823. évi nagy vizitáció jegyzőkönyvének fogalmazója.¹²²⁹

A votivális misék jövedelme

A megye pénzügyeiről szóló fejezetben esik szó a pium legátumokról, a templomra hagyományozott pénzekről, a misealapítványokról. Ezeket a pénzeket a megyebíró kezelte és legtöbbször tartósan kölcsönadta interesre. A beszedett kamatokból, illetve azok egy részéből kellett elvégeztetni azokat a miséket, amelyeket az „örök időkre” hagyományt tevő személy a testáló levelében megjelölt. Az ilyen hagyatkozási feltételekből következő miséket nevezték annak idején az egyházi szóhasználatban *votivális miséknek*. Ezen a helyen azért kerülnek szóba, mert díjaik a megyebírói számadásokban a megye kiadásaiként és egyben a plébános jövedelmeiként szerepelnek.

Már a legelső fennmaradt megyebírói számadásokban ott szerepelt a plébánosnak fizetett, szentgyörgyi és bánkfalvi részről egyaránt járó votivális misékért adott 24-24 magyar forint: „*Votivalis Szent Müsére T. P. Plebanus Úrnak*” (1728), „*Pro Anno 1729 votivalis Szent Müsére T. Pater Plebanus Úrnak*”.¹²³⁰

A „*votivális misék stipendiuma*” nevű kiadás 1728 és 1857 között állandó szereplője volt a megyebírói számadásoknak. Példaként álljon itt az 1788. évi főmegyebírói számadás részlete: „*A Votivalis Miséknek két esztendőre lévén hátra a Stipendiuma, úgy mint pro 1787 et 1788, tehát 16 misékért... fizettetett 24 magyar forint 64 kr.*”¹²³¹

A XIX. század közepe táján kerekítve 1262 forint votivális tőkét kamatoztatott a megye. Ennek kamatát évente teljes egészében kifizette a megyebíró a papnak, aki a pénzből valószínűleg juttatott a kántornak, a harangozónak és a „szegényeknek” is.¹²³²

¹²²⁷ M. 11. 1810.

¹²²⁸ M. 11. 1934.

¹²²⁹ M. 26. 17–18.

¹²³⁰ M. 6. 445., 452.

¹²³¹ M. 6. 375.

¹²³² M. 6. 434., 440.

Bizonyos papi ténykedések alkalmával, például házszenteléskor, keresztelőkor, asszonyavatáskor az érintett családok természetbeni ajándékokat adtak megyéjük plébánosának. Ezeket a XVIII–XIX. században nem tekintették jövedelemnövelő értéknek, ezért a történeti forrásokban ritkán esett szó róluk. Itt is mellőzhetném említésüket, de néprajzi jelentőségük miatt érdemes számon tartani őket.

Az 1809. évi, már többször idézett csíkszentgyörgyi plébánosi jövedelemkimutatás készítői, miközben szabadkoztak, hogy efféle „keveset érő” „bevételeket” is felelősen, csak úgy mellékesen, fel is sorolták a néprajz számára fölöttébb figyelemre méltó lakossági adományokat: „*Ha a vízkereszt napi egy két véka borsóbol, kendermagbol álló hasznocskát, nem különben a keresztelő fonadék gyertyát, az avatáskori tojást, csirkét és kendőt... fel venni nem tartyuk az egyházi jövedelemhez tartozó dolognak.*” Hangsúlyozták, hogy ezek elmaradása esetén is „*a ház szentelésbéli, keresztségbéli és avatásbéli szolgálatok... meg nem tagadhatnak.*”¹²³³

A PLÉBÁNOS VAGYONA

Az erdélyi plébánosok a XVIII. században és a XIX. század első felében módfelett különböző anyagi lehetőségek közepette végezték munkájukat. Egy vegyes vallású, vegyes nemzetiségű kis falu, néhány fős filiákat is gondozó, katolikus plébánosának életfeltételeit, anyagi körülményeit nehéz egy napon említeni egy nagy lélekszámú, tisztán katolikus székhely megye plébánosának helyzetével, aki esetleg még főesperesi címet is viselt.

A plébániai irattárak és egyházi levéltárak papokkal kapcsolatos irataiban olvashatunk olyan falusi plébánosokról, akik nehezen éltek, akik számára az elemi életfeltételek előteremtése is gyakran gondot okozott. Láthatunk olyan papi végrendeleteket, hagyatéki leltárakat, amelyekben némi pénzen kívül ruhák, személyes tárgyak játszották a főszerepet. Olvashatunk persze olyan iratokat is, amelyekben módos falusi plébánosok sejlenek fel előttünk. Az ilyen végrendeletekben és hagyatéki leltárakban viszonylag nagy összegű pénzek, szántóföldek, kaszálók, lakóházak, gazdasági épületek, állatok sorakoznak.

Volykul József kézdi-orbai főesperes, aki 48 éven át szolgálta plébánosként Gelence megyéjét, pénzbefektetés gyanánt felvásárolta Gelence határában az eladó, vagy zálogba adandó szántóföldeket. 1818. május 8-án kelt testamentumában többek között Gelence templomának hagyott négy szántóföldet.¹²³⁴

Tóth Ferenc ozsdolai plébánosról írták 1753-ban, hogy az előző években Gelencén egy gazdaságot működtetett és „jőszágában” zsellért tartott.¹²³⁵

Pap János alcsík-kászoni főesperes, címzetes kanonok 1786-tól 1824-ig, vagyis 38 esztendeig volt Szentgyörgy megyéjének plébánosa. Az 1824-ben Csíkszentgyörgyön bekövetkezett halála után bőséges hagyatékán sokat huzakodtak az örökösök. Főleg udvarhelyi rokonai, a *vérek* elégedetlenkedtek, mert nehezen

¹²³³ M. 11. 1810. Közölve: BÁRTH János 2001. 193.

¹²³⁴ M. 112. 6–23., Közölve: BÁRTH János 2011. 172.

¹²³⁵ M. 53. 1753., Közölve: BÁRTH János 2011. 164.

jutottak hozzá örökségükhöz. Bár az egész hagyaték „készpénz és szerzett jószág” részéből csak egyharmad rész illette meg a *véreket*, Tankó Albert utódplebános, hagyaték-végrehajtó 1826-ban 5923 forintot ígért nekik, ami nem kevés összegnek számított akkortájt.¹²³⁶

Tompos József paptanár Csíkszentgyörgyön született. 1807-ben szentelték pappá Gyulafehérváron. Tusnádon és Máréfalván lekipásztorkodott, majd tanár lett a székelyudvarhelyi „királyi iskolában”. Betegségére való tekintettel 1828-ban abbahagyta a tanítást és visszavonult csíkszentgyörgyi házába. 1828 májusának utolsó napján megíratta végrendeletét. 1829. július 29-én meghalt.

Tompos József végrendelete sokat elárul egy csíkszentgyörgyi születésű, székely falvakban plebánoskodó, majd egy kisvárosban tanárkodó, de közben szülőfalujában házat, földeket birtokló székely pap anyagi viszonyairól, vagyonáról.

A végrendelet diktálója világosan megfogalmazta vagyonának két alapforrását, családi örökségét és hivatali keresményeinek hasznát: „*Földi kevés javaim Isten jó voltából két kút Főből, úgy mind: ősi jószágaim hasznából és egyházi hivatalaim jövedelmiből származtak.*”

Úgy látszik, a pappá válás, a felnevelő falu társadalmából való átmeneti kiszakadás nem jelentett kizáró tényezőt a családi vagyon felosztása során. Tompos József, bár volt három fiú- és egy leánytestvére, 18 évvel korábban, tehát 1810 táján, pap létére örökölt szülei vagyonából, még pedig nem is keveset: „*27 köből féréje szántóföldet*”, egy „*tanorok kertet*”, két malom és egy ványoló hasznához való jogot.

A malmokkal és a ványolóval kapcsolatos kijelentésem azért igényelt ilyen bonyolult fogalmazást, mert a végrendeletből nem derül ki, hogy ezeket a műszaki berendezéseket teljes egészében megörökölte-e, vagy közösen birtokolta valamelyik testvérével. Mindenesetre a malmokból évente 15 köből vámgabona, a ványolóból évente 12-13 magyar forint haszna származott.

A *tanorok kert* rendszerint 5-7 „terűre való” szénával növelte bevételeit. A végrendelező nem tért ki rá, de valószínű, hogy a „27 köből féréjű”, mindkét „mezőben” elterülő szántóföldeket „feléből” műveltette, mivel fele termésre számíthatott.

Örökségéhez zálogból kiváltott még „34 köből téreje” földet, amelynek terméséből fél vagy harmadrész illette.

Valamelyik testvére nem gazdálkodott eredményesen, vagy korai halála akadályozta meg vagyona megőrzésében és gyarapításában. Valószínűsíthető, hogy a fentebb említett 34 köblös föld is családi birtok volt, és az egyik Tompos-örökös adta el zálogbirtok gyanánt. Még a Körösmény tizesben álló „ős ház” is zálogbirtokként idegen kézre került. Kánya Istvántól és Kánya Imrétől váltotta vissza a végrendelező pap 211 magyar forintért. Tanulságos, hogy a visszaváltott „ős jószágot” unokaöccsére, elhunyt testvére fiára, Tompos Andrásra hagyta, akit egyszer „*ötsém*”, máskor *onokám* megnevezéssel illett.¹²³⁷

Tompos József Körösmény tizes területén „keresményéből” szerzett egy üres beltelket, amelyre házat és gazdasági épületeket építtetett. A saját házában töltötte

¹²³⁶ M. 8. 1172/1829.

¹²³⁷ Az *onoka* szó itt nyilvánvalóan *unokaöccs* értelmű. Az *unoka* szó szokatlan unokatestvér jelentésére: SZT. 1975–2009. XIII. 771.

utolsó hónapjait. Ott íratta meg végrendeletét és ott is halt meg. Végrendeletéből szó szerint idézem a szentgyörgyi házára és lakótelkére vonatkozó részt, mert figyelemre méltó néprajzi, népi építészeti adatokat tartalmaz: „*A Körösmény-falvi lakhely, melyen építettem egy házat, gabonást és az alatt való kő pintzét, csúrt alatta lévő istállóval, süttö házat sertés pajtával egy fedél alatt, s kutat ásattam, derék galambugos kapuval, deszka fedeles kertben kerítettett szinte egészszen és belől deszka rostély és kerttel a veteményes kertet el szakasztva az udvartól*”.

Amíg Tompos József más falvakban plébánoskodott, illetve Udvarhelyen tanított, csíkszentgyörgyi gazdaságára, Körösmény tizesi házára leánytestvére, Tompos Rozália asszony felügyelt.

Ingóságai közül Tompos József különösen büszke volt 400 forintot érő *fedeles kocsjára* és 200 forintért vett *hámjára*.¹²³⁸

A XVIII. századi csíkszentgyörgyi esperes plébánosok életkörülményeire, anyagi helyzetére némi fényt vetnek a Kiss Gergely plébános hagyatékával kapcsolatos iratok. Alapos elemzésük, feldolgozásuk önálló tanulmányt kíván. Itt csak néhány adatukra utalok.

Az esztelneki származású Kiss Gergely 1728-tól 1744-ig volt Szentgyörgy megyéjének plébánosa. 1742-ben „*keze bé adásával megbírált*”, „*testamentarius bírák*” előtt végrendeletet íratott. 1744-ben meghalt.

Végrendeletében 220 és 15 magyar forint között mozgó tételekben 1282 forintot hagyományozott különböző személyeknek, szervezeteknek, intézményeknek. Ezek a pénzek azonban valóságban nem csörögtek a ládájában. Valamennyit kiadta tartós hitel formájában *interesre*. Következésképp, minden hagyományozott tétel esetében megjelölte, hogy az örökölendő pénz kinél, vagy kiknél található hitel gyanánt. Halála után a végakarát végrehajtói, a „testamentárius bírák” feladata lett a hitelezett pénzek beszedése és szétosztása a kedvezményezetteknek. Némi túlzással és humorral azt mondhatnánk, hogy sorstársaihoz hasonlóan, Kiss Gergely plébános úgy gazdálkodott pénzbeli vagyonával, mint egy hitelintézet: kölcsönöket adott és kamatokat szedett utánuk.

Szülőfalujában, Esztelneken épületei, Esztelnek határában zálogos szántóföldjei és szénafüvei voltak. Utóbbiakat pénzfizetések útján szerezte. Valamennyi esztelneki ingatlanát rokonaira hagyta.

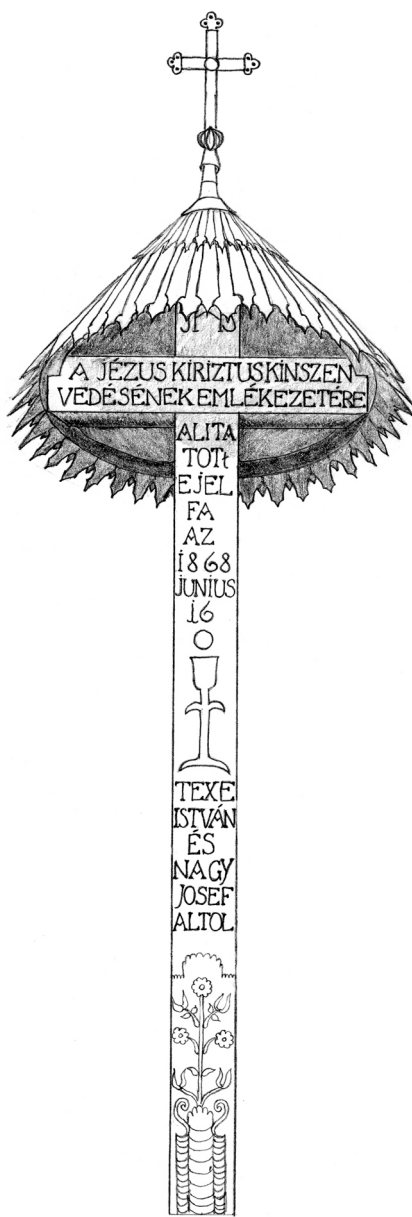
Ugyancsak pénzei felhasználásával vásárolt meg zálogként eladott csíkszentgyörgyi és bánkfalvi földeket. Ezeket, az esztelniekkel ellentétben, fel is sorolta végrendeletében: „*A Szent Györgyi és Bánkfalvi határban zálogos földeim vannak, úgy mint a kis mezőben a Csekefalvi Gothár Isvántól in flo. 8 vett földem, ugyan azon mezőben a Madar Gergely földje in flo. 4, a Szent János mezein nehai Bíró Jánostól in flo. 5, ugyan Szent János mezein a Máté Benedek földje in flo. 4, a Nagy Mezőn a Santa István földje in flo. 4 vett földek*.” A felsorolt földeket szentgyörgyi plébános utódjának hagyományozta Kiss Gergely plébános, azzal a feltétellel, hogy az utód miséket szolgáltatson értük. A hagyományozás addig az ideig szólt, amíg az eredeti tulajdonosok vissza nem váltják hajdani földjeiket.¹²³⁹

¹²³⁸ M. 8. 1328/1829.

¹²³⁹ M. 8. 5/1742.

6. ábra. 1868-ban állított
bánkfalvi fakereszt.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

7. ábra. 1910-ben állított
„anyakereszt” a Szt. János templomnál.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

A MEGYÉS MESTER ÉS TÁRSAI

TERMINOLÓGIAI KAVALKÁD

A deáktól a ludimagisterig

A XVIII–XIX. századi székely megyék legfontosabb világi alkalmazottját, a szakrális tevékenységeket végző pap első számú segítőjét és egyben a megyebeli gyermekek tanítóját sokféle névvel illette a mindennapi és az írásos szóhasználat. Helyettese, segédje, aki elsősorban tanítással foglalkozott, ugyancsak bővelkedett megnevezésekben.

A XX. század első felének magyar köznyelvében leginkább *kántortanító*nak nevezett értelmiségi foglalkozású személyt a XVII–XIX. századi Székelyföldön, így Csíkszentgyörgyön is, leggyakrabban a *deák* és a *mester* szavakkal jelölték. Ezekre a régies hangzású kifejezésekre fokozatosan húzódott rá a latin eredetű *kántor* és a XIX. század végén a tudóskodóan pontos tartalmú *kántortanító* megnevezés. Az *úr* társaságában a *deák*, a *mester* és a *kántor* alkalmas volt megszólításra is. Ha a jelzett századokban beszéltek, vagy írtak a székelyföldi kántortanítóról, a *megyés mester*, a *megyés deák*, a *megyés kántor*, a *tanító mester*, az *iskolamester*, a *nagyobb mester* kifejezéseket használták. A *megyés* jelző ebben az esetben azt jelentette, hogy a megnevezett személy nemcsak értett a deáksághoz, a tanításhoz, a kántorkodáshoz, hanem valamelyik megye alkalmazásában állt és gyakorolta is a mesterségét. A *megyés* jelző arra is utalt, hogy az illető személy első kántornak, vezető tanítónak számított az őt foglalkoztató megyében. A *nagyobb* jelző azt sejtette, hogy dolgozott mellette segédkántor, segédtanító is, a *küs mester*. Olyan esetekben, ha feltűnően nagy korkülönbség volt a két mester között, az idősebbik, a kántortanító könnyen megkaphatta a *vén deák* elnevezést.

Latin szövegekben, például a XVIII–XIX. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben a kántortanítót a *cantor* és a *ludimagister*, *magister* kifejezésekkel jelölték.

Nagyobb megyékben, így Szentgyörgy megyéjében is a kántortanító, vagyis a *megyés mester*, *megyés deák* mellett segédkántor, segédtanító dolgozott, aki legtöbbször fiatalabb volt, mint hivatali felettese, és folyamatosan arra vágott, hogy egyszer maga is kántortanító lehessen. Ennek érdekében szorgalmasan tanulta és gyakorolta az orgonálást, minden alkalmat megragadott, hogy helyettesítse a kántort. Az iskolai tanítást szorgalmasan végezte, hogy jó véleményt kapjon, ha el akar távozni. Figyelte a kántorokkal kapcsolatos híreket Háromszéktől Marosszélig. Ha megtudta, hogy valahol, egy számára kedvező helyzetű megyében kántort keresnek, pályázott, és a kántorpróbákon igyekezett megfelelni a követelményeknek.

A segédkántort a XVII–XVIII. században *harangozó*nak, *küs mester*nek, a hivatali szóhasználatban *altanító*nak nevezték. Kijárt neki a *deák* megnevezés is. Latin szövegekben legtöbbször az *instructor* és a *campanator* kifejezéssel jelölték. Megkaphatta a *ludimagister* és ritkán a *preses* titulust is.

A kántortanítókat és az altanító segédkántorokat a XVII–XVIII. században, de még a XIX. század elején is, szívesen emlegették az emberek a keresztnévükön, hozzátéve persze a deák szót. Így a csíkszentgyörgyiek és a bánkfalviak beszéltek és írtak *Ferencz deákról, István deákról, József deákról, Antal deákról*.

A harangozó szó jelentésének változása

Fentebb már jeleztem, hogy a segédkántor altanítót a Székelyföldön a XVII–XVIII. században többek között *harangozónak* is nevezték. Mondhatnánk, hogy a *harangozó* kifejezés a *tanító* szó szinonimájának számított. A kántor alkalmi helyettesítésével is foglalkozó tanító *harangozó* néven volt a kántor, a *megyés mester* első számú beosztottja. Kántor és harangozó – mondták a megye két tanítással foglalkozó alkalmazottjára. A nyelvi különbségtétel a két tanítóféle rangbéli, életkori, vagyoni különbözőségére utalt.

A tanítót valaha azért nevezték a székelyek *harangozónak*, mert a kántor helyettesítése és a tanítás mellett feladatai közé tartozott a harangozás és esetleg még néhány más templomi szolgálat is. Az alkántor, altanító *harangozó* megnevezése nyomot hagyott a latin nyelvű iratokban is. Ott, a kántor után következő tanító jelölésére sok esetben a *campanator* (harangozó) szót használták.

A *harangozó* (campanator) szó jelentése valószínűleg a XIX. század második felében változott meg. Akkor lett presztízscsökkenéssel a *templomszolga, templomgondnok* feladatkörű önálló foglalkozás jelölőszava. Ha 1848 előtti szövegben találkozzunk a harangozó kifejezéssel, nagy biztonsággal hihetjük, hogy tanítóról, mégpedig rangban a kántortanító mögött álló tanítóról olvasunk. Ha a XX. században hallunk és olvasunk harangozóról, minden esetben a templom gondozójára, az ún. harangozó–sekrestyésre gondolhatunk. A közbeeső időben, a XIX. század második felében azonban nem mindig egyértelmű a helyzet. Néha alapos szövegelemzéssel és háttérkutatásokkal kell eldöntenünk, hogy a *harangozó* szó harangozást is végző tanítóra, vagy „főhivatású” harangozó–sekrestyésre vonatkozik-e. A szó jelentésváltozása lassan ment végbe. A tanítók nehézkesen szabadultak meg a templomgondnoki, harangozói teendőiktől.¹²⁴⁰ Az új harangozói állásra sem volt könnyű előteremteni a bért. Az idők nyelvében a tanító megszokásból még akkor is *harangozó* lehetett, ha gyakorlatban már nem volt az, illetve, amikor a fiatalok nyelvhasználatából a *harangozó* szó tanító jelentése már kikopott.

A kántorsegéd–altanító *harangozó* megnevezésére olvasható egy korai, 1697. évi csíkszentgyörgyi vonatkozású adat az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárból.¹²⁴¹ További adatok hosszú sorát idézhetnénk a Gyulafehérvári Érseki Levéltár és Szentgyörgy megyéjének irataiból.

¹²⁴⁰ A csíkszentgyörgyi Háromtizesben a harangozói állás az 1870-es évek közepén vált el a tanítói állástól. Háromtizes jegyzőkönyveiben 1874-től követhetők a harangozókkal kötött szerződések. BÁRTH János 2007. 309.

¹²⁴¹ SZT. 1975–2009. IV. 1068.

Álljon itt példaként 1788-ból Vitos Ferenc *deák* aláírása, illetve aláírás előtti ön bemutatása: „*Csik Csekefalvi, mostan Csik Szent György nemes megyéjének harangozója, vagyis Tanító Mestere, Vitos Ferencz.*”¹²⁴²

A KÁNTOR VAGY MEGYÉS MESTER

Szentgyörgy megyéjének kántortanítói az írott dokumentumokban (1627–1936)

Miklós iskolamester, 1627.

Kovacz György csíkszentgyörgyi lakos 1627. évi végrendeletében: „*Ugian ot valo schola mester Miklós.*”¹²⁴³

Szebeni János, 1688

A csiki főesperesi szentszék jegyzőkönyvében örökítették meg Jánosi Mihály csíkszentgyörgyi plébános és iskolamestere, „János Deák” gazdasági természetű vitáját és kibékülését: „*Szent Györgyi R. Jánosi Mihály Urat az iskola mesterével Szebeni János Deák Urammal a' Szent Szék meg békélteté.*” „*Szebeni János Uram meg követé a' Pátert.*”¹²⁴⁴

Keresztes János

„*Ludi Magistro Joanne Keresztes*”, 1696. „*Cantor Joannes Keresztes, consors Anna Márton*”, 1717., „*Cantor et organista Joannes Keresztes, annorum 58.*”, 1721.¹²⁴⁵

Jánosi István

Oláhfaluban született. 1731-ben 37, 1735-ben 41 évesnek írták. 1754. december 4-én Csíkszentgyörgyön halt meg. 1731-ben már Csíkszentgyörgyön tevékenykedett. Utána haláláig folyamatosan Szentgyörgy megyéjében dolgozott.

Foglalkozására az alábbi kifejezéseket használták az írott források: *ludimagister* (1731, 1735), „*hagyom Jánosi István Deáknak, mostani Szent György Megyés Mester Uramnak.*” (1742), „*Cantor ecclesiae*” (1743), „*nálunk levő betsületes Jánosi István Deák Úr Anno currenti 754 die 4-ta X-bris e világból transmigráltatott.*” (1754), „*Jó emlékezetű nehaj István Deák Cantorunk.*” (1755.)¹²⁴⁶

Potyó Ferenc

Kozmásán született lófő nemzetségből. Több mint 80 esztendő volt. Élete második felében 1802 novemberében bekövetkezett haláláig Csíkszentgyörgy kántortanítója volt. Van némi valószínűsége, hogy már 1755-ben megkapta a csíkszentgyörgyi kántorságot, mivel nagykaszonai kántorként a megye jelöltjei között szerepelt. 1768-ban Szentgyörgy megyéjében találták a vizitátorok. Akkor 52 évesnek

¹²⁴² M. 2. 153.

¹²⁴³ M. 32. 1.

¹²⁴⁴ M. 100. 60.

¹²⁴⁵ M. 31. 179., M. 31. 184., M. 17. 206.

¹²⁴⁶ M. 19. 141., M. 20. 81., M. 8. 5/1742. 7., M. 21. 1019., M. 8. 12/1755.

mondta magát. A forrásokban jelölték *ludimagisternek*, *cantornak*, *deáknak* egyaránt. Ha beszéltek róla, *Ferencz deáknak*, sőt *Vén deáknak* is emlegették. Idős korában nehezen kezelhető, rigolyás ember benyomását keltette. Halála után nagy vita és per támadt Potyó Ferenc fia, Potyó Máté strázsamester és a Ferenc deák mellett *harangozóként*, vagyis kántorhelyettes tanítóként tevékenykedő Istvánffi Antal között az 1802. évi kántori kepe és egyéb kántori bevételek elosztásáról. A per iratai fennmaradtak és sokat elárulnak a XVIII. század végi székely kántorok életéről.¹²⁴⁷

Istvánffi Antal

A fentebb említett Potyó-per egyik főszereplőjeként 1803-ban többször kinyilatkoztatta, hogy 14 éven át dolgozott „harangozóként” Potyó Ferenc csíkszentgyörgyi kántor mellett. Az elaggott *vén deák* utolsó három évében ő végzett szinte minden nagyobb fizikai megterhelést kívánó kántori tevékenységet, például temetést, házszentelést.

Elemi ismereteit a háromszéki Kanta iskolájában szerezte. 1823-ban csíkszentgyörgyi *kántorként* 58 évesnek mondta magát. 1803. július 10-én még *harangozóként*, 1803. szeptember 5-én azonban már *kántorként* írt alá levelet a Potyó-perben. Következésképp, a két dátum közötti időszakban, 1803 nyarán kapta meg 14 évi csíkszentgyörgyi segédkantori, segédtanítói munkálkodás után Szentgyörgy megyéjének kántori, vagyis *megyés mesteri* állását.¹²⁴⁸

Barta Ignác

Kozmásról származott. Az 1830. évi vizitáció csíkszentgyörgyi jegyzőkönyvében kántorként szerepelt.¹²⁴⁹

Baka Áron

A kézdiszéki Kurtapatakon született 1814-ben. 1835 táján kerülhetett Csíkszentgyörgyre kántornak. Ott halt meg 1878-ban. Évtizedekkel később azt nyilatkozta róla a fia, hogy 43 évig kántorkodott Csíkszentgyörgyön.¹²⁵⁰

Baka József

Baka Áron csíkszentgyörgyi kántor fia volt. Apja halála után, 1879-ben választották meg Szentgyörgy megyéjének kántortanítójává. 32 évi kántorkodás után 1911-ben ment nyugdíjba. Apjával együtt (43+32 év) 75 éven át szolgálták Csíkszentgyörgy és Csikbánkfalva népét. A nyugdíjba vonulását követő években

¹²⁴⁷ M. 22. 15., M. 24. 235., M. 8. 6/1776. — Potyó-per: M. 9. 1803., M. 8. 12/1755.

¹²⁴⁸ M. 9. 1803., M. 25., M. 26. 65.

¹²⁴⁹ M. 27. 30. — Barta Ignác kántori szerepeltetése a nagy gonddal készített 1830. évi vizitációs jegyzőkönyvben felvet néhány nehezen megválaszolható kérdést: Szentgyörgy megyéjének előljárói miért írták azt 1840. április 3-án plébánosuknak, hogy a régen elhunyt Istvánffi Antal halála óta nem volt igazi kántoruk, a kántori teendőket az ún. harangozók látták el, ideje tehát kántort választani? (M. 3. A. 75.). Barta Ignác 1830-ban oly rövid ideig viselte a kántori címet, hogy a népi emlékezet számon sem tartotta? Ráadásul az 1878-ban elhunyt Baka Áronnak, ha valóban 43 évig volt Csíkszentgyörgy kántora, 1840 tavaszán már javában végeznie kellett a kántori teendőket Szentgyörgy megyéjében! Kétségtelen, hogy Barta Ignácot kántorként emlegették 1830-ban a megye jegyzőkönyvében is. (M. 3. B. 249.)

¹²⁵⁰ M. 28. 18., M. 11. 1879., 1911.

társadalmi tisztségeket töltött be. Például 1913-tól ő volt az egyházközség „főgondnoka”.¹²⁵¹

Király István

1911-ben pályázat útján került Csíkszentgyörgyre. Népes családjával ő volt az új kántori lak első lakója. Anyagi helyzete és a hatalmas kepehátralékok miatt sokat panaszkodott. 1930-ban lemondott.¹²⁵²

Miklós Gergely, 1936.¹²⁵³

A kántor választása

A helyi akarat és a püspöki jog

A XVII. században a tényleges főpásztor nélkül maradt erdélyi katolikus megyék valószínűleg különösebb szabályok nélkül fogadtak maguknak *deákot*. Kerestek és ha találtak megfelelő embert, megegyeztek. Ha tetszett, sokáig, hosszú évekig is megtartották, ha kifogások merültek fel ellene, menesztették.

Gyergyószentmiklós megyéje 1680-ban azt a végzést hozta, hogy „*Kántort a megye a D. Parochus híre nélkül nem fogadhat.*” Úgy látszik, korábban volt példa az ellenkezőjére is. A gyergyószentmiklósiak meghagyták kántoruknak azt a jogot, hogy maga válassza meg a mellette dolgozó „tanítómestert”, a „harangozót”.¹²⁵⁴

A XVIII–XIX. században, bizonyára püspöki rendelkezéseknek megfelelően, a megye jelölhetett három személyt a kántortanítói tisztségre. A döntés, az új *deák, megyés mester* kiválasztása, kinevezése a megye három jelöltje közül a gyulafehérvári püspöki udvar papjaira várt. 1754-ben a szentgyörgyi származású Mihályffi János vikárius, *kántor–kanonok* döntött arról, hogy ki legyen Szentgyörgy megyéjének kántortanítója. Későbbi esetekben a püspök döntéséről árulkodnak a történeti források. A megye jelölését a korabeli szóhasználatban gyakran nevezték *választásnak*.

Alábbiakban három csíkszentgyörgyi kántorválasztási esetet mutatok be: egyet a XVIII. század közepéről, egyet a XVIII–XIX. század fordulójáról, egyet pedig a XIX. század második feléből.

Helyi törekvések ütközése 1755-ben

1754. december 13-án „*Nemes Szent György Megyéjének közönséges lakosi*” aláírással levél indult Csíkszentgyörgyről Gyulafehérvárra Mihályffi János kántor–kanonok vikáriusnak. A levél fogalmazói megírták hajdani plébánosuknak, jeles pártfogójuknak, hogy Jánosi István Deák halála óta „kántor nélkül szűkölködnek”. Megjelöltek három lehetséges kántort a rájuk leadott szavazatokkal együtt. Kérték a

¹²⁵¹ M. 11. 1911., M. 4. 315.

¹²⁵² M. 4., 318–319., M. 11. 1913., 1916., 1919., 1922., 1929., 1930.

¹²⁵³ M. 11. 1936.

¹²⁵⁴ VESZELY Károly 1860. 125.

kanonokat, hogy közülük kerüljön ki az új kántoruk. Első helyen jelölték Mártonffi Ferenc csíkszentimrei kántort 22 szavazattal. Második helyen ajánlották Kovács József csíkszelencei kántort 12 szavazattal. Harmadik helyen sorolták föl a 8 szavazatot kapott Potyó Ferenc nagyvásárosi kántort.

1755. január 22-én újabb levelet írtak a Szentgyörgy megyéjebeli kántorválasztásban illetékes kanonoknak. Sajnálattal vették tudomásul, hogy első jelöltjük, a szentimrei kántor valamilyen korábbi vétség miatt nem nyerte el a kanonok tetszését. Meglehetősen zavart fogalmazási fordulatok után előadták, hogy két új jelöltjük van: Hunyadi József lemhenyi és Potyó Ferenc nagyvásárosi kántor. Mindkét jelölt a „*a teljes Megyének jelen létében próbát tett*,” és mindkettő megnyerte a megyebeli tetszését.

1755. március 17-én elindult a megye harmadik levele a kántorválasztás ügyében. Ebből végre megtudható, hogy a második levél szövegéből miért sejlik ki valamiféle zavarodottság. A levélírók némi köntörfalazással arra céloztak, hogy az első levél elküldése óta Szentgyörgy megyéjében közéleti botránynak tekinthető viták, ellentétek bontakoztak ki. Rengetegen felháborodtak azon, hogy az első levelet a szentgyörgyi megyebíró egy 20-22 fős szűk csoport véleményére alapozva íratta meg. A kántorjelölésből kihagyta az „alfalusiakat”, vagyis a bánkfalviakat. Még a bánkfalvi megyebíró véleményét sem kérte ki. A levél fogalmazói szerint a megye nevében nyilatkozó vezetők „*meg nem gondolván Megyének régi eleinktől reánk maradt régi jó rend tartását ily alkalmatosságokban, közönséges Megye gyűlését nem hívatván*” vétettek a közösség ellen. A levélírók az időközben megtartott megyei közgyűlés akaratnyilvánításának megfelelően szorgalmazták, hogy a kanonok próbálja elnézni az elutasított szentimrei kántor, Mártonffi Ferenc hajdani hibáját, mivel orgonajátékának és éneklésének messze földön nincs párja. Egyértelműen kijelentették, hogy a delnei kántort nem kérik. Ha nem kaphatják meg a szentimrei mestert, megfelel számukra a nagyvásárosi és a lemhenyi kántor is.

Az írott dokumentumok hallgatnak arról, hogy mi lett a kántorválasztási ügy végkifejlete. A kántor–kanonok már akkor valószínűleg Potyó Ferencet választotta ki a szentgyörgyi *deákságra*, aki azután csaknem fél évszázadon át meghatározó személyisége lett Szentgyörgy megyéjének.¹²⁵⁵

Jelölés és kinevezés 1803-ban

Fentebb a kántorok névszerinti bemutatásánál már szó esett arról, hogy Potyó Ferenc *deák* halála után, 1802. végén és 1803-ban zajlott a Potyó-per, amelynek hullámai közepette, valamikor 1803 nyarán az addigi segédkántor, *harangozó*–tanító, Istvánffi Antal a püspökségtől megkapta a csíkszentgyörgyi kántori állást. *Antal deák*, bizonyára a befolyásos Potyó-pártiak ellenagitációjának hatására, 1803-ban nehezen jutott hozzá az áhított kinevezéshez. Szerencséjére, Pap János plébános valószínűleg támogatta. 1803. június 21-én Bálint György főmegyebíró, Kánya Ferenc és Bálint István vicemegyebírók, Kasza Mátyás *fiscus*, valamint 12 megyesküdt aláírásával megszületett az a levél, amelyben Szentgyörgy megyéje tudósított

¹²⁵⁵ M. 8. 12/1755.

ta Mártonffi József püspököt a három kántorjelölt személyéről, kérve a második helyen szereplő Albert József kinevezését. A három fős listán Istvánffi Antal csak a harmadik helyen állt. Ennek ellenére ő lett a kántor. Érdemes idéznünk a megye előjáróinak levelét, mert némi fényt vet a kántorválasztás rendjére, a megyében zajló lobbitevékenységre és általában Szentgyörgy megyéjének közállapotaira: „*Excellentiád kegyes Parantsolattya szerént a Cantori választás meg tétetvén mái napon, az egész Megyénk lakossai külön külön válaszokat, vagyis voksokat adván, Akler Joseff első, második Albert Joseff, harmadik Istvánffi Antal ide való harangozónk léptek a... hármasszámba, mivel pedig a mint Excellentiád előtt is böltsen tudva van az ily sok számból álló választók nem egy arányu értelemmel bírhatván, a köz jóra is nem egyenlőképpen ügyelhetnek, ehhez képest bátorzkodunk Excellentiádnak Atyai kegyelméhez folyamodni, méltóztassék ezek közül nekünk Albert Joseffet, akit Nemes Megyénknek Fővebb része és értelmesebb tagjai eleitől fogva kívántak*”...[kinevezni].¹²⁵⁶

Baka József megválasztása 1879-ben

Baka Áron kántor halálát követően 1879-ben, kántorválasztási izgalmaktól mentes négy évtized után, új eszméktől fűtött korban, új politikai viszonyok között ismét kántortanítót jelölhetett Szentgyörgy megyéjének népe.

1879. május 24-én Fogarassy Mihály erdélyi püspök kissé feszült hangulatú levelet küldött Gyulafehérvárról Nagy Lajos csíkszentgyörgyi címzetes kanonok, főesperes plébánosnak. Emlékeztette, hogy már 1878. december 28-án elrendelte a csíkszentgyörgyi kántori állás pályázatának kiírását és a helybéli kántorjelölés lebonyolítását. Elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy a pályázat kiírása sokat késett, a kántorjelölés pedig még nem történt meg. Gyors cselekvésre szólította fel a késlekedő főesperest, akinek válaszolt egy korábbi fölvetésére is, amelyet a tétovázó plébános levélben fogalmazott meg: „*a népnek nagy és egyetemes kedve és akarata, hogy a pályázók személyesen is jelenjenek meg, s orgonálás, éneklés, tanítás és latin olvasásból kipróbáltassanak.*” A püspök határozottan kijelentette: „*Nem ellenzem azon gyakorlatot, hogy a kántor személyét, énekét, orgonájátékát a templomban a népnek bemutatassa, de egyéb vizsgálatnak eddig sem volt a választásoknál s ezután sem lesz helye.*” Miként találóan fogalmazta: Csíkszentgyörgyön a választás miatt nem lehet „*új praeparandiát felállítani.*”

Nagy Lajos plébános 1879. június 8-án, 12-én és 15-én „versenyt”, vagyis bemutatkozási lehetőséget tartott azoknak, akik pályáztak a csíkszentgyörgyi kántori állásra. A nép a templomban meghallgathatta, hogy melyik pályázó hogyan orgonál és énekel. Június 8-án szerepelt: Baka Antal kásonyakabfalvi kántor, Balló Imre csíkközmási kántor, Gál Antal kézdipolyáni kántor. Június 12-én szerepelt: Baka József csíkszentmiklósi kántor, Finta Gáspár nyújtódi kántor, Bartha Ágoston ozsdolai kántor. Június 15-én szerepelt: Lacz János csíkszentléleki kántor, Márton László csíkszentmártoni altanító.

¹²⁵⁶ M. 8. 337/1803.

A fenti névsorból is látható, hogy a 8 pályázó közül 7 már kinevezett kántorként dolgozott, és csak egy tartozott az altanító-kántorsegédék közé. Hét székelyföldi megye kántora törekedett tehát arra 1879-ben, hogy létező kántori állását földadva, Csíkszentgyörgyön tevékenykedhessen. Ez az eset az alsíki Szentgyörgy megyéjének hírért, rangját, presztízsét tükrözi.

Nagy Lajos plébános 1879. június 27-én hosszú levelet írt Szentgyörgy és Bánkfalva községek közös körjegyzőjének. Ebben bejelentette, hogy a kántorválasztást 1879. július 1-jére, keddre tűzte ki. Kérte a körjegyzőt, hogy a két községi bíró közreműködésével *tizesenként* szólítson fel minden kepefizető gazdát a kántorválasztási aktuson való megjelenésre.

A kutató gyakran tűnődik azon, hogy az efféle egyházi jellegű választásokon, például a kántorjelölésen a megyebeli lakosok közül kinek volt szavazati joga, és miként történt a választás. A plébános fentebb említett, körjegyzőnek írt levele mindkét kérdésre választ ad. Nagy Lajos plébános röviden szólva a „*kepefizető gazdák*” kifejezéssel határozta meg a választásra jogosultakat. Részletesebben szólva pedig az egyházi törvényekkel összhangban, a következő pontosítást fogalmazta meg: „*Ha egy fedél alatt két gazda lakik, de egy bért fizetnek, csak egy vétummal, ennek ellenében ha egy fedél alatt 3 család tartózkodik s mindenik bér fizető, mind a három szavazattal bír, legyen az a bér akár egész, akár fél gabona vagy oszpora pénz bér.*” A választás módját a következőképpen magyarázta el a plébános a fent említett levélben a körjegyzőnek: „*A választási módozat ez: minden jogosult választónak kötelessége a maga belátása és kedve szerint oly három egyént, kántort meg nevezni, akik közül akármelyik alkalmas legyen a csíkszentgyörgyi terjedelmes egyházközség kívánalmának mind a templomban, mind az iskolában, mind a közéletben meg felelni..., mert az egyházi életben a durva, goromba, czivakodó természetnek beférkezni... nem szabad. Így tehát személy válogatásnak csakis a nevezett hármas kijelöléssel van értelme, ugyanis ki egyedül egyet választana az ellensége az egyház törvényeinek s a püspök jogait is megszorítaná. Azért a szabad választás ezen alapszik: választ minden választó hármat, kik... mind képesek a csíkszentgyörgyi kántori teendők teljesítésére, de akik közül Kegyelmes főpásztor urunk Püspök ő Nagyméltósága legérdemesebbet jogos kinevezni.*”

1879. július 1-jén az iskola egyik tantermében a kántortanító választása megtörtént. Az eseményről 7 oldalas jegyzőkönyv készült „*Csik Szent György Megyéje tanács házában.*” A jegyzőkönyv lapjain baloldalt egymás alatt sorakoznak a választók nevei. Tőlük jobbra három oszlopban olvasható, hogy egy-egy választó kit és milyen sorrendben javasolt a kántorságra. Összesen 174 családfő nyilvánította ki véleményét, akaratát. Az összesítés szerint Baka József, az előző kántor egyik fia 174 szavazatból 173-at kapott. Második helyen végzett Baka Antal 106 szavazattal. Gáll Antal 92 voks birtokában a harmadik helyre szorult.

A csíkszentgyörgyi kántorválasztás lezajlása után Fogarassy Mihály püspök nem késlekedett Baka József kinevezésével. Ezzel a lépéssel 32 évre meghatározta a csíkszentgyörgyi kántor személyét.¹²⁵⁷

¹²⁵⁷ M. 11. 1879. — A választási szabályok tekintetében vö: VESZELY Károly 1893.42*–45*.

A *deák*, a *megyés mester*, a *kántor*, a *kántortanító* tevékenysége a XVII–XVIII–XIX. században is szerteágazó, sokrétű, sokirányú értelmiségi munkának számított. Aki erre a feladatra vállalkozott, annak jó orgonáló készséggel, kiváló énekhanggal, énektudással, magabiztos szereplési, előadói, vezetői képességgel, bizonyos szintű latin tudással, pedagógiai érzékkel, oktatás-módszertani ismeretekkel, a társadalom átlagos műveltsége és vallásismerete fölötti általános műveltséggel és vallásismerettel kellett rendelkeznie.

A *deák*, a *mester*, írástudó ember lévén, a XVIII.-XIX. században leveleket, testamentumokat, adásvételi egyezségeket, perefernumokat írt megyéje lakosai számára. Előfordult, hogy ő vezette a megye, a falu, a tizes protokollumát.

A kántortanítótól elvárta az egyház, hogy segédeit, a *harangozónak* nevezett altanítókat tanítsa orgonálni, énekelni. Így lehetett biztosítani a kántor-utánpótlást. Amikor a XVIII–XIX. század fordulóján a pap felelősségre vonta Potyó Ferenc kántort, amiért keveset ad harangozóinak, így válaszolt: a harangozók „*a kántoroktól veszik, amit tudnak, tőlők tanulyák az orgonát, az éneklést*”¹²⁵⁸

A kántortanító számára a két legfontosabb munkateret a templom és az iskola jelentette. A templomban énekelt és orgonált. A pap nélkülözhetetlen partnereként, segítőkjeként részt vett az egyházi szertartások lebonyolításában, elsősorban a misék bemutatásában, szolgáltatásában. Az iskolában olvasásra, írásra, számolásra, egyházi éneklésre, hittani alapismeretekre oktatta; erkölcsös, vallásos viselkedésre, hazafias magatartásra nevelte a rábízott gyerekeket.

A kántortanító kántori, templomi tevékenységének voltak templomon kívüli, falubeli, temetői szinterei is. Olyan megyében, mint Szentgyörgy megyéje, ahol az egyik falu, Szentgyörgy 6 km hosszan terjengett a Fiság mellett, a másik falu, Bánkfalva pedig kerekdedebb formája ellenére is több mint 2 km hosszan nyúlt el, sőt Kotormány képében távolra szakadt tizeze is volt, sok gyaloglás várt a mindenkori kántorra. Bizonyos kor után, esőben, sárban, hóban, kánikulában és csíki fagyban nagy fizikai erőpróbát jelentett a templomtól kilométerekre fekvő porták, házak felkeresése. Márpedig temetéskor, a pappal együtt a kántornak is el kellett menni a gyászoló házhoz a *koporsóba tétel* szertartásának elvégzése, a halott énekes elbúcsúztatása és temetőbe kísérése céljából.

A kotormányi, az altizesi és a háromtizesi templom idő haladtával, egyre gyakrabban vált misék színterévé. Ezeknek a távoli szertartásoknak a bemutatása során nemcsak a papnak, hanem a kántornak is munkálkodnia kellett. Évente néhányszor szertartás helyszíne volt a Nagyboldogasszony kápolna és a „Jézus szenvedése” templom is. A XX. század második felében a rendszeres miséző helyek száma szaporodott az Úz-völgyi csángók egerszéki és csinódi templomával.

Az esztendő legelején, vízkereszt táján, Szentgyörgy terebélyes megyéjében több napig, általában egy hétig tartott a házszentelés szokása. A pap és a kántor a *vidimuszoknak* nevezett gyerekekkel bementek a megyét alkotó két falu valamennyi „szent keresztettt váró” házába, ahol elvégezték a szentelést és elbeszélgettek a la-

¹²⁵⁸ M. 9. 1803.

kókkal. A házszenelő csoport énekelve vonult be a megyebeliek hajlékaiba. Az énekszóról a kántor gondoskodott.

Istvánffi Antal segédkántor, altanító 1802-ben, amikor egy levelében bizonygatta, hogy bizonyos munkákat ő végzett el a nehezen mozgó, idős Potyó Ferenc kántor helyett, úgy fogalmazott, hogy a mindenkori kántornak vagy helyettesének kötelessége közreműködni a kepefizetők házának megszentelésében: „*Három esztendő alatt harangozói kötelességem felett a Víz Kereszt napján ház szentelést a Kántor helyett magam folytattam, holott ezis a kántori functiohoz úgy tartozik, hogy ha szintén semmit nem adnais senki, amivel nem is tartozik, úgy is fen maradna a Kötelesség, meg szentelni mindazoknak házait, valakik Kepét fizetnek... semmi jutalmát fáradságomnak nem vettem, sőt a mi kevés bájott Víz Kereszt napkor, annakis felét Ferencz Deák Uram elvette.*”¹²⁵⁹

A kántortanító templomi szolgálatát nagyjából össze lehetett egyeztetni az iskolai tanítással, hiszen a templomban legtöbbször vasárnapokon és ünnepeken kellett orgonálni, énekelni, amikor a gyerekek úgysem látogatták az iskolát. A temetések azonban jobbra tanítási időre estek. A kántornak ilyenkor a nagy távolságok miatt több órára hanyagolni kellett a tanítást, hogy eleget tehessen kántori kötelességének. Ahogy haladt előre az idő, a népesség XIX. századi szaporodásának eredményeként növekedett a temetések száma. A gyerekek tanításának rendjét, színvonalát viszont az állam törvényei és hivatalnokai is igyekeztek megkövetelni. Sok fórumon szó esett a kántortanítók kettős leterheltségéről. A XIX. század végén és a XX. század elején az egyházközségek életében, az állami kultúrpolitikában, a tanítók körében egyre több vita folyt arról, hogy miként kellene a kántortanítók kántori, elsősorban temetési tevékenységét összehangolni az iskolai oktatás követelményeivel. Többször felmerült a kántori és a tanítói funkció szétválasztásának kérdése is.¹²⁶⁰

A kántortanító jövedelme

A kepe és a tercialitás

A székely megyékben évszázadokon át a plébános és a kántortanító megélhetésének alapját a *kepe* jelentette. A székely megyék földműveléssel foglalkozó család-fői, ha 12 kalangyánál több gabonájuk termett, őszi- és tavaszi- és 3-3 kalangyát kötelesek voltak a helyi egyházszervezetnek adományozni paptartás és kántortartás céljából. Elvileg a lakosok vihették az egész kepet a papnak, aki kiadta a kántornak a neki jutó részt. A szálasgabona kezelése, tárolása, cséplése, *szórása* azonban sok gonddal járt, ezért praktikusabbnak látszott, ha a pap is és a kántor is külön kapja meg a maga kepejét, és külön, a saját telkén, saját csűrében viseli annak gondját. Az a gyakorlat alakult ki, hogy a kepező, amikor szekéren vitte a kepet, a pap részét leadta a plébánia telkén, a kántor részét pedig a kántori lak telkére szállította. Az arányt, a tercialitás elvét minden kepefizető ismerte: az egész kepe kétharmada járt a plébánosnak, egyharmada pedig a kántornak. Más szóval: aki két kalangyát rakott le szekéről a plébánia csűröskertjében, az egy kalangyát vitt a kántor udvarára.

¹²⁵⁹ M. 9. 1803.

¹²⁶⁰ M. 11. 1906.

A tercialitás elve azonban ennél többet jelentett, mivel a kántorkepe további sorsára is vonatkozott. Szentgyörgy megyéjében a kántor mellett már a XVII. század végén is működött *harangozó*nak nevezett segédkántor, altanító. A kántortól kapta bérét, mégpedig a kántorkepe egyharmadát, illetve a tercialitás révén a kántornak járó minden termény és pénzjuttatás egyharmadát.

A népesség és a családi gazdaságok számának emelkedésével növekedett a megyebeli kepe összmenyisége. Bizonyára ez a körülmény tette lehetővé, hogy a növekedő kántori és tanítói feladatok elvégzésére a kántortanító két *harangozót*, vagyis két segédkántort, altanítót tartson a kántori jövedelem egyharmadának terhére. A XVIII–XIX. század fordulóján és a XIX. század első felében Szentgyörgy megyéjének legtöbbször két *harangozója*, altanítója volt, akik ketten együtt tarthaták igényt a kántor kepe- és stólajövedelmének egyharmadára. Nem volt ez fényes fizetés, de az altanítók, általában egyedülálló fiatalberek lévén, megélték belőle addig, míg kitanulván a mesterség fortélyait, valamelyik székely faluban maguk is kántortanítók lettek.

1802. december 16-án, a fentebb már többször említett Potyó-perben, Pap János csíkszentgyörgyi plébános levélben nyilatkozott a tercialitás elvéről, illetve arról a törekvéséről, hogy az idős és fölöttébb rigolyás Potyó Ferenc kántorral a XVIII–XIX. század fordulóján betartassa a tercialitás elvét: *...[az altanítók]..., gyakran panaszkodtak az eránt, hogy néhai Ferencz Deák Uram nekik tsak vetve vet valamit a pénzbeli fizetésből, melyre nézve meg szólítván nem egyszer és azon kötelességét, mely szerént a pénzéből is tertialitást adni tartozik, eleibe terjesztvén, semmit egyebet durvaságnál, meg aggott akaratosságnál nem nyerhettem, intéseimre így felelven: „én is voltam harangozó, még különb, mint ezek, én soha az én kántorom ellen nem panaszkodtam, hanem köszönettel vettem, a mit adott”...azután 1793-ban az akkori...Vicarius Úr elől ülése alatt Tusnádon Közöséges Gyűlésünkben végeztetvén, hogy a kissebb Megyékben is mind gabonából, mind pénzből, mind fábol és stolabol a Kántorok a tertialitást harangozóknak ki adgyák ...haza jövelelemmel ismét magamhoz hívtam néhai Kántoromot, eleibe tettem mi végeztetett nem tsak a nagy, hanem a kiss Megyékre nézve is, kérvén, hogy maga is ehez alkalmaztassa annál inkább magát, hogy itten úgy is annyi bé jön, a melyből tisztességesen meg lehet élni...[de minden változatlan maradt, ezért]...ez előtt négy esztendővel úgy rendeltem, hogy az egész pénz bért a Vice Megye Birák szedgyék bé a Kántor részére is, mely meg lévén, először magam ki vettem a magam részemét, azután a Kántori részből a tertialitást, mely ment circiter 6 magyar forintra külön külön mind a két harangozóknak, a többit el vitte a kántor. Nem különben kellett cselekednem a stolaris Proventussal is, e részben is a gyakor panaszt nem szenvedhetvén, meg gyűjtöttem a stolát, és angariatim el osztván, akkor magam, mint a Kántornak, mint a Harangozóknak az őket illető részt ki adtam.*¹²⁶¹

A tercialitás elvéből következő jövedelemelosztás jól tükröződik az 1830. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv csíkszentgyörgyi számaadataiban.¹²⁶² Különösen a gabonakepe kerek számai fejezik ki jól a tercialitás gyakorlati érvényesülését. Ezért ezekből a számokból az alábbi kis táblázatot szerkesztettem.

¹²⁶¹ M. 9. 1803.

¹²⁶² M. 27. 30–32.

Az 1830. évi gabonakepe megoszlása Szentgyörgy megyéjében		
900 őszi+900 tavaszi kalangya = 1800 kalangya		
Plébánosi rész	Kántori rész	
600 őszi kalangya 600 tavaszi kalangya = 1200 kalangya	300 őszi kalangya + 300 tavaszi kalangya =600 kalangya	
	Kántortanítóé	A két altanítóé együtt
	200 őszi kalangya 200 tavaszi kalangya =400 kalangya	100 őszi kalangya 100 tavaszi kalangya =200 kalangya

Fentebb már utaltam az elszegényedési folyamatra és a vele együtt járó kepehátralék-szaporodásra a XIX. század végén és a XX. század első felében. Ehhez még hozzátehetjük a kepefizetési morál nagymérvű romlását. Az utóbbi körülményt azért hangsúlyozom, mert Miklós Gergely kántortanító 1936-ban föl hívta a figyelmet arra a meglepő tényre, hogy „*az egyháztanács tagjai között is vannak számosan olyanok, akik nemcsak erre az évre, de több évre visszamenőleg tartoznak a kepevel.*”¹²⁶³ Márpedig nyilvánvaló, hogy az egyháztanács és az iskolaszék tagjait nem az ágról szakadt szegénység köréből választották.

A rengeteg kepetartozás miatt a XX. század eleje táján a kántortanító és az altanítók fizetése válságba került. Ez a bérválság valószínűleg uralta a XX. század első felét.

1919-ben a „kántori kepeből” az alábbi hátralékokat lehetett számba venni: Király István kántortanítónak tartozott 413 kepefizető 286 véka rozssal, 469 véka zabbal, 516 korona oszporával, 109 *terű* bükkfával, 179 kézi napszámmal. Füstös Tamás kántorsegéd, altanítónak tartozott 120 kepefizető 53 véka rozssal, 82 véka zabbal, 110 korona oszporával. Bauer Imre tanítónak tartozott 130 kepefizető 60 véka rozssal, 80 véka zabbal, 50 *terű* bükkfával, 120 korona oszporával. Keresztes József sekrestyés-harangozónak tartozott Kotormányból 27 kepefizető 54 *terű* bükkfával. Az összes kántori kepetartozás 708 véka rozst, 1073 véka zabot, 885 *terű* bükkfát, 2157 korona oszporát és 304 napszámot tett ki.¹²⁶⁴

Hiába fejeződött be az impériumváltással kísért világháború, hiába konszolidálódtak az életviszonyok, a csíkszentgyörgyi kántortanító és segítői 1924. február 20-án a következő kepetartozásokat mutathatták ki: Király István kántortanító követelése: 155 véka rozs, 296 véka zab, 3598 lej oszpora, 102 *terű* fa, 89 kézi napszám. Miklós Gergely segéd kántortanító követelése: 72 véka rozs, 146 véka zab. Márton Bálint tanító követelése: 21 véka rozs, 59 véka zab.¹²⁶⁵

¹²⁶³ M. 11. 1936.

¹²⁶⁴ M. 11. 1919.

¹²⁶⁵ M. 11. 1924.

A helyzet lényegesen nem javult. Valószínűleg 1940 őszén készült az a jegyzék, amely név szerint felsorolta a Miklós Gergely kántortanítónak tartozó kepehátralékosokat. A jegyzék Szentgyörgyről 91, Bánkfalváról 64 kepefizető családfő nevét tartalmazta 783 pengő 98 fillér és 551 pengő 94 fillér, összesen 1335 pengő 92 fillér értékű gabona, fa és pénzbeli kepetartozással.¹²⁶⁶

Így nem csodálkozhatunk, hogy Miklós Gergely kántortanító 1936. december 15-én sztrájkkal fenyegette meg az egyháztanácsot. Azt írta a megye előljáróságának, hogy ha december 23-ig nem történik eredmény a kepebehajtás terén, 8 napra, vagyis a karácsonyi ünnepek idejére beszünteti a kántori tevékenységet. Egyébként ebben a levelében, nagyon érzékletesen, a disznópásztor megbecsültségével vetette össze a szentgyörgyi tanítók megbecsültségét, és úgy találta, hogy a zászló a disznópásztornak áll: *„Ahogy a cseléd a bérét megkapja, úgy nekünk is jár a kevesek által is nagyon sajnált kepe. A disznópásztor és közöttünk csak annyi a különbség, hogy neki pontosan és jó szívvel adják meg a bért, nekünk pedig vagy rendetlenül vagy egyáltalán nem, s amit adnak azt is sajnálja mindenki. Hidjék el, ennél keserűbb és százszor felhánytabb kenyeret nem eszik senki.*”¹²⁶⁷

A stólajövedelem

Fentebb, a plébános jövedelmeinek tárgyalásánál, majd Pap János plébános 1802. december 16-án írt Potyó-per béli levelének idézésekor többször szó esett már a stóláról, a stólaris jövedelmekről. A plébános, a kántortanító és a kántorsegéd altanítók a stólaris jövedelmeken is ugyanúgy osztottak meg, mint a kepén. A megosztás a stólapénzek esetében is a tercialitás elve alapján történt. A teljes összeg kétharmadát kapta a plébános. Egyharmad jutott a kántornak. Mivel azonban a kántortanító segédet is tartott, a stólaból származó egyharmad résznyi kántori jövedelem egyharmadát átengedte a kántorsegédnek vagy kántorsegédeknek.

1830-ban a szentgyörgyi kántortanító stólarészesedését évi 10 R. forintra becsülték a vizitátorok.¹²⁶⁸

A XX. század első felében, amikor soha nem látott mértékben felszaporodtak a szentgyörgyi és a bánkfalvi lakosság kepehátralékai, és ezáltal veszélybe került a tanítók megélhetése, különös módon, felszaporodtak a stólahátralékok is. Utóbbiak főleg a temetések ki nem fizetett díjaiból halmozódtak fel, és elsősorban a kántortanító és segédei jövedelmére gyakoroltak rossz hatást.

1940 őszén készült egy datálatlan jegyzék az 1928 májusa és 1939 decembere között Csíkszentgyörgy megyéjében ki nem fizetett temetési szertartásokról. Tíz és fél év alatt 130 temetés után nem fizették meg a temetési stólát a hozzátartozók. A neveket olvasva némely halottak esetében gyaníthatunk ugyan szegénységet, de a kutató a téma alaposabb körülményeinek, mikrokutatása nélkül nehezen tud mit kezdeni azokkal a nevekkal, amelyek mögött hajdani büszke nemesek és lófők: Czíkok, Füstösök, Tomposok, Bálintok, Csedők utódai húzódnak meg.¹²⁶⁹

¹²⁶⁶ M. 11. 1936.

¹²⁶⁷ M. 11. 1936.

¹²⁶⁸ M. 27. 31.

¹²⁶⁹ M. 11. 1936.

Járandóság a votivális misék díjából

A plébános jövedelmei között esett szó a votivális misék díjáról. Ezekből a bevételekből a plébános mindig juttatott a kántornak és a *harangozó* néven emlegetett segédkántornak, altanítónak is.

1823-ban a votivális misék díjából 59 R.ft. 31,5 krajcár jutott a papnak, 10 R.ft. a kántortanítónak és 6 R.ft. 34 krajcár a „harangozóknak”.¹²⁷⁰

1853-ban a votivális tőke kamatjából 56 R.ft. 14 krajcárt kapott a plébános, 10 R. forintot a kántortanító, és 6 R.ft. 40 krajcárral részesedtek a „harangozók”.¹²⁷¹

A kántorális földek

Szentgyörgy megyéje, más megyékhez hasonlóan, ismeretlen régi időpontban, valószínűleg a *pium legatum*ként adományozott földdarabok közül néhány földdarabot tartósan a kántortanító rendelkezésére bocsátott. Ezeket a földeket a kántor, vagy a kántor alkalmazottja, bérlője művelte. Hasznuk a kántor jövedelmét növelte.

1735-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyv készítői az alábbi földrajzi nevekkel jelölték a szentgyörgyi „megyés mester” földjeit:

Szántóföldek az első kalkatúrában: „*Ad locum Akolkert tendens*” (az Akolkert nevű helyhez tartozó), (1 köből, 1 véka). „*Penes terminum Territoriorum*” (a határ szélénél), (2 köből). „*Intra Rivulum Szentegyház pataka dictum*” (a Szentegyház pataka nevű vízfolyáson belül), (2 köből).

Szántóföldek a második kalkatúrában: „*In loco Lok nuncupatam*” (a Lok nevű helyen), (1 köből). „*In loco Egeresaszó*” (az Egeresaszó nevű helyen), (1 véka). „*In monte Aranyas*” (az Aranyas hegyen), (1 köből). „*In loco Lapis Csere vocitato*” (a Cserekőnek hívott helyen), (1 köből).

Kaszálók. „*Intra Pagum*” (a „faluk között”, a falun belül), (fél szekér). „*In loco Demeter Vésze penes Leső[d] nuncupatam*” (a Demeter Vésze nevű helyen Leső[d]-nél), (2 szekér).¹²⁷²

Az 1823. évi vizitáció idején a következő földrajzi nevekkkel jelölték a „cantoralis” földeket: „*a Lokban*” (6 véka), „*in Aranyas domb*” (3 véka), „*Penes rivum Szentegyház pataka*” (6 véka), „*Két út között*”, Kotormány táján (12 véka), „*in All-láb*” (5 véka).¹²⁷³

Kántori telek és kert

A kántori lakhoz veteményes kert tartozott, amelyet természetesen a kántor családja művelhetett, hasznosíthatott.¹²⁷⁴ Baka Áron kántor 1848-ban ehhez a kert-

¹²⁷⁰ M. 26. 61.

¹²⁷¹ M. 6. 434.

¹²⁷² M. 20. 81–82.

¹²⁷³ M. 26. 63.

¹²⁷⁴ M. 14. 1895. 12.

hez még bérelt a megyétől egy kis darab földet konyhakertnek a piactéren, a boltok mögött. Évente 1 R. forintot fizetett érte.¹²⁷⁵

Egy 1726. évi, az egyház gazdasági ügyeiben határozatokat hozó vizitáció papírra vetett döntései megörökítették a kántori telek hajdani bővítését: „*Szoros lévén a' Szent Györgyi megyes mesternek ben valo jószága, a' közönséges Megye pusztájából akarván bővíteni, egy darabot bizonyos deputált Személlyek által a' Méltóságos Püspök Urunk eő maga foglaltatott azon mester fundussához, ilyen formában, hogy az exmissusok iteleti szerint a' mester Barom kerti is a Vicinusnak Commodítására' a' Kapuja előtt contraháltossék... a' mint azon expressusok által a határ ki járattatott és ki is czüvekeltetett.*”¹²⁷⁶

A megye kedvezése kántorának

Fentebb, a havasi kaszálók hasznosításáról szóló alfejezetben írtam arról, hogy a megye a XVIII–XIX. században sokszor havasi kaszáló bérbeadásával jutalmazta kántortanítóját. Ily módon a *Csinód tövén* elterülő kaszáló tartósan a kántorok használatában volt.

Baka Áron kántor 1847-ben engedélyt kapott a megyétől arra, hogy a „megye jussán” kenderáztató tavacsát¹²⁷⁷ ásson magának: „*1847 év augusztus 23-án a nemes megye közházánál... meg jelenvén Baka Áron Kántor Úr, a kinek is nem lévén kender asztato tója, a Nemes Megye határozása szerént a Kántor Úr maga [áshat] egy tótt Nemes Megye Jussára, oly conditione, hogy senki más ne használja csak az fenn tisztelt Kántor Úr, azzal a meg jegyzéssel, hogy ha a szükség úgy hozná, hogy más... épség alá az a szélyetske kevantotnék, abban az esetben minden ragaszkodás nélkül töltessek bé.*”¹²⁷⁸

A SEGÉDKÁNTOR, ALTANÍTÓ

A segédkántor, altanító és jövedelme

A segédkántorok viszonylag rövid ideig tartózkodtak Csíkszentgyörgyön, mert ha valahol kántortanítói állást kaptak, könnyen elköltöztek. Viszonylag sok segédkántor, altanító működött tehát Szentgyörgy megyéjében. Aprólékos kigyűjtésük, felsorolásuk nem ennek a tanulmánynak a feladata. A teljesség igénye nélkül megemlítek néhány *deákot, küs mestert, harangozót, segédkántort, altanítót*, akik a XVII–XVIII–XIX. században Szentgyörgy megyéjében működtek, és nyomot hagytak a megye írott dokumentumaiban.

Mihályffi János „*instructor*”, (1696)¹²⁷⁹

Szabó Ferenc „*campanator*”, (1717)¹²⁸⁰

¹²⁷⁵ M. 3. A. 105.

¹²⁷⁶ M. 18. 42. — A szövegben Antalffy János püspökről van szó, aki korábban csíkszentgyörgyi plébános volt.

¹²⁷⁷ A *tók* néven emlegetett családi kenderáztató gödrökre: BÁRTH János 2007. 282–283., 394–395.

¹²⁷⁸ M. 3. A. 102.

¹²⁷⁹ M. 31. 179.

Becze János „*instructor*”, (1721)¹²⁸¹
 Kovács József „*ludimagister seu instructor*” (1743),¹²⁸² „*József deák úrnak, akkori tanítónak*” (1745).¹²⁸³
 Vitos Ferenc „*deák*”, „*harangozó*”, „*tanítómester*”(1788)¹²⁸⁴
 Istvánffi Antal „*ludi magister*”, „*Antal deák*”, „*harangozó*” (1800, 1802, 1803) A Potyó-per főszereplője volt. 14 évi csíkszentgyörgyi segédkantorkodás után 1803-ban Szentgyörgy megyéjének kántortanítója lett.¹²⁸⁵
 Sólyom Mihály „*campanator*” (első altanító), (1823, 1830)¹²⁸⁶
 Boga Bálint „*campanator*” (második altanító), (1823)¹²⁸⁷
 Markaly József „*campanator*”, (1830)¹²⁸⁸
 Markaly István „*pro magister*”, (1866), „*altanító*”, (1869)¹²⁸⁹
 Antal János „*altanító*”, „*első altanító*”(1869, 1872)¹²⁹⁰
 Szász Imre „*altanító*”, (1876)¹²⁹¹
 Márton Sándor „*Második altanító*, „*altanító*” (1872, 1873, 1876.)¹²⁹²
 Kiss Antal „*rendes tanító*”, (1876)¹²⁹³
 Balog Lajos „*altanító*”, (1884)¹²⁹⁴

A XIX. század vége táján, amikor a korábbinál jóval több altanító fordult meg Szentgyörgyön, és a megyében gyakorivá vált a tanítóváltozás, a tanítók magasabb állásba távozása, az egyháztanács és a plébános kifejezetten a szentgyörgyi katolikus iskola elismerésének tekintette tanítóinak sikereit. 1887. január 23-án az egyháztanács és az iskolaszék ülésén a két évvel korábban tanítóvá választott jó képességű Balog Lajos előlépése és Oláhláposra távozása kapcsán Nagy Lajos plébános büszkélkedéssel állapította meg: „*Nemes megyénknek gyakran kell tanító választás végett iskolaszéki gyűlést egybe hívni, de ezen körülményt előnyösnek kell tartani azon tekintetből, hogy ez Csík Szentgyörgy megyéjére nem közönséges dísz árassz, olyan tanítókat szemlélvén ki minden üresedési állomásra, kik képességüknél fogva érdemesekké válnak más hitközségek által megválasztatni, s így Szentgyörgy mint egy tanítói szemináriumul szolgálván.*”¹²⁹⁵

Fentebb, a kántortanító jövedelmeinek tárgyalása során sok szó esett a segédkantórok, altanítók, „harangozók” jövedelméről is, akik a XVII–XVIII. században, valamint a XIX. század nagy részében a fentebb ismertetett tercialitás elvének meg-

¹²⁸⁰ M. 31. 187.

¹²⁸¹ M. 17. 206.

¹²⁸² M. 21. 1019.

¹²⁸³ M. 6. 334.

¹²⁸⁴ M. 2. 153.

¹²⁸⁵ M. 2. 107., M. 9. 1803.

¹²⁸⁶ M. 26. 66., M. 27. 31.

¹²⁸⁷ M. 26. 66.

¹²⁸⁸ M. 27. 31.

¹²⁸⁹ M. 28. 18., M. 11. 1872., M. 4. 3.

¹²⁹⁰ M. 4. 3.

¹²⁹¹ M. 4. 21.

¹²⁹² M. 11. 1872., 1873., M. 4. 21.

¹²⁹³ M. 4. 21.

¹²⁹⁴ M. 29. 1885. 1., M. 4. 81–82.

¹²⁹⁵ M. 4. 91.

felelően jutottak hozzá a pap és a kántor együttes kepe- és stoláris jövedelmének kilenced részéhez. Változások a XIX. század végétől, jobbra a XX. század első felében következtek be, amikor fizetés-kiegészítő tényezőként közszégi támogatás és *államsegély* befolyásolta a tanítói fizetést. A XX. századi kérdések taglalását viszont ez a könyv nem tekinti feladatának.

A tanító munkája

Iskolai tanítás

Az iskolai tanítás terhe jórészt az altanítóra, vagy ha több is volt, akkor az altanítókra nehezedett, mivel a tulajdonképpeni főtanító, a kántor sok időt töltött a kántori tevékenységgel és viszonylag kevés ideje maradt a gyermekekkel való foglalkozásra. A lakosság létszámnövekedésével nőtt a temetések száma is, a temetések viszont a kántort egyre több időre elvonták az iskolai tanítástól

A tanítás tartalmi kérdései nem tartoznak e könyv szűkebb témájához, ezért itt nem esik róluk szó. Ellenben szükséges megemlítenem néhány adalékot, amelyek arra utalnak, hogy XIX. század közepén Szentgyörgy megyéjében volt némi törekvés az átlagosnál igényesebb iskolai oktatás megvalósítására

1842-ben, a megye gyűléseinek jegyzőkönyve szerint, Tankó Albert plébános olyan iskolát akart indítani Szentgyörgyön, amelyben az egyik altanító oly mértékben felkészítette volna a diákokat latinból, hogy Somlyón a negyedik osztályban tanulhassanak tovább: „*Fel hozatott a Nemes Gyülekezet előtt, hogy Méltóságos Fő Tisztelendő Esperest Tankó Albert úr által meg hirdettetvén az Anya-Templomba[n], hogy egy Deák oskolát akarna folytatatni anyira, hogy abból innen Somlyóra mehet a Tanítván Gyerek a 4-dik oskolába[n], és azért [a] Gyermekeket fogja tanítani egy harangozó, aki ahoz értő fog lenni a mostani harangozói bérén.*” A megye örömet és háláját fejezte ki plébánosának, és felajánlotta házának egyik helyiségét az iskola céljára.¹²⁹⁶

1846-ban a megye egy havasi kaszáló jövedelmét ajánlotta fel a szükséges „háromajkú tanító” bérének biztosítására: „*1846. év Februarius 20-dik napján Telyes Megye gyűlése atyailag gondoskodván Elemi oskolánk[ba egy] német, magyar, Deák ajkú tanítóról, leg küssebb ellen monadás nélkül azt határoztuk, hogy Aklos terén lévő széna helyiünk[ről] évenként kobozás útján¹²⁹⁷ bé jövendő... öszveg fordíttassék a fenn nevezett három ajkú tanító számára. Ha ellenben ezen széna helyiünk viszontagság alá jőne vagy hatvan pengőig fel nem érne, ajáljuk magunkot a szükséges irtásokra.*”¹²⁹⁸

1865. január 14-én Szentgyörgy megyéje a tovább tanulni szándékozók latin nyelvi előkészítését Péter József káplánra bízta: „*Miután a nemes megye a míveltségnek terén haladni akarván, általános tanátskozásokba botsátkozott afelett,*

¹²⁹⁶ M. 3. B. 235.

¹²⁹⁷ A *kobozás* szó valószínűleg árverést, licitálást jelentett. Különös, de nem szerepel a SZT-ban. Csík-szentgyörgyön viszont 1840 és 1882 között többször előfordult. Például a Nagyboldogasszony kápolna 1840. évi számadásában: „*A' nagy szél, magas hegyen lévén az kápolna, fedelét és kerítését, eresztét, kapuit összvétörte, kobozás útján mindeneknek reparátiojára fizetett.*” (M. 8. 376/1843.), A *koboz* szó 1882. évi „árverésre kijelöl” jelentésére: BÁRTH János 2007. 236.

¹²⁹⁸ M. 3. B. 225v.

*mi módon lehetne a nép sarjadékaival az említett célt elérve látni, arra határozta el magát, hogy jeleni segéd lelkész Péter József fő Tisztelendő Urat felkérje, nem lenne-e hajlandó az említett célra közre működni, kiis el váltotta... hogy mindent meg fog tenni, ... hogy a növendékeken annyira segítve legyen, hogy ők a 4-dik normális iskolára képesítve [legyenek], e fáradságért a nemes megye... fel ajánlott holnaponként 5 osztrák értékű forintot, minthogy pedig az iskolai év a legmagosabb rendeletek értelmében 10 holnapra határozatott, önként következik, hogy a 10 holnapra 50 forintot fog fizetni a fő havas bíró a köz pénz tárból. A fizetés kezdődik az 1865-dik év januar 1-étől ez évi junius végéig, s annak utána pedig a szünüdő eltelével, jelen év szeptember 1-ével, azon megjegyzéssel, hogy [ha] a segéd lelkész úr üdő közben e nemes megyéből el rendeltetnék, ezen kötelezése a nemes megyének utódára nézve nem leend érvényes.*¹²⁹⁹

Az igényesebb oktatásra való törekvés mellett a XVIII–XIX. században sok gond mutatkozott a gyerekek iskolába járatásának rendszerességével. 1824-ben Szepesy Ignác püspök levélben figyelmeztette Szentgyörgy megyéjének lakóit, hogy gyermeküket „*ne tsak téli napokban, hanem esztendőként tíz holnapig*” járássák iskolába, hiszen ezt követeli „*a királyi fő kormány szék*” és a „*fő hadi kormány*” is.¹³⁰⁰

Nagy Lajos plébános, mint iskolaszéki elnök 1885 áprilisában figyelmeztette a szentgyörgyi és a bánkfalvi falusbírókat, hogy a szülők nemtörődömsége miatt „*az iskolába járás nagyon meglazult*”, Szentgyörgyről 28, Bánkfalváról 25 gyerek maradt az iskolából.¹³⁰¹

A kántor helyettesítése

Amikor a kántortanító gyengélkedett, vagy valamiféle rendkívüli elfoglaltsága miatt nem kántorkodhatott, a segédkántor altanító helyettesítette a templomban és a temetéseken. Az altanító általában örvendett az efféle megbízásnak, mert gyakorolhatta az orgonálást és az éneklést, ami hasznára vált, ha kántortanítóságra pályázott.

Előfordult, azonban hogy a helyettesítés a gyakorisága és állandósulása miatt terhes kötelezettséggé vált. Ilyen helyzet állt elő a XVIII–XIX. század fordulóján, amikor az elaggott Potyó Ferenc kántortanítót hónapokon keresztül, megfelelő díjazás nélkül, a segédkántornak, Istvánffi Antalnak kellett helyettesítenie. Az idős *deák* már nem tudott kilométereket gyalogolni, ezért a temetések és a házszentelések kántori teendőit Istvánffi Antal végezte el. A nehéz természetű *vén deák* azonban a kántori bevételekből nem „résztett” kellő mértékben helyettesét. Mindezekre fényt vetnek a fentebb többször említett Potyó-per levelei és tanúvallomásai.¹³⁰²

¹²⁹⁹ M. 3. A. 190v.

¹³⁰⁰ M. 11. 1824.

¹³⁰¹ M. 29. 1885. 4.

¹³⁰² M. 9. 1803.

Felnőttoktatás

A Magyar Vallás és Közoktatási Minisztérium rendelete értelmében az 1870-es évek első felében folyt téli felnőttoktatás Csíkszentgyörgyön. A fiatal felnőttek esti oktatását jobbra Antal János „első altanító” és Márton Sándor „második altanító” végezte.

1872. december 7-én Becze József csíkszentmártoni szolgabíró levelet küldött Kasza Imre csíkszentgyörgyi körjegyzőnek, amelyben figyelmeztette a felnőttoktatás szükségességére, fontosságára, a körjegyző és a két *falusbíró* ezzel kapcsolatos teendőire. Levele néhány néprajzi adalékot is tartalmaz: „*A községi Bírákot pedig utasítsa, hogy a' jövő farsángra és az utánis mindig az 1 forint, illetőleg a 11 forint bé fizetése mellett is csak olyan legény és leánynak adjanak tánczra engedélyt, a' kik a' felnőttek iskolájában részt vettek és venni fognak. Továbbá pedig a' községben minden ház gazdáját figyelmeztessék arra, hogy csak azon ifjaknak adjanak fonóka tartás végett házuknál helyet, kik a' felnőttek iskolájában járnak, s ezeknek is csak akkor, midőn iskolai idő nincs, t.i. ha a' férfiak hétfőn, szerdán és pénteken vannak iskolába, tehát ezen estéken a' leányoknak helyt adni lehet, más időben 1-5 forint büntetés terhe alatt tiltsák el.*”¹³⁰³

A csíkszentgyörgyi plébánia irattárában fennmaradt két jegyzék azokról a szentgyörgyi és bankfalvi fiatalokról, akik 1871/1872-ben és 1873-ban, felnőttoktatásban részesültek.

Az 1872. évi jegyzék három „szakaszba” rendezve 125 nevet tartalmaz. Az első szakaszba 44 nő és 35 férfi, a második szakaszba 34 férfi, a harmadik szakaszba 12 férfi tartozott. A szakaszokba sorolás valószínűleg tudásbeli szintkülönbségeket takart. A tanulók nagy többsége a 18-25 évesek közül került ki. Két harminc éven felüli nő házasságban élt, a többi nő hajadon jogállású volt.

A tanfolyam végén megírt tanítói beszámoló szerint a felnőtt fiatalok oktatása „*megkezdett...1871. november 20-dik napján és folyt naponként esti 6 órától fogva 8-9 óráig, s néha tovább is, vásár- és ünnepnapok kivételével, a) a plébánia lak nagytermében, b) Antal János első altanító házában, c) Márton Sándor második altanító szobájában. Befejeztetett 1872. április 21-én*” jól sikerült vizsgával.

A beszámoló készítője azt is megírta, hogy mit tanultak a jó hangulatú tanfolyam résztvevői. „*Mindhárom szakaszbeli felnőttek tanítottak: 1. Táblán és papíron írni, 2. Nyomtatást és kéziratokat olvasni, 3. Főbéli és táblai számadásra, 4. Természetrajzi ismeretekre a fali táblák szerint, 5. Szent és szívet nemesítő világi énekek és dalokra, 6. Gyakoroltattak helyesírásban, fogalmazásban és erkölcsi darabok és példák előadásában és elszavalásában.*”¹³⁰⁴

Az 1873. évi jegyzék 81 férfi és 64 női nevet tartalmaz. A 145 szentgyörgyi és bankfalvi név viselője 1873. január 1-jétől 1873 márciusának végéig vett részt felnőttoktatási esti tanfolyamon. Kevesen akadtak köztük ismétlők is, akik az 1871/72. évi tanfolyamot már látogatták. A jegyzék készítője táblázatos kimutatást állított össze arról, hogy a tanfolyam résztvevői közül a tanulás kezdetekor kik tudtak és kik nem tudtak írni, illetve kik tanulták meg a tanfolyam alatt az olvasást és a betűvetést.

¹³⁰³ M. 11. 1872.

¹³⁰⁴ M. 11. 1872.

Végül az alábbi számadatokban bővelkedő szöveges összesítést vetette papírra a tanfolyam eredményeiről: „*A felnőttek iskolájába a' tanfolyam elején béíratta magát férfi 81, nő 64, összesen 145 egyén. Ezekből írni, olvasni tudott 32 férfi és 9 nő, összesen 41. Csakis olvasni 48 férfi és 57 nő, összesen 105. Sem írni, sem olvasni nem tudott 49 férfi és 54 nő, összesen 103. Írni megtanult 32 férfi és 24 nő, összesen 56. Írni, olvasni megtanult 48 férfi és 29 nő, összesen 77. Oktatást nyert még a' fejbéli számtanban 79 férfi és 64 nő, összesen 143, a jegyekkel számolásban 48 férfi, 11 nő, összesen 59, a' földrajz- és természetrajzból 81 férfi és 64 nő, összesen 145.*”

Kiegészítésként a számokhoz hozzátehetjük, hogy a tanfolyam elején az írni, olvasni tudók jobbára azok közül kerültek ki, akik 1871/72-ben is jártak a tanfolyamra. Mindebből következik az a tanfolyamvezető által le nem írt tény, hogy az 1873. évi tanfolyamot elsősorban analfabéták számára szervezték. Valószínűleg úgy válogatták össze a két faluból a 16-30 év közötti fiatalokat, hogy az írni-olvasni nem tudók a tanfolyam tanulói között legyenek.

A 103 írni-olvasni egyaránt nem tudó fiatal fölöttébb soknak tűnik egy olyan megyében, ahol a XVII. század vége óta igazolhatóan működött iskola és létezett iskolai oktatás. Ezek a 20 év körüli fiatalok a XIX. század közepén mit csináltak az iskolában, hogy analfabéták maradtak? Hogy tanítottak a szentgyörgyi iskolában a XIX. század közepén, ha 1873-ban 103 felnőtt analfabéta fiatalot találtak a két falu lakói között?

Az 1873. évi felnőttoktatási tanfolyam nagy eredményének tekinthető, hogy a két altanító 77 fiatalot megismertetett az írás és az olvasás tudományával.¹³⁰⁵ Ténnyel azonban maradt még bőven, hiszen közel 40 évvel később, az 1910. évi népszámlálás idején is találtak analfabétákat a népesség összeírói.¹³⁰⁶

Helység	Teljes népesség 1910-ben	Írni-olvasni tud	Írni-olvasni nem tud
Bánkfalva	1495	690	805
Szentgyörgy	2127	1284	843
A megye összesen	3622	1974	1648

A fenti táblázat pontos, de a lényegét elfedi. A teljes népesség száma ugyanis magába foglalja a csecsemőket is, akik egy társadalomban sem tudhatnak írni-olvasni. 14 éves korára azonban mindenki, aki akart és tudott, megtanulhatott írni. Helyesnek látszik tehát, ha a teljes népességből levonjuk a 14 éven aluliakat, és az írni-olvasni tudók számát a 14 éven felüliek számával vetjük össze.

Helység	14 éven felüli népesség 1910-ben	Írni-olvasni tud	Írni-olvasni nem tud
Bánkfalva	1016	690	326
Szentgyörgy	1363	1284	79
A megye összesen	2379	1974	405

¹³⁰⁵ M. 11. 1873.

¹³⁰⁶ NÉPSZ. 1912. 386–387.

Katolikus egyesületek szervezése, irányítása

A közművelő feladatokkal létrehozott katolikus egyesületek jobbára a XX. század első felében szolgálták Szentgyörgy megyéjében a lakosság művelődését, társas életét. Ezért tevékenységük részletes elemzése nem e könyv feladata, annak ellenére, hogy működésükben fontos szerepet játszottak a tanítók.

Példa gyanánt álljon itt néhány szó az Erdélyi Katolikus Népszövetség csíkszentgyörgyi tagozatáról, amely 1924. április 11-én alakult meg nagy szónoklatok és éljenezések közepette a templom kerítésében. A megalakulás főlemelő aktusáról Király István kántortanító írta a jegyzőkönyvet.¹³⁰⁷ A „Népszövetség” kulturális szakosztálya többször rendezett a megye hajdani házának nagytermében táncmulatsággal egybekapcsolt műkedvelő színelőadásokat. 1929. február 10-én például a *Sárga csikó* című népszínművet mutatták be a szentgyörgyi és a bánkfalvi fiatalok.¹³⁰⁸ 1932. március 17-én Incze Domokos plébános jelentést írt az egyesület tevékenységéről. Ebből látható, hogy a „Katolikus Népszövetség” csíkszentgyörgyi tagozatának 70 rendes és 28 pártoló tagja volt. Keretében működött az Ifjúsági Egyesület, a Katolikus Olvasókör és a 16 tagú dalárda. A rendszeres összejövetelek megszervezésében, az ismeretterjesztő előadások megtartásában, az olvasókör és a dalárda működtetésében nagy szerepük volt a megye tanítóinak.¹³⁰⁹

Harangozás és sekrestyei szolgálat

Fentebb többször szó esett már arról, hogy a segédkántort és az altanítót a XIX. század közepéig leginkább *harangozónak* nevezték. „A harangozó szó jelentésének változása” című alfejezetben röviden bemutattam, hogy a „segédkántor”, „altanító” jelentésű *harangozó* szó miként változott át a „harangozó-sekrestyést” jelölő szóvá. A segédkántor, illetve az altanító *harangozó* megnevezése azért volt eleven nyelvi gyakorlat a XVII–XVIII. században és a XIX. század első felében, mert abban az időben a kántortanító segítőtje, az altanító végezte a templomi harangozást. Az altanító kántorsegéd munkaköréhez tartozott a harangok rendszeres megszólaltatása és bizonyos sekrestyei tevékenység is.

Amikor a csíkszentgyörgyiek 1782-ben panaszkodtak papjukra, a megye autonómiáját megsértő Bocskor Mihály plébánosra, többek között azt is kifogásolták, hogy maga választja ki, ráadásul rosszul, a harangozást és a sekrestyei teendőket végző altanítókat: „*A harangozókotis, kik Sekrestyénkre is szoktak gondot viselni, csak maga tevése szerént fogadgya és tartya, semmit abból ránk nem vigyáz, néha olyanokat vészen bé, kik másutt a'béli kenyereket el vésztették.*”¹³¹⁰

A harangozói és a sekrestyési tevékenység Szentgyörgyön a XIX. század második felében lett a tanítástól és a kántorkodástól független önálló foglalkozás.

¹³⁰⁷ M. 11. 1924.

¹³⁰⁸ M. 11. 1929.

¹³⁰⁹ M. 11. 1932.

¹³¹⁰ M. 8. 1673/1782.

A XVII–XVIII–XIX. században az áldoztatáshoz szükséges ostyát a megyés templomok környezetében helyben állították elő. Az ostyasütés a XIX. század végéig Szentgyörgy megyéjében is a *harangozó*nak is nevezett altanító feladata volt. Akkortájt lett az új harangozó–sekrestyés munkakör része.

Szentgyörgy megyéjének töredékesen előkerült, talán 1729. évi templomi leltárában olvasható: „*Ostya sütő vas egy figurával.*”¹³¹¹

1802. december 1-én írta Potyó-perbéli levelében a fakepéből való részesedés kapcsán Istvánffi Antal szentgyörgyi „harangozó”, kántorsegéd–altanító: „*A fa bérnek tertialitása valamint más Megyékben úgy ittenis a harangozókat illetvén... [de]... én hogy ide jöttem, aszt mondotta Néhai Ferencz Deák Uram, hogy mivel mind én mind a társam ifju legények vagyunk, több részt a fából nem ad, hanem vigyünk belőle szükségünkre, de ez a vitel tsak addig engettetett meg, amíg a Gyermekek begyűltek az iskolába, kik magok hoztak fát magoknak, az után pedig ha a fához nyúltunk, pirongatást szenvedtünk, úgy hogy ostya sütniis a Fő Tisztelendő Úrnak házárol vittünk fát, vagy ottan süttöttük asztot, és így esztendőnként a minket illető fabéli tertialitásnak alig felét magunk el költvén, a más fele Ferencz Deák Uramnak maradott.*”¹³¹²

Az ostyasütéshez szükséges lisztet és az ostyasütő eszközöket: a sütővasat és a vágót a megye biztosította az altanítók számára. Ezáltal a megyebírói számadásokban előfordultak ostyával, ostyasütéssel kapcsolatos leírások: „*Ostya tartani való kis ládát csináltattott*” (1731),¹³¹³ „*Particula metsző vas csinálásáért*” (1750),¹³¹⁴ „*Egy véka ostyának való tiszta buzáért*” (1787),¹³¹⁵ „*Ostya sütő vasért*”, „*Ostya vágó nagyobb és kisebb vasért*” (1789).¹³¹⁶

HARANGOZÓ–SEKRESTYÉS

A *harangozó–sekrestyés* munkakör Csíkszentgyörgyön a XIX. század második felének közepén vált ki és önállósult a *harangozó–tanító* munkakörből. Az új, templomi szolgálatra szakosodott funkció magára vette a régi *harangozó* nevet, amittől viszont korábbi viselője, az altanító megszabadult.

A harangozó–sekrestyés a XX. század elején Csíkszentgyörgyön a következő feladatokat, munkákat végezte: harangozott, sekrestyei szolgálatokat tett, mosta és rendben tartotta a liturgikus ruhákat, takarította a templomot és környékét, ostyát süttött, felügyelt a köztemető rendjére.¹³¹⁷

(Fentebb a temetők kapcsán már írtam arról, hogy a XX. század első felében a harangozónak milyen szerepe volt a köztemető rendjének biztosításában.)

¹³¹¹ M. 30.

¹³¹² M. 9. 1803.

¹³¹³ M. 6. 457.

¹³¹⁴ M. 6. 509. A *particula* szó itt ostya jelentésű.

¹³¹⁵ M. 6. 374.

¹³¹⁶ M. 6. 376.

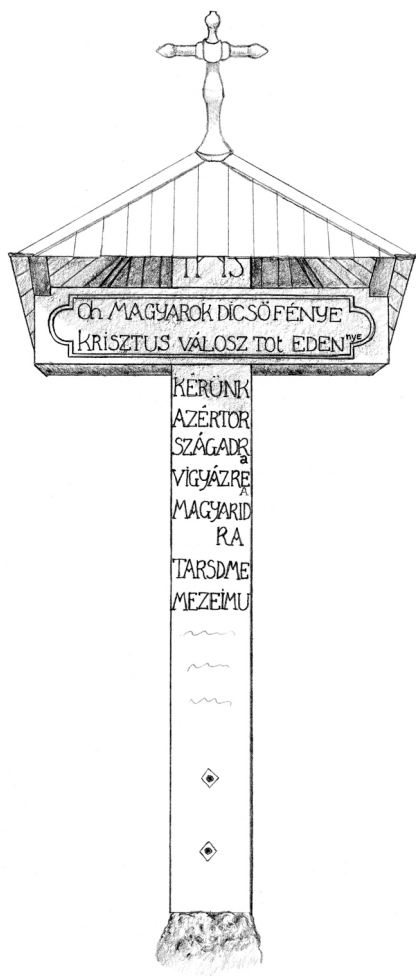
¹³¹⁷ A harangozó–sekrestyés néhány teendőjének felemlítésével: M. 11. 1916.

Keresztes József harangozó–sekrestyés 1912. január 25-én kérelemmel fordult az egyháztanácshoz, hogy az a templomi ruhák mosásáért és az ostyasütésért fizetett díját a nagy drágaságra való tekintettel emelje fel. Levele fontos információkat tartalmaz a szentgyörgyi ostyaszükségletről és az ostyasütésről: *„Az anyag drágaságán kívül Kegyeskedjék a Tekintetes Egyháztanács figyelembe venni, hogy évenként 7-8 ezer db ostya szükségeltetik, úgy osztva be, hogy minden két hétben frís készítmény legyen.”*¹³¹⁸

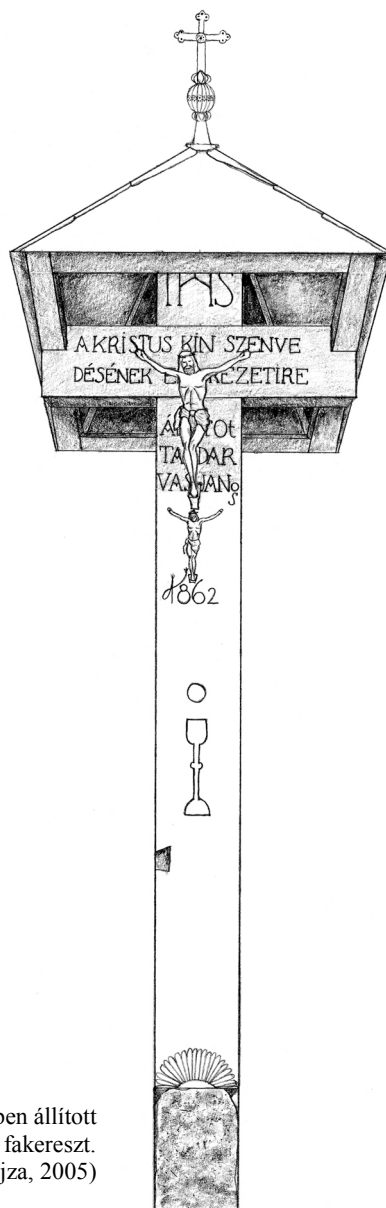
Keresztes József a világháború alatt több alkalommal is ostromolta az egyháztanácsot mosási és ostyasütési díjának felemelése érdekében. Az egyháztanács általában teljesítette a kérését.¹³¹⁹

¹³¹⁸ M. 11. 1912.

¹³¹⁹ M. 4. 341., 347.

8. ábra. Bánkfalvi fakereszt.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

9. ábra. 1862-ben állított
bánkfalvi fakereszt.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

A TÖRVÉNYKEZŐ, FEGYELMEZŐ, RENDTARTÓ MEGYE

AZ EGYHÁZI FEGYELMEZÉS KUTATÁSA

A magyar néprajzi és történeti irodalom jeles tanulmányokat tud felsorakoztatni az egyházi fegyelmezés kérdésköréről.¹³²⁰ Ezek a közlemények leginkább a magyar református közösségek egyházi fegyelmezéséről, a református presbitériumok törvénykezéséről szólnak. Hovatovább az a képzet alakulhat ki, hogy csak a protestáns egyházak fegyelmezték híveiket, a helyi egyházszervezetek vezető testületei közül csak a református presbitériumok végeztek rendszeres törvénykező tevékenységet. Mielőtt ez a csalóka képzet eluralkodna a tudományos közfelfogásban, sietnünk kell kijelenteni, hogy a székely katolikus egyházközségek *megyeszéke* néven emlegetett fórumai a XVII–XVIII–XIX. században ugyanúgy fegyelmezték megyéjük népét, mint protestáns társszervezeteik. A katolikus esperesek vizitációi ugyancsak rettegett törvénykezési alkalmaknak számítottak. A katolikus székely megyék egyházi fegyelmezéséről azonban ezidáig nem született önálló tanulmány. A székely katolikusok helyi egyházi törvénykezéseire gyanakodni lehetett Veszely Károly 1860-ban kiadott egyháztörténeti adattárának „Egyházi törvénykezés” című rövid fejezetéből.¹³²¹ Imreh István a „Törvényhozó székely falu” hatalmas bevezető tanulmányában nem tett különbséget felekezetek között, amikor a megyeszékéről írt, de példáinak egy része székely katolikus falvakból származott.¹³²²

Egy olyan könyvben, amely Szentgyörgy megyéjéről szól, feltétlen írni kellene a szentgyörgyi megyeszéke hajdani törvénykező szerepéről. Ha ezt megtenném, csökkenteném a katolikus egyházközségek fegyelmező tevékenységéről az irodalomban jelenleg mutatkozó hiányt. Ráadásul Szentgyörgy megyéje fölöttébb alkalmas lenne az efféle vizsgálatra, mert 1714-től az 1770-es évek közepéig írott dokumentumok alapján követhető az egyházközség törvénykező gyakorlata. Sajnos, a bőség is okozhat zavart. Hét évtized egyházi fegyelmezésének, törvénykezésének sokoldalú, alapos elemzése, bemutatása túlfeszítené e könyv kereteit. A figyelemre méltó „megyebeli” forrásanyag, a főesperesi vizitációk és más székely megyék törvénykezési forrásaival összedolgozva önálló könyvet kíván. Remélhetőleg, lesz még alkalmam ezt a hatalmas feladatot teljesíteni, elvégezni!

Röviden azonban itt, ebben a könyvben is megemlékezem Szentgyörgy katolikus megyéjének törvénykezéséről és egyházi fegyelmezéséről. Nem foglalkozom itt szervezeti kérdésekkel, a *megyeszéke* működésével és más törvénykező fórumokhoz való viszonyával. Nem számszerűsítom a rendelkezésemre álló adatok sokaságát. Csak felületesen írok a büntetésekről. Elsősorban a legfontosabb vétségeket veszem számba. A *megyeszékén* tárgyalт ügyek legtöbbször hevenyészve papírra vetett tény-

¹³²⁰ A téma irodalmából a teljességre törekvés igénye nélkül: ILLYÉS Endre 1941., JÁVOR Katalin 1971., B. KOVÁCS István 1986., LACKOVITS Emőke 2007., KISS Réka 2008.

¹³²¹ VESZELY Károly 1860. 293–301.

¹³²² IMREH István 1983. 108–120.

állásainak idézésével hozok példákat a XVIII. századi katolikus székely falusi társadalom és az egyház értékrendjével, szabályaival ütköző vétségekre.

Példatáram, jegyzőkönyvi szövegrészeket közreadó összeállításom csupán ízelítő akar lenni egy katolikus székely közösség XVIII. századi rendtartó igyekezetéről; erkölcsöt, vallást védő, fegyelmező tevékenységéről.

ERKÖLCSI ÉS VALLÁSI VÉTSÉGEK A CSÍKSZENTGYÖRGYI MEGYESZÉKE ELŐTT

Felmerülhet a kérdés: mit tekintettek vétségnek Szentgyörgy megyéjének megyebírái, szentegyházfiai és hűtősei a XVIII. században? A megye törvénykezési határozatai alapján a válasz a következőképpen fogalmazható meg. Vétségnek számított az a cselekedet, viselkedés, szóhasználat: 1. amely az egyház tanításaival, elsősorban a tízparancsolattal ütközött, 2. Ami a régi megyebeli vagy székelyföldi konstitúciókkal ütközött, 3. Ami a helyi szokásjoggal ütközött.

Az egyházi fegyelmezés írott dokumentumai alapján Szentgyörgy megyéjében a következő vétségek számítottak a leggyakoribbaknak és a legjellemzőbbeknek: ünneprontás munkavégzéssel, misemulasztás, gyónás elmulasztása, bűjszegés, helytelen templomi viselkedés, káromkodás, paráznaság és tiltott szerelem, tiltott táncolás, engedetlenség a megye vezetőivel szemben, szülők szidása és verése, feleség szidása és verése, babonaság, asszonyavatás nélkül járkálás, haragtartás, piaci vétségek.

Utóbbiak valószínűleg amiatt kerültek a *megyeszéke* elé, mert a piacot a megye működtette. Figyelemre méltó, hogy nagyon elleni bűncselekmények, magyarán, lopások nem szerepeltek a megyeszéki törvénykezés programjában. Ezeket bizonyára a *faluszéke* tárgyalta, de ennek határozatai elvesztek, vagy lappanganak.

Az ünneprontás és a misemulasztás vétsége némi magyarázatra szorul. A XVIII. században a római katolikus egyház a falvakban nem csak azt várta el híveitől, hogy a vasárnapokat és a sátoros ünnepeket tartsák meg munkaszünettel és misehallgatással, hanem sok más ünnepen is tiltotta a munkavégzést és megkövetelte a templom látogatását. A megyeszékén olyan ünnepek megszegését is kifogásolták a megye vezetői, amely ünnepek a XX. században kikerültek a munkaszünettel és misehallgatással megünnepelendő jeles napok sorából. Egyébként is az ünneprontó és a misemulasztó vétkek ritkán estek a sátoros ünnepekre. A szentgyörgyiek és a bánkfalviak inkább a kisebb ünnepeket, például a szentek dologidőbe eső nyári, őszi ünnepeit sértették meg munkavégzéssel, havasban maradással, misemulasztással.

A megyeszékek törvénykezési dokumentumainak tanúsága¹³²³ szerint Szentgyörgy megyéjének lakosai a XVIII. században munkavégzéssel az esztendő következő ünnepein követtek el ünnepszegést, ünneprontást: Úrnapja (változó), Pünkösöd (változó), Szent Jakab apostol (nagyobb), (júl. 25.), Úr színe napja (Urunk színévaltozása), (aug. 6.), Szent Lőrinc napja (aug. 10.), Szent István király (aug. 20.), Szent Bertalan napja (aug. 24.), Kisboldogasszony ünnepe (szept. 8.), Szent Máté apostol (szept. 21.), Szent Imre napja (nov. 5.), Szent Márton napja (nov. 11.),

¹³²³ M. 1., M. 2.

Szeplőtelen fogantatás (dec. 8.), Szent Tamás apostol ünnepe (dec. 20.), Karácsony (dec. 25.).

Misemulasztás a következő ünnepeken fordult elő úgy, hogy az vétségként a *megyeszéke* elé került: Gyertyaszentelő Boldogasszony (febr. 2.), Pünkösöd másodnapja (változó), Szent László király ünnepe (jún. 27.), Szent Péter és Pál ünnepe (jún. 29.), Mária Magdolna napja (júl. 22.), Szent Jakab apostol (nagyobb), (júl. 25.) Szent Lőrinc napja (aug. 10.), Nagyboldogasszony (aug. 15.), Szent Máté napja (szept. 21.), Szent Mihály arkangyal napja (szept. 29.), Szent Katalin napja (nov. 25.), Szent Tamás apostol napja (dec. 20.), Aprószentek napja (dec. 28.)

A vétségeket legtöbbször a *megyebíró* terjesztette a *megyeszéke* elé. Következésképp, a megyebírónak pontos információkkal kellett rendelkezni arról, hogy a megye tagjai mikor, miféle szabály megszegésével, hogyan vétkeztek. A megyebírók, a szentegyházfiai és a hűtösök nyitott szemmel jártak megyéjük két falujában. Sokat láttak, sok eseményről értesültek. De miként tudtak meg olyan eseteket, hogy valaki egy távoli havasi kaszálón káromkodott, vagy egy ünnep reggelén otthon a kemencéjében kenyeret sütött? Létezett egy jól kiépített besúgóhálózat? Vagy a megye lakosaiban annyira túltengett az öntudat, hogy azonnal rohantak a megyebíróhoz, ha valami vétséget, helytelen viselkedést tapasztaltak? Ezekre a kérdésekre csak további aprólékos mikroutatások adhatnak feleletet.

BÜNTETÉSEK

A csikszentgyörgyi *megyeszéke* által vétségekért kiszabott büntetések sorában gyakoriságukat tekintve első helyen állnak a pénzbüntetések, korabeli nevükön a *mulkták*. A XVII–XVIII. századi törvények és konstitúciók a falusi bírók büntetés kiszabásainak felső határát 12 forintban határozták meg. Nagyjából ugyanez az értékhatár vonatkozott a megyebírók megyeszéki törvénykezésére is.

A pénzbüntetés gyakoriságához talán hozzájárult az a körülmény is, hogy a *mulktából*, mint bevételből a megyének, a templomnak és személy szerint a megyebírónak haszna származott.

Bizonyos vétségeket, például az ünneprontást, a misemulasztást szinte kizárólag pénzfizetéssel, *mulktával* büntették a megye vezetői. Csak úgy röpködtek a megyeszéken az 1-2-3-6 forint fizetéséről szóló ítéletek! Ezek értelmezéséhez érdemes figyelembe vennünk, hogy a XVIII. században falusi környezetben, egy paraszti életmódot folytató társadalom tagjai számára az 1 magyar forint nagy pénznek számított. A számadáskönyvekből láthatjuk, hogy bizonyos családfők 5-10-20 forintot vettek föl hitelbe a templom pénztárából, és tartozásukat hosszú évekig nem tudták visszafizetni. Végül valamelyik szántóföldjüket ajánlották fel 5-8-10 forintnyi hitelük törlesztésére. Az 1-2-3-6 forintnyi büntetés hatalmas megterhelést jelentett a közszekely társadalom családfői számára. Az a fiatal, aki viselkedésével kiérdemelte a fenti pénzbüntetést, számíthatott apja tartós haragjára és családtagjai retorziókat sem nélkülöző hosszas szemrehányásaira.

A megye vezetői bizonyos esetekben, például egy sertéspásztor legényke elitélése alkalmával eleve számítottak arra, hogy a kiszabott pénzbüntetést a vétkes nem tudja kifizetni, ezért lapátsapásokban is meghatározták a büntetését.

A *megyeszéke* bizonyos esetekben megengedte, hogy az elítélt ha „*meg akarja a Tesit váltani*”, a lapátsapások elszenvedése helyett pénzt fizethessen. Valószínűleg a módosabb felnőtt férfiak éltek ennek a választásnak a lehetőségével.

Gyakran alkalmazott büntetésnek számított a *megcsapatás*. Legtöbbször a *szentegyházfiak* hajtották végre mise után, a templom mellett, vagy hétfőn a piacon. Az ütlegetésnek mindenképpen nyilvánosan, sok néző előtt kellett történnie. A visszaeső káromkodók és paráználkodók *megcsapatása* lehetett *vesszőzés*, *lapátoztatás*, *furatoztatás*. Utóbbit a *furatosnak* nevezett különleges lapáttal végezték. Legtöbbször 25-öt vertek a vétkesre, de előfordult 50, sőt 100 ütéses büntetés is.

Az *ekléziakövetés* fogalma a református egyház fegyelmező gyakorlatából vált ismertté a magyar néprajzi irodalomban. Maga a kifejezés sokféle szintű nyilvános, megalázkodó bocsánatkérést jelentett. A csíkszentgyörgyi megyeszéke jegyzőkönyveinek tanúsága szerint kijelenthető, hogy a katolikus székely egyházközségek fegyelmezési eszköztárában is, mellékbüntetés gyanánt, fontos szerepe volt az ekléziakövetés büntetésének. A magyar nyelvű ítéletekben gyakran latinosan fejezték ki a jegyzők a vétkesre rótt feladatot: *rekonciáljon ekléziát* – írták. Máskor magyar szavakkal fejezték ki a közösség akarátát: „*az Nemes Megyét... jövő vasárnap kövesse meg*”. Volt példa az ismert *ecclesiát* kövessen megfogalmazásra is.

A vétkesek, ha személy szerint megsértettek valakit, kénytelenek voltak nyilvánosan, a megye népe hallatára bocsánatot kérni a szidalmakkal vagy tetteleg is bántalmazott személytől. 1745-ben például a megyeszéke arra ítélte egy bankfalvi férfit, hogy „*in publico loco térden állólag kövesse meg*” az apját, akit előzőleg bántalmazott.

1761-ben egy misemulasztó azt az ítéletet kapta, hogy egy héten át minden nap misét hallgasson. 1743-ban egy bankfalvi férfi, aki elhanyagolta a gyónást, arra kényszerült, hogy 1 forint bírság terhe alatt a misére összegyülekezett megyebeliek szeme láttára a szentgyörgyi templomban gyónjon meg.

Súlyos büntetésnek számított a „*kézi kalodába vonattatás*” és a vele legtöbbször együtt járó *megcsapatás*, természetesen a megye nyilvánossága előtt. Még súlyosabb megpróbáltatást jelentett az elítélt számára a *perengérbe vonatás*, a *perengérben* való misehallgatás és megcsapatás. A *perengér* néven emlegetett *pellengér* egy kő vagy faoszlop lehetett a templom közelében. Ahhoz láncolták hozzá az elítéltet, hogy a megyebeli nép láthassa a vétkes sorsát és okuljon az esetből. Csíkszentgyörgyön sokszor használták a szégyenoszlopot, talán meg is rongálódott, vagy az idő kikezdte. 1738-ban „*Újj perengéret*” készítettet a két megyebíró.¹³²⁴

Néhány esetben a legsúlyosabb ítéletet is meghozta a csíkszentgyörgyi megyeszéke: a visszaeső bűnöst a *perengér*, a *kézi kaloda*, a *megcsapatás* és az *ekléziakövetés* után *kicsapatta a megyéből*. A kicsapott személynek szégyenletes körülmények között el kellett hagynia Csíkszentgyörgy és Csikbankfalva helységek, vagyis Szentgyörgy megyéje területét. A paráználkodó, a helyi erkölcsi elvárásokkal renitensen szembeszegülő fiatal nők könnyen juthattak a megyéből kitoloncoltak sorsára.

¹³²⁴ M. 6. 477.

Ilyen lány volt a szentgyörgyi Préda Katalin, aki hol románnak, hogy magyar-nak adta ki magát, attól függően, hogy hol leselkedett rá veszély. Maga büszkélkedett pálfordulásaival: „*El merészelte mondani, hogy ha a magyarok akarják büntetni, oláh leánnak nevezi magát, ha pedig az oláh pap akarja büntetni, magyar leánnak nevezi magát, és így senkitől sem fél*”. 1749-ben azonban nem kerülhette el sorsát. Paráznaságaiért megkapta a szentgyörgyi megyeszéke kiutasító ítéletét: „*hét-fő napon perengéreztessek meg, csapattassék meg, annak utána ezen nemes megyéből proscibáltassék*”. A leány az ítélet hallatára hatalmas könyörgésbe kezdett, aminek hatására a bírák némiképp megenyhültek. Az új ítéletből kihagyták a kicsapatást, de az elviselendő gyötrelmeket megtoldották néhány nehezítő körülménnyel: „*A következő vasárnap templombeli solemnitás alatt első harangszótól fogva, míg a nép a templomból ki jó a perengér mellett szalma koszorú alatt, kakas tolval meg rakván, egy seprűt a keziben fenn tartván, ezt véghez vivén rekonszolidáljon ecclesiát in publico*”¹³²⁵

Nehéz sors jutott a tiltott szerelmekbe bonyolódott Bánkfalvi Dobai Annának is. 1745-ben a megyeszéke egyéb gyötrelmek után a megyéből való kicsapatásra ítélte: „*Mikor nagyobb confluxusa lesz az Ecclesiának, vagy ünnepen, vagy vasárnapon a perengérben misét, prédicatiót hallgatván coram tota plebe tövissel veretessék meg, in super a' Megyéből csapattassék ki*”.¹³²⁶

A VÉTKEK PÉLDATÁRA

(Az alábbi adattárban az idézett szövegrészeket forrását helykímélés céljából nem lábjegyzetek formájában adom meg, hanem a szöveg keletkezési évszámával együtt zárójelben közlöm.)

Ünnepet szegett, ünnepet rontott munkával

Kenyeret sütött

Szent-Györgyi Tulit Miklósné Ágnes „*Úr napján Kemenczében Kenyeret sütött*”. (1760, M. 2. 30.)

Szentgyörgyi Tompos Andrásné „*1765. esztendőben Szent Mihály havában Szent Máthé Apostol ünnepe napján kenyeret sütött*”. (1766, M. 2. 64.)

Ganét hordott

Bánkfalvi Koncsag István „*Szent Tamás Apostol napján egy szán s. v. ganyét vitt ki a mezőbe*”. (1769, M. 2. 71.)

¹³²⁵ M. 1. 115.

¹³²⁶ M. 1. 78.

Aratott, csépel, gabonát tisztított

Bánkfalvi nagyobb Péter István „Ünnepet szegett, hajnalig aratott úr színe napjára virradólag”. (1760, M. 2. 31.)

Koncsag Mihály és Gál János „Vasárnap kalongyát verettek, szárogattattak cselédekkel”. (1717. M. 1. 7.)

Szentgyörgyi Kasza Mátyás „A közelebb el mult buza vetésnek idein vasárnapra virradólag hajnalig csépeltek kaláka alkalmatossággal”. (1746, M. 1. 89.)

Bánkfalvi György Ferenc két lánya, Anna és Katalin „Ünnep napon szent Műsét el vesztegetvén in publico buzát mostanak a vízen”. (1750, M. 1. 116.)

Szentgyörgyi László Antal „egy szent vasárnap gabonát szórt”. (1769, M. 2. 74.)

Esztenára kenyeret vitt

Szentgyörgyi Márton Istvánné Anna „Az közelebb el mult Úrnapján müse előtt egy Cseléditől az esztenára kenyeret küldött, mely is a szent műsét akkor el vesztette”. (1738, M. 1. 39.)

Bánkfalvi Bene György „In Anno 1770-ben Szent Jakab napján a Szent Misét el vesztegette esztenára kenyér vitellel”. (1771, M. 2. 77.)

Esztenán járt ordáért

Bene Jakab „Szent Máthé Apostol napián stenára járt ordáért”. (1731, M. 1. 25.)

Esztenán járt, esztenán hevert

Bánkfalvi Szeben György „Az közelebb el mult pünkösöd ünnepin Égetvész sorkában a Szent Györgyi havason lititált, esztenán hevert, egész ünnepen nem halott műsét”. (1737, M. 1. 38.)

Szentgyörgyi Csiszér István „Nagyobb Szent Jakab napján műsét vesztegett és az esztenán haszontalanul latitált”. (1740, M. 1. 41.)

Égettort főzött

Szentgyörgyi Székely Andrásné „Karacson napiara virradólag égett tort főzött”. (1715, M. 1. 5.)

Bánkfalvi Lőrinczné Erzsébet „Úr Színe napján Égett tort forrózott, Szent Lőrinc napiára virradólag virratig ki főzte”. (1745, M. 1. 79.)

Mogyorót, málnát szedett

Szentgyörgyi Fazokas Ferenc „Vasárnap másod harang szókor müse előtt magyaroba ment, műsét vesztegetve”. (1745, M. 1. 82.)

Gyűjtő István és felesége Anna „*A közeléb el mult Kös Asszony napján reggel magyaróba mentek, szent misét el vesztegetvén*”. (1746, M. 1. 87.)

Szentgyörgyi Ambrus Ferenc primipilus leánya, Éva „*Ez jelen való 1769-dik esztendőben... az Anya Szentegyház törvényeivel nem gondolván, ünnepen és vasárnapon mise előtt magyaró szedni jártak, mely miatt Szent Misétis el mulatták*”. (1769, M. 2. 73.)

Szentgyörgyi Gáll Bartalisné két lánya, Erzsébet és Heléna „*Szent vasárnap, úgy mint 6-ta 7-bris mise előtt málnába mentek*”. (1743, M. 1. 59.)

Szekérrel járt

Bánkfalvi Bíró Benedek „*Szent Vasárnap circiter vacsora tájat egy szekér buzát hozott az mérőről*”. (1719, M. 1. 13.)

Bánkfalvi Péter Kelemen „*A' közeléb el mult zab aratáskor vasárnap nap jó reggel harmad magával szekéren az esztenára ment, ugyan azon vasárnap este ha is jött terhesen*”. (1745, M. 1. 83.)

Bánkfalvi Péter István „*A' Szent Misét Szent Bertalan napján el mulatta, Esztenára ló szekéren járván*”. (1767, M. 2. 67.)

Bánkfalvi Könce István primipilus „*Anno 1769. Szent Lőrincz napján estve szekérbe fogván ökreit, kendert hozott az mezőről*”. (1769, M. 2. 75.)

Szénamunkát végzett

Szentgyörgyi Koncsag János és társa „*Szent István király napján a Szent Müsét... el vesztegették, ...Heveder nevű helyben szénát raktak bé*”. (1740. M. 1. 40.)

Bánkfalvi Szeben Péter „*Az közeleb el mult Kis Asszony napján és Kis Asszony nap előtt való vasárnap Katorgában hevert, mind a két nap misét mulatott, Kis Asszony napján szénát rakott bé, azon nap terhes szekerivel haza jött*”. (1744, M. 1. 62.)

Bánkfalvi Péter József „*Szent Jakab Apostol napján láttatott szénát vontatni és rakni szolgájával edgyütt*”. (1767, M. 2. 67.)

Malmát járatta, örölt

Szentgyörgyi György Sándor Uram molnára „*Sátoros ünnepen és vasárnapokon malmát jártatta*”. (1715, M. 1. 5.)

Ványolóját jártatta

Szentgyörgyi Bodor János „*Sátoros ünnepen Malmát, Ványolóját jártatta*”. (1714, M. 1. 1.)

György Mihály „*Szent Imreh napján a ványolóját... és Szent Márton napján is... jártatta*”. (1722, M. 1. 18.)

Szentgyörgyi Tompos György úr molnára „*Szent vasárnap jó reggel a ványolót jártatta circiter nap keltekor s az után is*”. (1746, M. 1. 90.)

Különleges munkát végzett

Petres Katalin és Anna „*A varotásokat bocsúvasárnapjára viradólag nap keltéig varraták*”. (1717, M. 1. 10.)

Kasza János „*Vasárnap a házánál fa vágó botot csinált*”. (1741, M. 1. 48.)

Szőcs István molnár „*Két szent vasárnap szent mise előtt malomkövet vágott*”. (1761, M. 2. 45.)

Kasza Péter „*Szent Vasárnapon Szent Mise előtt fell Csikra Szépvízre s. v. fentőt vitt*”. (1758. M. 2. 21.)

Miséét mulasztott

Templomkerülő hírében áll

Szentmártoni mostan Szentgyörgyön lakó nemes Szabó Simon Uram... „*Ez jelen való esztendőben Szent György naptól fogvást ad 28-vum 9-bris inclusive kétszer volt a Szent György templomban misén a több vasárnapokon és ünnepeken levő miséket negligálta*”. (1728, M. 1. 19.)

Szentgyörgyi Csutak András „*Egész esztendőben templomban nem volt*”. (1757, M. 2. 17.)

Bánkfalvi Varga János „*Félesztendő folyása alatt sem megyen Templomba*”. (1760, M. 2. 26.)

Bizonyos konkrét ünnepeken a havasokban járt

Szentgyörgyi Tompos Pál „*Pünkösöd másod napján jó reggel az erdőre menvén, szent mise és predicatio vesztéssel*”. (1756, M. 2. 11.)

Bene Jakab bánkfalvi és János Albert szentgyörgyi „*Szent Jakab havában Mária Magdolna asszony napján az erdőre voltak, Szent Misét, predicator el mulattak*”. (1741, M. 2. 40.)

Bánkfalvi Tamás István primipilus „*Szent Péter és Szent Páll napján az erdőn lévén, a Szent Misét el vesztegette*”. (1761, M. 2. 38.)

Mise alatt otthon hevert

Bánkfalvi Balla Mátyás és felesége, Katalin „*1743-ban Karácson napján otthon ülén, a Szent Misét el vesztegették, úgy 1744-ben is Husvét napján misét nem hallgattak*”. (1744, M. 1. 70.)

Szentgyörgyi Préda Márton és felesége, Zsuzsanna „*Anno 1761. 15. 8-bris Szent Misét el vesztegettek, othon heverték*”. (1761, M. 2. 34.)

Mise alatt a templom mellett lődörgött

Szentgyörgyi Imre József primipilus „*Nagy Boldog Asszony napján Szent Mísét nem hallott, hanem Szent Mise alatt kívül a bokrok között [tartózkodott]*”. (1769, M. 2. 70.)

Szentgyörgyi Antal András és még három férfi „*Szent Vasárnap egész mise alatt künn henyéllettek az piacon*”. (1717, M. 1. 10.)

Mise helyett részegeskedett

Fazakas Jakabné „*jobbágy személy*” „*Egész esztendőben háromszor vagy négyyszer többször Szent Mísét nem hallgatott volna, sőt azon és más köz napokon is részegeskedett és amiatt a földön fentergett volna*”. (1769, M. 2. 69.)

Szentgyörgyi Kasza Mihály, Lőrincz Jakab primipilus és Vargyas Ferenc jobbágy „*Az el mult 1770-dik esztendőben innep és vasárnapokon Szent Mísét, prédikációkat el mulatván gyakorta, s ez alatt égett boron részegeskedtek*”. (1770, M. 2. 76.)

Bánkfalvi Balás Gáll „*Az el mult Aprószentek napián in scandallum plebis a kerítésből részegen kijöven, idestova döledezve sokakat az uttyában meg botránkoztatott, ... ugyan azon napon Szent Mísét nem hallott*”. (1731, M. 1. 25.)

Onodi János „*Szent Katalin napián részegsége mián szent Mísét el mulatott volna*”. (1731, M. 1. 25.)

Bánkfalvi Tamás Mihály fia, József colonus „*1768-ban Aprószentek napián részegsége mián Szent Mísét, prédikációt mulatott*”. (1769, M. 2. 72.)

Hosszú időn át nem gyónt

Bánkfalvi Hideg Jánosné Annus „*Az el mult közeléb való husvétii gyónást el mulatta*”. (1741, M. 1. 45.)

Bánkfalvi Ambrus János „*Három esztendőnek el forgása alatt meg nem gyónt*”. (1743, M. 1. 59.)

Bánkfalvi Seben György „*Maga mondotta bánkfalvi Gergely András házánál, hogy vagy két esztendeje, hogy meg nem gyónt*”. (1745, M. 1. 85.)

Kotormányi Kováts Tamás Úr szolgája, Varga István „*A Husvétii szent gyónást el mulatta*”. (1750, M. 1. 121.)

Böjtöt szegett

Szentgyörgyi Péter Mihály „*Szent Máthé Apostol Böitin húst övött*”. (1730, M. 1. 21.)

Szentgyörgyi Kánya Márton és Raffaj Máté „*Brassóban csépelvén az Kántor szeredán húst öttek*”. (1741, M. 1. 44.)

A templomban helytelenül viselkedett

A templomban beszélgetett, nevetgélt

Bánkfalvi Bálint Balázsné fia, János „*A' Templomban... csihog, vihog, kivált képpen az Asszonyi rendekre, magát rendetlenül viseli másoknak botránkozására*”. (1742, M. 1. 50.)

Bánkfalvi Daró Jánosné Erzsébet, colona „*In Scandalum aliarum personarum be ülven a Székbe, harmadik székbe beszélgetett által*”. (1759, M. 2. 25.)

Aludt a misén

Keresztes Sófi „*Az Templomban Isteni szolgálat alatt annyira alut, hogy mások haját rángatták, költögették, de mégis a székre le bűván, csak álomnak adta magát*”. (1731, M. 1. 25.)

Bánkfalvi Dobondi Elek „*A templomban prédicatio alatt a Legények Kórusában hortyogva alutt, annyira, hogy a szájából a nyála is csepegett*”. (1757, M. 2. 13.)

Templomi helyen vitatkozott

Bánkfalvi Máté Mihály leánya, Anna „*Vasárnap itt a Szent Györgyi Templomban a' Székben az Atrixot minden igaz ok nélkül könyökivel rútul meg taszigálta, lábávalis rúgotta, mely szék közönséges leányok széke, senkinek abban privatum nincsen*”. (1741, M. 1. 46.)

Bánkfalvi néhai Keresztes András özvegye, Anna „*Bé menvén a Csík Szent Györgyi templomba, a széknek, a' hol szokott ülni, a külső végire le ülven, másokat bé nem bocsát, sem pediglen bennebb nem ül, holott az említett templomban senkinek név szerént üllő helye nincsen*”. (1758, M. 2. 21.)

Szentgyörgyi Kánya Imréné Katalin „*A' közeleb el mult Nagy Pénteken sub Divinis, tele lévén a' Templomunk néppel... az bé ült Asszony népekre reá menvén, a' külső Asszonyt excludálta a' Székből*”. (1759, M. 2. 26.)

Szentgyörgyi Csedő Zsuzsanna „*A Templomban való szék végén magának álló heljet tart*”. (1767, M. 2. 68.)

Korához és az alkalomhoz mértén nem illendően öltözködött

Szentgyörgyi Györfi János középső leánya

„*In Anno currenti 1761. die 21 junii a Szent Templomban fej be tekerve lévén, Szent Misét úgy hallgatván*”. (1761, M. 2. 39.)

Szalai Ágnes és Szalai Márta bánkfalvi colonák „*Contra Constitutionem fő bé tekerve jártak a templomba*”, „*fő bé tekerve templomunkat frequentálták*”. (1745, M. 1. 79.)

Mise alatt kiment a templomból

György János, Csedő Dávid Úr jobbágya és társai „*A Misét végig nem várták, templomból ki mentek*”. (1717, M. 1. 7.)

Szentgyörgyi Okos Miklós és társai „*Az templomból predicatio előtt ki jöttek*”. (1715, M. 1. 4.)

Kotormányi Kovács Tamás Úr szolgája, Tankó Albert „*Az közeleb el mult Szent László király napján a szent mise szolgálat alatt, mikor Elevatoria csengetett a Minister, templomból ki ment*”. (1750, M. 1. 121.)

Káromkodott

Bánkfalvi Bene István „*Attával, ördög teremtettségével szitkozódott*” (1714. M. 1. 2.)

Bánkfalvi Szabó György, Márton István, Szeben Péter, küssebb Péter István „*Ördög attával, teremtettségével, hunczut teremtettségével szitkozódtak*”. (1743, M. 1. 52.)

Bánkfalvi Sipos Ferenc colonus „*Nagy Boldog Asszony nap tájban a Csík Bánkfalvi havason azt merte mondani, hogy disznó, menykő teremtetteste, a keresztelest is baszom.*” (1760, M. 2. 32.)

Szentgyörgyi Kánya Péter agilis, primipilus felesége, Madár Ilona „*Felebarátságának azt mondotta: az ördögök szaggassanak el testestől, lelkestől.*” (1760. M. 2. 32.)

Szentgyörgyi nemes Bors Gábor „*Az el múlt 1765-dik esztendőben Szent Mihály havában... nem gondolván Isten parancsolatgyával káromkodott... száma nélkül... disznó teremtettségével, menykő teremtettségével és ördög attával*”. (1766, M. 2. 63–64.)

Bánkfalvi nemes Füstös Antal „*Kujjon teremtettségével káromkodott*”. Azt is mondta: „*Baszom a lelkét*”. (1767, M. 2. 68.)

Szentgyörgyi Gál József „*Azt mondotta... Csizmás János nevű kereszt komájának: Üsd meg koma a feleségedet, disznó teremtetteste kurváját, inkább el tartom az gyermekedet*”. (1769, M. 2. 72.)

Bánkfalvi Tánzos József „*Ezen folyó esztendőben a nemes Megye házában disznó teremtettségével... káromkodott*”. (1774, M. 2. 81.)

Tiltott időben, tiltott helyen táncolt és táncalkalmat teremtetett

Nem engedélyezett táncos összejövetele táncolt

Szentgyörgyi Néma István és mások (kb. 18 fő) „*A Tilalom ellen Sátoros ünnepen, úgy mint Úr Napian táncoltak*”. (1715, M. 1. 5.)

Bánkfalvi Szabó György és mások (kb. 27 fő) „*Szent János napján és az utánis egész éjszakán táncoltak*”. (1717, M. 1. 10.)

Szentgyörgyi Basa Mihály „*Az közeleb el mult nyáron az oláhokkal conversalódván, diversis vicibus, vasárnapokon és ünnepeken Gábor János nevű oláhval táncolt*”. (1743, M. 1. 59.)

Kotormányi Sándor Pál felesége és leánya „*Az el mult Szent Háromság vasárnapján csűrökben tánczoltak mások s magok is, ugyan Szent Márton napjára virradólag... házánál kalákában tánczoltak*”. (1742, M. 1. 51.)

Szentgyörgyi kisebb Daró János és mások (4 személy) „*Az elmult hetekben... Daró Jánosnak fa hozó kalákája lévén contra constitutiones... tánczot indítottak és tánczoltak*”. (1742. december, M. 1. 51.)

Táncolóknak helyet adott

Bánkfalvi Máthé Mihály és Szeben Péter valamint a leányaik „*Az közelebb el mult 1737-ben... magok házoknál tilalmas üdőben tánczot indítottak hegedüssel, dudással musikáltatván, gyermekeket tánczoltattak*.” (1738, M. 1. 39.)

Bánkfalvi Máthé Mihály „*Házánál étczakának idein az Eő Kegyelme gyermekeinek, úgy mint Anna, Katalin, Borbárának... conversatiojok volt ifiakkal tánczolás, Királyné asszony ütetés, Bánkfalvi ifiaknak leánt legénnyel öszve rendelés, Királyné Asszony udvarlása... minden jövő menő ifiaknak étczakának idein vagy nappalis bátorságos conversatoria való hely adás*”. (1741, M. 1. 49.)

Kotormányi András Bartalisné „*Szent Simon nap előtt való nap házánál tánczoltak*”. (1742, M. 1. 52.)

Szentgyörgyi Kánya Miklós és felesége, Erzsébet „*Tisztelendő Plébánosunknak híre nélkül az egész el mult nyáron csak nem minden ünnep nap és vasárnapon csűriben, udvarán, házában az ifiúságok ott tánczoltak, sőt ettek, ... ittak, rikoltoztak, sok botrányozásra való dolgokat cselekedtek*”. (1743, M. 1. 56.)

Máté Péter „*A' közelebb el mult karácsony ünnepin tánczolást indítottat maga házánál, tánczoló személyeknek szállást adott*”. (1760, M. 2. 27.)

Szentgyörgyi Kánya Pál „*Anno 1769. die 21-ma X-bris, úgy mint Szent Tamás napján vagyis éczakáján viratig tánczoltak házánál*”. (1769, M. 2. 75.)

Tiltott időben muzsikált

Szentgyörgyi Tánczos György és társa „*A közelébbik való karácsony ünnepiben Menaságh megyéjében musikáltak, holott az Anya Szent Egyház akkori üdőben még lakodalomban sem engedi meg a musikát, nem hogy korcsomán*”. (1730, M. 1. 21.)

Paráználkodott, tiltott szerelmi viszonyt folytatott

Legénykedő kalandokba bocsátkozott

Szentgyörgyi Kasza József fia, János „*Az néhay Csedő Mátyás leányával Csedő Katalinnal együtt szolgálván Bors Gábor Uramnál, a leánt impregnálta*”. (1756, M. 2. 11.)

Bánkfalvi Keresztes Balázs „*Bánkfalvi Keresztes Sigmond Uram leányát, Anát a házból ki csalván, az ... árnyék alatt le nyomta, impregnálta*”. (1751, M. 1. 123., 126.)

Kotormányi András György „*Czirák Ersébettel együtt ágyban találtatott, s együtt feküttek, senki nem lévén az házban*”. (1767, M. 2. 65.)

Egy meg nem nevezett legény „*Azzal kérkedett, hogy azon éccakán... Koncsag Balázsnit, kétszer te[vén] le a mentéit a földre, s azon megh patkolta*”. (1746, M. 1. 86.)

Leányként, asszonyként túlzottan vonzódott a férfiakhoz

Szentgyörgyi Tánczos Anna és Duró Kata „*A németekkel szerelmeskedtek, paráználkottak*”. (1717, M. 1. 6.)

Szabó Balázsné Margit „*Az el mult Pünköszt napján Sert kocsmárolván, a németekkel tánczolt, éktelen szitkokkal, attával, teremttével szitkozódott, Ugyan a németekkel szerelmeskedett*”. (1717, M. 1. 7.)

Bánkfalvi Batos Kata és Keresztes Erzsébet [Valják] „*az bizonyságok, ... feslett életeket... száma nélkül... éjjel nappali katonákkal való kurválkodásokat*”. (1720, M. 1. 15.)

Varga Anna „*Mások botrányoztatására magához özvegy embereket, iffiú legényeket jártatott*”. (1722, M. 1. 18.)

Bánkfalvi Okos Magdolna és Dobondi Mártonné Anna „*Ez jelen való esztendőben a' Magyar katonák verboválása alkalmatosságával sok rendben botrányoztató képpen lévén... a' magyar katonákkal, a' kamorába szerre jártatták a' katonákat magokra*”. (1741, M. 1. 48.)

Szentgyörgyi Sükösd Judit „*Maga vallotta azt, hogy ő 14 pénzt adott egy Czigány leánnak azért, hogy néki szeretőt szervérozson*”. (1741, M. 1. 45.)

Szentgyörgyi Préda Katalin „*oláh*” leány „*Magok házoknál is mind éjjel és nappal minden szemérem nélkül illetlen társalkodásban elegyítvén magát, katonákkal és másokkal is, mind piaczon, s mások házánál is társalkodván tánczolt, illetlen tapogatásoktól nem irtóztván nyilván és mások láttára*”. (1749, M. 1. 115.)

Szentgyörgyi Illyés Mátyás özvegye, Barbara „*Az... el mult nyáron... csendes écczakáknak idein magához ifiu legént hívattatván, az szolgálóját el küldvén a hazától... az ifiu legént meg részegítvén...*” [okot adott a gyanakvásra]. (1749, M. 1. 106.)

Szentgyörgyi Varga Borbára „*Husvét második napján kimenvén a Csík Szent Györgyi bor tón lévő savanyó víz kúthoz, ott találkoztván valami lovas személlyel, suspecta conversatoria ajagállá magát azon lovas személlyel*”. (1750, M. 1. 113.)

Bánkfalvi Dobaj Anna „*1743. die 22. octobris étczakának idein Bánkfalvi Dobondj Mihály házánál a' csűr mellett suspecta conversatioba elegyítette magát, üdőt is removálván ott a csűr háta megett*”. (1743, M. 1. 58.)

Tartósan tiltott szerelmi viszonyba keveredett

Szentgyörgyi Bodor Mihály „*Edgy özvegy asszont, úgy mint Pal Jánosnét impregnálta, annak eleibe almoniólták, hogy el vegye, el nem vette... most is vele paráználkodik*”. (1717, M. 1. 9.)

Szentgyörgyi Tánczos Ferenc és Csiszér Mihályné Erzsébet „*Ennek előtte in Anno 1740... conversálódtak egymással, a' mikoris Tisztelendő Esperest Urunk pecsétivel egymástól el tiltattak, de azzal sem gondoltak semmit, hanem ugyan csak együtt conversálódtak, a' mikoris akkori Szent Györgyi Megye Bíró Uramtól meg büntetettek, ...a' mikoris arra obligálták magokat, hogy sem titkon sem nyilván soha egymással nem conversálódni, ha pediglen meg nem állnák... Megye Bíró Uram külön külön 50 forintot exequálhasson. Mely fogadásukat az Inctusok meg nem tartván edgyütt conversálódtak, vendégeskedtek diversis vicibus az Incta az Inctusnak süttött, mosott*”. (1743, M. 1. 56.)

Bánkfalvi Dobai Anna primipila és Nagy Albert colonus „*Mind éjjel, úgy nap-palis egymással conversálódtak, gusaljasba együvé mentek, szem hunyással... Nagy Albert gusaljosbol ki menvén, a' más Incta is utánna ment, és a' gusalját a' csűrös kertben a' szalmához támasztván a' szalma ljukba bíván, ott heverték circiter két vagy három óráig*”. (1745, M. 1. 76–77.)

Szentgyörgyi Tompos Pálné Margit és Imre Mihály „*Mikor a Csík Szent Györgyi néhaj Tompos Kelemen leányának lakodalma lett volna, az I. és az Incta suspecta conversatióba adván magokat, éczakának idein a gyümölcsös kertben, különösen mások botránkozására a burjánban heverték, jáczadoztak, égett boroztak*”. (1757, M. 2. 16.)

Szentgyörgyi kisebb Tamás Mihály és bánkfalvi nagyobb Daró János leánya, Katalin „*Együtt egy ágyban háltak, mások botránkozására Istentelenül éltek*”. (1731, M. 1. 34.)

„Bitangot vetett”, törvénytelen gyermeket szült

Bánkfalvi Császár Margit „*Már ex illegitimo... két gyermeket szült*”. (1714, M. 1. 2.)

Szentgyörgyi Varga Barbara „*Ezen nemes Megyében diversis vicibus megh büntetett s megis perengéreztetett Paráznaságáért, megh sem szünt... most... hetedik vagy nyolczadik gyermeket szült*”. (1759, M. 2. 25.)

Szentgyörgyi Gergely Erzsébet „*Isten Szent felsége... parancsolattya ellen absque legitimo matrimonio circiter negyedik vagy ötödik gyermekét szülte*”. (1762, M. 2. 56.)

Bánkfalvi Ambrus Gergely leánya, Margit colona „*Isten ő Szent felsége törvénye ellen absque legitimo matrimonio gyermeket szült*”. (1762, M. 2. 57.)

Bánkfalvi Antal Márton és felesége Dobondi Borbára „*Házasodások után üdő előtt szült az Incta asszony gyermeket, amint hogy impregnáltatott házasságok előtt*”. (1761, M. 2. 43.)

„Tisztátalan személyeknek” szállást adott

Szentgyörgyi Bodor Tamásné „*Tisztátalan személyeknek szállást adott, utat nyitott a paráznaságra*”. (1722, M. 1. 18.)

Szentgyörgyi Bandi János és Fazakas Jakab „*jobbágy személyek*” „*Az 1765-dik esztendőben X-berben nem gondolván Istennek parancsolattyaival külön külön*

magok lakó helyöknél tisztátalan személyeket tartván, hírt nem tettek Megye bíró Uramnak". (1766, M. 2. 64.)

Szüleit szidta, verte

Szentgyörgyi Tulit Miklósné Ágnes „*Az attyát diversis vicibus et temporibus ördög attával, teremtettével, születésével, menykő ütessel eb adtával szidta*". (1756, M. 2. 11.)

Bánkfalvi kisebb Keresztes Józsefné, Klára „*Az édes Anyára támadott, az gusaját el vétén, fejibe ütötte*". (1769, M. 2. 71.)

Feleségét, gyermekeit, szidta, verte

Szentgyörgyi Sepsi József „*A' feleségét, Katalint rút, Isten ellen való káromkodó szókkal vexálta, szidta, gazlotta, tudni illik: ... baszta teremtését, lelkét, születését*". (1741. M. 1. 47.)

„Szentgyörgyön lakó ollá Papné” „*Gyermekeihez egy jó szava nincsen, minden szava ördög atta, teremtette, menykő ütés*". (1730, M. 1. 22.)

Hitt a babonában

Bánkfalvi Keresztes Kelemenné Erzsébet „*Valami szalonnája elvesztéséért holmi babonasággal élt volna, tudni illik, hogy akikre suspicioja lett volna, azoknak bocskorokat oda vitette volna és az égő kementzébe vetette volna, ahoz egy marok kölest, mondván, úgy fakadozzon ki a teste, a ki az ő szalonnáját el lopta, mint az a köles a kemenczében*". (1733, M. 1. 37.)

Bánkfalvi Tamás Péter „*Az Isten ő Szent felsége parancsolatya ellen, úgy mint a tíz parancsolatok között az első ellen fel Csík székben Szép Vízen micsodás személyel babot vettetett bűbajos babonaságot*" [cselekedett]. (1746, M. 1. 90.)

Bánkfalvi Ambrus János „*Az közelebb el mult nyáron csorda pásztora lévén Bánkfalvának, a nyájbol egy barma el tévedvén, melynek fel találására... bűbajos babonás személyhez folyamodott, /:tudnia illik:/ babot vettetett, jövendölést is vett tőle az el veszett marhának declarációjáról, hol volt légyen*". (1746, M. 1. 90.)

Szülés után asszonyavatás nélkül járkált

Szentgyörgyi Sepsi Józsefné, Katalin „*Az közeleb el mult nyáron gyermeke el lévén tőlle, avatás és Tisztelendő Pater Plebanos Uram híre nélkül ország úttján, falu Utczáin széljel járt*". „*Mint tisztátalan személy sine introductione, sine scitu Reverendi Patris széljel járván*". (1741, M. 1. 48.)

Haragot tartott

Szentgyörgyi Gál Susa primipila „*Olyan erős haragot tart felebarátja ellen, hogy köszönését sem fogagya, a mi nagyobb, halála óráján sem bocsát meg felebarátjának*”. (1769, M. 2. 72.)

Engedetlen volt a megye vezetőivel szemben

Nem végezte el azt a közmunkát, amelyre a megyebíró felszólította

Szentgyörgyi Csiszér István „*A harang öntés alkalmatosságával a Dominus A. fát vinni parancsolt az I-nek, a mikor is az I. oly haszontalan fát vitt, hogy nem szénnek való volt*”. (1740, M. 1. 41.)

Bánkfalvi kisebb Péter István „*Templom számára csereféért, téglá hozásért parancsoltatott, de sem egyikért, sem másikért el nem ment, mely szófogatatlanságért az A. meg zálogoltatta, mely zálogot... Péter István az A. fiától ki csalta*”. (1745, M. 1. 83.)

Szentgyörgyi Tánczos Ferenc és Magyar András „*A' toronyra hivatván dolgozni ezen I-ket és nem mentek, melyért meg akarván zálogolni... zálogot nem adtak*”. (1742, M. 1. 52.)

Bánkfalvi nemes Szabó György „*Nemes Szent György megyéje végezéséből parancsoltatott volt az I-nek, hogy a Csík Szent György megye havassából Lesődből hozzon... cserefát..., nem obtemporalván Parancsalattyának, kénszerítettett az A... záloglani menni, in Anno 1760 die prima júny egy kaszát el vevén zálogul, az I. a maga jószágá előtt való úton... a kaszát el vette... illetlen szókkal illetve az A-t, eő kegyelmét rosz paraszt embernek is difamalta, veréssel is fenyegette és követ is fogott hozzá, hogy megh üsse*”. (1760, M. 2. 32–33.) – (A szöveg értelmezéséhez: ebben az esetben „*Bánkfalvi hütös megye Bíró primipilus Bene János Uram*” volt az „A”.)

Bánkfalvi nemes Füstös István „*In Anno currenti 1760 primo 9-bris a Dominus A. (a fentebb említett primipilus megyebíró — B.J.) az I. Uram házához menván a Templom pénzinek érdekéért, szépen kérte az I-től, nem hogy becsülettel praestálta volna, hanem rosz paraszt emberezte, sőt megh is támatta, megh is verte*”. (1760, M. 2. 33.)

Bánkfalvi Keresztes Mátyás „*A Dominus Kántor udvar kapuját ex fundamento erigáltatni akarván a Dominus A. Tekéntetes Nemes Megyénknék Parancsolattyából az I-nek in suo ordine parancsoltatott volt, egy darab kötésnek való fát, de az I. nem obtemporalván az A. Uram parancsolatának, (az A.) kéntelenítettett záloglásra indulni, zálogot nem adván, s. v. egy tehenit el akarván rekesztetni, páczával resistált, a barmot el vette, rút... szókkal illetve, a mely illetlen szó keresztén emberhez nem fért volna, tudni illik: a szájába szart*”. (1759, M. 2. 24.)

Szentgyörgyi Bálint Pál, Domokos István és Csedő Márton [A megyebíró által parancsoltattak]... „*hogy a Megye jószágára faragot fákot hozzanak, s nem hoztak... contumacia ducti nem akarnak hozni*”. (1762, M. 2. 57.)

Nem hozott zöld ágat a templomhoz a megyebíró parancsára

Szentgyörgyi Fejér Mihály *„Parancsoltatott volt a Dominus A. az I-nek ad Festum S. Georgii Mátyris zöld ágat hozni, melyet az I. nem praestalt, holmi kevés mulctával büntettetett az I..., melyet ...gratiára... el kellett volna a I-nek szenvedni és halgatni, de... az I. gonoszságra fakadván azzal infamiázta az Dominus A-t, hogy az égett bort még a torkára forrassza, valahol obviállyá, meg fizet érette, az meg holt Annyátis infamiázta, s. v. azt is mondotta hogy baszom az Annyát mind Megye Bírónak, mind polgárnak, tegye le magát mind Megye Bíró mind polgár is”. (1757, M. 2. 14.)*

A megyebíró felszólítására sem adott „képét”, a zálogolásnak ellenállt

Szentgyörgyi Tánczos Bálintné *„Illyés Péter... Megye Bíró... az bérért meg akarván záloglani, el vette a zálogot”. (1719, M. 1. 13.)*

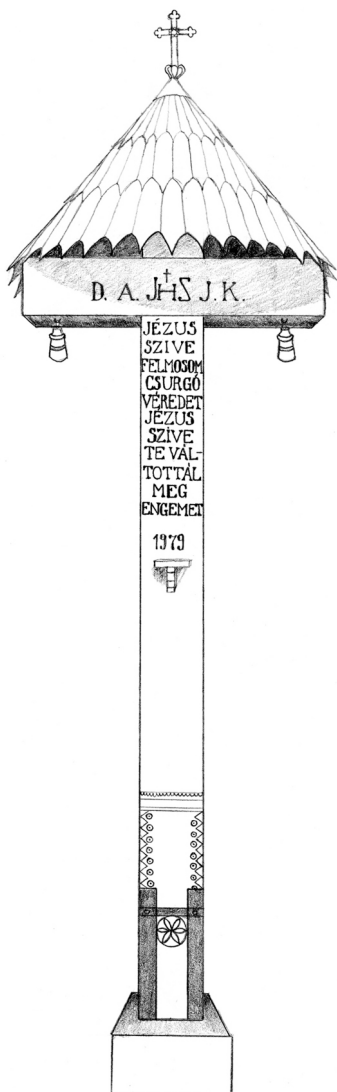
Szentgyörgyi Tompos Kelemen *„Illyés Péter Uram... Megye Bírása... az el mult napokban bér igazítására ki menvén, meg akarta záloglani az I-t, zálogot nem adván... az I. insurgált, ha mások meg nem oltalmazták volna, halálra üldözte volna, sőt azt mondotta, nem hogy zálogot agyon, de inkább magát is kész meg ölni, ha az kése magánál volna, azt is magába verné az I., hogy sem azt meg engedné, hogy zálogot venne az A.” (1719, M. 1. 12.)*

A megye piacán helytelenül viselkedett

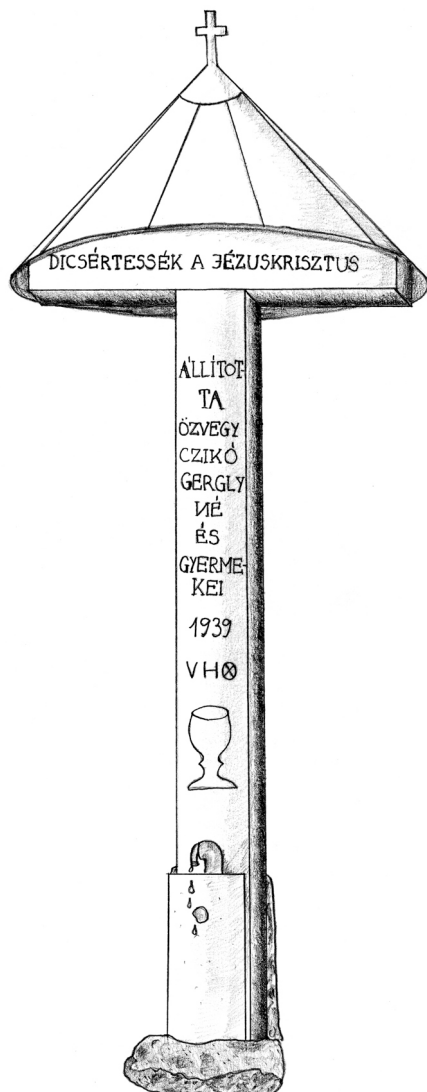
Szentgyörgyi Gergely Andrásné *„Az el mult vasárnap a Tilalom ellen égett bort árult a Bocskor János Uram jószágán, a piac viczinussában, másokat megh részegített, úgy hogy müssét és predicationot el mulattak”. (1715, M. 1. 6.)*

Bánkfalvi Hideg János *„Az el mult nyáron Nagy Boldog Asszony nap után való vasárnap az Tempolom földin, tudni illik, a piacon egy kötés dohánt az örménytől furtim el vett, melyet is az czondoráia alol vontak ki”. (1730, M. 1. 29.)*

Szentgyörgyi Sükösd Péterné, Judit *„Die 18. X-bris Anno currenti 1758. a Csík Szent Györgyi Ecclesia piaczán, mellynek vicinussa ab una a Templom kerítése, ab alia ugyan a Csík Szent Györgyi Ecclesia jószágá, nem átallotta az I. az Atrixnak egy darab vásznát a honya alol nagy unszolással ki rángatni, úgy annira, hogy az Atrix el esvén, holmi barmok közi, melly esésből egy barom megis rúgta, fájdalmitis szenvedett, el ájulván a rúgástól, hogy más ereje által költ fel”. (1759, M. 2. 22.)*

10. ábra. Ittkétfalvi fakereszt.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

11. ábra. „Zatatöve keresztfája”
Szentgyörgyön, Háromtizesben.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

XII.

UTÓSZÓ

(A téma kutatásáról és a kötet születéséről)

Az 1990-es évek elején, amikor a székelyvarsági hegyi tanyák kialakulásának históriáját kutattam, természetes módon Varság anyafalujába, a havasaljai Orosz-hegyre is elvezetett az utam, ahol hosszú napokat töltöttem a plébánia régi iratainak, jegyzőkönyveinek tanulmányozásával. Ott, a ferences lelkületű Barabási Gergely plébános vendégszerető házában találkoztam először „élesben”, vagyis történeti dokumentumnak számító plébániai iratban az egyházközség jelentésű megye szóval, amelyet addig csak a nem túl bőséges történeti irodalomból ismertem. Ki is gyűjtöttem szorgalmasan a régi levelekből, számadáskönyvi és megyejegyzőkönyvi szövegekből a *megye*, *megyés* előtagú kifejezéseket.

A *megyével* való oroszhegyi „eljegyzésem” óta, több mint 20 esztendő telt el. Az elmúlt két évtized alatt Erdély több vidékén többféle témát kutattam, de szememet a *megyéről* soha nem vettem le. Tulajdonképpen bevallva, vagy be nem vallva készültem arra, hogy egyszer tanulmányt írok az erdélyi *megye*-fogalomról, a *megyé*nek nevezett helyi egyházszervezet működéséről.

Az 1990-es évek második felében Zetelaka, Székelyudvarhely, Korond, Atyha plébániáinak irattáraiban *megye*-adatok sokaságára leltem. 1999-ben pedig Csikszentgyörgy plébániai irattárának első alapos áttekintése során a *megye*-említések eldorádója tárult elém.

Az ezredforduló utáni fél évtizedben több alkalommal kutathattam a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban. A „Püspöki Hivatal iratai” és a „Szentszéki iratok” fondjai a megye működésére vonatkozó adatok százait hozták közel hozzám. Erdély katolikus falvaiból és városaiból Bernád (Csala) Rita érseki levéltáros segítségével XVIII–XIX. századi perek, levelek, számadások sokaságának fénymásolatát vihettem haza Kecskemétre.

A felgyülemlett levéltári dokumentumok adataira építve tartottam meg 2003-ban Kiskunfélegyházán az „Autonóm közösségek a magyar történelemben” címet viselő konferencián *Az Erdélyi egyházközség: a megye* című előadásomat, amelynek szövege 2003-ban a konferencia kötetében meg is jelent.

Az eleven székely tizes című könyvem írása során már világosan megfogalmazódott bennem az a feladat, hogy következő lépésként a megyéről kell könyvet írnom. A tizes és a megye témakörének feldolgozásával némi szolgálatot tehetek a magyar társadalomnéprajznak, másrészt kiegészíthetem Imreh Istvánnak a székely falusi közösség működéséről alkotott hatalmas tablóját. A cél érdekében az addiginál is tudatosabban szaporítottam plébániai irattárakból származó iratmásolataim, jegyzetceduláim és digitális iratképeim számát.

A XXI. század első évtizedének második felében végigkutattam az akkortájt létrejött székelyföldi katolikus gyűjtőlevéltárakat, amelyekben a falusi, kisvárosi plébániák írott dokumentumai leltek új otthonra. A Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárban az összes gyergyai történelmi falu plébániájának írott dokumentumát együtt találtam. A Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltárban újra megnézhettem azokat

az iratokat, amelyeket korábban a falvakban tanulmányoztam. Egy terembe gyűjtve kutathattam viszont azoknak a helységeknek a plébániai iratait, ahova korábban helyszíni vizsgálódásaim során nem juthattam el. A marosvásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi gyűjtőlevéltárakban szintén olyan helységek iratait tanulmányoztam, amelyekben korábban helyszíni kutatást nem végeztem. A gyűjtőlevéltári kutatás megvalósulásáért köszönettel tartozom Bernád (Csala) Ritának, Pénzes Lórándnak és Barabás Kisannának.

Csíkban és Háromszék Kézdi-Orbai Főesperességének területén e sorok írásáig nem jöttek létre katolikus gyűjtőlevéltárak. Ezért ezeken a vidékeken a falvakban kellett megtalálni, megszerezni, feltárni, másolni a plébániák iratait. Ezt a nagy munkát legtöbbször a mellettem asszisztenskedő, szegedi egyetemi tanítványaim, Kerekes Ibolya, Szakál Veronika, Tüske Anita, Deme Ágnes, Kovács Lilla, Szűcs Brigitta segítségével végeztem. Aktív közreműködésükért, fénymásoló, iratfényképező tevékenységükért ezúton fogadják köszönetemet!

Plébániai kutatás nehezen végezhető az érintett plébánosok fogadókészsége nélkül. Ezért egy-egy tervezett kutatás megkezdése előtt jót tett az ügynek, ha valaki tájékoztatta a kiszemelt helység plébánosát személyemről, addigi kutatási eredményeimről, kutatómunkám céljáról, értelméről. A csíki plébániákon Pálfi János volt csíkszentgyörgyi majd székelyszentkirályi plébános, Kézdiszékben és Orbaiszékben Jakab-Fancsali Kálmán ozsdolai plébános egyengette utamat. „Diplomáciai” szerepvállalásukért, sokszori segítő telefonálgatásaikért mindkettőjüknek rengeteg köszönettel tartozom.

Az utóbbi évtizedben végzett plébániai kutatásaim a felfedezésszámba menő „nagy leletek” örömét és hajdani iratpusztulások emlékeiből adódó kudarccokat egyaránt okoztak számomra. Különösen értékes dokumentumokat találtam és másoltam le Csíkszentmiklóson, Csíkkozmáson, Csátószegen, Csíkszentkirályon, Csíkszentléleken, Ozsdolán, Gelencén, Esztelneken és Kézdiszentléleken.

Erdélyi megye-kutatásaimnak nagy lendületet adott az a 2006 nyarán bekövetkezett fordulat, amelynek eredményeként bizonyossá vált, hogy a korábbi hírekkel ellentétben mégiscsak a Csíki Székely Múzeum Régi Könyv Gyűjteményében található Szentgyörgy megyéjének 1817 és 1864 közötti, több mint félezer oldalas megyejegyzőkönyve. 2006 szeptemberében külön elutaztam Csíkszeredába, hogy fényképfelvételeket készítek a bőrbe kötött hatalmas protokollum lapjairól. A kiváló forrás rendelkezésemre bocsátásáért Muckenaupt Erzsébetnek tartozom köszönettel.

2011-ben megírtam és megjelentettem a *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása* című könyvemet, amely a megye-kutatás egyik mellékági eredményének tekinthető. Ugyancsak 2011-ben a kolozsvári Hungarológiai Kongresszuson előadást tartottam a székely megyék gazdasági tevékenységéről.

2011 őszén válaszut elé kerültem. Nyilvánvaló volt számomra, hogy 2012-ben a megyéről fogok könyvet írni, de hogy miként valósuljon meg, mit tartalmazzon ez a könyv, az nem tűnt egyértelműnek. Korábban úgy gondoltam, hogy a „nagy megye-könyv” valamiféle áttekintés lesz Erdély összes katolikus megyéjének működéséről, amelybe beledolgozom az általam feltárt összes székelyföldi és székelyföldön kívüli erdélyi megye-dokumentumot. Többszöri számvetés után beláttam, hogy egy

ilyen könyv megírása feszített munkatempóban is legalább három esztendőt venne igénybe és körülbelül 1000 nyomtatott oldal nyomdaköltségét igényelné. Ezzel szemben az OTKA támogatása révén egy körülbelül 400-500 oldalas könyv kis példányszámú kinyomtatására elegendő összeg állt rendelkezésemre, amelyet legkésőbb 2012. december 31-ig fel kellett használni. Hiányzott tehát a megírásához szükséges három esztendő, és anyagi értelemben nem volt remény az 1000 oldalas könyv nyomdaköltségének majdani előteremtésére sem. Így tudományos terveimet a realitásokhoz kellett igazítanom.

Ráadásul Alcsíkban járva többször tapasztaltam, hogy a szentgyörgyiek az *Úz-völgyi magyarok* és az *Eleven székely tizes* után várnak tőlem még egy Fiság mentéről szóló könyvet. Többször nyilvánosan ígéretet is tettem ennek megírására.

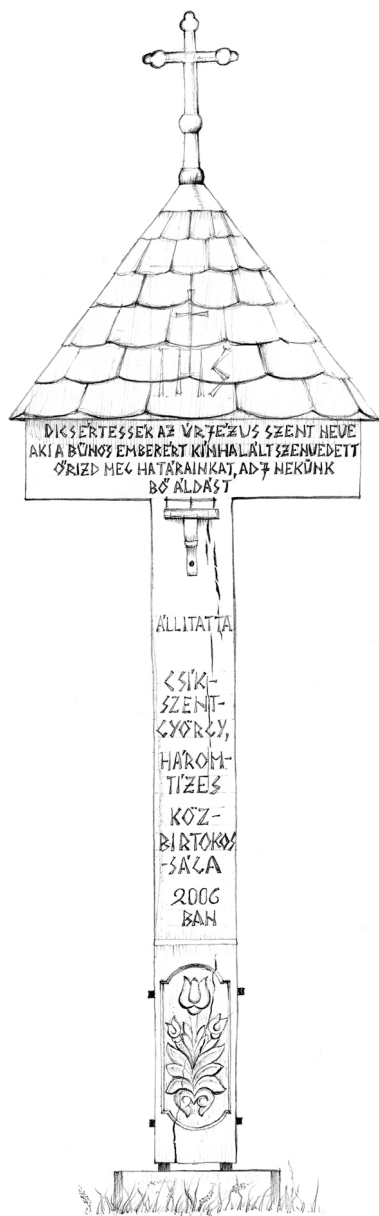
2011 októberének végén már készen voltam az új tervvel: A 2012-ben megszülető „nagy megye-könyv” esettanulmányszerűen az alcsíki Szentgyörgy megyéjéről fog szólni, mivel kiváló írott dokumentumok maradtak fenn a megye működéséről. A könyv elején kitekintek Erdélyre, majd utána a jó székelyföldi példának tekinthető csíkszentgyörgyi megye működését mutatom be a terjedelem adta lehetőségekhez igazodó részletességgel. Az egyházközség szerepű erdélyi megye életét, működését elemző összefoglaló tanulmányt kisebb terjedelemben és későbbi időpontban írom meg.

2011. november elejétől 2012 januárjának közepéig több ezer mutató cédulát készítettem a csíkszentgyörgyi megyére vonatkozó dokumentum-másolatok tengernyi adatáról. 2012 januárjának közepén rendszereztem és a leendő könyv 11 fejezetének megfelelően 11 csoportba osztottam a mutatócédulákat. Magam köré raktam számozott kötegekben a dokumentum-másolatokat, és 2012. január 21-én, Ágnes napján az V. fejezet papírra vetésével elkezdtem írni a könyvet. Csikorgó hidegekben, szellős, tavaszi napokon, 40 fokos nyári melegekben, erőltetett tempóban, folyamatosan írtam. A mondatok szaporítását csak két 10-10 napos erdélyi kutatóút szakította meg átmenetileg. A könyv szövegének kisebbik részét kecskeméti lakásomban, nagyobbik részét, tavasztól őszig, jánoshalmi nyári házam hűvös szobájában, széles tornácán, árnyas kertjében írtam. Az utolsó 2012 októberének végén, a juhászok védőszentjének ünnepén készült el.

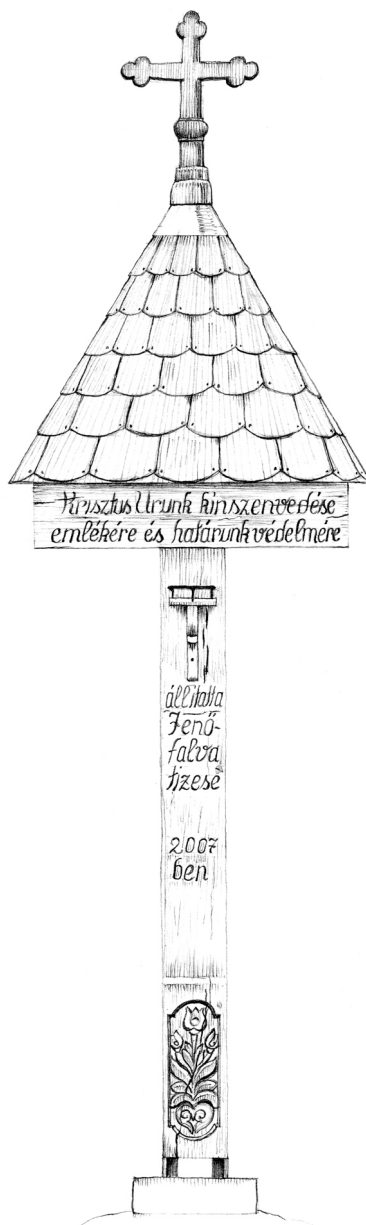
Köszönettel tartozom az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) szervezetének, amiért több cikluson át támogatta erdélyi kutatásaimat, és pénzt biztosított többek között e könyv nyomdászamlájának kifizetésére.

Köszönöm Csíkszentgyörgy közbirtokosságának, személy szerint Kézdi József közbirtokossági elnöknek, hogy kutatásaim idején szállással, ellátással, fénymásolási lehetőség biztosításával támogatta munkámat, és sokszori biztatással, végül anyagi hozzájárulással is elősegítette e könyv megszületését.

Jánoshalmán – Kecskeméten, 2012. október 26-án, Dömötör napján.

12. ábra. 2006-ban állított új kereszt
Szentgyörgyön,
„Monyasd pataka keresztfája”.
(Mátéffy Attila rajza, 2008)

13. ábra. 2007-ben állított új kereszt
Szentgyörgyön,
„Bor pataka keresztfája”.
(Mátéffy Attila rajza, 2008)

XIII.

RÖVIDÍTÉSEK

AZ M. 1–115. JELŰ TÖRTÉNETI FORRÁS–RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

- M. 1. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1714–1755) + oldalszám
M. 2. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1753–1829) + oldalszám
M. 3. A. = CSSZM. RKGY. 6313.
Csíkszentgyörgy megyejegyzőkönyvének (1817–1865)
első része + lapszám, helyenként verzó jellel (v.)
M. 3. B. = CSSZM. RKGY. 6313.
Csíkszentgyörgy megyejegyzőkönyvének (1817–1865)
hátról visszafelé haladó második része + lapszám,
helyenként verzó jellel (v.)
M. 4. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Egyháztanácsi jegyzőkönyv (1869–1927)
+ oldalszám
M. 5. = CSISZEGYÖPI. Egyháztanácsi jegyzőkönyvek (1946–2006) + évszám
M. 6. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Megyebírói számadások (1729–1858)
+ oldalszám
M. 7. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Nagybaldogasszony kápolna kápolnabírájának
számadáskönyve (1749–1858) + oldalszám
M. 8. = GYÉL. PHI. (Püspöki Hivatal iratai). + eredeti iktatószám
M. 9. = GYÉL. Szentszéki iratok + évszám
M. 10. = GYÉL. Plébániai számadások + évszám + helységnev
M. 11. = CSISZEGYÖPI. Plébániai és főesperesi iratok + évszám.
(1746-tól a XX. század közepéig évek szerint rendezett)
M. 12. = CSSZM. LGY. + múzeumi leltári szám
M. 13. = CSISZEKIPI. Főesperesi iratok, Szentgyörgy + évszám.
(Alcsíki helységek szerint csoportosított).
M. 14. = CSISZEGYÖPI. Egyházi leltárak + évszám (1890, 1895, 1905, 1973)
+ oldalszám
M. 15. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Historia Domus, Ab anno 1948 + oldalszám
M. 16. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1716. Csíkszentgyörgy, 6. doboz, 13. kötet,
50–51.
M. 17. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1720–1721. Csíkszentgyörgy, 1. doboz.
1. köt. 206–207.
M. 18. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1726. Csíkszentgyörgy, 1. doboz. 2. köt.
40–42.
M. 19. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1731. András István csíki főesperes részle-
ges vizitációja, 1731. – Közlte: KOVÁCS István – KOVÁCS Zsolt
2002. (A tanulmányban a közölt változatra hivatkozom.)
M. 20. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1735. Csíkszentgyörgy. 2. doboz. 4. köt.
79–82.

- M. 21. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1743. Csíkszentgyörgy. 2. doboz. 5. köt. 1013–1020.
- M. 22. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1768. Csíkszentgyörgy. 4. doboz. 9. köt. 354–358.
- M. 23. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1776. Csíkszentgyörgy. 7. doboz. 14. köt. 18. f. 1–20.
- M. 24. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1786. Csíkszentgyörgy. 10. doboz. 18. köt. 230–236.
- M. 25. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1817. Csíkszentgyörgy. 16. doboz.
- M. 26. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1823. Csíkszentgyörgy. 19. doboz. – Változata: CSISZEGYÖPI. Kötetek. Visitatio Canonica. 1823. 1–81. – A tanulmányban a csíkszentgyörgyi példányra oldalszámmal hivatkozom.
- M. 27. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1830. Csíkszentgyörgy 19. doboz. + oldalszám.
- M. 28. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1866/67. Csíkszentgyörgy. 37. doboz. + oldalszám
- M. 29. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Diarium (Plébániai iktató és fogalmazvány-jegyzék a XIX. század második feléből.) + évszám
- M. 30. = CSISZELÉPI. A hajdani csíkszentgyörgyi megyekönyv töredékei (1688–) + évszám
- M. 31. = CSÁL. Anyakönyvek 111. Csíkszentgyörgy legrégebbi anyakönyve (1684–1786) + oldalszám
- M. 32. = CSÁL. Fond. 27. Mappa I. 5. – 1627. évi csíkszentgyörgyi végrendelet.
- M. 33. = CSÁL. Fond. 32. Dos. 1. 1784. évi csíkszentgyörgyi vásártartási szabadalomlevél
- M. 34. = CSISZEGYÖPI. Kepejegyzékek, kepeiratok tematikusan összeválogatott iratkötege + évszám
- M. 35. = CSISZEGYÖPI. Misealapítványok tematikusan összeválogatott iratkötege. + évszám
- M. 36. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Erzsébetvárosi örmény hitelfelvevők 1779. évi pere + oldalszám
- M. 37. = GYGYL. Gyergyószentmiklós. Plébániai iratok. + évszám
- M. 38. = UGYL. Atyha. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1625–1858) + oldalszám
- M. 39. = UGYL. Atyha. Plébániai iratok. + évszám
- M. 40. = MGYL. Székelyvécke. Plébániai iratok. + évszám
- M. 41. = MGYL. Kerelőszentpál. Plébániai iratok. + évszám
- M. 42. = SGYL. Barót. Plébániai iratok. + évszám
- M. 43. = UGYL. Kadicsfalva. Plébániai iratok. + évszám
- M. 44. = UGYL. Zetelaka. Kötetek. 3. doboz. c. Főesperesi vizitációk jegyzőkönyve (1778–1782) + oldalszám
- M. 45. = UGYL. Bözödújfalú. Plébániai iratok. + évszám
- M. 46. = CSAPI. Plébániai iratok. + évszám
- M. 47. = EPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv és számadáskönyv (1838–1867). + oldalszám
- M. 48. = GYGYL. Ditró. Plébániai iratok. + évszám

- M. 49. = MGYL. Egrestő. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1828–1917). + oldalszám
- M. 50. = UGYL. Etéd. Plébániai iratok. + évszám
- M. 51. = EPI. Plébániai iratok. + évszám
- M. 52. = UGYL. Fenyéd. Plébániai iratok. + évszám
- M. 53. = GEPI. Plébániai iratok. + évszám
- M. 54. = GEPI. Kötetek. Számadáskönyv (1715–1868). + oldalszám
- M. 55. = GYÉL. Tematikusan rendezett iratok. 10. doboz. Moldvai csángók + évszám
- M. 56. = SÁRPI. Főesperesi iratok. + évszám
- M. 57. = GEPI. Kötetek. Haralyi megyejegyzőkönyv (1858–1886). + oldalszám
- M. 58. = MGYL. Székelyhodos. Plébániai iratok. + évszám
- M. 59. = MGYL. Székelykál. Plébániai iratok. + évszám
- M. 60. = UGYL. Homoródkarácsonyfalva. Plébániai iratok. + évszám
- M. 61. = UGYL. Kápolnásfalva. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1847-1864). + oldalszám
- M. 62. = SGYL. Sepsiszentiván. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1820–1870). + évszám
- M. 63. = GYGYL. Kilyénfalva. Plébániai iratok. + évszám
- M. 64. = GYGYL. Kilyénfalva. Kötetek. Körlevelek protokolluma (1781–1807). végén
- M. 65. = GYÉL. Visitatio Canonica. 1711.
- M. 66. = KOZPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (XVII–XVIII–XIX. század). I–II. rész + oldalszám
- M. 67. = UGYL. Küküllőkeményfalva. Plébániai iratok. + évszám
- M. 68. = UGYL. Lengyelfalva. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1847–1901). + oldalszám
- M. 69. = UGYL. Lövete. Plébániai iratok. + évszám
- M. 70. = UGYL. Székelyszentlélek. Kötetek. Plébániai napló (1791–1908). + oldalszám
- M. 71. = UGYL. Székelyszentlélek. Plébániai iratok. + évszám
- M. 72. = UGYL. Máréfalva. Plébániai iratok. + évszám
- M. 73. = MEPI. Kötetek. Historia Domus. + évszám
- M. 74. = SGYL. Miklósvár. Plébániai iratok. + évszám
- M. 75. = GYUGYL. Szászváros. Plébániai iratok. + évszám
- M. 76. = UGYL. Oroszhegy. Kötetek. Számadáskönyv (1788–1863). + oldalszám
- M. 77. = UGYL. Oroszhegy. Plébániai iratok. + évszám
- M. 78. = OZSPI. Plébániai iratok. + évszám
- M. 79. = OZSPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1815–1850). + oldalszám
- M. 80. = UGYL. Szentegyháza. Plébániai iratok. + évszám
- M. 81. = SGYL. Sepsiszentgyörgy. Plébániai iratok. + évszám
- M. 82. = MGYL. Marosszentgyörgy. Plébániai iratok. + évszám
- M. 83. = CSISZEKIPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1771–1813). + oldalszám
- M. 84. = GEPI. Bernád család iratai. + évszám
- M. 85. = CSISZEMÁPI. Kötetek. Historia Domus betétje. + évszám
- M. 86. = CSISZEMÁPI. Plébániai iratok. + évszám

- M. 87. = CSISZEGYÖKI. Csíkszentgyörgy földkönyve, 1910. (másolatban)
- M. 88. = CSISZEGYÖKI. Csíkbánkfalva földkönyve, 1911. (másolatban)
- M. 89. = CSISZEMIKPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1703–1758). + oldalszám
- M. 90. = CSAPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1818–1833). + oldalszám
- M. 91. = CSAPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1833–1857). + oldalszám
- M. 92. = UGYL. Vágás. Plébániai iratok. + évszám
- M. 93. = UGYL. Zetelaka. Plébániai iratok. + évszám
- M. 94. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Körlevelek jegyzőkönyve (1853–1858). + évszám
- M. 95. = SGYL. Brassó. Plébániai iratok. + évszám
- M. 96. = SGYL. Árkos. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1842–1962). + évszám
- M. 97. = UPI. Főesperesi és plébániai iratok. + évszám
- M. 98. = CSISZELEPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1684–1766). + oldalszám
- M. 99. = KÉSZELEPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1827–1856). + oldalszám
- M. 100. = CSISZEMIKPI. Kötetek. Főesperesi szentszék jegyzőkönyve (1678–1719). + oldalszám
- M. 101. = CSISZEMIKPI. Kötetek. Csíkszentdomokos megyéjének számadáskönyve (1761–1820). + oldalszám
- M. 102. = NABOPI. Kötetek. Megyejegyzőkönyv (1730–1839). + oldalszám
- M. 103. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Templomi hirdetőkönyv (1952–1956) és (1956–1963) + évszám
- M. 104. = GYÉL. Vegyes iratok. I–17/c. 14. doboz. Negyedfélmegye határozatai (1752–1803). + oldalszám
- M. 105. = GYIBÜPI. Kötetek. Historia Domus. + oldalszám
- M. 106. = VAPI. Kötetek. Egyháztanácsi jegyzőkönyv (1902–1927). + oldalszám
- M. 107. = UGYL. Zetelaka. Kötetek. 3. doboz. c. Megyeszéki törvénykezési jegyzőkönyv (1797–1823). + oldalszám
- M. 108. = GYGYL. Gyergyószentmiklós. Kötetek. Főesperesi szentszék jegyzőkönyve (1748–1781). + oldalszám
- M. 109. = MOL. Mikrofilmtár. 25724. 1820. évi Cziráky-féle erdélyi úrbéri összeírás. Csíkszék. Csíkszentgyörgy, Bánkfalva, Menaság.
- M. 110. = MOL. Mikrofilmtár. 26499. 1750. évi összeírás. Csíkszék. Szentgyörgy, Bánkfalva, Menaság.
- M. 111. = CSISZEGYÖPI. Görög katolikusok. Tematikus iratválogatás. + évszám
- M. 112. = GEPI. Visitatio Canonica. Gelence. 1829/30.
- M. 113. = CSISZEGYÖPI. Kötetek. Társulatok albuma. (XIX–XX. század). + oldalszám
- M. 114. = MEPI. 1870. évi menasági lélekösszeírás
- M. 115. = CSISZEGYÖPI. Tervrajzok. Tematikus rajzválogatás.

LEVÉLTÁRAK, IRATTÁRAK, DOKUMENTUM-GYŰJTEMÉNYEK RÖVIDÍTÉSEI

Bizonyos udvarhelyszéki plébániák irattáraiban az 1990-es években kutattam. Másolataimat, jegyzeteimet a XX. század végén a felkeresett plébániákon készítettem. Azóta, a XXI. század első évtizedében e plébániák irattárai is bekerültek az Udvarhelyi Katolikus Gyűjtőlevéltárba. (API, KOPI, OPI, UPI, VAPI, ZEPI). Némely esetben azonosítási nehézségek miatt a plébániai előfordulási helyre hivatkozom (UPI, VAPI). Erre való tekintettel, illetve itt nem részletezhető okokból, a korábbi őrzőhelyeket is felvettem a rövidítések jegyzékébe.

A plébániai irattárak és a hivatkozott egyházi levéltárak nevében az esetünkben természetesnek számító „római katolikus” kifejezést nem szerepeltetem.

API	= Atyhai plébánia irattára
CSA	= Családi irattárak archívuma. (Székelyföldi, elsősorban csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi családi „levelesládák”, irattartó dobozok dokumentumainak másolatai a szerző birtokában. 2012-ben több mint 40 család iratait tartalmazta).
CSAPI	= Csatószegi plébánia irattára
CSÁL	= Csíkszeredai Állami Levéltár (Román neve a kutatás ideje alatt többször változott)
CSIBKI	= Csíkbánkfalvi Közbirtokosság irattára
CSIGYKI	= Csíkszentgyörgyi Közbirtokosság irattára
CSISZEGYÖKI	= Csíkszentgyörgy község irattára
CSISZEGYÖPI	= Csíkszentgyörgyi plébánia irattára
CSISZEKIPI	= Csíkszentkirályi plébánia irattára
CSISZELÉPI	= Csíkszentléleki plébánia irattára
CSISZEMÁPI	= Csíkszentmártoni plébánia irattára
CSISZEMIKPI	= Csíkszentmiklósi plébánia irattára
CSSZM. LGY	= Csíki Székely Múzeum Levéltári Gyűjteménye (Csíkszereda)
CSSZM. RKGY	= Csíki Székely Múzeum Régi Könyv Gyűjteménye (Csíkszereda)
EPI	= Esztelneki plébánia irattára
GEPI	= Gelencei plébánia irattára
GYÉL	= Gyulafehérvári Érseki Levéltár
GYGYL	= Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltár (A Gyulafehérvári Érseki Levéltár Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltára)
GYIBÜPI	= Gyimesbükkői plébánia irattára
GYUGYL	= Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltár (A Gyulafehérvári Érseki Levéltár Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltára)
KÉSZELÉPI	= Kézdiszentléleki plébánia irattára
KOPI	= Korondi plébánia irattára
KOZPI	= Kozmási plébánia irattára
MEPI	= Menasági plébánia irattára

MGYL	= Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltár (A Gyulafehérvári Érseki Levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltára)
MOL	= Magyar Országos Levéltár, Budapest
NABOPI	= Nagyboldogasszonyi plébánia irattára, Csíkkarcfalva
OPI	= Oroszhegyi plébánia irattára
OZSPI	= Ozsdolai plébánia irattára
SÁRPI	= Sárfalvi plébánia irattára
SGYL	= Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltár (A Gyulafehérvári Érseki Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára)
TA	= Tizes Archivum (Tizesjegyzőkönyvek és tizesiratok másolatainak 7770 oldalas gyűjteménye a szerző birtokában. Történetére, értelmezésére: BÁRTH János 2008. 382–383. A tizesek rövidítései az archívumban: H= Háromtizes, J= Jenőfalva tizes, K= Körösmény tizes, M= Martonos tizes, S= Simószege tizes, A= Altizes)
UGYL	= Udvarhelyi Gyűjtőlevéltár (A Gyulafehérvári Érseki Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltára)
UPI	= Székelyudvarhelyi plébánia irattára
VAPI	= Varsági plébánia irattára
ZEPI	= Zetelakai plébánia irattára

AZ ARCHÍV SZÖVEGEKBEN ELŐFORDULÓ FEL NEM OLDOTT RÖVIDÍTÉSEK JELENTÉSE

A	= actor (férfi felperes, aki vádol)
	= atrix (női felperes, aki vádol)
I	= inctus, (férfi alperes, akit vádolnak)
	= incta (női alperes, akit vádolnak)
<u>m</u>	= maior, <i>nagyobb</i> , idősebb (személynév mellett)
<u>m</u>	= minor, kisebb, <i>külsőbb</i> , (személynév mellett)

7-ber (7-bris)	= szeptember
8-ber (8-bris)	= október
9-ber (9-bris)	= november
10-ber, x-ber (10-bris, x-bris)	= december
1-ma	= elseje
2-da	= másodika
3-tia	= harmadika
4-ta	= negyedike
5-ta	= ötödike
6-ta	= hatodika
7-ma	= hetedike
8-va	= nyolcadika
9-na	= kilencedike
10-ma	= tizedike

Ft., ft., fl., flo. = forint

M. forint, m. forint, M. Ft., m. Ft., flor. hung., ft. hu. = magyar forint

Rh., R. forint., R. Ft., R. ft. = rajnai (rénes) forint

den = denár

kr. = krajcár

o. é. = osztrák értékben

a' = az

e' = ez

B. M. V. = Beata Maria Virgo = Boldogságos Szűz Mária

M = Maros (helységnév előtt)

R., rom. = római

rom. cath. = római katolikus

s. v. = salva venia, itt: tisztesség ne essék szólván!, vagy: engedelmet a kifejezésért!

S., Szt, = Szent

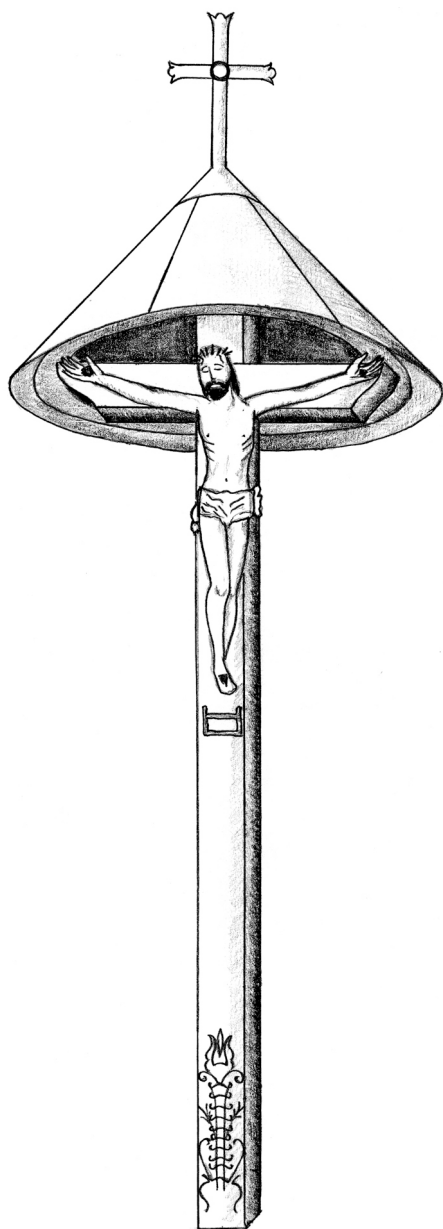
T. = Tisztelendő

Tit. = Titulus, titulált

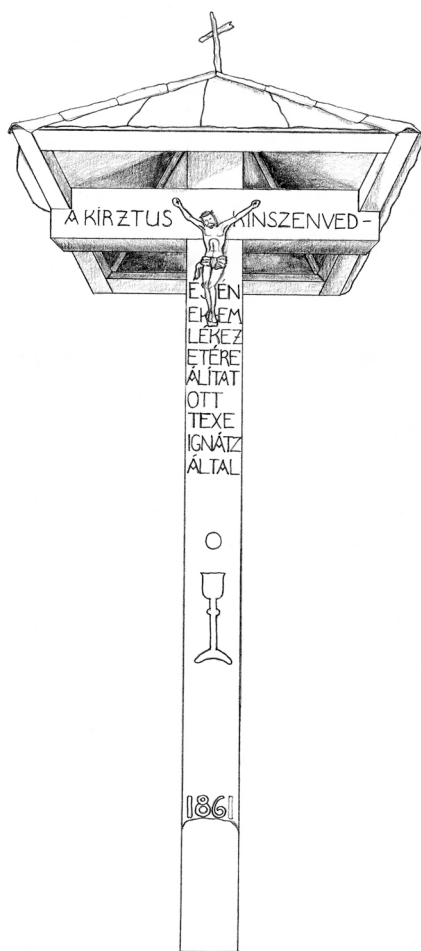
t. i. = tudni illik

Tts. = Tekintetes

ú. m. = úgy mint

14. ábra. „Jézuska keresztfája” Bánkfalván,
a kálváriára és a temetőbe vezető út elején.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

15. ábra. 1861-ben állított
bánkfalvi fakereszt.
(Jung Orsolya rajza, 2005)

XIV.

IRODALOM

ANTAL Imre

- 1983 Udvarlás és leánykérés Gyimesben
In: Népismereti Dolgozatok 1983. 141–149.

BALASSA Iván

- 1996 Adatok a székelyföldi kepe és oszpora kérdéséhez
In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.): Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára.
14–24. Kolozsvár

BÁLINT Sándor

- 1938 Népünk ünnepei
Az egyházi év néprajza
Budapest
- 1973 Karácsony, húsvét, pünkösd
A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából
Szent István Társulat
Budapest

BÁRTH Dániel

- 2005 Esküvő, keresztelő, avatás
Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon
Budapest
- 2008 Exorcizmus és erotika
Egy XVIII. századi székelyföldi ördögűzés szokatlan körülményei
(Libelli Transsilvanici 3.)
Kecskemét

BÁRTH János

- 1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza
In: Magyar Néprajz VII. (Főszerk.: Dömötör Tekla, Szerk.: Hoppál Mihály). 331–424.
Akadémiai Kiadó
Budapest
- 2001 A csíkszentgyörgyi kepe 1809-ben
In: Barna Gábor (szerk.): Társadalom, kultúra, természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére. 189–194.
Karcag – Szeged – Szolnok
- 2003 Gyimesfelsőlaki emléklapok a templom építésének 100. évfordulójára
Kecskemét
- 2004 Úz-völgyi magyarok
Bárth Bt. kiadása
Kecskemét

- 2005 Irtás és település
Gyimesi erdőirtó egyezségek és a Tatros–völgyi településterület növekedése
In: Bárkányi Ildikó – Fodor Ferenc (szerk.): Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére. 149–159.
Szeged
- 2006/a Jézus dicsértessék!
A székelyvarsági hegyi tanyak népének vallási hagyományai
Kecskemét
- 2006/b A megye szó határpont, határvonal, kerítés jelentéséről
In: Galgóczi László – Vass László: A mondat: kaland.
Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára. 48–51.
JGYF Kiadó
Szeged
- 2006/c A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933)
(Libelli Transsilvanici 1.)
Kecskemét
- 2007 Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században
Kecskemét
- 2008 Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén
(Libelli Transsilvanici 4.)
Kecskemét
- 2010 Székely közbirtokosságok a XX. század első felében
In: Petercsák Tivadar (szerk.): Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII (2010). 51–63.
Eger
- 2011 Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása
Fejezetek a katolikus székelység egyháztörténetéhez
Kecskemét
- BENKŐ József
- 1999 Transsilvania specialis
Erdély földje és népe I–II.
Kriterion Kiadó
Bukarest – Kolozsvár
- BESSENYEI József
- 1997 A magyarországi boszorkányság forrásai I.
Balassi Kiadó
Budapest
- BOCHKOR Mihály
- 1911 Az erdélyi katolikus autonómia
Kolozsvár
- CS. BOGÁTS Dénes
- 1943 Háromszéki oklevél–szójegyzék
(Erdélyi Tudományos Füzetek. 163.) Kolozsvár

- BÖZÖDI György
 1943 Székely bánja
 Magyar Élet kiadása
 Budapest
- BUNTA Magdolna – Katona Imre
 1983 Az erdélyi üvegművesség a századfordulóig
 Kriterion Kiadó
 Bukarest
- CSOMORTÁNI Magdolna
 1985 Bánkfalva, Csíkszentgyörgy, Menaság helynevei
 In: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 29. (1985). 1. 66–73.
 Kolozsvár
- CSÁKI Árpád – SZÖCSNÉ GAZDA Enikő
 2001 Az orbai református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I.
 (1677–1752)
 T3 Kiadó
 Sepsiszentgyörgy
- CSÜRY Bálint
 2004 Szamosháti szótár
 Nap Kiadó
 Budapest
- DANKÓ Imre
 1991 A magyar vásárok néprajza
 In: Magyar Néprajz III. Kézművesség. (Szerk.: Domonkos Ottó)
 637–702. Akadémiai Kiadó
 Budapest
- DÁVID György
 1931 Az erdélyi református egyházközség XVII. századbeli képe
 Marosvásárhely
- DÉNESI Tamás
 1998 Missziótól a kollégiumig (Jezsuiták Pozsonyban 1635–ig.)
 Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.
 Regnum. 1998. 3–4. 87–115.
- 2011 Egyház- és művelődéstörténeti adatok egy pannonhalmi pincemester
 számadáskönyvében. In: Petrik Iván (szerk.): Helytörténeti tanulmá-
 nyok. Válogatás a Pápai Levéltári Napok előadásából. 56–88.
 (A Pápai Levéltár kiadványai II.)
 Pápa
- DOM. KÓD.
 1990 Domonkos – kódex, 1517
 A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata
 A bevezetést és a jegyzeteket írta: Komlóssy Gyöngyi
 (Régi magyar kódexek 9.)
 Magyar Nyelvtudományi Társaság
 Budapest

EGYED Ákos

- 2006 A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig.
Pallas – Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda

ENDES Miklós

- 1935 Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története
Budapest
1938 Csík –, Gyergyó –, Kászon – székek (Csík megye) földjének és nép-
ének története 1918-ig.
Budapest

ET

- 1900 1540 – 1848. évi erdélyi törvények
(Fordították és mutatókkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kele-
men, Magyar jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső)
(Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár)
Budapest, 1900. 1. köt.

FAZEKAS István

- 1994 Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjá-
hoz. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII. 126–145.
Budapest

FERENCZI Sándor

- 2009 A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára
Budapest – Kolozsvár

GÁLFFY Mózes

- 1987 Székelyföldi tájszók
(MNYT Kiadványai 180.)
Budapest

GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI Sebestyén József

- 1995 Székelyföldi vártemplomok
(Tájak – Korok – Múzeumok Könyvtára 5.)
Budapest

HÁZI Jenő

- 1939 Sopron középkori egyháztörténete
(Győregyházmegye múltjából IV.)
Sopron

HN

- 1895 A magyar korona országainak helységnévtára
Budapest

HN

- 1944 Magyarország helységnévtára
Budapest

ILLYÉS Endre

- 1941 Egyházfegyelem a magyar református egyházban a XVI–XIX. század-
ban
Debrecen

- IMREH István
 1983 A törvényhozó székely falu
 Kriterion Kiadó
 Bukarest
- IMREH István – PATAKI József
 1992 Kászonszéki krónika (1650–1750)
 Európa Kiadó – Kriterion Kiadó
 Budapest – Bukarest
- JÁVOR Katalin
 1971 Egy XIX. századi presbiteri jegyzőkönyv tanulságai
 In: Népi kultúra – Népi társadalom V–VI. 71–103.
- KEÖPECZI SEBESTYÉN József
 1929 A középkori, nyugati műveltség legkeletibb határai
 In: Csutak Vilmos (szerk.): Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum
 ötvenéves jubileumára. 371–401.
 Sepsiszentgyörgy
- KISS Réka
 2008 Református egyházfegyelmi iratok elemzési lehetőségei – kora újkori
 példák.
 In: Fülemlé Ágnes – Kiss Réka (szerk.): Történeti forrás – Néprajzi
 olvasat. 316–338.
 L' Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézete
 Budapest
- KL
 1931–1933 Katolikus lexikon, I–IV.
 Szerk.: Bangha Béla
 Budapest
- KL
 1993–2010 Magyar Katolikus lexikon, I–XV.
 Főszerk.: Diós István, Szerk.: Viczián János
 Budapest
- KNIEZSA István
 1955 A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II.
 Budapest
- KOCSIS Lajos
 2008 A csíki magánjavak története (1869–1923)
 Csíkszereda Kiadóhivatal
 Csíkszereda
- KOTHENCZ Kelemen
 2007 A berekeresztúri református egyházközség működése a XVI–XIX.
 században
 (Libelli Transsilvanici 2.)
 Kecskemét

B. KOVÁCS István

- 1986 Erkölcs és fegyelmezés a felsővályi egyházban a jobbágyszabadság előtt
Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV. 99–112.
- 1991 A Vály–völgyi népélet történeti rajza
In: B. Kovács István (szerk.): Vály–völgy, 31–119.
(Népismereti Könyvtár I.)
Pozsony – Rimaszombat – Felsővály

KOZMA Ferencz

- 1879 A Székelyföld közigazgatási és közmívelődési állapota
Budapest

S. LACKOVITS Emőke

- 2007 Református rendtartás és egyházfegyelem a Balaton–felvidéken
Ethnographia 118. (2007). 125–150.

LONOVICS József

- 1865 Népszerű egyházi archaeologia I–III. (Harmadik kiadás)
Pesten

MARGALITS Ede

- 1898 Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv
szólásaira
Budapest

MARTON József

- 1993 Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története
Gyulafehérvár

MG. STAT.

- 1897 A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája
Első kötet. (Az 1895. évi VIII. Tcz. alapján végrehajtott összeírás főbb
eredményei községenként)
Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása
Budapest

MIHÁLYFI Ákos

- 1927 Az ígéhirdetés. Egyetemi előadások a lelkipáaszrtokodástan köréből
(Harmadik kiadás)
Budapest

MKLSZ

- 1987 A magyarországi középkori latinság szótára I.
A szerk. biz. elnöke: Harmatta János
Kiadásra előkészítette: Boronkai Iván
Budapest

MON. VAT. HUNG.

- 2000 Rationes Collectorum Pontificorum in Hungaria
Pápai tized–szedők számadásai 1281–1375.
Monumenta Vaticana. I/1. (Második, reprint kiadás)
Budapest

MOSZ

- 1902–1906 Magyar oklevél – szótár
Gyűjtötte: Szamota István
Szótárrá szerkesztette: Zolnai Gyula
Budapest

B. NAGY Margit

- 1970 Reneszánsz és barokk Erdélyben
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest

NAGY NEP. János

- 1845 Latin magyar köztanulatos egyházi műszótár
Szombathelyen

NÉPSZ.

- 1902 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása
Első rész. A népesség általános leírása községenként
(Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet)
Budapest

NÉPSZ.

- 1912 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása
Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telep-
pek szerint.
(Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet)
Budapest

NÉPSZ.

- 1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)
Szerk.: Danyi Dezső és Dávid Zoltán
Budapest

NYÍRŐ József

- 1936 Úz Bence
Révai kiadás
Budapest

ORBÁN Balázs

- 1868–1873 A Székelyföld leírása I–VI.
Pest

ÖNK. SZERV.

- 1871 A magyarországi latin és görög szertartású katolikus egyház önkor-
mányzatának szervezete
Pest

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1983 A lombtakarmány a magyar állattartásban
Népi kultúra – Népi társadalom XIII. 193–209.
Budapest
2001 Szarvasmarhatartás
In: Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. 658–704.
Budapest

- PÁL-ANTAL Sándor
 2009 Csík-, Gyergyó- és Kászonszék 1701 – 1722 között
 (Székely székek a 18. században. III.)
 Mentor Kiadó
 Marosvásárhely
- PÉTERY József
 1946 A szentmise története (II. kiadás)
 Budapest
- POKOLY József
 1904–1905 Az erdélyi református egyház története I–V.
 Budapest
- RADÓ Polikárp
 1957 Az egyházi év
 Budapest
- SCHEM.
 1834 Schematismus venerabilis Cleri dioecesis
 Transsilvaniensis pro Anno MDCCCXXXIV
 Claudiopoli
- SCHEM.
 1846 Schematismus venerabilis Cleri dioecesis
 Transsilvaniensis pro Anno MDCCCXLVI
 Claudiopoli
- SCHEM.
 1874 Catalogus venerabilis Cleri dioecesis
 Transsilvaniensis pro Anno MDCCCLXXIV
 Albae – Carolinae
- SCHEM.
 1903 Schematismus venerabilis Cleri dioecesis
 Transsilvaniensis pro Anno 1903
 Budapest
- SZAB.
 1920 A katolikus egyházközségek igazgatásának szabályzata
 Esztergom
- SZABÓ Dezső
 1903 A csíkszentdomokosi nyelvjárás
 Nyelvészeti füzetek 9. 19–32.
 Budapest
- SZAMOTA István
 1894 A Schlägli magyar szójegyzék
 Budapest
- SZÁSZ Domokos
 1946 Csíkszentgyörgy község monográfiája
 (kézirat)

SZEBENI Géza

- 1962 A csíki juhászat
Ethnographia LXXIII. (1962). 54–89.

SZINNYEI József

- 1893–1901 Magyar tájszótár I–II.
Budapest

SzOkl.

- 1872–1934 Székely Oklevéltár I–VIII.
Kiad.: Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu
Kolozsvár

SzOkl.

- 1983–2006 Székely Oklevéltár, Új sorozat, I–VIII.
Közzéteszi: Demény Lajos – Pataki József – Tüdös S. Kinga
Bukarest – Kolozsvár – Marosvásárhely

SZŐCS János

- 1998 Románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csíkszékből
(1614–1850)
In: Székelyföld. II. évf. 4. sz. 79–101.
2004 Három csíki falutörvény
A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2004. 73–121.
Csíkszereda

SZT

- 1975–2009 Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XIII.
Anyagát gyűjtötte: Szabó T. Attila
Bukarest – Budapest – Kolozsvár

TARISZNYÁS Márton

- 1982 Gyergyó történeti néprajza
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest

TÁRKÁNY SZÚCS Ernő

- 1981 Magyar jogi népszokások
Gondolat Kiadó
Budapest
1982 Vásárbíróság
In: Magyar Néprajzi Lexikon V. 504–506.
Budapest

TESZ

- 1967–1984 A magyar nyelv történeti – etimológiai szótára 1–4.
Főszerk.: Benkő Lóránd
Budapest

TOMISA Ilona

- 2002 Katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek (16–17. század)
Osiris Kiadó
Budapest

UMTSZ

1979–2010 Új magyar tájszótár

Főszerkesztő: B. Lőrinczy Éva, Szerkesztő: Hosszú Ferenc I–V.
Akadémiai Kiadó
Budapest

VESZELY Károly

1860 Erdélyi egyháztörténeti adatok I.
Kolozsvár

1968 A baróti plébánia
Brassó

1893 Az erdélyi róm. kath. püspöki megye autonómiája, vagyis ... Státus-
gyűlések... gyűjteménye
(Erdélyi egyháztörténeti adatok II.)
Gyulafehérvár

VITOS Mózes

2002–2003 Csíkmegyei füzetek I–II.
Hargita Kiadó
Csíkszereda

WICHMANN, Yrjö

1936 Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó – und des
Hétfaluer Csángódialektes
Helsinki

MUTATÓK

TÁJSZAVAK ÉS RÉGIES KIFEJEZÉSEK MUTATÓJA

Az alábbi szómutató teljességre törekvés igénye nélkül, elsősorban nyelvészeti és néprajzi szempontok alapján, a szerző által válogatott magyar tájszavakat, régi magyar kifejezéseket, valamint magyar ékezzettel és magyar ragokkal ellátott latin szavakat tartalmaz. A címszavak azokból a dőlt betűvel szedett történeti forrásszövegekből származnak, amelyeket a könyvben idézek.

A zárójelben feltüntetett oldalszám–felsorolások a sokszor szereplő szavak esetében nem terjednek ki valamennyi előfordulásra. Csak a dominánsabb, vagy a bővebb információt és magyarázatot is tartalmazó előfordulási helyeket jelzik.

A címszavak után, egyenlőség jellel (=) bevezetve, sok esetben rövid magyarázat áll. A jelentés feltüntetése akkor marad el, ha a szó értelmezésére a könyv szövegében, a mutatóbeli fekvő nyíllal (→) jelzett oldalon, kísérlet történt.

- abalineál* = elidegenít, eltulajdonít (34.)
ablutio (→ 296., → 297.)
aeditus = szentegyházfia (47.)
admoniál (admoneál) = int, figyelmeztet (27., 216.)
alba = bokáig érő, fehér miseing, liturgikus papi ruha (245.)
album (→ 294.)
ambitus (→ 284.)
annuál = enged, engedelmeskedik (126.)
annuális = éves (200.)
annuatim = évente (206.)
antependium (antipendium), (245., → 290., → 291.)
anya megye = anya egyházközség (22., 36., 41., 45.)
appromittál (apromitál) = ígér, kötelez (148.)
argenteriak (→ 269.)
assignál = utalványoz, kiutal (53.)
aszal = élőfát szárít ki (151., 160., 161.)
aszalás = élőfák kiszárítása, erdőpusztítás (240.)
asztal pénz (→ 312.)
auctio = emelés, felállítás (262.)
badik (padik), (→ 200., 203.)
begyeny (→ 286.)
belső birodalom = belső telek (136.)
belső jog = belső telek (132.)
bennvaló = belső telek (38.)
bennvaló jószág = belső telek (29.)
berbécs = him juh (214.)

berszány = transzhumáló, tavasszal és ősszel legelőt váltó román juhosgazda (148., 195.)
bészabadulás (→ 130., → 131.)
bé üté = megüti a mértéket (131.)
bébírás = más falubeli birtoklás és joggyakorlás (93.)
bébíró possessor = más faluban lakó, de Szentgyörgy megyéjében is birtokló és ezáltal a megye haszonvételeiből részesülő gazda (135.)
bébíró = olyan gazda, akit megilletnek a megyetagok jogai, (pl. aki „bébír a megye erdejébe”), (132.)
bér = kepe (344., 345.)
bihal = bivaly (182.)
birodalom = birtok (97.)
bocskorpénz = pásztorjárandóság (176., 182., 183.)
bog (→ 287.)
bojtozás = patakpart töltése, erősítése fenyőgallyakkal (190., 240.)
boldog = módos (a szegény ellenpárja), (99.)
boléta (131., 132., 133., → 135.)
borna = fenyőtörzs (159., 162., 258.)
burján = gaz (394.)
cambium = csere (21.)
campanator = harangozó (segédkántor), (371.)
cancellus (→ 267.)
canonicus urak = kanonok urak (88., 236.)
castrum doloris = templomi koporsós ravatal halotttért mondott misén (252.)
casula (kazula) = miseruha (245.)
cantionale (kancionálé) = énekeskönyv (293.)
cédál = átengedettik, jut (42., 198.)
cimboraság 1. (→ 168.)
cimboraság 2. = állattartó gazdák társasága általában (178.)
cingulus = széles textil öv, papi öltözet része (295.)
cinkus (→ 200.)
cinkuscédula (→ 200.)
cinkusbíró (→ 201.)
cinterem (206., 226., → 273., 276., 277., 314.)
circulál = kerít, körbe vesz (160.)
circulus = körzet, környék (174.)
cibórium = áldoztató kehely (246.)
collector = pénzhozzájárulást gyűjtő személy (238., 239.)
colonus = telkes jobbágy (45., 82., 157., 389.)
colona = jobbágyasszony, jobbágylány (390., 394.)
commorál = tartózkodik, lakik (82, 183.)
compactor (→ 293.)
confluxus = gyűlés, összejövétel (98.)
concurrál = együttmunkálkodik (26.)
conservál = megőriz, megtart, tataroz (26., 91.)

conservator (konzervátor), (103., 104., → 120.)
constitutio = törvény (90.)
contractus = szerződés (92.)
contraversia = ellentét (145.)
conventio = szegődött bér (229.)
conversálódik = érintkezik, v. vel együtt van (391.)
conversatio = érintkezés, együttlét (392.)
convincál = elmarasztal (31., 183.)
convocál = összehív (32.)
csapa pohár = szemcsés felületűre megmunkált nemesfém pohár (capapohár), (246.)
csengettyű pénz (→ 256., 311.)
csitkó = csikó (186.)
csuga (→ 178.)
csüg (→ 186.)
darabant, drabant = gyalogos katona (47., 124.)
deák = iskolamester, kántor, tanító (40., 46., 359.)
deák iskola = latinul is tanító iskola (373.)
defectus = fogyatkozás, hiány (39.)
deliberátum = végzés, határozat, ítélet (94., 322.)
declaratio = nyilatkozat, kijelentés (395.)
derék vásár (203., 204., → 205.)
dergetű (→ 287.)
determináltatik = határoztatik (53.)
difamál = híresztel, nevez (396.)
difficultas = nehézség (43.)
discretio (→ 229.)
disponál = rendel (25.)
dispositio = rendelés (25.)
diurnum = napidíj (104.)
doceál = igazol, tanúsít (43.)
dohot, dohat (→ 123., → 287.)
dominális bíró = földesúri udvarbíró (81.)
dránica = tetőfedő falemez (125., 151., 154.)
ejtel 1. = kupa = ürmérték, (kb. másfél liter), (182., 183., 224.)
ejtel 2. = másfél literes mérőedény (202.)
ecclésia (eklézsia) = templom, megye, egyházközség (88.)
eklézsiakövetés (→ 384.)
elegyes közönség (→ 85., 124.)
elevatio = úrfölmutatás (391.)
elhányás = a csorda feloszlataása össze (127.)
el háronván (→ 186.)
elocal = pénzt kamatra kihelyez (250.)
elvegyed gabona = vegyes, kevert gabona (350.)
episcopal deliberatum = püspöki határozat (114.)
erectio = felállítás, építés (282.)

eresz = templombővítmeny (218., → 265., 266.)
erigál = épít, állít, létesít (169., 170., 206., 304.)
erogál = kiad, kifizet (224.)
esztena = határbeli, ideiglenes juhtartó telephely (170., 174., 240., 386.)
esztenabíró = a juhtartó társaság választott vezetője (172., 173., 176.)
esztena cimboraság = esztenatársaság (169.)
esztena társaság = juhtartó gazdatársaság (54., 169., 170., 172., 173., 174., 175., 176.)
exequál = végrehajt, pénzt behajt (394.)
excludál = kirekeszt (390.)
exmittál = kiküld (25.)
extál = jelen van, látható (322.)
égettbor = borpárlat, pálinka (386., 389.)
él = hegyél, hegygerinc (157.)
élet = beltelek (37.)
falu adóssága (→ 255.)
falusbíró = falusi, községi bíró (101., 103.)
fára = egyházközség (12.)
felesen = számosan (98., 322., 352.)
felgyűjt = a csorda állatait összegyűjti (127., 183., 188.)
felszed = beszéd, begyűjt (pl. kamatot), (231., 237.)
fentő = kerékküllő (388.)
fertály = bádóg mérőedény, negyedkupás (200., 202.)
féreje (főreju) = szántóföld területmértéke (248., 351., 354.)
fészefokoz = fejsze fokával ver (134.)
filiális megye = filiabeli egyházszervezet, leányegyház (26., 27., 28.)
fiók megye = filiabeli egyházszervezet (21., 26.)
fírer (→ 216.)
fiscus (41., 102., → 119.)
fiú megye = filiabeli egyházszervezet (22., 29., 45., 54.)
fokos = vastag, (pl. fokos deszka), (167.)
font 1. = olajmérő edény (202.)
font 2. = fém mérő súly (203.)
foraneus vicarius = külső helyettes (25.)
frequentál = látogat, gyakorol (390.)
fructifical = gyümölcsöztet (231., 232.)
fugiál = elszökik (51.)
fungens = aktuális, jelenlegi (24., 25., 45.)
füst = házas beltelek, háztartás (316.)
füstház = valószínűleg húsfüstölésre használt épület, helyiség (220., 221.)
fűrész = deszkametsző telep (163., 164., 165., 166., 167., 168.)
fűtő = tűzhely, házbeli tüzelőhely (324.)
gerezd (→ 322.)
görög egyesült főmegye = görög katolikus egyházközség (63.)
guzsalyos = fonó (394.)

gyűlést parancsol = gyűlést hív össze (98.)
halmazás = föld- és köhalmok állítása határvonalon (151.)
harangozó (segédkántor, tanító), (221., 358., 359., 363., 367., 372., 373., 377.)
határbíró (83., → 126.)
határ inspector (→ 127.)
havasbíró (91., 97., 103., 104., 105., → 120., 121., 122., 123., 124., 125.)
három jurisdictio (84., → 85.)
hit által beiktattatik = esküt tesz (105.)
hold, holdnap = hónap (160., 243.)
horzás = valószínűleg a föld völgyeszerű mélyedése (258.)
hütös = esküdt (48., 50., 117.)
hütöt tesz = esküt tesz (105.)
infamiáz = becstelenít, gyaláz (397.)
ingrediál = bejön, (pl. pénz a kasszába), (123.)
ictus = ütés, csapás (53.)
immunitáltatik = kirekesztetik, elbocsáttatik (187.)
imponáltatik = meghagyatik, köteleességévé tétetik (27., 38.)
impregnál = teherbe ejt (392., 394.)
instructor = altanító (371.)
insurgál = ellenszegül (397.)
interes = kamat (230., 232.)
intertentio = nyomozás, vizsgálat (34.)
inquilinus = zsellér (82.)
investigatio = nyomozás, vizsgálat (34.)
istenes = Istennek tetsző (309.)
jószág = birtok, (pl. beltelek), (133.)
juh haszna túró = valószínűleg egy juh egy évi tejéből előállítható túró (82.)
jurisdictio = joghatóság (85.)
juss 1. = birtok, elsősorban beltelek (132.)
juss 2. = a juss 1. után járó jog, (pl. erdölési jog), (133.)
justa = icce (kb. 8 deciliter), (224.)
kabala = kanca (25.)
kalamáris = tintatartó (158.)
kaláka = összesegítéssel végzett munka (216., 386., 392.)
kalongya = szálasgabona egysége (23., 287., 346., 347., 350.)
kamarás (→ 219.)
katona bíró = a katonarenden lévő székek falusi bíróját (84., 96.)
kántorális ház = kántorlak (155.)
kántor kanonok = éneklő kanonok (361., 362.)
kántor nap = kántorböjti nap (250.)
kántor szereda = kántorböjti nap (389.)
kápolnabíró = a kápolna ügyeit intéző választott tisztségviselő (309., 310.)
kepe = a plébánosok és a kántorok számára, a hívek által évente, jobbára gabonában fizetett járandóság a Székelyföldön (346., 347., 366., 368.)
kereg = fakéreg (159.)

kert = kerítés (45., 240., 243., 355.)
képiró = festő (284.)
kikövez = határvonalat jelöl ki kövekkel (151.)
kitábláz = erdőszakaszokat kijelöl (162.)
koboz, kobozás (→ 373.)
kompona 1. = mérleg (203.)
kompona 2. = mértékegység, (pl. túróé, kenyéré), (176.)
konzervál = gondoz, javít (190.)
kosár 1. = marhákat, juhokat egybentartó, arrébbvihető kerítés (150., 185.)
kosár 2. = a méhállomány számolási egysége (223.)
kosarazás = a föld termőképességének javítása a *kosár* 1. rendszeres arrébbvitelével (191.)
köböl 1. = termény űrmérték (235.)
köböl 2. = szántóföldi területmérték (59., 349.)
közönség = közösség (97.)
közönséges gyűlés = közgyűlés (87., 98.)
kufár, kufárné = piaci kofa (208.)
kujon = gazfickó, zsivány (391.)
kupa 1. = űrmérték, 2 icce, kb. 1,6 liter (182., 186., 200., 229.)
kupa 2. = bádoggal mérőedény (202., 203.)
küs mester = segédkántor, altanító (328.)
latitál (lititál) = lappang, rejtőzködik (386.)
ládás asztal = fiókos asztal (325.)
ládás pad = fiókos pad (325.)
leány megye = leányegyház, filia egyházszerkezete (21., 23., 25., 29., 48.)
legál = végrendeletileg hagyományoz (247., 249.)
levata = perfelvétel (119., 123.)
levál = felvesz (43.)
libra = font, (0,56 kg.), (224.)
licenciátus = lelkipásztort kisegítő vagy pótló férfi, deák, tanító (36.)
localis = helybéli (45.)
lófi (lófiak) = csikó (csikók), (179., 180., 182.)
lófő = lovon katonáskodó katonarendű székely személy (24., 104., 124.)
ludimagister = tanító (372.)
manipulus = karkendő, papi liturgikus ruhadarab (245.)
manuteálja = védelmezi (175.)
maradvája = utóda, leszármazottja (191.)
maraszt = újraválaszt, (itt: főmegyebíró), (47.)
mater megye = anyaegyház (26.)
matricula = anyakönyv (293.)
megye = egyházközség, helyi egyházszerkezet (16., 21., 50., 88.)
megyebíró = az egyházközség választott világi vezetője (98., 102., 106., 112., 115.)
megye háza = az egyházközség szerepű megye által épített és fenntartott épület (98., 99., 206., 212., 218., 220., 221., 222., 319.)
megyenap = templombúcsú (11.)

megyeszéke = az egyházközség szerepű megye törvénykező, fegyelmező fóruma (46., 100., 116.)
megyés mester = az egyházközség kántortanítója (359.)
megyés pap = plébános (37., 236.)
megyét gyűjt = megyegyűlést hirdet, rendez (28., 48.)
militáris bíró = székhely helységben a katonarenden lévők községi bírója (83., 84.)
minister = ministráns (391.)
mulcta, mulkta = pénzbüntetés (42., 114., 123., 283.)
mulctázás = pénzbüntetésre ítélet (331.)
negligál = elhanyagol (388.)
nobilis = nemes (23.)
obligál, obligálják = kötelezi magát, kötelezik (44., 394.)
obtemporál = engedelmeskedik (396.)
obviál = szembetalálkozik v. vel (397.)
onoka (→ 354.)
orotás = irtás (191.)
oskolamester = iskolamester, tanító (105.)
oszipora = pénzben fizetett kepe (364.)
örökség = birtok, (itt: megyétől kapott kaszáló), (97.)
pacifical = talpas ezüst kereszt a „békecsók” közvetítésére (245.)
padik (→ 200.)
padlás (→ 266.)
papmarasztás (→ 330.)
paripa ló (→ 180.)
parochialis = plébániai (349.)
parochialis élet = plébániaház telke, udvara (37.)
parochianus = a plébánia kötelékébe tartozó közlakos, megyetag (47.)
particula = áldoztatásra való ostya (378.)
particularis visita (visitatio) = részleges egyházlátogatás (53., 321.)
pascuál = legel (149., 174.)
patena = liturgikus rendeltetésű kerek fémtálca (245.)
patkol = közösül (393.)
pádimentum = padozat, padló (270.)
páskum = legelő (192., 301.)
penzionatus = nyugalmazott, leszerelt (83., 260.)
perceptum = bevétel (218.)
percipiál = megkap, beszéd, (pl. pénzt), (198.)
perengér (→ 384.)
pénz = kis értékű váltópénz, dénár (188.)
piacbíró (→ 201., 203.)
piaci proventus = piaci haszonvétel, jövedelem (196., 198.)
pium legatum = kegyes hagyomány (250.)
pixidarius = a katonarendű székhelyek gyalogosan katonáskodó rétegéhez tartozó személy (23.)
pluviale = liturgikus papi ruha, palást (245.)

possessor (→ 130.)
polgár = küldönc, a megyebíró segítője (152., 183.)
praestál = fizet, szolgáltat (396., 397.)
praetendál = követel, igényel, állít (126.)
praevaricator, (prevaricator, praevaricans) = kártevő, birtokháborító (136., 147., 216.)
primipilus = lófő, a katonarendű székelyek lovaskatona rétegéhez tartozó férfi (23., 125.)
primipila = a lófők rétegéhez tartozó székely nő (147.)
proclamál = törvénybe idéz, felszólít (34., 39., 41., 42., 51., 124.)
procurál = ellát, gondoskodik (31.)
procurator = prókátor, ügyvéd, szószóló (119.)
proscribáltatik = kiutasítatik (385.)
protocollum = jegyzőkönyv (94., 95.)
providus = nem katonarenden lévő székely férfi (103., 158.)
provincialista = nem katonarendű székely (51.)
provinciális bíró = nem katonarenden lévő székelyek községi bírója (83., 84.)
rationál = elszámol (223.)
rátiót tesz = elszámol (223.)
rátiós könyv = számadáskönyv (97., 223.)
reconciliáljon ecclesiát = eklézsiát kövessen (385.)
rectificatio = kepekivetési besorolás (23., 343.)
refectio = tatározás, újjáépítés (90., 266., 324.)
reficiál = megújít, helyreállít (317.)
refusio = megtérítés (125.)
regius = királyi ember, hiteles személy (123.)
repartiál = feloszt (322.)
resideál = lakik (132., 187.)
resistál = ellenáll (396.)
requisitio = megkeresés (51.)
rotás (→ 123.)
sanctuarium = szentély (31., 42.)
secretum (→ 269.)
series (→ 208.)
sessio = telek (131.)
sértés metszés = sertés vágás (188.)
sing = hosszmérték, (kb. 62 cm.), (202.)
slésiai = sziléziai (245.)
solemnitas = ünnepség (385.)
statua = szobor (281., 284., 285.)
stóla 1. = kb. 2,5 méter hosszú, szalag formájú, nyakba vethető liturgikus papi ruhadarab (245.)
stola 2. = papi és kántori jövedelemforrás (→ 348., → 369.)
superpelliceum = karing, felső ing, liturgikus ruha (245.)
suspecta conversatio = gyanús társalkodás (393.)

suspectio = gyanú (395.)
szabad bíró (→ 83., → 84.)
szaggar = halottra szaggarottan harangoz (252.)
szalamia = szalmiák, ammónium klorid (262.)
szádok fa (zárdok) = hársfa (283., 285.)
számadaltatás = elszámoltatás (105.)
szeg = sarok, szöglet (190., 209.)
szekér = kaszálóterület mértékegysége (36., 59., 187., 411.)
szentegyház = templom (91., 116.)
szentegyházfia (→ 116.)
Szentgyörgy megyéje = a Szentgyörgy és Bánkfalva falvakat egybefogó egyházközség (→ 87., 88., 92., 98., 101., 104.)
Szentgyörgy megyebéli = Szentgyörgy megyéjében lakó (87., 88.)
szék törésin marad (→ 125.)
szénafű = kaszáló (44., 96., 190.)
szép kérés = illendően, szép szavakkal előadott kérés (148., 258.)
tabernaculum = szentségtartó szekrény a templom szentélyében (281.)
talpas (→ 208.)
tanorok (tanorak) = faluszéli kert, legtöbbször jól termő kaszáló (37., 44., 354.)
tanorok kapu = falukapu (259.)
tágosítás = földdarab növelése, bővítése, (pl. irtással), (240.)
teljes gyűlés = az egyházközség szerepű megye közgyűlése (98., 99.)
tenérrel = (tenyérrel), gyalogrobotban (81., 82.)
terhesen = teherrel megrakodva (387.)
terhes szekérrel = teherrel megrakott szekérrel (387.)
tercialitás = jövedelemelosztási elv (114., 198., → 366., → 367.)
tisztaságot adott be (124., → 125.)
tömény = tömjén (116.)
török búza = kukorica (351.)
tőke = farönk (162., 167., 168.)
udvarbíró = földesúr gazdatisztje (81.)
udvari = földesúri (82.)
umbella = templomi baldachin (289.)
umbraculum = templomi baldachin (289.)
usus = szokás, gyakorlat (182., 202.)
usuált = szokásos (181.)
üvegcsűr = üveggéscsúszító manufaktúra (157.)
vásárbíró (103., 199., 200., → 201., 202., 211.)
várda, várdaház (→ 210., → 211.)
vecsernyemondó szék = litániamondó szék a szentélyben (288.)
vectura = falusi, széki közmunka, (pl. fuvar-kötelezettség terhe), (215.)
velum = kehelyborító liturgikus kendő (246.)
venerabile = oltáriszentség (282.)
verőfej = verőfény, a hegy déli oldala (156.)
vetéskert = a vetett földterületek tömbjét védő kerítés (190., 243.)

véka 1. = űrmérték, 16 kupa (239.)
véka 2. = szántóföld-mérték (349., 350., 351.)
véka 3. = mérőedény (202., 203.)
vérek = vérrokonok (248.)
vicinus = szomszéd (190., 209., 248.)
victuale = élelmiszer (262.)
visitatio = vizitáció, látogatás, egyházlátogatás (228.)
votivális mise = elhunytakért bemutatott, *pium legatum* útján kért, fizetett mise,
alapítványi mise (253., 352., 370.)
zsendely = zsendely, tetőfedő falemez (154.)

HELYNEVEK MUTATÓJA

A mutatóban olyan csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi helynevek szerepelnek, amelyek a könyvben idézett, dőlt betűvel szedett történeti dokumentum-szövegekben előfordulnak.

Két helynév, a *Fiság lokja* és a *Császárhomlok* nem történeti forrásból, hanem Orbán Balázs idézett művéből való.

A legtöbbször emlegetett helynevek (például: *Lesőd*, *Aklos*) esetében nem sorolom föl az összes előfordulási helyet, csak a jelentősebb szereplési helyekre utalok.

A zárójelbe tett számok a könyv oldalszámait jelentik.

Akasztófa dombja (350.)
Aklos (Aclos, Akljos), (123., 146., 170., 188., 189.)
Aklos bérce (bércze), (144., 149., 190., 192., 301.)
Aklos bükke (125.)
Aklos bükke észokja (257.)
Aklos bükke tetején szokott járó út (258.)
Aklos havasa (havassa), (92., 178., 180.)
Aklos hídgya (162.)
Aklos orra (258.)
Aklos pusztája (165.)
Aklos sorka (156.)
Aklos tere (373.)
Aklos úttya (147., 258.)
Akolkert (370.)
Al láb (370.)
Al út (160.)
Alsó Aklos (171.)
Altíz (171.)
Altizes (75., 131., 172., 240.)
Aparé sorka (144.)
Aparé sorka töve (165.)
Aranyas (370.)
Aranyas domb (349., 370.)
Ág sorok sorka (156.)
Bagjod (147., 158., 171.)
Bagjod pataka 144., 157.)
Bagjod pataka töve (164., 174.)
Basa kúttya (187.)
Bence (Bencze, Bentze), (162.)
Bence hídja (156.)
Bence nyaka (157.)
Bence pataka (144., 146., 156., 160., 178., 259.)
Bence szádja (162.)
Benék hídja (210.)

Bertalanok pataka (144.)
Bertzi (155.)
Bodzás (Bojzás) *temető* (315.)
Bolondos (123., 150., 171., 189.)
Bolondos havasa (havassa), (123., 240.)
Bolondos havasa pusztája (195.)
Bolondos pataka (157.)
Bor pataka (316.)
Botárok fűrésze (162.)
Czikók tize (69.)
Czikók tizesse (132.)
Császárhomlok (299.)
Csedők tize (69.)
Csekék utcája (210.)
Csinód pataka (144.)
Csinód pataka töve (164., 190.)
Csinód töve (193., 331.)
Csobányos vize (144., 157., 158., 164., 195.)
Demeter vésze (349., 370.)
Drániczás pataka (144.)
Egerszék (144., 171.)
Egresaszó (349., 370.)
Egres pataka (158., 160.)
Édes bükke patakára menő láb (248.)
Égettvész (140., 144., 147., 180., 190., 194.)
Égettvész sorka (386.)
Fejér víz nyaka (161., 162., 240.)
Fejér víz pataka (144., 258.)
Fel láb (351.)
Felső Aklos (171.)
Felső hosszú (349., 350.)
Felső mező (248.)
Fióka (Fijóka), (171.)
Fióka dombja (144., 239.)
Fiság lokja (308.)
Fiság vize (92.)
Gáll Balás fűrésze (157.)
Gáll Ferentz 's részesei fűrésze (162.)
Gálok tize (171.)
Határ parlag (350.)
Harukáj (144.)
Heveder (387.)
Horgas nevezetű láb (235.)
Ittkétfalva (76., 171.)
Ittkétfalva tizese (tizesse), (172., 240.)

János Domokos utcája (248.)
Jenőfalva (171.)
Jenőfalva tizes (tizesse), (172., 240.)
Jézus hága (300.)
Jó ösveny sorka (144., 157., 161., 164., 165., 241.)
Katorga (125., 170., 171., 387.)
Katorga árnyéka (161.)
Katorga észokja (152., 162., 178.)
Katorga töve (191., 351.)
Kasza teleke (258.)
Kaszák tize (69.)
Kányák tize (69.)
Kápolna mezeje (248.)
Káruely (Károljé, Károlé) *pataka* (144., 157., 164., 195.)
Kend oldala (144., 191., 350.)
Kend sorka (165.)
Kereklik sorka (144.)
Keresztes havasa (93., 123.)
Két út között (370.)
Kis mező (355.)
Kotormány (78., 147., 171., 172., 240.)
Kotormányi út (248.)
Körismény (349.)
Körösményfalva (72., 171., 355.)
Körösményfalva tizesse (172., 240.)
Közép hosszú (350.)
Kristine (144.)
Kút árok (162.)
Küs (Kis) *Széked teleke* (123., 144., 191.)
Lajtorjás (144.)
Lajtorjás alja (157., 165.)
Lacok (Laczok, Latzok) *tize* (171.)
Lesőd (92., 93., 123., 148., 181., 186., 396.)
Lesőd bükke (150.)
Lesőd erdeje (140., 188.)
Lesőd havasa (havassa), (92., 145., 149., 178., 179., 182., 183., 189.)
Lok (248., 370.)
Lovászó (144., 147., 171.)
Lovászó büttűje teteje (157.)
Lovászó észokja (157., 195.)
Lovászó pataka (156.)
Lovászó sorka (158.)
Mál farka (190.)
Mély (Měj) *patak* (158.)
Mély patak töve (162.)

Monyasd pataka (316.)
Mosnyán (Mostyán) *dombja* (156.)
Mosnyán (Mostyán) *teleke* (144., 156., 158.)
Nagy árok (162.)
Nagy mező (235., 248., 350., 351., 355.)
Nyerges keresztfája (145.)
Nyikuláj sorka (165.)
Nyírtető (308.)
Óriás (308.)
Ördögkő (144.)
Ördögkő bükke sorka (158.)
Papsa erdeje (188.)
Papsa teleke (144., 156., 157., 158.)
Patakfalva (132., 304.)
Petre (170.) (Menaság területén!)
Pósa hegy (308.)
Rajcsúr hely (84.)
Rakottás alja (alatt), (96., 164.)
Sáros patak (pataka), (144., 164., 258.)
Sáros patak töve (164., 166., 167.)
Sás farka (350.)
Sás teleke (193.)
Sillatyus (146.)
Simószege (74., 171.)
Simószege tizese (tizesse), (136., 172., 240.)
Sólyomtár havasa (93.)
Somtár sorka (158.)
Sükös teleke (258.)
Sűrű (240.)
Sűrű sorok (148., 157.)
Sűrű sorok éle (157.)
Sűrű sorok úttya (157.)
Szentegyház pataka (370.)
Szent János mezeje (355.)
Szén égető pusztája (162.)
Szőke dombja (162.)
Szőke ponkja (144.)
Szőke sorkán bójáró csapás (259.)
Taplocza vize (92.)
Úz vize (144., 147., 158., 162., 190., 193., 258.)
Vak árok (162.)
Varga telek (194.)
Zata tizesse (69.)

XVI.

TARTALOM

I. A MEGYE, A NAGYMÚLTÚ EGYHÁZKÖZSÉG	5
ÚTJELZŐ ÉS ÚTVESZTŐ SZAVAK.....	5
<i>A „megye” szó jelentései a magyar nyelvben.....</i>	5
<i>A „megye” szó tündöklése és hanyatlása</i>	6
<i>Nyelvészeti tennivalók.....</i>	7
<i>Az egyházköztség az irodalomban és az erdélyi valóságban</i>	8
<i>A „megye” szó a történeti forrásokban</i>	9
<i>A „megye” a népi szóhasználatban</i>	11
<i>Egy nyugati párhuzam: a „fára”</i>	12
A MEGYE: A HELYI EGYHÁZSZERVEZET KERETE	12
SZÉKELY SAJÁTOSSÁG, VAGY RÉGI MAGYAR RELIKTUM.....	14
II. A HELYI EGYHÁZSZERVEZET JELÖLÉSÉRE HASZNÁLT MEGYE SZÓ ERDÉLYI ADATTÁRA.....	19
NÉHÁNY TUDNIVALÓ A SZÖVEGEKRŐL	19
ABAFÁJA	20
ABOSFALVA	20
ALFALU (Gyergyó~).....	20
ALTORJA	20
ATYHA	20
ÁRKOS	21
BARÓT	21
BÁLVÁNYOSVÁRALJA	21
BERECK	21
BETHLENFALVA.....	21
BÉLAFALVA	21
BORBÁND	22
BORDOS	22
BŐ	22
BÖZÖD	22
BRASSÓ	22
BÚZÁSBESENYŐ.....	22
CSATÓSZEG	22
CSICSÓ (Csík~)	23
CSOMAFALVA (Gyergyó~).....	23
CSOMORTÁN	23

CSÖB.....	23
DELNE (Csík~).....	23
DITRÓ (Gyergyó~).....	23
EGRESTŐ.....	24
ETÉD.....	24
ESZTELNEK.....	24
FARKASLAKA.....	25
FENYÉD.....	25
FUTÁSFALVA.....	25
GÁLFALVA.....	25
GELENCE.....	25
GYIMES.....	26
GYIMES.....	26
GYIMESLOK.....	26
HARALY.....	26
HATOLYKA.....	27
HILIB.....	27
HODOS (Székely~).....	27
ILLYEFALVA.....	28
IMECSFALVA.....	28
JAKABFALVA (Kászon~).....	28
JÁRA (Maros~).....	28
JEGENYE.....	28
KADICSFALVA.....	28
KARÁCSONYFALVA (Homoród~).....	28
KÁL (Székely~).....	29
KEMÉNYFALVA (Küküllő~).....	29
KERESZTÚR (Gerend~).....	29
KILYÉN.....	29
KILYÉNFALVA (Gyergyó~).....	29
KOLOZS.....	30
KOLOZSVÁR.....	30
KOROND.....	30
KOZMÁS (Csík~).....	31
KURTAPATAK.....	32
LEMHÉNY.....	32
LENGYELFALVA.....	32
LÖVÉTE.....	32
MADARAS (Csík~).....	33
MALOMFALVA (Nyikó~).....	33
MARTONOS (Kézdi~).....	33
MÁLNÁS.....	33
MÁRÉFALVA.....	33
MENASÁG.....	34
MIKLÓSVÁR.....	34

MINDSZENT (Csík~)	34
NAGYÁG	35
NAGYBOLDOGASSZONY	35
NAGYENYED	35
NAGYKÁSZON	36
NYÚJTÓD	36
OLÁHFALU (Kápolnás~)	36
OLÁHFALU (Szentegyházás~)	36
OROSZHEGY	37
OZSDOLA	37
PÁLFALVA (Székely~)	38
PÁVA	38
PESELNEK (Kézdikővár)	38
PETŐFALVA	38
POLYÁN (Kézdi~, Kézdiszentkereszt)	38
RÁKOS (Csík~)	39
REMETE (Gyergyó~)	39
REMETE (Köszvényes~, Nyárád~)	39
SÁRFALVA	39
SELYE (Nyárád~)	40
SINGFALVA	40
SOMLYÓ (Csík~)	40
SZÁRHEGY (Gyergyó~)	40
SZÁSZFALU	41
SZÁSZFENES	41
SZÁSZRÉGEN	41
SZÁSZVÁROS	41
SZENTDEMETER	41
SZENTDOMOKOS (Csík~)	41
SZENTGYÖRGY (Csík~)	42
SZENTGYÖRGY (Maros~)	42
SZENTGYÖRGY (Sepsi~)	42
SZENTHÁROMSÁG	42
SZENTIMRE (Csík~)	42
SZENTIVÁN (Sepsi~, Szentivánlaborfalva)	43
SZENTJAKAB (Szász~, Kolos~)	43
SZENTKATOLNA	43
SZENTKIRÁLY (Csík~)	43
SZENTKIRÁLY (Székely~)	44
SZENTLÉLEK (Csík~)	44
SZENTLÉLEK (Kézdi~)	44
SZENTLÉLEK (Székely~)	45
SZENTMÁRTON (Csík~)	45
SZENTMIHÁLY (Csík~)	46
SZENTMIKLÓS (Csík~)	46

SZENTMIKLÓS (Gyergyó~).....	47
SZENTPÁL (Kerelő~)	47
SZENTSIMON (Csík~).....	48
SZENTTAMÁS (Csík~).....	48
SZEREDA (Csík~).....	48
SZÉKELYSZÁLLÁS.....	48
SZÉPVÍZ	48
SZOMBATFALVA.....	49
TEKE.....	49
TEKERÓPATAK (Gyergyó~)	49
TORDA	49
TÖLGYES (Gyergyó~)	49
TÖVIS	49
TÜRKÖS	49
UDVARHELY (Székely~).....	50
ÚJFALU (Bözöd~).....	50
ÚJFALU (Gyergyó~)	51
ÚJFALU (Kászon~)	51
VARSÁG (Székely~)	51
VÁGÁS	52
VÉCZKE (Székely~).....	52
VERESPATAK	52
ZABOLA.....	52
ZETELAKA	53
ZSÁKOD (Magyar~).....	53
ZSÖGÖD (Csík~).....	53
TÖBB MEGYE KÖZÖS GAZDASÁGI SZERVEZETE: A NEGYEDFÉL- MEGYE	53
TÖBB MEGYE EGYÜTT-EMLEGETÉSE	54
III. SZENTGYÖRGY MEGYÉJE ALCSÍKTÓL MOLDVÁIG.....	55
A MEGYE KITERJEDÉSE, TAGOLTSÁGA, NÉPESSÉGELTARTÓ TÉNYEZŐI.....	55
<i>A megye területe a tájban és a történetében.....</i>	55
<i>Falvak és tiszek</i>	56
<i>A megye területe: a megyebeliek élettere</i>	58
A MEGYE NÉPESSÉGE.....	62
<i>Római katolikus székelyek megyéje</i>	62
<i>Görög katolikus jövevények a római katolikus megye területén.....</i>	62
<i>Gyimesi csángó jövevények a székely megye területén</i>	65
<i>A népesség számának alakulása</i>	66
<i>Régmúlt idők lajstromai</i>	66
<i>Az egyházi források tanúsága.....</i>	66

Az állami népszámlálások tükre	68
Az 1829. évi lélekösszeírás	69
<i>A társadalom rétegei, csoportjai a XVII-XIX. században</i>	78
Az 1764 előtti idők	78
Katonarendű székelyek	78
Kisnemesek	79
Jobbágyok	81
<i>Bírók és juriszdikciók kavalkádja</i>	83
IV. A MEGYE, MINT SZERVEZET	87
KÉT FALUT ÖSSZEFOGÓ KÖZÖSSÉG: A MEGYE	87
A MEGYE KONSTITUCIÓI, RENDTARTÁSAI	88
A MEGYE ATTRIBUTUMAI	90
<i>A megye pecsétje</i>	90
<i>A megye ládája</i>	90
<i>A megye levelei</i>	92
<i>A megye jegyzőkönyvei</i>	94
A protokollum fogalmáról	94
A „megyekönyv”	94
A megyejegyzőkönyvek	95
A megyebírói számadáskönyv	97
A MEGYE FÓRUMAI, VEZETŐ TESTÜLETEI	97
<i>A teljes gyűlés</i>	97
<i>Esküdtek gyűlése</i>	99
<i>Megyeszéke</i>	100
<i>Bizottmányi ülés</i>	100
<i>Az egyháztanács és az iskolaszék ülése</i>	101
<i>A megye határozatainak kihirdetése</i>	102
A MEGYE TISZTSÉGVISELŐI	102
<i>Tisztségek, rangok, választások</i>	102
<i>A megyebíró</i>	105
A tisztségnév tág és szűk jelentése	105
Megyebírók Szentgyörgy megyéjében	106
„Szentgyörgy részéről való” megyebírók az 1770-es évekig	106
„Bánkfalva részéről való” megyebírók az 1770-es évekig	108
Főmegyebírók az 1760-as évektől 1880-ig	109
Megyebírók, megyegondnokok, egyházközségi algondnokok, számadó gondnokok, gondnokok 1880-tól a XX. század közepéig	110
A megyebírói névsorok tanulságai	111
Megyebíró újmódi tisztségevek álarca mögött	112

A megyebíró választása	112
A megyebíró teendői	113
A megyebíró jutalmazása	114
Néhány különleges, színes történet a megyebírókról	115
<i>A szentegyházfia</i>	116
<i>A megye „hűtősei”, a megye esküdtjei</i>	117
<i>A megye nótáriusa (jegyzője)</i>	118
<i>A megye fiskusa</i>	119
<i>A megye konzervátora</i>	120
<i>A havasbíró</i>	120
<i>A határbíró</i>	126
 A MEGYETAGSÁG	 127
 A POSSESSOROK	 130
<i>A megye és possessorai</i>	130
<i>A „bészabadulás”</i>	130
<i>A possessor birtoklása Szentgyörgy megyéje területén</i>	133
<i>A possessori jogok bérbeadása</i>	133
<i>„Erdőbíró” possessorok</i>	133
<i>A boléta</i>	135
<i>A possessorok erdölésének rendje</i>	135
<i>Possessorok állatai a megye legelőin</i>	136
<i>Feszültségek a megye és possessorai között</i>	137
 V. A MEGYE JAVAI ÉS AZOK HASZONVÉTELEI	 139
 A MEGYE HAVASAI	 139
<i>A megye havasbirtoklása a XVIII-XIX. században</i>	139
<i>Havasbirtoklás és kegyúri kötelességek</i>	141
<i>Szentgyörgy megyéjének rejtélyes havasvesztése</i>	141
<i>A megye havasainak neve, helye, fekvése</i>	143
<i>A havasok védelme a szomszédoktól</i>	144
 ERDŐ, ERDŐRONTÁS, ERDŐVÉDELEM, ERDEI HASZONVÉTEL	 146
<i>Erdők és havasi irtáskaszálók</i>	146
<i>Erdőrontók, erdővédelem</i>	147
<i>A prevarikátorokról általában</i>	147
<i>Idegen erdőrontók</i>	147
<i>Megyebeli erdőrontók</i>	150
<i>A megye havasainak őrzése, óvása</i>	152
<i>Erdei haszonvételek</i>	153
<i>Faosztás, a megyetagok fához jutása</i>	153
<i>Dránicacsinálás, zsindelykészítés</i>	154
<i>Hamuzsírfőzés, „lúgfőzés”</i>	155

Kéreghántás a kéregért	159
A fenyőgyanta gyűjtése, „szurkászat”	160
Faszénégetés	161
Faeladás	161
„Fűrészek” működésének engedélyezése, fűrészhelyek árendába adása	163
 HAVASI ÁLLATTARTÁS	168
<i>Juhok a megye havasán</i>	168
A juhtartás szervező közösségei: az esztenatársaságok	168
Az esztenák és a megye rendtartó igyekezete	171
<i>Szarvasmarhák Lesőd havasán</i>	177
A marhatartás szinterei	177
A havasi állattartás szokásjogi vonatkozásai	177
A lesődi csorda állatai, legelője, mozgása	179
A havasi marhapásztorok fogadása	181
A marhapásztorok élete a havasban	184
<i>Sertésmakkoltatás a havasban</i>	187
 HAVASI KASZÁLÓK ÉS LEGELŐK ÁRENDÁBA ADÁSA	189
<i>A megye „szénafüvei” a havasokban</i>	189
<i>Tartozás fejében és juttatásként adott megyei kaszálók</i>	190
Kaszálóadás tartozás fejében és munkabér gyanánt	190
Kaszáló a plébánosnak	191
Kaszáló a kántortanítónak	192
<i>Havasi kaszálók árendába adása irtási kötelezettséggel</i>	193
<i>Kaszálóárendálás nyereszkeséssel</i>	194
<i>Havasi legelők bérbeadása</i>	195
 A MEGYE PIACA, VÁSÁRA	195
<i>A piac- és vásártartás szerepe Szentgyörgy megyéje életében</i>	195
<i>A piac- és vásártartás szentgyörgyi privilégiumának sorsa</i>	196
<i>A megye piaci bevételei a XVIII. század első felében</i>	198
<i>A „piaci proventus” árendálása a XVIII. század végén és a XIX. században</i>	199
<i>Piacbírák, vásárbírák, cinkusbírák</i>	201
<i>Piaci és vásári mértékek, felszerelési tárgyak</i>	202
<i>A vásárok meghirdetése</i>	203
<i>Bolthelyek, boltok, boltosok</i>	205
<i>Történeti mozaikok a vásárok és a piacok életéből</i>	208
<i>A sokadalmak, mint határnapok</i>	212
 MÉSZÁRSZÉKTARTÁS	213
 A MEGYE HÁZA ÉS HASZNOSÍTÁSA	217
 A MEGYE FÖLDJE, A MEGYE GABONÁJA	222

A MEGYE MÉHEI	223
VI. A MEGYE PÉNZÜGYEI.....	225
A MEGYÉK PÉNZÜGYEIRŐL ÁLTALÁBAN.....	225
A MEGYEBÍRÓI SZÁMADÁSOK.....	226
<i>Megyebírói számadások a megye számadáskönyvében</i>	226
<i>Gyulafehérvárra küldött megyebírói számadások</i>	227
<i>A számadások ellenőrzése, elfogadása</i>	228
<i>„Diszkréciók” és áldomások a számadásokban</i>	228
A PÉNZKÖLCSSÖNZŐ MEGYE	230
<i>Az „adósság” szó jelentésváltozatairól</i>	230
<i>Pénzkölcsönzés interesre</i>	230
<i>Adóslisták</i>	232
<i>Tartozások hálójában</i>	234
<i>Az ebesfalvi örmény kaland</i>	236
VII. A KÖVETELŐ, A TÁMOGATOTT ÉS A TÁMOGATÓ MEGYE.....	237
A KÖVETELŐ MEGYE.....	237
<i>Pénzbeszedés a megye tagjaitól.....</i>	237
<i>Közmunkák a megye érdekében</i>	239
<i>„Aszalás” és bokorirtás a havasban</i>	239
<i>Farkashajtás a havasban.....</i>	241
<i>Határjárás, határújítás a havasban.....</i>	241
<i>A piaci köhid építése, javítása és a patakszabolázás</i>	242
<i>Közmunkák a „megye jószágain”</i>	243
A TÁMOGATOTT MEGYE	244
<i>Ajándékok, testált javak templomnak, kápolnának</i>	244
<i>Ajándékoktól az alapokig</i>	244
<i>Tárgyak adományozása</i>	245
<i>Földek adományozása.....</i>	247
<i>Pénzadományozások.....</i>	249
<i>Misalapítványok</i>	252
<i>Bálint-Bors alapítvány.....</i>	254
<i>A „falu adósságának” haszna</i>	255
<i>„Csengettyű pénz”</i>	256
A TÁMOGATÓ MEGYE	257
<i>Tűzkárosultaknak fa.....</i>	257
<i>Külső szervezetnek nyújtott támogatás</i>	259
<i>Ellopott állatok árának megtérítése.....</i>	259

<i>Szegények támogatása</i>	260
-----------------------------------	-----

VIII. A MEGYE, MINT ÉPÜLETFENNTARTÓ ÉS INTÉZMÉNY- MŰKÖDTETŐ	261
--	-----

A MEGYÉS TEMPLOM	261
<i>A „megyés templom” épülete</i>	261
A templomi építkezésekről általában	261
A torony	262
Az oldalhajó és előzménye: az „eresz”	264
A sekrestye	268
A kórus	268
A „secretum” mint templomi rejtkehely	269
Templomi épületrészek és javításaik	269
Építési anyagok vásárlása	271
<i>A „megyés templom” cinterme, várfala, környéke</i>	272
A védőfal és kapui	272
A hajdani „tetemtartó” rejtélye	278
Kőkeresztek a templom tájékán	279
A főtérformáló megye	280
<i>A „megyés templom” berendezési, felszerelési tárgyai</i>	280
„Nagyoltár”	280
Az eresz (tornác) oltára	281
Szent Antal oltár	282
Szent Kereszt oltára	282
Szent Rosarium oltár	282
Az eladott Szűz Mária oltár	283
Templomi szószék: „prédikáló szék,” „catedra”	283
Képek, szobrok	284
Harangok	285
Kereplő	287
Orgona	288
Padok, székek	288
Baldachin	289
Lobogó, zászló	289
Antependium (antependium)	290
Nagypénteki koporsó	292
Könyvek	292
Jeltelenségben maradó tárgyak	294
A templom működtetéséhez szükséges anyagok	295
KISEBB TEMPLOMOK, KÁPOLNÁK	298
<i>A téma kutatása és szűkítése</i>	298
<i>A „Jézus szenvedése” templom</i>	299
<i>A háromtizesi „Szent Kereszt feltalálása” templom</i>	303

<i>Az altizesi „Keresztelő Szent János” templom</i>	304
<i>A kotormányi „Sarlós Boldogasszony” templom</i>	305
<i>A egerszéki, tanyai „Kisboldogasszony” templom</i>	307
<i>A csinódi, tanyai „Szentháromság” templom</i>	307
<i>A „Nagyboldogasszony” kápolna</i>	307
<i>„Szent Anna” kápolna</i>	312
<i>„Bálint-Bors” kápolna</i>	313
 TEMETŐK, KERESZTEK, KÁLVÁRIA.....	314
<i>Temetők</i>	314
<i>Szabadtéri keresztek</i>	316
<i>Kálvária</i>	316
 ISKOLA	317
 SZOLGÁLATI LAKÁSOK	320
<i>Paplak (plébániaház) és melléképületei</i>	320
<i>A plébániaházak, mint korszakjelzők</i>	320
<i>Plébániaépítés a XVIII. század közepén</i>	321
<i>Plébániaépítés 1906-ban</i>	323
<i>A plébániai telek épületeinek javítása, megújítása</i>	324
<i>A kántorlak (a „megyés mester háza”) és melléképületei</i>	325
<i>A segédkántori („harangozó”, tanítói) lakás</i>	328
 IX. A MEGYE ÉS PAPJA	329
 PLÉBÁNOSOK, PAPOK SZENTGYÖRGY MEGYÉJÉBEN	329
<i>„Megyés pap”, „pap bácsi”, plébános</i>	329
<i>A plébános az egyházi hatóságok és a megye között</i>	329
<i>A megye plébánosainak lajstroma</i>	332
<i>Rangok és feladatok</i>	336
<i>A plébános klerikus segítői</i>	337
<i>A plébános „udvartartása”</i>	338
 PAPJELÖLÉS, PAPVÁLASZTÁS	339
 A PLÉBÁNOS JÖVEDELMEI	342
<i>A paptartás székhely alapja: a kepe</i>	342
<i>Kepe és kepefizetés</i>	342
<i>A kepe kutatása</i>	343
<i>Kepeszabályzat a XVII. századból</i>	343
<i>A kepezés módja és a kepe értéke Szentgyörgy megyéjében 1809-ben</i>	346
<i>A kepe sorsa</i>	347
<i>A stólajövedelmek</i>	348
<i>A parochiális földek haszna</i>	349

Szántóföldek és kaszálók.....	349
A plébánia kertje.....	351
<i>A votivális misék jövedelme</i>	352
<i>A nép önkéntes, apró adományai a plébánosnak</i>	353
A PLÉBÁNOS VAGYONA	353
X. A MEGYÉS MESTER ÉS TÁRSAI	357
TERMINOLÓGIAI KAVALKÁD.....	357
<i>A deáktól a ludimagisterig</i>	357
<i>A harangozó szó jelentésének változása</i>	358
A KÁNTOR, VAGY MEGYÉS MESTER	359
<i>Szentgyörgy megyéjének kántortanítói az írott dokumentumokban (1627–1930)</i> .	359
<i>A kántor választása</i>	361
A helyi akarat és a püspöki jog.....	361
Helyi törekvések ütközése 1755-ben	361
Jelölés és kinevezés 1803-ban	362
Baka József megválasztása 1879-ben.....	363
<i>A kántortanító munkája</i>	365
<i>A kántortanító jövedelme</i>	366
A kepe és a tercialitás	366
A stóla-jövedelem.....	369
Járandóság a votivális misék díjából	370
A kántorális földek	370
Kántori telek és kert.....	370
A megye kedvezése kántorának.....	371
A SEGÉDKÁNTOR, ALTANÍTÓ.....	371
<i>A segédkántor, altanító és jövedelme</i>	371
<i>A tanító munkája</i>	373
Iskolai tanítás.....	373
A kántor helyettesítése.....	374
Felnőttoktatás	375
Katolikus egyesületek szervezése, irányítása	377
Harangozás és sekrestyei szolgálat.....	377
Ostyasütés.....	378
HARANGOZÓ–SEKRESTYÉS.....	378
XI. A TÖRVÉNYKEZŐ, FEGYELMEZŐ, RENDTARTÓ MEGYE.....	381
AZ EGYHÁZI FEGYELMEZÉS KUTATÁSA	381

ERKÖLCSI ÉS VALLÁSI VÉTSÉGEK A CSÍKSZENTGYÖRGYI MEGYE- SZÉKE ELŐTT.....	382
BÜNTETÉSEK	383
A VÉTKEK PÉLDATÁRA.....	385
<i>Ünnepet szegett, ünnepet rontott munkával</i>	385
Kenyeret sütött.....	385
Ganét hordott.....	385
Aratott, csépelte, gabonát tisztított.....	386
Esztenára kenyeret vitt.....	386
Esztenán járt ordáért.....	386
Esztenán járt, esztenán hevert.....	386
Égett bort főzött.....	386
Mogyorót, málnát szedett.....	386
Szekérrel járt.....	387
Szénamunkát végzett.....	387
Malmát járatta, őrölt.....	387
Ványolóját jártatta.....	387
Különleges munkát végzett.....	388
<i>Misé</i> t mulasztott.....	388
Templomkerülő hírében áll.....	388
Bizonyos konkrét ünnepeken a havasokban járt.....	388
Mise alatt otthon hevert.....	388
Mise alatt a templom mellett lődörgött.....	389
Mise helyett részegeskedett.....	389
<i>Hosszú időn át nem gyónt</i>	389
<i>Böjtöt szegett</i>	389
<i>A templomban helytelenül viselkedett</i>	390
A templomban beszélgetett, nevetgélt.....	390
Aludt a misén.....	390
Templomi helyen vitatkozott.....	390
Korához és az alkalomhoz mérten nem illendően öltözködött.....	390
Mise alatt kiment a templomból.....	391
<i>Káromkodott</i>	391
<i>Tiltott időben, tiltott helyen táncolt és táncalkalmat teremtett</i>	391
Nem engedélyezett táncos összejövetelen táncolt.....	391
Táncolóknak helyet adott.....	392
Tiltott időben muzsikált.....	392
<i>Paráználkodott, tiltott szerelmi viszonyt folytatott</i>	392
Legénykedő kalandokba bocsátkozott.....	392
Leányként, asszonyként túlzottan vonzódott a férfiakhoz.....	393
Tartósan tiltott szerelmi viszonyba keveredett.....	393
„Bitangot vetett”, törvénytelen gyermeket szült.....	394
„Tisztátalan személyeknek” szállást adott.....	394

<i>Szüleit szidta, verte</i>	395
<i>Feleségét, gyermekeit, szidta, verte</i>	395
<i>Hitt a babonában</i>	395
<i>Szülés után asszonyavatás nélkül járkált</i>	395
<i>Haragot tartott</i>	396
<i>Engedetlen volt a megye vezetőivel szemben</i>	396
Nem végezte el azt a közmunkát, amelyre a megyebíró felszólította	396
Nem hozott zöld ágat a templomhoz a megyebíró parancsára	397
A megyebíró felszólítására sem adott „képét”, a zálogolásnak ellenállt	397
<i>A megye piacán helytelenül viselkedett</i>	397
 XII. UTÓSZÓ	 399
(A téma kutatásáról és a kötet születéséről)	
 XIII. RÖVIDÍTÉSEK	 403
 AZ M. 1–115. JELŰ TÖRTÉNETI FORRÁS–RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA ..	 403
LEVÉLTÁRAK, IRATTÁRAK, DOKUMENTUM-GYŰJTEMÉNYEK RÖVIDÍTÉSEI	407
AZ ARCHÍV SZÖVEGEKBEN ELŐFORDULÓ FEL NEM OLDOTT RÖVIDÍTÉSEK JELENTÉSE	409
 XIV. IRODALOM	 411
 XV. MUTATÓK	 421
TÁJSZAVAK ÉS RÉGIES KIFEJEZÉSEK MUTATÓJA	421
HELYNEVEK MUTATÓJA	431
 XVI. TARTALOM	 435

AGAPÉ
 Ferences Könyvkiadó és Nyomda
 6791 Szeged, Széksósi út 16.
 E-mail: office@agape.hu
 Felelős vezető: Dr. Harmath Károly, OFM

BÁRTH JÁNOS néprajzkutató

1944. december 15-én született a bácskai Jánoshalmán. Kalocsán járt gimnáziumba. 1963-tól 1968-ig a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen történelmet és néprajtot tanult.

1968 és 2007 között Bács-Kiskun megyei múzeumokban: Kiskunhalason, Kalocsán, Kecskeméten dolgozott. Leginkább múzeumigazgatóként tevékenykedett. Tanít a Szegedi Egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.

Munkásságát is bemutatja a Kecskeméten megjelentetett *Halmok és havasok*. Tanulmányok a 60. esztendő Báth János tiszteletére című kötet (2004).

ÖNÁLLÓ KÖNYVKÉNT MEGJELENT ÍRÁSAI

A kalocsai szállások településnéprajza (1975)
Korai kalocsai hímzések (1978)
Magyar népi építészet (1982)
Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyományai (1996)
Kalocsai kontraktusok (1997)
A vigasztaló Napbaöltözött Asszony (2000)
Varság, a székely tanyaközség (2001)
Gyimesfelsőloki emléklapok (2003)
Úz-völgyi magyarok (2004)
Kétvízközi népismeret. Tanulmányok a Duna–Tisza közéről (2005)
Tájak mezsgyéjén. Termelés és életmód a Duna–Tisza közli Kecelen a kései feudalizmus korában (2005)
Jézus dicséértessék! A székelyvarsági hegyi tanyak népének vallási hagyományai (2006)
A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933), (2006)
Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek ... a XVII–XX. században (2007)
Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén (2008)
Tanyasors, gazdasors. Egy illancsi tanya néprajza és vizuális antropológiája (2009)
Vízvezető közösségek Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván (2010)
Templom jobbága, megye zsellére, eklézsia árendása (2011)

A SZERKESZTÉSÉBEN MEGJELENT TÖBBSZERZŐS KÖNYVEK

Kecel története és néprajza (1984)
Dunatáji találkozás (1992)
Dunáninnen – Tiszáninnen (1998)
Tükörképek a Sugovicán (1997)
Havasolja havasa. Tanulmányok a székelyvarsági hegyi tanyak népéről (1998)
Két víz között (1999)
Ezer év a Duna–Tisza közén (2001)
Kecskemét története 1849-ig (2002)
Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig (2003)
Szavak szívárványa (2006)
Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről (2007)
Fakuló színek (2009)
Dusnok története és néprajza (2010)
Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről (2010)
Cumania 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25. (1997–2010)

1. kép. A „megyés templom” a védőfallal és az 1927-ben lebontott bástyákkal.
(Képes levelezőlap az 1910-es évekből)

2. kép. A megye piaca, jobb oldalon a megye hajdani házával.
(Képes levelezőlap az 1910-es évekből)

3. kép. Országzászló-avató ünnepség a piacon.
Jobb szélén a megye házának részlete. (1942. X. 26.)

4. kép. Bánkfalviak felvonulása az országzászló-avató ünnepségre.
Háttérben jobbra a megye elemi iskolája. (1942. X. 26.)

5. kép. Országzászló-avató ünnepség résztvevői: a megye népe. (1942. X. 26.)

6. kép. Országzászló-avató ünnepség a piacon. Háttérben a hajdani megye háza. (1942. X. 26.)

7. kép. Márton Áron püspök Szentgyörgy megyéjének egyháztanácsosaival.
(1971. VII. 18.)

8. kép. Elsőáldozók Kovács Sándor plébánossága (1978–1984) idejében.

9. kép. Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva a tájban. (2009)

10. kép. Csíkszentgyörgy belterületének részlete távolból.
Előtérben borókás tizeslegelő. (2005)

11. kép. A „megyes templom” a védőfallal és az 1927-ben épült főkapuval. (2009)

12. kép. Szent György mártír szobra Szent István és Szent László magyar királyok szobrai között a „megyes templom” főoltárán. (2009)

13. kép. Az 1906-ban épült plébániaház. (2005)

14. kép. Csűr a plébánia telkén. (2005)

15. kép. A „megyes templom”a hajdani
ereszből átalakított oldalhajó felől. (2009)

16. kép. A „megyes templom”
gótikus szentélye. (2006)

17. kép. A „megyes templom” kelet felől
a védőfal részletével. (2006)

18. kép. A „megyés templom”
és védőfala. (2011)

19. kép. Áttelepített későgótikus,
kőkeretű ajtónyílás a védőfal
plébánia felé eső szakaszán. (2006)

20. kép. Befalazott hajdani ajtónyílás
a templom déli védőfalában. Előtte
földbe szúrt ünnepi zöld fa. (2008)

21. kép. Házszentelés Háromtizesben. (2007. I. 6.)

22. kép. Virágvasárnapi barkaszentelő szertartás a „megyés templom” cintermében. (2007)

23. kép. Szentgyörgy megyéjének népe búzaszentelésre vonul. (2006)

24. kép. Búzaszentelés. (2006)

25. kép. A „Jézus szenvedése” templom a kálvária felső végénél. (2012)

26. kép. Ünneplő fiatalok vonulása a régi falak közelében. (2012)

